

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 3 (2021)

ПАВЛОДАР

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/FQUO1167>

Бас редакторы – главный редактор

Бурдина Е. И.

д.п.н., профессор

Заместитель главного редактора

Абыкенова Д. Б., *PhD доктор*

Ответственный секретарь

Нургалиева М. Е., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Пфейфер Н. Э.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Жумагаева Е.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Абибулаева А. Б.	<i>д.п.н., профессор</i>
Фоминых Н. Ю.,	<i>д.п.н., профессор (Россия)</i>
Снопкова Е. И.,	<i>к.п.н., профессор (Белоруссия)</i>
Мирза Н. В.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Донцов А. С.,	<i>доктор PhD</i>
Шокубаева З. Ж.,	<i>технический редактор</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

МАЗМҰНЫ

ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

Искакова А. Б., Каирбаева А. К.

Сабақтастық принципі жоғары оқу орны техникалық мамандықтарының студенттеріне физиканы оқытудың әдістемелік жүйесін жобалаудың факторы ретінде 15

Керимбаев Н. Н., Гарванов И., Ткач Г. М.

Студенттердің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастырудағы мобильді қосымшалардың рөлі 33

Ажмолдаева К. Б., Ибадуллаева С. Ж., Шілдебаев Ж. Б.

Заманауи биологиялық білім беруде өлкелік компонентінің рөлі 44

Бекболатова К. М., Әлжанов Ф. М.,

Небесаева Ж. О., Ермаханбетова А. М.

Болашақ мамандарға көркем білім берудегі сән индустриясындағы экодизайн бағытының рөлі 58

Әмірбекұлы А., Әлімқұлова Б. Т.

«Алгебра және сандар теориясы» пәні бойынша онлайн-курсты енгізу негізінде аралас оқыту технологиясын жасақтау 71

Кокажаева А. Б., Жексембинова А. Б., Мухаметказыева Е. А.

Математиканы басқа пәндермен интеграциялап оқыту әдістемесі 83

Калкабаева З. К., Шындалиев Н. Т.

Виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын оқу процессінде қолданудың практикалық негізі 95

Серік М., Ерланова Г. Ж.

Жоғары өнімді есептеулерді жүзеге асырудың оқу-әдістемелік негіздері 106

Молдағали Б., Ибраймова Л. Ә., Рысқұлбек Д. Ж.

Бренд арқылы қазақ тілін меңгертудің педагогикалық әдіс-тәсілдері 119

Ершина А. К., Менеш С. Р.

Механикалық және электромагниттік тербелістерді үйретуде компьютерлік модельдеуді мектепте қолдану – заман талабы 128

Молдабек Қ., Кенжебекова Р. И.

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру 139

Мухамбетова М. Ж.

Bootstar фреймворгы көмегімен адаптивті бағдарламалық қосымшалар құру әдістері 150

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Коккозеева К. Ш., Ахметжанова К. С.,**Кумаржанова К. Ш., Байчинов Р. Т.**

Дизартриясы бар балаларды логопедиялық тексеруде нейрпсихологиялық әдістерді қолдану 160

Бримкулова А. Д., Бұлақбаева М. К., Жүнісбек Д. Н.

Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың теориясы мен практикасы 173

Оразаева Г. С.

Ата-аналарды үй жағдайында пәндік-дамытушылық ортаны ұйымдастыруға дайындау 188

Ахметова Э. К., Алметов Н. Ш.

Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруда мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығы формалары 204

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ҮДЕРІСТЕГІ ИДЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ**Байхожаева Г. М., Құрманбаев Р. Х., Жандавлетова Р. Б.**

Экологизация – қазіргі педагогикалық білімді дамытудың басты тенденсі 217

Жарменова Б. К., Курманбаев Р. Х., Альменаева Р. У.

Университеттегі экологиялық білім беру шарты ретінде қазақстандағы арал өңірінің флора және фаунасының биотүрлілігін зерттеу 231

Кожебаев Д. Е., Шенгюль Д.

Музыкалық өлкетану мұрасы негізінде болашақ мұғалімді кәсіби дайындау 240

Ладзина Н. А., Абилхаирова Ж. А.,**Сәдуақас Г. Т., Тюлюпергенева Р. Ж.**

қоғамдық танымдық қызметтегі жасөспірімдердің идеалдық-адамгершілік ұстанымын қалыптастыру 252

Молдабеков Ж. Н., Жуматаева Е.

Жоғары оқу орнында білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымы 265

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ**Афзал Тажик М., Шегебаев М., Ахметова Г., Антеи С.**

Қазақстандық студенттердің ағылшын тілінде оқу мен жазу тәжірибесіндегі қиындықтары 276

Альгожина А. Р., Сабирова Р. Ш.

Эмоционалды интеллект деңгейі әртүрлі педагогтардың психологиялық ерекшеліктері 286

Ахметова Г. С., Біжкенова А. Е.

Гомогенді және гетерогенді топтарда ағылшын тілін оқытудағы оқу мүмкіндіктері мен ерекшеліктері 296

Зейнулина А. Ф., Ташекова А. Т.

ЖОО–дағы қазақ тілі сабақтарында тілдік емес мамандықтар студенттерінің көшбасшылық қабілеттерін дамыту 307

Сапақова А. К., Садуова М. К.

Орта білім беру жүйесінде химияны қашықтан оқыту моделі 323

Семенихина С. Ф., Семенихин В. В.

Курсанттардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудағы әскери университеттегі оқытушының рөлі 335

Хусаинова Г. А., Займоғлы Ө., Тапенов Д. Т.

Жоғары оқу орындарында домбырашы-студенттерді дайындау процессінде кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру стратегиясы 345

Шағатаева З. Е., Жолдасбеков А. А., Сарбасов Е. К.

«Кәсіби оқыту» мамандығы бойынша болашақ педагогтарының технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру шарттары 358

Кариев А. Д., Агранович Е. Н., Байназарова Т. Б.,**Агеева Л. Е., Иминова Ю. Б.**

Бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың зерттеушілік (жобалық) іс-әрекетін педагогикалық сүйемелдеу білігін дамыту туралы 369

Нурғалиева С. А., Койшибаев М. Н.,**Мирманов Н. Б., К. С. Камзаева, Керейбаева А. У.**

Жоғары білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеулерді этикалық реттеу туралы мәселеге 381

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ПЕДАГОГИКА

Абдуллаева Ж. Д., Абдыхалыкова Ж. Е. Студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың отандық және шетелдік тәжірибесі	393
Джантасова Д. Д., Кожанбергенова А. С., Шербалина О. Техникалық білім беруді интернационалдандыру үшін машина жасау білім беру бағдарламасын құрудың шетелдік модельдерін талдау	408
Калжанова А. Н., Куребаева Г. А. Психология ғылымдарының докторы, профессор Ардах Ризабекқызы Ерментаеваның еңбектеріндегі ассертивтілік пен прагматизм мәселелері	417
Мадиева Г. Б., Сысоева Е. Ю. Есту қабілеті бұзылған оқушыларды шет тіліне оқытуды ұйымдастыру: шетелдік және қазақстандық тәжірибе.....	428
Авторлар туралы ақпарат	441
Авторларға арналған ережелер.....	468
Жарияланым этикасы.....	481

СОДЕРЖАНИЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

Искакова А. Б., Каирбаева А. К. Принцип преемственности как фактор проектирования методической системы обучения физике студентов технических специальностей вузов.....	15
Керимбаев Н. Н., Гарванов И., Ткач Г. М. Роль мобильных приложений в формировании информационной компетентности студентов.....	33
Ажмолдаева К. Б., Ибадуллаева С. Ж., Чилдибаев Д. Б. Роль регионального компонента в современном биологическом образовании	44
Бекболатова К. М., Элжанов Г. М., Небесаева Ж. О., Ермаханбетова А. М. Роль направления экодизайна в индустрии моды в художественном образовании будущих специалистов	58
Амирбекулы А., Алимкулова Б. Т. Разработка технологии смешанного обучения на основе внедрения онлайн-курса по дисциплине «Алгебра и теория чисел»	71
Кокажаева А. Б., Жексембинова А. Б., Мухаметказыева Е. А. Методика интегрированного обучения математике с другими дисциплинами.....	83
Калкабаева З. К., Шындалиев Н. Т. Практическая основа применения технологий VR\AR в учебном процессе	95
Серік М., Ерланова Г. Ж. Учебно-методические основы реализации высокопроизводительных вычислений	106
Молдагали Б., Ибраимова Л. А., Рыскулбек Д. Ж. Педагогические методы и приемы овладения казахским языком с помощью брэнда.....	119
Ершина А. К., Менеш С. Р. Применение в школах компьютерного моделирования механических и электромагнитных колебаний – современные требования в образовании	128

Молдабек К., Кенжебекова Р. И. Формирование речевых навыков учащихся через информационные технологии	139
Мухамбетова М. Ж. Методы создания адаптивных программных приложений с помощью фреймворка bootstrap	150

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Коккозева К. Ш., Ахметжанова К. С., Кумаржанова К. Ш., Байчинов Р. Т. Использование нейропсихологических методов при логопедическом обследовании детей с дизартрией.....	160
Бримкулова А. Д., Булакбаева М. К., Жунисбек Д. Н. Теория и практика формирования инклюзивной компетенции	173
Оразаева Г. С. Подготовка родителей к организации предметно-развивающей среды в домашних условиях.....	188
Ахметова Э. К., Алметов Н. Ш. Формы сотрудничества педагога с родителями при реализации программы инклюзивного образования	204

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

Байхожаева Г. М., Курманбаев Р. Х., Жандавлетова Р. Б. Экологизация как ведущая тенденция развития современного педагогического образования.....	217
Жарменова Б. К., Курманбаев Р. Х., Альменаева Р. У. Изучение видового разнообразия флоры и фауны казахстанского приаралья как условие экологического воспитания в Вузе.....	231
Кожебаев Д. Е., Шенгюль Д. Профессиональная подготовка учителя на основе музыкально-краеведческого наследия	240
Ладзина Н. А., Абилхаирова Ж. А., Садуакас Г. Т., Тюлюпергенева Р. Ж. Формирование идейно-нравственной позиции подростков в общественно-полезной деятельности	252
Молдабеков Ж. Н., Жуматаева Е. Теория развития эстетического вкуса обучающихся в Вузе	265

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ
ОБРАЗОВАНИЯ

Афзал Тажик М., Шегебаев М., Ахметова Г., Антеи С. Трудности казахстанских студентов в академическом чтении и письме на английском языке	276
Альгожина А. Р., Сабирова Р. Ш. Психологические особенности педагогов с разным уровнем эмоционального интеллекта.....	286
Ахметова Г. С., Бижкенова А. Е. Возможности и особенности обучения английскому языку в гомогенных и гетерогенных группах	296
Зейнулина А. Ф., Ташекова А. Т. Развитие лидерских способностей у студентов неязыковых специальностей на уроках казахского языка в Вузе	307
Сапакова А. К., Садуова М. К. Модель дистанционного обучения химии в системе среднего образования	323
Семенихина С. Ф., Семенихин В. В. Роль преподавателя в военном вузе при формировании профессиональных компетенций у курсантов.....	335
Хусаинова Г. А., Займоглы О., Тапенов Д. Т. Стратегия формирования профессиональных компетенций в процессе подготовки студентов-домбристов в Вузе	345
Шагатаева З. Е., Жолдасбеков А. А., Сарбасов Е. К. Условия формирования технологических компетенций будущих педагогов специальности «Профессиональное обучение».....	358
Кариев А. Д., Агранович Е. Н., Байназарова Т. Б., Агеева Л. Е., Иминова Ю. Б. О развитии умений учителей начальных классов педагогически сопровождать исследовательскую (проектную) деятельность учащихся.....	369
Нурғалиева С. А., Койшибаев М. Н., Мирманов Н. Б., Камзаева К. С., Керейбаева А. У. К вопросу об этическом регулировании научных исследований в системе высшего образования.....	381

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Абдуллаева Ж. Д., Абдыхалыкова Ж. Е. Зарубежный и отечественный опыт организации академической мобильности студентов.....	393
Джантасова Д. Д., Кожанбергенова А. С., Шебалина О. А. Анализ зарубежных моделей дизайна образовательных программ по машиностроению для интернационализации технического образования.....	408
Калжанова А. Н., Куребаева Г. А. Проблемы ассертивности и прагматизма в работах доктора психологических наук, профессора Ардах Ризабековны Ерментаевой.....	417
Мадиева Г. Б., Сысоева Е. Ю. Организация обучения учащихся с нарушением слуха иностранным языку: зарубежный и казахстанский опыт.....	428
Сведения о авторах.....	450
Правила для авторов.....	468
Публикационная этика.....	481

CONTENT

MODERN TECHNOLOGIES AND TEACHING METHODS

Iskakova A. B., Kairbayeva A. K. The principle of continuity as a factor in the design of a methodological system for teaching physics to students of technical specialties of universities.....	15
Kerimbaev N., Garvanov I., Tkach G. Role of mobile applications in the formation of information competence of students.....	33
Azhmoldaeva K. B., Ibadullaeva S. Zh., Childibaev Zh. B. Role of a regional component in modern biological education.....	44
Bekbolatova K. M., Alzhanov G. M., Nebesaeva Zh. O., Ermakhanbetova A. M. Role of ecodesign in the fashion industry in the art education of future specialists.....	58
Amirbekuly A., Alimkulova B. T. Development of mixed learning technology based on the introduction of an online course on the discipline «Algebra and number theory».....	71
Kokazhaeva A. B., Zhexembinova A. B., Mukhametkazyeva Y. A. Methods of integrated teaching of mathematics with other disciplines.....	83
Kalkabayeva Z. K., Shyndaliyev N. T. Practical basis for the use of virtual technologies in the educational process.....	95
Serik M., Yerlanova G. Zh. Educational and methodological foundations of the implementation of high performance computing.....	106
Moldagali B., Ibraimova L. A., Ryskulbek D. Zh. Pedagogical methods and techniques of mastering the Kazakh language with the help of a brand.....	119
Ershina A. K., Menesh S. R. Application in schools computer simulations of mechanical and electromagnetic vibrations is modern requirements in education.....	128
Moldabek K., Kenzhebekova R. I. Formation of students' speech skills through information technologies.....	139

Mukhambetova M. Zh.

Methods for creating adaptive software applications
with the bootstrap framework 150

INCLUSION

Kokkozeva K. Sh., Akhmetzhanova K. S.,

Kumarzhanova K. Sh., Baichinov R. T.
Use of neuropsychological methods in logopedic
examination of children with dysarthria 160

Brimkulova A. D., Bulakbaeva M. K., Zhunisbek D. N.
Theory and practice of the formation of inclusive competence 173

Опазаева Г. С.
Preparation of parents for the organization
of a subject-developing environment at home 188

Akhmetova E. K., Almetov N. Sh.
Forms of cooperation between teachers and parents
in the implementation of inclusive educational program 204

IDEOLOGY AND UPBRINGING OF THE PEDAGOGICAL PROCESS
IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Baykhozhaeva G. M., Kurmanbayev R. A., Zhandavletova R. B.
Ecologization as a leading trend in the development
of modern pedagogical education 217

Zharmenova B. K., Kurmanbaev R. H., Almenayeva R. U.
Study of species diversity of flora and fauna of kazakhstan
Airal region as a condition of ecological education at the university ... 231

Kozhebaev D. E., Şengül C.
Professional training of the future teacher based
on the musical heritage of local lore 240

**Ladzina N. A., Abilkhairova Zh. A.,
Saduakas G. T., Tyulyupergeneva R. Zh.**
Formation of ideal-moral positions of adolescents in public activities . 252

Moldabekov Zh. N., Zhumatayeva E.
Theory of the development of aesthetic taste
of students at the university 265

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF
EDUCATION AND TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

**Mir Afzal Tajik, Maganat Shegebayev, Guldana Akhmetova,
Robert Gordyn and Seth Antwi**

The challenges that kazakhstani graduate students
experience with academic reading and writing in English 276

Algozhina A. R., Sabirova R. Sh.
Psychological characteristics of teachers with different levels
of emotional intelligence 286

Akhmetova G. S., Bizhkenova A. E.
Opportunities and peculiarities of teaching english i
n homogeneous and heterogeneous groups 296

Zeinulina A. F., Tasheкова A. T.
Development of leadership skills in students of non-linguistic
specialties in the lessons of the Kazakh language at the university 307

Sapakova A. K., Saduova M. K.
The model of distance learning of chemistry
in the secondary education system 323

Semenikhina S. F., Semenikhin V. V.
The role of a teacher in a military university in the formation
of professional competencies among cadets 335

Khusainova G. A., Zaimoglu O., Tapenov D. T.
Strategy for the formation of professional competencies
in the process of training dombrist students at the university 345

Shagataeva Z. E., Zholdasbekov A. A., Sarbasov E. K.
The formation of technological competence of future teachers
of speciality «Professional training» 358

**Kariyev A. D., Agranovich Ye. N., Baynazarova T. B.,
Ageyeva, L. Ye., Iminova Yu. B.**
About development of skills of elementary classes teachers to
pedagogically support the research (project) activity of students 369

**Nurgaliyeva S., Koishibaev M. N., Mirmanov N. B.,
Kamzaeva K. S., Kereibayeva A. U.**
On the ethical regulation of research
in the system of higher education 381

HISTORY OF PEDAGOGY, ETHNOPEDAGOGY
AND COMPARATIVE PEDAGOGY

Abdullaeva Zh. D., Abdykhalykova Zh. E.
Foreign and domestic experience in organizing
the academic mobility of students393

Jantassova D. D., Kozhanbergenova A. S., Shebalina O.
Analysis of foreign models for the design of educational
programs in mechanical engineering for the internationalization
of technical education.....408

Kalzhanova A. N., Kurebayeva G. A.
The problems of assertiveness and pragmatism
in the works of the Doctor of Psychological Sciences,
Professor Ardakh Rizabekovna Yermentayeva417

Madiyeva G. B., Syssoyeva Ye. Yu.
Organization of foreign language teaching for students
with hearing impairments: foreign and kazakhstan experience.....428

Information about the authors.....460

Rules for authors468

Publication ethics.....481

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

SRSTI 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/UZIJ2016>

***A. B. Iskakova, A. K. Kairbayeva**

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

**THE PRINCIPLE OF CONTINUITY AS A FACTOR
IN THE DESIGN OF A METHODOLOGICAL SYSTEM
FOR TEACHING PHYSICS TO STUDENTS OF TECHNICAL
SPECIALTIES OF UNIVERSITIES**

For successful professional adaptation in the new socio-economic conditions, it is not enough to train specialists with a so-called «formed and fixed» character and certain qualification. The globalization of the educational space and the desire to ensure the continuity and integrity of learning, determines the diversification of factors in the design of educational programs and methodological systems for studying subject areas, taking into account the needs of labor markets and education. The modern economy requires constant updating of technologies, knowledge, skills and abilities. Their continuous updating is the key to the growth of a specialist's qualifications. The problem of continuity in lifelong education has many aspects: philosophical, methodological and psychological. In our research, we deliberately limited the area of research into the issue of continuity as a factor in the design of a methodological system for ensuring the fundamental nature and practical conditioning of the needs of society. When moving to a new level of quality, there is a problem of «loss» of the classical fundamentality. The results of our research, aimed at solving this problem, show that the principles of continuity and transdisciplinarity are effective tools for implementing the concept of lifelong education and preserving the fundamentality and modern quality of training engineers of a new formation.

The aim of the study is to design a methodological system for implementing the principle of continuity in the process of training future engineers. The principle of continuity in education is considered in the

article as a condition for the implementation of the dynamics of knowledge, depending on the content and context of teaching physics in technical specialties of universities. The theoretical result of the research is the implementation of the principle of continuity as a didactic factor in the design of a methodological system for the contextual study of a course of physics in engineering and technical education. In the article, this problem is investigated by analyzing, comparing, systematizing, interpreting various aspects of the problem in the scientific literature and educational practice of universities.

Keywords: physics, the principle of continuity, methodical system, physical education, physical cognitive thinking, engineering education, didactic system, educational technologies.

Introduction

One of the main ideas put into the methodological system of teaching physics to students of technical specialties of a higher educational institution is **the principle of continuity**. Many researchers regard the term «continuity» as a general pedagogical principle of organizing teaching and educational work in school and university education. In their opinion, it ensures the consistency and interconnection of all stages of educational work at all levels of education [1]. Ryagin N. S. [2] proposes to consider the continuity of high school and higher education as structural levels, such as systemic, institutional, pedagogical and personal. All these levels are interconnected by various constituent elements. In his opinion, the systemic level of continuity establishes the links of the development of the subject between all educational stages at the level of the education system. This particular level is the strategic nature of the continuity. The institutional level of continuity is the establishment of continuity between associations and educational institutions. This level is functional and tactical. The pedagogical level of continuity is the development of motivational-target, organizational-technological, evaluative-productive, content-activity components of various links of lifelong education. The personal level of continuity is the development of the personality when one link of the continuous education system changes.

Continuity in the educational system is considered in two forms: vertical, which is characterized by a change in levels of education, and horizontal, which is characterized by one constant level. The authors argue that both vertical and horizontal integration of curricula improves the development of competencies and promotes learning, while the lack of this continuity, on the contrary, «harms» students, weakening their ability to learn [3].

Compliance with the principle of continuity at all levels of education, and in particular at the levels of high school and higher education, is the main condition for

the formation of a system of continuous education. One of the main factors that can affect the problem of the continuity of school and university education is specialized education in the senior grades of high school. Specialized training in the context of high school education has a beneficial effect on the formation of professional self-determination [4]. It is believed that a student who is unprepared for new conditions at the previous stage of education may face such a problem as a delay in the adaptation period, which negatively affects the quality of education [5]. Various ways of solving this problem are proposed: 1) Develop a model of pre-university education, which will be the fundamental core in the structure of lifelong education [6]; 2) Improve the systems of developmental education [7]; 3) Develop training programs that meet the requirements of the updated content of secondary and higher education.

Zorana E. [8] in her work considers continuity as the goal of bridging the gap in knowledge of physics in higher education and further effective education at the university. The author considers the possibility of developing information literacy through the joint work of teachers and making changes to curricula at different levels of education. This work highlights the role of teacher collaboration at different levels of education and the continuity of learning content.

Aimicheva G. and other researchers [9] propose a spiral model for the implementation of the principles of continuity between high school and higher education, which eliminates the possibility of gaps in student knowledge and improves learning outcomes. This model proposed by the authors covers all levels of education from high school to higher education and assumes the development of knowledge. The name of this model is associated with the concept of founding (from German fundierung – foundation, basis), the developers of which are Smirnov E. I. and Shchadrikov V. D. The spiral of founding is a holistic integrating mechanism for the implementation of the continuity of the content of school and university education. The basic principle of the concept of founding is the transition from the processes of founding knowledge to founding the experience of the individual [10, 11].

The implementation of this principle provides an inextricable link between physical and technical knowledge. Coordination of high school and university programs is the main requirement for the implementation of the principle of continuity of high school and university education. For this, if any sections or topics necessary for mastering university disciplines are removed from the high school course of physics, then the university programs should be supplemented with the corresponding sections and topics. Conversely, as a solution to this problem in the system of lifelong education, we can recommend the following: the organization of special academic structures that ensure interaction between high school and university education; development of high school educational programs and didactic materials focused on the requirements of a higher educational institution.

In connection with these data, we decided to compare the content of a standard program in physics [12] for grade 11, with the content of university courses «Physics» and «Fundamentals of Information and Measurement Technologies» of the educational program «Instrument Engineering» [13].

As a result of this analysis, we see that the continuity of the course of physics in high school and university education is traditionally preserved within the paradigm of the knowledge approach in terms of content. The unit of instruction here is a portion of knowledge, in which students must understand the definition and physical meaning. Within the knowledge-based approach, the main attention is paid to the selection of subject material. In the new paradigm of lifelong education, the unit of learning should be a system of hard and soft skills, that is, not only subject knowledge, skills and abilities, but also physical cognitive thinking, a cognitive way of thinking, as the goal of learning. This will allow the student to acquire new general professional and specialized knowledge, skills and competencies related to workplace. However, in order to achieve modern learning goals, the content of the didactic system must satisfy the didactic principles of continuity, transdisciplinarity and integrity. Therefore, it is necessary to develop a didactic system as a whole, as well as didactic material in such a way as not to lose the basic qualities of modern education: such as fundamentality and practical orientation, which will ensure the development and growth of the student's professional potential throughout his life in the future. The implementation of the principle of continuity of the content of high school and higher education gives a chance to preserve the core of the content of general education. In order for future specialists to be able to quickly master new knowledge and new types of professional opportunities, they must have a sufficiently powerful fundamental theoretical knowledge base. Therefore, the tendency to preserve and develop the fundamentalization of vocational education requires strengthening the general educational and theoretical professional foundation.

The purpose of this study is to design the methodological system based on the continuity for students of technical specialties of universities, which would form a stable system of cognitive physical thinking and competencies of future jobs. The research objectives are the following:

- 1) Development of a methodological system for the implementation of the principle of continuity, ensuring the fundamental nature, consistency and practical effectiveness of the implementation of the didactic system of the subject content of physical and technical disciplines;
- 2) Implementation of technologies for studying physics in the technical specialties of the university on the basis of the principle of continuity;
- 3) To give a new interpretation of the principle of continuity as a factor in building a methodological system for studying fundamental and applied disciplines in engineering and technical education.

The grounds for building the content and structure of fundamental and professionally oriented disciplines of a high school subject and a university course in physics, as well as major disciplines, may be promising directions for the development of innovative production technologies, the emergence of new specialties that require specialists of a new formation. In order to improve the quality of training in physics for students of technical specialties, we propose to create didactic materials for the high school course, which would ensure the implementation of the development of fundamental knowledge in physics and the professional orientation of future students in choosing a specialty. Additionally, to implement the principle of continuity, create an educational and methodological complex of the discipline «Fundamentals of Information and Measurement Technologies», where professionally oriented material is compiled on the basis of the integration of physical and technical knowledge.

The main goal of the implementation of the principle of continuity is the formation of fundamental knowledge in modern physics and to teach students to apply basic physical phenomena and laws to various objects of professional activity using information technologies. To achieve this goal, it is necessary to determine the knowledge and skills that are being formed, which are the main content of the learning process, as well as methods, forms and means. The content of these courses must comply with didactic principles.

The model we have compiled for the implementation of the principle of continuity in teaching physics to students of technical specialties consists of the learning goal, course content and learning technology (Fig. 1). To achieve this goal, didactic materials of an invariant, variable and research nature are used. Mixing of these components is also possible. It depends on the content of the courses.

A high school subject and a university course in physics are aimed at the consideration and study of fundamental knowledge. That is, the experimental content of the course is invariant. The course «Fundamentals of Information and Measuring Technologies», aimed at considering the physical foundations of measuring technologies, is implemented in terms of the variation component. The transition to innovative production activities requires from a specialist not only the knowledge of the basics of physics, but also the ability to carry out research work (modeling, design, and development work).

The implementation of the principle of continuity, in turn, provides for the solution of an urgent problem as a fundamentalization of education. Modern approaches to the training of a highly qualified specialist provide for the formation of an educated creative personality of a specialist who is able to master new knowledge and competencies, and this presupposes fundamental knowledge and a creative cognitive professional way of thinking. Since the spectrum of higher technical specialties is diverse and their arsenal will grow, the most likely is the emergence of new physical and technical disciplines.

The more diverse the object of a specialist's professional activity, the more diverse the arsenal of disciplines.

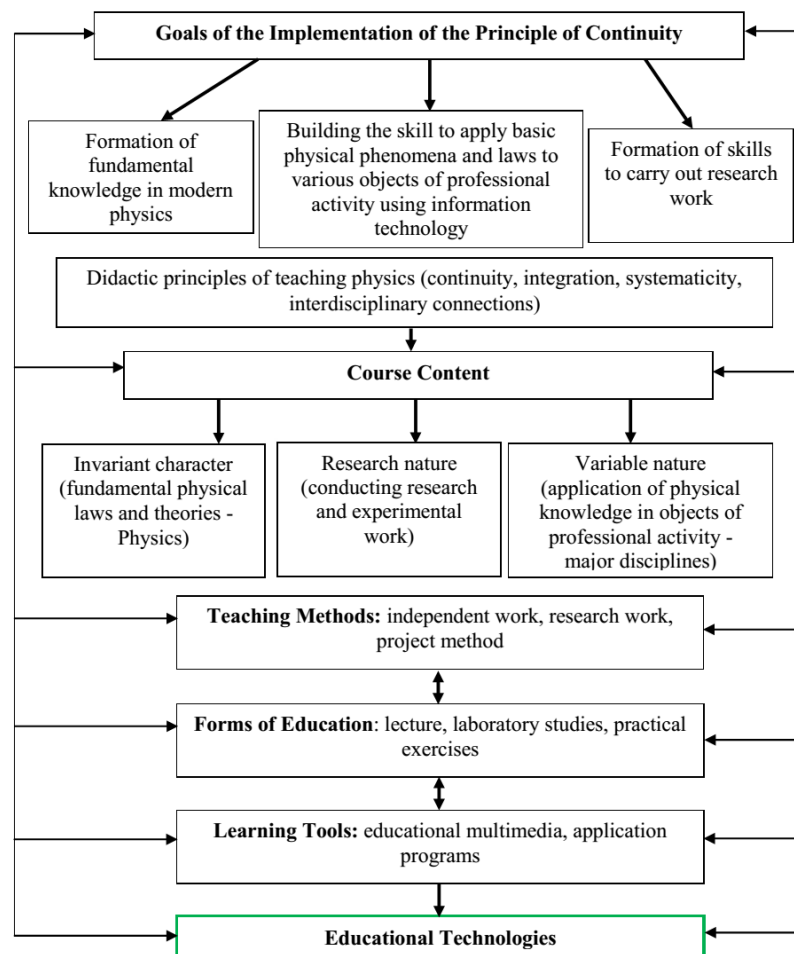

Figure 1 – Model of the implementation of the principle of continuity in teaching physics to students of technical specialties

Still, in terms of structure and fundamental principles, they have a lot in common. The structure of a special discipline includes: a fundamental core, a sphere of general professional knowledge, a sphere of special knowledge. The

study of major disciplines requires a deep integration of all these components from university programs. In addition, in order to study major disciplines, deep knowledge of natural science, general professional, as well as humanitarian and economic disciplines is required. This is due to the fact that the study of the object of professional activity in a higher educational institution is aimed not only at the descriptive part, but also at the study of scientifically grounded optimal structures, methods of application and creation, as well as practical operation.

The descriptive part of this course is based on the study of the elements of modern measuring technologies and their practical application in instrument engineering. The descriptive part on this issue is well presented in reference materials, tutorials. That is, the student can independently study this part in order to simply state the actual data of the object. This is only the first side of the methodology for studying major disciplines. There is also the second side of the methodology, which is aimed at the formation of such competencies as skills and abilities to conduct experiments, process measurement results and analyze them, as well as knowledge of the physical foundations of the operation of measuring instruments and methods of their research. To form such competencies, students need the skill of practical application of physics and a range of other disciplines. Thus, the majoring discipline is an integrated discipline, since its structure includes a certain share of fundamental knowledge. The effectiveness of the role of major disciplines in the training of a highly qualified specialist in a technical direction is determined by the inextricable link between the individual components of this discipline. The lack of solid knowledge of the fundamental foundations of major disciplines will not allow to fully implement the requirements of the State Compulsory Standard of Higher Education. Of course, you can master the descriptive part of the discipline, but the part that is aimed at the formation of professional competencies is difficult to comprehend qualitatively without knowledge of the fundamental foundations.

To achieve the goal of implementing the principle of continuity in teaching physics:

- First, an educational multimedia on the course of physics was developed for the 11th grade in the area of natural sciences [14] (Fig. 2);
- Second, the authors developed distance courses in «Physics» and «Fundamentals of Information and Measuring Technologies» for students of the specialty «Instrument Engineering», which are uploaded in the distance educational portal «Toraigyrov University» (Fig. 3, 4).

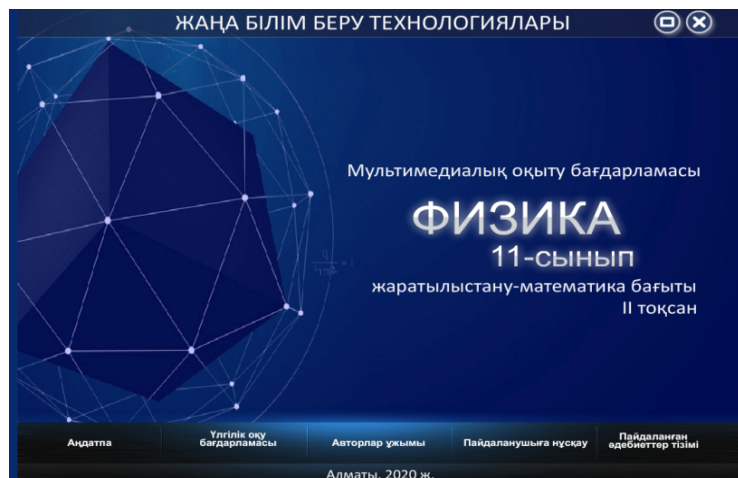

Figure 2 – Educational multimedia

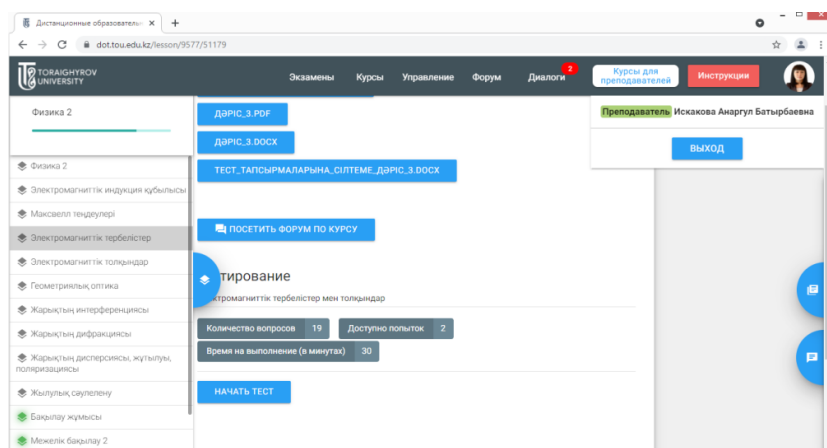

Figure 3 – Course in «Physics 2»

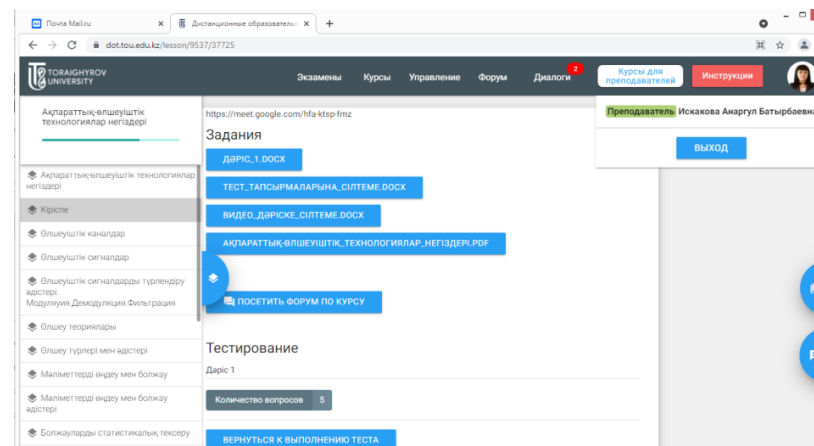

Figure 4 – Course in «Fundamentals of Information and Measuring Technologies»

The developed laboratory works on the specialized course «Fundamentals of Information and Measurement Technologies», which is studied on the 3rd grade, is also presented in the tutorial entitled «Fundamentals of Information and Measurement Technologies» [15].

Materials and methods

To implement the tasks, the following research methods were used: theoretical (comparison, analysis and systematization of the problem in pedagogical literature), empirical (pedagogical experiment for the implementation of the didactic principle of continuity as providing an inextricable link between physical and technical knowledge and a statistical method for evaluating the results of the experiment). To conduct a quantitative assessment of the effectiveness of the implementation of the didactic principle of continuity, a method was used based on the express control of a student's certain knowledge, which makes it possible to assess the level of cognitive thinking formation among students in the subject under study [16].

The pedagogical experiment was carried out at Toraighyrov University. The experiment involved students of the specialty «Instrumentation». Students were offered a questionnaire that contained 28 integrated questions in physics and the discipline «Fundamentals of Information and Measurement Technologies». In the questionnaire, the students had to mark with «+» signs their opinion about their ability to answer the questions posed. Next, it was required to briefly outline the essence of the answers to the questions marked with a «+». Thus, the students could either confirm the knowledge of the question, which they marked with a

«+», or set it aside without confirmation. When answering some questions, it was necessary to show the ability to integrate the knowledge gained at the previous stages of training.

When answering some questions, it was necessary to demonstrate the ability to integrate the knowledge gained at the previous stages of training.

Results and Discussion

Let us denote the number of questions asked to students by N_F . The number of answers of i -th students at the stage of self-assessment N_{Fi}^+ . The number of questions recognized by teachers as correct are denoted by N_{Fi}^{++} . Next, we enter

the relative share of correct answers for self-assessment of i -th student $a_{Fi}^+ = \frac{N_{Fi}^+}{N_F}$ and according to the teacher's assessment $a_{Fi}^{++} = \frac{N_{Fi}^{++}}{N_F}$ and the corresponding indicators are found for all surveyed students:

$$a_F^+ = \frac{\sum_{i=1}^k N_{Fi}^+}{kN_F}, \quad (1)$$

$$a_F^{++} = \frac{\sum_{i=1}^k N_{Fi}^{++}}{kN_F} \quad (2)$$

where k is the number of surveyed students.

Computer processing of the results obtained was carried out according to Formulas (1) and (2), which is shown in Figure 5.

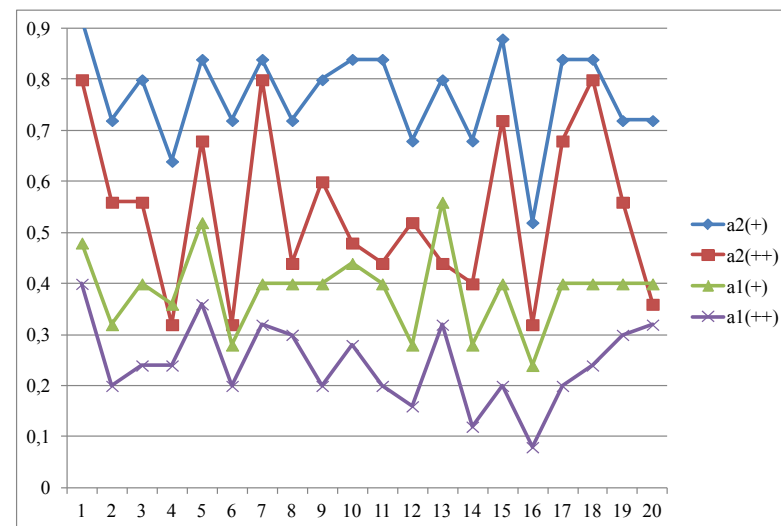

Figure 5 – General averaged indicators of relative knowledge during input (1) and output (2) control according to student self-assessment (+) and teacher assessment (++)

The figure shows that when studying a specialized course, fundamental knowledge in physics increases significantly, that is, students' knowledge increases with the integration of natural science and specialized disciplines of higher technical education. It is also seen that self-assessment (curves a1 (+) and a2 (+)) significantly exceeds actual knowledge (curves a1 (++) and a2 (++)). Let us represent the relative «overestimation» of our own knowledge (b) by the ratios:

$$\langle b_1 \rangle = \frac{\langle a_1^+ \rangle - \langle a_1^{++} \rangle}{\langle a_1^{++} \rangle} = 0,59;$$

$$\langle b_2 \rangle = \frac{\langle a_2^+ \rangle - \langle a_2^{++} \rangle}{\langle a_2^{++} \rangle} = 0,42.$$

Correlation $\langle b_1 \rangle$ and $\langle b_2 \rangle$ shows that $\langle b_2 \rangle$ is less than $\langle b_1 \rangle$ and $\frac{\langle b_2 \rangle}{\langle b_1 \rangle} = 0,71 < 1$.

In other words, the students begin to critically assess their fundamental knowledge in natural sciences. The higher the level of knowledge among the

students of a given group, the higher the level of knowledge of the same students turns out to be after studying a specialized course. The corresponding relationship is shown in Figure 6 with a correlation coefficient of 0.645.

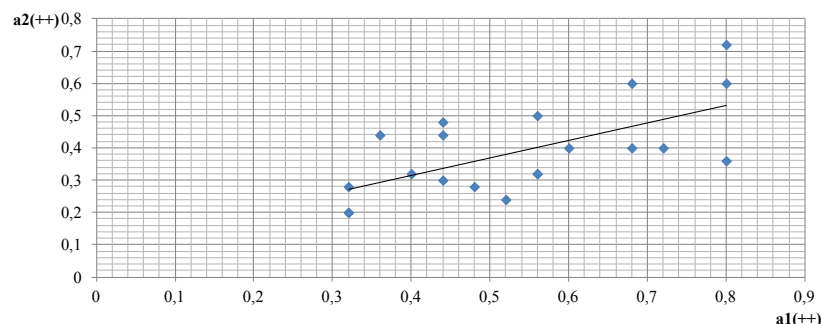

Figure 6 – Correlation between the initial level of residual knowledge of students $\langle a_1^{++} \rangle$ and the level of their knowledge after the study of a specialized course $\langle a_2^{++} \rangle$

Conclusions

The conducted research allowed us to draw the following conclusions: 1) The goal of creating a methodological system based on the principle of continuity to form a stable system of cognitive physical and technical thinking, knowledge and competencies, within the elective course for students of technical specialties of universities; 2) The developed methodological system for the implementation of the principle of continuity ensures the fundamental and practical effectiveness of knowledge and competencies of students in the experimental course. It is confirmed by the level of correlation between the initial level of residual knowledge of students $\langle a_1^{++} \rangle$ and the level of their knowledge after studying a specialized course $\langle a_2^{++} \rangle$; 3) The research hypothesis of the effectiveness of applying the didactic principle of continuity to ensure the fundamentality and practical orientation of training technical specialists based on the development of cognitive professional physical and technical thinking is confirmed.

Список использованных источников

1 **Сманцер, А. П.** Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов [Электронный ресурс]. – Минск : БГУ, 2013. – 271 с. – <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/91361/1/Smantser2.pdf>

2 **Рягин, С. Н.** Преемственность среднего общего и высшего профессионального образования в условиях их системных изменений: автореферат дисс. ... докт. пед. наук [Электронный ресурс]. – М., 2010. – 409 с. – https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004803965.pdf

3 **Hirsh, D. A., Ogur, B., Thibault, G. E., Cox, M.** «Continuity» as Organizing for Clinical Education Reform // The New England journal of medicine. – 2007. – № 356 (8). – P. 858–866.

4 **Шуиншина, Ш.М., Альпеисов, Е. А., Бурунбетова, К. К., Жакупов, А. А.** Преемственность содержания учебных программ по естественнонаучным дисциплинам // Профессиональное образование в современном мире. – 2018. – № 8 (4). – С. 2265–2275.

5 **Михайленко, Т. С.** Преемственность в высшем образовании: основные положения // Электронный научно-методический журнал Омского ГАУ. – 2016. – № 2(5). – С. 88–92.

6 **Гришина, Ю. В.** «Университетский лицей» как интегративная модель довузовского образования в опорном университете // Интеграция образования. – 2017. – № 21(2). С. 230–246.

7 **Чернышов, М. Ю., Журавлева А. М.** Психологические критерии эффективности развития в обучении: самостоятельность, активная мыследеятельность, доверительный дискурс // Интеграция образования. – 2016. – № 20(1). С. 37–50.

8 **Zorana, E.** Bridging the knowledge gap between secondary and higher education // College and Research Libraries. – 2003. – № 64. – P. 75–85.

9 **Aimicheva, G., Kopeyev, Z., Ordabaeva, Z., Tokzhigitova, N., Akimova, S.** A spiral model teaching mobile application development in terms of the continuity principle in school and university education // Education and information technologies. – 2020. – № 25(3). – P. 1875–1889.

10 **Смирнов, Е. И.** Фундирование опыта в профессиональной подготовке и инновационной деятельности педагога: монография. – Ярославль, 2012. – 646 с.

11 **Щадриков, В. Д.** Психология деятельности и способности человека: учеб. пособие. – М. : Логос, 1996. – 330 с.

12 Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 27 июля 2017 года № 352. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015605/links>

13 Реестр образовательных программ высшего и послевузовского образования [Электронный ресурс]. – <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/>

14 **Тажигулова, А. И., Нургалиева, Г. К., Козыбай, А. К., Исакова, А. Б., Кокебаева, А. К., Пентина, Л. В., Тажигулова А. Г., Аскарбек А. Н.**

Мультимедиялық оқыту бағдарламасы «Физика. 11-сынып. 2 тоқсан» (жаратылыстану-математика бағыты). Свидетельство о внесении сведений в государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом, № 10736 от 11 июня 2020 г.

15 **Искакова, А. Б., Испулов, Н. А., Досанов, Т. С.** Ақпараттық-өлшеуіштік технологиялар негіздері: оқу құралы. – Павлодар : Toraighyrov University, 2019. – 123 б.

16 **Лозовский, В. Н.** Роль курса «Концепция современного естествознания» в фундаментализации высшего технического образования // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. – 2003. – № 4. – С. 131–134.

References

1 **Smancer, A.** Teoriya i praktika realizacii preemstvennosti v obuchenii shkol'nikov i studentov [Theory and practice of implementing continuity in teaching schoolchildren and students]. – Minsk : BSU, 2013. – P. 271.

2 **Ryagin, S. N.** Preemstvennost' srednego obshhego i vysshego professional'nogo obrazovaniya v usloviyax ix sistemnyx izmenenij: avtoreferat diss. ... dokt. ped. nauk [Continuity of secondary general and higher vocational education in the context of their systemic changes] [Electronic resource]. – https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004803965.pdf – Moscow, 2010. – P. 43.

3 **Hirsh, D. A., Ogur, B., Thibault, G. E., Cox, M.** «Continuity» as Organizing for Clinical Education Reform / D.A. Hirsh, B. Ogur, G.E. Thibault, M. Cox // The New England Journal of Medicine. – 2007. – № 356 (8). – P. 858–866.

4 **Shuinshina, Sh. M., Alpeisov, E. A., Burunbetova K. K., Zhakupov, A. A.** Preemstvennost' sodержaniya uchebnyh programm po estestvennonauchnym disciplinam [Continuity of the Curricula Content when Studying the Natural Science Courses] // Professionalnoe obrazovanie v sovremennom mire. – 2018. – № 8(4). – P. 2265–2275.

5 **Mihajlenko, T. S.** Preemstvennost' v vysshem obrazovanii: osnovnye polozeniya [Continuity in higher education: basic provisions] // Research and Scientific Electronic Journal of Omsk SAU. – 2016. – № 2(5). – P. 88–92.

6 **Grishina, Yu. V.** «Universitetskij licej» kak integrativnaya model' dovuzovskogo obrazovaniya v opornom universitete [«University Lyceum» as Integrative Model of Pre-university Education at a Backbone University] // Integration of Education. – 2017. – № 21(2). – P. 230–246.

7 **Chernyshov, M. Yu., Zhuravleva, A. M.** Psixologicheskie kriterii e'ffektivnosti razvitiya v obuchenii: samostoyatel'nost', aktivnaya mysledeyatel'nost', doveritel'nyj diskurs [Psychological Efficiency Criteria of

Creative Education: Self-dependency, Thinking Activity, Confidential Discourse] // Integration of Education. – 2016. – № 20(1). – P. 37–50.

8 **Zorana, E.** Bridging the knowledge gap between secondary and higher education // College and Research Libraries. – 2003. – № 64. – P. 75–85.

9 **Aimicheva, G., Kopeyev, Z., Ordabaeva, Z., Tokzhigitova, N., Akimova, S.** A spiral model teaching mobile application development in terms of the continuity principle in school and university education // Education and information technologies. – 2020. – № 25(3). – P. 1875–1889.

10 **Smirnov, E. I.** Fundirovanie opyta v professional'noj podgotovke i innovacionnoj deyatelnosti pedagoga: monografiya [Funding experience in professional training and innovative activities of a teacher] – Yaroslavl : Yaroslavl state pedagogical university, 2012. – P. 646.

11 **Shhadrikov, V. D.** Psixologiya deyatelnosti i sposobnosti cheloveka: ucheb. posobie [Psychology of activity and human abilities]. – Moscow : Logos. – P. 330.

12 Prikaz Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazaxstan ot 27 iyulya 2017 goda № 352 [Order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2017 No. 352] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015605/links>

13 Reestr obrazovatel'nyx programm vysshego i poslevuzovskogo obrazovaniya [Register for Higher Education and Postgraduate Educational Programs] [Electronic resource]. – <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/>

14 **Tazhigulova, A. I., Nurgaliev, G. K., Kozybaj, A. K., Iskakova, A. B., Kokebaeva, A. K., Pentina, L. V., Tazhigulova, A. G., Askarbek, A. N.** Multimedialyq oqytu bagdarlamasy «Fizika. 11-synyp. 2 toqsan» (zharatylystanu-matematika bagyty) [The multimedia educational program «Physics. Grade 11. 2 quarter» (natural and mathematical direction)]. Svidetel'stvo o vnesenii svedenij v gosudarstvennyj reestr prav na ob'ekty, oxranyaemye avtorskim pravom, № 10736 ot 11.06.2020 g.

15 **Iskakova, A. B., Ispulov, N. A., Dosanov, T. S.** Aqparattyq-olsheuishtik tekhnologialar negizderi [Basics of information and measurement technology]. – Pavlodar: Toraighyrov University, 2019. – P. 123.

16 **Lozovskij, V. N., Lozovoskij, S. V., Shoshiashvili, I. S.** Rol' kursa «Konceptiya sovremennogo estestvoznaniya» v fundamentalizacii vysshego texnicheskogo obrazovaniya [The role of the course «The concept of modern natural science» in the fundamentalization of higher technical education] // University News.North-Caucasian Region – 2003. – № 4. – P. 131–134.

Material received on 09.09.21.

*А. Б. Исақова, А. К. Каирбаева
Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

САБАҚТАСТЫҚ ПРИНЦИПІ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІН ЖОБАЛАУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық шарттармен берілген жағдайда тиімді кәсіби бағдарлауды жүзеге асыру үшін белгілі бір біліктілікке ие болатын мамандарды даярлау жеткіліксіз. Білім беру кеңістігін жаһандандыру, үздіксіздік пен сабақтастықты қамтамасыз етуге ұмтылу білім беру мен еңбек нарығының сұраныстарына сәйкес келетін пәндік салаларды игерудің әдістемелік жүйесі мен білім беру бағдарламаларын жобалау факторларын диверсификациялаудың негізгі шарттары болып табылады. Замануи экономика технологияларды, білімдер мен дағдыларды тұрақты түрде жаңартып отыруды талап етеді. Оларды үздіксіз белсенді ету – маманның біліктілігін арттырудың кепілі. Үздіксіз білім берудегі үздіксіздік мәселесі философиялық, әдіснамалық және психологиялық аспектілерінен тұрады. Авторлар сабақтастықты зерттеу мәселесін әлеуметтік талаптарға тәжірибелік тұрғыда негізделген және іргелілікті қамтамасыз ететін әдістемелік жүйені жобалаудың факторы ретінде қарастырады. Білім беру сапасының жаңа деңгейіне көшуде классикалық іргеліліктің «жосалу» мәселесін байқауға болады. Осы мәселені шешуге арналған авторлардың зерттеу нәтижелері сабақтастық және транспәндік принциптері үздіксіз білім беру концепциясын және жаңа форматтағы инженерлерді сапалы даярлауды жүзеге асыруға, іргелілікті сақтауға мүмкіндік беретін тиімді құралдар болып табылады. Зерттеу мақсаты: инженер мамандарды даярлау процесінде үздіксіздік принципін жүзеге асырудың әдістемелік жүйесін жобалау. Мақалада білім берудегі сабақтастық принципі жоғары оқу орындарының техникалық мамандықтарында физиканы оқытудың мазмұны мен контекстіне байланысты білімдердің динамикасын жүзеге асыру шарты ретінде қарастырылады. Зерттеудің теориялық нәтижесі: сабақтастық принципін инженерлік-техникалық білім

беруде физиканы контекстілік тұрғыда игерудің әдістемелік жүйесін жобалаудың дидактикалық факторы ретінде жүзеге асыру. Мақалада аталған мәселе талдау, салыстыру, жүйеге келтіру, ғылыми әдебиеттерде келтірілген және жоғары оқу орындарының білім беру тәжірибелеріндегі мәселелердің түрлі аспектілерінде қарастыру арқылы зерттеледі.

Кілтті сөздер: физика, сабақтастық принципі, әдістемелік жүйе, физикалық білім беру, физикалық когнитивтік ойлау, инженерлік-техникалық білім беру, дидактикалық жүйе, білім беру технологиялары.

*А. Б. Исақова, А. К. Каирбаева
Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПРИНЦИП ПРЕЕМСТВЕННОСТИ КАК ФАКТОР ПРОЕКТИРОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВУЗОВ

В новых социально-экономических условиях для успешной профессиональной адаптации недостаточно подготовить специалистов, имеющих «конечный» характер, определенной квалификации. Глобализация образовательного пространства и стремление к обеспечению непрерывности и преемственности обучения обуславливает диверсификацию факторов проектирования образовательных программ и методических систем изучения предметных областей с учетом потребностей рынков труда и образования. Современная экономика требует постоянного обновления технологий, знаний, умений и навыков. Их непрерывная актуализация – это залог роста квалификации специалиста. Проблема преемственности в непрерывном образовании имеет множество аспектов: философских, методологических и психологических. В своем исследовании мы сознательно ограничили область исследования проблемы преемственности, как фактора проектирования методической системы обеспечения фундаментальности и практической обусловленности потребностям социума. При переходе на новый уровень качества существует проблема

«утери» классической фундаментальности. Результаты нашего исследования с целью решения этой проблемы показывают, что принципы преемственности и трансдисциплинарности являются эффективными инструментами реализации концепции непрерывного образования и сохранения фундаментальности и современного качества подготовки инженерных кадров новой формации.

Целью исследования является проектирование методической системы реализации принципа непрерывности в процессе подготовки инженерных кадров. В статье принцип преемственности в образовании рассматривается, как условие реализации динамики знаний в зависимости от содержания и контекста обучения физике на технических специальностях вузов. Теоретическим результатом исследования является реализация принципа преемственности в качестве дидактического фактора проектирования методической системы контекстного изучения курса физики в инженерно-техническом образовании. В статье данная проблема исследуется путем анализа, сравнения, систематизации, интерпретации разных аспектов проблемы в научной литературе и образовательной практике вузов.

Ключевые слова: физика, принцип преемственности, методическая система, физическое образование, физическое когнитивное мышление, инженерно-техническое образование, дидактическая система, образовательные технологии.

SRSTI 20.01.45

<https://doi.org/10.48081/XVJH4288>**N. Kerimbaev¹, I. Garvanov², *G. Tkach³**

^{1,3}Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty;

²University of Library Studies and Information Technologies,
Bulgaria, Sofia

ROLE OF MOBILE APPLICATIONS IN THE FORMATION OF INFORMATION COMPETENCE OF STUDENTS

This article deals with the topical issue for modern education about the role of mobile technologies in the formation of students' information competence. The aim of the article is to consider the main trends in the formation of students' information competence using mobile technologies in the learning process. The authors of the article give the concept of mobile learning, analyze its advantages and disadvantages. In this paper, mobile applications are considered as a tool for shaping information competence of students. Developed in the study mobile application «TopTaskerGeo» confirms the relevance of introducing mobile technologies in the learning process in order to informatize the educational environment and determines the effectiveness of mobile learning methods in the formation of informational competence of students. According to the survey conducted by the authors, there is an increase in students' interest in mobile learning and information competence. Despite the fact that there is a small proportion of surveyed students who do not accept innovations and prefer traditional teaching methods, lessons using the mobile application «TopTaskerGeo» are interactive and contribute to the rapid development of information and communication skills. The value of this study is the development and implementation of the mobile application «TopTaskerGeo» in the education system in the study of academic disciplines.

Keywords: mobile technology, information competence, learning process, distance learning, education.

Introduction

The global pandemic COVID-19 has brought changes in all spheres of human activity, including education. The transition of educational institutions to a distance

format of classes requires a revision of traditional forms and methods of teaching, and as a consequence, the emergence of new technologies in education. One of the promising areas of research in modern pedagogy is the use of mobile technologies. Currently, the issues of formation of students' information competence come to the fore in the context of the use of Internet technologies. It is necessary to use information and competence technologies (ICTs) to meet the educational needs of modern society and its sustainable socio-economic development. Information competence is one of the priorities of learning. The possibility of its formation is directly related to the active interaction of students with information technology [1–3]. The use of mobile applications to form information competence of students is dictated by the current stage of development of the education system and the level of information technology development.

Analysis of the results of research on mobile learning technologies has shown the versatility of the concept of «mobile learning», the positive and problematic aspects of this direction in pedagogy [4–6]. A team of scientists from the UK believe that mobile devices are effective learning tools, as evidenced by the results of their research. After analyzing the data collected during the scientific experiment, the authors conclude that, given the potential of smartphones in attracting young people to learning, educational institutions should pay due attention to training higher education teachers to use them to form the information competence of students [7]. A study by Taiwanese scholar Jung-Wen Hsia showed that mobile learning characteristics such as utility, ease of use, and perceived behavioral control can provide more cognitive engagement than just using any of them in isolation. Thus, these findings add value to recent research on the use of mobile learning [8]. The results of the Australian scientists' research: Kearney M., Burke P. F. and Schuck S. have provided a model that has emerged from the analysis with respect to each of the primary and secondary dimensions of pedagogical practice of mobile learning applications. This research confirms the relevance of the application of mobile technologies in the development of students' information competence [9]. It should be noted that the process of implementing mobile learning must be consistent with the current stage of development of the economy and society as a whole. It is also necessary to take into account the fact that the introduction of technology is not possible without a clearly developed methodology. The analysis of the application of mobile learning technology in different countries showed that at present the methodology of mobile learning is in the process of formation. At the moment there are a number of problems, one of them was considered by Jordanian scientists: Al-Hamad N. Q., Al-Hamad A. Q., Al-Omari F. A. The article on this study states, «In light of the findings, it is clear that there is still a lack of a culture of understanding among educators about the

importance of using mobile technology in education. Doubts mostly arise from either a lack of necessary skills or reluctance, as well as misuse and distraction in the classroom» [10]. Despite the difficulties encountered, there is a general dynamic of growth in the popularity of mobile learning technology.

Material and methods

The use of distance learning elements in teaching subjects in higher education allows the teacher to expand the ICT communicative sphere, develop students' independent work and self-education skills, and form unified information and competence skills. The use of ICTs at the stage of independent work can take various forms, from searching for electronic textbooks to remote coursework assignments before creating their own projects. Thus, by systematically introducing various ICTs into the teaching of disciplines, we can achieve high results in the study of disciplines by students.

As a tool for mobile learning it was decided to develop a distance learning system in the form of a mobile application «TopTaskerGeo», which performs the following functions: presentation of didactic materials in the most convenient and visual form, stimulating interest in learning and filling gaps in knowledge, review and analysis of training material, testing with choice of answers, monitoring and approval of results.

The implementation of the distance learning system in the mobile version can be carried out by one of the following options:

- as a mobile application written in Java, Kotlin, Swift;
- as a web-interface of the mobile site.

Mobile application «TopTaskerGeo» is developed by AndroidStudio application using Java programming language. The system functions on any device in the environment of Android operating system version 5.1 and higher.

We conducted a survey among the students of Al-Farabi Kazakh National University, majoring in Informatics. The data collection was conducted in online format using the online questionnaire voting.virtualedu.kaznu.kz. Since in the conditions of self-isolation it is not possible to conduct a survey at a personal meeting with the target audience of the study. [Voting.virtualedu.kaznu.kz](http://voting.virtualedu.kaznu.kz) is a web-service, which was developed in the course of scientific research by scientists of the department «Informatics» of Al-Farabi Kazakh National University and is used at the university to conduct interactive feedback. The online survey is necessary for comparative analysis and allows easy and quick interpretation of the data obtained for analysis. We have developed a questionnaire to determine the effectiveness of mobile learning using the mobile application developed during this study. During the three-week experimental period, students were asked a series of questions aimed at determining the effectiveness of mobile learning and the effectiveness

of implementing mobile technology in the educational process. There are many ways to design questionnaires for pedagogical research. In accordance with the problem was designed questionnaire, which consisted of four questions: two closed alternatives (yes or no) and two open-ended questions. The questionnaire includes the following questions and answer options:

1. Do you want to use mobile devices in class?

A. Yes B. No

2. Why?

3. Do you think it is necessary to use mobile learning methods when studying disciplines?

A. Yes B. No

4. Why?

Thirty-three students and five faculty members participated in the study. The survey was conducted anonymously at the end of each week.

Results and discussion

In the course of the study, we developed the mobile application «TopTaskerGeo». The application is a distance learning system that is able to implement different types of exercises in the classroom, providing the active use of ICT. Students can perform interactive exercises using «TopTaskerGeo» application materials on mobile devices. The online service «TopTaskerGeo» is designed to support the learning process through interactive modules (apps, exercises). This service allows teachers to create, maintain and use educational modules, share experience between colleagues, optimize students' work (including the creation of new modules).

In «TopTaskerGeo» users are divided into the roles of administrator, teacher and student. Depending on the competence of the administrator role, the application can be used by a student or a teacher. When adding a new user, the administrator creates a login and password for it. After entering the login and password, if there is one in the database, the user data is saved on the device, and after saving the user data is redirected to the main service, which checks the type of user (Figure 1).

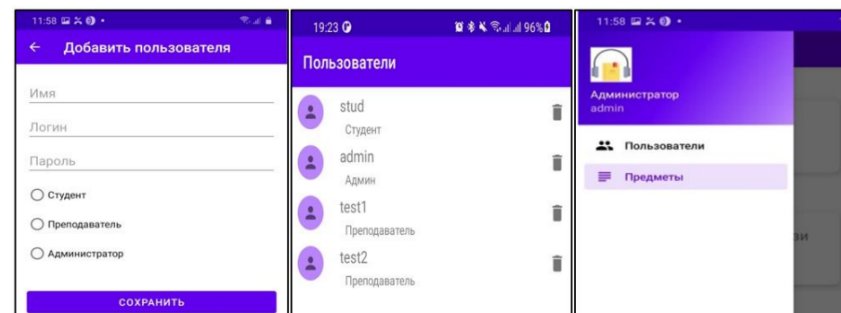

Figure 1 – Selection and assignment of users in the mobile application «TopTaskerGeo»

In the «TopTaskerGeo» mobile app, teachers can pre-create classes for students and track their progress and results using their smartphone. Students enter the class by applying code. In the «TopTaskerGeo» app, the student user can work in three modes: theoretical studies, exercises, e-teacher-led classes or assignments from the exam program.

The use of mobile technology in the goal-setting phase can encourage students to conduct small learning experiments. This is achieved by organizing simple lesson modules with different tasks and questions on different subjects. The program is freely available and users can use it in Russian and Kazakh. The advantage of the distance learning system developed by us is the ability to work online and offline. At the stage of presentation of new material oral explanations can be made in the form of a special video or live lessons through an interactive poster, presentation, electronic textbook. The presence of animated or video content allows students to become more interested in the topic. Innovative, unique learning materials not only immediately arouse students' interest, but also contribute to the desire to read the material in more depth and contribute to the stability of interest. Also keep in mind that interest in learning about a topic depends largely on the teacher's inspiration.

The use of ICT in education is not only useful for students, for the development of necessary skills, but also convenient for the teacher because assessment is carried out objectively. The most common variant of knowledge control in the subject is testing with closed and open test tasks. Teachers added by the administrator can log in to the application with their usernames and passwords, create groups of students and create subjects for them. Once subjects are added, teachers have the ability to add tasks. Tasks can be in the form of text or a report. Accessible and easy-to-use service «TopTaskerGeo» allows to create distance learning courses,

easily publish, comment and evaluate tasks, organizes effective interaction of all participants of the educational process. Teachers can create tests to check their knowledge.

Let's consider the advantages and disadvantages of the developed system of distance learning. The advantages of the mobile application «TopTaskerGeo» are: the student's ability to move freely while being online learning (no matter where the student is, he is always in touch); less need for books and papers; students can communicate with each other and with the teacher, which provides access to education for people with disabilities; mobile devices are very convenient for students, which can increase interest in learning for students with low motivation. The disadvantages include the fact that at any time the battery can run out and all unsaved data will be deleted from the device; the small screen of the cell phone limits the amount of information viewed; the amount of memory of the mobile device is much less than the computer memory; it is inconvenient to perform complex tasks using mobile applications, such as holding equipment in the hand on a mobile device, do a lot of laboratory work in chemistry, medicine or physics. For the most part, the disadvantages are technical in nature and can be easily remedied. By using a centralized database, when the app is reinstalled, all courses and student work are restored after logging into the account.

We conducted a questionnaire survey of students, the methodology of testing is discussed in the section «Materials and methods» of this article. According to the analysis of the answers of the online survey on the first question in the first week only 11 respondents answered affirmatively and expressed their desire to use mobile technology in the learning process. At the same time, some students responded that it was uncomfortable to work with and read from an additional interface on the phone. Students expressed that the use of devices was disturbing and interfered with concentration. However, it should be noted that in the second and third week, there was a positive trend in interest in mobile learning. In the second week, the majority of students responded positively to the first question on the survey. The online survey in the third week showed only 10 % negative responses from the total number of respondents. The main evidence of interest in mobile learning is that students have mastered the subjects because the learning process using mobile technology is interactive and modern. The dynamics of the growth of positive answers to the first question is shown in Figure 2.

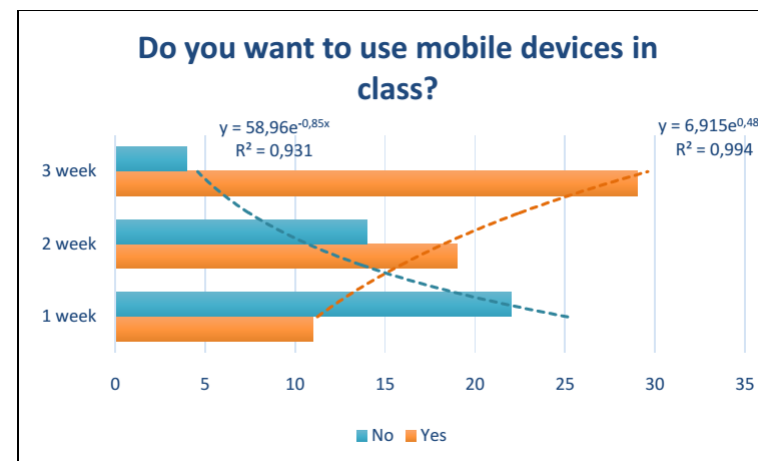

Figure 2 – Statistics of answers to the first question of the online survey

In the first week only 14 out of 33 students answered «Yes» to the third question. The analysis of the answers to the open fourth question of the questionnaire showed that, according to the respondents, traditional classes help to develop all the necessary skills and the use of mobile technology interferes with the learning of new material. Answering the third question in the third week of the experiment, most respondents noted the effectiveness of mobile learning methods. There was feedback that the use of mobile devices improves the development of information competencies, presentation skills, comprehension of learning material and effectiveness of information retrieval, as well as the speed of thinking and overall readiness of higher-education students to self-education. The dynamics of growth of positive responses to the third question is shown in Figure 3.

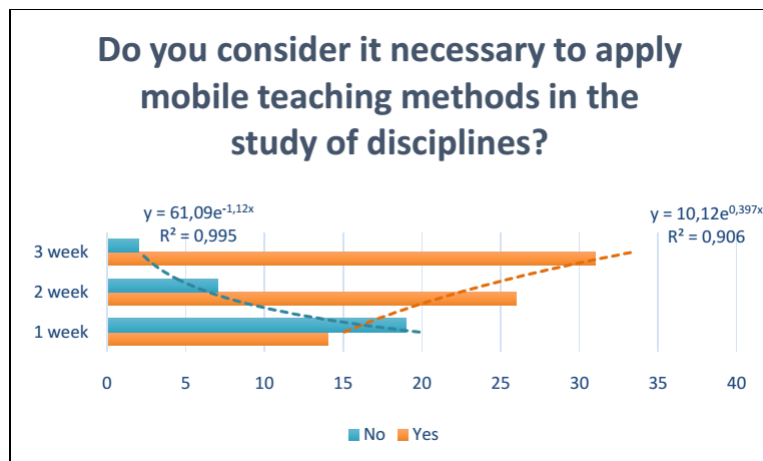

Figure 3 – Statistics of answers to the third question of the online survey

Conclusions

As a result of our research we have developed and tested the distance learning system «TopTaskerGeo», implemented as a mobile application. The system allows you to create learning subjects, assign certain teachers to a learning subject, publish courses for students, add attachments of common document formats to the course, evaluate the work of students of higher education institutions, create «question-answer» tests, displays notifications about new courses or assignments. The app allows distance learning for students online via smartphone. An online survey based on the results of the implementation of the mobile application «TopTaskerGeo» showed a positive dynamics of growth in the use of mobile technology and an increase in the level of information competence of students. This confirms the effectiveness of the use of mobile technology in the educational process. The results of the study can be used in developing curricula and transforming traditional lessons using interactive forms. The study has a high practical and scientific significance.

Acknowledgements

This work was carried out as part of project No. AP09259370 «Development of a technological platform for virtual learning based on artificial intelligence approaches» due to grant funding from the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

References

- 1 **Pettersson, F.** On the issues of digital competence in educational contexts – a review of literature. *Educ Inf Technol* 23, 1005–1021 (2018). – <https://doi.org/10.1007/s10639-017-9649-3>
- 2 **Falloon, G.** From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework. *Education Tech Research Dev* 68, 2449–2472 (2020). – <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09767-4>
- 3 **Rakhimova, A. E., Yashina, M. E., Mukhamadiarova, A. F. et al.** The Development of Sociocultural Competence with the Help of Computer Technology. *Interchange* 48, 55–70 (2017). – <https://doi.org/10.1007/s10780-016-9279-5>
- 4 **Lameu, P.** The Case of the ‘Nasty Trolley’ or How Mobile Learning and Tablets are Influencing Emotions and Affects and Shaping the Constitution of the Identity of Teachers and Students. *Tech Know Learn* 25, 45–61 (2020). – <https://doi.org/10.1007/s10758-019-09411-y>
- 5 **Baltà-Salvador, R., Olmedo-Torre, N., Peña, M. et al.** Academic and emotional effects of online learning during the COVID-19 pandemic on engineering students. *Educ Inf Technol* (2021). <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10593-1>
- 6 **Iqbal, S., Bhatti, Z. A.** A qualitative exploration of teachers’ perspective on smartphones usage in higher education in developing countries. *Int J Educ Technol High Educ* 17, 29 (2020). <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00203-4>
- 7 **Mughal, N. A., Atkins, E. R., Morrow, D. et al.** Smartphone learning as an adjunct to vascular teaching – a pilot project. *BMC Med Educ* 18, 37 (2018). – <https://doi.org/10.1186/s12909-018-1148-8>
- 8 **Hsia, J. W.** The effects of locus of control on university students’ mobile learning adoption. *J Comput High Educ* 28, 1–17 (2016). – <https://doi.org/10.1007/s12528-015-9103-8>
- 9 **Kearney, M., Burke, P.F. & Schuck, S.** The iPAC Scale: A Survey to Measure Distinctive Mobile Pedagogies. *TechTrends* 63, 751–764 (2019). – <https://doi.org/10.1007/s11528-019-00414-1>
- 10 **Al-Hamad, N. Q., AlHamad, A. Q. & Al-Omari, F. A.** Smart devices employment in teaching and learning: reality and challenges in Jordan universities. *Smart Learn. Environ.* 7, 5 (2020). – <https://doi.org/10.1186/s40561-020-0115-0>

Material received on 09.09.21.

Н. Н. Керимбаев¹, И. Гарванов², *Г. М. Ткач³

^{1,3}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Кітапханатану және ақпараттық технологиялар университеті,

София қ., Болгария.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ КҮЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Бұл мақалада білім алушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастырудағы мобильді технологиялардың рөлі туралы қазіргі білім беру үшін өзекті мәселе қарастырылады. Мақаланың мақсаты-оқу процесінде мобильді технологияларды қолдана отырып, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі тенденцияларын қарастыру. Мақала авторлары мобильді оқыту тұжырымдамасын берді, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін талдады. Бұл жұмыста мобильді қосымшалар білім алушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде қарастырылады. Зерттеу барысында әзірленген «TopTaskerGeo» мобильді қосымшасы білім беру ортасын ақпараттандыру мақсатында оқу процесіне мобильді технологияларды енгізудің өзектілігін растайды және студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруда мобильді оқыту әдістерінің тиімділігін анықтайды. Авторлар жүргізген сауалнамаға сәйкес студенттердің мобильді оқытуға және ақпараттық құзыреттілікке қызығушылығының өсуі байқалады. Жаңалықтарды қабылдамайтын және дәстүрлі оқыту әдістерін ұнататын сауалнамаға қатысқан студенттердің біраз бөлігі болғанына қарамастан, «TopTaskerGeo» мобильді қосымшасын қолданатын сабақтар интерактивті және ақпараттық және коммуникациялық дағдылардың тез дамуына ықпал етеді. Зерттеудің құндылығы оқу пәндерін оқыту шеңберінде білім беру жүйесіне «TopTaskerGeo» мобильді қосымшасын әзірлеу және енгізу болып табылады.

Кілтті сөздер: мобильді технологиялар, ақпараттық құзыреттілік, оқыту процесі, қашықтықтан оқыту, білім беру.

Н. Н. Керимбаев¹, И. Гарванов², *Г. М. Ткач³

^{1,3}Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

Республика Казакстан, г. Алматы;

²Университет библиотековедения и информационных технологий,

г. София, Болгария.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

РОЛЬ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

В данной статье рассматривается актуальный для современного образования вопрос о роли мобильных технологий в формировании информационной компетентности обучающихся. Целью статьи является рассмотрение основных тенденций в формировании информационной компетентности студентов с применением мобильных технологий в процессе обучения. Авторами статьи дано понятие мобильного обучения, проанализированы его достоинства и недостатки. В данной работе мобильные приложения рассматриваются как инструмент формирования информационной компетенции обучающихся. Разработанное в ходе исследования мобильное приложение «TopTaskerGeo» подтверждает актуальность внедрения мобильных технологий в учебный процесс в целях информатизации образовательной среды и определяет эффективность методов мобильного обучения в формировании информационной компетентности студентов. Согласно проведенному авторами опросу, наблюдается рост интереса студентов к мобильному обучению и информационной компетентности. Несмотря на то, что существует небольшая доля опрошенных студентов, которые не принимают нововведений и предпочитают традиционные методы обучения, занятия с применением мобильного приложения «TopTaskerGeo» интерактивны и способствуют быстрому развитию информационных и коммуникативных навыков. Ценность проведенного исследования заключается в разработке и внедрении мобильного приложения «TopTaskerGeo» в систему образования в рамках изучения учебных дисциплин.

Ключевые слова: мобильные технологии, информационная компетентность, процесс обучения, дистанционное обучение, образование.

<https://doi.org/10.48081/EKUR8044>

***К. Б. Ажмолдаева¹, С. Ж. Ибадуллаева², Ж. Б. Шілдебаев³**

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ЗАМАНАУИ БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ӨЛКЕЛІК КОМПОНЕНТІНІҢ РӨЛІ

Мақалада білім берудің заманауи мәселелерін шешудегі өлкелік компоненттің рөлі қарастырылады. Білімалушы тұлғасын қалыптастыруға мектептегі биологиялық білім беруді аймақтандыру әсерін талдайды. Білімалушылардың танымдық қызметін белсендіру тәсілдерінің бірі оқу процесіне флора мен фауна туралы өлкелік ақпаратты енгізу болып табылады. Туған өлкенің тірі табиғатын үйрену танымдық қызметті жандандырып қана қоймай, сонымен қатар басқа оқу пәндерін, сондай-ақ күнделікті өмірде терең оқыту өзекті мәселелердің бірі.

Білімалушыларға нақты және жақын мысалдар сүйене отырып, қоршаған әлемдегі оқиғалар мен құбылыстарға көзқарастар мен көзқарастар жүйесін қалыптастыруға болады. Туған табиғатты, флораны және фаунаны зерттеу, табиғатта, әлем баланың барлық сезімдерін тартатын заттық-көрнекі түрде таныту, өз өлкесінің табиғатына сүйіспеншілікті қалыптастыру.

Өлкелік мазмұн материалдарының көмегімен студенттердің әлеуметтік белсенділігі дамып келеді. Өлкелік табиғатты зерттей отырып, студенттер қоршаған табиғатқа, адамның шаруашылық қызметіне өз көзқарасын білдіре алады, сондай-ақ оның ресурстарына тұтынушылық көзқарасты анықтай алады. Өлкелік компонент элементтерін шебер пайдалана отырып, білім беру үдерісінің үш бірдей міндеттерін тиімді шешуге болады: оқыту, тәрбиелеу және дамыту, оқытуға әсеке мағына беру.

Кілтті сөздер: білім беруді аймақтандыру, өлкелік компонент, шығармашылық белсенділік, білім, білік.

Кіріспе

Әлемдегі қазіргі заманғы экологиялық жағдайды түсінетін мұғалім, сондай-ақ, өлкелік құрамдауыш арқылы білімалушылардың экологиялық тәрбиесін жүргізе алатынын және жүргізуі, белсенді азаматтық ұстаным мен туған өлкеге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеуі тиіс екенін түсінуі.

Қазіргі қоғамның даму талаптарына сәйкес мемлекеттік білім беру мекемелері білімалушылардың оқу-танымдық қызметін дамытуды мақсат етіп қояды. Қойылған мақсатқа жету үшін білімалушылардың танымдық қабілеттерін анықтау және одан әрі дамыту міндетін шешу, сондай-ақ осы процестің дидактикалық негіздерін анықтау қажет. Қазіргі уақытта өңірлендіру отандық білім беруді (атап айтқанда биологиялық) жаңғыртудың маңызды бағыты болып табылады. Аймақтар өзінің білім беру саясатының жекелеген элементтерін, өзінің білім беру бағдарламаларын таңдауға, сондай-ақ жаңа пәндерді меңгеруге құқылы.

Еліміздің ұлттық және әкімшілік-аумақтық дамуына білім алуға әлеуметтік тапсырысты есепке алуға негізделген. Қазіргі кезеңдегі білім беруді дамытудың ерекшелігі оқыту мен тәрбиелеуде жергілікті мүмкіндіктерді пайдалану болып табылады [1].

Өлкелік компонентті білім берудегі маңызы туралы, сонымен қатар зерттеу нысанымызға жақын зерттеу жұмыстарын жүргізген әдіскер-ғалымдар: Ә. С. Бейсенова, К. Д. Каймулдинова, М. Б. Аманбаева, А. Т. Ермекбаева, Н. Н. Баранский, А. С. Барков, Л. Ф. Греханкина, С. В. Васильев, О. В. Скоркина, М. Д. Даммер, Ю. В. Кулешова, Е. Г. Терентьева, Е. А. Алексеева, П. В. Гора, Ю. К. Бабанский, З. Абасов, А. Азанбекова, Л. Ш. Арипбаева [2, 3].

Жалпы білім беру мазмұнының өлкелік компонентін дамытудың теориялық негіздері Б.С. Леднев, М.В. Рыжаков, С.Е. Шишов, А.Б. Салихов және т.б. жұмыстарда ұсынылған. Жалпы білім беретін мекемелердің практикасында өлкелік компоненттің пайда болуы оқу пәндерін мазмұнды да, әдістемелік жағынан да әзірлеуді талап етеді.

Қазіргі қоғамның ұлттық құндылықтарының қатарына бүгінгі күні патриотизм, азаматтық, шығармашылық, табиғатта қамқорлық жатады. Қазіргі заманғы білім беру, соның ішінде оларға негізделуі тиіс. Білім беру реформасы бүгінде білімге ғана емес, сондай-ақ оқытуға белсенді қарауға, әмбебап оқу іс-қимылдарын қалыптастыруға бағытталған жаңа білім беру стандарттарын енгізуді көздейді. Өлкелік компонент білім, білік, дағды және қызмет тәсілдерінің негізінде әлем туралы тұтас түсініктерді қалыптастыруға, әртүрлі қызмет түрлерінде тәжірибе алуға, таным және өзін-өзі тану тәжірибесіне бағытталған [4, 5]. Сондай-ақ шығармашылық

құндылығын және шығармашылық қызмет пен әлеуметтік белсенділікті сезіну. Сонымен қатар, алғашқы орындардың біріне Отанға, яғни туған жеріне деген сүйіспеншілікті қалыптастыру, патриотизмді тәрбиелеу міндеті қойылып отыр. Сіздің елді мекеніңіздің, сіздің өңіріңіздің материалдарына жүгінбейтіндей, оларды оқу процесінде белсенді пайдалану бізді белсенді ойлауға және әрекет етуге қабілетті патриот-азаматты тәрбиелеу мақсатына жетуге жақындатуы мүмкін. Туған өлкені зерттеуге тарих, биология, география және әдебиет курстарына уақыт бөлінді. Биология сияқты пәннің орны осы пәндер тізімінде алатын орны сөзсіз [6, 7].

Туған табиғатты, флораны және фаунаны зерттеу, табиғатта, әлем баланың барлық сезімдерін тартатын заттық-көрнекі түрде танылатын, өз өлкесінің табиғатына деген сүйіспеншілікті, яғни Отанға, оның тарихы мен халқына деген сүйіспеншілікті бақылау. Отаншылдық-бұл Отанға деген сүйіспеншілік ғана емес, оның гүлденуіне бағытталған белсенді қызмет. Ис-әрекеттер, операциялар, жобалар, экологиялық іс-шаралар және т. б. арқылы практикалық міндеттерді, өңірлік мазмұн мәселелерін шығармашылық түрде шешу. Ол дербестікті қалыптастыруға, шығармашылық көзқарасты дамытуға және белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыруға ықпал етеді [8]. Осылайша, биологиядағы өлкелік компоненттің рөлі әлемнің қазіргі жаратылыстану-ғылыми бейнесін қалыптастыру, адамдардың практикалық қызметі үшін ғана емес, сонымен қатар патриоттық азамат пен шығармашылық, белсенді тұлғаны тәрбиелеу үшін де үлкен [9, 10].

Негізгі жалпыбілім беру бағдарламаларының міндетті ең төменгі мазмұнын талдау биология және басқа да жаратылыстану пәндері бойынша бағдарламалардың мазмұны өлкелік компонентті қамтымайтынын көрсетеді. Оқу орнының өзі өлкетану курстарын оқу орнының оқу жоспарына енгізуге мүмкіндігі бар. Биология мұғалімдері жергілікті материалды өз қалауы мен көңіл-күйіне байланысты пайдаланады. Аймақ мұғалімдерінің сауалнамалары көрсеткендей, олар осы материалдың маңыздылығын түсінеді. Сабақ уақытының көп бөлігін сыныптан тыс жұмыс сияқты мұғалімдер дәстүр бойынша білімді қалыптастыруға, қорытынды мемлекеттік аттестаттауға дайындыққа арнайды. Кейбір мұғалімдер өлкетану жұмысын мектеп сағаттарынан тыс ұйымдастырады, оған тек кейбір оқушылар қатысады. Сонымен қатар, стандарт талаптарына сәйкес оқудан тыс қызметті ұйымдастыру тек білім алушыларды ерікті түрде таңдауға негізделеді. Оқытушылардың көпшілігі, егер олар өлкелік материалды белгіленген уақытта қолданса, оны практикалық және зертханалық жұмыстар үшін пайдаланады. Ғалым, Л. Х. Мажитованың еңбегінде оқытудың кәсіби бағдарлануы ұғымына жеке тұлғаның кәсіби бағдарлануы, жалпы білім

беру мен кәсіби білім берудің кәсіби бағытталуы жататындығы көрсетілген [11]. Осы анықталған ұғымды негізге ала отырып, кәсіби бағытталғандық принципін жүзеге асыру бойынша келесі өлшемдерді бөліп көрсетеміз:

1) жаратылыстану пәндерінің мазмұнына кәсіби мәні бар материалдың енуі;

2) оқу пәнінің мазмұнына кәсіби мәні бар біліктер мен іс-әрекет түрлерінің енуі.

Теорияның практикамен байланысы принципі теорияның салдарымен байланысты болғандықтан, оның нақты мазмұны пәнді бағдарлы саралау жағдайындағы оқытудың арнайы міндеттеріне байланысты анықталады.

Сонымен жаратылыстану пәндерінің мазмұнын анықтау кезінде:

– курс оқу материалының іргелі теориялар айналасына генерализациялау негізінде құрылуы, өлкелік материалдың мазмұнға енуі;

– әрбір теорияға келесі білім компоненттерінің: деректердің, объектілердің, модельдердің, ұғымдардың, шамалардың, жалпы және дербес заңдардың, динамикалық және статистикалық түсініктердің енуі;

– жаратылыстану пәндерін оқыту кезінде теориялық және эксперименттік ғылыми әдістердің пайдаланылуы, туған өлкеге байланысты практикалық сабақ мазмұнына енуі;

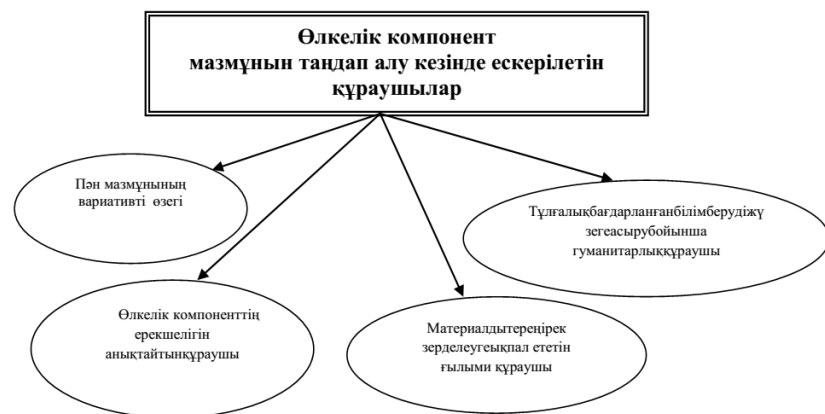
– оқыту үдерісінде педагогикалық мақсатта ғылымдағы теориялық қорытындылау генезисін келесі циклдік спираль бойынша: деректер – модель – салдарлар – салдарларды эксперименттік тексеру – жаңа деректер бойынша жүргізу орындылығы. Бұл шығармашылық қабілеттіліктің тиімді дамуына, ойлау логикасының қалыптасуына ықпал етеді;

– жаратылыстану пәндерінің мазмұнына және оқыту құралы ретінде көрсетілімдік тәжірибелердің, зертханалық жұмыстардың, бақылаулардың енгізілуі;

– жаратылыстану пәндерінің ажырамас құрамды бөлігі ретінде экологиялық проблемаларды және оларды шешу жолдарын қарастыратын материалдың енгізілуі ескерілуі тиіс.

Әрбір бағдардағы жаратылыстану пәндерінің мазмұнында инвариантты өзекпен қатар білімалушылардың болашақ мамандықтарына пайдалы болатын және пән бойынша арнайы біліктері мен ойлау қабілеттіліктерін қалыптастыру үшін қажет материалдар енуі және олардың бір бөлігі тек білімалушылардың жеке ықыласы бойынша оқылуы тиіс. Әр түрлі бағдардағы оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендердің барлық түрлерінің оқу материалының ұсынылу тұрғысынан да, тілі, көрнекілік дәрежесі, жаттығулар жүйесі бойынша да сапалық өзгешеліктері болуы тиіс.

Сондықтан әр түрлі бағдарлар үшін бағдарламаларды, оқу құралдарын дайындау кезінде келесі төрт құраушыны ескеру қажет деп есептейміз:

Сурет 1 – Өлкелік компонент мазмұнын таңдап алу кезінде ескерілетін құраушылар

- қазіргі заманғы жаратылыстану пәндерінің материалдары қамтылған мазмұнның вариативті өзегі;
- тұлғалық бағдарланған білім беруді жүзеге асыру бойынша гуманитарлық аспект;
- өлкелік оқытудың ерекшелігін анықтайтын кәсіби-бағдарланған аспект;
- материалды тереңірек зерделеуге себептесетін ғылыми аспект (Сурет 1).

Жалпы алғанда, биологиялық пәндерін оқытудың жалпы мәдени деңгейі ЖОО осы төрт құраушының минимум нәтижесі ретінде алынуы мүмкін.

Сондай-ақ пән мазмұнын анықтауда білім беру стандарты талаптары, ұлттық білім беру ерекшеліктері, іргелес және гуманитарлық пәндермен пәнаралық байланыстың жүзеге асуы, оқу бағдарламаларының сабақтастығы ықпал ететін үздіксіздік (оқу бағдарын әрі қарай жалғастыруға мүмкіндіктің болуы) орындалуы тиіс деп есептейміз.

Инвариантты және вариативті бөліктерден тұратын мазмұндық компонент білімдік, іс-әрекеттік және құндылық аспектілерді қамтиды. Инвариантты бөлік табиғаттың біртұтастығы мен бірлігі, табиғаттың жүйелі және көпдеңгейлі құрылымы, адам мен табиғаттың бірлігі идеяларын,

білімдік компонент жаратылыстану заңдары, ұғымдары, деректері, ізгілікті, экологиялық, мамандыққа қарай бағдарланған аспектілерді қамтиды.

Іс-әрекеттік компонентте әдіснамалық, пәндік және интеллектуалдық біліктер, құндылық компонентте жалпыадамзаттық, адамгершілік, экологиялық, кәсіби құндылықтар берілген.

ЖОО арналған биология пәндерінің мазмұны білім беру стандарты талаптарын, ұлттық дәстүрлер мен пәнаралық байланысты, үздіксіздік пен сабақтастықты ескеру арқылы құрылуы ескерілді.

Кәсіби даярлауға арналған биология пәндерінің мазмұнын таңдап алу дидактикалық және жеке әдістемелік принциптер және оларға сәйкес келетін өлшемдер арқылы жүзеге асады, бұл жерде өлкелік компонент рөлі ерекше.

Биология пәндерінің мазмұнын анықтауда жүзеге асатын принциптердің, өлшемдердің мәнділігі ЖОО өлкелік материалды оқыту бағдарының ерекшелігімен анықталатын болады. Оқу жоспарының вариативті компоненті оқу курстары мазмұнының жетекші компоненті (құзыреттілік тұрғыдан қарау аясында) білім алушылардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі болып табылады.

Мұндай курстардың мазмұнын таңдап алудағы негізгі принциптерге болашақ мұғалімдердің оқу материалына қызығушылық танытуы, білім мазмұнының әлеуметтік мәнділігі, білім мазмұнының қолданбалы бағытталғандығы, кәсіпке бағдарлану, таңдап алған пән бойынша мемлекеттік стандарт мазмұнына сәйкес келуі жатады.

Биология пәндерінен білім беру мақсаттарын талдау барысында олардың құрамы мен иерархиясы уақыт өтуімен өзгеріп отырғандығын, жеке тұлғаның алдыңғы буын тәжірибесін меңгеруіне басты назар аударылғанын көрсетеді, алайда бұл мақсаттар білім алушылардың қабілеттілігі мен қызығушылығына байланысты сараланбағаны анықталды. Сондықтан зерттеуде әлеуметтік-тұлғалық тұрғыдан қарау негізінде биология пәндерін оқытудың жалпы мақсаттары нақтыланды. Әр түрлі бағыттағы болашақ мұғалімдердің кәсіби бағдарлануын ескеру арқылы бұл пәндерді негізгі және негізгі емес пәндер арқылы оқытудың арнайы мақсаттары анықталды.

Әр түрлі бағыттағы топтарға арналған биология пәндерінің мазмұнын таңдап алуға ықпал ететін басты факторларға оқытудың жалпы және арнайы мақсаттары, оқу материалы деңгейінде білім мазмұны құраушыларының ара қатысы мен ұсынылу реті, оқушылардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктері жататындығы, білім алушыларға арналған биология пәндерінің мазмұны білім беру стандарты талаптарын, ұлттық дәстүрлер мен пәнаралық

байланысты, үздіксіздік пен сабақтастықты ескеру арқылы құрылатындығы көрсетілді.

Зерттеудің әдістері

Биолог мамандарды даярлауда және өлкелік компонентті енгізуде Қызылорда облысы Арал маңы өсімдіктерін оқытудың әдістемесін жасау бағдарлы оқытуға көшуге байланысты білімалушылардың өзіндік әлеуетін анықтау проблемасының өзектілігіне тоқталдық. Бағдарлы оқыту білім беру саласындағы маңызды бағыт ретінде педагогикалық ғылым мен тәжірибеде білімалушылардың әрі қарай оқуын таңдауға әсер етеді. Сондықтан білім мазмұнын бағдарлы саралауға және білімалушыларды кәсіби бағдарлауға себептесетін вариативті компонент оқу курстарының маңызы ерекше. Білім мазмұнының вариативті бөлігі есебінен білімалушылардың сұраныстары, аймақтың, оқу орнының ерекшеліктері жүзеге асырылады. Оқу жоспарының вариативті компонентінің ұсынылуы әдіскерлерден, мұғалімдерден білімалушыларды кәсіби бағдарлау үшін оны ұтымды пайдалану жолдарын қарастыруды талап етеді.

Педагогикалық эксперимент келесідей кезеңнен тұрды: проблеманың қойылуы және зерттеудің эмпирикалық әдістерін таңдап алу, эксперимент нәтижелерін теориялық ой елегінен өткізу, оқыту үдерісін жетілдірудің тиімді жолдарын іздестіру міндеттері кірді.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қазіргі білім беру доктринасы білім берудің негізгі мақсаттары мен міндеттері арасында өз Отанының патриоттарын тәрбиелеуді жетекші орындарға қояды. Мемлекеттік білім беру стандарты жеке тұлғаның өзге де сипаттамаларынан басқа, оқу орнын бітірген кезде білім алушыларда патриотизм және Отанға деген сүйіспеншілік, шығармашылық даму сияқты қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған. Білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелеріне қойылатын негізгі талаптар бастауыш, жалпы және жоғары білім беру, патриотизмді тәрбиелеу, өз жеріне, аймағына құрметпен қарауды қалыптастыру, туған өлкесіне деген сүйіспеншілікті, табиғаттағы адамның қызметін бағалай білуді, алған білімін, білігі мен дағдыларын қолдана білуді, оқушылардың әлеуметтенуіне, шығармашылық белсенділігіне ықпал етуді және т. б. көрсетеді. Аумақтың өңірлік ерекшеліктерін зерделеудің ролін назарға ала отырып, өңірлік компонент субъектілерінің бірқатары бойынша бағдарламалардың мазмұнын енгізу қажеттігі туралы айтуға болады.

Зерттеудің әрбір кезеңінде эксперимент мақсаты тұжырымдалып, болжам тексерілді. Айқындау экспериментінің мақсаты – болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда алғашқы білім жағдайын айқындау болып табылады, оған білім алушылардың өлкелік білімді мағыналы қолдана алуын;

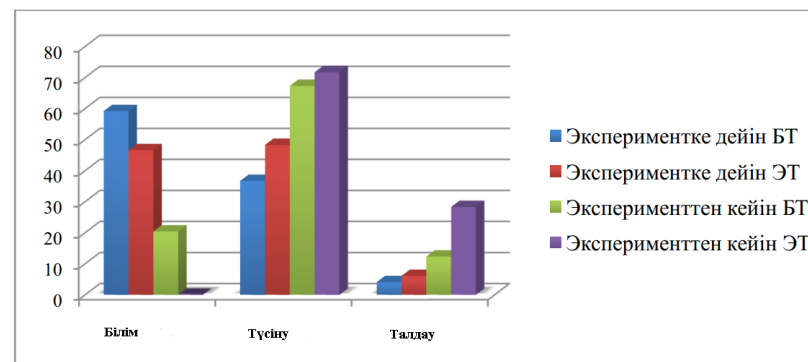
білім алушылардың іргелі теорияларды оқып-үйренуі кезінде оқу танымының құрылымын түсінуін, оқытушылардың оқу материалының мазмұнын оқыту әдістерімен, сабақ түрлерімен, білім алушылардың танымдық іс-әрекетінің түрлерімен үйлестіре алуын зерделеу міндеттері кірді. Оның нәтижелері зерттеу проблемасының өзектілігін дәлелдейді.

Білімді меңгеру деңгейі бойынша білім алушылардың білім сапасын толығырақ анықтау үшін біз әр-түрлі сипаттағы тексеру тапсырмаларын қолдандық: жазудың орнына санмен белгіленген суреттер, жабық тестер, толық жауап алу үшін құрылған әр түрлі сұрақтар.

Мазмұндық компоненттің даму деңгейінің экспериментке дейінгі және эксперименттен кейінгі көрсеткіші кесте және түрінде 2 - суретте бейнеленді.

Кесте 1 – Биолог мұғалімдерді даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің мазмұндық компонент бойынша даму деңгейінің көрсеткіші

Деңгейлері	Экспериментке дейін				Эксперименттен кейін			
	БТ		ЭТ		БТ		ЭТ	
	адам саны	%	адам саны	%	адам саны	%	адам саны	%
Білім	29	59,2	28	46,6	10	20,4	0	0
Түсіну	18	36,7	29	48,3	33	67,3	43	71,7
Талдау	2	4,1	3	6,1	6	12,3	17	28,3

Сурет 2 – Биолог мұғалімдерді даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің мазмұндық компонент бойынша даму деңгейінің көрсеткіші

Биолог мұғалімдерді даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің мазмұндық компоненттің даму деңгейінің салыстырмалы көрсеткішінде анықталғандай, эксперименттен кейін зерттеушілік іс-әрекетті дамыту нәтижесінде, пән мазмұнын толық меңгеріп, жоғары деңгейді көрсеткен студенттер саны бақылау тобында 8.2 % артса, эксперимент тобында 22,2 % артқандығы анықталды.

Зерттеуіміздің келесі көрсеткіші – іс-әрекеттік компонент, биолог мұғалімдерді даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану нәтижесінде білімді, біліктерді және игерілген құндылықтарды бағалау іс-әрекеті деңгейінің көрсеткішін анықтау.

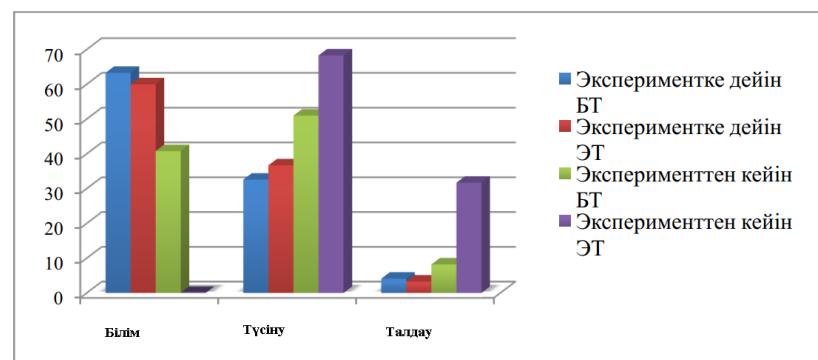
Болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану негізінде дамыған біліктердің даму деңгейін анықтау аудиториялық және аудиториядан тыс ұйымдастырылған сабақтар барысында жүргізілді.

Эксперимент барысында өлкелік компоненттерді пайдалануға арналған тапсырмаларды орындау және зерттеу жұмысына қажетті арнайы әдістермен жұмыс істеу біліктерін бағалау арқылы анықталды. Әдістеменің іс-әрекеттік компоненті нәтижесінде өлкелік компоненттерді пайдалану деңгейін анықтауда, біз өлкелік материалдар ойынша білімді игеруге, оқу бағдары бойынша білімін жалғастыруға құндылық қатынастардың дамуы, оқу міндеттерін шығармашылықпен шешуге ықпал ететін ой-өрісінің даму және өзекті білім деңгей, өзін-өзі бағалай және реттей алу, өзіндік әлеуетін анықтай алу дағдысы қалыптасып, білім алушы соның негізінде тапсырмаларды орындау кезінде танымдық іс-әрекет түрлерін таңдауды жүзеге асыруы арқылы өздігінен, жүйелі түрде берілген зерттеу тапсырмаларын сәтті орындай алуы қажет деген көрсеткішті негізге алдық және аталған көрсеткішті анықтау сауалнамасын кұруда ескердік.

Тәжірибелік эксперимент болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің іс-әрекеттік компоненттің даму деңгейінің көрсеткіші арнайы сауалнама жауаптарын талдау негізінде анықталды (кесте 2, сурет 3).

Кесте 2 – Болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің іс-әрекеттік компоненттің даму деңгейінің көрсеткіші

Деңгейлері	Экспериментке дейін				Эксперименттен кейін			
	БТ		ЭТ		БТ		ЭТ	
	адам саны	%	адам саны	%	адам саны	%	адам саны	%
Білім	31	63,3	36	60	20	40,8	0	0,0
Түсіну	16	32,6	22	36,7	25	51	41	68,3
Талдау	2	4,1	2	3,3	4	8,2	19	31,7

Сурет 3 – Болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің іс-әрекеттік компоненттің даму деңгейінің көрсеткіші

Болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану әдістемесінің іс-әрекеттік компоненттің даму деңгейінің салыстырмалы көрсеткішінде анықталғандай, эксперименттен кейін, іс-әрекеттік белсенділігі жоғары деңгейді көрсеткен білім алушылар саны бақылау тобында 4,1% артса, эксперимент тобында 28,4% артқандығын байқадық.

Сонымен, болашақ биолог мұғалімдерді кәсіби даярлауда өлкелік компоненттерді пайдалану тиімділігін нақты көрсетуге мүмкіндік беретін көрсеткіштер: мақсаттық, мазмұндық және іс-әрекеттік компоненттер деңгейінің анықтау үшін жүргізілген тәжірибелік эксперименттің нәтижелеріне байланысты, қорытынды ұсынылған әдістемені оқу үдерісінде пайдаланудың мүмкіндігі жоғары екендігін көрсетті.

Болашақ биолог мамандар жоғары оқу орнында енгізілген өлкелік компоненттер нәтижесінде алған білімдерін жүзеге асыру мақсатында жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық практика барысында қолданды.

Қорытынды

Өлкелік материал шығармашылық тапсырмаларда аса кең көлемде қолданылмайды. Көптеген адамдар осындай материалды жинау үшін уақыттың жетіспеуімен, биология бойынша білім беру бағдарламасына енгізу үшін жүйенін, модельдің болмауымен, сондай-ақ міндетті талаптардың болмауымен түсіндіреді.

ЖОО-да биолог мұғалімдерді даярлаудың білім мазмұнына өлкелік компонентті ендіру жолдарын айқындау мақсатында ЖОО білім мазмұнына талдау жасалды. Сонымен қатар, өлкелік биологиялық білім беруде келешекте шығармашылық жұмыстарды пайдаланудың мүмкіндігі мен маңыздылығын зерделеу қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Нахова, Н. А.** Принцип региональности как основа осуществления связи преподавания химии с жизнью (на примере факультативного курса «Химияминералов»): дис. канд. пед. наук. – Якутск, 2001. – 130 с.

2 **Репринцева, Ю. С.** Особенности ориентации старших подростков на содержание регионального компонента образования как на ценность [Текст]. – // Молодой ученый. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 109–113.

3 **Скоркина, О. В.** Использование элементов регионального компонента на уроках биологии [Текст]. – Преподавание биологии. – Издательский дом «Первое сентября». – 2013. – № 1. – С. 16–17.

4 **Блинников, В. И.** Некоторые подходы к программе «Региональная биоэкология» [Текст] // Материалы региональной научно-практической конференции «Краеведение и туризм: проблемы, поиски, перспективы». – Орел, 2000. – С. 26–29.

5 **Бахмутский, А. Е.** Педагогика: учебник [Текст]. – СПб. : Питер пресс, 2017. – 303 с.

6 **Башаркина, Е. А.** Общая педагогика: курс лекций: в 2 ч. [Текст]. – Могилев : МГУ, 2013. – 2014.

7 **Громкова, М. Т.** Педагогика высшей школы : Учебное пособие [Текст]. – М. : ЮНИТИ, 2013. – 447 с.

8 **Жуков, Г. Н.** Общая и профессиональная педагогика: Учебник [Текст]. – М. : Альфа-М, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 448 с.

9 **Қайым, Қ.** Жанұартану пәніне оқушылардың танымдық қызығуын қалыптастыру әдістемесі: автореф. ... пед. ғылым. канд.: 13.00.02. – Алматы, 1997. – 130 б.

10 **Азанбекова, А.** Региональный компонент в образовательном процессе [Текст]. – // Профильная школа и профобразование. – 2012. – № 1.17

11 **Мажитова, Л. Х.** Педагогические основы формирования профессиональных интересов учащейся молодежи: дисс... док. пед. наук. – 13.00.01. – Алматы, 1995. – 416 с.

References

1 **Nakhova, N. A.** Printsip regional'nosti kak osnova osushchestvleniya svyazi prepodavaniya khimii s zhizn'yu [The principle of regionality as the basis for the implementation of the connection between teaching chemistry and life] (on the example of the optional course «Chemistry of Minerals»): dis. Cand. ped. sciences. – Yakutsk, 2001. – 130 p.

2 **Reprintseva, Yu. S.** Osobennosti oriyentatsii starshikh podrostkov na sodержaniye regional'nogo komponenta obrazovaniya kak na tsennost' [Features of the orientation of older adolescents to the content of the regional component of education as a value] // Young Scientist. – 2011. – No. 2. – T.2. – S. 109–113.

3 **Skorkina, O. V.** Ispol'zovaniye elementov regional'nogo komponenta na urokakh biologii [Using elements of the regional component on biology lessons] // Teaching biology. – Publishing house «Pervoyesyabrya». – 2013. – No. 1. – S. 16–17.

4 **Blinnikov, V. I.** Nekotorye podhody k programme «Regional'naya ekologiya. [Some approaches to the program «Regional Bioecology.»] [Text] – Materials of the regional scientific and practical conference «Local history and tourism: problems, searches, prospects». – Eagle, 2000. – S. 26–29.

5 **Bakhmutsky, A. E.** Pedagogika. [Pedagogy] [textbook] // St. Petersburg: Peter press, 2017. – 303 p.

6 **Basharkina, E. A.** Obs'haya pedagogika [General pedagogy: a course of lectures: in 2 hours] [Text]. – Mogilev : Moscow State University, 2013–2014.

7 **Gromkov, M. T.** Pedagogika vysshei shkoly [Pedagogy of higher education] [textbook]. – M. : UNITI, 2013. – 447 p.

8 **Zhukov, G. N.** Obs'hayai professional'naya pedagogika [General and professional pedagogy] [Textbook]. – M. : Alfa-M, Research Center INFRA-M, 2013. – 448 p.

9 **Kaiym, K.** Janartanu pәnине оқушылardıñ танымдық қызығуын қалыптастыру әдістемесі [Cognitive interest of students in the subject of zoology method of formation]: author's ref. ... Ped. science. candid.: 13.00.02. – Almaty, 1997. – 130 p.

10 **Azanbekova, A.** Regional'nyy komponent v obrazovatel'nom protsesse [Regional component in the educational process] [Text]. – // Profile school and vocational education. – 2012. – No. 1.17

11 **Mazhitova, L. Kh.** Pedagogicheskiye osnovy formirovaniya professional'nykh interesov interesov uchashcheysya molodezhi [Pedagogical foundations of the formation of professional interests of the interests of student youth]: dissertation ... doc. Ped. Sciences. – 13.00.01. – Almaty, 1995. – 416p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*К. Б. Ажмолдаева¹, С. Ж. Ибадуллаева², Д. Б. Чилдибаев³

^{1,2}Кызылординский университет имени КоркытАта,

Республика Казахстан, г. Кызылорда;

³Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

РОЛЬ РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА В СОВРЕМЕННОМ БИОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматривается роль регионального компонента в решении современных проблем образования. Анализируется влияние регионализации биологического образования в школе на формирование личности учащегося. Одним из способов активизации познавательной активности учащихся является внедрение региональной информации о растительном и животном мире в учебный процесс. Изучение животного мира родного края – одна из важнейших задач не только для стимулирования познавательной активности, но и для изучения других предметов, а также для углубленного изучения в повседневной жизни.

Студенты могут сформировать систему взглядов и отношения к событиям и явлениям в мире вокруг них, основываясь на реальных и близких примерах. Изучение родной природы, растительного и животного мира, проявление природы в материальном мире, привлекающее все чувства ребенка, формирование любви к природе своего края.

Социальная активность студентов развивается с помощью материалов регионального содержания. Изучая природу региона, студенты могут высказать свое мнение об окружающей среде, хозяйственной деятельности человека, а также определить потребительское отношение к его ресурсам. Умело используя элементы региональной составляющей, можно эффективно решать три задачи

образовательного процесса: обучение, воспитание и развитие, придание индивидуального смысла обучению.

Ключевые слова: зонирование образования, региональный компонент, творческая деятельность, знания, умения.

*К. Б. Azhmoldaeva¹, S. Zh. Ibadullaeva², Zh. B. Childibaev³

^{1,2}Korkyt Ata University,

Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

³Abai Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

ROLE OF A REGIONAL COMPONENT IN MODERN BIOLOGICAL EDUCATION

The article examines the role of the regional component in solving modern problems of education. The influence of the regionalization of biological education at school on the formation of the student's personality is analyzed. One of the ways to enhance the cognitive activity of students is the introduction of regional information about the flora and fauna in the educational process. Studying the animal world of the native land is one of the most important tasks not only to stimulate cognitive activity, but also to study other subjects, as well as for in-depth study in everyday life.

Students can form a system of views and attitudes towards events and phenomena in the world around them, based on real and close examples. Study of native nature, flora and fauna, the manifestation of nature in the material world, attracting all the feelings of a child, the formation of love for the nature of their region.

The social activity of students is developed with the help of materials of regional content. Studying the nature of the region, students can express their opinion about the environment, human economic activity, and also determine the consumer attitude towards its resources. Skillfully using the elements of the regional component, it is possible to effectively solve three tasks of the educational process: training, upbringing and development, giving individual meaning to training.

Keywords: zoning of education, regional component, creative activity, knowledge, skills.

FTAMP 18.01.29

<https://doi.org/10.48081/NOZB4588>

**К. М. Бекболатова¹, Ф. М. Әлжанов²,
Ж. О. Небесаева³, А. М. Ермаханбетова⁴**

^{1,4}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Қазақстан Республикасы, Атырау қ.

³«Сырдария» университеті,
Қазақстан Республикасы, Жетісай қ.

БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СӘН ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ЭКОДИЗАЙН БАҒЫТЫНЫҢ РӨЛІ

Мақалада болашақ мамандарға көркем білім берудегі сән индустриясындағы экодизайнның рөлі мәселесі қарастырылады. Бұл мәселенің теориялық негіздерін ашып көрсету мақсатында дизайн, экодизайн, сән ұғымдарына қысқаша сипаттама беріліп, экодизайн бағытының бірнеше айрықша ерекшеліктері анықталады. Экодизайн (экологиялық дизайн) жобалаудың бағыты мен парадигмасын білдіреді, оның негізгі мақсаты қоғам мен қоршаған орта қатынастарын үйлестіру, оның сақталуын қамтамасыз ету және дизайн объектісі өмірінің барлық кезеңдерінде зиянды әсерлерді барынша азайту болып табылады. Көркем білім берудегі экодизайн - бұл сән индустриясының көркемдік білім берудің жобалық мәселелерін шешумен, сондай-ақ тұрақты даму мәселелерін шешумен және осы саладағы болашақ мамандардың жобалық мәдениетін мақсатты түрде өзгерту қажеттілігімен байланысты ерекше сала. Басқаша айтқанда, экологиялық дизайн экологиялық мәселелердің шиеленісуіне ықпал ететін және экологиялық, тұрақты, жасыл дизайн тұжырымдамалары түрінде дамиды заманауи дизайн бағыты болып табылады. Эко-киім экологиялық таза үрдістерді қолданып жасалынған киімдер, табиғи материалдардан жасалған киім сән үрдісі ғана емес, сондай-ақ денсаулықтың құрамдас бөлігі болып табылады. Бүгінгі таңда ғалымдар қолжетімді және экологиялық таза киім маталарын өндірудің жаңа тәсілдерін

ізвестіруде, оны болашақ мамандарға көркем білім беру үрдісінде қолдану қажет.

Кілтті сөздер: экодизайн, дизайн, дизайнер, сән, сән индустриясы, технология, көркем білім беру.

Кіріспе

Жаһандану жағдайында дамыған өндірістік күштерді қолдану нәтижесінде және адамзаттың табиғатқа қатынасы, биосферадағы ішкі тұрақтылық, тепе-теңдік сақталмауы экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына алып келуде. Бұл болашақ мамандарға көркем білім беруде оларды экологиялық мәдениеттің субъектісі және тасымалдаушысы ретінде экологиялық білімді адекватты қабылдауына, оны өзінің кәсіби іс-әрекетінде жүзеге асыруына, табиғаттағы орнын табысты саналы түсінуіне мүмкіндік туғызады.

Осы орайда болашақ мамандарға көркем білім беруде экодизайнның сән индустриясындағы мақсаты жобалау кезінде түрлі заманауи техника мен технологияларды қолдана отырып, ерекше әрі қайталанбас дүние жасап шығару болып табылады. Өйткені, жоба – заманауи постиндустриалды қоғамның мақсатты бағыты ретінде дамуда, ал дизайн – жобалау мәдениетінің дәуірі ретінде заманауи өркениетті анықтауға мүмкіндік беретін адам үшін қоршаған ортаны қалыптастыру әдісі деп саналады.

Жалпы алғанда, сән индустриясында экодизайн адам ағзасына зиян келтірмейтін, керісінше адамзат бойына жылулық пен жайлылық сезімін беретіні анық. Өйткені, бүгінгі таңда қоғам синтетикалық, денеге жайсыз маталардан тігілген киім бұйымдарынан кері әсер алып жатқандықтан, көпшілік қауым табиғи материалдардан жасалған әрі заман талабына сай киім үлгілерін таңдауда. Кез келген адамды өзінің субъективтік дүниетанымын көрсететін костюм формалары қызықтырады. Бұл утилитарлық мақсаттарға жауап беретін ғана емес, концептуальдық көркемдік мәні бар киімдердің қажеттілігін айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда, ХХІ ғасырда өнімді таңдаудағы ең маңызды өлшемдер (жаңа эмоциялар алу, функционалды қанағаттанудан гөрі өзін-өзі көрсетуге деген ұмтылыс) бейнесіне, формасына, конструкциясына сәйкес тұжырымдамалық дизайнды талап етеді. Экодизайн дәстүрлі еуропалық және этникалық жағынан айырмашылығы бар нәрселерді жобалауға және барлық адамдарға киім-кешекте өзін табуға әрі өзінің бейнесін толықтыруға, сондай-ақ жеке даралануға мүмкіндік береді.

Сондықтан болашақ мамандарға көркем білім беруде қазіргі сән индустриясындағы экодизайн жаңа деңгейде, жаңаша үлгіде, дәстүр мен

салт-дәстүрге жақындастырылған ұлттық киімдерді көшіруді емес, «жана ғасырдың адамы» бейнесін қалыптастыруды көздейді.

Материалдар мен әдістер

Болашақ мамандарға көркем білім беруде сән индустриясындағы экодизайнның рөлі мәселесін қарастыруда сән, қолданбалы өнер және экология, сонымен бірге өнертану, философия, тарих, әлеуметтану, педагогика және психология ғылымдары салалары бойынша: экология мәселесінің теориялық және практикалық тұрғыдағы зерттеулері (Ә. С. Бейсенова, Ж. Б. Шілдебаев, Г. К. Ділімбетова, К. Ш. Бакирова, М. Н. Сарыбеков, В. И. Вернадский, Э. В. Гирусов, Н. Н. Моисеев, Н. Ф. Реймерс, А. Д. Урсул); киім дизайнының әдіснамасы (Н. А. Коробцева), костюм композициясы (Ф. М. Пармон), әртүрлі мақсаттағы киімдерді, соның ішінде жұмыс киімдерін жобалау және жобалау әдістемесі (И. Н. Савельева) еңбектері; қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері (Б. Алмұхамбетов, С. А. Жолдасбекова, Е. Асылханов, Қ. Болатбаев); сәндік-қолданбалы өнердің жасалу техникасы мен технологиялары арқылы оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту (М. Мырзақанов); сәндік-қолданбалы өнер түрлерін студенттерді көркем еңбекке баулудың дидактикалық бағыттары (М. Ж. Қозыбақов) арналған зерттеулер талдаулары: сәндік-қолданбалы өнер түрлері, технологиялық мүмкіндіктері (бұйымды жасау үшін қолданылатын материалына қарай, бұйымдарды қолдануына; дайындау әдісіне қарай; көркемдік әшекейленуіне қарай; мағынасына); дәстүрлі өнер және заманауи өнердегі экодизайн технологиялары зерделенеді; сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің технологиясын меңгертудегі қазақ халқының нақты қағидалары (еңбек түрлеріне баланы жастан баулу, оларға сыйластық көзқарасты қалыптастыру, еңбек түрлерін біріндеп күрделендіріп отыру ұжыммен бірлесе отырып еңбек етуге баулу және т.б.), болашақ мамандарға көркем білім беру үдерісіндегі педагогикалық қағидалар (халықтық, табиғилық, көрнекілік, түсініктілік, жүйелілік, бірізділік, жас және дара ерекшеліктерін ескеру, өмірмен байланыстылық және т.б.) басшылыққа алынады.

Нәтижелер және талқыланулар

Өткен ғасырдың 60-жылдары Батыс мәдениетінде парадигма ауысуы орын алып, постмодернизмге көшуге алып келді. Дәстүрлі көркемдік дизайн жүйесінің бұзылуы 70-ші жылдарға жақын итальяндық дизайнда анық байқалады. Бұл қазіргі қоғамның дүниетанымы мен рухани құндылықтары жүйесіндегі жаһандық өзгерістердің нәтижесі болып табылады. Постмодернизм дәуірі қарқынды дамып, дизайн шығармашылығының бұрын-соңды болмаған шекараларын кеңейтті. Оны жаңа бағыттың, атап айтқанда, түс пен жарықтың күтпеген үйлесімдері; пропорциялардың

бұзылуы; бір нысандағы стильдерді араластыру; экзотикалық стильдерге жүгіну, яғни бұрын-соңды дизайнда қолданылмаған дүниелерді бір-бірімен байланыстыру арқылы жүзеге асырылатын айрықша ерекшеліктерінен көруге болады.

Болашақ мамандарға көркем білім беруде сән индустриясындағы экодизайнның рөлін зерттеу «дизайн», «экология», «экодизайн», «сән», «киім дизайны» секілді базалық ұғымдардың мазмұнын нақтылаумен тығыз байланысты.

Ғылыми әдебиеттерді зерделеу «дизайн» ұғымына көптеген анықтамалардың берілгенін көрсетеді. Дизайн (ағылш. design – жоба, жобалау, сызу, жоспар, сурет) – көркемсурет және сәулет өнерінің өнеркәсіп бұйымдарының ең үздік үлгілерін жасау және заттық ортаны үйлестіру шараларын қамтитын бағытының атауы. Дизайн қызметінің ерекшелігі әсем әрі көркем жасалған тұтыну заттары мен бұйымдардың қоршаған ортаға лайық үйлесімін жүзеге асырып, ұдайы олардың жана үлгілерін ойлап табу. Дизайн өнері орындалу тәсіліне қолдану саласына байланысты көптеген түрлерге бөлінеді: өндірістік дизайн, қоршаған орта дизайны, графикалық дизайн, киім дизайны, интерьер дизайны, экстерьер дизайны, жиһаз дизайны, гүл дизайны, компьютерлік дизайн, т.б. [1].

Дизайн (ағылшын тілінен – design – жоба, сызу) – заттық ортаның пайда болуына себепкер қызметтің жоба түрі. Бұл қызметтің көркем-техникалық ерекшелігі қарастырылатын тұлғалардың эстетикалық тұтастығы. Дизайн заттың тек сыртқы пішімінің ғана емес, оның құрамының да өзара байланысын, қызметімен үйлесімдік тұтастығын ескереді. Бұл тәсіл көркемдік құрастыру, оның мақсаты зат қызметінің ынғайлылығын, тиімділігін, әсемдігін, қамтамасыз ету, әсемдеу, үйлестіру тәсілдерін (пропорция, модуль, ырғақ, метр, контраст, тектоника, нюанс, фактура, түсті бояу) қолдану [2].

Сонымен болашақ мамандарға көркем білім беруде «дизайн» ұғымы шығармашылық ізденістің екі, атап айтқанда, қызметтен тұлғаға және тұлғадан қызметке бағыттарын қамтиды, оны келесі ғалымдардың көзқарастары нақтылауға мүмкіндік береді.

В. В. Ермилова мен Д. Ю. Ермилова дизайнды «адамның материалдық және рухани қажеттіліктерін толық қанағаттандыратын үйлесімді заттық ортаны құру мақсатындағы шығармашылық жобалау қызметі», – деп түсіндіреді [3].

В. Ю. Медведевтың пікірінше, дизайн «құрылған объектілер мен қоршаған ортаның утилитарлық және эстетикалық жағынан адамның мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес келуіне қол жеткізуіне

бағытталған өнеркәсіптік өнімдер, олардың кешенін және жүйелерін көркемдік-техникалық жобалаудың шығармашылық әдісі, процесі және нәтижесі», – деп анықталады [4].

Жоғарыдағы анықтамаларға сүйене отырып, дизайн ұғымының мазмұнын адамның қажеттіліктерін қалыптастыратын үйлесімді заттық ортаны құруға бағытталған шығармашылық жобалау әрекеті, жасалатын нысандар мен ортаның адамның тұтынуына, эстетикалық қажетсінуіне толық сәйкес келуіне бағдарланатын шығармашылық әдіс деп тұжырымдауға болады.

Осы орайда болашақ мамандарға көркем білім берудегі дизайнның мақсаты адамның түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру, заттық және ақпараттық өмір сүру ортасы мен адамның іс-әрекетін көркем-бейнелік модельдеу негізінде сапалы ұйымдастыру болып табылады. Сонымен бірге сән индустриясындағы экодизайн бүгінгі таңда өріс алып жатқан шығармашылық туындылардан ерекше, жастар арасында қызығушылық тудырып отырған мәселенің бірі.

Сән – стильдің жеке көрінісі, яғни «Mode» термині (лат. modus – өлшем, сурет, әдіс, ереже) киімге, тұрмыстық заттарға, адам өмірінің немесе мәдениеттің кез-келген басқа саласына қатысты белгілі бір талғамдардың тез кең таралуы мен қысқа мерзімді үстемдігін білдіреді [5].

С. М. Михайлованың пікірінше, сән – бұл мәдениеттің белгілі бір сыртқы көріністерінің қысқа бірлігі және жаппай таралуы, өнімдердің талғамы, мінез-құлқы, стилистикалық белгілері, оларды эстетикалық бағалаудың қабылданған критерийлері [6].

Хронологиялық тұрғыдан алғанда, «киімдегі сән» ұғымы дизайннан бұрын пайда болған және ол өнердегі басым стильдермен байланысты. Мәдениет тарихшыларының пікірінше сән XII–XIII ғасырларда қалыптасты, сол кезеңде костюмде элементтер пайда бола бастады [7].

И. А. Стар сәннің әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде пайда болуы туралы былай деп жазады: «қоғамның әртүрлі әлеуметтік топтарға бөліну дәуірінде мәртебесіне қарай белгілі бір топқа жатуын білдіру қажеттілігінен туындады, бұл қажеттілік сыртқы түрімен анықталады» [8].

Демек сән қоғамдық өмірдің бір бөлшегі, әлеуметтік құбылыс ретінде уақытша келісімді-сәнді киіне білу, ол киімнің жаңа пішім үлгісін қалыптастыруға септігін тигізеді. Адамзат қоғамы дамыған сайын сән ағымы да үнемі жаңарып отырады. Әр дәуірге, тарихи кезеңдерге сай киімнің өзіндік ерекше формасы мен пішімі, сәнделулері мен киім матасы, түсі, суреті және костюмді үйлестіріп тұратын бұйымдар жиынтығы бәрі қосылып арнайы бір стиль құрайды. Ол уақытқа және қоғамдық жағдайларға сәйкес сұлулық

туралы белгілі бір ұғымды бейнелейтін сәнмен тығыз байланысты болады. Өте ерте кезден-ақ адам баласы өз ұрпағының бойына сұлулық сезімін егудің ең тиімді жолдарын табуды арман етті.

Сондықтан өнер жөніндегі тезистер эстетикалық тәрбиенің, көркем білімнің негізгі шарты ретінде ұсынылып отырылды. Ғасырлар бойы екшеленіп, өңделіп, дамып келе жатқан тәрбие мен білімнің бұл саласы адамзаттың жан дүниесінің жоғары сапалық деңгейге көтерілуіне жол ашты. Ежелде эстетикалық құбылыстарды сипаттау үшін «калокаготия» (грек тілінен аударғанда calos – сұлулық, agathos – нағыз адамгершілік дегенді білдіреді) деген ұғымды ойлап тапқан, ол дегеніміз сұлулық пен адамгершіліктің бірлігі [9].

Адам бойындағы әсемдік пен әдемілік қасиеттері адамзаттың мәдени тарихында жан-жақты қарастырылып келеді. Осы эстетикалық талғамның ішінде ең көп кездесетін ұғым – сұлулық, ол арқылы болмыстағы құбылыстарды сипаттауға болады. Адамның бірінші көзіне түсетін нәрсе сұлулықтың белгілері, яғни құбылыстың сыртқы ерекшеліктері, заттың пішіні, түс және түстердің өзара үйлесімділігі, дыбыс, адамның бет бейнесі, т.б. [10].

Сонымен жоғарыдағы тұжырымдар әсемдік, әдемілік, сұлулық сынды бірдеңгейлік ұғымдар мазмұнына негізделген өнер туындысы үшін адам мен қоғамның еркіндік туралы түсініктерінің мәні зор екендігін көрсетеді. Өнерді көп ойшылдар өз ләззаты, өз рахаты өзінде, ешнәрсеге тәуелсіз «мақсатсыз мақсат көздегіштік» деп анықтайды. Бірақ, бұл сипаттамалардан өнерді бет алды, тізгінсіз әрекет деп түсінуге болмайды. Бұл тұста таза өнер мен кәсіпкерді ажырата білген абзал. Мысалы, неміс философы И. Кант: «Таза өнер мен кәсіпкерді ажыратып қарастырды да, біріншісін – еркін өнер, екіншісін – табыс үшін жасалатын өнер дейді». Кант бұл жерде еркін өнер деп адамның өзінің рухани болмысынан шыққан көркем шешімдермен байланысты өнерді айтып отыр [11].

Сондықтан заманауи ұлттық киім үлгілерінің дизайнын жаңа үлгіде дайындау, киімді қолөнер саласының бірі ретінде қарастыру, ұлттық мәдени болмысымызды айқындайтын киім үлгілерін айқындау болашақ мамандарға көркем білім беру мақсаттының біріне саналады.

Киім дизайны эстетикалық және киімнің сыртқы түрінің утилитарлық (функционалды) сипаттамасының жиынтығын құрайтын зияткерлік қызметтің нәтижесі. Оның эстетикалық белгілері адамның сұлулыққа деген қажеттіліктерін қанағаттандыруға қызмет етеді. Мысалы геометриялық көрініс, дизайн, масса, силуэт, өнім элементінің пропорционалдылығы мен бағыныштылығы пішімінің, ал материалдың түсі, сызықтары, құрылымы сәндік дизайнның ерекшеліктерін көрсетеді. Нысанның (киім) утилитарлық

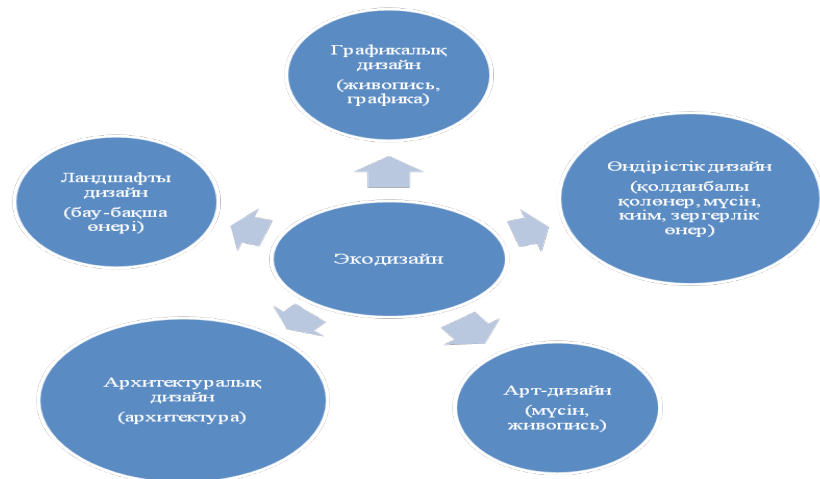
және эстетикалық жақтары бір-бірімен тығыз байланысты, зат түрінде тұтас көрініс табады.

Бүгінгі таңда «экологиялық дизайн» ғылыми категория ретінде және күнделікті жобалау тәжірибесінде де кеңінен қолданылатын ұғымның біріне айналуға. Ғылыми әдебиет көздерінде, ғалымдар зерттеулерінде «экодизайн» ұғымына біршама анықтамалар берілген.

Философтар экологиялық дизайн терминін «дизайндағы үйлесімділікті бейнелеуге ғана емес, сондай-ақ адамның айналасындағы әлеммен қарым-қатынасының үйлесімді сәйкестігіне бағытталған жобалауды білдіреді», – деп түсіндіреді [12].

Экодизайн өнімнің қолданылу кезеңінде қоршаған ортаға деген зиянына баса назар аударуға мүмкіндік беретін дизайн саласындағы ағым. Ол өнімнің жасалу, қолдану және утилизациялау кезеңіндегі жай-күйін, атап айтқанда, әдемілік, ыңғайлылық, табиғи ресурстардың шығындалуы, өнімнің денсаулыққа зиянын тигізбеуі, материалдарды неғұрлым аз шығынмен қайта қолдану секілді өзіндік ерекшеліктерін есепке алуға мүмкіндік береді.

Демек, экологиялық дизайнды табиғи экожүйелерге біріктіру арқылы экологияға зиянды әсерді азайтатын дизайнның кез-келген түрі деуге болады. Бұл экодизайнның мынадай түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді (1-сурет).

Сурет 1 – Экодизайнның түрлері

Сондықтан экологиялық дизайн (экодизайн) теріс әсерді азайтуға, ресурстарды үнемдеуге және дизайн объектісінің бүкіл өмірінде табиғатты қорғауға ерекше назар аударатын бағыт ретінде анықталады.

Осы орайда, болашақ мамандарға көркем білім беруде сән индустриясындағы экодизайн бағытының өріс алуына бағдарланған сан алуан түрлі іс-шараларды ұйымдастыруға әсер еткен сәнді жобаларға шолу жасалады. Бұл экодизайн бағытын сән индустриясында өз топтамаларында қолданып жүрген дизайнерлердің шығармашылықтарында көрініс тапқан.

Замануи технологиялар саласындағы жетістіктер, өндірістегі компьютерлендіру дизайнерлерге тұтынушының тактильдік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көлемдік фактураларды өз коллекцияларында бұрын болмаған материалдарды қолдана отырып, өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді [13].

Мұндай топтамаларды жасауға әдетте кеңістікті қабылдаудың жаңа түрлеріне жауап беретін және жобалаудағы ерекше шешімдерді іздестіру кезінде пайда болатын идеялар итермелейді. Кез-келген жаңа бұйымды жобалауға кірісуде дизайнер мамандар осы дайындалған бұйымдарды қолданатын адамды да үнемі ескеруі қажет. Дизайнер адам туралы ойымен, оған деген қамқорлығымен, елестер мен қиялдар байлығымен, технологиялық білімін және кәсіби шеберлігін қолдана отырып, әрқашанда жаңа, одан да прогрессивті шешім таба алады [14].

Осы орайда болашақ мамандарға көркем білім беруде экодизайнның түрлі технологияларын киім үлгілерінде қолданып келе жатқан отандық сәнгерлер – Айдархан Қалиев, Ая Бапани, Эльмира Қажытаева («Асыл Мұра» шеберханасы), Айжан Бекқұлова, Динара Абдуллина (SAMIDEL сән үйі) болса, ал шетелдік шеберлер, атап айтқанда, Австралиялық дизайнер – Татьяна Шеверда, киізден жасалған қол сөмкелер дизайнері (Жапония) – Ацуко Сасаки, Нургуль Артықбаева (Қырғызстан), Аскарали уулу Залкарбек (Қырғызстан), Зинаида Заблоцкая (Мәскеу) және т.б. еңбектеріне басты назар аударылады. Бұл бүгінгі таңдағы жаңа сипатқа ие болған экодизайнның сән индустриясындағы жетістіктері мен мүмкіндіктерін сипаттайды. Өйткені, эко-сән және эко-киім әлемде белсенді дамып келе жатқан және болашақ үшін үлкен қызығушылық тудыратын жаңа сала. Ол жаңа менталитетті, табиғат пен адамға құрметпен қарауды, табиғи ресурстарды орынды пайдалануды көздейді.

Сондықтан болашақ мамандарға көркем білім беруде эко-сән немесе экомоданың экологиялық дизайн тұрғысынан келесідей ерекшеліктерін ескеру қажет: адам денсаулығына зиянының болмауы; негізгі материалдарды өндіру кезінде табиғи ресурстарды ұқыпты пайдалану; шикізатты қайта

өндеу; өндіріс қалдықтарын азайту; экологиялық нормативтерге сәйкестік; этникалық ерекшеліктерді, киімді жасаудағы және оны безендірудегі дәстүрлі халық техникаларын сақтау; жануарлардан алынатын материалдардан бас тарту және т.б.

Қорытынды

Болашақ мамандарға көркем білім беруде дизайндағы экологиялық тәсілдеме немесе тұғырлар ғылыми-техникалық революцияға қарсы реакция ретінде дүниежүзілік экологиялық қозғалыс бағыттарының бірі, оның міндеттеріне қоршаған ортаны қорғау және қалпына келтіру енеді. Бұл үрдістің мәні болашақ мамандарға көркем білім беруде қоршаған ортаға сәйкес келетін өнімді жасау, балама ресурстар мен энергияны пайдалану арқылы табиғатқа теріс әсерді азайту және егер мүмкін болса, толық жою, сондай-ақ улы емес, қайта өңделген немесе қайта өндеуге арналған материалдар мен жаңартылатын өндіріс процестерін, ресурстар мен материалдарды барынша үнемдеу, өнімнің ұзақ өмір сүруін ескере отырып, материалдар шығыны мен оның өмір сүру ұзақтығының арақатынасын, оларды қызмет мерзімі аяқталғаннан кейін жою мүмкіндігін сипаттайды.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы : «Аруна Ltd» ЖШС, 2005. – 656 б.
- 2 Мәуленова Г., Амандықова Д. Дизайнерге арналған практикум. – Астана : Фолиант, 2010. – 112 б.
- 3 Ермилова, В. В. Моделирование и художественное оформление одежды: учеб. пособие для студ. сред. проф. образования / В. В. Ермилова, Д. Ю. Ермилова. – М. : Академия, 2010. – 224 с.
- 4 Медведев, В. Ю. Сущность дизайна: теоретические основы дизайна: учеб. пособие. – СПб. : СПГУТД, 2009. – С. 25.
- 5 Пармон, Ф. М. Композиция костюма. – М. : Легпромбытиздат, 1997. – 318 с.
- 6 Михайлов, С. М., Кулеева, Л. М. Основы дизайна. – М. : Союз Дизайнеров, 2002. – 240 с.
- 7 Ермилова, Д. Ю. История домов моды: учеб. пособие для вузов. - 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2018. – 443 с.
- 8 Стар, И. А. Дизайн-аспекты взаимодействия феноменов традиционного костюма и современной моды: дис... канд. искусствоведения. – М., 2004. – 173 с.
- 9 Кривцун, О. А. Эстетика. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 430 с.

- 10 Герман, Ш. М., Скатерщиков, В. К. Беседы об эстетике. – М. : Знание, 1982. – 224 с.
- 11 Кант, И. Критика способности суждения/под общ. ред. В.Ф.Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана // Кант И. Соч: в 6-ти т. – М. : Мысль, 1966. – Т.5. – 564 с.
- 12 Борев, Ю. Б. Эстетика : учебник. – М. : Высш. школа, 2002. – 551 с.
- 13 Будникова, О. В., Диева, О. Н. Экологические тенденции в дизайне костюма//Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Техника и технологии. – 2014. – № 2. – С. 60–69.
- 14 Байешов, Б. Т., Байешов, Б. Б., Сейтпахиева, А. Т. Дизайн тарихы мен теориясы. – Тараз : Тараз университеті баспасы, 2014. – 88 б.

References

- 1 Qazaq мәдениеті. Ёнциклопедиялық анықтамалық [Encyclopedic reference book]. – Алматы : «Aruna Ltd» ChDP, 2005. – 656 p.
- 2 Maulenova, G., Amandykova, D. Dizaynerge arналған praktikwm [Workshop for designers]. – Astana : Foliant, 2010. – 112 p.
- 3 Yermilova, V. V. Modelirovaniye i khudozhestvennoye oformleniye odezhdy: ucheb. posobiye dlya stud. sred. prof. obrazovaniya [Modeling and decoration of clothes: textbook : manual for stud. wednesday prof. education] / V. V. Yermilova, D. Yu. Yermilova. – М. : Academy, 2010. – 224 p.
- 4 Medvedev, V. Yu. Sushchnost' dizayna: teoreticheskiye osnovy dizayna : ucheb. posobiye. [Essence of design: theoretical foundations of design: textbook. allowance]. – SPb. : SPGUTD, 2009. – P. 25.
- 5 Parmon, F. M. Kompozitsiya kostyuma. [The composition of the costume]. – М. : Legprombytizdat, 1997. – 318 p.
- 6 Mikhailov, S. M., Kuleeva, L. M. Osnovy dizayna [Basics of design]. – М. : Union of Designers, 2002. – 240 p.
- 7 Yermilova, D. Yu. Istoriya domov mody: ucheb. posobiye dlya vuzov. – 3-ye izd., pererab. i dop. [History of fashion houses: textbook. manual for universities]. – 3rd ed., rev. and add. – М. : Yurayt Publishing House, 2018. – 443 p.
- 8 Star, I. A. Dizayn-aspekty vzaimodeystviya fenomenov traditsionnogo kostyuma i sovremennoy mody: dis... kand. iskusstvovedeniya. [Design aspects of the interaction of the phenomena of traditional costume and modern fashion : dis ... cand. art history]. – Moscow, 2004. – 173 p.
- 9 Krivtsun, O. A. Estetika [Aesthetics]. – М. : Aspect Press, 1998. – 430 p.
- 10 German, Sh. M., Skatershchikov, V. K. Besedy ob estetike. [Conversations about aesthetics]. – М. : Knowledge, 1982. – 224 p.

11 **Kant, I.** Kritika sposobnosti suzhdeniya/pod obshch. red. V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T.I.Oyzermana//Kant I. Soch : v 6-ti t. [Critique of the ability to judge/under total. ed. V.F.Asmus, A. V. Gulygi, T. I. Oizerman // Kant I. Soch : in 6 volumes] – M. : Mysl, 1966. – V. 5. – 564 p.

12 **Borev, Yu. B.** Estetika: uchebnik [Aesthetics: textbook]. – M. : Higher school, 2002. – 551 s.

13 **Budnikova, O. V., Dieva, O. N.** Ekologicheskiye tendentsii v dizayne kostyuma // Izvestiya Yugo-Zapadnogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Tekhnika i tekhnologii [Ecological trends in costume design // Izvestia Yugo-Zapadnogo gosudarstvennogo universiteta. Series: Technique and technology]. – 2014. – № 2. – P. 60–69.

14 **Bayeshov, B. T., Bayeshov, B. B., Seitpahieva, A. T.** Dizayn tarixi men teoriyasi [History and theory of design]. – Taraz : Taraz University Publishing House, 2014. – 88 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*К. М. Бекболатова¹, Г. М. Әлжанов², Ж. О. Небесаева³, А. М. Ермаханбетова⁴

^{1,4}Қазақхский национальный педагогический университет имени Абая,

Республика Қазақстан, г. Алматы;

²Атырауский университет имени Х. Досмухамедова,

Республика Қазақстан, г. Атырау;

³Университет «Сырдария»,

Республика Қазақстан, г. Жетысай.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

РОЛЬ НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОДИЗАЙНА В ИНДУСТРИИ МОДЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье рассматривается проблема роли экодизайна в индустрии моды художественного образования будущих специалистов. С целью раскрытия теоретических основ данной проблемы дается краткая характеристика понятий дизайн, экодизайн, мода, определяются несколько отличительных особенностей направления экодизайна. Экодизайн (экологический дизайн) представляет собой направление и парадигму проектирования, основной целью которого является гармонизация отношений общества и окружающей среды, обеспечение ее сохранения и минимизация вредных воздействий на всех этапах

жизни дизайн-объекта. Экодизайн в художественном образовании – это особая сфера индустрии моды, связанная с решением проектных задач художественного образования, а также с решением задач устойчивого развития и необходимостью целенаправленного изменения проектной культуры будущих специалистов этой сферы. Иными словами, экологический дизайн является современным направлением проектирования, которое способствует обострению экологических проблем и развивается в виде концепций экологического, устойчивого, зеленого дизайна. Эко-одежда представляет собой всю одежду, изготовленную с использованием экологически чистых процессов. Одежда из натуральных материалов – это не только модный тренд, но и составляющая здоровья. Сегодня ученые ищут новые способы производства тканей для одежды, которые будут доступными и экологически чистыми.

Ключевые слова: экодизайн, дизайн, дизайнер, мода, индустрия моды, технология, художественное образование.

*К. М. Bekbolatova¹, G. M. Alzhanov², Zh. O. Nebesaeva³, A. M. Ermakhanbetova⁴

^{1,4}Abai Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty;

²H. Dosmukhamedov Atyrau University,

Republic of Kazakhstan, Atyrau;

³University «Syrdaria»,

Republic of Kazakhstan, Zhetysay.

Material received on 09.09.21

ROLE OF ECODESIGN IN THE FASHION INDUSTRY IN THE ART EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS

The article examines the problem of the role of ecodesign in the fashion industry of art education of future specialists. In order to reveal the theoretical foundations of this problem, a brief description of the concepts of design, ecodesign, fashion is given, several distinctive features of the direction of ecodesign are determined. Ecodesign (ecological design) is a direction and paradigm of design, the main goal of which is to harmonize relations between society and the environment, ensure its preservation and minimize harmful effects at all stages of the life of a design object. Ecodesign in art education is a special area of the fashion industry associated with solving the design problems of art education, as

well as solving the problems of sustainable development and the need to purposefully change the design culture of future specialists in this field. In other words, environmental design is a modern design trend that exacerbates environmental concerns and evolves into green, sustainable, green design concepts. Eco-friendly garments are all garments made using environmentally friendly processes. Clothing made from natural materials is not only a fashion trend, but also a component of health. Scientists are looking for new ways to produce clothing fabrics that are affordable and environmentally friendly.

Keywords: ecodesign, design, designer, fashion, fashion industry, technology, art education.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/XVRK4562>***А. Әмірбекұлы¹, Б. Т. Әлімқұлова²**

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

«АЛГЕБРА ЖӘНЕ САНДАР ТЕОРИЯСЫ» ПӘНІ БОЙЫНША ОНЛАЙН-КУРСТЫ ЕНГІЗУ НЕГІЗІНДЕ АРАЛАС ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖАСАҚТАУ

**Бұл мақала ҚР Білім және ғылым министрлігінің
қаржыландырылу негізінде жазылды (грант АР08956523)**

Мақала, «Алгебра және сандар теориясы» пәнінен онлайн-курс құру және оны оқу процесіне енгізу процесін жобалау арқылы аралас оқыту технологиясын жасақтауға арналған. ХХІ ғасыр тәуелсіз және өзін-өзі реттейтін мұғалімдерді даярлауды талап етеді. Сондықтан, білім жүйесі алдында, бұл мәселеге оқыту және әріптестерінің өзара әсері арқылы, қалай қол жеткізуге болатынын анықтау міндеті тұр. Сол себепті, мақалада аралас оқытуға арналған ғылыми-педагогикалық әдебиеттер талданып, аралас оқытуды дұрыс және толық пайдалану студенттерге ХХІ ғасыр дағдылары деп аталатын құнды жеке қасиеттерді игеруге мүмкіндік береді деген тұжырымға ерекше назар аударылды. Жұмыста қарастырылған технология дәстүрлі оқытудың аудиториялық сабақтарының бір бөлігін онлайн (ақпараттық-коммуникациялық пәндік) ортаға көшіруді қамтамасыз етеді және оны оқу үдерісіне енгізуді жобалау әдісіне негізделеді. Еңбекте «Алгебра және сандар теориясы» пәнін екі – аудиториялық және онлайн ортада ұйымдастырылған аралас оқыту барысында, оқу процесінің тұтастығын қамтамасыз ететін әдістемесі, сондай-ақ ұсынылған технология бойынша аралас оқытудың нәтижелілігі мен тиімділігін квазиэксперименттік тексеру нәтижелері көрсетілген. Ұсынылған технология мен әдістеме оқытушы мен студенттің өзара оқу іс-қимылын оңтайландыруға ықпал етеді, жаңа үлгідегі сапалы білім беру процесін қалыптастырады.

Кілтті сөздер: аралас оқыту, технология, математика мұғалімі, жобалау әдісі, онлайн-курс, алгебра, сандар теориясы.

Кіріспе

Қазіргі әлемдік, сонымен бірге Қазақстандық білім жүйесін, әсіресе, педагогикалық білім жүйесін дамыту өзекті мәселе екендігі түсінікті. Осы мәселеде білім беру жүйесін ақпараттық технологияны қолдана отырып, жетілдіруге арналған зерттеулер күн сайын артууда. Олардың ішінде соңғы зерттеулер білім беру жүйесін жетілдіруді іске асырудың инновациялық бағыттарының бірі – дәстүрлі және онлайн оқытуды біріктіретін білім технологиясы ретінде анықталған аралас оқыту технологиясына арналуда.

Біздің сеніміміз бойынша аралас оқытуды дұрыс және толық қолданған жағдайда, XXI ғасырдың дағдылары деп берілген, келесі құзыреттерді игеруге мүмкіндік беріледі [1]:

- проблемаларды (ашық мәселелерді) кешенді шешу;
- сыни тұрғыдан ойлау, яғни деректердің шынайы көздерін таңдау және информацияны іріктеу;
- креативтілік, яғни қолда бар информация жайлы инновациялық ой қорыту;
- ұжымдық (командалық) жұмыс, яғни басқа адамдармен бірігіп өнімді іс-қимыл жасай білу;
- өмір бойы оқуға ұмтылу және оқу;
- шешім қабылдау және қабылданған шешім үшін жауапкершілік ала білу.

Олай болса, аралас оқыту ұғымына негізделген оқыту технологиясын жасақтау – заманауи педагогикалық білім саласының *өзекті проблемаларының бірі*. Әрине, бұл өте ауқымды проблема.

Ұсынылып отырған жұмыстың мақсаты – болашақ математика мұғалімін даярлау процесіне «Алгебра және сандар теориясы» пәнінің онлайн-курсын енгізу негізінде жасақталған аралас оқыту технологиясын пайдалану білім сапасын жоғарылататынын көрсету.

Материалдар мен әдістер

Аралас оқыту 2006 жылдан бастап АҚШ, Еуропа және оңтүстік-шығыс Азия оқу орындарында кеңінен қолданылып келеді. Ресейде 2012/13 оқу жылында алғаш рет «Телешкола» НП ресурсының негізінде аралас оқыту үлгілерін байқап көру арқылы Инновациялық жоба басталды [2]. Сондай-ақ, аралас оқытуды Ресей мектептеріне енгізу мәселесімен МГППУ-дің жанынан құрылған Аралас оқыту орталығы белсенді айналысады [3]. Орталықта аралас оқыту бойынша тәжірибе алмасып, туындаған мәселелерді шешуге қатысты бірлескен ізденістер жасалуда.

Bank [4] аралас оқыту белгілі бір пропорцияда күндізгі және қашықтықтан оқыту технологиясын кіріктіреді, бұл олардың барлық

кемшіліктерін жоя отырып, бір мезгілде екі оқу режимін пайдалануға мүмкіндік береді деп есептейді,

Россетт [5] аралас оқыту саласындағы жоғары оқу орындарының білім беру қызметін бағдарламалық-ақпараттық қамтамасыз ету көбінесе университеттік жүйенің түріне, оқу процесін ұйымдастыруға, компьютерлендіру деңгейіне, сондай-ақ оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологияларына байланысты екенін мәлімдейді.

Қазіргі кездгі жоғары білім жүйесі тар кәсіби салада болашақ кәсіби құзыреттілікті дамытумен бірге, болашақ мұғалімдерді өзгермелі цифрлық әлем жағдайындағы жаңа зияткерлік ортада икемді кәсіби қызметке даярлауға бағытталған. Болашақ мұғалімдер қазіргі ұрпақтың дәстүрлі сынып ортасымен бірге, виртуалды ортада да бағаланатынын және жұмыс істейтінін түсінуі керек [6].

Аралас оқытудың онлайн бөлігін, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологиясының негізін: мазмұндық, бағдарламалық, ақпараттық және әдістемелік компоненттер құрайды.

Осы компоненттерді негізге ала отырып, біз зерттеу жұмысымызда болашақ математика мұғалімін даярлау бағдарламасының құрамындағы «Алгебра және сандар теориясы» пәнінен әзірленген онлайн-курсты (*Куәлік, 2021 жылғы 11 масым № 18644*) оқу процесіне енгізу арқылы аралас оқыту технологиясын жасақтауды қарастырамыз.

Moodle жүйесіндегі онлайн-курстың интерфейсі курстың атауынан, курстың тақырыптарының тізбесінен, навигациядан, курстың теориялық материалынан, глоссарийден, курс бойынша тестілеуден, қарым-қатынасқа арналған Форум мен чаттан, сондай-ақ мысалдардан, тапсырмалар тізбесінен, цифрлық білім беру ресурстарынан және таңдалған тақырып бойынша өзін-өзі бақылауға арналған тест тапсырмалары мен қорытынды тесттен тұрады.

Сонымен, зерттеудің негізгі әдістері аралас оқыту мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерге, ғылыми журналдар мен интернет-ресурстардағы жарияланымдарға шолу жасай отырып, онлайн курс құру, аралас оқыту кезіндегі оқу процесін жобалау және соның негізінде аралас оқыту технологиясын жасақтау.

Нәтижелер мен талдаулар

«Алгебра және сандар теориясы» онлайн-курсының негізінде аралас оқыту технологиясын оқу үдерісіне енгізу мақсатында оқу процесін жобалауға арналған [7-9] жұмыстарды талдай отырып, аралас оқыту кезінде пәнді жобалау әдістемесін жасауда мынадай жағдайларды ескеру қажеттілігіне көз жеткізілді: аудиториялық сағаттардың қысқаруы; оқу процесінің тұтастығын қамтамасыз ету үшін қалған аудиториялық қызметті

қайта құру; оқытушыны бірнеше қайталанатын әрекеттерден босату (дәрістер оқу, тесттерді тексеру және т.б.). Бұл ретте аудиториялық қызметті алмастыратын онлайн форматта арнайы іс-шаралар ұйымдастырылу қажет.

Әдетте, аралас оқыту технологиясы жағдайында пәнді оқытуды жобалау әдістемесі келесі үш кезеңде жүзеге асырылады:

- пән және бөлім бойынша оқыту нәтижелерін жобалау;
- оқыту нәтижелерін бағалау әдістерін әзірлеу;
- аудиториялық және электрондық компоненттерді интеграциялау жоспарын әзірлеу.

Енді «Алгебра және сандар теориясы» курсының мысалға ала отырып, осы кезеңдеп жобалау үдерісінен үзінділер көрсетейік.

1 Пән және бөлім бойынша оқыту нәтижелерін жобалау. Бірінші кезеңде оқу нәтижелерін жобалау орындалып, әрі қарай оқу нәтижелері пәннің бөлімдері бойынша анықталады. Оқыту нәтижелерін жобалау пән бойынша бағалаудың тиімді жүйесін құру үшін барынша нақты, өлшенетін және қолжетімді нәтижелерді анықтауға мүмкіндік беретін SMART-форматта орындалады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз «Алгебра және сандар теориясы» пәнін оқытудың мақсаты мен күтілетін нәтижелерін төмендегідей тұжырымдармен анықтадық.

Пәнді оқытудың мақсаты: Студенттерге жоғары математиканың «Сызықты алгебра», «Сандар теориясы» және «Көпмүшеліктер теориясы» бөлімдерінің ұғымдары, ережелері мен теоремалары, әдістері жайлы теориялық білім беру, практикалық тұрғыдан есептер шығаруға дағдыландыру және оларды басқа қолданбалы есептерді шығаруда пайдалана білуге үйрету арқылы оларды XXI ғасырдың дағдыларын игеруге баулу.

Пәнді оқытудан күтілетін нәтижелер. Студент:

1) алгебраның және сандар теориясының есептерін шешудің негізгі ұғымдары мен әдістері туралы білімдерін көрсетеді;

2) матрицалар мен анықтауыштар бойынша операцияларды және оларды сызықты тендеулер жүйесін шешу барысында қолданады. Дәрежелік тендеулерді шеше алады.

3) сандар бөлінгіштігінің және сандарды модуль бойынша салыстырудың қасиеттерін түсінеді және оларды қолданады;

4) орта мектепте алгебра курсының есептерін шешуде алгебраның және сандар теориясының элементтерін қолдануды талдайды;

5) алгебра мен сандар теориясының негізгі ұғымдары мен теоремаларына негізделген есептер құрастырады;

6) математикалық ойлауды дамыту мақсатында пәндік білімді интеграциялайды.

Осылайша, көрсетілген нәтижелердің негізінде пәннің барлық бөлімдері бойынша күтілетін нәтижелер анықталады.

2 Оқыту нәтижелерін бағалау әдістерін әзірлеу. Мұнда жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуді диагностикалау үшін бағалау жүйесі жасалады. Ол оқыту нәтижелерімен келісілген бағалау іс-әрекеттерінің барлық кешенін қамтиды. Оқу нәтижелерін анықтауда да, бағалау әрекеттерін таңдауда да Б. Блум таксономиясы қолданылады, бұл оқу процесінің қажетті тұтастығын қамтамасыз етеді. Бағалау іс-әрекеттерін жобалау кезінде онлайн ортада оқу процесін іске асыру ерекшелігі ескеріледі.

3 Аудиториялық және электрондық компоненттерді интеграциялау жоспарын әзірлеу. Соңғы үшінші кезеңде оқыту стратегиясы анықталады: аудиториялар мен электронды компоненттер арасында ауысулар мен байланыстар жүйесі құрылады, қажетті оқу материалдары мен қосымша ресурстар ұсынылады, өзара әрекеттесу жүйелері жасалады. Бұл кезеңде онлайн ортада жүзеге асырылатын «студент-студент», «Студент-контент», «студент-Оқытушы» сияқты білім беру процесінің субъектілері арасындағы өзара іс-қимыл ескеріледі.

Аралас оқытуда теңгерімділікті қамтамасыз ету үшін «Төңкерілген сынып» моделі оқу процесінің аудиториядан тыс және аудиториялық кезеңдерінің реттілігі түрінде іске асырылады, бұл ретте аудиториядан тыс қызмет онлайн ортада іске асырылады.

Мысал ретінде оқу процесінде қолданылған «Алгебра және сандар теориясы» курсының «Матрицалар мен анықтауыштар» бөлімі бойынша оқу іс-әрекетінің түрлерін жіктеуді 1-кестеде көрсетейік.

Кесте 1 – Оқу процесінің аудиториялық және аудиториядан тыс жұмыстары арасында оқу қызметінің түрлерін ажырату

Аудиториядан тыс жұмыс (онлайн ортада жұмыс)	Аудиториялық жұмыс
Лекциялық аудиториялық жұмыс алдындағы әрекеттер: «Кіріспе. Матрицалар және оларға қолданылтын операциялар» атты 1-лекцияның конспектілері мен презентацияларын оқып-үйрену; мысалдармен танысу	Өздігінен оқылған материалды жалпылау (терминдер бойынша сұрау, студенттердің сұрақтарына жауаптар); «Анықтауыштар және олардың қасиеттері» атты 2-лекцияны оқу.

Практикалық аудиториялық жұмыс алдындағы әрекеттер: практикалық жұмысқа дайындық (дәрістің теориялық материалын өңдеу); тесттен өту; үй тапсырмасын орындау; «Минорлар және алгебралық толықтауыштар» тақырыбына эссе жазу; эсеге өзара түсініктеме беру.	Өз бетінше оқыған материалды талқылау, тестілеу нәтижелерін талдау және студенттердің сұрақтарына жауаптар. практикалық жұмысты орындау (матрицалар мен анықтауыштарға үлгілік есептердің шешімдерін талқылау).
Лекциялық аудиториялық жұмыс алдындағы әрекеттер: үй тапсырмасын орындау; «Матрицалардың қарапайым түрлендірулері және олардың қасиеттері. Матрица рангысы» атты 3-лекцияның конспектілері мен презентацияларын оқып-үйрену; тесттен өту	Өз бетінше зерделенген материалды жалпылау (терминдер бойынша сұрау, тестілеу нәтижелерін талдау және студенттердің сұрақтарына жауаптар); «Кері матрица және оны табу жолдары» атты 4-лекцияны оқу.
Практикалық аудиториялық жұмыс алдындағы әрекеттер: жеке жұмыстарды орындау; орындалған жұмыстарды өзара тексеру; матрица мен анықтауыштың қасиеттерін қолдану есептерін құрастыру; теориялық материал бойынша қорытынды тестілеуден өту.	Өзара тексеру нәтижелерін талқылау, тестілеу нәтижелерін талдау және студенттердің сұрақтарына жауап беру; практикалық жұмысты орындау (матрица мен анықтауыштың қасиеттерін қолдануға жасалған есептерді шешу және талқылау).

Қарастырылған мысалда оқу іс-әрекетінің кейбір түрлерін онлайнға ауыстыру нәтижесінде аудиториялық сағаттарды қысқартуға болатыны 1-кестеден байқалады. Бұл жағдайда оқытушының басты міндеті – оқу процесінің аудиториялық және аудиториядан тыс компоненттері арасында онлайн ортаға ауысатын жұмыс түрін онтайлы бөлу.

Аудиториялық сабақтардың бір бөлігін онлайнға ауыстыру қалған аудиториялық іс-шаралардың да өзгеруіне әкеледі. Біздің ойымызша, ұсынылған әдіс студенттердің оқытушымен және бір-бірімен өзара әрекеттесуін күшейтуге ғана емес, сонымен қатар оқу процесінің жоғары қарқындылығына байланысты оқу үлгерімінің жақсаруын да қамтамасыз етеді.

Оқу процесін ұйымдастыру. Біздің зерттеуімізде оқытудың *жеке-дара, ұжымдық (диалогтық), шағын топтық оқыту, өзіндік жұмыс түрлерін* мұғалімнің қатысуымен дәстүрлі және онлайн оқытуда *кіріктіре пайдалану қарастырылды.*

Сабақтың жеке-дара түрін ұйымдастыру. Білімгер өз біетінше жұмыс жасауы үшін «Алгебра және сандар теориясы» пәнінің оқу-әдістемелік кешенімен және оқулықпен қамтамасыз етілді.

Оқулықпен өз бетінше жұмыс істеудің негізгі нәтижелері: оқулықтың мазмұнымен танысу және оның мәнін түсіну; мәтіннің таңдалған фрагментіне енгізілген информациямен танысу, информацияны түсіну, есте

сақтау, түрлі оқу және өмірлік жағдайларда пайдалану; білгендерін немесе бұрын білгендерін растау, мысалдар іздеу, ғылыми фактілерді растау.

Сабақтың ұжымдық (ауыспалы құрамды жұп) түрін ұйымдастыру және оның ерекшеліктері. Сабақтың ұжымдық түрі тізбектеле өтілетін тақырыптарды оқып-үйрену барысында ұйымдастырылады. Оның ерекшеліктері:

1 Сабақтың әр сәтінде білімгерлердің жартысы сөйлейді, жартысы тыңдайды. Әр жұптағы жұмыс тұйық түрде жүреді. Нақты бір жұптағы атқарылатын жұмыс, білімгерлер ұжымындағы барлық басқа да жұптарда атқарылады, және керісінше.

2 Барлық білімгерлер бір мезетте, әрі оқытушыға әрі білімгерге айналады да, ескі мағынадағы, яғни тек қана оқытылады деп түсінілетін білімгерлер жойылады. Ұжымның жаңа түрі – өз бетінше оқытын және өзін-өзі оқытатын ұжым пайда болады.

3 Сабаққа қатысушылардың әрқайсысының мақсаты – басқаларға өзі білетін немесе оқып-үйренетін нәрселерді үйрету. Оның оқытушылық рөлі әрбір қатысушының өз білімі, мінез-құлқы және тіпті жалпы мәдениеті үшін жауапкершілігін айтарлықтай арттырады.

Сабақтың шағын топтық (ауыспалы құрамды топ) түрін ұйымдастыру. Сабақтың шағын топтық түрі параллель өтілітін тақырыптарды оқып-үйрену барысында ұйымдастырылады. Топтар саны тақырыптар санына байланысты (топ саны мен тақырып саны бірдей), кіші топ мүшелерінің саны жалпы оқу тобы мүшелерінің санын топ санына бөлу арқылы анықталады. Кіші топтарға енбей қалған білімгерлер бақылаушылар міндетін атқарады. Осылайша, білімгерлерде «стереоскопиялық» ойлау тәжірибесі қалыптастырылады, көпшілік алдында сөйлеу және қарым-қатынас құзыреттері игеріледі.

Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру. Ұсынылып отырған еңбекте, студенттердің өзіндік жұмысы, «Алгебра және сандар теориясы» пәнін аралас оқыту технологиясындағы болашақ мұғалімнің ХХІ-ғасыр дағдыларын игеруіндегі маңызды құрал және шарт ретінде қарастырылады. Өйткені, студенттердің өзіндік жұмысы – болашақ мұғалімнің аталған дағдыларды игеруімен бірге, оны өзін-өзі өмірлік және мәдени тұрғыдан танып-білуге ынталандыратын алғашқы біліктілік жұмысы.

Студенттердің «Алгебра және сандар теориясы» пәнін оқып-үйрену барысындағы өзіндік жұмысы үш компоненттен тұрады. Мұндағы ең дәстүрлі өзіндік жұмыс – пәнді оқып-үйрену барысында талқылауға ұсынылатын мәселелер бойынша эссе мен презентациялар дайындау болып табылады. Ал оқыту мақсаттарына қол жеткізу тұрғысынан алып қарағандағы неғұрлым

күрделі және сонымен бірге маңызды өзіндік (микротоптарда болуы да мүмкін) жұмыс – жобалық тапсырмаларды орындау.

Енді кіріспеде қойылған зерттеу мақсатына қол жеткізілгенін көрсетейік.

Жасақталған аралас оқыту технологиясының «Алгебра және сандар теориясы» онлайн-курсын пайдаланып оқытудың тиімділігін квазиэксперименттік тексеру ОҚМПУ физика-математика факультетінің бірінші курс студенттері үшін 5В010900–»Математика» бағыты бойынша үш топта (49 студент) сабақтар өткізу кезінде жүзеге асырылды.

Квазиэксперименттің міндеті – болашақ математика мұғалімін оқытудың тиімділігі аралас оқытудың қалай ұйымдастырылғанына және әдістемесіне байланысты екенін көрсету болды. Оқу пәні модульдерінің әрқайсысының сабақтары оқытушының басшылығымен және эссе мен презентациялар жасақтау, тапсырма орындау және студенттердің өзара қарым-қатынас нәтижелерін өзара бақылау арқылы онлайн ортада жүзеге асырылды.

Білімгерлердің білім сапасын диагностикалаудың объективті құралы реінде тест тапсырмалары құрастырылды.

Студенттердің квазиэксперименттік бақылау топтарында орындаған қорытынды тестілеу нәтижелерін көрсетейік (2-кесте).

Кесте 2 – Қорытынды тестлеу нәтижелері

Топтар	Сәйкес баға алған студенттер саны				Үлгерім (%)	Орташа баға	Орта квадраттық ауытқу σ
	70-ке дейін	70-80	80-90	90-нан жоғары			
Эксперименттік	1	2	9	4	93,7	84,1	0,58
Бақылау	5	14	8	6	84,8	79,4	0,71

Кестедегі орта квадраттық ауытқу σ топ үлгерімінің дараландырылу дәрежесін сипаттайды. Ол неғұрлым аз болса, яғни студенттердің бағалары орташа баллға неғұрлым жақын болса, соғұрлым нәтиженің жақсы болғаны және оқытушының жемісті жұмыс жасағаны. В. П. Беспалько [10] идеалды мән $\sigma = 0,25$ деп санайды.

Кесте көрсеткіштері студенттердің «Алгебра және сандар теориясы» пәні бойынша оқу материалдарын жақсы игергенін көрсетеді.

Қорытынды

Аралас оқытуға арналған білім беру саласындағы әлемдік әдебиеттерді талдау негізінде алынған біздің теориялық және практикалық нәтижелеріміз келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік берді.

Оқытудың ұжымдық түрінде әркім өзінің білімі мен оқу жетістігімен бірге, жолдастарының білімі мен оқу жетістіктері үшін де жауап береді. Сөйтіп, әрбір білімгер оқудың алғашқы қадамдарынан бастап ұжымға, қоғамға, басқа да адамдарға қызмет көрсете бастайды. Әлбетте, жылдар өткен сайын оның жұмысының сапасы мен білігі артады және өзгенің жалпы дамуына, жалпы білім беру мен кәсіби өсуіне қосқан үлесінің маңыздылығы арта түседі.

«Алгебра және сандар теориясы» пәнінен сабақтарды ұжымдық және шағын топтық түрлерде ұйымдастыру және оқыту нәтижелерін бағалауда Блум таксономиясын пайдалану, ұжымдық оқу барысында нәтижелердің «білім алу» және «түсіну» деңгейлеріне, ал шағын топтық оқу барысында «қолдану», «талдау», «синтездеу және/немесе бағалау» деңгейлеріне қол жететінін көрсетті.

Зерттеу жұмыстары әлі толығымен аяқталған жоқ, дегенмен осы уақытта алынған нәтижелерге негізделген квазиэксперимент аралас оқыту студенттердің үлгерім деңгейін ғана емес, XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыру деңгейін де арттыратындығына сенімділік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Долгова, Т. В. Смешанное обучение – инновация XXI века. – [Электронды ресурс]. <https://interactiv.su/2017/12/31>

2 Кондакова, М. Л., Латыпова, Е. В. Смешанное обучение: ведущие образовательные технологии современности // Вестник образования. – 29 мая 2013. – № 9. – С. 54–64

3 Андреева, Н. В., Марголис, А. А. Семинар по смешанному обучению МГППУ. – [Электронды ресурс]. – URL: <https://youtu.be/XC88p0T1EFc>, 2017.

4 Bonk, C. J., Graham, C. R. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006. – 32p. http://curtbonk.com/toc_section_intros2.pdf

5 Rossett, A., Vaughan, F. Blended learning, 2003. – [Электронды ресурс]. <http://www.obs.ru/interest/publ/?thread=57>

6 Noskova, T., Pavlova, T., Yakovleva, O., Morze, N., Drlik, M. Information environment of blended learning: aspects of teaching and quality // Studio_Noa for University of Silesia. – 2014. – 583 p. – P.73-95.

7 Леган, М. В., Асташова, Т. А. Разработка технологической карты проектирования учебного процесса при смешанном обучении. // Открытое и дистанционное образование. – 2016. – № 4 (64). – С. 65–73.

8 **Ломоносова, Н. В.** Оптимизация критериев смешанного обучения студентов вуза на основе рационального сочетания традиционных и электронных методов взаимодействия // Открытое и дистанционное образование. – 2016. – № 4 (64). – С. 24–31

9 **Велединская, С. Б., Дорофеева, М. Ю.** Смешанное обучение: технология проектирование учебного процесса // Открытое и дистанционное образование. – 2015. – № 2. – С. 12–19.

10 **Беспалько, В. П.** Слагаемые педагогической технологии М. : Педагогика, 1989. – 192 с.

References

1 **Dolgova, T. V.** Smeshannoe obuchenie – innovatsiya XXI veka [Blended learning is an innovation of the XXI century]. – [Electronic resource]. <https://interactiv.su/2017/12/31>

2 **Kondakova, M. L., Latipova, E. V.** Smeshannoe obuchenie: vedushie obrazovatel'nye tehnologii sovremennosti. [Blended learning: the leading educational technologies of our time]. // Vestnik obrazovaniya. – 2013.

3 **Andreeva, N. V., Margolis, A. A.** Seminar po smeshannomy obucheniu MGPPU. [Seminar on blended learning of MSPPU [Electronic resource]. URL : <https://youtu.be/XC88p0T1EFc>, 2017.

4 **Bonk, C. J., Graham, C. R.** Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA : Pfeiffer Publishing, 2006. – 32 p. – [Electronic resource]. – http://curtbonk.com/toc_section_intros2.pdf

5 **Rossett, A., Vaughan, F.** Blended learning, 2003. – [Electronic resource]. <http://www.obs.ru/interest /publ/?thread=57>

6 **Noskova, T., Pavlova, T., Yakovleva, O., Morze, N., Drlik, M.** Information environment of blended learning: aspects of teaching and quality // Studio_Noa for University of Silesia. – 2014. – 583 p. – P.73-95

7 **Legan, M. V., Astashova, T. A.** Razrabotka tekhnologicheskoi karty proektirovaniya uchebnogo protsessa pri smeshannom obuchenii. [Development of a technological map for the design of the educational process in blended learning. // Open and distance education. – 2016. – № 4 (64). – P. 65–73

8 **Lomonosova, N. V.** Optimizatsiya kriteriev smeshannogo obucheniya studentov vuza na osnove ratsional'nogo sochetaniya traditsionnykh I elektronnykh metodov vzaimodeistviya [Optimization of criteria for blended learning of university students based on a rational combination of traditional and electronic methods of interaction] // Open and distance education. – 2016. – № 4 (64). – С. 24–31.

9 **Veledinskaya, S. B., Dorofeeva, M. U.** Smeshannoe obuchenie: tekhnologiya proektirovaniya uchebnogo protsesssa. [Blended learning: technology design of the educational process] // Open and distance education. – 2015. – № 2. – С. 12–19.

10 **Bespal'ko, V. P.** Slagaemye pedagogicheskoi tekhnologii [Components of pedagogical technology]. – Moscow : Pedagogika, 1989. – 192 с.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*А. Амирбекулы¹, Б. Т. Алимкулова²

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Республика Казахстан, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ОНЛАЙН-КУРСА ПО ДИСЦИПЛИНЕ «АЛГЕБРА И ТЕОРИЯ ЧИСЕЛ»

Статья посвящена разработке технологии смешанного обучения через проектирование процесса создания и внедрения в учебный процесс онлайн-курса по дисциплине «Алгебра и теория чисел». XXI век требует развития независимых и саморегулируемых педагогов, и следовательно, перед ними стоит задача определить, как они могут добиться этого в самообучении, а также во взаимодействии коллег. Поэтому в статье была проанализирована научно-педагогическая литература, посвященная смешанному обучению, и особое внимание уделено выводу о том, что правильное и полноценное применение смешанного обучения позволяет обучаемым усвоить ценные качества личности, которые названы навыками XXI века. Рассмотренная технология обеспечивает перенос части аудиторных занятий традиционного преподавания в онлайн (информационно-коммуникационную предметную) среду. В работе представлены разработанная методика учебных занятий предмета «Алгебра и теория чисел» при смешанном обучении, обеспечивающая целостность учебного процесса, организованного в двух средах (аудиторной и информационно-коммуникационной предметной), а также результаты квазиэкспериментальной проверки результативности и эффективности смешанного обучения по предлагаемой технологии. Предлагаемая технология и методика способствует оптимизации

учебного взаимодействия преподавателя и студента, формирует качественный образовательный процесс нового типа.

Ключевые слова: смешанное обучение, технология, учитель математики, метод проектирования, онлайн-курс, алгебра, теория чисел.

**A. Amirbekuly¹, B. T. Alimkulova²*

South Kazakhstan State Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent.

Material received on 09.09.21.

DEVELOPMENT OF MIXED LEARNING TECHNOLOGY BASED ON THE INTRODUCTION OF AN ONLINE COURSE ON THE DISCIPLINE «ALGEBRA AND NUMBER THEORY»

The article is devoted to the development of blended learning technology through the design of the process of creating and implementing an online course in the discipline «Algebra and Number Theory» in the educational process. The 21st century requires the development of independent and self-regulating teachers, and therefore, they are faced with the task of determining how they can achieve this in self-learning, as well as in the interaction of colleagues. Therefore, the article analyzed the scientific and pedagogical literature on blended learning, and special attention was paid to the conclusion that the correct and full-fledged use of blended learning allows students to learn valuable personal qualities that are called skills of the XXI century. The considered technology provides the transfer of part of the classroom classes of traditional teaching to an electronic (information and communication subject) environment. The paper presents the developed methodology of teaching the subject «Algebra and Number Theory» in blended learning, which ensures the integrity of the educational process organized in two environments (classroom and information and communication subject), as well as the results of a quasi-experimental check of the effectiveness and efficiency of blended learning using the proposed technology. The proposed technology and methodology contributes to the optimization of the educational interaction between the teacher and the student, forms a high-quality educational process of a new type.

Keywords: mixed learning, technology, mathematics teacher, design method, online course, algebra, number theory.

FTAMP 27.01.45

<https://doi.org/10.48081/NJFC1888>

***А. Б. Кокажаева, А. Б. Жексембинова,
Е. А. Мухаметказыева**

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

МАТЕМАТИКАНЫ БАСҚА ПӘНДЕРМЕН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада математика сабақтарында әлеуметтік, жаратылыстану және техникалық білімдерді интеграциялап оқытудың мақсаты мен өзектілігі баяндалған. Орта мектептің математика курстарында кез-келген пән негізінде мәтінмен берілген есептерді қолданудың тиімділігі мен әдіс-тәсілдері туралы қарастырылған. Математиканы оқытудың қолданбалы және практикалық бағытына қол жеткізудің маңызды құралы – оқушылардың күнделікті іс-әрекеттері үшін ең құнды есептеу және өлшеу дағдыларын жүйелі түрде дамыту, анықтамалық әдебиеттерді қолдану. Жұмыстың мақсаты математика сабағында мәтінмен берілген есептерді мағынасына қарай интеграциялап оқыту және оны жүзеге асырудың жолдарын көрсету. Мақалада мектеп математика курсына мәтінмен берілген есептерді басқа пәндермен байланыстыру үшін теориялық және практикалық дайындықтың сапалы нәтижелері туралы және олардың шығару әдістері жайлы теориялық мағлұматтар келтірілген. Сонымен қатар мысал ретінде бірнеше есептердің шығару жолдары қарастырылған. Математика сабақтарында пәндерді интеграциялап оқытуды нәтижелі жүргізу үшін әдістемелік нұсқаулық берілген.

Кілтті сөздер: интеграция, мектеп математика курсы, іс-әрекет нәтижесі, есептерді құрастыру алгоритмі, ақпаратты жинақтау, талдау, пәндерді интеграциялау.

Кіріспе

Сағат санап өзгеріп жатқан әлемде ғылымдардың өзара байланысын айқын көруге болады. Мысалы, әлеуметтік, жаратылыстану және техникалық білімдерді интеграциялау білім беру саласындағы қызметкерлерге өзгеше

талап қояды, оның басты мақсаты орта мектепте білім беруде пәнаралық байланысты жетілдіру және алған білімдерін практикада қолдана білу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Бұл мектептегі білім берудегі интеграциялық байланыстардың өзектілігін айқындайды. Мектепте тәрбие және оқыту үрдістерін қатар алып жүру, теория үшін де, практика үшін де өте маңызды мәселе екені баршамызға мәлім. Оның өзектілігі ғылым мен техника саласындағы өзгерістерге негізделі отырып, мектепке қойылатын жаңа әлеуметтік сұраныстардан туындайды.

Бүгінгі білім беру жүйесі заманауи өзгерістер мен процестердің өзара байланысын түсіне отырып, қоршаған әлемді тұтас бақылай алатын, білімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Пәндердің өзара байланысыз, бытыраңқы түрде оқытылуы мектеп оқушыларының қазіргі ортадағы заманауи экономикалық, саяси, мәдени, ақпараттық интеграция тенденцияларын баяу меңгерулеріне себеп болады. Сонымен қатар, объектілердің тәуелсіздігі, олардың бір-бірімен ортақ байланысының көрсетілмеуі оқушыларға жалпы әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруда айтарлықтай қиындықтар туғызады.

Оқу саласында интеграция практикалық жағдайда іске асуы алғаш рет XX ғасырдың басында Ұлыбританиядан бастау алды. Еуропалық ғалымдар «кооперативті курстар» деп аталатын курстар ұйымдастырды, олардың маңыздылығы кәсіби білімді практикалық қызметпен байланыстыра білуінде болды. Бұл курстар кейінірек Еуропа мен АҚШ-тың көптеген колледждері мен университеттерінде танымал болды [1].

Кейінірек, XX ғасырдың 20-жылдарында Ресейде оқытуды өмірмен, өндірістік еңбектермен біріктіру үшін интеграцияны қолдану тәжірибесі дамыды. Осы кезеңде прогрессивті педагогтардың оқу үрдісінде интеграцияға деген көзқарастары оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құрудың жаңа әдістері жазыла бастады және ол әдіс «кешенді әдіс» деп аталды. Әдістің жалпы мақсаты оқушылардың мектепте алған білімдерін практикада қолдана білу дағдыларын қалыптастыру болды. Кешенді бағдарламалардағы білім дағдылары негізгі үш идеяның төңірегінде қарастырылды: табиғат, еңбек, қоғам.

Уақыт өте келе, кешенді бағдарламалар көптеген педагог-ұстаздардың тарапынан сынға ұшырады, олардың пікірінше «шамадан тыс кешендену пәндерді толық теріске шығаруға алып келді» делінген [2].

Алайда, ғалымдар кешенді әдіс «Білім берудің басты идеялары – білім, білік және дағдыларды біріктіру» тәжірибесі арқылы қалыптасатынын атап өтті. Бұл тәжірибенің кемшіліктері идеялардың өзінде емес, оларды жүзеге асыруда жатыр [3].

XX ғасырдың аяғында педагог-ғалымдардың күш-жігерінің арқасында педагогикалық процестегі интеграция ұғымына оңтайлы көзқарастар мен идеялардың үйлесімді жүйесі құрылды. Осылайша, интеграция дегеніміз – кез-келген ғылым өзін зерделеу барысында белгілі бір нәтижеге жету үшін келесі бір ғылымның элементтерін кіріктіру. Интеграция туралы көптеген елдің ғалымдары зерттеп, анықтамалар берген [4].

Чех елінің белгілі ойшылы, педагог Я. А. Коменский оқушылардың білім жүйесін қалыптастыру және оқу процесінің тұтастығын қамтамасыз ету үшін оқу пәндері арасында байланыс орнатудың қаншалықты маңызды екенін өз еңбектерінде көрсеткен [5].

Швейцариялық И. Г. Песталоцци өзінің дамытушылық оқыту идеяларын ауқымды түрде дидактикалық материал ретінде пайдалана отырып, пәнаралық байланыстардың алуан түрлілігін ашты [6].

Орыстың атақты педагог-ғалымы К.Д. Ушинскийдің теориясында пәнаралық байланыстар идеясы жалпы жүйелік оқытудың бір бөлігі ретінде қалыптасты [7].

Ресейлік педагог А. Я. Данилюк интеграцияны мәдениетті ұйымдастырудың негізгі тәсілдерінің бірі деп атайды. Интеграция деп «... жалпы мәдениетке және білім беруге тән, әсіресе білім алушының санасының дамуын қамтамасыз ететін ақпаратпен, яғни біліктілік тәсілі» деп бағалайды [8].

Ал педагог М. Н. Берулава көптеген еңбектерінде пәнаралық байланыс туралы құнды мағлұматтар бере келе, білім мазмұнын біріктіруді келесідей 3 деңгейге бөліп көрсетеді [9]:

√ тұтастық деңгейі;

√ дидактикалық синтез деңгейі;

√ пәнаралық байланыстар деңгейі.

Зерттеудің нысаны: жалпы білім беретін мектепте математика негіздерін игеруде оқушылардың интегративті оқу іс-әрекетін ұйымдастыру процесі.

Зерттеудің пәні: мектептегі интеграцияланған математика сабақтарын ұйымдастырудың негізгі тәсілі, әдіс-тәсілдері мен құралдары.

Мақсаты: оқушыларға бағдарламалық материалды жақсы игеруге мүмкіндік беретін интеграциялық идеяларды түсіндіру және оларды мектептегі есептерді шешуге үйрету барысында іске асыру.

Материалдар мен әдістері

Интеграция білім беру қызметін жүйелеуге, қарқындырақ ғана емес, сонымен бірге адам мәдениетінің сауаттылығын игеруге де ықпал етеді, сондықтан интеграция қазіргі мектепте өте өзекті және қажет.

Пәндерді интеграциялау да білімді кешенді түрде қолдану күрделі техникалық және технологиялық мәселелерді шешетін заманауи өндірістің заңдылығы болып табылады.

Білімді кешенді қолдану, оларды синтездеу, әдістер мен идеяларды бір ғылымнан екіншісіне ауыстыру мүмкіндігі, ақпараттық қоғамдағы ғылыми-техникалық прогресс жағдайында адам қызметіне шығармашылық көзқарастың негізінде жатыр. Интеграцияның білім беру функциясы оқушылардың қоршаған әлем объектілері, заңдар мен заңдылықтар, ғылыми ұғымдар, таным әдістері, іргелі теориялар мен дүниетанымдық сипаттағы идеялар туралы жалпы білім жүйесін қалыптастырудан тұрады.

Технологиялық функцияның мазмұны мыналарды қамтиды: ақпаратты жинақтау, талдау, уақыт үнемдеу; білім мен дағдыларды дамытудың қайталануын жою және сабақтастығын орнату; бір пәннен алған білімі мен іскерлігін басқа пәндерге қолдана білу; ұғымдарды, фактілерді, дағдыларды жүйелеу [10].

Жалпы осындай ғалым-педагогтардың пайымдауларын тұжырымдай келе, біз интеграциялық байланыстардың белгілі бір деңгейлерін негізге ала отырып, олардың келесі түрлерін анықтадық: *пәнішілік-байланыс; өзара ұқсас пәнаралық байланыс; итерциклді байланыс; өзара ұқсастығы жоқ пәндер арасындағы - блоктық байланыс.*

Сонымен қатар, біз жіктеуді пәндердің өзара байланысын сипаттау негізінде анықтаймыз: иллюстрациялық байланыстар: бір пәннің ұғымы екіншісінің мысалдарымен суреттелуі; аспаптық: бір пәннің идеялары мен әдістері екіншісінде көрнекілік тұрғысында қарастырылады; тарихи-өмірбаяндық: тарихи және жеке ақпараттық зерттеу логикасына сәйкестігі.

В. А. Далингер атап өткендей, бұл негізінен логикалық-математикалық және әдістемелік байланыстар болып табылады [11].

Мектеп математика курсына биологиялық мазмұнмен берілген мәтіндік есептерді интеграциялап оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру үшін маңызды. Сабақ өту барысында мұндай есептерді қолдану оқушыларға биологияның негізгі ұғымдарын саналы түрде қабылдауға мүмкіндік туғызады және оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, биологиялық мазмұнмен берілген мәтіндік есептер оқушылардың аналитикалық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді.

Мысал – 1. Адамның орташа дене салмағы 60 кг делік. Орта есеппен алғанда адамның денесінде өз салмағының 8 % құрайтын қан болады, ал қанның тығыздығы $\rho = 1,050 \text{ г/см}^3$, ондағы гемоглобиннің (Hb) мөлшері. 1 г гемоглобин шамамен 1,34 мг оттегін байланыстырады. Бір айналымда қан қанша оттегін тасымалдай алады ?

Есепті талдау. Есептің мақсаты – адам ағзасындағы газ алмасуды қамтамасыз етудегі гемоглобиннің ролін суреттеу. Егер барлық қан өкпеден өтіп, оттегімен қаныққан деп есептесек, онда есептің сұрағына жауап беру үшін алдымен салмағы 60 кг болатын адам қанындағы гемоглобиннің мөлшерін есептеу керек, содан кейін гемоглобиннің осы мөлшерімен қанша оттегі байланыса алатындығын анықтаймыз.

Берілгені:

дене салмағы $m = 60 \text{ кг}$

қанның шамамен алынған мөлшері $= 8 \%$

$C(\text{Hb}) = 100 \text{ мл}$ қанда 14 г

ρ қан $= 1,050 \text{ г/см}^3$

$C(\text{O}_2) = 1 \text{ г}$ гемоглобинге шаққанда 1,34 мг

Табу керек: $m(\text{O}_2) - ? \quad 1 \text{ мл} = 1 \text{ см}^3$

Шешуі.

1. Орташа дене салмағы 60 кг болатын адамның бойында қанша мөлшерде қан болады? m қанның $= 60 (\text{кг}) \cdot 0,08 = 4,8 \text{ кг} = 4800 \text{ г}$

2. Қанның көлемі қандай? $V = m : \rho$

V қан $= 4800 (\text{г}) : 1,05 (\text{г/см}^3) = 4571 \text{ см}^3 = 4571 \text{ мл}$

3. 4571 мл қанда қанша гемоглобин бар?

$100 \text{ мл} - 14 \text{ г}$

$4571 \text{ мл} - x \text{ г}$

$x = 4571 (\text{мл}) \cdot 14 (\text{г}) : 100 (\text{мл}) = 639,94 \text{ г}$

4. Бір айналымда қан қанша оттегіні тасымалдай алады

$m(\text{O}_2) = 639,94 (\text{г}) \cdot 1,34 (\text{мг/г}) = 857,5 \text{ мг} = 0,857 \text{ г}$.

Химияда қолданылатын математикалық теңдеулер мен әдістер абстрактілі шамалармен емес, табиғи шектеулерге бағынатын атомдар мен молекулалардың нақты қасиеттерімен айналысады.

Кейде бұл шектеулер өте қатаң және математикалық теңдеулердің мүмкін шешімдерінің санының күрт азаюына әкеледі. Басқа тілде айтқанда, химияда қолданылатын математикалық теңдеулердің мәні химиялық мағынаға ие болуы керек.

Химиялық есептерді шешуде алгебралық әдістерді қолданған дұрыс. Бұл жағдайда бірқатар есептерді зерттеу және талдау формулаларды түрлендіруге және белгілі шамаларды қандайда бір формулаға немесе алгебралық теңдеуге ауыстыруға болады. Химия пәнінің есептері математикалық есептерге ұқсас, ал химиядағы кейбір сандық есептерді (коспаларға байланысты) екі белгісізі бар теңдеулер жүйесі арқылы шешу ыңғайлы.

Мысал – 2. Мыс қосылған екі күміс қорытпасы бар. Біріншісінде 10 %, екіншісінде – 25% күміс бар. 20% күміс қорытпасын алу үшін бірінші 10 кг-ға қанша килограмм екінші қорытпаны қосу керек?

Шешуі:

1. Екінші қорытпаның массасын x , ал алынған қорытпаның массасын y деп белгілейміз.

2. Бірінші қорытпадағы күміс массасы – $10 \% * 10 \text{ кг} = 0,1 * 10 \text{ кг} = 1 \text{ кг}$, екіншісінде – $25 \% * x = 0,25 x$, жаңа қорытпада – $20 \% * y = 0,2 y$

3. Енді біз алынған теңдеулер жүйесін шеше отырып, ізделінді x табамыз:

$$\begin{cases} 10 + x = y \\ 1 + 0,25 = 0,2 y \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 10 + x = y \\ 1 + 0,25 = 0,2(10 + x) \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 10 + x = y \\ 1 + 0,25 = 2 + 0,2x \end{cases}$$

$$\Rightarrow \begin{cases} 10 + x = y \\ 0,25x - 0,2x = 2 - 1 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 10 + x = y \\ 0,05x = 1 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} y = 30 \\ x = 20 \end{cases}$$

4. 10 % қорытпаға 10 кг, 20 кг 25 % қорытпаны қосу арқылы – біз 30 кг 20 % қорытпа аламыз.

Екі пәнді: география мен математиканы оқытуды үйлестіре отырып, математикада географиялық мазмұндағы есептермен, ал географияда математикалық мазмұндағы есептерді жиі кездестіреміз. Көбінесе оқушыларды оқулықта жоқ тапсырмалар көбірек қызықтырады.

Мысал – 3. Жер бетінде атмосфералық қысым 740 сынап бағ.мм. Теңіз деңгейінен 200 м биіктіктегі атмосфералық қысымды есептеңіз.

Шешуі:

$200:10,5 = 19,04 \approx 19$ (p) 10,5 м-ден бірнеше рет немесе қысымның төмендеуі сынап бағ. мм.

$740 - 19 = 721$ (сынап бағ. мм.) теңіз деңгейінен 200 м биіктіктегі атмосфералық қысым.

Нәтижелер мен талқылау

Көптеген ғылыми деректерді зерттей келе, математика сабағында интеграциялық әдістерді кіріктіріп оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырумен қатар, олардың теориялық білімдерін практикада қолдана білуге бағыттап, пәнаралық байланыстың мазмұнын айқындай түседі. Математикадағы мәтінмен берілген есептерді дұрыс талдап, шешу арқылы алынған нәтижелерден ой түйіндеуге және қорытынды жасауға үйретіп, пәнаралық байланыстарды жетік меңгеруге мүмкіндік береді. Енді өзіміздің жыл бойы тәжірибе түрінде математиканы оқыту

барысында жүзеге асырылуы мүмкін интеграциялық байланыстардың әртүрлі әдістерін қарастыралық.

Эксперименттік зерттеулер Алматы қаласындағы № 202 мектеп-гимназиясының 9 және 10 сынып оқушыларына (бақылау тобы: 9 «А» сыныбы, 29 оқушы, 10 «А» сыныбы, 24 оқушы саны; эксперименттік топ: 9 «Б» сыныбы, 28 оқушы; 10 «Б» сыныбы, 23 оқушы) жүргізілді (1-кесте). Оқушыларға ұсынылған тапсырмалар әртүрлі оқу құралдарынан алынып, ішінара қайта өңделді.

Кесте 1 – Математика пәні бойынша оқушылардың оқу үлгерімдері

Оқушы саны және сыныбы	«5»	«4»	«3»	«2»	Оқу үлгерімі
9 «А» бақылау сыныбы	8	16	5	0	4,10
9 «Б» тәжірибелік сынып	8	18	1	0	4,11
10 «А» бақылау сыныбы	3	17	4	0	3,47
10 «Б» тәжірибелік сынып	9	7	7	0	4,17

Алғашқыда оқушылардың білім деңгейлерінен айтарлықтай айырмашылықтар байқалмады. Бақылау тобында күнделікті жоспарға сәйкес, ал тәжірибелік сыныптарда интеграциялық әдіс-тәсілдер жоғары да келтірілген бірнеше мысалдар негізінде әртүрлі мазмұндағы мәтіндік есептерді пайдалану арқылы өткізілді. Зерттеу нәтижелері бойынша бақылау және тәжірибелік сыныптарда оқу үлгерімінің орташа көрсеткіші 1 – кестеге сәйкес болды. Математика сабақтарына басқа пәндердің элементтерін кіріктіре отырып оқыту, сабақ өту барысында оқушылардың үлгерімінің 9 сыныпта 0,28 пайызға, ал 10 сыныпта 0,33 пайызға артқандығын байқатты.

Математика сабағын интеграциялап оқытуда басқа пәндердің ұғымдарын есеп шығару барысында дұрыс пайдалана білу нәтижелерін салыстырмалы талдауда танымдық оқу іс-әрекеттерінің қалыптасу деңгейлері жоғары оқушыларда 11,3 пайызға, танымдық оқу іс-әрекеттерінің қалыптасу деңгейлері орташа оқушыларда 8,5 пайызға, ал үлгерімі төмен оқушыларда пәнге деген қызығушылықтың пайда болғанын көрсетті.

Математика сабақтарында интеграциялық әдіс-тәсілдерді қолдану, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, сабақ үлгерімдерінің артқандығын байқатты. Сабақты байланыстыра оқыту мұғалімнен қосымша дайындықты, жоғары кәсіби шеберлікті талап етеді. Математика сабақтарында пәндерді интеграциялап оқытуды нәтижелі жүргізу үшін *әдістемелік нұсқаулар*: сабақтың мақсаты; нысандарды таңдау, яғни сабақтың мақсаттарына сәйкес келетін ақпарат көздері; жүйе құрушы факторды анықтау: яғни, әртүрлі тақырыптық ақпаратты біріктіруге негіз

табу; сабақ құрылымын жаңарту, яғни білімнің функционалдық мақсатын өзгерту; мазмұнын қайта өңдеу.

Сабақты интеграциялап оқытудың басты ерекшелігі – пәндердің өзара байланысын жүйелей білу. Интеграцияланған пәндердің өзара байланыстарын, процестерін кеңінен зерттеуге, зерттелетін тақырыптың мәнін тереңірек ұғуға, шынайы өмірмен байланысын түсіне білуге және теориялық білімді практикада қолдана білуге көмектеседі.

Қорытынды

Оқушылардың математикаға деген қызығушылығының пайда болуы көбінесе оны оқыту әдістемесіне, сабақтың қалай құрылғанына және мұғалімнің осы сабаққа қандай материалдар қосқанына байланысты болады. Бұл ойын-сауық тапсырмалары, дидактикалық ойындар немесе басқа мектеп пәндерімен байланысты танымдық материалдар болуы мүмкін. Бұл сипаттағы есептерді оқушылар стандартты түрдегі есептерге қарағанда әлдеқайда жақсы қабылдайды және оқушыларға сабақта сергіту, кейде үй жағдайында қосымша шешім қабылдау үшін ұсынылады. Тапсырмалардың тақырыптары әр түрлі болуы мүмкін. Бұл жұмбақтар, жылдамдық пен тапқырлыққа арналған тапсырмалар, сонымен қатар логика негізінде, есептеусіз ойлау арқылы жауап алуға болатын есептер т.с.с. Сабақта осындай есептерді шеше отырып, оқушылар ойлауды үйренеді.

Дидактикалық ойын – бұл оқыту мен тәрбиелеудің құралы. Әр дидактикалық ойын барысында оқушылардың іс-әрекеттері мен мінез-құлқын анықтайтын ережелер бар. Сондықтан дидактикалық ойындардың ережелері сабақтың мақсаты мен оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып жасалуы тиіс. Негізінен, сабақтардағы ойындар білімді тексеру кезінде жиі қолданылады. Танымдық қызығушылық – біз үшін мектеп оқушыларын оқытудың маңызды себептерінің бірі. Оның тиімділігі өте жоғары.

Сабақ қызықты өту үшін математика, информатика және басқа мектеп пәндері арасында пәнаралық байланыстарды жүзеге асыруға болады, бұл оқушыларды математикалық зерттеу іс-әрекетінің элементтерімен таныстыруға және компьютерді жұмыс құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Мұндай оқыту қоршаған әлемнің қарапайым, қайталанатын құбылыстарының сабақта білуге болатын көптеген таңғажайып жақтары бар екенін түсінуге әкеледі.

Мұғалімнің негізгі міндеті – оқушыларға терең білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың айналасында туындаған мәселелерді өз бетінше шешуге үйрету және ең бастысы, оқыту олар үшін қызықты, қуанышты және тиімді іс болуы керек.

Математика – бұл адам баласының ақыл-ойының өзін-өзі тануының тиімді құралы. Қазіргі математика сабағы мұғалімнің ғана емес, оқушылардың да шығармашылығының нәтижесі болуы қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Андреева, И. Н., Буторина, Т. С., Васильева, З. И. и др.** История образования и педагогической мысли за рубежом и в России : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. З. И. Васильевой. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 432 с.

2 **Максимова, В. Н.** Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения: Кн. Для учителя. – М. : Просвещение, 1984. – 143 с.

3 **Фоменко, В. Т.** Построение процесса обучения на интегративной основе. – Ростов н/Д. : ГНМЦ, 1996. – 96 с.

4 **Яньшина, И. В.** Политика Великобритании в вопросе европейской интеграции в сфере Лиссабонских соглашений: автореф. дис. к-та истор. наук. – М., 2013. – 309 с.

5 **Коменский, Я. А.** Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – 656 с.

6 **Петренин, И. А., Шандер, Д., Сергушова, П. Д.** Актуальность теории обучения и воспитания И.Г. Песталоцци. Bulletin of Medical Internet Conferences (ISSN 2224-6150). – 2019. – Volume 9. – Issue 4.

7 **Салтанов, Е. Н.** Трудовое и нравственное воспитание в педагогике К. Д. Ушинского // Педагогика. – № 4. – 2004.

8 **Данилюк, А. Я.** Теория интеграции образования. – Ростов н/ Д. : Изд-во РПУ, 2000. – С. 225.

9 **Берулава, М. Н.** Интеграция содержания образования. – М. : Педагогика; Бийск : Научно-издат. центр БиГПИ, 1993. – 172 с.

10 **Заикина, Н. А.** Межпредметные связи математики с предметами естественнонаучного цикла // Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – №53 (5). – С. 34–36.

11 **Далингер, В. А.** Системно-деятельностный подход к обучению математике // Наука и эпоха: монография / под ред. О. И. Кирикова. – Воронеж : Изд-во ВГПУ, 2011. – С. 230–243.

References

1 **Andreeva, I. N., Butorina, T. S., Vasil'eva i dr, Z. I.** Istoriya obrazovaniya i pedagogicheskoy mysli za rubezhom i v Rossii : Ucheb. posobie dlya stud. vyssh.

ped. ucheb. zavedenij / [History of education and pedagogical thought abroad and in Russia: Textbook for students of higher pedagogical educational institutions/ ed. Z.I. Vasilyeva]. – М. : Publishing Center «Academy», 2005. – 432 p.

2 **Maksimova, V. N.** Mezhpredmetnye svyazi i sovershenstvovanie processa obucheniya: Kn. Dlya uchitelya [Interdisciplinary communications and improvement of the learning process: Book. For the teacher]. – М. : Education, 1984. – 143 p.

3 **Fomenko, V. T.** Postroenie processa obucheniya na integrativnoj osnove [Building the learning process on an integrative basis]. – Rostov n / D. : GNMTs, 1996. – 96 p.

4 **YAn'shina, I. V.** Politika Velikobritanii v voprose evropejskoj integracii v sfere Lissabonskih soglashenij [UK Policy on European Integration in the Area of the Lisbon Agreements]: Abstract of Ph.D. thesis. – Moscow, 2013. – 309 p.

5 **Komenskij, Ya. A.** Izbrannye pedagogicheskie sochineniya [Selected pedagogical works]: In 2 volumes. Vol. 1. – М. : Pedagogy, 1982. – 656 p.

6 **Petranin, I. A., Shander, D., Sergushova, P. D.** Aktual'nost' teorii obucheniya i vospitaniya I. G. Pestalocci. [The relevance of the theory of education and upbringing I. G. Pestalozzi]. – Bulletin of Medical Internet Conferences (ISSN 2224-6150) – 2019. – Volume 9. – Issue 4/

7 **Saltanov, E. N.** Trudovoe i npravstvennoe vospitanie v pedagogike K. D. Ushinskogo [Labor and moral education in the pedagogy of K. D. Ushinsky] // Pedagogy. – No. 4. – 2004.

8 **Danilyuk, A. Ya.** Teoriya integracii obrazovaniya [Education integration theory]. – Rostov na D. : Publishing house of RPU, 2000. – P. 225.

9 **Berulava, M. N.** Integraciya sodержaniya obrazovaniya [Integration of educational content]. – М. : Pedagogy; Biysk : Scientific Publishing House. Center BiSPI, 1993. – 172 p.

10 **Zaikina, N. A.** Mezhpredmetnye svyazi matematiki s predmetami estestvennonauchnogo cikla [Interdisciplinary connections of mathematics with subjects of the natural science cycle] // International research journal. – 2012. – No. 53 (5). – S. 34–36.

11 **Dalinger, V. A.** Sistemno-deyatel'nostnyj podhod k obucheniyu matematike // Nauka i epoha: monografiya / pod red. O. I. Kirikova. [System-activity approach to teaching mathematics // Science and the era: monograph / ed. O. I. Kirikov]. – Voronezh : Voronezh State Pedagogical University Publishing House, 2011. – P. 230–243.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

**А. Б. Кокажаева, А. Б. Жексембинова, Е. А. Мухаметказыева*
Казакский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 09.09.21.

МЕТОДИКА ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ С ДРУГИМИ ДИСЦИПЛИНАМИ

В статье изложены цель и актуальность интегрированного обучения социальным, естественным и техническим знаниям на уроках математики. В курсах математики средней школы рассказывается об эффективности и методах использования задач, заданных в форме текста на основе любого предмета. Важнейшим средством достижения прикладной и практической направленности обучения математике является систематическое развитие навыков расчета и измерения, наиболее ценных для повседневной деятельности учащихся, использование справочной литературы. Целью работы является изучение на уроках математики задач, заданных в форме текста, с интеграцией по смыслу и демонстрация путей их реализации. В статье приведены теоретические сведения о качественных результатах теоретической и практической подготовки к решению задач с текстом в школьном курсе математики в соотношении с другими предметами и об их решении. Также приведены способы решения некоторых примеров. Даны методические указания для эффективного проведения обучения интегрированных предметов на уроках математики.

Ключевые слова: интеграция, школьный курс математики, результат деятельности, алгоритм составления задач, сбор информации, анализ, интеграция предметов.

**А. В. Kokazhaeva, A. B. Zhexembinova, Y. A. Mukhametkazyeva*
Kazakh National Women's Teacher Training University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 09.09.21.

**METHODS OF INTEGRATED TEACHING OF MATHEMATICS
WITH OTHER DISCIPLINES**

The article describes the purpose and relevance of integrated teaching of social, natural and technical knowledge in mathematics lessons. High school math courses teach about the effectiveness and methods of using problems set by content based on any subject. The most important means of achieving the applied and practical orientation of teaching mathematics is the systematic development of calculation and measurement skills that are most valuable for the daily activities of students, the use of reference literature. The purpose of the work is to study the problems set by the content in mathematics lessons, with integration in meaning, and to demonstrate ways to implement them. The article provides theoretical information about the qualitative results of theoretical and practical training for solving problems with text in the school course of mathematics in relation to other subjects and their solution. Also, as an example, we consider ways to display multiple reports. Methodological guidelines for the effective implementation of integrated teaching of subjects in mathematics lessons are given.

Keywords: integration, school course of mathematics, result of activity, algorithm of drawing up tasks, accumulation of information, analysis, integration of subjects.

FTAMP 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/CGUD2842>**З. К. Калкабаева, Н. Т. Шындалиев**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**ВИРТУАЛДЫ ЖӘНЕ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНДЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ОҚУ ПРОЦЕССІНДЕ
ҚОЛДАНУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗІ**

Қазіргі таңда виртуалды және толықтырылған шындық технологияларының қолданылу аясы көптеген салаларды қамтиды. Күнделікті өмірде қолданылып жүрген әлеуметтік желілер мен көңіл көтеруге арналған ойындардан бастап қоғам өміріне маңызды білім беру, медицина, техника салаларында да көптеп пайдаланылуда. Мақалада оқу процессінде қолданысқа енгізілген виртуалды және толықтырылған шындыққа негізделген маңызды қосымшалардың жұмысына шолу жасаймыз. Аталған қосымшаларды білім беруде сандық ресурс ретінде пайдалану білім алушылардың ұсынылып отырған пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу сапасын көтерудің бірден бір жолы болып табылады.

Сонымен қатар, берілген мақалада виртуалды және толықтырылған шындық қосымшаларын құруға арналған бағдарламалық жабдықтарға талдау жасалып, жұмыс жасау мүмкіндіктері қарастырылды. Талдау нәтижелері бойынша Vuforia және Unity 3D бағдарламалық жабдықтары тиімді екендігін ескеріп, алдағы жұмыстарымызда осы бағдарламаларды пайдалануға шешім қабылдадық. Аталған бағдарламалық жабдықтарды эксперимент барысында қолданып, тиімділігіне тағы да көз жеткізетін боламыз.

Жоғары оқу орынында VR\AR технологияларының қолданылу деңгейін анықтау мақсатында Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті білім алушылары арасында сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнама нәтижелері бойынша білім алушылардың VR\AR құрылғыларын сабақта қолданғысы келетіндігін, виртуалды және толықтырылған шындық қосымшаларын құруды үйренуге деген қызығушылығын байқадық.

Кілтті сөздер: VR технологиялары, AR технологиялары, VR\AR қосымшалар, оқу процесі, бағдарламалық жабдықтар.

Кіріспе

Толықтырылған (AR) және виртуалды шындық (VR) ақпарат пен мазмұнды көрнекі түрде қабылдауға мүмкіндік береді. AR ақпаратты іздеу, сатып алу және өзін-өзі көрсету сияқты күнделікті іс-шараларға көмектесетін құрылғылардың мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. VR сізге кез-келген музей немесе концерт залдарынан бастап ғарыштағы алыс планеталарды визуалды түрде көруге көмектеседі.

Виртуалды және толықтырылған шындық технологияларының (VR/AR) қолданылу аясы көптеген салаларды қамтиды. Күнделікті өмірде қолданылып жүрген әлеуметтік желілер мен көңіл көтеруге арналған ойындардан бастап қоғам өміріне маңызды білім беру, медицина, техника салаларында да көптеп пайдаланылуда.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында еліміздің бірқатар оқу орындары виртуалды және толықтырылған шындық (VR\AR) технологияларына бағытталған зертханалармен жабдықталуда. Қазіргі таңда Назарбаев университеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті және Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінде зертханалар жұмыс жасауда. Аталған зертханалар білімгерлердің жаңа технологиялардың көмегімен білімдерін жетілдіруге үлкен мүмкіндік болатыны сөзсіз.

Виртуалды және толықтырылған шындық технологияларының білім беруде қолданылуын зерттеп жүрген шетелдік ғалымдар D. Allcoat, A. Muhlenen [1], L. Lopez-Faisan, J. Jaen [2] еңбектерінде виртуалды және толықтырылған шындықтың адамның есте сақтау қабілетіне, эмоцияларына әсер ететіндігін зерттеген, әсіресе ойын түрінде қолдану қолданушылардың көңіл-күйін жақсартатындығын және белсенділік дәрежесін арттыруға көмектесетінін байқаған. Түрік ғалымдары D. Sahin, R. M. Yilmaz [3] еңбектерінде толықтырылған шындықтың орта мектеп оқушыларының үлгеріміне әсерін зерттеген. Ал Қазақстандық ғалымдарға толықтырылған шындық технологияларының оқу процессіндегі дидактикалық принциптерін зерттеп жүрген Ж. К. Нурбекованы, Б. М. Байгүшеваны [4] жатқыза аламыз. Біздің жұмысымыздың мақсаты виртуалды және толықтырылған шындық (VR\AR) технологияларын оқу процессінде қолданудың практикалық негізін түсіндіру, осы технологияларды білім беруде қолданудың маңыздылығын анықтау.

Оқу процессінде VR\AR технологияларын қолдану білім алушылардың ұсынылып отырған пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу сапасын көтерудің бірден бір жолы болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Мақалада оқу процессінде қолданысқа енгізілген виртуалды және толықтырылған шындыққа негізделген маңызды қосымшалардың жұмысына шолу жүргізілді. Және де, осындай қосымшаларды құруға арналған бағдарламалық жабдықтарға талдау жасалды. Сонымен қатар, берілген мақалада Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті білім алушыларынан жоғары оқу орынында виртуалды және толықтырылған шындық технологияларының қолданылу деңгейін анықтау мақсатында жүргізілген сауалнамаға талдау жасаймыз.

Нәтижелер мен талқылау

Төменде аталған жоғары оқу орындарында қолданылып жүрген VR\AR технологияларына арналып дайындалған бірнеше қосымшалар тізімін келтіреміз:

1 Vived Chemistry – физика мен химияның негізгі тақырыптарын оқытуға арналған жаттығулар мен тренажерлерді қамтиды. Оларға:

- Атом және молекулалық конструктор;
- Интерактивті периодтық кесте;
- Молекулалық және ядролық ыдырау, материя күйлері;
- Газдың қасиеттері, концентрациясы және ерігіштігі;
- Реакциялар және т.б. жатқызамыз [5].

2 Leopoly – 3D басып шығару нарығының қажеттіліктерін, сондай-ақ виртуалды шындық пен толықтырылған шындық кеңістігін қанағаттандыру үшін жасалынған 3D модельдеу құралдары. Сонымен қатар ол 3D модельдерді жобалау, 3D ортада визуализациялау сияқты бірнеше функцияларды ұсынады [6].

Leopoly қосымшасында 3D модельдерді үш түрлі режим арқылы құруға болады. Сандық мүсін режимі – мәзірде көрсетілген әр түрлі дизайнерлік шетқаларды тандап, берілген сферадан мүсін жасауға арналған. Пішінді ауыстыру режимі – мәзірден өзгерткіңіз келетін фигураны белгілеп алып, жылжымалы панельдің ішінен қажетті опцияны таңдау арқылы модельдер жасауға мүмкіндік береді. Дене бөліктерінің режимі – берілген жануарлардың дене мүшелерін жинақтауға арналған.

3 Виртуалды кен дайындау цехы – Томск политехникалық университетінде дайындалған. Виртуалды шындық технологиясы бар тренажер сирек, шашыраңқы және радиоактивті элементтер технологиясында

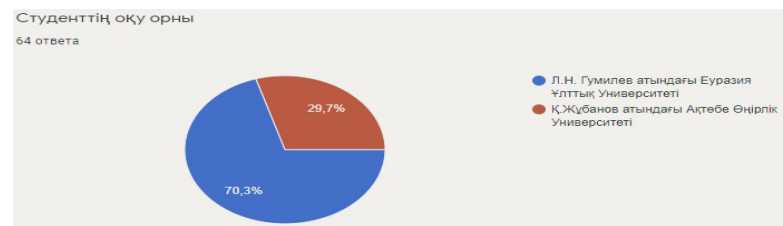
қолданылатын жабдықтармен кен дайындау цехының виртуалды моделі түрінде білім алушыларды оқытуды қамтамасыз ететін бірегей білім беру ресурсы. Тренажер «Заманауи энергетика материалдарының химиялық технологиясы», «Тау-кен ісі», «Металлургия» білім беру бағдарламасы бойынша тиімді оқытуды ұйымдастыруға арналған [7].

Жоғарыда келтірілгендей виртуалды және толықтырылған шындық қосымшаларын жасақтауға арналған бағдарламалық жабдықтарға талдау жасап, жұмыс жасау мүмкіндіктерін қарастырайық (1-кесте).

Кесте 1 –VR\AR қосымшаларына арналған бағдарламалық жабдықтар

№	Бағдарламалық жабдық	Технология	Артықшылығы	Кемшілігі
1	Vuforia	AR	Компьютерлік көруді қолданады, ыңғайлы және қолдануға оңай, кенейтілген бақылау, виртуалды батырмалар, нақты нысандарды тану тегін қолданылады [8].	Ақылы түрлері де бар
2	ARToolkit	AR	Ашық бастапқы коды бар, компьютерлік көру алгоритмдерін қолданады, камераның нақты позициясы мен бағытын есептейді, тегін [9].	Оқу процесін қиындатады, тест қосымшаларын құру өте қиын.
3	ARKit	AR	Қоршаған кеңістіктің өлшемдерін тануға және жарықтандыру жағдайларын ескеруге қабілетті.	Apple құрылғыларына ғана арналған [10]. Бетті бұрыштан тану қиын.
4	Unity 3D	VR	Қол жетімді және түсінікті интерфейс, платформа ортасымен толық интеграциясы, функционалдылықты толықтыру мүмкіндігі бар. Unity физикалық органы модельдеуді, экран кеңістігіндегі жарықтың кедергісін, динамикалық көлеңкелерді ұсынады [11].	Ақылы түрлері де бар
5	Unreal Engine		Unreal Engine 4 бейне ойындар жасау үшін нарықтағы ең қуатты құралдардың бірі болып табылады.	Пайдаланушылар әлемдік табыстың 5 % комиссиясын төлеу қажет [12].

Жоғары оқу орынында VR\AR технологияларының қолданылу деңгейін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнамаға Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінен 64 білім алушы қатысты(Сурет 1).

Сурет 1 – Сауалнамаға қатысушылар

Сауалнама нәтижесі бойынша:

Қатысушылардың 76,6 %-ы виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын қолдану тәжірибесі жоқ деп жауап берсе, қалған қатысушылар ойындарда, сабақта және т.б. мақсаттарда қолданып көргендігін көрсеткен (Сурет 2);

Сурет 2 – VR\AR құрылғылары қолдану көрсеткіші

VR\AR құрылғылары болған жағдайда 51,6 %-ы қолданғысы келетінін, 39,1 %-ы қолдануға болатындығын, ал қалған 9,4 %-ы сенімсіздігін білдірген (Сурет 3);

Сурет 3 – VR\AR құрылғылары қолдану көрсеткіші

Жауап берушілердің 71,4 %-ы сабақта көрнекілікті VR\AR құрылғылары арқылы пайдалану ақпаратты толық алуға мүмкіндік береді десе, қалған 28,6 %-ы сурет түрінде алған тиімді екендігін көрсеткен (Сурет 4);

Сурет 4 – Сабақта көрнекілікті VR\AR құрылғылары арқылы пайдалану көрсеткіші

Қатысушылардың 57,1 %-ы VR\AR құрылғылары болған жағдайда виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын сабаққа енгізу қажет деп есептесе, 34,9 %-ы енгізу дұрыстығын атап көрсетеді, ал қалған 7,9 %-ы сенімсіздігін білдірген (Сурет 5);

Сурет 5 – VR\AR технологияларын сабаққа енгізу көрсеткіші

Жауап берушілердің басым бөлігі виртуалды және толықтырылған шындық қосымшалары құрып көрмегендігін, үйренгісі келетіндігін көрсеткен (Сурет 6-7);

Сурет 6 – VR\AR қосымшасын құру көрсеткіші

Сурет 7 – VR\AR қосымшасын құру көрсеткіші

Қорытынды

Оқу процессінде қолданысқа енгізілген виртуалды және толықтырылған шындық қосымшаларын сандық ресурс ретінде сабақта пайдаланудың тиімділігін сенімді түрде айтуға болады. Сандық ресурстар арқылы оқу материалдарын меңгеруде білім алушының есте сақтау қабілетінің арта түсетінін бақылай аламыз. Алдағы эксперименттік жұмыстарымызда Vuforia және Unity 3D бағдарламалық жабдықтарын пайдаланудың тиімді екендігіне көз жеткіздік. Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері бойынша білім алушылардың VR\AR құрылғыларын сабақта қолданғысы келетіндігін, виртуалды және толықтырылған шындық қосымшаларын құруды үйренуге деген қызығушылығын байқадық. Алдағы уақытта аталған технологияларды білім беруде қолданудың тиімділігін анықтау мақсатында эксперименттік жұмыстар жүргізілетін болады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Allcoat, D., Muhlenen, A.** Learning in virtual reality: Effects on performance, emotion and engagement. // *Research in Learning Technology* Volume 26, October 2018.

2 **Lopez-Faican, L., Jaen, J.** EmoFindAR: Evaluation of a mobile multiplayer augmented reality game for primary school children. // *Computers & Education*. Volume 149, May 2020.

3 **Sahin, D., Yilmaz, R. M.** The effect of Augmented Reality Technology on middle school students' achievements and attitudes towards science education. // *Computers & Education*. Volume 144, January 2020.

4 **Nurbekova, Zh., Baigusheva, B.** On the Issue of Compliance with Didactic Principles in Learning using Augmented Reality. // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)* – eISSN: 1863-0383.

5 [Электронды ресурс]. – URL: <https://zspace.com/edu/info/vived-chemistry>. 23.03.2021.

6 **Carlota, V.** Leopold: программное обеспечение для моделирования 3D и виртуальной реальности [Текст]. // – URL: <https://www.3dnatives.com/en/leopoly-3d-modeling-software-141120204/#!>. 25.03.2021.

7 [Электронды ресурс]. – URL: https://file.ineo.tpu.ru/DOCS/virtualOM/read_info.pdf. 05.04.2021.

8 **Эль Хаббак, X., Кушнан, Д.** Разработка игр для iOS и Android [Текст]. – Издатель Packt, 2013.

9 [Электронды ресурс]. – URL: <http://www.hitl.washington.edu/artoolkit/>. 12.04.2021.

10 [Электронды ресурс]. – URL: https://funreality.ru/technology/apple_arkit/. 13.04.2021.

11 **Джозеф, X.** Unity в действии. Мультиплатформенная разработка на C#[Текст]. 2-е межд. изд. – СПб.: Питер, 2019. – 352 с.

12 [Электронды ресурс]. – URL: <https://unreal-engine.ru.uptodown.com/windows>. 13.04.2021.

References

1 **Allcoat, D., Muhlenen, A.** Learning in virtual reality: Effects on performance, emotion and engagement. // *Research in Learning Technology* Volume 26, October 2018.

2 **Lopez-Faican, L., Jaen, J.** EmoFindAR: Evaluation of a mobile multiplayer augmented reality game for primary school children. // *Computers & Education*. Volume 149, May 2020.

3 **Sahin, D., Yilmaz, R. M.** The effect of Augmented Reality Technology on middle school students' achievements and attitudes towards science education. // *Computers & Education*. Volume 144, January 2020.

4 **Nurbekova, Zh., Baigusheva, B.** On the Issue of Compliance with Didactic Principles in Learning using Augmented Reality. // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)* – eISSN: 1863-0383.

5 [Electronic resource]. – URL: <https://zspace.com/edu/info/vived-chemistry>. 23.03.2021.

6 **Carlota, V.** Leopold: программное обеспечение для моделирования 3D в виртуальной реальности [Leopold: software for 3D modeling and virtual reality] [Text] [Electronic resource]. URL: <https://www.3dnatives.com/en/leopoly-3d-modeling-software-141120204/#!>. 25.03.2021.

7 [Electronic resource]. – URL: https://file.ineo.tpu.ru/DOCS/virtualOM/read_info.pdf. 05.04.2021.

8 **E'l' Xabbak, X., Kushnan, D.** Razrabotka igr dlya iOS i Android [Game development for iOS and Android] [Text]. – Izdatel' Packt, 2013.

9 [Electronic resource]. – URL: <http://www.hitl.washington.edu/artoolkit/>. 12.04.2021.

10 [Electronic resource]. – URL: https://funreality.ru/technology/apple_arkit/. 13.04.2021.

11 **Dzhozef, X.** Unity в действии dejstvii. Mul'tiplatformennaya razrabotka na C#. [Unity in action. Multiplatform development in C#][Text]. 2-е mezhd. izd. — St.Petersburg.: Piter, 2019. — 352 p.

12 [Electronic resource]. – URL: <https://unreal-engine.ru.uptodown.com/windows>. 13.04.2021.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*3. *К. Калкабаева, Н. Т. Шындалиев*

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПРАКТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ VR\AR В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

В настоящее время сфера применения технологий виртуальной и дополненной реальности охватывает множество отраслей. От социальных сетей и развлекательных игр, используемых в повседневной жизни, до образования, медицины и техники, которые важны для жизни общества. В статье мы проведем обзор работы важных приложений, основанных на виртуальной и дополненной реальности, которые были использованы в учебном процессе. Использование данных приложений в качестве цифрового ресурса в образовании является одним из путей повышения качества обучения и повышения интереса обучающихся к предлагаемому предмету.

Кроме того, в данной статье проведен анализ программного обеспечения для создания приложений виртуальной и дополненной реальности и рассмотрены возможности работы. По результатам анализа, учитывая, что программное обеспечение Vuforia и Unity 3D является эффективным, мы решили использовать эти программы в нашей дальнейшей работе. В ходе эксперимента будем использовать данное программное оборудование и еще раз убедиться в его эффективности.

В целях определения уровня применения технологий VR\AR в вузе был проведен опрос обучающихся Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева и Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова. По результатам анкетирования мы заметили желание обучающихся использовать на занятиях устройства VR\AR, заинтересованность в изучении создания приложений виртуальной и дополненной реальности.

Ключевые слова: VR технологии, AR технологии, VR \ AR приложения, учебный процесс, программное обеспечение.

**Z. K. Kalkabayeva, N. T. Shyndaliyev*

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 09.09.21.

PRACTICAL BASIS FOR THE USE OF VR\AR TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Currently, the scope of application of virtual and augmented reality technologies covers many industries. From social networks and entertainment games used in everyday life, to education, medicine and technology, which are important for the life of society. In this article, we will review the work of important applications based on virtual and augmented reality, which were used in the educational process. The use of these applications as a digital resource in education is one of the ways to improve the quality of education and increase the interest of students in the proposed subject.

In addition, this article analyzes the software for creating virtual and augmented reality applications and considers the possibilities of work. Based on the results of the analysis, given that the Vuforia and Unity 3D software is effective, we decided to use these programs in our future work. During the experiment, we will use this software equipment and once again make sure of its effectiveness.

In order to determine the level of application of VR\AR technologies at the university, a survey was conducted of students of the L. N. Gumilyov Eurasian National University and the K. Zhubanov Aktobe Regional University. According to the results of the survey, we noticed the desire of students to use VR\AR devices in the classroom, interest in studying the creation of virtual and augmented reality applications.

Keywords: VR technologies, AR technologies, VR \ AR applications, educational process, software.

<https://doi.org/10.48081/KPJL38082>

***М. Серік, Г. Ж. Ерланова**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**ЖОҒАРЫ ӨНІМДІ ЕСЕПТЕУЛЕРДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ**

Бұл мақалада оқу-әдістемелік негіздерді, оларды құрастыру мен қолдану ерекшеліктері, сапасын талдау және жоғары оқу орнының оқу үдерісіне енгізуді оңтайландыру, жоғары оқу орындарында білім бағдарламаларын әдістемелік қамту, оқу-әдістемелік кешендерді құрастыру мен қолдану ерекшеліктері сияқты сұрақтарды қарастыратын бірқатар ғылыми еңбектер мен педагогикалық әдебиеттерге, сонымен қатар, жоғары өнімді есептеулерді (ЖӨЕ) оқыту жағдайы бойынша әлемдегі алдыңғы қатардағы жоғары оқу орындарының тәжірибесіне шолу жасалады. ЖӨЕ жүзеге асырудың оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуі сипатталады. Мысал ретінде ақпараттық технология саласының болашақ мамандарын даярлауда жоғары жылдамдықты есептеулерге арналған оқу курстарының оқу-әдістемелік негіздері алынады. Сонымен бірге, оқу курсының мақсаты, оқытудың негізгі әдістемелік қамтылуы талқыланады. Оқу үдерісін ұйымдастыруда пәннің оқу-әдістемелік кешенін құру, цифрлық білім беру ресурстары мен оқу-әдістемелік құралдары туралы айтылады. Берілген тақырыптар бойынша әртүрлі әдістерді қолдану арқылы жылдам есептеулердің мысалдары келтіріліп, салыстырмалы талдау жасалады. Сол арқылы тиімді есептеу әдістері анықталады. Курсты оқу барысындағы негізгі құзыреттіліктері беріледі. Құрастырылған әдістемелік құралдарды оқу үдерісіне енгізу нәтижесі беріліп, оның тиімділігін анықтайтын эксперименттің қысқаша қорытындысы келтіріледі.

Кілтті сөздер: білім, жоғары өнімді есептеулер, оқу үдерісі, оқу-әдістемелік негіздер, оқу курсы.

Kіріспе

Жоғары оқу орнының негізгі міндеті – ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуына бағытталған білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін қажетті жағдайларды жасау арқылы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлау [1].

Кейінгі кезде жоғары жылдамдықты есептеулерге деген сұраныс өсуде. Сонымен бірге осы сала бойынша маманға деген қажеттілік те көбейді. Өйткені, тиімді есептеулердің ұтымды әдістерін үйрену ақпараттық технология саласының болашақ мамандарының жоғары өнімді параллель есептеулер, суперкомпьютердегі және кластерлердегі есептеулер, тиімді алгоритмдер арқылы есептеулердің жылдамдығын жоғарылату, векторизация, кіріктірілген функцияларды және кванттық есептеулердегі тиімді алгоритмдерді қолдану арқылы есептеулердің жылдамдығын арттыру сияқты бөлімдер бойынша дағдылары мен дайындық нәтижелерінің жетілуіне септігін тигізеді.

Аталған саланың шапшаң дамуы ақпаратты жоғары жылдамдықпен өңдеу үдерісін ғана өзгертіп қоймай, сонымен бірге оны оқу үдерісіне ендіру [2] және онда жүзеге асыру үшін оқу-әдістемелік негіздерді құрастырудың қажеттілігін туындатады. Ал оқу үдерісінде жүзеге асыруда ол әдістемелік негіздер қандай болу керек, білім алуды оңтайландыру үшін оның қандай түрлерін ұсынуға болады және оқу үдерісіне енгізудің тиімділігі қандай деген сұрақтар біздің осы мақаламыздың негізгі мақсаты болмақ.

Оқу үдерісін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету сұрақтары бірқатар ғылыми әдебиеттерде келтірілген. Айта кетсек, Г. Б. Скок, Н. И. Лыгина ғылыми жұмыстарында жұмыс бағдарламаларын жасау, оқу үдерісінің мазмұнын жобалау, жұмыс бағдарламаларының сапасын талдау [3], ал И. Н. Ишимова жұмысында жоғары оқу орындарында әдістемелік қамтамасыз етуді оңтайландыру нұсқалары [4] сияқты сұрақтар қарастырылған. Жоғары оқу орындарында білім бағдарламаларын әдістемелік қамту сапасын бағалау Н. В. Соловьева, С. В. Лексина, оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің құзыреттіліктерді қалыптастыру үдерісіне әсері Ю. Л. Камашева, З. Ш. Аглямova еңбектерінде [5] келтірілген. Ю. М. Царapкина, А. В. Анисимова, С. А. Зиновьева, А. А. Алехина еңбектерінде цифрлы білім ортасында электронды оқу-әдістемелік кешенді құру мен қолданудың ерекшеліктері, сонымен қатар оның оқу үдерісін ұйымдастырудағы тиімді тұстары [6] туралы айтылған. Оқу-әдістемелік кешендерді құрастыру мен қолдану ерекшеліктері Ш. Т. Таубаева, С. Н. Лактионова, А. А. Булатбаева [7] жұмыстарында кездеседі.

Осы педагогикалық еңбектерді талдай келе, авторлардың көпшілігі «әдістемелік қамтамасыз ету», «оқу-әдістемелік қамтамасыз ету», «оқу-әдістемелік құжаттар мен құралдар кешені» терминдерін қолданғанын байқадық. Дегенмен де, біз өз жұмысымызда оқу-әдістемелік негіздер деп алғанды жөн көрдік.

Шет елдегі және еліміздегі алдыңғы қатарлы университеттеріндегі ЖӨЕ оқыту және курстың мазмұны бойынша бірнеше ғылыми еңбектерге келсек, курстар жүргізуді ұйымдастыру, оқу бағдарламаларын жасау және жетілдіру, суперкомпьютерлік дайындыққа қойылатын шектеулер мен оны шешу жолдары сұрақтары Neelima [8] Á. Fernández, C. Fernández, , Miguel-Dávila, J. Á., Conde, M. Á., Matellán, V. [9], Shamsi, J. A., Durrani, N. M., Kafi, N. [10] еңбектерінде кездеседі.

Елімізде Серік М., Карелхан Н., Зулпыхар Ж. еңбектерінде жоғары оқу орнында жоғары өнімді параллель есептеулер курсы Matlab ортасында оқыту үшін кластер құру және іске асыру қарастырылады [11]. Сонымен қатар параллель есептеулерді оқыту сұрақтарын Ақжолова Ә. Ж. [12], Дүйсембиев Е. Е. [13] еңбектерінен көруге болады.

Ғылыми еңбектер мен интернет көздеріндегі деректерді талдай келе, жоғары өнімді есептеулерді жоғары оқу орындарында оқыту мәселесі әлі де зерттеуді қажет ететіндігіне көз жеткізуге болады.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі оқу үдерісін ұйымдастыру үшін сапалы оқу материалдарының болуы шарт. Кейінгі оқу үдерісінде оқу-әдістемелік негіздер құрамы үйрету бағдарламалары, оқу-әдістемелік құралдар мен білім ресурстарының цифрлық түрде берілуі, яғни цифрлық білім ресурстары, білім порталдары сияқты құралдармен толықтырылған.

Оқу үдерісін оқу-әдістемелік негіздермен қамтамасыз етудің негізгі мақсаты білім алушының сапалы білім алуын ынталандыру және бәсекеге қабілетті маман даярлауды қамтамасыз ету үшін педагогтің қызметін ғылым мен білімнің жетістіктеріне байланысты жетілдіруге мүмкіндік жасау.

Оқу-әдістемелік негіздерді құрастырып және оқу үдерісіне енгізудің жемісті болуы оқытушының келесі принциптерді ұстануына байланысты болмақ [14]:

- оқытудың ғылыми принципі;
- оқу үдерісін практикалық бейімдеу принципі және теорияны практикамен байланыстыру принципі;
- оқу материалын ұсынудың жүйелілік және бірізділік принципі;
- көрнекілік принципі;
- кері байланыс принципі.

Оқытудың ғылыми принципі. Оқытылатын курстың негізгі түпкі ойы мен практикалық мәнін нақты ұсыну және білім алушыға жеткізе білуді, сонымен қатар курс бойынша материалдарды ұсыну кезінде соңғы ғылыми жетістіктерді ескеруді қамтиды.

Оқу үдерісін практикалық бейімдеу принципі және теорияны практикамен байланыстыру принципі. Әрбір сабақтың теориялық және практикалық мәнін, байланысын түсіндіру, теорияны практика жүзінде көрсету, оқу курсының мазмұнында қолданылатын практикалық жұмыстарды соңғы жетістіктер бойынша жаңартып отыру.

Оқу материалын ұсынудың жүйелілік және бірізділік принципі. Білім алушылардың жоғары жылдамдықты есептеулер бойынша білім алу, программалау технологияларының тиімді түрлерін үйрену, курсты терең меңгеру және бәсекеге қабілетті маман даярланып шығуына қажетті барлық жағдайларды жасауды қамтиды. Осы тұста кейбір курстар құрамы ЖӨЕ бойынша тақырыптармен толықты.

Көрнекілік принципі. Білімнің сапасын арттыратын және білім алушыға берілген пәнді тиімді игеруге мүмкіндік беретін көрнекілік құралдар жиынтығымен сабақты қамтамасыз ету арқылы білімін молайтуға негіз болады. Көрнекілік принципін жүзеге асыруда пән бойынша жүргізілетін дәрістер, практикалық сабақтарда цифрлық оқу ресурсы, презентациялар қолданылды.

Болашақ ақпараттық технология саласындағы мамандарды даярлауда теориялық білімдерімен қатар практикалық іскерліктері мен дағдыларын да қалыптастыру маңызды, сондықтан оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру үшін төмендегідей оқу-әдістемелік негіздер құрастырылды:

- экспериментке қатысатын топтарда жүргізілетін курстар силлабустарының зерттелетін мәселе бойынша тақырыптармен толықтырылған нұсқалары;
- пәннің оқу-әдістемелік кешендері;
- оқу-әдістемелік нұсқаулықтары;
- цифрлық білім ресурсы.

Бұл оқу әдістемелік негіздер білім алушылардың білімдерін ұштап, практикалық дағдыларын қалыптастырады.

Цифрлық білім ресурсы, яғни білімге қажетті ақпараттың цифрлық түрде берілуі білім алушының білімге деген қызығушылығын оятып, олардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады, оқытудың сапасы жақсарады және кері байланыстың жылдам орнауына көмегін тигізеді.

Оқу-әдістемелік нұсқаулықтар – әдістемелік негіздердің бірі, ол жүргізілетін курстың негізгі мазмұнын құрайтындықтан, оқу үдерісін

ұйымдастыруда білім алушылардың жемісті білім алып шығуын қамтамасыз ететін негізгі құрал болып табылады. Оның негізгі құрамы мен мазмұны ЖӨЕ, оларды жүзеге асыратын технологиялар, негізгі программалық- аппараттық негіздері, жоғары жылдамдықты есептеу әдістері, дербес компьютер мен суперкомпьютерде есептеулер жүргізу технологиялары, деректерді талдаудағы тиімді есептеулер туралы білім беруді жүзеге асыратын тақырыптардан құралған дәрістер мен практикалық сабақтардан тұрады.

Нәтижелер мен талқылау

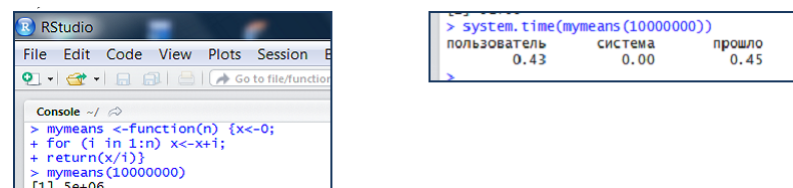
Біз зерттеуімізде жүргізілетін курстарға ендірілетін тақырыптар анықталып, курстың мазмұны жасалды. Алдымен, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде «Ақпараттық технологиялар» факультетіндегі «Информатика» кафедрасында магистратура мен бакалавриат бөлімінде оқытылатын курстарға талдау жасалып, кейбір курстар құрамы жоғары өнімді есептеулер бойынша тақырыптармен толықтырылып, пәндердің оқу әдістемелік кешендері мен силлабустарына өзгерістер енгізіліп, оқу үдерісіне ендірілді. Сонымен қатар, Шәкәрім университетінің «Ақпараттық жүйелер» кафедрасының кейбір оқу курстарында да осы тақырыптар бойынша сұрақтар қарастырылды. Бакалавр бөлімдерінде массивтерді сұрыптаудың жоғары өнімді әдістері және анықталған интегралды есептеудің тиімді алгоритмдері, матрицаны векторға көбейту, программаны векторизациялау бойынша жылдамдықты арттыру, ал магистратура бөлімінде берілген тақырыптармен қоса, OpenMP, Cuda, MPI технологияларын пайдаланып, есептеулер орындалып, нәтижелері салыстырылып, тиімді жылдамдық анықталды. Есептеулер Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-де орналасқан, жұмыс өнімділігі 10 тфлопсті құрайтын «Paran-bilim» суперкомпьютері, IBM Quantum Experience бұлтындағы кванттық компьютерде және дербес компьютерде орындалып, нәтижелерін салыстыру арқылы іске асырылды. «Paran-bilim» суперкомпьютерімен жұмыс үшін университет ресурстарына VPN қол жетімділік беріліп, қашықтықтан ұйымдастырылды. Есептеулер C++, Python, R тілдерінде жүргізілді.

Үлкен деректерді талдауда қолданылатын R тілінде де кіріктірілген функциялар, векторизация арқылы жылдамдығын арттыруға болатынын көрдік.

Білім алушыларға есептеудің жылдамдықтарын арттыру әдістері ретінде тиімді алгоритмдер, программа кодын векторизациялау, OpenMP, CUDA, MPI технологиялары арқылы жылдамдықты арттыру, сонымен қатар факталдарды салуда Cuda, жадыға тікелей бейне салу әдістерін қолдану, сонымен қатар салыстыру арқылы жылдамдықты анықтау жолдары көрсетілді.

CUDA арқылы жылдамдықты арттыру бойынша қарастырылған мысалдарда мынадай нәтижелер алынды: Мандельброт жиынын бірнеше тәсілмен компьютерлік бейнесін алу көрсетілді, яғни MatLab ортасын пайдаланып, CPU-да, `gpuArray` және `gpuArray`-дың `arrayfun` функциясын қолдану арқылы 4 ядролы процессорда орындалды. Нәтижесінде, CPU-ға қарағанда `gpuArray`-да есептеу 2,5 есе, `arrayfun` функциясы арқылы есептеу 24,18 есе жылдамдықты көрсетті. Ең тиімдісі `gpuArray`-дың `arrayfun` функциясы арқылы есептеу болды.

Деректерді талдаудағы ЖӨЕ-ді R ортасында [15] жүзеге асыруға мысал келтіретін болсақ, қарапайым 1-ден $n=10000000$ дейінгі сандардың арифметикалық ортасын R ортасында қарапайым цикл көмегімен есептеуді жүзеге асырайық. Қарапайым циклдің көмегімен құрылған арифметикалық ортаны есептеу программасының коды (1- сурет):


```

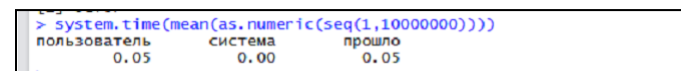
RStudio
File Edit Code View Plots Session E
> mymeans <-function(n) {x<-0;
+ for (i in 1:n) x<-x+i;
+ return(x/i)}
> mymeans(10000000)
[1] 5e+06

> system.time(mymean(10000000))
пользователь   система   прошло
0.43          0.00        0.45

```

Сурет 1 – Арифметикалық ортаны цикл көмегімен есептеу [авторлармен жасалған]

Келесіде кіріктірілген функция көмегімен, яғни циклды векторизацияланған код ретінде жазатын болсақ, программа коды `mean(as.numeric(seq(1,10000000)))` түрінде жазылады. Программаның өнімділігін есептеу коды `system.time(mean(as.numeric(seq(1,10000000))))` арқылы есептеледі, нәтижесі келесі суретте берілген (2 – сурет):


```

> system.time(mean(as.numeric(seq(1,10000000))))
пользователь   система   прошло
0.05          0.00        0.05

```

Сурет 2 – Кіріктірілген функция арқылы программаның өнімділігі [авторлармен жасалған]

Программа есептеулерінің уақытын салыстыратын болсақ, кіріктірілген функция көмегімен жүргізілген есептеу өнімділігі жоғары екенін байқауға болады (1-кесте).

Кесте 1 – Жылдамдықтардың нәтижесі [авторлармен жасалған]

№	n	Цикл, sec	Кіріктірілген функция, sec	жылдамдық
1	10000000	User: 0,43 System: 0,00 Elapsed: 0,45	User: 0,05 System: 0,00 Elapsed: 0,05	8,6 есе - 9 есе
2	1000000000	User: 37,96 System: 0,00 Elapsed: 38,19	User: 4,67 System: 0,00 Elapsed: 4,66	8,13 есе - 8,20 есе
3	10000000000	User: 347,70 System: 0,11 Elapsed: 349,51	User: 45,83 System: 0,00 Elapsed: 45,94	7,59 есе - 7,61 есе

Векторизациялау арқылы программа кодын 1 жолмен ғана жаздық. Бұл бір ғана қарапайым есептің жылдамдығын арттырудың бір ғана әдісінен келтірілген көрініс.

Курсты оқу барысында білім алушы жоғары, әрі тиімді есептеулерде қолданылатын операциялық жүйелер мен файлдық жүйеде жұмыс істей білу, есептеулердің өнімділік тиімділігі мен жылдамдығын анықтай алу, тиімді алгоритмдерді анықтау және іске асыру, векторизация және кіріктірілген функцияларды қолданып, есептеулердің жылдамдығын арттыру сияқты құзыреттіліктерге ие болу керек [16].

Оқу-әдістемелік негіздерді оқу үдерісіне енгізудің тиімділігін анықтау мақсатында эксперименттік жұмыстар жүргізілді. Эксперименттік топтар ретінде Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика мамандықтары студенттері және Шәкәрім университетінің ақпараттық-коммуникациялық факультетінің ақпараттық жүйелер, есептеу техникасы және бағдарламалық қамсыздандыру мамандықтарының білім алушылары алынды. Эксперименттік жұмыстарға қатысқан білім алушылар магистранттар мен бакалаврларды құрады.

Жүргізілген эксперименттік жұмыстар анықтау, қалыптастыру және қорытынды кезеңнен тұрды.

Анықтаушы эксперимент кезеңінде ЖӨЕ бойынша оқытылатын пән туралы білімін тексеру мақсатында екі топта да сауалнама жүргізілді. Сауалнама Google form көмегімен іске асырылды.

Қалыптастырушы эксперимент кезеңінде эксперименттік топтардағы студенттермен құрастырылған оқу-әдістемелік негіздерді пайдаланып, сабақтар өткізілді. Қалыптастырушы эксперимент соңында екі топта да қорытынды сауалнама алынды. Қорытынды сауалнама нәтижесі бойынша білім алушылардың білім деңгейінің біршама көтерілгенін байқадық.

Қорытынды

Мақалада бірнеше мәселелер қарастырылды: оқу үдерісін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету сұрақтары бойынша бірқатар ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды, соның ішінде шет елдегі және еліміздегі алдыңғы қатарлы университеттерінде ЖӨЕ жүзеге асыру бойынша бірнеше ғылыми еңбектер қарастырылды; оқытуды тиімді ұйымдастыру үшін ендірілген арнайы курстар силлабустарының зерттелетін мәселе бойынша тақырыптармен толықтырылған нұсқалары, пәннің оқу-әдістемелік кешендері, оқу-әдістемелік нұсқаулықтары, цифрлық білім ресурстары құрастырылды; жоғары өнімді есептеулерді жүзеге асырудағы тиімді әдістер туралы келтірілді; есептеулерді іске асырудың аппараттық-бағдарламалық жабдықтары келтірілді; NVIDIA Cuda платформасы, векторизация, фракталдарды әдістерді қолдану арқылы жылдам есептеу тәсілдері келтірілді; есептеулерден мысалдар келтіріліп, салыстырмалы талдау жасалды.

Жоғары жылдамдықты есептеу бойынша оқыту тиімділігін анықтау мақсатында жүргізілген сауалнама нәтижелері оң нәтиже берді. Алынған нәтижелердің математикалық талдауы құрастырылған оқу-әдістемелік негіздердің және оқытудың тиімділігін көрсетті.

Пайдаланған деректер тізімі:

1 Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығына 5-қосымша [Электронды ресурс] Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017657#z166>

2 **Серік, М., Серимбетов, Б. А., Ерланова, Г. Ж.** Жоғары өнімді есептеулердің қолданылу жағдайлары және оларды жоғары оқу орнының оқу үдерісіне ендіру туралы // ПМУ хабаршысы, Педагогикалық сериясы. – 2019. – № 4. – Б. 351–361.

3 **Скок, Г. Б., Лыгина, Н. И.** Как спроектировать учебный процесс по курсу: учеб. пос. – Новосибирск : НГТУ, 2006. – 74 с.

4 **Ишимова, И. Н.** Варианты оптимизации методического обеспечения образовательного процесса в вузе // Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки». – 2014. – Т 6. – № 3. – С. 41–46.

5 **Камашева, Ю. Л., Аглямова, З. Ш.** Влияние учебно-методического обеспечения на процесс формирования компетенций // Казанский педагогический журнал. – 2014. – № 5. – С. 54–63.

6 **Царапкина, Ю. М., Анисимова, А. В., Зиновьева, С. А., Алехина, А. А.** Особенности разработки и использования электронного учебно-методического

комплекса в цифровой образовательной среде // Бизнес. Образование. Право. – 2020. – № 3(52)

7 **Таубаева, Ш. Т., Лактионова, С. Н., Булатбаева, А. А.** Новые учебники и учебно-методические комплексы как результаты прогностических исследований в дидактике: из опыта разработки и издания учебников // Вестник КазНМУ. – 2013. – № 5(2).

8 Neelima. High Performance Computing education in an Indian engineering institute. (2017) *Journal of Parallel and Distributed Computing*, 105. – P. 73–82.

9 **Fernández, Á., Fernández, C., Miguel-Dávila, J. Á., Conde, M. Á., Matellán, V.** Supercomputers to improve the performance in higher education: A review of the literature (2019). – *Computers and Education*, 128. – P. 353–364.

10 **Shamsi, J. A., Durrani, N. M., Kafi, N.** Novelties in Teaching High Performance Computing // (2015) *Proceedings – 2015 IEEE 29th International Parallel and Distributed Processing Symposium Workshops, IPDPSW 2015*. – art. no. 7284388. – P. 772–778.

11 **Serik, M., Karelkhan, N., Kultan, J., Zulpykhar, Z.** Setting up and implementation of the parallel computing cluster in higher education // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)* 14 (06). – P. 4–17.

12 **Ақжалова, Ә. Ж.** Параллельдік есептеу: оқу куралы. – Алматы, 2004. – 105 б.

13 **Дүйсембиев, Е. Е.** Параллель есептеулер: жоғары өнімді технологиялар: оқулық / Е. Е. Дүйсембиев. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 270 б.

14 **Узунова, Н. С., Туляков, Ю. Т.** Основы психологии и педагогики: учеб. пос. [Электронный ресурс]. – Симферополь, 2002.

15 **Петров, С. В., Балдин, Е. М.** Анализ данных с R(III) [Электронный ресурс]. – С. 24–31. – Режим доступа: <http://inp.nsk.su/~baldin/DataAnalysis/R/R-10-hpc.pdf>

16 **Серік, М., Ерланова, Г. Ж.** Жоғары өнімді есептеулер бойынша арнайы курстың мазмұны // ҚазҰПУ хабаршысы. – 2020. – № 3(71). – Б. 229–233.

References

1 Kazakhstan Respublikasy bilim zhane gylım ministrinin 2018 zhylygy 30 kazandagy № 595 buiryghyna 5-kosymsha [Annex 5 to Order № 595 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan of October 30, 2018,] Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017657#z166>

2 **Serik, M., Serimbetov, B. A., Yerlanova, G. Zh.** Zhogary onimdi esep-teulerdin koldanylu zhagdailary zhane olardy zhogary oku ornynyn oku uderisine endiru turaly [The condition of the application of high performance

computing and about their introduction in the educational process] // *PMU khabarshysy, Pedagogikalyk seriiasy*. – 2019. – № 4. – p. 351–361 [in Kazakh]

3 **Skok, G. B., Lygina, N. I.** Kak sproektirovat uchebnyi protsess po kursu [How to design the learning process for the course]: ucheb. pos. – Novosibirsk: NGTU, 2006–74 p. [in Russian]

4 **Ishimova, I. N.** Varianty optimizatsii metodicheskogo obespecheniia obrazovatel'nogo protsessa v vuze [Ways of optimization of the methodical support of educational process at university] // *Vestnik IuUrGU. Seriya «Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki»*. – 2014. – Т 6. – № 3. – p. 41–46 [in Russian]

5 **Kamasheva, Yu. L., Aglyamova, Z. Sh.** Vliianie uchebno-metodicheskogo obespecheniia na protsess formirovaniia kompetentsii [Influence of training and methodological support to the process of formation of competences] // *Kazanskiy pedagogicheskii zhurnal*. – 2014. – № 5. – p. 54–63 [in Russian]

6 **Tsarapkina, Iu. M., Anisimova, A. V., Zinoveva, S. A., Alekhina, A. A.** Osobennosti razrabotki i ispolzovaniia elektron'nogo uchebno-metodicheskogo kompleksa v tsifrovoi obrazovatel'noi srede [Features of development and use of electronic educational-methodical complex in the digital educational environment] // *Biznes. Obrazovanie. Pravo*. – 2020. – № 3(52) [in Russian]

7 **Taubaeva, Sh. T., Laktionova, S. N., Bulatbaeva, A. A.** Novye uchebniki i uchebno-metodicheskie komplekсы как rezultaty prognosticheskikh issledovaniy v didaktike: iz opyta razrabotki i izdaniia uchebnikov [New texrbooks and educational complex as a result of prognostic research didactics] // *Vestnik KazNMU*. – 2013. – № 5(2). [in Russian]

8 Neelima. High Performance Computing education in an Indian engineering institute. (2017). – *Journal of Parallel and Distributed Computing*, 105. – pp. 73–82.

9 **Fernández, Á., Fernández, C., Miguel-Dávila, J. Á., Conde, M. Á., Matellán, V.** Supercomputers to improve the performance in higher education: A review of the literature (2019). – *Computers and Education*, 128. – P. 353–364.

10 **Shamsi, J. A., Durrani, N. M., Kafi, N.** Novelties in Teaching High Performance Computing // (2015) *Proceedings - 2015 IEEE 29th International Parallel and Distributed Processing Symposium Workshops, IPDPSW 2015*, art. no. 7284388. – P. 772–778.

11 **Serik, M., Karelkhan, N., Kultan, J., Zulpykhar, Z.** Setting up and implementation of the parallel computing cluster in higher education // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)* 14 (06). – P. 4–17.

12 **Akzhalova, A. Zh.** Paralleldik esep-teu [Parallel computing]: oku kuraly. – Алматы, 2004. – 105 p. [in Kazakh]

13 **Duisembiev, E. E.** Parallel esepiteuler: zhogary onimdi tekhnologiialar [Parallel computing : high-performance technologies] : okulyk/ E. E. Duisembiev. – Almaty : ZhShS RPBK «Dauir», 2011. – 270 p. [in Kazakh]

14 **Uzunova, N. S., Tuliakov, Iu. T.** Osnovy psikhologii i pedagogiki [Fundamentals of psychology and pedagogy]: ucheb. pos. – Simferopol', 2002 [in Russian]

15 **Petrov, S. V., Baldin, E. M.** Analiz dannykh s R(III) [Data analysis with R(III)] Retrieved from: <http://inp.nsk.su/~baldin/DataAnalysis/R/R-10-hpc.pdf> [in Russian]. – p. 24-31

16 **Serik, M., Yerlanova, G. Zh.** Zhogary onimdi esepiteuler boiynsha arnaiy kurstyn mazmuny [Content of a special course on high performance computing] // KazuPU habarshysy. – 2020. – № 3(71). – P. 229–233 [in Kazakh]

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*М. Серік, Г. Ж. Ерланова

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ВЫСОКОПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ ВЫЧИСЛЕНИЙ

В данной статье дается обзор ряда научных трудов и педагогической литературы, в которых рассматриваются такие вопросы, как учебно-методические основы, особенности их составления и применения, анализ качества и оптимизация внедрения в учебный процесс вуза, методическое обеспечение образовательных программ в высших учебных заведениях, особенности составления и применения учебно-методических комплексов, а также опыт ведущих вузов мира по условиям обучения высокопроизводительным вычислениям (ВПВ). Описываются учебно-методические основы осуществления высокопроизводительных вычислений. В качестве примера взяты учебно-методические основы учебных курсов по высокопроизводительным вычислениям при подготовке будущих специалистов в области информационных технологий. Обсуждаются цели, основные методические основы обучения по высокопроизводительным вычислениям. Рассказываются о создании учебно-методического комплекса дисциплины, цифровых

образовательных ресурсах и учебно-методических пособиях. По заданным темам приводятся примеры высокопроизводительных вычислений с использованием различных методов и сравнительный анализ. Тем самым определяются эффективные методы расчета. Приводятся основные компетенции при изучении курса, результаты внедрения разработанных учебно-методических основ в учебный процесс и краткие итоги эксперимента, определяющие его эффективность.

Ключевые слова: образование, высокопроизводительные вычисления, учебный процесс, учебно-методические основы, учебный курс.

*M. Serik, G. Zh. Yerlanova

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 09.09.21.

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE IMPLEMENTATION OF HIGH PERFORMANCE COMPUTING

This article provides an overview of a number of scientific works and pedagogical literature, which consider such issues as educational and methodological foundations, features of their compilation and application, quality analysis and optimization of implementation in the educational process of the university, methodological support of educational programs in higher education, features of the compilation and application of educational and methodological complexes, as well as the experience of leading universities in the world on the conditions of training in high-performance computing (HPC). The article describes the educational and methodological foundations of high-performance computing. As an example, the educational and methodological foundations of training courses on high-performance computing in the preparation of future specialists in the field of information technology are taken. The objectives and the main methodological bases of training in high-performance computing are discussed. The article describes the creation of an educational and methodological complex of the discipline, digital educational resources and tutorials. Examples of high-performance computing using various methods and comparative analysis are given on the given topics. This determines the effective calculation methods. The

main competencies in the course study, the results of the implementation of the developed educational and methodological foundations in the educational process and the brief results of the experiment that determine its effectiveness are presented.

Keywords: education, high-performance computing, educational process, educational and methodological bases, training course.

FTAMP 14.01.85

<https://doi.org/10.48081/SWWE8582>

***Б. Молдағали¹, Л. Ә. Ибраймова², Д. Ж. Рысқұлбек³**

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;

^{2,3}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым
министрлігінің Ғылым комитеті 2021-2023 жс. гранты
аясында қаржыландырылған
АР09259496 «Қазақ тілін сандық ресурстар
арқылы ұлттық бренд негізінде меңгерту»
жобасы аясында жазылды.*

БРЕНД АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Мақалада бренд арқылы қазақ тілін меңгерудің педагогикалық әдістері сандық технологиялардың дамыған уақытында әлемдік өзгерістерге сай әдіс-тәсілдер қарастырылады. Тіл білімі даму прогресінен өте келе, қазір адамның ішкі менталдық табиғаты мен ойлау механизмдеріне ойысты. Қазақ тіл білімінде тілдік зерттеулер танымдық деңгейге көтеріліп, оны меңгерту жолдарын ұлттық ерекшелігі, менталдық сипаты, ұлттық құндылықтары арқылы табуда.

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытып, меңгерту әдістемесін қазіргі заманға сай жаңа технологиялар негізінде оқытудың мазмұнын жаңаша құру заман талабы болып отыр. Осымен байланысты қазақ тілін екінші және шет тілі ретінде меңгертуде бірқатар қиындықтар туындап отыр. Нақтылап айтқанда, олар интернет желісіндегі тілді өз бетінше үйренуге арналған ресурстардың аздығы, әдістемелік тәжірибелердің кең таралауы. Осы тұрғысынан мемлекеттік тілді қазақстандықтар мен шетелдіктерге өз бетінше ұлттық бренд негізінде, сандық ресурстар арқылы меңгерудің теориялық-тәжірибелік, әдіснамалық,

әдістемелік негіздерін жан-жақты зерттеп-зерделеу алғаш қолға алынып отыр.

Мақалада тілді онлайн оқытудың тиімділігінің бірі – оқыту аудиториясын кеңейтіп, масштабтау мүмкіндігін, және нысандағы аудиторияның кез келгенін таңдай отырып тілді меңгертуге интернет ресурстардың әлеуеті жеткіліктігі айтылады. Сонымен қатар, ұлттық ерекшелігімізді, барынша дәстүрімізді дәріптеу негізгі мүдде етіп алынды.

Кілтімі сөздер: бренд, интернет, онлайн курс, ұлттық платформа, электронды курстар

Кіріспе

Онлайн оқытудың тиімділігінің бірі – оқыту аудиториясын кеңейтіп, масштабтау мүмкіндігі. Нысандағы аудиторияның кез келгенін таңдай отырып тілді меңгертуге интернет ресурстардың әлеуеті жеткілікті. Атап айтар болсақ, қазіргі уақытта YouTube бейне хостингі, TikTok, Instagram, Facebook желілері арқылы толыққанды контенттер жүктеп, тікелей эфирлер өткізіп, байланыс орнату мүмкіндігі зор. Онлайн оқытудың аудиториясы өте кең. Жасы, жынысы, тілі, ұлты әр түрлі аудиторияның нысанын дұрыс таңдау арқылы оқыту материалдарын құрастыра аламыз. Әсіресе экономикада нені құндылық ретінде көрсетеміз? әлемдік деңгейге қандай бренспен таныламыз? деген сұрақтар көп қойылады. Ұлттық ерекшелігімізді, барынша дәстүрімізді дәріптеу негізгі мүдде етіп алынды.

Материалдар мен әдістер

Тілді интернет ресурстары арқылы оқыту соңғы жылдары жоғары қарқынға ие болып отыр. Жаһанданған интернет жүйесін тілді меңгертуге тиімді қолдану негізінде, тіл үйренушілердің сөйлеу әрекетінің барлық түрінде де біліктілігін қалыптастыруға болады, сөздік қорын байытуға мүмкіндік туады. Сандық ресурстарды пайдалана отырып, тілін үйренуші елдің өкілдерімен байланысқа түсіп ғана қоймай, сол елдің мәдениетімен, салт-дәстүрімен, тұрмыс-тіршілігімен танысуға мүмкіндік туады. Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады. Қазақ тілін қашықтан оқыту курстары және тілді дамыту қорлары да ашылған. Мысалы, Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің қоры, Самрұқ Қазына және Samsung компаниясының қолдауымен жасалған Soyle.kz порталында қазақ тілін онлайн оқып үйренуге болады. Онда ұялы телефондарға арналған қосымшасы, тақырыптық сөздіктер қамтылып, балаларға арналған «Bala.

soyle.kz» порталы жеке құрылған. Тіл мәселесімен айналысатын Kaz-tili.kz, Emle.kz, Tilalemi.kz, Tilmedia.kz, Тіл-құрал, Qijat.kz тағы басқа сайттар мен порталдарды айтуға болады.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі Тіл саясаты комитеті Ш. Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығының қолдауымен республикадағы Тіл оқыту орталықтары қазақ тілін және басқа да тілдерді қашықтан оқытуды қолға алып отыр. Бүкіл Қазақстанның түкпір-түкпірінен қазақ тілін үйренем деушілерге арнап 98 орталық ашылған [1, 221 б.].

Ақпараттық технология дамыған кезде тілдік өзгерістер лексикалық та, синтаксистік деңгейде де болады. Сондықтан тілдің табиғи түпнұсқасына нұқсан келтірмейтін интернет тілін жасау маңызды. Мемлекеттік тілді дамыту институтының сайтында жарияланып, «қазақ тілінің интернет кеңістігінде бейімделуіне» байланысты жазылған мақалада «интернет тіліне байланысты «Intil» жобасын ұсынуға [2].

Еліміздегі аяқасты онлайн оқытудағы жасалған тәжірибесі WhatsApp және Telegram желісінде арқылы өткен болатын. Халық басқа платформаларды пайдалануды білмеді немесе құрылғылары ол бағдарламалармен жұмыс жасауға күші жетпеді. WhatsApp-хабарламалар мен Instagram әлеуметтік желісін пайдаланушылардың саны күрт өсуде. Ішінара Facebook желісі арқылы түрлі ақпараттар жылдам тарайтын болған. Мұндай ақпараттардың көпшілік дені орфографиялық сауатсыз жазылады. Жиі көрінген қате адамның санасында жатталып, қалыпты нәрсеге айналуы мүмкін. Яғни солай жазылуы тиіс деген өздігінен шешім шығарып, әдеби тілдің жазу нормаларына бекіткен ережені білмейді. Ол үшін әлеуметтік желілер арқылы сауат ашатын контенттер дайындап, тегін тарататын болса, грамматикалық сауатсыздықтың біраз алдын алар еді.

Шетелдік ғалымдар мобильді құралдарды жастар көп пайдаланатындықтан әлеуметтік желілердің мүмкіндігін пайдаланып, өзара SMS жазғызу арқылы тіл меңгеруді ұсынуға [3].

Нәтижелер мен талқылаулар

Бренд мәдениет ұғымымен тығыз байланысты. Американдық мәдениеттанушы зерттеуші Билл Тайлор брендті мәдениетпен теңестірген, яғни бренд елді танытатын құрал ретінде анықталған [4]. Осы мәселе тұрғысынан шетелдіктерге тілді меңгертуге лингвоелтанымдық қағидатқа басымдық бере отырып, қазақстандық танымал, белгілі тұлғалар мен танымал тауарлар туралы білім мазмұны анықталатын. Сондықтан тіл үйретуде ұлттық брендті пайдалану, оны жаңа оқыту технологиялары арқылы

менгертіп, сол арқылы мемлекеттің имиджін көтеру, елді таныту мәселелері арнайы зерттелмеген.

Ұлттық құндылықтар ретінде көбіне мақал-мәтелдер, сөз орамдары, салт-дәстүрлер, акын-жырауар тілі т.б. негізінде оқыту басымырақ. Алайда нәтиже көрсеткендей, ұлттық құндылықтарды тікелей дәріптегеннен гөрі жанама түрде немесе жасырын дәріптеу тиімдірек. Ол тілді дәстүрлі оқыту әдістемесі немесе салт-дәстүрді жарнамалау емес. Нейролингвистикалық бағдарламалау мен нейромаркетингтік болжамдар негізінде түрлі контенттер дайындауды керек етеді. Реципиенттер керексіз деген ақпаратты есіне сақтауға ұмтылмайды. Қандай ақпаратты пайдалы, қызық деп санаса ғана еске сақтауға тырысып, соған сай әрекет жасайды. Жасырын түрде адамның бейсаналы ойлауына әсер ету – әлемдік маркетингте және НЛБ-да (нейролингвистикалық бағдарламалау) қолданылатын ең танымал әрі нәтижелі әдіс. Бір тақырыптағы ақпаратты бірнеше рет қабылдаған соң, жадының ұзақ мерзімді бөлігі жұмыс жасап, қысқа мерзімді жадыдан ұзақ мерзімді жадының қорына өтеді.

Әлеуметтік желілерге анализ жасап көргенімізде көбіне көңіл көтеретін, жеңіл, миға күш түсірмейтін контенттердің қаралым саны көп болады. Ондай контенттердің қатарына танымал адамның жеке өмірі, тамақ, табиғат, әзіл-оспақ, ерекше оқиғалар жатқызылады. Ал арнайы білім беру мақсатында түсірілген контенттердің қаралымы аз. Сондықтан білімді тікелей үйрететін контенттерден бас тартып, тіл меңгерту үшін жанама, астыртын білім беру арқылы видеоны көрушінің талғамына сай құру қажеттілігі туындауда.

Қазіргі кезде тілді екінші тіл ретінде оқыту әдістемесінде видеоконференция, жеке ақпараттарды жарыққа шығару мүмкіндігі (Web), ақпараттық каталогтар (Yahoo, InfoSeek/ UltraSmart, Galaxy) іздеу жүйесі (Alta, Vista, HotBob, Open Text), жүйе ішіндегі әңгіме (Chat) т.б. сандық ресурстар кең көлемде қолданыста. Бұған дейінгі дәстүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектелетін. Бұл әдіс тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді. Ол үшін, яғни тілдік қарым-қатынасқа үйретуде шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Сондықтан жоба жұмысының жоспары бойынша отандық ғалымдардың интернет ресурстарын тіл үйретуде қолданудың тиімділігі туралы жариялаған еңбектері жинақталып, талдау жұмыстары жасалды. Нақтырақ айтқанда, Қазақстандық имидждік даму жолдарын анықтап берген, аймақтық мәдениет брендтерінің өзекті мәселелерінің шешу жолдарын қарастырған еңбектерден К. С. Ермағанбетова [5], Е. Мелсұлы [6], К. С. Ермағанбетова, Ж. М. Мақимбаева [7], Т. Ермакова,

Н. Ильясова, Ф. Шойбекова [8], Ф. Оразбаеваның [9] еңбектері зерделеніп, басшылыққа алынды.

Брендті негізге ала отырып оқыту үшін тілді меңгертуге трансформациялау арқылы маркетинг пен нейроғылымның төмендегідей әдіс-тәсілдерін әкелеміз:

– «Жеті рет жанасу» теориясы арқылы адамдардың санасына сіңіріп және стереотип қалыптастырады;

– Ассоциация әдісі.

– Фреймдер құру. «Дағдылы әдеп, қылықтар жүзеге асатын таптаурынды ситуацияларды білдіруде ыңғайлы құрылым болып табылады» [10, 35 б.].

– Архетипке сүйену әдісі. Ұжымның бейсанасында болатын, белгілі бір объектілер мен жағдаяттарға қатысты тұлғаны алдын ала сезініп, белгілі бір бейнеде ойлауға әкелетін образдар мен символдар.

– «Батыру» әдісі (The Immersion Method). Әдетте тілді меңгерту үшін «тілдік орта» қалыптастырады. Тек бір тілде сөйлеуге мәжбүр болғандықтан адам тез үйреніп кетеді. Бұл әдістің тиімділігі сонша – сол тілде ойлай алатын болады. Бұл бейсаналы түрде ақпараттың қайталануының нәтижесінде жатталып қалған сөздер мен сөйлемдердің жиынтығы деп пайымдаймыз [1, 222 б.]

Оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым, сонымен қатар ғалым Ф. Оразбаеваның ұсынуы бойынша сөйлесімді (орысшадан аударғанда «говорение») қосқанда, сөйлеу әрекетінің осы бес түрі бүкіл әдіс-тәсілдердің қайнар көзі [10; 29]. Бұрынғы және қазіргі білім жүйесі осы сөйлеу әрекетінің түрлерін негізге алып оқытады. Өзге тілді аудиторияға қазақ тілін онлайн оқытатын курстардың барлығы дерлік осы әдісті ұстанады. Ендігі уақытта жанаша форматқа ауысып, сандық ресурстардың көмегімен нейролингвистика әдістеріне көшу қажеттігі туды. Бұл өз кезегінде өзге тілді, оның ішінде шетелдік аудиторияға басқа бағытта жұмыс жасайтындығымызды көрсетеді.

Қаржылық ақпарат: ҚР БҒМ Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыру (2021–2023 ж.)

Қорытынды

18 бен 60 жас аралығындағы нысаналы аудиторияға арнап, сюжетті-бейнелер жасалып жатыр, болашақта таратылады болады. Электронды оқулық пен, аудиоподкастарға авторлық құқық алынып, сатылымға шығарылады деп күтілуде.

Бренд қалыптастыру арқылы қазақ тілін меңгертсе, қазақ тілінің мәртебесі артады, танымалдылық күшейеді. Есесіне елдің экономикасын дамытуға септігі тиеді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Ибраймова, Л., Молдағали, Б.** Бренд негізінде тілді меңгерту [Мәтін] // Наука и жизнь. – № 9. – 2020. – 220–224 б.

2 **Слямбеков, Қ.** Қазақ тілінің интернет кеңістігіне бейімделуі [Мәтін] – Intil. https://mtdi.kz/e/til_sayasaty/id/164/q/2#

3 **Ahmed, R., Al-kadi, A., & Hagar, T.** (Eds.) Language learning: emerging research and opportunities [Мәтін] 2020 ISBN: 9781799821168 – [Электронный ресурс]. <http://hdl.handle.net/10125/44724> // Language Learning & Technology ISSN 1094-3501 June 2020, Volume 24, Issue 2 pp. 44–47 BOOK REVIEW DOI 10125/44724

4 **Тайлор, Б.** Бренд-это культура, культура – это бренд [Мәтін] – [Электронный ресурс]. <https://hbr-russia.ru/other/other/p17815/>. 23.06.2016

5 **Ермаганбетова, К. С.** Қазақстандағы мәдени брендинг: теориялар мен тәжірибелер. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация [Мәтін]. – А., 2019.

6 **Мелсұлы, Е.** Абай арқылы ағылшынша үйрен [Мәтін]. – [Электронный ресурс]. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/m-denie/item/370123-abaj-ar-ly-a-ylshynsha-jren>

7 **Ермаганбетова, К. С.** Мақимбаева Ж.М. Киелі орындар өңірді брендтілеу құралы ретінде [Мәтін]. // ҚазҰУ Серия философия, мәдениеттану, саясаттану. – 2017. – № 1. – 221–230 б.

8 **Ермекова, Т., Ильясова, Н., Шойбекова, Ф.** Коммуникация үдерісіндегі тілдік бірліктер [Мәтін]. (1,2 -том) Монография. – Алматы, Нур-принт, 2013. – 255–212 б.

9 **Оразбаева, Ф.** Тілдік қатынас : теориясы және әдістемесі [Мәтін]. – Алматы : Б. Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2000. – 208 б.

10 **Мәдиева, Г. Б. және т.б.** Когнитивтік лингвистика теориясы: оқу-әдістемелік құралы [Мәтін]. / Г. Б. Мәдиева., А. Қ. Таусоғарова., А. М. Досанова. – Алматы : Қазақ университеті баспасы, 2014. – 63 б.

References

1 **Ibraimova, L., Moldagalı, B.** Brend negizinde tildi meńgertı [Brand-based language learning] [Text] // Naýka ı jızn. – № 9. – 2020. – 220–224 b.

2 **Slıambekov, Q.** Qazaq tiliniń internet keńistigine beımdelıy [Adaptation of the Kazakh language to the Internet] [Text] – Intil. https://mtdi.kz/e/til_sayasaty/id/164/q/2#

3 **Ahmed, R., Al-kadi, A., & Hagar, T.** (Eds.) Language learning: emerging research and opportunities [Language learning: emerging research and opportunities] [Text] 2020 ISBN: 9781799821168. – [Electronoc resource]. <http://hdl.handle.net/10125/44724> // Language Learning & Technology ISSN 1094-3501 June 2020, Volume 24, Issue 2 pp. 44–47 BOOK REVIEW DOI 10125/44724

4 **Taylor, B.** Brend-eto kúltúra, kúltúra – eto Brend [A brand is a culture, a culture is a brand] [Text] – [Electronoc resource]. <https://hbr-russia.ru/other/other/p17815/>. (Date of access 23.06.2016)

5 **Ermaganbetova, K. S.** Qazaqstandaǵy mádenı Brending: teoriıalar men tájiribeler [Cultural branding in Kazakhstan: theories and practices] [Text] Filosophıa doktory (PhD) dárejesin alý úshin daıyndałǵan disertatsııa. – А., 2019.

6 **Melsuly, E.** Abai arqyly aǵylshynsha úren [Learn English through Abay] [Text] – [Electronoc resource]. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/m-denie/item/370123-abaj-ar-ly-a-ylshynsha-jren>

7 **Ermaganbetova, K. S., Makimbaeva, J. M.** Kieli oryndar ónirdi Brendiley quraly retinde [Holy places as a means of branding the region] [Text] // QazUÝ Serıa filosophıa, mádenıettanı, saıasattanı. 2017. – № 1. – 221–230 p.

8 **Ermekova, T., Ilyasova, N., Shoibekova, F.** Kommúnıkatsıa úderisindegi tildik birlikter [Linguistic units in the process of communication] [Text] (1,2 -tom) Monografiıa. – Алматы : Núr-print, 2013. – 255–212 p.

9 **Orazbaeva, F.** Tildik qatynas: teoriıasy jáne ádistemesi [Linguistic communication: theory and methods] [Text] – Алматы : Y. Altynsarin atyndaǵy Qazaqtıń bilim akademıasynyń Respublikalyq baspa kabinetı, 2000. – 208 p.

10 **Mádieva, G. B. jáne t.b.** Kognıtvik lingvistika teoriıasy: oqý-ádistemelik quraly [Theory of cognitive linguistics: textbook] [Text] / G. B. Mádieva., A. Q. Taýsoǵarova., A. M. Dosanova. – Алматы : Qazaq únıversiteti baspası, 2014. – 63 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Б. Молдағали¹, Л. А. Ибраймова², Д. Ж. Рыскулбек³

¹Қазақский национальный педагогический университет имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы;

^{2,3}Қазақский национальный женский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОВЛАДЕНИЯ КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ С ПОМОЩЬЮ БРЕНДА

В статье рассматриваются педагогические методы овладения казахским языком через бренд, методы и приемы, соответствующие мировым изменениям во время развития цифровых технологий. Языковое образование, пройдя через прогресс в развитии, в настоящее время переместилось на внутреннюю ментальную природу человека и механизмы мышления. В казахском языкознании языковые исследования поднялись на познавательный уровень, находя пути их освоения через национальную специфику, ментальный характер, национальные ценности.

Требованием времени является составление нового содержания обучения на основе новых технологий для создания методики обучения казахскому языку как государственному. В связи с этим возникает ряд трудностей в обучении казахскому языку как второму и иностранному. В частности, это недостаток ресурсов для самостоятельного изучения языка в сети интернет, недостаточное распространение методических практик. С этой точки зрения впервые проводится изучение теоретико-практических, методологических, методических основ самостоятельного изучения государственного языка казахстанцами и иностранцами на основе национального бренда, посредством цифровых ресурсов.

В статье рассказывается об одной из эффективных возможностей онлайн-обучения языку-возможности расширения и масштабирования обучающей аудитории, и достаточности потенциала интернет-ресурсов для овладения языком, выбирая любую из существующих аудиторий. Кроме того, основной интерес представляет популяризация национальной самобытности, традиций.

Ключевые слова: бренд, интернет, онлайн-курс, Национальная платформа, электронные курсы

*B. Moldagali¹, L. A. Ibraimova², D. Zh. Ryskulbek³

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty;

^{2,3}Kazakh National Women's Teacher Training University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

PEDAGOGICAL METHODS AND TECHNIQUES OF MASTERING THE KAZAKH LANGUAGE WITH THE HELP OF A BRAND

The article discusses the pedagogical methods of mastering the Kazakh language through the brand, methods and techniques that correspond to global changes during the development of digital technologies. Language education, having passed through progress in development, has now moved to the inner mental nature of a person and the mechanisms of thinking. In Kazakh linguistics, language studies have risen to the cognitive level, finding ways to master them through national specifics, mental character, national values.

The requirement of the time is to compile a new content of training based on new technologies to create a methodology for teaching the Kazakh language as the state language. In this regard, there are a number of difficulties in teaching Kazakh as a second and foreign language. In particular, this is a lack of resources for self-study of the language on the Internet, insufficient dissemination of methodological practices. From this point of view, for the first time, the theoretical and practical, methodological, methodological foundations of independent study of the state language by Kazakhstanis and foreigners on the basis of the national brand, through digital resources, are being studied.

The article describes one of the effective possibilities of online language learning-the possibility of expanding and scaling the training audience, and the sufficiency of the potential of Internet resources for mastering the language, choosing any of the existing audiences. In addition, the main interest is the popularization of national identity and traditions.

Keywords: brand, internet, online course, National platform, e-courses.

<https://doi.org/10.48081/NQUI5615>

А. К. Ершина, *С. Р. Менеш

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

МЕХАНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ТЕРБЕЛІСТЕРДІ ҮЙРЕТУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДІ МЕКТЕПТЕ ҚОЛДАНУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Мақалада қазіргі оқыту жүйесінде физика сабақтарында ақпараттық технологияларды, соның ішінде компьютерлік модельдеу технологиясы арқылы оқытудың алғышарттары, ерекшеліктері қарастырылған. Физиканың механика тарауындағы маңызды бөлім «Электромагниттік және механикалық тербелістерді» барынша түсінікті оқыту үшін тербелістердің графиктері мен үш өлшемді (3D) нобайларын көрнекі сипатта түсіндірудің жолдарының кең мүмкіндіктері талданды. Осы арқылы оқушыларды жаңа технологиялармен жұмыс жасауға бейімдеуге және ғылыми зерттеулердің жаңа әрі басым бағыты компьютерлік модельдеу жұмыстарының алғашқы командалық жұмыстары қарастырылды. Оқытудың технологиялық ресурсы ретінде – Wolfram Mathematica атты компьютерлік бағдарламасы қолданылып, осы бағдарлама негізінде тербелістерді оқытудың кезеңдері жүйеленіп көрсетілді. Сонымен қатар, физика сабағында оқушылар ақпараттық технологиялар жұмыс жасап, бір жағынан физикалық құбылыстардың сипатына идеал модель негізінде зер салып, олардың түрлі-түсті көрінісіне ерекше назар аударып, тербелісті сипаттайтын физикалық шамалардың арасындағы тәуелділік қатынастарын да ажыратуына болады. Мұндай заман ағымына дес бермес технология көмегімен информатика және қазіргі ғылым тілі – ағылшын тілімен кіріктіре оқыту әдісі де қатар жүреді. Компьютерлік модельдеуді механикалық және электромагниттік тербелістерді оқытуда қолдану физикалық құбылыстарды да тереңінен түсіндіруге және оқушылардың танымдық қабілетін дамытуға мүмкіндік бар.

Кілттік сөздер: электромагниттік тербеліс, механикалық тербеліс, компьютерлік модельдеу, Wolfram Mathematica, инновациялық технологиялар.

Кіріспе

Физикалық құбылыстарды модельдеу заманауи физиканың маңызды әрі тиімді үдерістерінің бірі. Физикалық нысан мен физикалық жүйені, одан келе түрлі құбылыстарды оқушыларға түсіндіру және сипаттамаларын толық ашуда модельдер айқын бағыт пен көрініс береді.

Физика сабақтарында модельдердің материалдық, ақпараттық және компьютерлік сияқты түрлерінің барлығын тиімді қолдануға болады. Бірақ дәл қазіргідей ақпараттар ағыны мен техниканың қарқынды дамыған заманында мектептерде де компьютерлік модельдерді қолданудың алғышарттарымен таныстырып, пайдалануды меңгертуіміз керек. Компьютер көмегімен математикалық модель негізінде есептеу эксперименттерінің сериясы жүзеге асырылады, яғни объектілердің қасиеттері немесе физикалық процестер зерттеліп, олардың оңтайлы параметрлері мен жұмыс режимдері табылып, модель нақтыланады. Мысалы, белгілі бір құбылысты сипаттайтын теңдеу бар, сол теңдеудегі коэффициенттер мен параметрлерді өзгерту арқылы тәуелділіктер мен пропорционалдық байланыстарды бақылауға болады. Бұл әдіс мектептегі физика сабақтарын түсінікті және оңтайландырады. Жаңа заманның оқыту тенденцияларын байқасақ, физика саласына теориялық және эксперименттік зерттеу әдісінен бөлек, компьютерлік моделдеуді (есептеу физикасы) енгізуге толықтай болады. Бұл әдісті оқушылар тіпті өз үйлерінде ыңғайлы уақыттарында қолдана алады [1].

Мектеп физика курсынағы практикалық маңызы зор әрі сабақ барысында көрнекі түрде оқытуда қиындық тудыратын «Электромагниттік және механикалық тербелістер» тақырыптарында компьютерлік модельдерді қолдану бірқатар артықшылықтар енгізеді. Практикалық маңыздылығы жағынан алғанда, электр құбылыстарының ішінде электромагниттік тербелістердің орны ерекше. Барлық электротехника және радиотехника құралдары электромагниттік тербелістер негізінде жұмыс істейді. Ал, күнделікті өмірде мысалдары көп механикалық тербелістерді оқыту – табиғаттың күрделі құбылыстарын анықтаудағы әмбебап құрал болып табылады [2]. Сондықтан, тербелістер туралы дұрыс түсінік қалыптастыруда тиімді инновациялық оқыту технологияларын қолдану маңызды саналады. Тербелістердің компьютерлік нобайлары негізінде оқушылардың қызығушылығын оятып, құбылысты жақсы түсіндіруге мүмкіндік бар.

Қазіргі уақытта модельдеудің көптеген ақпараттық жүйелері қалыптасқан. Осындай компьютерлік модельдеудің математикалық жүйелерінен DERIVE, MAPLE, MATHEMATICA, MATHCAD сияқты түрлерін физикалық процестерді модельдеп оқыту барысында қолдануға болады [3]. Осы бағдарламалар арқылы модельденген тербелістердің графиктері, идеал көрінісі сабақтың негізгі оқыту құралы мен көрнекілігі бола алады.

Материалдар мен әдістер

Тербелістерді моделдеуде – зерделеу арқылы танып-білу әдісі, сұлбалар, сызбалар, формулалар, табиғи және жасанды тілдердегі сөйлемдер, тағы басқа құбылыстарды моделдеу әдістерінің көмегімен математикалық немесе компьютерлік моделдеу үдерісін айтады. Модельдеу танымның басқа да формалары мен әдістерімен бірлесе отырып, оқушы білімін тереңдетуге көмектеседі.

Физика сабақтарында компьютерлік модельдеу әдісін қолдану үшін информатика және ағылшын тілімен кіріктірілген қысқа сабақтардың болуы күтіледі. Информатика сабақтарынан физикалық құбылыстарды, сызбалар мен сұлбаларды модельдеуде бағдарламалық құралдардың жұмыс істеу принципімен танысса, ағылшын сабақтарында бағдарламалау тілдерінің қазақша мағынасын түсініп, өзі қолдана алады.

Бұл мақалада тербеліс графиктерін модельдеу үшін WOLFRAM MATHEMATICA компьютерлік бағдарламасы қолданылды. Зерттеу нәтижесіне осы бағдарлама негізінде алынған графиктердің физика сабақтарын оқытудағы маңызы мен міндеттері толық ашылды.

Нәтижелер мен талқылау

Графиктік тәсіл арқылы электрмагниттік және механикалық тербелістерді Wolfram Mathematica бағдарламасы арқылы бағдарлама тілі негізінде модельдеуге болады. Бүгінгі күнде білім беруде және түрлі ғылым саласында есептеулер жүргізуде компьютерлік бағдарламаларды қолдану кең етек жаюда. Атап айтқанда, Батыс Еуропа елдерінде 25 жылдан астам уақыттан бері студенттер, оқытушылар және тағы да басқа қолданушылар үшін Mathematica таптырмас жүйе болып келеді. Wolfram Mathematica – компьютерлік, инженерлік, математика, физика, химия, биология, генетика, әлеуметтану және т.б. түрлі ғылым салаларында қолданылатын компьютерлік алгебраның жүйесі. Mathematica техникалық есептеулер, соның ішінде мәліметтерді өңдеу, математикалық және алгебралық есептеулер, аналитикалық түрлендірулер, сандық есептер, графиктер мен дыбыс, суреттерді өңдеу, астрономиялық зерттеулер және т.б. мүмкіншіліктерді жүргізеді [4].

Тербеліс графиктерін салуда және тербелістерді компьютерлік модельдеуде мультимедиялық материалдарды пайдалану бірқатар тиімділіктерге ие. Гармоникалық тербелістердің графиктерін компьютерлік құрылғылардың көмегімен модельдеп, салудың мынадай артықшылықтарын айта кетуге болады:

Демонстрациялық ресурстар экранда физикалық құбылыстар мен эксперименттерді компьютерлік модельдеудің нәтижелерін, сондай-ақ эксперименттер мен құбылыстардың бейнежазбасын немесе анимациясын көрсетуге мүмкіндік береді;

АКТ технологияларын қолдану мұндай құбылыстардың моделін құрып қана қоймай, сонымен қатар процестің шарттарын өзгертуге, ассимиляция үшін оңтайлы ұғынуға мүмкіндік береді;

Оқушылардың ақпараттық презентацияның ең маңызды формасы – моделмен өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын дамыту, интерпретациялау кезінде математикалық модельді қолдану дағдыларын дамыту, модельді бағалау қабілеттері қалыптасады;

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі трендінің бірі – кіріктіріп оқыту технологиясында физика, информатика және ағылшын пәндерін біріктіріп оқыту арқылы ғылымның замнауи зерттеу әдісі болып саналатын математикалық модельдеудің алғышарттарын үйренуге бағыт алуға болады.

Сабақ барысында механикалық және электромагниттік тербелістердің графиктерін компьютерлік бағдарламада сыз арқылы, тербелістерді модельдеп, олардың өзара ұқсастықтарын айқындап, тез ұғындыруға болады.

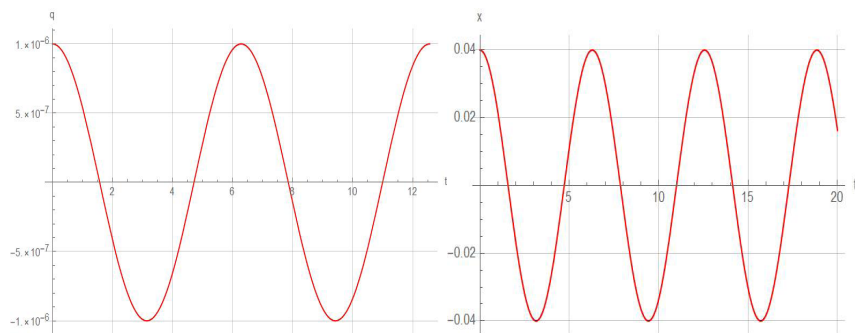
Тербеліс модельдерін сызу арқылы, көру және өз қолдарымен жасау арқылы материалды 70 %-ке дейін түсіну қабілеті қалыптасады [5].

Арнайы және жалпы білім беру орындарында түрлі элективті және қосымша техникалық және физикалық сабақтарында WOLFRAM MATHEMATICA бағдарламасын физика сабақтарында қолдануға толық мүмкіндік бар. Себебі, бұл бағдарламалық пакет орнатылудың жүйелік жақтарынан ешқандай кедергі тудырмайды әрі қолжетімді. Атап айтқанда, гармоникалық, ерікті және еріксіз, авто тербеліс сияқты физикалық құбылыстар аналитикалық жолмен шешілуінде бірқатар қиындықтар болғандықтан, бағдарламалық негізде нобайлау тиімдірек. Осы тұста Mathematica негіздері символдық тіл, көптеген парадигмалық бағдарламалар, дамыған инструменттерімен көмекке келеді. Ол толық жұмыс процесінің дизайны мен шешіміне дейін жасалуын жеңілдетіп, шешімін есептей алады. Wolfram Mathematica-дағы барлық есептеулер мен зерттеулер «Блокнотта» орналасады [6].

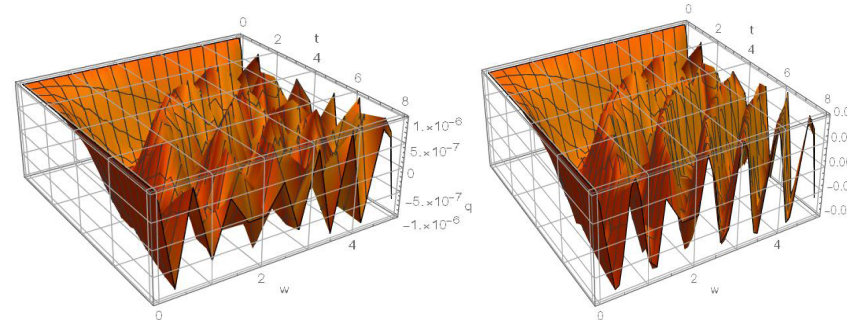
Механикалық және электромагниттік тербелістердің табиғаты әр түрлі болғанмен, екеуінің де физикалық шамалары синус және косинус заңы бойынша сипатталады. Яғни, екі физикалық құбылыста да гармоникалық тербеліс жүреді. Идеал тербелмелі контурлардағы электромагниттік тербелістерде конденсатор астарларындағы заряд және контурдағы ток күші периодты түрде өзгеріп отырса, серіппелі немесе математикалық маятниктерде болатын механикалық тербелістерде координатасы мен жылдамдығы периодты түрде өзгеріп отырады [7]. Осы жердегі шамалар табиғаты жағынан түрлі болғанымен, математикалық өрнекпен сипатталуы ұқсас. Осы шамаларды салыстыру мен ұқсастықтарын табу арқылы екі тербелісті оқытудың маңызы зор. Осы арқылы оқушы тербелмелі құбылыстардың табиғи артықшылықтары мен математикалық өрнектелу формулаларындағы ерекшеліктерді толық ұғына алады.

Тербеліс теңдеуін түрлі шамалараға сай енгізіп, гармоникалық тербелістердің графигінен Wolfram Mathematica бағдарламасында тербелістің негізгі сипаттамаларының пропорционалдығын анықтауға болады. Алынған графиктер мен есептеулер негізінде электромагниттік және механикалық тербелістердің аналогиялық шамаларының арасындағы байланыс арқылы тербелістер арасындағы шамалар ұқсастықтары көрсетіледі.

Бағдарламаны пайдалану арқылы электромагниттік тербелістердің: заряд, ток күші және ток күшінің өзгеру жылдамдығының уақытқа тәуелділік графигі салынады. 1-сурет, 2-сурет белгілі бір уақыт аралығындағы конденсаторға заряд беріліп, конденсатор теңдеуден заряд шамасының және механикалық тербелістегі координата шамасының уақытқа тәуелділігінің екі өлшемді және үш өлшемді графигі бағдарламада өрнектелді:

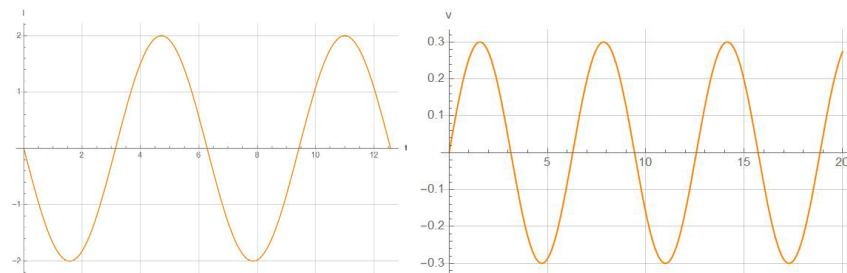

Сурет 1 – Заряд пен координатаның уақытқа тәуелділік графигінің екі өлшемді модельдері

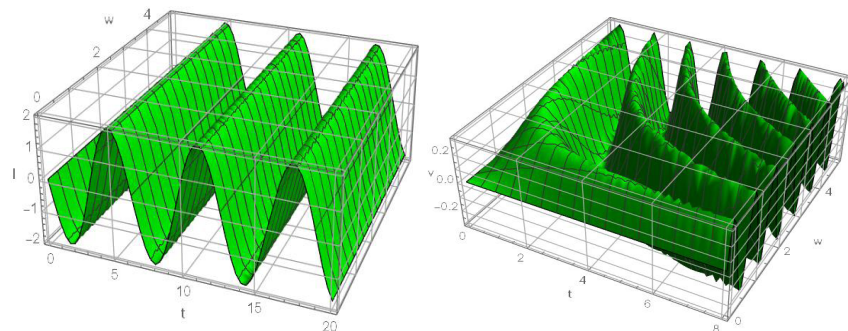

Сурет 2 – Заряд пен координатаның уақытқа тәуелділік графигінің үш өлшемді модельдері

Ток күшінің тербеліс теңдеуін алу үшін зарядтың уақыт бойынша туындысы, яғни ток күшінің уақытқа тәуелді графигін электромагниттік тербелістерді оқытуда, ал механикалық тербелістерде жылдамдықтың өзгеруін анықтау маңызды болып саналады (3-сурет, 4-сурет). Графиктен тербеліп тұрған дененің жылдамдығы тепе-теңдік күйінен ең үлкен ауытқу нүктесінде нөлге тең, ол нүктелерде дене тоқтайды да, қарама-қарсы бағытта қозғала бастайды. Ал дене тепе-теңдік күйінен өткенде оның жылдамдығы ең үлкен мәнге ие болады. Өйткені бұл нүктеде күш нөлге тең. Бұл заңдылықтың ток күшінің уақытқа тәуелді графигіне де қатысты екенін байқауға болады.

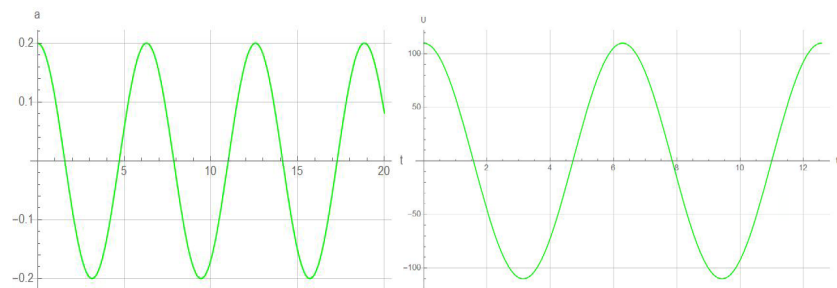

Сурет 3 – Ток күші мен жылдамдықтың уақытқа тәуелділік графигінің екі өлшемді модельдері

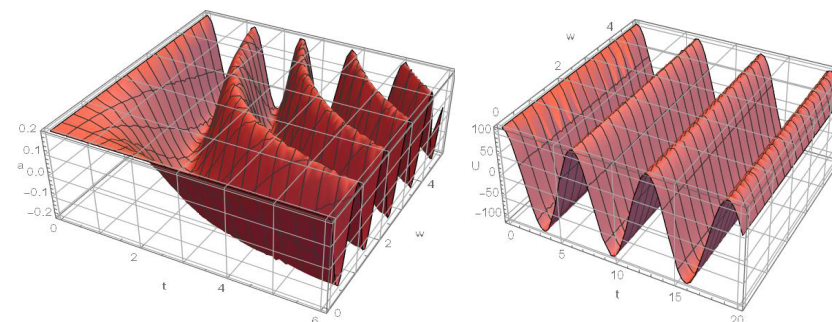

Сурет 4 – Ток күші мен жылдамдықтың уақытқа тәуелділік графиктерінің үш өлшемді модельдері

Тепе-теңдік күйінен ең үлкен ауытқуға сәйкес келетін нүктелерде үдеудің шамасы ең үлкен мәнге жетеді, себебі бұл нүктелерде серпімділік күші ең үлкен мәнге ие. Графиктерден байқағандай, белгілі бір уақыт аралығындағы тербелмелі қозғалыс кезіндегі жылдамдық пен үдеу периодты түрде өзгеріп отырады, яғни жылдамдық пен үдеу векторларының бағыты мен модулі қайталанатын. Механикалық тербелісті сипаттайтын үдеуге балама электромагниттік тербелісті сипаттайтын физикалық шама ток күшінің бірінші ретті туындысы ток күшінің өзгеру жылдамдығын уақыт аралығындағы өзгеріс графигін де модельдеуге болады. 5-сурет, 6-суретте үдеу мен кернеудің уақытқа тәуелді өзгеру графиктерінің екі және үш өлшемді модельдері көрсетілген.

Сурет 5 – Үдеу мен кернеудің уақытқа тәуелді өзгеру графиктерінің екі өлшемді модельдері

Сурет 6 – Үдеу мен кернеудің уақытқа тәуелді өзгеру графиктерінің үш өлшемді модельдері

Қорытынды

Тербеліс теңдеуін түрлі шамаларға сай енгізіп, гармоникалық тербелістердің графигінен Wolfram Mathematica бағдарламасында тербелістің негізгі сипаттамаларының пропорционалдығын анықтауға болады. Тербелмелі процестер кезіндегі электр және механикалық шамалардың да арасындағы ұқсастықтарды осы бағдарлама негізінде анықтап көрсетуге болады. Алынған графиктер мен есептеулер негізінде электромагниттік және механикалық тербелістердің аналогиялық шамаларының арасындағы байланыс арқылы тербелістер арасындағы шамалар ұқсастықтары көрсетіледі.

Мұндай компьютерлік бағдарламалар инновациялық оқыту технологиясы ретінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, ғылым және ақпараттық технологиялармен жұмыс істеуге үйретеді. Мұғалімнің уақытын үнемдеп, кең өлшемді, техникалық қаруланған оқыту құралы ретінде үлкен қызмет атқарады. Компьютерлік модельдеу негізінде электромагниттік және механикалық тербелістерді қиындықсыз әрі көрнекі етіп оқушыларға түсіндіру мүмкіндігі туады.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 Пьянкова, И. С. Использование компьютерных моделей физических явлений при обучении физике в современной школе: Автореф. дисс. ... к.п.н. – Екатеринбург, 2016. – 16 с.
- 2 Туркменбаев, Ә. Б. Физикалық құбылыстарды түсіндіруде компьютерлік модельдерді қолдану. – Астана, 2018. – 185 б.

3 **Маликов, Р. Ф.** Практикум по компьютерному моделированию физических явлений и объектов: Учебное пособие. – Уфа, 2005 – 64 с.

4 www.wolfram.com

5 **Алимбекова, Г. Б., Сұлтанова, Қ., Смайлова, Ж.** Физикалық құбылыстарды оқытуда компьютерлік модельдеу әдістерін пайдалану. – Алматы, 2010. – 7 б.

6 **Четвериков, М. А.** Применение средств Wolfram Mathematica для создания интерактивных иллюстраций / Текст : Молодой ученый. — 2013. – 66 с.

7 **Тұяқбаев, С., Насохова, Ш., Кронгарт, Б.** Физика: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық // Алматы : «Мектеп». – 384 б.

8 **Бижігітов, Т.** Жалпы физика курсы: оқулық. – Алматы : Экономика, 2013. – 889 б.

9 **Оспенникова, Е. В.** Использование ИКТ в преподавании физики в средней общеобразовательной школе. – М., 2011. – 656 с.

10 **Раманкулов, Ш. Ж., Сарыбаева, Ә. Х., Турмамбеков, Т. А.** Физикалық процестерді компьютерлік модельдеу: оқу құралы. – Түркістан, 2015. – 158 б.

References

1 **Piankova, I. S.** Ispolzovanie Komp'yuternyh modelei fizicheskikh yavlenii pri obuchenii fizike v sovremennoi shkole [The use of computer models of physical phenomena in teaching physics in a modern school]: Avtoref. diss. ... k.p.n. – Ekaterinburg, 2016. – 16 p.

2 **Turkmenbaev, A. B.** Fizikalıyq qubylystardy tusindirude komp'yuterlik modelderdi qoldanu. – [Use of computer models in the interpretation of physical phenomena]. – Astana, 2018. – 185 p.

3 **Malikov, R. F.** Praktikum po komp'yuternomu modelirovaniyu fizicheskikh yavlenii i ob'ektov [Workshop on computer modeling of physical phenomena and objects] : Uchebnoe posobie. – Ufa, 2005 – 64 p.

4 www.wolfram.com

5 **Alimbekova, G. B., Sultanova, Q., Smailova, J.** Fizikalıyq qubylystardy oqytuda komp'yuterlik modeldeu adisterin paidalanu [Use of computer modeling methods in the study of physical phenomena]. – Almaty, 2010. – 7 p.

6 **Chetverikov, M. A.** Primenenie sredstv Wolfram Mathematica dlya sozdania interaktivnykh illuustrasii [Using Wolfram Mathematica to create Interactive Illustrations]/ Tekst: Molodoi uchenyi. – 2013. – 66 p.

7 **Tuyaqbaev, S., Nasohova, Sh., Krongart, B.** Fizika: Jalpy bilim беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық

[Physics: Textbook for 11th grade of secondary school in the field of science and mathematics]. – Almaty : «Мектеп». – 384 p.

8 **Bijigitov, T.** Jalpy fizika kursy [General physics course]: oqulyq. – Almaty : Ekonomika, 2013. – 889 p.

9 **Ospennikova, E. V.** Ispolzovanie İKT v prepodavanii fiziki v srednei obsheobrazovatelnoi shkole [The use of ICT in teaching physics in secondary schools]. – M., 2011. – 656 p.

10 **Ramankulov, Sh. J., Sarybaeva, A. H., Turmambekov, T. A.** Fizikalıyq prosesterdi komp'yuterlik modeldeu [Computer modeling of physical processes]: oquraly. – Turkistan, 2015. – 158 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*A. K. Ершина, *С. Р. Менеш*

Казахский национальный женский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПРИМЕНЕНИЕ В ШКОЛАХ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ МЕХАНИЧЕСКИХ И ЭЛЕКТРОМАГНИТНЫХ КОЛЕБАНИЙ – СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

В статье подробно рассматриваются предварительное условие, особенности и результаты обучения информационным технологиям на уроках физики в современной системе образования, в том числе с помощью технологий компьютерного моделирования. Важной частью раздела физики, посвященного механике, является анализ широкого спектра способов визуального объяснения графиков колебаний и варианты формата 3D колебаний, чтобы лучше понять «электромагнитные и механические колебания». Таким образом, были введены первые шаги компьютерного моделирования для адаптации учащихся к работе с новыми технологиями и новым приоритетным направлением исследований. В качестве технологического ресурса обучения использовалась компьютерная программа Wolfram Mathematica, на основе которой были систематизированы этапы обучающих колебаний. Кроме того, по физике учащиеся могут работать с информационными технологиями, с одной стороны, обращать внимание на природу физических явлений на основе идеальной модели, обращать особое внимание на цветовую схему эскизов и различать взаимосвязь

между физическими величинами характеризующие колебания. С помощью современных технологий информатика и современные науки сочетаются с методом обучения на английском языке. Также возможно, подробно объяснить физические явления связанные с механическими и электромагнитными колебаниями.

Ключевые слова: электромагнитные колебания, механические колебания, компьютерное моделирование, Wolfram Mathematica, инновационные технологии.

A. K. Ershina, *S. R. Menesh

Kazakh National Women's Teacher Training University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

APPLICATION OF COMPUTER SIMULATIONS OF MECHANICAL AND ELECTROMAGNETIC VIBRATIONS IN SCHOOLS IS MODERN REQUIREMENTS IN EDUCATION

The article examines the prerequisites and features of teaching information technology in physics lessons in the modern education system, including using computer modeling technologies. An important part of the mechanics of the physics section is the analysis of a wide range of ways to visualize vibration graphs and three-dimensional (3D) sketches for the most understandable study of «electromagnetic and mechanical vibrations». Thus, the first group is working on computer modeling – a new priority area of research on the adaptation of students to work with new technologies. The Wolfram Mathematica computer program was used as a technological learning resource, on the basis of which the stages of learning vibrations were systematized. In addition, in physics, students can work with information technology, focus on the nature of physical phenomena based on an ideal model, pay special attention to their color and distinguish the relationships between physical quantities that characterize fluctuations. With the help of modern technologies, informatics and the language of modern science - English – are combined. The use of computer modeling in teaching mechanical and electromagnetic vibrations makes it possible to deeply explain physical phenomena and develop the cognitive abilities of students.

Keywords: electromagnetic vibrations, mechanical vibrations, computer simulation, Wolfram Mathematica, innovative technologies.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/SHCZ1878>

***Қ. Молдабек, Р. И. Кенжебекова**

«Орда» университеті,

Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада бастауыш мектептің қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу дағдысын ақпараттық технологиялар арқылы қалыптастыру. Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың негізгі бағыты – қазіргі қоғамның талабына сай, өз еркімен шешім қабылдай алатын, бәсекеге қабілетті, ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігі, біліктілігінің қойылып отырған талапқа сәйкес келуімен сипатталады. Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін білім беру жүйесіне қатысты бастауыш мектепте білім беруді ақпараттандыру, педагогикалық қызмет шеберлігін бастаудың алғашқы тәжірибесіне, ақпараттық технология мәселесі бойынша ғылыми-әдістемелік және ғылыми-зерттеу жұмыстары тәжірибесін жасауды қажет етеді. Онда бастауыш сынып мұғаліміне арнайы және кәсіби білімі мен біліктілігін қолданып жұмыс істеу қажеттігі көрсетіледі. Бұл ақпараттық технология оқушының ой-өрісінің дамуына, пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялар арқылы – дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, өйткені ол оқушының ойлауын, елестету мен еске сақтауын, белсенділігін, дағдысын, білім сапасын қамтамасыз етеді. Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру арқылы жағымды көңіл-күйге құрылған ақпараттық оқу ортасында жаңа оқу іс- әрекетін , оқу үрдісін икемді басқара отырып, оқушылардың іс-әрекетін бақылауды сапалық жағынан өзгертуге болады. Барлық жауаптарды тексеруге, көп жағдайда жіберілген қателіктерді есепке алып қана қоймай, сипатын анықтап, дер кезінде оның пайда болуына себепші болған себептерді жоюға көмектесетін мәселелерді қарастырады.

Кілтті сөздер: бастауыш мектеп, қазақ тілі, сөйлеу дағдысы, ақпараттық технологиялар.

Кіріспе

Жыл сайын дәстүрлі түрде өткізілетін тамыз конференциясындағы өз сөзінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Білім беру жүйесі ізденісте болуы, үнемі дамуы тиіс. Сондықтан басты үміт жаңа және прогрессивті барлық нәрсеге ашық ұрпақты тәрбиелеуге қабілетті мұғалімдерге жүктеледі», – деп өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі идеяны атап өтті [4].

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың негізгі бағыты – қазіргі қоғамның талабына сай, өз еркімен шешім қабылдай алатын, бәсекеге қабілетті, ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігі, біліктілігінің қойылып отырған талапқа сәйкес келуімен сипатталады.

Ақпараттандыру – ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізінде электрондық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық үдеріс [2].

Сонымен бірге, ақпараттандырудың педагогикалық үдеріске де тікелей қатынасы бар, өйткені білім алушылардың ақпараттануы олардың білім, біліктіліктерін құрайды.

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін білім беру жүйесіне қатысты бастауыш мектепте білім беруді ақпараттандыру педагогикалық қызмет шеберлігін бастаудың алғашқы тәжірибесіне, ақпараттық технология мәселесі бойынша ғылыми-әдістемелік және ғылыми-зерттеу жұмыстары тәжірибесін жасауды қажет етеді. Онда бастауыш сынып мұғаліміне арнайы және кәсіби білімі мен біліктілігін қолданып жұмыс істеу қажеттігі көрсетіледі.

Материалдар мен әдістер

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың негізгі теориялары мен тұжырымдарына талдау жасалынды.

В. А. Сластениннің пікірінше, мұғалім жұмысының кәсіби шешуші белгісі кәсіби-педагогикалық бағыттылығы болып табылады [3].

Біз автордың пікіріне қосыла отырып, ақпараттық технологияларды пайдалану негізінде ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру арқылы компьютерді, электрондық оқулықты, интерактивті тақтаны білім беру саласында пайдалануды жетік меңгертуге

баса назар аудару қажет деп санаймыз. Ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдысын пайдалануға бейімделген кәсіби дайындығының жүйесіне мыналарды жатқызуға болады:

а) психологиялық дайындық, яғни педагогикалық қызметтегі ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруға бағытталған әртүрлі дәрежелер мен осы білім аймағында өз білімін жетілдіру қажеттілігінен компьютермен жұмыс істеу қызығушылығының бар болуы, кәсіптік ойлау сөйлеу дағдысын дамыту;

ә) ғылыми-теориялық дайындық, ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру жағдайында кәсіби қызмет үшін қажет арнайы білім мен психологиялық-педагогикалық біліктілік қажет;

б) практикалық дайындық, яғни ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың кәсіби іскерлігі мен біліктілігінің деңгейіне қойылатын талаптардың жүзеге асырылуы.

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруды оқыту үдерісінде жүзеге асыруда, баланың өз іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу қажет. Бұл өз кезегінде бастауыш сынып оқушыларының ең алдымен өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту, өзіндік білімін жетілдіру, және оларды жүзеге асыру, бақылау мен бағалаудағы қалыптастырумен сипатталады.

Ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдысын қалыптастыруда ақпараттық технологияларды кеңінен қолдана білудің бастауыш деңгейде болуы, олардың сапалы білім алуы, білікті маман ретіндегі кәсіби дайындығына қойылатын талаптардың бірі болып отыр.

Бастауыш мектептің қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу дағдысын ақпараттық технологиялар арқылы қалыптастыра отырып, оқушылардың тілін дамыту мақсатымен:

- *Оқушылардың сөйлеу дағдысын;*
- *Оқушының сөйлеу дағдысын арттыруды, әдеби тіл нормасымен сәйкес-тендіре жетілдіруді;*
- *Сөйлеу дағдысын ақпараттық технологиялар арқылы қалыптастыру, ана тілінің бүгінгі таңдағы әлеуметтік рөлін, оның басқа тілдермен өзара байланысын, теңдігі мен бірлігін ұғындыруды жүзеге асыру керек;*

«Адам ұрпағымен мың жасайды» – дейді халқымыз. Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың емес миллиондаған жылдар жасап келеді. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу. «Надан жұрттың күні – қараң, келешегі – тұман», – деп М. Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің

тірегі-білімді ұрпақ. Сусыз, құрғақ, таса көлеңке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді. Қазіргі бастауыш мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған басты міндет- оқушылардың ақпараттық технологиялар арқылы білім дағдыларын қалыптастыру.

Сондықтан өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, еңбексүйгіш, абзал азамат болып өсуі үшін халық педагогикасының негізгі мақсатын ақпараттық технологиялар арқылы оқу-тәрбие үрдерісінде тиімді пайдалану – әрбір педагогтің міндеті. Қазақ тілі сабағында оқушылардың ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеу дағдысын дамыту тұрғысынан тиімділігін арттыру – бүгінгі бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту теориясы мен әдістемесінің педагогикалық мәселелерінің бірі. Оқушы қабілеті дегеніміз оның педагогикалық ықпал аясында білім алу әрекеті, жеке тұлғаны дамыта оқыту әдістері, оның ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеу дағдысының дамуы.

Сондықтан мұғалім қауымының алдына өте үлкен міндет пен жауапкершілік жүктеледі. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың жолдарының бірі- ақпараттық технологиялар. Сонымен бірге өскелең ұрпақтың ақпарат құралдарымен жұмыс істей білуіне назар аударған жөн. Оқушы қызметін активтендіру негізінде қолданылатын ақпараттық технологияларының бірі-деңгейлік саралау технологиялардың элементтерімен қатар ақпараттық технологияны да пайдалана білу.

Сабақ барысында оқушының білімге құштарлығын арттыру, өздігінен ойлау сөйлеу дағдысын жандандыру, еңбек етуге баулу, жауапкершілік сезімін қалыптастыру мұғалімнің басты міндеті. Ақпараттық технология оқушының ой-өрісінің дамуына, пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялар арқылы – оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру идеясы жүзеге асырылады, себебі ол оқушының ойлауын, елестетуі мен еске сақтауын, белсенділігін, дағдысын, білім сапасын қамтамасыз етеді.

Еліміздің экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын әлемдік өркениетке көтерілетін білімді де мәдениетті, парасатты азамат тәрбиелеп шығару үшін ұстаздар қауымының бүгінгі таңдағы басты міндет. ХХІ ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды, талантты адам қалыптастыру бағытындағы білім беру. Бұл талапқа жету жолы – білім берудің тиімді амалдарын таңдай білу. Сондай тиімді жолдардың бірі қазақ тілі пәнін ақпараттық технологиялар арқылы оқыту барысында оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру. Сөйлеу дағдысы қалыптасқан бала өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісін толық әрі жан-жақты меңгереді. Оқытудың ақпараттық технологиялары арқылы балалардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруды сынып-сыныптағы оқу мазмұнына, оқушылардың жас

және психологиялық ерекшеліктеріне қарай таңдап пайдаланудың маңызы зор. Себебі ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы әрбір баланың бойындағы дара қабілет анықталады, оқушы әр сабақ кезінде жаңа білім қосып қана қоймай, соны өзі игеріп, ізденіп, пікір таластыру деңгейіне жетіп, дамиды дұрыс сөйлеу дағдысы қалыптасады.

Нәтижелер мен талқылау

Ғалым В. Л. Беспальконың анықтамасы бойынша педагогикалық технология тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы. Ал педагогикалық жүйе дегеніміз – оқытудың әдістемелік жүйесі, формасы мен құралдары мен оған сәйкесті дидактикалық дербес деңгейлік принциптердің талаптарына сәйкес жаңа тұрпаттағы ақпараттық технологияны қолдану.

Ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдысын қалыптастыруда төмендегідей талаптар қойылады:

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың мақсаты – әр сыныпта әр топтың, әр оқушының қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне сай жалпы білім беру.

Ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін оқыту мазмұны әр сыныпқа, топтағы, оқушыларға білімді қабылдау сөйлеу қабілетіне сай ұсынылады.

Бастауыш сынып балалардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруда ақпараттық технологияны қолдану оқушының өз қабілеттерін терең де жан-жақты жүзеге асыруына мүмкіндік жасайды.

Ақпараттық технологиялар арқылы балалардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың тиімділігі: мұғалім арқылы емес, оқушының өзі, іс-әрекеті арқылы жүзеге асады. Бұл технологияның негізгі ерекшелігі де ұтымдылығы да осында. Мұнда оқушының ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеу дағдысының білігі қалыптасады.

Білім беруді ақпараттандыру процесі бастауыш сынып мұғалімдеріне өз қызметтеріне жан-жақты пайдалануда үлкен талап қояды. Өйткені ақпараттық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану – негізгі мәнге ие. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты. Бүгінгі күні қазақстанның барлық мектептерінде интернет желісіне қосылған компьютерлік кабинет, жаңа үлгідегі жабдықталған мультимедиа-лингофон кабинеті, интерактивті тақтасы бар кабинеттер жұмыс жасауда. Бұл тақталар, компьютерлер тектен тек

құрылып жатқан жоқ, яғни кез-келген бастауыш сынып мұғалімі ақпараттық технологияларды тиімді, ұтымды пайдалана білуі керек.

Күнделікті сабаққа бейне, аудио қондырғыларын, теледидар мен компьютерді қолдану айтарлықтай нәтиже беретіні белгілі. Күрделі оқып үйретуші программалармен, электронды оқулықтармен жұмыс істеу өте қызықты және оқытуды белсендіріп, педагогикалық әсерін тигізеді. Әрине, бұның бәрі сабақ жақсы техникалық, программалық және әдістемелік құралдармен қамтамасыз етілген кезде, ал мұғалім компьютермен еркін жұмыс істей алған кезде жүзеге асады. Мультимедиа, интернет технологияларының кең етек жаюы ақпараттық технологияларды толық білім сапасына енгізілуі – оқытудың жаңа тиімді құралы етуге болатынының дәлелі. Бүгінгі күннің өзінде бастауыш сыныптағы оқушылар компьютердің кейбір жұмыс істеу принциптерін меңгереді, яғни бала «машинамен» тіл табысып, сол арқылы ақпарат алу тиімділігін түсініп келе жатқанын мойындау қажет. Бүгінгі білім беруді жаңарту жағдайындағы орын алып отырған басты бағыттарды ескере отырып, білім берудің өзіне тән сипатын былайша көрсетуге болады

Қазіргі ақпараттық технологиялар арқылы қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру балалардың ынтасын арттырады. Себебі бұл баланың жұмыс істеу жаңалығы ғана емес, оқу тапсырмаларын қиындық деңгейіне қарай реттеп берілуі, дұрыс орындалған тапсырмаларды көтермелеу олардың психологиясына жағымды әсер етеді. Сонымен қатар оқуға деген жағымсыз қарым-қатынастың басты себебін – сәтсіздікті, яғни оқудағы түсініксіздікпен, мәнді де түйінді мәселелермен сипатталатын келеңсіздіктерді толық жоюға жағдай жасайды. Компьютерде жұмыс жасай отырып, оқушы өзінің сөздік қорын молайтады, дұрыс сөйлеу дағдысы қалыптаса бастайды, жетіле түседі.

Ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеу дағдысын қалыптастыруда бастауыш сынып оқушыларының оқуға, оқу іс-әрекетіне деген ынтасы, қызығушылығы артып, өзіне деген сенімділігі арта түседі.

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру жағдайына ендіре отырып, оқу материалын көрнекі суреттермен, графикалармен қабылдауына әсер етеді. Оқушыға өзіне қажетті нақты көмек формасын сұрай білуге мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологиялар арқылы қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру жағымды көңіл-күйге құрылған ақпараттық оқу ортасында балалардың жаңа оқу іс-әрекетін бақылауды сапалық жағынан өзгертеді. Барлық жауаптарды тексеруге, көп жағдайда жіберілген

қателіктерді есепке алып қана қоймай, олардың сипатын анықтап, дер кезінде оның пайда болуына себепші болған себептерді жоюға көмектеседі.

Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын орнықтыруда өз іс-әрекеттерінің рефлексиясын қалыптастырып, іс-әрекет нәтижесін көрнекі түрде ұсынуға, көре білуге, өз-өзіне сыни көзбен қарай білуге дағдыландырды.

Бастауыш сыныптың қазақ тілі сабағында ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын сауаттылық бойынша қалыптастырылатын түйінді компетенциялар былайша тұжырымдалады:

– ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының алатын орнын біліп, онымен сауатты жұмыс істей білу;

– күнделікті қоршаған ортадағы түрлі проблемаларды қазіргі ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының көмегімен шеше білу;

– меңгерілген білім және ақпарат негізінде жаңа анық, нақты білімдер мен түсініктер құрастыра алу;

– өз пікірімен, көзқарасымен айналасындағылармен бөлісу және өз ақпарат көзін жасақтай білу;

– ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының мүмкіндіктерін тиімді қолдана отырып, шығармашылық жұмысқа ұштастыра білу.

Осы аталған түйінді компетенциялардың мынадай түрлері анықталды:

– ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының көзі бола алатын деректерді анықтай білу және оны іздеу стратегиясы мен оны қабылдай алу білігі;

– ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қажет екенін және оны қайдан іздеу керектігін түсіну;

– алынған ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын салыстыру, сұрыптау, талдай алу, ақпарат қорытындыларын тіркеуде түрлі кесте, сызба т.б. қолдана білу;

– ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының қалыптасу проблемасын шешудің шындыққа сәйкестігі, дәлдігі, жеткіліктігі жағынан бағалай білу;

– балалардың қосымша ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының қажеттігін сезінуі және мүмкін жағдайда оны алдын-ала білуі;

– шешім қабылдауда ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру амалдарын іздеу, қабылдау және бағалау үрдістерінің қорытындыларын қолдана алу;

– заманауи ақпараттық технологияларды қолдана білу және соның негізінде объектілер мен үрдістердің жаңа ақпараттық моделдерін құрастыра білу;

– әр түрлі салада өзіндік іс-әрекет үшін қажетті болып табылатын мәнді ақпараттар негізінде жеке білім банкін жасақтай алу;

– ақпаратпен жұмыс барысында қазіргі ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жеке баламен, топпен жұмыс істей алу.

Қорытынды

Қорыта келе, бастауыш сыныптың қазақ тілі сабағында ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын, тұлғалық сапасын, әдеттерін жетілдіруге, толықтыруға, сыртқы әлеммен тілдік қарым-қатынастарда өз орнын табуға, ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеуде кездесетін тілдік ерекшеліктерді меңгеруге, өзінің ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру барысында алған білімі мен білігінің негізінде тілді үйрену әдістемесін тәжірибеде шығармашылықпен қолдануда белсенділік танытуға ұмтылуы тиіс.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyin-kazakstan-halkyna-zholdauy

2 **Касымова, Г. М.** Формирование коммуникативной компетентности будущих переводчиков в условиях многоаспектной деятельности: дисс. канд. пед. наук: 13.00.08. – Алматы, 2005.

3 **Сластенин, В. А.** Некоторые признаки педагогических технологий // Гылыми журнал Ізденіс. – 2012. – № 3. – С. 266–269.

4 **Барсай, Б. Т.** Формирование готовности будущих учителей начальных классов к использованию современных информационных технологий обучения математике. дисс. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2000.

5 Social intelligence as a condition for the development of communicative competence of the future teachers // 5th World conference on Educational Sciences. – Italy, 2013. – 2–5 p.

6 The usage of innovation technologies in formation of professional competence of the future specialists // 2nd Cyprus International Conference on Educational Research. – 2013. – 540–543 p.

7 Tolerance in the System of World – View Culture and Moral Development // Middle- East Journal of Scientific Research. – 2014. – 802–804 p.

References

1 Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidenti Qasym-jomart Toqaiebyń Qazaqstan halqyna joldaýy. [President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayeva to the people of Kazakhstan] [Text]. – Astana, 2020.

2 **Qasymova, G. M.** Formirovanie kommýnikativnoi kompetentnosti býdyshih perevodchikov v ýsloviyah mnogoaspektnoi deiatelnosti: [Formation of the communicative competence of future translators in the conditions of multidimensional activity] diss. kand.ped.naýk: 13.00.08. [Text]. – Almaty, 2015.

3 **Slastenin, V. A.** Nekotorye priznaki pedagogicheskikh tehnologii [Some signs of pedagogical technologies] // Gýlymi jýrnal. Izdenis. [Text]. – 2012. – № 3. – P. 266–269.

4 **Barsai, B. T.** Formirovanie gotovnosti býdyshih ýchitelei nachalnyh klassov k ispolzovaniýy sovremennyh informatsionnyh tehnologii obýcheniia matematike. [Formation of readiness of future primary school teachers to use modern information technologies for teaching mathematics] Diss. kand.ped.naýk: [Text]. – Almaty, 2000.

5 Áleymettik intellekt bolashaq muǵalimderdiń kommýnikativtik quzyrettiligin damytýdyń sharty retinde [Social intelligence as a condition for the development of communicative competence of the future teachers] [Text] // 5-shi Dúnejúzilik Pedagogikalyq Gýlymdar konferensiasy. –Italia, 2013. 2-5 b. t.

6 Bolashaq mamandardyń kásibi quzyrettiligin qalyptastyryda inovasiyalq tehnologialardy paldalaný [The usage of innovation technologies in formation of professional competence of the future specialists] [Text]// bilim berý zertteýleri boynsha 2-shi kырlyq halyqaralyq konferensia. – 2013. – 540–543 p.

7 Dúmetanymdyq mádeniet pen adamgershilik damý júesindegi toleranttylyq [Tolerance in the System of World – View Culture and Moral Development] . [Text] // Talaý Shyǵys gýlymi-zertteý jýrnaly. – 2014. – 802–804 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*К. Молдабек, Р. И. Кенжебекова

Университет «Орда»,

Республика Казахстан, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

В статье рассмотрены основное направление формирования речевых навыков через информационных технологий-соответствие требованиям современного общества, способность самостоятельно принимать решения, конкурентоспособность, информационные знания и способности, соответствие квалификации предъявляемым требованиям. Для формирования речевых навыков через информационные технологии необходима информатизация образования в начальной школе применительно к системе образования, первичный опыт начала педагогической деятельности, опыт научно-методической и научно-исследовательской работы по проблеме информационных технологий. В нем указывается необходимость работы учителя начальных классов с применением специальных и профессиональных знаний и умений. Данная информационная технология позволяет развивать кругозор ученика, повышать его интерес к предмету. Через информационных технологий-позволяет реализовать идею развивающего обучения, так как обеспечивает мышление, воображение и память, активность, навыки, качество знаний учащегося. С помощью информационных технологий можно качественно изменить контроль за деятельностью учащихся, гибко управляя новой учебной деятельностью, учебным процессом в информационной учебной среде, построенной на позитивном настроении, путем формирования речевых навыков. Рассматривает вопросы, которые помогут проверить все ответы, в большинстве случаев не только учесть допущенные ошибки, но и выявить их характер и своевременно устранить причины, послужившие причиной его возникновения.

Ключевые слова: начальная школа, казахский язык, речевые навыки, информационные технологии.

K. Moldabek, R. I. Kenzhebekova
«Orda» University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent.
Material received on 09.09.21.

FORMATION OF STUDENTS ' SPEECH SKILLS THROUGH INFORMATION TECHNOLOGIES

The article considers the main direction of the formation of speech skills through information technologies-compliance with the requirements of modern society, the ability to make decisions independently, competitiveness, information knowledge and abilities, compliance of qualifications with the requirements. For the formation of speech skills through information technologies, it is necessary to informatize education in primary school in relation to the education system, the primary experience of the beginning of pedagogical activity, the experience of scientific and methodological and research work on the problem of information technologies. It indicates the need for a primary school teacher to work with the use of special and professional knowledge and skills. This information technology allows you to develop the student's horizons, increase his interest in the subject. Through information technology-allows you to implement the idea of developing learning, as it provides thinking, imagination and memory, activity, skills, the quality of knowledge of the student. With the help of information technologies, it is possible to qualitatively change the control over the activities of students, flexibly managing new educational activities, the educational process in an information educational environment built on a positive mood, through the formation of speech skills. Considers questions that will help to check all the answers, in most cases not only to take into account the mistakes made, but also to identify their nature and promptly eliminate the reasons that caused it.

Keywords: primary school, kazakh language, speech skills, information technologies.

<https://doi.org/10.48081/ATBF6539>

***М. Ж. Мухамбетова**

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Қазақстан Республикасы, Атырау қ.

BOOTSTAR ФРЕЙМВОРГЫ КӨМЕГІМЕН АДАПТИВТІ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚОСЫМШАЛАР ҚҰРУ ӘДІСТЕРІ

Бүгінде тұтынушылардың сұраныстарына орай бағдарламалық қосымшалар құрудың әдіс-тәсілдері жетілдіріліп, жан-жақты даму үстінде. Бағдарламалау тілдері және технологияларының жетекші мамандары кітапханалар арқылы жүзеге асырылатын нысанға-бағытталған бағдарламалаумен ғана шектелмей, қарқасты әдісті қолдану, фреймворктар көмегімен қосымшалар құру ісін қолдап, бұл сала заманауи бағыт ретінде қолданысқа ендірілуде. Мақала көлемінде талқыланатын Bootstrap ортасы негізгі браузерлерге бейімделген, адаптивті клиенттік қосымшаларды бағдарламалауға арналған фреймворк болып табылады. Зерттеу мақсатына орай Bootstrap фреймворгы арқылы адаптивті бағдарламалық қосымша жасақтау жолдарын нақтылау, оның ішінде фреймворкты баптау жолдары, торлық режиммен жұмыс жасауда контейнерлер, қатарлар және адаптивті блоктарды қолдану, қосымшаның мобильдік қосымшадан оқылуын ұйымдастыру және жүзеге асыру жұмыстары баяндалады. Қосымшалар жасақтауда аталған тәсілді пайдалану бағдарламалау барысындағы туындайтын қиындықтардың алдын-алып, оңтайлы тәсілдерді қолдану нәтижесінде жоғары талғаммен, сапалы бағдарламалар құруға жәрдемдеседі. Аталған әдістерді оқу үдерісіне ендіру бәсекеге қабілетті заманауи білім, білік және дағдысы қалыптасқан мамандар даярлауда маңызды болып табылады.

Кілтті сөздер: bootstrap, фреймворк, адаптивтілік, web-сайт, бағдарламалық қосымша, оқу үдерісі.

Кіріспе

Цифрлық революция барлық жүйені толықтай қайта құруға әкеліп, адамдар жаңа жағдайларға тез бейімделу, икемділік қабілеттерімен ерекшеленетін жұмыспен қамтудың заманауи экожүйесінің қалыптасуында

компьютерлік қосымшалар жасау негізгі қызмет түріне айналуға [1]. Мобильді құрылғылар мен гаджеттер танымалдыққа ие болып, кең таралуына орай бағдарлама әзірлеушілер осы бағытта пайда болған проблемалардың шешімін табу және жаңа жағдайға бейімделу жолдарын іздеуге көшті.

Адаптивтілік – бағдарламалық қосымшаларға кез-келген құрылғылардан қиындықсыз қатынауға мүмкіндік беріп, әртүрлі өлшемдегі экрандарға автоматты түрде ыңғайланып оқылуды қамтамасыз ететін қасиетке ие. Осыған байланысты қосымшаның мобильді нұсқасын жазу немесе мобильді қосымша құру тәрізді жұмыстарды орындау проблемасы шешіліп, қарапайым және ыңғайлы жанашыл әдіс-тәсілдер бағдарламалық қосымшалар даярлаудың жылдамдығын арттыруға жәрдемдеседі [2].

Әртүрлі кеңейтілімдерге арналған бағдарламалардың құрылымдық жиынтықтары, қолданушымен жұмысты жеңілдету және өнімділікті арттыру, сонымен бірге браузерлер сәйкестігі және бағдарламалаудың бірегей шаблондарының болмауы тәрізді проблемаларды шешуде Twitter мамандары жасақтаған Bootstrap фреймворгы жаңа тәсіл ретінде ұсынылып отыр [3, 12 б.].

Қолданушы интерфейсінің адаптивтілік проблемасы және оны шешу тәсілдері ретінде С.В. Шибанов және басқалары [4] бағдарламалық және техникалық құралдардың өзара байланысқан жиынтығы көмегімен жүйе мүмкіндіктерін толық қолдану нәтижесінде автоматты түрде өзгеретін интерфейсін қолдану тиімділігін айтады.

Зерттеу мақсаты. Bootstrap фреймворгы арқылы адаптивті бағдарламалық қосымша жасақтау жолдарын нақтылау және оқу үдерісіне ендіру.

Материалдар мен әдістемелер

Бағдарлама құру кезеңдерін тарихи тұрғыда сараласақ, соңғы жылдарға дейін қарқасты тәсілді қолдану жолдары қарастырылған емес. Негізінен нысанға-бағытталған бағдарламалау тілдері пайдаланылды және қазірге кезге дейін қолданыста. Бағдарлама әзірлеушілерді үлкен көлемді бір типті кодтан арылту және қателіктерді болдырмаудың негізгі құралы ретінде – кітапханалар қолданылды. Кітапхана - бағдарламалық өнімді жасау үшін қолданылатын әртүрлі кіші бағдарламалар немесе нысандар жиынтығы. Қазіргі кезде де кітапханалар кез-келген бағдарламалау тілінің ажырамас бөлігі ретінде пайдаланылып келеді. Алайда, соңғы кездері бағдарламалау шаблондары немесе паттерндер деп аталатын – белгілі-бір контекстке қолданылатын бағдарламаның типтік құрылымы пайда бола бастады. Бұдан кейін бағдарламалау әлемі фреймворктар қызметімен таныса бастады. Фреймворк – бағдарлама жасақтаудың барлық кезеңінде оның құрылымын анықтайтын белгілі-бірі қарқасты қызметін атқарады және бағдарлама жасақтау

жұмысын жеңілдету, типтік модульдер қосу, бағдарлама мәтінін жазуда қателіктерді болдырмау және әртүрлі компоненттерді бір бағдарламалық өнімге біріктіру қызметтерін атқарады [5], [6].

Зерттеу әдістері. Біздің зерттеуімізде Bootstrap фреймворгының мүмкіндіктерін бағдарламалық қосымша жасақтау әдісі ретінде қолдану жолдарын нақтылау және оқу үдерісіне ендіру көзделеді.

Бүгінде аталған фреймворкты әртүрлі интерпретацияда жүзеге асыруға болады:

1) фреймворкты арнайы сайтынан жеке орнату (<https://getbootstrap.com/>);

2) CDN контентімен байланысқан қажетті баптаулар сілтемесін web-сайт кодына кірістіру арқылы;

3) Visual Studio 2019 арқылы әзірленетін ASP.NET MVC 5 паттерні тәрізді интеграцияланған орталарға кіріктірілген нұсқаны қолдану.

Bootstrap-ты жоғарыда аталған әдістердің қай нұсқасы арқылы қолдануды әр тұтынушы бейімділіктеріне қарай өздері таңдай алады. Біздің жағдайда білім алушылар «Web-бағдарламалау» оқу курсына фреймворкты арнайы сайтынан жеке орнату және CDN контентімен байланысқан қажетті баптауларды web-сайт кодына кірістіру арқылы және «Клиент-сервер технологиялары» курсына Visual Studio 2019 интеграцияланған ортасында әзірленетін ASP.NET MVC 5 паттерніне кіріктірілген фреймворк түрінде қолданды.

Бағдарламаның жұмыс ортасы дайын болғаннан кейінгі мәселе фреймворк компоненттері мен командаларын меңгеру болып табылады. Bootstrap іргетасы ретінде өзіндік торлық жүйесінің болуын айта аламыз. Бағдарлама web-сайттарды адаптивті торлық жүйе құрылымына оңтайлы орналастыруды қамтамасыз ететін компоненттерді қамтиды. Мұндағы web-беттердің дизайнын қажетті өлшемдер бойынша кез-келген құрылымда жасақтауға болады.

Bootstrap ортасының тор құруға арналған негізгі элементтері:

- контейнерлер - container немесе .container-fluid класының элементтері;
- қатарлар - row класының элементі;
- адаптивті блоктар – бір немесе бірнеше col класының элементтері.

Контейнер – web-бет макеті жасақталатын алғашқы элемент. Оның бастапқы мақсаты әзірленетін макеттің енін анықтау. Bootstrap 3 және 4 нұсқаларында оның екі типі қарастырылған. Біріншісі (container) адаптивті - бекітілген, ал екіншісі адаптивті – бейімделгіш (container-fluid) макет құру үшін қолданылады.

Қатарлар да контейнер болып табылады, бірақ олар Bootstrap торының адаптивті блоктары үшін қолданылады. Bootstrap 3 үшін оның негізгі қызметі

15px-тен сол және оң жақтан теріс шегіністер (margin) жасау. Bootstrap 4 арқылы тек теріс шегіністер ғана емес, сонымен бірге flex-контейнер функциясын да орындайды. Яғни, егер бұл элемент орнатылмаса, онда адаптивті блоктардағы оларға тән әрекеттер орындалмайды. Қатар – элементін пайдалану принципі қарапайым, ол әрдайым адаптивті блоктар үшін ата-аналық мақсатта әрекет етуі керек. Яғни, егер қандай да бір элементті (контейнер немесе блок) адаптивті блоктардың көмегімен белгілеу керек болса, онда оларды жасамас бұрын алдымен қатарды орнатып, бұдан соң осы қатарларға блоктарды орналастыру қажет.

Адаптивті блок – адаптивті ені бар элемент болып табылады. Яғни, оның viewport диапазонындағы ені бір мәнге, ал екіншісінде басқа мәнге ие болуы мүмкін. Адаптивті блок әрекетін тағайындау бір немесе бірнеше col кластары арқылы жүзеге асады. Bootstrap-тың адаптивті блоктары сызық түрінде орналасады. Бір жолға саны 12 ден аспайтын блоктар орналасады [7].

Bootstrap арқылы құрылатын адаптивті қосымшалардың әртүрлі құрылғылардан оқылуы үшін тағайындалатын арнайы параметрлер бар. Ол арқылы телефон, планшеттер және үстел үсті компьютер дисплейлерінің кез-келген өлшемдеріне сәйкес параметрлерді тағайындау қажет болады. Келесі кесте құрылғыларға сәйкес кеңейтілімдер келтірілген (кесте 1).

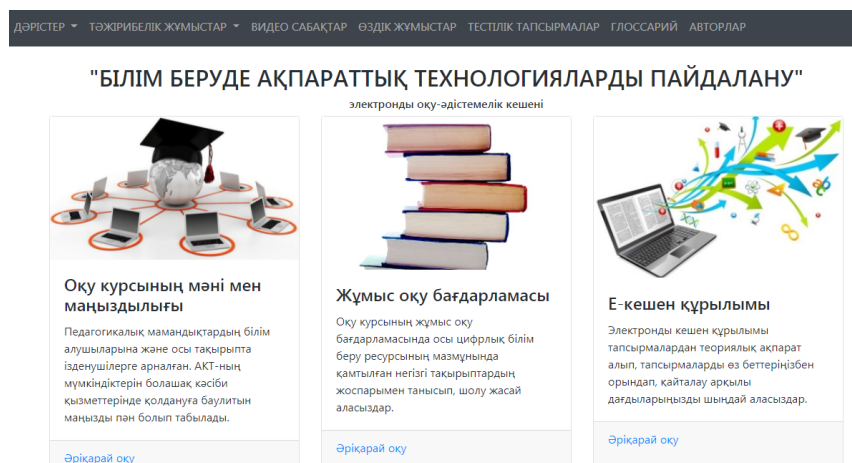
Кесте 1 – Класстар префикстеріне сәйкес кеңейтілімдер

	Өте кішкентай құрылғылар (телефондар <544 px)	Кішкентай құрылғылар (планшеттер >=544 px және < 768 px)	Орташа құрылғылар (үстел үсті компьютерлері >=768 px және < 900 px)	Үлкен құрылғылар (үстел үсті компьютерлер >=900 px және <1,200 px)	Өте үлкен құрылғылар (үстел үсті компьютерлері >=1,200 px)
Тордың ерекшеліктері	Тек көлденең жолдар	Баған торларына сәйкес бейімделу			
Бекітілген контейнер ені	Авто	544 px	750 px	970 px	1170 px
Класс префиксі	.col-xs-*	.col-sm-*	.col-md-*	.col-lg-*	.col-xl-*
Бағандар саны	12				
Бекітілген баған ені	Авто	~ 44 px	~ 62 px	~ 81 px	~ 97 px

Жоғарыда сипатталған қадамдар адаптивті бағдарлама қосымшалар құрудың бастапқы кезеңінде орындалатын негізгі қадамдар болып табылады. Бұдан соң бағдарламалық қосымшаның клиенттік бөлігін бағдарламалауға арналған дизайндық контент әзірленеді, ол әр қолданушының талғамы мен сұранысқа орай жасақталады.

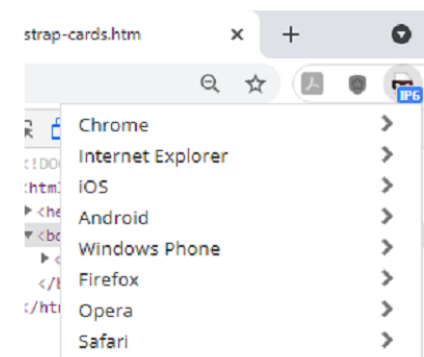
Нәтижелері мен талқылануы

Адаптивті бағдарламалық қосымшалар академиялық, бизнес – үдерістер, маркетингтік тағы да басқа бағыттардағы жобалар үшін үлкен сұранысқа ие. Біздің жағдайда Boostrap көмегімен жасақталған адаптивті бағдарламалық қосымша оқу үдерісінде қолдануға арналған. «Білім беруде ақпараттық технологияларды пайдалану» атты цифрлық білім беру ресурсын білім алушылар компьютерлері мен ұялы телефондары арқылы қиындықсыз қолдана алады.

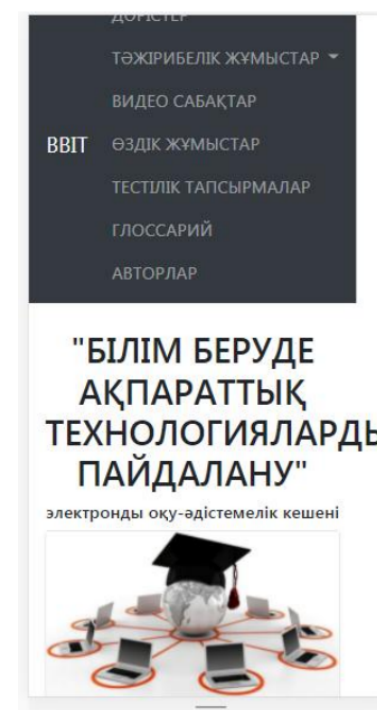

Сурет 1 – Цифрлық білім беру ресурсының толық экранды режимнен оқылуы

Мобильді нұсқадан адаптивтілік қасиетін тексеру үшін Google Chrome браузеріне арналған User-Agent Switcher for Chrome кеңейтілімін пайдалануға болады. Аталған команданың баптаулары арқылы келесі тізімнен қажетті ортаны таңдап, қосымшаны тексере аламыз. Біздің жағдайда iOS, Android қосымшаларында қосымшалардың оқылуы тексерілді.

Сурет 2 – User-Agent Switcher for Chrome арқылы мобильді қосымшаны тексеру ортасын таңдау

Сурет 3 – Цифрлық білім беру ресурсының мобильді қосымша нұсқасында оқылуы

Аталған әдіс бағдарламалық қосымшалардың клиенттік бөлігін бағдарламалауда жаңашыл адаптивтілік мүмкіндігімен қатар, жаңашыл дизайндық стиль ұсынады. Біздің жағдайда алғашқыда «Клиент-сервер технологиялары» курсына Visual Studio 2019 интеграцияланған ортасында әзірленетін ASP.NET MVC 5 паттерніне кіріктірілген әдіс ретінде қолдану барысында MS SQL сервері қолданылса, «Web-бағдарламалау» пәнінің көлемінде фреймворкты арнайы сайтынан жеке орнату және CDN контентімен байланысқан қажетті баптаулар сілтемесін web-сайт кодына кірістіру арқылы қолданылған кезде MySQL сервері қолданылды. Екі жағдайда да бағдарламалық қосымшаның клиенттік бөлігінің адаптивтілігі оның маңыздылығы мен құндылығын арттыра түсті. Білім алушылар Bootstrap фреймворгын жеке тақырыптар бойынша динамикалық web-сайттар жобаларын жасақтауда қолданды.

Қорытынды

Адаптивті бағдарламалық қосымшалар құруда Bootstar фреймворгын қолдану әдістері Атырау университетінің «Информатика» және «Физика-Информатика» білім беру бағдарламаларының білім мазмұнында жүзеге асты.

Bootstrap фреймворгы – бағдарламалық қосымшалар құру, web-сайттар дизайнын жетілдіруде ыңғайлы, әр заманауи құрылымды ұсынады, ал адаптивтілік қасиеті аппараттық-бағдарламалық қамтамасыздандыру тұрғысында оның маңыздылығын арттыра түседі.

Болашақ ақпараттық технологиялар саласы мамандарына арналған білім беру бағдарламаларын жұмыс берушілердің сұраныстарына орай жетілдіру, оқу үдерісіне жаңашыл бағдарламалық әдістер мен оңтайлы шешімдерді ендіру АКТ бағыттарын үнемі зерделеу және зерттеу нәтижесінде мүмкін болмақ.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Шваб, К.** Төртінші индустриялық революция. – Алматы : «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – 2018. – 200 б.

2 **Рудакова, Г. М., Перебатов, К. С.** Использование среды разработки Bootstrap для создания современных адаптивных сайтов //Информационные технологии в науке, образовании и управлении. – 2016. – С. 279–285.

3 **Морето, С.** Bootstrap в примерах. / Пер. с англ. Рагимов Р.Н. / Науч. ред. Киселев А.Н. – М. : ДМК Пресс, 2017. – 314 с.

4 **Шибанов, С. В., Мезенков, А. А., Макарычев, П. П.** Применение метаданных в адаптивных информационных системах клиент-серверной архитектуры //Труды Международного симпозиума «Надежность и качество». – 2010. – Т. 1. – С. 120–125.

5 **Агеев, Е. Л.** Использование фреймворков при разработке программного обеспечения //Вестник современных исследований. – 2018. – №. 11.1. – С. 210–212.

6 **Гамма, Э., Хелм, Р., Джонсон, Р., Влссидес, Дж.** Проемы объектно-ориентированного программирования. Паттерны проектирования. – СПб. : Питер, 2015. – 386 с.

7 Bootstrap – Элементы сетки и как их использовать для создания макета. // <https://itchief.ru/bootstrap/grid-elements>. 21.03.2021

References

1 **Schwab, K.** Tórtinshi indýstriyalýq revoliýtsna. – Almaty : «Ultytyq aýdarma býrosy» qoǵamdyq qory [The fourth industrial revolution]. – Almaty : Public Foundation «National Translation Bureau». – 2018. – 200 p.

2 **Rudakova, G. M., Perebatov, K. S.** Spolzovanie sredy razrabotki Bootstrap dlia sozdaniia sovremennyh adaptivnyh saitov //Informatsionnye tehnologii v naýke, obrazovanii i úpravlenii [Using the Bootstrap development environment to create modern adaptive sites // Information technologies in science, education and management]. – 2016. – P. 279–285.

3 **Moreto, S.** Bootstrap v primerah. / Per. s angl. Ragimov R.N. / Naých. red. Kiselev A. N. [Bootstrap in examples. Trans. from English Ragimov R. N. / Scientific. ed. Kiselev A.N.] — M. : DMK Press, 2017. – 314 p.

4 **Shibanov, S. V., Mezenkov, A. A., Makarychev, P. P.** Primenenie metadannyh v adaptivnyh informatsionnyh sistemah klient-servernoï arhitektýry //Trýdy Mejdýnarodnogo simpoziuma «Nadejnost i kachestvo». [Application of metadata in adaptive information systems of client-server architecture //Proceedings of the International Symposium «Reliability and Quality»]. – 2010. – V. 1. – P. 120–125.

5 **Ageev, E. L.** Spolzovanie freimvorkov pri razrabotke programmogo obespechenia //Vestnik sovremennyh issledovaniï [Using frameworks in software development // Bulletin of modern research]. – №. 11.1. – P. 210–212.

6 **Gamma, E., Helm, R., Johnson, R., Vlssides, J.** Proemy obektno-orientirovannogo programmirovaniia. Patterny proektirovaniia. [Object-oriented programming openings. Design patterns]. – SPb. : Peter, 2015. – 386 p.

7. Bootstrap – Elementy setki i kak ih ispolzovat dlia sozdaniia maketa [Bootstrap – Grid Elements and How to Use Them to Create a Layout.] // <https://itchief.ru/bootstrap/grid-elements>. 21.03.2021.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*М. Ж. Мухамбетова

Атырауский университет имени Х. Досмухамедова,

Республика Казахстан, г. Атырау.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

МЕТОДЫ СОЗДАНИЯ АДАПТИВНЫХ ПРОГРАММНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ С ПОМОЩЬЮ ФРЕЙМВОРКА BOOTSTAR

На сегодняшний день потребительские спросы требуют совершенствования методов создания программных приложений. Ведущие специалисты в области языков и технологий программирования поддерживают не только объектно-ориентированное программирование с помощью библиотек, но и использование метода каркаса, то есть создание приложений с помощью фреймворка, данный метод внедряется как современный тренд в этой области. Обсуждаемая в этой статье среда Bootstrap представляет собой основу для программирования адаптивных клиентских приложений, которые можно адаптировать к основным браузерам. В связи с целью исследования в данной статье описываются методы разработки адаптивных программных приложений с помощью фреймворка Bootstrap, способы настройки фреймворка, использование контейнеров, строк и адаптивных блоков при работе в сеточном режиме, организация и реализация чтения приложений с мобильных устройств. Использование данного подхода при разработке приложений помогает создавать качественные программы за счет предотвращения трудностей, возникающих в процессе программирования и предлагается как оптимальных метод. Внедрение вышеуказанных методов в учебный процесс способствует при подготовке конкурентоспособных специалистов, обладающих современными знаниями, умениями и навыками.

Ключевые слова: bootstrap, фреймворк, адаптивность, web-сайт, программное приложение, учебный процесс.

*M. Zh. Mukhambetova

Kh. Dosmukhamedov Atyrau University,

Republic of Kazakhstan, Atyrau.

Material received on 09.09.21.

METHODS FOR CREATING ADAPTIVE SOFTWARE APPLICATIONS WITH THE BOOTSTRAP FRAMEWORK

Today, consumer demands require improved methods for creating software applications. Leading experts in the field of programming languages and technologies support not only object-oriented programming using libraries, but also the use of the framework method, that is, the creation of applications using a framework, this method is being introduced as a modern trend in this area. The Bootstrap framework discussed in this article provides a framework for programming responsive client applications that can be adapted to major browsers. In connection with the purpose of research, this article describes methods for developing adaptive software applications using the Bootstrap framework, to configure the framework, use containers, strings and adaptive blocks when working in grid mode, organizing and implementing reading applications from mobile devices. The use of this approach in application development helps to create high-quality programs by avoiding difficulties arising in the programming process and is proposed as the best method. The introduction of the above methods into the educational process contributes to the preparation of competitive specialists with modern knowledge, skills and abilities.

Keywords: bootstrap, framework, responsiveness, website, software application, educational process.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

FTAMP 14.29.29

<https://doi.org/10.48081/NVSJ5687>

**К. Ш. Коккозева¹, К. С. Ахметжанова², К. Ш. Кумаржанова³,
*Р. Т. Байчинов⁴**

^{1,2,4}С. Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

²ШҚО ББ «Ұлан ауданының психологиялық-педагогикалық түзеу
кабинеті» КММ,
Қазақстан Республикасы, Қ. Қайсенов қ.

³ШҚО ББ Өскемен қаласы білім бөлімінің «№5 орта мектебі» КММ,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

⁴ШҚО ББ «Облыстық психологиялық-медициналық-педагогикалық
кеңесі» КММ,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

ДИЗАРТРИЯСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТЕКСЕРУДЕ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Мақалада дизартриясы бар кіші мектеп жасындағы балаларды логопедиялық тексерудің қазіргі жағдайын талдау ұсынылған. Теориялық зерттеулерді талдау және тәжірибе аталған мәселенің өзекті екендігін көрсетті.

Авторлар дизартриясы бар балаларды логопедиялық тексеру кезінде нейропсихологиялық әдістерді қолдануға баса назар аударады, себебі кіші мектеп жасындағы балаларды зерттеу динамикалық, эмоционалды жағымды, кешенді болуы қажет, ал бұл жағдай тексерудің тиімді әдістерін одан ары іздеуге және қолдануға итермелейді. Авторлардың пікірі бойынша, дизартриясы бар балаларға логопедиялық тексеру барысында нейропсихологиялық әдістерді қолдану аса маңызды, өйткені сөйлеу белсенділігіне өсіп келе жатқан баланың барлық жоғары психикалық функциялары қатысады – есте сақтау, ойлау, зейін, қиял. Белгілі болғандай, баланың когнитивті сферасының дамуы сөйлеу тілінің, сондай-

ақ жоғары психикалық функциялардың дамуының негізі болып табылады. Авторлар өздерінің тәжірибелері негізінде дизартриясы бар балаларды логопедиялық тексеру барысында нейропсихологиялық әдістерді қолданудың маңыздылығын рет-ретімен дәлелдейді. Логопед үшін коррекциялық жұмыста дұрыс бағытта «мәжбүрлі» жұмыс жасату үшін мидың құрылымы мен оның бөлімдері бұзылыстарының түрін дұрыс анықтаудың маңыздылығы ерекше көрсетіледі.

Кілтті сөздер: дизартрия, балалар, кіші мектеп жасы, логопедиялық тексеру, нейропсихологиялық әдістер.

Кіріспе

Бүгінгі таңда логопедиялық тәжірибеде кіші мектеп жасындағы балаларда дизартриялық бұзылыстар жиі кездеседі [1].

Арнайы әдебиеттердегі зерттеулерде дизартрия сөйлеу тілі аппаратындағы ағзалар мен тіндердің жүйкемен қамтамасыз етілуінің органикалық жеткіліксіздігінен сөйлеу тілінің дыбыстарды айту жағынан бұзылуы деп көрсетілген [2].

Г. Г. Гутцман, О. В. Правдина, Л. В. Мелехова, О. А. Токарева, И. И. Панченко, Р. И. Мартынова, Е. М. Мастюкова, К. А. Семенова, Л. В. Лопатина, Н. В. Серебрякова, Э. Я. Сизова, Э. К. Макарова, Е. Ф. Архипова, Е. Ф. Соботович және тағы басқа ғалымдардың еңбектерінде дизартриялық бұзылыстардың симптоматикасы ретінде артикуляцияның «таза еместігі», «көмескілігі», сондай-ақ түсініксіз мәнерсіз сөйлеу, нашар дикция, буындық құрылымы бойынша күрделі сөздегі дыбыстарды алмастыру, қалдырып кету және тағы да басқалары байқалатындығы, сол себептен балалар ұзақ, жүйелі жекелей логопедиялық көмекті қажет ететіндігі нақты көрсетілген [3; 4].

Сонымен, жоғарыда аталған авторлардың зерттеу жұмыстарын талдау дизартриялық бұзылыстар кезіндегі логопедиялық тексеру жұмысы мәселені толығымен шешпейтіндігін, дизартрияны диагностирудың жаңа әдістемелік аспектілерін, тиімді бағыттарын одан ары өңдеу маңыздылығын көрсетті. Сол себептен, біздің ойымызша, кіші мектеп жасындағы балаларды зерттеу динамикалық, эмоционалды жағымды, шаршатпайтын және жан-жақты болуы керек, ал бұл жағдай тексерудің тиімді бағыттарын одан ары іздеуге және қолдануға итермелейді.

Зерттеу жұмысының теориялық бөлімі эксперименталды зерттеудегі мақсатымызды анықтауға мүмкіндік берді, ол – дизартриясы бар балаларды логопедиялық тексеруде нейропсихологиялық әдістерді қолдану.

Материалдар және әдістер

Эксперименталды зерттеу жыл басында және соңында 2 апта көлемінде Қ. Қайсенов кентіндегі Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы «Облыстық психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңесі» және «Ұлан ауданының психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті» КММ дизартриялық бұзылыстары бар 6-7 жас (2 қыз және 4 ұл) аралығындағы 6 балаға жүргізілді.

Қазіргі кезде нейропсихологиялық әдіс сөйлеу тілі дамуындағы әртүрлі қиындықтарды нақты анықтауда қолданылады [1]. Біздің ойымызша, бұл әдіс дизартриялық бұзылыстарды диагностиқтауға, нақты айтқанда, баланың тілдік және психикалық ерекшеліктерін барынша анықтауға, түзету жұмысын нақты бағыттауға мүмкіндік береді.

Біз зертеу жұмысында А. Р. Лурия нақты болжаған сөйлеу үрдісінің психофизиологиялық негізіне сүйенеміз. Атап айтқанда, аталған концепцияда жүйелер бас миының функционалды және құрылымдық спецификасы негізінде жүзеге асатыны, оның бірі бас миының алдыңғы бөлігінде екендігін және қозғалу үрдістеріне қатысатындығы, мидың бұл бөліктері сөздің байланысын реттеп отыратындығы, ал екінші жүйе мидың артқы бөлігінде орналасқан ақпарат сақтауға өңдеуге қатысатындығы нақты дәлелденген [5].

Аталған әдістер тесттік сипатта болып, оны жүргізу барысы мен бағалау жүйесі стандартталынған [6]. Бұл сөйлеу тілі бұзылысының бейнесін көрнекі байқауға және сөйлеу тілінің әртүрлі жақтарының бұзылыстарының көріну деңгейін анықтауға, баланың сөйлеу тілінің даму динамикасын және түзету әсерін нәтижелігін қарауға қолайлы болып келеді.

Осы ретте, балалардың ауызша сөйлеуін тексерудегі диагностикалық әдістемені жүргізу шарттары төмендегідей болды:

- тексеру барысында баланың эмоционалды оң күйге келтіру;
- тілдесуге оңтайлы жағдай жасау;
- ойын түрінде жүргізу;
- суреттерге сүйене отырып, сөздік нұсқауды жай немесе құрмалас сөйлем түрінде беру;
- түсінікті анықтау үшін анықтама сұрақтар қою [1].

Балаларды тексеру Л.С. Цветкованың [7] әдісі арқылы жүргізілді. Ол келесідей сатылардан тұрды:

Кесте 2 – Экспрессивті сөйлеу тілі

Тесттер	Материалдар	Қолданылуы	Симптомдарды талдау (қателіктер)
1	2	3	4
1. Спонтанды сөйлеу: әңгімелесу әдісі	Б а л а м е н о ғ а н жақын тақырыпта әңгімелесу.	Мектепте сабақтарын қалай? Сен кіммен доссың?	Былай болуы мүмкін: 1 – сұрақ мазмұнына сай, бір-екі күрделі жауап; 2 – жауаптың болмауы, эхолалия және персеверация т.б
2. Диалогтық сөйлеу тілі: қысқа сұрақ жауап әдісі.	Қ ы с қ а с ұ р а қ жауаптар.	Тақырыбы : «Мектеп туралы», «Жазғы демалыс кезінде сен не істедің?» т.с.с.	3 – нақты емес жауаптар – осы және басқада сөздік тігірендіргіштер мандай және мандай арты бөлімдердің дисфункциясын көрсетеді; 4 – мандай бөліктерінің дисфункциясы; 5 – сөзді табудағы, тіркесті құрастыру-дағы қиындық, самай, төбе бөлім-дерінің дисфунк-циясы.
Автоматтан-дырылған сөйлеу	1-ден 10-ға дейінгі сандық қатарды айтуы; апта, айаттарын атауы.	1-ден 10-ға дейін сана, ал енді кері сана; апта күндерін ата.	мүмкін литералды (моторлы және сенсорлы) парапазия, аграмматизмдер (әр түрлі негізден) болуы мүмкін; мидың бұзылысына әсер ететін қателіктерді дұрыс табу қажет.
Қайталау сөйлеу тілі.	а) қайталау: 1) дыбыстар: а, о, у, б, к, п, д, л, т, н, х, р, ч; 2) ұқсас ды-быстар: б-н, к-с, м-р; 3) оппози-циялық дыбыс жұптары: б-п, д-т, к-г, х-к, з-с және т.б.; 4) дыбыстар сериясы: би-ба-бо, бо-би-ба және т.б.	Қайталауға арналған мате-риал бір элемент бойынша беріледі (дыбыс, буын, сөз). «Менімен бірге сөздерді қайтала: көзінді жұмда, мұқият тындап, қайтала. Ал енді дыбыс сынарын қайтала» және т.б.	Оппозициялық дыбыс жұптарын қайталау қателігі тек қана фонематикалық естудің бұзылуы нәтижесінен ғана емес, сонымен қоса моторика бұзылы-сынан да болуы мүмкін. Басқа индикатор көмегімен тексеріледі. Осы дыбыс жұпта-рын қайталауда кемістіктердің қосылуы мидың мандай арты бөлігі-нің дисфункциясынан немесе қыртыстық белсенділіктің жалпы төмендеуінен болады.
	б) сөзді қайталау: терезе, төбе, үй, түтін.	Мұқият тындап, менімен бірге қайтала.	Сөзді қайталаудағы қателіктер әртүрлі себептерге байла-нысты болуы мүмкін: 1) фонематикалық естудің бұзылысы (самай бөлігі – 22 алаң); 2) сөйлеу процесінің инерттілігі (пер-северация, конта-минация) – мандай арты бөлік; 3) есту бұзылысы (самай бөлігі) және сөйлеудің моторлы бұзылысы (литералды моторлы парафазиялар және т.б.)

	в) сөз тіркесін қайталау (біргіндеп сөйлем көлемі күрделеніп отырады): Ай жарық. Бала ұйықтап жатыр. Қыз бала орманға барды. Бала доппен ойнап жүр.		Есту-сөйлеу есі, есту арқылы қабылдаудың көлемі тексеріледі. Мүмкін болатын қателіктер: тіркес көлемін немесе соңғы сөзді ұмытып қалу, литералды және вербалды парафазия мидың самай бөлігінің дисфункциясын білдіреді; келесі тіркес элементтерінің контаминациясы, персеверациясы маңдай және маңдай арты бөліктердің сәйкес дисфункциясына байланысты болуы мүмкін.
Белсенді сөйлеу тілі	а) бейнелі сурет бойынша әңгіме; б) өзіндік шығарма (берілген тақырыпта ауызша әңгіме)	Мына суретте не бейнелен-генін айтшы? Тек толық жауап керек. Қыс мезгілі	Белсенділік, әңгіме байланыстылығы, лексика, парафазия-ның бар-жоқтығы, аграмматизмдер, сурет сюжетіне сәйкестік тексеріледі. Бұл мәселе жан-жақты, оның көмегімен есту-сөйлеу есі, сөйлеу, вербалды ойлау тексеріледі. Қателіктер: лексикада – литералды және вербалды парафазия, лексикалық құрамның, сөйлеу грамматикасының кедейлігі (сөйлеу зоналарының зақымдалуы), пікірлердің байланыстылығы, адекваттылық, сюжет пен оның мағынасын түсіну (мидың маңдай зонасының зақымдалуы).
Номинативті сөйлеу	Номинативті суреттер бойынша заттарды атау	Мына суретті ата (көрсетіледі), ал енді мынаны т.с.с одан соң 2 сурет – мынаны ата. Сосын 3тен.	Мынандай қателіктер болуы мүмкін: сенсорлық және моторлық негізден (литеральді парафазия). Самай жарты шарының төменгі төбе және самай бөлімдерінің дисфункциясы болуы мүмкін.
	Дене бөліктерін атауы және түсінуі – мұрын, көз, мойын, құлақ, қол, аяқ, қас, шаш	Сенің мұрының қайда көрсетші?. Ал енді көзіңді, аузыңды көрсет. Ал енді менікің көрсет-ші. Бұл не айтшы? (көзді мұрынды көрсетіп айтамыз.)	Дене бөліктерінің кемістікті атағанда сомато-кеңістіктік сезінудің бұзылуы, мидың төбе бөлімінің дисфунк-циясы жайлы айтуға болады.

Кесте 3 – Импрессивті сөйлеу тілі

Тесты	Материал	Инструкция	Симптомдарды талдау (қателіктер)
1	2	3	4
1. Вербалды нұсқауларды түсіну және орындау әдісі	Тіркестер : 1. Көзінді жұм . 2. Аузыңды аш. 3.Қолыңды қой. 4.Орнын-нан тұрып, есікке барып қайта кел.	Мен саған тапсырма беремін сен мұқият тындап,орында.	Самай бөлімдерінің дисфункциясы кезінде барынша сөйлеу нұсқаулары бұзылады. Дегенмен, көбінесе, осы нұсқауларды түсіну сақталады.
2. Қаратпа сөзді түсіну: Әңгімелесу әдісі	Күнделікті өмірде қолданылатын әңгіме. «Сен бүгін таңғы асыңды іштіңбе? Сен не жедің? Бүгін ауа-райы қалай? Саған менімен бірге жұмыс жасаған ұнайма?»	Мен саған сұрақ қоямын, ал сен жауап бересің. Егер қаласаң, сенде маған сұрақ қоя аласың мен саған жауап беремін.	Мазмұны бойынша әртүрлі, контекстен тыс, жалпы тақырыппен байланысты емес сұрақтар қойған дұрыс, сонда ғана түсінудің бұзылуы анықталады. Бұл кемістік бәрінен бұрын самай бөлімдерінің дисфункциясымен байланысты.
3.Заттық сөздерді түсінуі. Аталған заттарды көрсету әдісі.	1.Заттық суреттер 2. Қоршаған орта заттары.	Алдымен бір заттан кейін екі, үш затты көрсетуін сұраймыз. «Үстелді» көрсетші, «алманы» көрсет. Алманы және қасықты көрсет.	Көлемінің үлкеюі қателіктерге әкелуі мүмкін: - Келесі сөздерді ұмыту; - Бір суретті басқасымен ауыстыру; - Бас тарту; - Адекватты емес суреттерді көрсету. Бұл кемістіктер сол жақ самай зонасының патологиясымен, оның 2-ші самай иірілімімен байланысты.
4. Тіркесті түсіну әдісі.	Сөз тіркесінің грамматикалық құрылымына байланысты жай және қысқа сөйлемдер. Түсіну көрсеткіші (индикатор) – тіркес-ке сай суретті көрсету.	Мына суреттерді көрсетші: «Бала орындықта отыр». «үстелде гүл тұр»	

5. Фонемати-калық есту.	Жеке дыбыстар: Дзьюнкті – а-к, б-л, т-ш; Оппозиционные – б, п, д, т (бір дыбыстан ғана беріледі)	Қайталау көрсеткіші. Көзінді жұмып, менімен бірге қайтала. Индикатор – дыбыс. Мен дыбысты айтамын сен сол дыбысты табасын буква (3-4 ішінен – Б, П, Г, Д немесе А, К, О, Р) Индикатор –рефлекторлы реакция. Мен Б дыбысын айтқанда, сен қолыңды көтер, ал П дыбысын айтсам, көтерме.	Қателіктер: оппозициялық дыбыстарды ауыстыру сенсорлы афазия туралы ақпарат береді (жоғары самай иірілімдерінің дисфункциясы – 22 алаң)
-------------------------	---	---	---

Кесте 4 – Логикалық-грамматикалық құрылымдарды түсіну

Тесттер	Материал	Инструкция	Симптомдарды талдау (қателіктер)
1	2	3	4
1. грамматикалық құрылымдарды тексеруге	Кез келген заттар – қарындаш,кілт, дәптер	Бір заттан: «Дәптерді көрсетші ». Екі заттан (интонацияны өзгертпей): «Дәптер мен қарындашты », «дәптермен қарындашты, қарындашпен кілтті ,кілтпен дәптерді көрсет» т.с.с.	Бұл пробалар грамматикалық байланыстырып сөйлеуді түсінуді тексеруге бағытталған. Түсінудегі қателіктер мидың сол жақ жарты шарының ТРО зонасының патологиясын білдіреді.
2. салыстырмалы конструкциялар	Шыбын пілден үлкен . Піл шыбынан үлкен	Қай сөйлем дұрыс?	
3. инверсия	Қанат Аманды соқты	Кім тентек?	
4. сөйлем құрылымы	Кеңістікте жатқан заттар (қарындаш, кілт т.с.с	Қарындашты үстелге қой, қарын-дашты үстелдің астына қой т.с.с	

Нәтижелері және талқылануы

Нәтижелерді өңдеуде Л. С. Цветкованың, Т. В. Ахутинаның және Н. М. Пылаеваның ұсынған сөйлеу тілі сынамалары қолданылған Т. А. Фотекованың [8] диагностикалық әдістемесі бойынша бағалау критерилері қолданылды. Сонымен қатар, А. Р. Луриямен [5] жасалынған күрделі грамматикалық қатынастарды түсіну де зерттелінді. Ал жалпы әдістемені жүргізу жемісті болуы үшін әрбір тапсырамны орындауға байланысты балдық жүйе ойластырылған, бұл зерттеу жұмысының мақсаты мен міндетін анық айшықтауға көмектесті.

Зерттеу нәтижелерін талдау мен өңдеудің тапсырманы орындауға арналған екі деңгейі ойластырылған:

логопедиялық – бағалау жүйесі негізінде, үлгерімнің жалпы деңгейін, сөйлеудің әртүрлі жағын, тілдік сұлбаны салу;

нейропсихологиялық – сөйлеудің бұзылыстарын анықтап қана қоймай, психологиялық механизмдерді негізінде қарастырады [9]. Бұл мақсатқа жету үшін бас ми қыртысының алдыңғы және артқы бөлік функциясына сай бағалау жүйесі енгізілген. Талдаудың бұл тәсілдері А. Р. Лурия, Т. В. Ахутинаның теориясына негізделген [5; 10].

Бағалау: барлық тапсырмалар сериясы үшін жалпы критерий бойынша жүзеге асырылды:

1 балл – нақты және дұрыс жауап;

0,5 балл – өзіндік түзету немесе стимулды көмектен кейінгі дұрыс жауап;

0,25 балл – дұрыс құрылмаған форма;

0 балл – орындамау немесе орындаудан бас тарту.

Әрбір тапсырмалар тобының өздеріне тән бағалау деңгейлері бар.

Т. А. Фотекованың [7] пайымдауынша, балалардың даму деңгейлері төмендегідей болды:

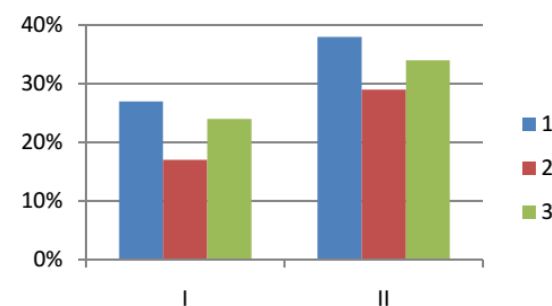
IV деңгей – 100–70 % – жоғары.

III деңгей – 69,9–45 % – орташадан жоғары.

II деңгей – 44,9–20 % – орташа.

I деңгей – 19,9 % – 0 – төмен.

Жоғарыда мәліметтер негізінде экспериментке алынған балалардың алғашқы және логопедиялық түзету жұмыстарынан кейін жүргізілген екіншілік тексеру нәтижесінің салыстырмалы сараптамасы деңгейлер бойынша сандық қатынаста бағаланды.

Сурет 1 – Балаларды алғашқы және екіншілік тексеру нәтижесінің ортақ пайыздық қатынас диаграммасы

I – біріншілік тексеру; II – екіншілік тексеру.

1 – экспрессивті сөйлеу тілі; 2 – импрессивті сөйлеу тілі; 3 – логикалық-грамматикалық құрылымдар.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біздің жоғарыда көрсеткен зерттеулерімізді айғақтайтын шешім, келесі:

1) дизартриялық бұзылыстар кездесетін балалармен жеке қарым-қатынасқа түсуге және олардың мүмкіндіктерін білуге көп септігін тигізді;

2) дизартриясы бар балаларды логопедиялық тексеруде біз қолданған нейропсихологиялық әдістер сөйлеу тілі қиындықтарын барынша анықтауға мүмкіндік берді;

3) түзете-дамытушылық жұмыстарды дұрыс жоспарлауға негіз болды;

4) аталған әдістерді алдағы уақытта қолдану көзделді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Ерсарина, А. К.** Балалардың дене және психикалық дамуының бұзылыстарын диагностикалау: ПМПК мамандарына арналған анықтамалық-әдістемелік құрал, 3 бөлім. Балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды клиникалық және психологиялық-педагогикалық тұрғыдан топтастыру. – Алматы, 2014. – 306 б.

2 **Бадалян, Л. О.** Детская неврология. / Л. О. Бадалян. – М. : ООО «МЕДпресс», 1998. – 359 с.

3 **Архипова, Е. Ф.** Клинико-педагогическая характеристика детей со стертой формой дизартрии //Актуальные вопросы теории и практики коррекционной педагогики. – М., 1997. – 276 с.

4 **Лопатина, Л. В.** Структура речевого дефекта у дошкольников со стертой дизартрией //Актуальные проблемы обучения, адаптации и интеграции детей с нарушениями речевого развития. – СПб, 1995. – С. 149–150.

5 **Лурия, А. Р.** Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга. – Изд. 3-е. – М. : Академический Проект, 2000. – 512 с.

6 **Цветкова, Л. С.** Актуальные вопросы нейропсихологии детского возраста. – Москва-Воронеж, 2007. – 304 с.

7 **Цветкова, Л. С., Цветков, А. В.** Проблема синдрома в нейропсихологии детского возраста. – Научный журнал Вопросы психологии. – 2009. – № 2. – С. 164–170.

8 **Фотекова, Т. А.** Тестовая методика диагностики устной речи младших школьников. – М., 2000. – 129 с.

9 **Цветкова, Л. С.** Методика нейропсихологической диагностики детей. Изд. 2-е, исправленное и дополненное [текст]. – М. : «Российское педагогическое агентство», «Когито-центр», 1998. – 128 с.

10 **Фотекова, Т. А., Ахутина, Т. В.** Диагностика речевых нарушений школьников с использованием нейропсихологических методов: методическое пособие. – 2-е изд., испр. и доп. : Айрис-пресс, 2007. – 176 с.

References

1 **Ersarina, A. K.** Balalardyň дене және psihikalyq damuynyň bұзыlystaryn diagnostikalau: PMPK mamandaryna arnalǵan anyqtamalyq-ädistemelik qural, 3 bölim. Balalardyň söileu tilindegi bұзыlystardy klinikalyq және psihologialyq-pedagogikalyq тұrǵydan toptastyru. [Diagnosis of violations of the physical and mental development of children: reference manual for specialists of the PMPC, section 3. Clinical and psychological-pedagogical grouping of disorders in the language of speech of children]. – Almaty, 2014. – 306 b.

2 **Badalyan, L. O.** Detskaya nevrologiya. [Pediatric neurology]. – M. : ООО «MEDpress», 1998. – 359 s.

3 **Arkhipova, E. F.** Kliniko-pedagogicheskaya kharakteristika detej so stertoj formoj dizartrii //Aktualnye voprosy teorii i praktiki korrekcionnoj pedagogiki. [Clinical and pedagogical characteristics of children with erased dysarthria// Topical issues of the theory and practice of corrective pedagogy]. – M., 1997. – 276 s.

4 **Lopatina, L. V.** Struktura rechevogo defekta u doshkolnikov so stertoj dizartriiej//Aktualnye problemy obucheniya, adaptaczii i integraczii detej s narusheniyami rechevogo razvitiya. [Structure of speech defect in preschoolers with erased dysarthria//Topical problems of education, adaptation and integration of children with impaired speech development]. – SPb, 1995. – S. 149–150.

5 **Luriya, A. R.** Vysshie korkovye funkczii cheloveka i ikh narusheniya pri lokalnykh porazheniyakh mozga. – Izd. 3-e. [Higher human cortical functions and their disorders in local brain lesions]. – M. : Akademicheskij Proekt, 2000. – 512 s.

6 **Czvetkova, L. S.** Aktualnye voprosy nejropsikhologii detskogo vozrasta. [Topical issues of neuropsychology of childhood]. – Moskva-Voronezh, 2007. – 304 s.

7 **Czvetkova, L. S., Czvetkov, A. V.** Problema sindroma v nejropsikhologii detskogo vozrasta. [The Problem of Syndrome in Childhood Neuropsychology]. – Nauchnyi zhurnal Voprosy psikhologii, 2009. – № 2. – P.164–170.

8 **Fotekova, T. A.** Testovaya metodika diagnostiki ustnoj rechi mladshikh shkolnikov. [Test technique for diagnosing speech of junior schoolchildren]. – М., 2000. – 129 s.

9 **Czvetkova, L. S.** Metodika nejropsikhologicheskoy diagnostiki detej. Izd. 2-e, ispravlennoe i dopolnennoe. [Method of neuropsychological diagnosis of children]. – М. : «Rossijskoe pedagogicheskoe agentstvo», «Kogito-czentr», 1998. – 128 s.

10 **Fotekova, T. A., Ahutina, T. V.** Diagnostika rechevyih narusheniy shkolnikov s ispolzovaniem nejropsikhologicheskikh metodov: metodicheskoe posobie, 2-e izd., ispr. i dop. [Diagnosis of speech disorders of schoolchildren using neuropsychological methods: study guide]. – Ayris-press, 2007. – 176 s.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*К. Ш. Коккозева¹, К. С. Ахметжанова², К. Ш. Кумаржанова³, *Р. Т. Байчинов⁴*

^{1,2,4}Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова,

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск;

²КГУ «Кабинет психолого-педагогической коррекции Уланского района»

УО ВКО, Республика Казахстан, п. К. Кайсенов;

³КГУ «Средняя школа №5» отдел образования,

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорска;

⁴«Областная психолого-медико-педагогическая консультация» УО ВКО,

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ ЛОГОПЕДИЧЕСКОМ ОБСЛЕДОВАНИИ ДЕТЕЙ С ДИЗАРТРИЕЙ

В статье представлен анализ современного состояния проблемы логопедического обследования детей младшего школьного возраста с дизартрией. Анализ теоретических исследований и практика показал актуальность данной проблемы.

Особое внимание авторы статьи уделяют применению нейropsихологических методов при логопедическом обследовании детей с дизартрией, так как исследование детей младшего школьного возраста должно быть динамичным, эмоционально позитивным, комплексным и это обстоятельство побуждает к дальнейшему поиску и использованию эффективных методов обследования. Применение нейropsихологических методов при логопедическом

обследования детей с дизартрией, по мнению авторов, архиважно, ведь в речевой активности задействованы практически все высшие психические функции подрастающего человека – память, мышление, внимание, воображение. И развитие когнитивной сферы ребенка, как известно, считается основой развития речи, как высшей психической функции.

На основе своего практического опыта авторы последовательно доказывают значимость применения нейropsихологических методов при логопедическом обследовании детей с дизартрией. Подчеркивается, что для логопеда важно правильно определить тип нарушения мозговой структуры и их отделов, чтобы в период коррекционной работы «заставить» их работать в нужном направлении.

Ключевые слова: дизартрия, дети, младший школьный возраст, логопедическое обследование, нейropsихологические методы.

*K. Sh. Kokkozeva¹, K. S. Akhmetzhanova², K. Sh. Kumarzhanova³, *R. T. Baichinov⁴*

^{1,2,4}S. Amanzholov East Kazakhstan University,

Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;

²Public Utility Agency «Office of psychological and pedagogical correction of Ulansky district» Department of Education of East Kazakhstan region

³«Secondary school No. 5» training Ust-Kamenogorsk of Department of Education of East Kazakhstan region,

Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;

⁴Public Utility Agency «Regional psychological, medical and pedagogical consultation» Department of Education of East Kazakhstan region,

Republic of Kazakhstan, Ust-kamenogorsk.

Material received on 09.09.21.

USE OF NEUROPSYCHOLOGICAL METHODS IN LOGOPEDIC EXAMINATION OF CHILDREN WITH DYSARTHRIA

The article presents an analysis of the current state of the problem of speech therapy examination of primary school children with dysarthria. The analysis of theoretical research and practice has shown the relevance of this problem.

The authors of the article pay special attention to the use of neuropsychological methods in the speech therapy examination of children with dysarthria, since the study of children of primary school age should

be dynamic, emotionally positive, and complex, and this circumstance encourages the further search and use of effective methods of examination. The use of neuropsychological methods in the speech therapy examination of children with dysarthria, according to the authors, is important, because speech activity involves almost all the higher mental functions of the younger person – memory, thinking, attention, imagination. And the development of the child's cognitive sphere, as is known, is considered the basis for the development of speech, as the highest mental function.

Based on their practical experience, the authors consistently prove the importance of using neuropsychological methods in the speech therapy examination of children with dysarthria. It is emphasized that it is important for a speech therapist to correctly determine the type of violation of the brain structure and their departments in order to «force» them to work in the right direction during the correctional work.

Keywords: dysarthria, children, primary school age, speech therapy examination, neuropsychological methods.

МРНТИ 14.29.01

<https://doi.org/10.48081/TFIO9439>

***А. Д. Бримкулова¹, М. К. Бұлақбаева², Д. Н. Жүнісбек³**

^{1,3}Спорт және туризм академиясы,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ИНКЛЮЗИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Мақалада инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың теориясы мен практикасына негізделген қазіргі даму кезеңіндегі тенденциялардың маңызы бұл мәселені өзекті етеді. Мүмкіндігі шектеулі балалар өздеріне ыңғайлы білім беру мекемелерін еркін таңдау мүмкіндігіне ие болуы керек. Осыған орай, мақалада әр мұғалімнің кәсіби шеберліктерінің құрамдас бөлігі ретінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың белгілі бір деңгейлері ашып көрсетілген.

Инклюзивті құзыреттілік педагог құзыреттіліктерінің құрылымдарымен байланыста қарастырылады. Педагог құзыреттіліктерінің құрамдас бөліктері – адамның жеке құзыреттіліктері, педагогтың кәсіби, арнайы және жеке құзыреттіліктер. Бұл құзыреттіліктердің жалпы сипаттамасы инклюзивті білім беруде қалыптасқан тәжірибені өзінің кәсіби іс-әрекетінде қолдана алу біліктілігімен түсіндіріледі. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктері мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуде шыңдалып, өздерінің нәтижелерін беруі қажет. Сондықтан мақала қажетті, теориялық және практикалық тұрғыда маңызды деп есептейміз.

Кілтті сөздер: инклюзивті құзыреттілік, мүмкіндігі шектеулі балалар, мұғалімнің кәсіби шеберліктері, арнайы және кәсіби құзыреттілік, инклюзивті білім беру.

Кіріспе

Бүгінгі таңда білім берудегі инклюзивті процесс мүгедек баланы жалпы білім беру мекемесінде қарапайым құрдастарының ортасына қосу

мен қабылдауды, оның ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, бейімделген немесе жеке білім беру бағдарламалары бойынша оқытуды қамтамасыз ететін арнайы ұйымдастырылған білім беру процесі деп түсініледі. Мүмкіндігі шектеулі баланың инклюзивті білім беруіндегі ең бастысы – құрдастарымен бірге білім беру және әлеуметтік тәжірибе алу. Яғни, басқаша айтқанда, инклюзивті білім беру – жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру. Осы орайда, жоғары оқу орындарының педагогикалық процесінде болашақ дене шынықтыру мен спорт мамандарының инклюзивті білім беруге дарялықтары бүгінгі күні өзектілігін арттырып отыр. Оларды жоғары оқу орны қабырғасында даярлау маңызды.

Біздің қоғамымыздың дамуындағы заманауи кезеңі экономикалық дамудың тұрақсыздығымен, әлеуметтік қайшылықтардың, соның ішінде дене шынықтыру мен спорт саласындағы қайшылықтардың өсуімен сипатталады. Бұл жерде зерттеу іс-әрекеттерімен сәйкес дене шынықтыру саласындағы әдіснамалық мәселелердің құны ерекше, себебі, осы сала бойынша туындайтын проблемалар мен олардың алдын алудағы негізгі бағыттарды айқындау өзектілігі белгіленген. Біздің жағдайымызда, болашақ дене шынықтыру және спорт маманының жоғары оқу орнының педагогикалық процесте инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастыру болғандықтан, бүгінгі күні инклюзивті білім беру тиімділігінің негізгі критерийлері, бойында кездесетін өзіндік ерекшеліктерін анықтаудан басталады.

Ғылыми болжау мүмкін, өйткені болашақ өткеннің жалғасы ретінде қарастырылады. Бірақ маманға, оның мазмұны мен дайындық процесіне қойылатын талаптар қазіргі теория мен практикамен салыстырғанда озық болуы керек [1, 242 б.].

Дене шынықтыру жалпы білім беру мекемелерінде де, барлық бейіндегі жоғары білім беру ұйымдарында да міндетті пән болып табылады. Сондықтан, кәсіби педагогикалық білім беру аясында инклюзивті практикамен білім беру мекемелерінде дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби қызметін сәтті жүзеге асыру үшін қажетті арнайы құзыреттіліктерді қалыптастыру қажет.

Осыған орай, біздің *зерттеу жұмысымыздың мақсаты*: болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау, құрылымдық-мазмұндық моделін жасау, әдістемелік жағынан қамтамасыз ету.

Зерттеу жұмысымыздың теориялық бөлімінде «құзыреттілік», «инклюзивті құзыреттілік» ұғымдарын нақтылап, «болашақ дене шынықтыру мен спорт маманының инклюзивті құзыреттілігі» ұғымына авторлық анықтама беруге талпындық.

Шынында да, инклюзивті білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі студенттермен өзара әрекеттесуге мұғалімдерді дайындауға ерекше назар аудару керек [2, 84 б.]. Осылайша, мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға кеңінен енгізу қажеттілігімен байланысты педагогикалық теория мен практиканың қазіргі даму кезеңіндегі тенденциялар мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін өзекті етеді.

Материалдар мен әдістер

Инклюзивті құзыреттіліктерді қалыптастыруда қолданылатын әдістерге біз келесі түрлерін жатқызамыз: *теориялық* – сыни тұрғыда ойлауды дамыту, ақпараттық-коммуникативті технологиялар, интербелсенді әдістер, контекстік оқыту технологиясы; *математикалық зерттеу әдістері* – сауалнама алу, интервью, статистикалық-математикалық, т.б. Зерттеу барысында нәтижеге қол жеткізу мақсатында әдістер бұзушылықты емдеуге бағытталған және мүмкіндігі шектеулі адамдар тұратын қоғамды ескермейді. Көптеген авторлар адам құқықтары бойынша мүгедектігі бар адамдарға қоғамдағы өмірлік тәжірибесін ескермейді деп санайды. Сонымен қатар, әдіс-тәсілдер негізінен кәсіби пікірлерге сүйенеді, мүгедектігі бар адамдардың өмірін олардың өздері емес, кәсіпқойлар бақылайды [3, 107 б.].

Ғылыми әдебиеттерге, ғылыми журналдарда жарияланған басылымдарға шолу білім беру саласындағы зерттеулердің жай-күйі мен тенденцияларын халықаралық деңгейде математикалық модельдеуді қолдана отырып, ұзақ уақыт бойы журналдардың кең ауқымында жарияланған мақалаларды талдау арқылы талдауды қажет етті. Мазмұнды талдау әдісі анықталған сандық заңдылықтарды кейіннен мазмұнды түсіндіру үшін мәтіндер мен мәтіндік массивтерді сандық талдау ретінде қолданылды.

Инклюзивті білім беруді іс жүзінде жүзеге асыру үшін материалдық базамен ғана емес, сонымен қатар қоғам мүшелерінің әртүрлі ұстанымдарымен, ең алдымен мұғалімдердің кәсіби қызметін жаңа жағдайда жүзеге асыруға дайын еместігімен байланысты бірқатар мәселелерді шешу қажет. Мүмкіндігі шектеулі бала білім беру мекемесін еркін таңдау мүмкіндігіне ие болуы керек екенін ескере отырып, әр мұғалім өзінің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде инклюзивті құзыреттіліктің белгілі бір деңгейіне ие болуы керек.

Құзыреттілік тәсілін іске асыру шеңберінде орындалған бірқатар зерттеулер (О. М. Бобиенко, Г. В. Никитина, А. П. Тряпицына және т. б.) қазіргі заманғы адамға (студент, маман) қажетті негізгі құзыреттердің құрамын қандай да бір түсіндіруді қамтиды. Осының салдарынан «құзыреттілік» ұғымының оны құрайтын құзыреттердің шамадан тыс санымен шамадан тыс жүктелуі байқалады [4]. Әр түрлі құзыреттер мен құзыреттердің арақатынасын реттеу

үшін, біздің ойымызша, құзыреттіліктің мазмұнды және функционалды түрлерін бөліп, қызметтің мазмұны мен оны жүзеге асыру тәсілдері туралы идеяларды ажырату қажет. Құзыреттілік дәстүрлі түрде маманның дайындық деңгейіне қойылатын Әлеуметтік талаптар, құзыреттіліктің белгілі, белгіленген мазмұны ретінде түсініледі, ол құзыретті болу үшін игерілуі керек, ал құзыреттілік осы талаптарға сәйкестік деңгейін анықтайтын жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде түсініледі [5; 102].

Нәтижелер және талқылау

Мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігі оның кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі болып табылады және негізгі мазмұнды және функционалды құзыреттіліктерді қамтиды.

Мұғалімнің құзыреттілігінің тұтас құрылымын жалпы, негізгі, арнайы және жеке құзыреттіліктер жиынтығы ретінде сипаттау үшін біз келесі деңгейлерді бөлдік (Кесте 1).

Кесте 1 – Педагог құзыреттілігінің құрылымы

Қарастырылатын деңгейлер	Құзыреттіліктердің түрлері	Құзыреттіліктер құрылымы	
		Негізгі мазмұндық құзыреттіліктер	Негізгі функционалды құзыреттіліктер
Адамның жалпы құзыреттілігі	Жалпы (әмбебап)	Құндылық-мағыналық Жалпы мәдени Зияткерлік (интеллектуалды) Ақпараттық Жеке өзін-өзі жетілдіру	Білім беру Коммуникативті Әлеуметтік-кәсіби Әлеуметтік-рөлдік
Педагогтың кәсіби құзыреттіліктері	Негізгі (белгілі бір кәсіби салада)	Құндылық-мотивациялық Мәдениеттану Интеллектуалды-педагогикалық Ақпараттық Кәсіби-тұлғалық өзін-өзі жетілдіру	Операциялық: Диагностикалық Болжамдық Конструктивті Ұйымдастыру Коммуникативті Технологиялық Түзету Зерттеу
Педагогтың арнайы құзыреттіліктері	Арнайы (қызметтің нақты жағдайларында)	Мотивациялық Когнитивтік Рефлексивті	Операциялық
Педагогтың жеке құзыреттіліктері	Жеке (нақты кәсіби міндеттерді шешуге бағытталған)	Мотивациялық Когнитивтік Рефлексивті	Операциялық

Кестеде, адамның жалпы құзыреттілігі жалпы негізгі мазмұнды және функционалды құзыреттіліктерді қамтитынын байқадық.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі белгілі бір кәсіби саладағы маманның, мысалы, мұғалімнің, тәрбиешінің, дефектологтың негізгі кәсіби құзыреттілігін қамтиды. Педагогикалық қызмет жүзеге асырылатын мекеменің және қызмет бағытталған объектінің ерекшелігімен талап етілетін педагогтың арнайы кәсіби құзыреттілігі, мысалы, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі (жалпы білім беретін, арнайы (түзету) мектептері, арнайы спорт мектептерінде және т.б.) немесе балалардың әртүрлі санаттарымен, ата-аналармен жұмыс жасаудағы педагогтың кәсіби құзыреттілігі.

Нақты педагогикалық іс-әрекеттің орындалуын, нақты педагогикалық мәселені шешуді қамтамасыз ететін мұғалімнің жеке кәсіби құзыреттілігі.

Мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігі арнайы кәсіби құзыреттілік деңгейіне жатады. Бұл мұғалімдердің оқушылардың әртүрлі білім қажеттіліктерін ескере отырып, инклюзивті білім беру процесінде кәсіби функцияларды жүзеге асыру қабілетін анықтайтын және мүмкіндігі шектеулі баланың білім беру ұйымының ортасына қосылуын және оның дамуы мен өзін-өзі дамытуына жағдай жасауды қамтамасыз ететін интегративті жеке білім беру [6; 87].

Мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігінің құрылымына мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігінің компоненттері ретінде қарастыратын негізгі мазмұндық (мотивациялық, когнитивтік, рефлексивтік) және негізгі операциялық құзыреттіліктер кіреді (Сурет 1).

Сурет 1 – Инклюзивті құзыреттіліктің құрамдас бөліктері

Біз зерттеу жұмысымызда болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастырудың компоненттерін жүйелей отырып, мазмұндық сипаттамаларын жасауға талпындық (Кесте 2).

Кесте 2 – Болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттіліктің негізгі мазмұндық компоненттерінің сипаттамасы

№	Компоненттер	Мазмұндық сипаттамасы
1	Мотивациялық құзыреттілік	терең жеке қызығушылығымен, мүгедек балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарының ортасына қосу жағдайында педагогикалық қызметті жүзеге асыруға оң бағдарлануымен, мотивтердің жиынтығымен сипатталатын мотивациялық құзіреттілікті қамтиды (әлеуметтік, танымдық, кәсіби, жеке даму және өзін-өзі растау, өзіндік әл-ауқат және т.б.).
2	Когнитивті құзыреттілік	инклюзивті оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін құндылықтар, қажеттіліктер, мотивтер жиынтығы негізінде белгілі бір кәсіби әрекеттерді орындауға ынталандыру қабілеті ретінде анықталады
3	Рефлексивті құзыреттілік	инклюзивті білім беруді дайындау және жүзеге асыру жағдайында іс-әрекетті рефлексиялау қабілетінде көрінетін рефлексивті құзыреттілікті қамтиды.

Мұғалімнің инклюзивті құзіреттілігінің негізгі компоненттерінің ішінде құзыреттілік үшін ең маңыздысы – мұғалімнің жеке басының бағыты. Бұл, *біріншіден*, тұлғаның жалпы гуманистік бағыты; *екіншіден*, әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалардың инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асыруға оң көңіл бөлу, мүмкіндігі шектеулі балалардың сәтті әлеуметтенуі үшін инклюзивті білім берудің маңыздылығын түсіну, оның гуманистік әлеуетін терең түсіну.

Болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзіреттілігінің танымдық құрамдас бөлігі инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін қажетті білім жүйесі мен танымдық іс-әрекеттің тәжірибесі негізінде педагогикалық ойлау қабілеті, инклюзивті білімнің теориялық және практикалық мәселелерін шешуде маңызды ақпаратты қабылдау, санада өңдеу, есте сақтау және қажетті уақытта көбейту қабілеті ретінде анықталған танымдық құзіреттілікті қамтиды.

Осы негізгі құзыреттіліктің негізінде жатқан ерекшеліктер:

- арнайы білім беру қызметі саласындағы инновациялық интеграциялық үдерістердің ғылыми кәсіби-педагогикалық білімі;
- жеке тұлғаны дамыту негіздері;
- оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық және психологиялық негіздері;
- нормадағы оқушылардың және дамуында әр түрлі бұзушылықтары бар оқушылардың анатомиялық-физиологиялық, жас, психологиялық және жеке ерекшеліктері;
- тәрбиеленушілердің өзін-өзі дамыту процесін педагогикалық басқару негіздері;

– даму кемістігі бар қоғам мен адамның өзара іс-қимылының негізгі заңдылықтары.

Мұғалімнің инклюзивті құзіреттілігінің *операциялық құрамдас бөлігі* педагогикалық процесте нақты кәсіби міндеттерді орындау қабілеті ретінде анықталатын және инклюзивті білім беруді сәтті жүзеге асыру, туындаған педагогикалық жағдайларды шешу, педагогикалық мәселелерді дербес және мобильді шешу әдістері, іздеу-зерттеу қызметін жүзеге асыру үшін қажетті педагогикалық іс-әрекеттің дамыған әдістері мен тәжірибесін қамтитын операциялық құзіреттіліктерді қамтиды.

Инклюзивті құзіреттіліктің функционалды саласы операциялық негізгі құзыреттер жүйесімен ұсынылған, әр операциялық құзыреттілік негізгі мазмұнды құзыреттердің толық циклын қамтиды (Кесте 3):

Кесте 3 – Инклюзивті құзіреттіліктің функционалды саласы негізгі операциялық құрамдары

Негізгі операциялық құзыреттілік түрлері	Мазмұндық сипаттамасы
диагностикалық	оқушылар ұжымының даму деңгейіне, жеке тұлғаның дамуына, жекелеген оқушылардың оқуы мен тәрбиесіне, инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық үдерістің жалпы және оның жекелеген кезеңдеріндегі жағдайына дұрыс диагноз қою қабілеті
болжамдық	инклюзивті білім беру жағдайында белгілі бір педагогикалық әрекеттердің нәтижелерін болжау мүмкіндігі
конструктивтік	оқушылардың әртүрлі білім алу қажеттіліктерін ескере отырып, оқыту нысандары, әдістері мен құралдарын түрлендіре отырып, мақсаттарды диагностикалаудың (жалпы да, жеке де) деректеріне барабар қою және өзінің педагогикалық қызметін сауатты жоспарлау арқылы инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық қызметті құрастыру қабілеті
ұйымдастырушылық	инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық қызметті ұйымдастыру қабілеті, кәсіби қызметте жеке көзқарасты шығармашылық қолдану (мысалы, жеке білім беру бағыты бойынша оқыту)
коммуникативті	инклюзивті білім беруді тиімді жүзеге асыруға ықпал ететін педагогикалық процесс субъектілерімен сындарлы қарым-қатынас орнату мүмкіндігі
технологиялық	білім беру қажеттіліктері әртүрлі және дамуында ауытқулары бар балалар үшін инклюзивті білім берудің әдістемелері мен технологияларын жүзеге асыру қабілеті
түзету	аралық және қорытынды диагностиканың нәтижелерін ескере отырып, кез-келген кезеңде педагогикалық процестің барысын түзету мүмкіндігі
зерттеу	педагогикалық құбылыстарды зерттеу, талдау, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізу мүмкіндігі

Инклюзивті білім беру білім беру ұйымдарының кең тәжірибесіне енгізілмегеніне, бірақ заңмен бекітілгеніне, ал жұмыс істейтін мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілікті дамытудың жоғары деңгейіне ие болмауына сүйене отырып, біліктілікті арттыру курстарының бағдарламаларына инклюзивті білім беруді жүзеге асыру жағдайында құзыреттілікті дамыту үшін модульді енгізу орынды болып көрінеді.

Инклюзивтік құзыреттілік жүйесіне кіретін негізгі мазмұндық және операциялық құзыреттердің мазмұнын талдау білім беру процесінің нәтижелерін оны дамытуға бағытталған біліктілікті арттыру шеңберінде неғұрлым егжей-тегжейлі ұсынуға, демек, оны неғұрлым тиімді құрастыруға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді [7, 18 б.].

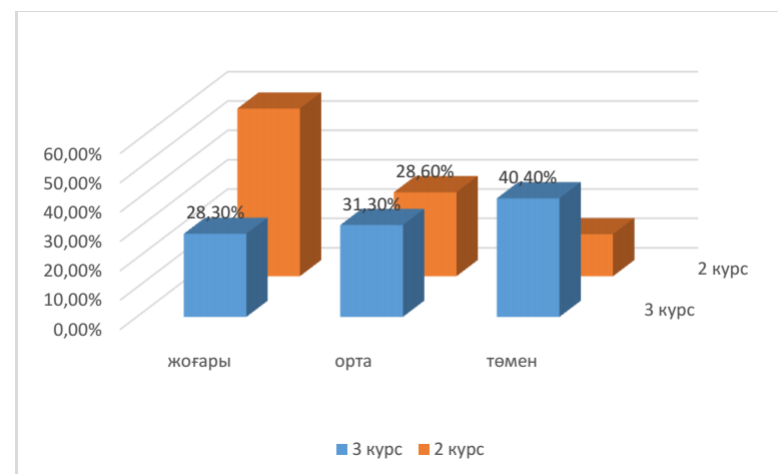
Зерттеу жұмысымызда болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыруға арналған тәжірибелік-эксперименттік жұмысымыздың анықтау кезеңін Қазақ спорт және туризм академиясы 223 студенттерінен сауалнама алудан бастадық. Себебі, алдымен болашақ дене шынықтыру және спорт мамандығы студенттерінің жалпы «инклюзия» терминіне, инклюзивті құзыреттіліктің құрамдас бөліктерін, мүмкіндігі шектеулі оқушылармен сапалы сабақ өткізу үшін мұғалімнің бойында болатын қасиеттері мен білім деңгейлерін зерттеу қажет болды. Сауалнама сұрақтарын келесі түрде жүйеледік:

1. Инклюзивті білім беру жүйесі жайлы ақпаратпен танысыз ба?
2. Құзыреттілік ұғымын қалай түсінесіз?
3. Инклюзивті құзыреттілік ұғымын қалай түсінесіз?
4. Дене шынықтыру сабағы мүмкіндігі шектеулі адамдарға қажет деп санайсыз ба?
5. Болашақ дене шынықтыру мұғалімі ретінде ерекше білімді қажет ететін балалармен жұмыс жасауға дайынсыз ба?
6. Бір сыныпта әртүрлі балалармен жұмыс жасау үшін, мұғалімнің бойында қандай қасиеттер болу шарт деп ойлайсыз?
7. Дене шынықтыру пәні бойынша барлық балалармен дискриминациясыз (бөліп-жармай) сабақ өткізу үшін қандай әдістер қажет деп санайсыз?
8. Мүмкіндігі шектеулі оқушылармен сапалы сабақ өткізу үшін мұғалім не білу керек деп ойлайсыз?
9. Сіздің мамандығыңыз инклюзивті білім берумен қаншалықты байланысты?
10. Бейімдік дене шынықтыру және спорт туралы не білесіз?

Сауалнама сұрақтарына берілген жауаптардың динамикасын келесі сызбадан көре аламыз (Кесте 4) және (Диаграмма 2).

Кесте 4 – Анықтау эксперименті кезіндегі сауалнама сұрақтарына берілген жауаптар

Топтар	Деңгейлер		
	Жоғары	Орта	Төмен
3 курс (166 студент)	23 (13,8 %)	56 (33,7 %)	87 (52,5 %)
2 курс (57 студент)	7 (12,5 %)	19 (33,9 %)	40 (53,6 %)

Сурет 2 – Анықтау эксперименті кезіндегі сауалнама сұрақтарына берілген жауаптардың динамикасы

Қалыптастыру экспериментінде біз Қазақ спорт және туризм академиясының базасында болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастыру курстары шеңберінде біз «Болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзыреттілігі» курсы әзірлеп, апробацияладық.

«Болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзыреттілігі» курсы менгерудің мақсаттары: тыңдаушыларды инклюзивтік құзыреттіліктің құрамына кіретін түйінді құзыреттіліктерді бағдарлау; педагогикалық құбылыстарды сипаттау, түсіндіру, болжау біліктерін және кәсіптік және оқу проблемалық жағдайларды талдау тәжірибесін және педагогикалық міндеттерді шешу дағдыларын қалыптастыру; инклюзивтік білім беру кезінде кәсіптік қызметті модельдейтін, жеке және бірлескен шешімдер қабылдау жағдайларында конструктивті қарым-қатынас жасау қабілеттерін; квази-кәсіби және кәсіби қызметті көрсету қабілетін дамыту.

Курс мазмұнында мынадай мәселелер қарастырылады:

- арнайы білім берудің мәні;
- ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеу проблемасының қазіргі жай-күйі;
- әртүрлі елдерде арнайы білім беру жүйесін ұйымдастырудың ерекшеліктері;
- инклюзивті білім берудің мәні.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагогикалық іс-әрекеттің мақсаттары, міндеттері, ерекшеліктері; Қазақстанда инклюзивті білім беруді енгізудің мәселелері мен перспективалары; әртүрлі бұзылулары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктері; мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігінің мәні; инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің педагогикалық қызметінің ерекшеліктері; педагогикалық жағдайларды модельдеу және педагогикалық міндеттерді шешу – инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық қызметке дайындық [8, 108 б.].

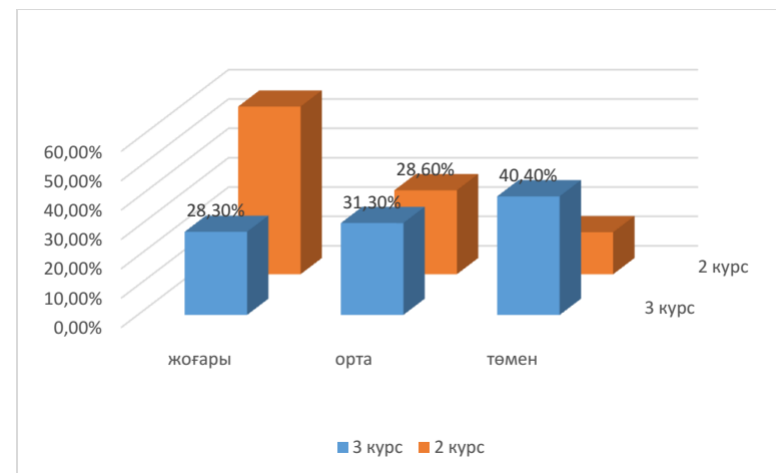
Курс бағдарламасын іске асыру дәрістер, семинарлар, практикалық сабақтар барысында оқытудың белсенді әдістерін пайдалануды көздейді: мүлтік емес (проблемалық дәрістер мен семинарлар, пікірталастар, зерттеу сипатындағы тапсырмалар), сондай-ақ Имитациялық (нақты жағдайларды талдау және педагогикалық міндеттерді шешу; вариативті-кәсіби мінез-құлық жағдайларын жасауды көздейтін ситуациялық-рөлдік ойындар).

Білім беруді дамытудың негізгі тетіктерінің бірі оның мазмұнын білімге, центристікке, нәтижеге бағытталған құзыреттілікке өзгерту болды, ал жоғары педагогикалық білім берудің мақсаты – «жаңа формациядағы кәсіби білікті мұғалімді даярлау» болып анықталды [9]. Осыған байланысты болашақ мұғалімдердің студенттерін университеттің оқу-тәрбие процесінде сәтті кәсіби және педагогикалық өзін-өзі тәрбиелеуге дайындау мазмұнын түзету және осы дайындықтың күтілетін нәтижесін қайта қарау қажеттілігі айқын болады.

Бақылау эксперименті болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында қорытынды нәтижеге жету, анықтау экспериментіндегі педагогикалық іс-әрекетті анықтау мақсатында сауалнама қайталанып алынды [10]. Біз курсты іске асыру барысында болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастыру деңгейінің өзгеру динамикасын қадағаладық (Кесте 5) және (Диаграмма 3).

Кесте 5 – Бақылау эксперименті кезіндегі сауалнама сұрақтарына берілген жауаптар

Топтар	Деңгейлер		
	Жоғары	Орта	Төмен
3 курс (166 студент)	47 (28,3 %)	52 (31,3 %)	67 (40,4 %)
2 курс (57 студент)	32 (57,1 %)	16 (28,6 %)	8 (14,3 %)

Сурет 3 – Бақылау эксперименті кезіндегі сауалнама сұрақтарына берілген жауаптардың динамикасы

Эксперименттің соңында көз жеткіздік, болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивтік құзыреттілігін қалыптастырудың жоғары деңгейлері 3-курста 10 %-ға, 2-курста 44,6 %-ға өскендігін, төменгі деңгей 3 курста 12,1 %, 2-курста 39,3 %-ға түскенін көрдік.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Контекстік оқыту технологиясын қолдану, оқытудың репродуктивті және белсенді әдістерінің оңтайлы үйлесуі және қызметтің әлеуметтік контекстің қалпына келтіру, тыңдаушыларға мүмкіндігі шектеулі балаларды сәтті әлеуметтендіру үшін инклюзивті білім берудің маңыздылығын түсінуге мүмкіндік беретін біліктілікті арттыру бағдарламаларына тиісті екіпін енгізу, кәсіби қызметте қалыптасқан негізгі құзыреттерді дамыту және қолдану мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігін одан әрі дамыту үшін қажетті жағдайлар жасайтындығын атап өткен жөн.

Болашақ дене шынықтыру және спорт маманының инклюзивті құзыреттілігі қалыптастырудың жоғары деңгейі оларға жалпы білім беретін мектептің ортасына мүмкіндігі шектеулі балаларды ғана емес, сонымен бірге оқуда қиындық көріп отырған балалардың басқа да санаттарын, мысалы, мигрант балаларды қосуды қамтамасыз ете отырып, педагогикалық қызметті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Нурмагамбетова, Б. А.** Процесс формирования творческого мышления и условий для самореализации в системе подготовки будущих специалистов педагогического профиля // «Вестник ПГУ» серия педагогическая. – № 2. – 2007. – С. 241–247.

2 **Романовская, И. А., Хафизуллина, И. Н.** Развитие инклюзивной компетентности учителя в процессе повышения квалификации // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4. – С. 221–228.

3 **Аубакирова С. Д.** Теоретические подходы к пониманию инвалидности // «Вестник ПГУ» серия педагогическая. – № 1. – 2020. – С. 106–111.

4 **Борисова, Н. В., Прушинский, С. А.** Инклюзивное образование: право, принципы, практика. – М. : Владимир, ОО «Транзит-ИКС», 2009. – С. 96–97.

5 **Кошелева, А. Д.** «Инклюзивное образование»: образование или социализация? Заметки к дискуссии // Новая наука: от идеи к результату. – 2016. – № 2/2. – С. 80–85.

6 Конвенция о правах инвалидов от 13 декабря 2006 г. [Электронный ресурс]: Система ГАРАНТ /Режим доступа: <http://base.garant.ru>.

7 **Близнюк, О. А.** Формирование понятия «инклюзивное образование» в зарубежной педагогике в контексте развития инклюзии педагогика. Вопросы теории и практики // Тамбов : грамота, 2016. – № 4(04). – С. 20–24.

8 **Саитгалиева, Г. Г.** Мүгедектігі бар балаларға инклюзивті білім беруді іске асыратын педагогтардың кәсіби құзіреттілігі // Череповецк Мемлекеттік Университетінің хабаршысы журналы, 2015. – Б. 148–151.

9 **Мучкин, Д. П.** Структура профессионально-педагогической самообразовательной компетентности // «Вестник ПГУ» серия педагогическая. – № 1. – 2009. – С. 119–126.

10 **Бримкулова, А. Д.** Инклюзивті білім беру аясында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің негізгі компоненттері /Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – Астана, № 11/2 (145). – Б. 192–196.

References

1 **Nýrmagambetova, B. A.** Protsess formirovaniia tvorcheskogo myshlenniia i ýsloviia dlia samorealizatsii v sisteme podgotovki býdyiñ spetsialistov pedagogicheskogo profilia [The process of forming creative thinking and conditions for self-realization in the system of training future specialists of pedagogical profile] // «Bulletin of PSU» pedagogical series. – No. 2. – 2007. – 241–247 p.

2 **Romanovskaya, I. A., Hafizýllina, I. N.** Razvitiie inklýzivnoi kompetentnosti ýchitelia v protsesse povysheniia kvalifikatsii [Development of inclusive competence of a teacher in the process of professional development] // Modern problems of science and education. – 2014. – No. 4. – P. 221–228.

3 **Aýbakirova, S. D.** Teoreticheskie podhody k ponimaniýu invalidnosti [Theoretical approaches to understanding disability] // «Bulletin of PSU» pedagogical series. – № 1. – 2020. – 106–111 p.

4 **Borisova, N. V., Prýshinski, S. A.** Inklýzivnoe obrazovanie: pravo, printsipy, praktika [Inclusive education: law, principles, practice]. – М. : Vladimir, NGO «Transit-X», 2009. – 96–97 p.

5 **Kosheleva, A. D.** «Inklýzivnoe obrazovanie»: obrazovanie ili sotsializatsiia? Zametki k diskýssi [«Inclusive education»: education or socialization? Notes to the discussion] // New science: from idea to result. – 2016. – No. 2/2. – 80–85 p.

6 Konventsiiia o pravah invalidov ot 13 dekabria 2006 g. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities of December 13, 2006. Elektronnyy resýrs]: GARANT system /Access mode: <http://base.garant.ru>.

7 **Blizniýk, O. A.** Formirovaniie poniatiiia «inklýzivnoe obrazovanie» v zarýbejnoi pedagogike v kontekste razvitiia inklýzii pedagogika. Voprosy teorii i praktiki [Formation of the concept of «inclusive education» in foreign pedagogy in the context of the development of inclusion pedagogy. Questions of theory and practice] // Tambov : gramota, 2016. – № 4(04). – 20–24 p.

8 **Saitgalieva, G. G.** Múgedektigi bar balalarǵa inklúzivti bilim berýdi iske asyratyn pedagogtardyñ kásibi quzirettiligi [Professional competence of teachers implementing inclusive education for children with disabilities] // Journal of the Bulletin of Cherepovetsk State University, 2015. – 148–151 p.

9 **Mýchkin, D. P.** Strýktyra professionalno-pedagogicheskoi samoobrazovatelnoi kompetentnosti [The structure of professional and pedagogical self-educational competence] // «Bulletin of PSU» pedagogical series. – No. 1. – 2009. – 119–126 p.

10 **Brimkýlova, A. D.** Inklúzivti bilim berý aiasynda múgalimniñ kásibi quzyrettiliginiñ negizgi komponentteri [The main components of professional

competence of a teacher in the framework of Inclusive Education] / Science and life of Kazakhstan. – Astana, No. 11/2 (145). – 192–196 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*А. Д. Бримкулова¹, М. К. Булакбаева², Д. Н. Жунисбек³

^{1,3}Академия Спортта и туризма,

Республика Қазақстан, г. Алматы;

²Қазақский национальный женский педагогический университет,

Республика Қазақстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье рассматривается значение тенденций на современном этапе развития, основанных на теории и практике формирования инклюзивных компетенций. Дети с ограниченными возможностями должны иметь возможность свободного выбора удобных для них образовательных учреждений. В связи с этим в статье раскрываются определенные уровни формирования инклюзивной компетентности как составной части профессионального мастерства каждого учителя.

Инклюзивная компетентность рассматривается в связи со структурами компетенций педагога. Составными частями компетенций педагога являются личностные компетенции человека, профессиональные, специальные и личностные компетенции педагога. Общая характеристика этих компетенций объясняется умением применять сложившийся в инклюзивном образовании опыт в своей профессиональной деятельности. Профессиональные компетенции учителей должны отточиться в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья и дать свои результаты. Поэтому мы считаем, что статья важна в нужном, теоретическом и практическом плане.

Ключевые слова: инклюзивная компетентность, дети с ограниченными возможностями здоровья, профессиональные навыки учителя, специальная и профессиональная компетентность, инклюзивное образование.

*А. Д. Бримкулова¹, М. К. Булакбаева², Д. Н. Жунисбек³

^{1,3}Academy of Sports and Tourism,

Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Kazakh National Women's Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

THEORY AND PRACTICE OF THE FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCE

The article considers the significance of trends at the present stage of development based on the theory and practice of the formation of inclusive competencies. Children with disabilities should have the opportunity to freely choose educational institutions that are convenient for them. In this regard, the article reveals certain levels of formation of inclusive competence as an integral part of the professional skills of each teacher.

Inclusive competence is considered in connection with the structures of the teacher's competencies. The components of the teacher's competencies are the personal competencies of a person, professional, special and personal competencies of a teacher. The general characteristics of these competencies are explained by the ability to apply the existing experience in inclusive education in their professional activities. The professional competencies of teachers should be honed in working with children with disabilities and give their own results. Therefore, we believe that the article is important in the necessary, theoretical and practical terms.

Keywords: inclusive competence, children with disabilities, professional skills of a teacher, special and professional competence, inclusive education.

МРНТИ 14.29

<https://doi.org/10.48081/MJCJ38179>***Г. С. Оразаева**

Казахский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы

ПОДГОТОВКА РОДИТЕЛЕЙ К ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ

В статье раскрывается значимость родителей в воспитании детей с особыми образовательными потребностями. Доказывается сущность необходимости создания предметно-развивающей среды в домашних условиях, как основы развития ребенка с особыми образовательными потребностями с одной стороны, с другой, как необходимый фактор коррекции нарушенных функций. Представлены принципы и условия создания предметно-развивающей среды для ребенка с особыми образовательными потребностями в домашних условиях. Особое внимание в статье уделено правильной организации предметно-развивающей среды в семье, которая позволит обеспечить непрерывность педагогического воздействия, удовлетворение потребностей ребёнка и, таким образом, создаёт условия для включения детей в общеобразовательное пространство.

Основной задачей при организации предметно-развивающей домашней среды является обеспечение условий для проявления ребёнком самостоятельности, самодеятельности, инициативы.

Ориентируясь на необходимость обучения родителей, в статье представлена теоретическая модель подготовки родителей детей с особыми образовательными потребностями в коррекционном процессе. Авторская структурно-компонентная модель подготовки родителей к совместной работе, позволяет определить запросы и потребности родителей детей с особыми образовательными потребностями и, затем через обеспечение целевой направленности, формирующей стратегии, развивающие ресурсы обеспечить формирование готовности родителей к участию в коррекционной работе. «Готовность» подразумевает накопление опыта коррекционной работы, потребность в саморазвитии,

самосовершенствовании. В модели четко обозначены функции родителей в коррекционном процессе и компоненты, обеспечивающие развитие у родителей устойчивой готовности и способности к коррекционной деятельности в домашних условиях. Как итог работы станет повышение качества коррекционной поддержки детей с особыми образовательными потребностями, что в дальнейшем будет способствовать включению ребенка с особыми образовательными потребностями в общеобразовательный процесс.

Ключевые слова: особые образовательные потребности, семья, родители, предметно-развивающая среда, домашние условия, принципы организации предметно-развивающей среды.

Введение

Практика инклюзивного образования в Республике Казахстан представляет собой один из законодательно закреплённых вариантов обучения детей с особыми образовательными потребностями. В реализации политики инклюзивного образования, несомненно, важную роль играют родители детей. К сожалению, на сегодняшний день родительский потенциал в практике психолого-педагогической и коррекционной поддержки детей с особыми образовательными потребностями используется не в полной мере.

Возможности родителей в воспитании и коррекционно-педагогической поддержке ребёнка не ограничены. Именно поэтому семью следует рассматривать как особую реабилитационную структуру, способную создать максимально благоприятные и эффективные условия для развития, воспитания и обучения ребёнка с особыми потребностями.

Цель статьи- показать значимость включения родителей, воспитывающих детей с особыми образовательными потребностями в коррекционно-педагогический процесс. В связи с чем, в статье показана значимость создания предметно-развивающей среды, основные принципы создания и организация данной среды в домашних условиях. В статье сделан акцент на необходимость обучения родителей, как эффективного фактора, способствующего развитию ребенка.

Гипотеза выдвигаемая в предоставленной статье позволяет сделать следующие заключение, если определить адекватные и действенные пути взаимодействия между специалистами и семьями детей с особыми образовательными потребностями по созданию предметно-развивающей среды в домашних условиях, грамотно планировать работу по включению родителей в коррекционный процесс, то таким образом будет создано единое образовательное пространство, что в конечном итоге позволит определить

оптимальные условия для развития ребенка, имеющего нарушения в психофизическом развитии.

Материалы и методы

Обзор научно-педагогической и психологической литературы, публикаций, опубликованных в научных журналах, собственная практическая деятельность (практические методы) вызвала необходимость проанализировать состояние и проблемы включения родителей в коррекционно-педагогический процесс. Был использован метод критического и факторного анализа текстов с целью репрезентативности и объективности предоставленных фактов, метод построения гипотезы, прогнозирования, проектирования. Аналитико-синтетический метод позволил сделать анализ современного состояния включения родителей в коррекционный процесс. Предложена теоретическая модель подготовки родителей детей с особыми образовательными потребностями в коррекционный процесс.

Результаты и обсуждение

Участие родителей в развитии потенциальных возможностей своего ребёнка, в создании развивающей среды в домашних условиях ускоряет его включение в единое социальное пространство через приобретение опыта широкого эмоционально – практического взаимодействия с членами семьи в наиболее важных сферах жизни.

Активное сотрудничество родителей со специалистами носит обучающий характер. Взаимодействуя со специалистами, родители учатся выбирать адекватный стиль общения с ребёнком, создавать для него развивающие условия в домашней обстановке. Воспитывающие ребёнка с особыми потребностями родители должны осознавать, что его развитие зависит от окружающих лиц, прежде всего, самих родителей, от выбора адекватных средств и способов педагогического воздействия, от выработки конструктивных форм поведения и общения с ним, от своевременно начатых и систематически проводимых занятий.

Важным условием развития детей с особыми потребностями является создание в семье благоприятного психологического микроклимата, предполагающего адекватное отношение к ребёнку со стороны всех членов семьи, установление с ребёнком эмоционального контакта. Развитие детей происходит через их включённость в отношения с родителями и общение с ними. Внутрисемейная атмосфера, которая своим гармоничным воздействием развивает ребёнка, рассматривается как педагогическая [1].

Правильно организованная поддержка ребёнка в домашних условиях предусматривает создание развивающей предметно-пространственной среды. Предметно-развивающая среда представляет собой совокупность

объектов материального характера, предметных и социальных средств обеспечения разного вида деятельности, способствующих развитию ребенка [2].

Создание естественной комфортной обстановки, рационально организованной в пространстве и времени ориентировано на развитие потенциальных возможностей и способностей ребёнка. Другими словами, развивающая среда представляет собой систему благоприятных и эффективных условий, обеспечивающих всю полноту развития детей, коррекцию нарушенных функций.

Создание предметно-развивающей среды должно основываться на следующих принципах:

- принцип дистанции при взаимодействии – способствует установлению оптимального контакта с ребёнком;
- принцип активности, самостоятельности, творчества – позволяет осуществлять совместное планирование и создание окружающей среды взрослого с ребёнком;
- принцип стабильности-динамичности - позволяет трансформировать пространство, предусматривает создание условий для изменений и преобразования окружающей среды с большим разнообразием предметного наполнения;
- принцип эстетической организации среды, сочетания привычных и неординарных элементов;
- принцип индивидуальной комфортности и эмоционального благополучия ребенка и взрослого – позволяет осуществлять личностно-ориентированное активное саморазвитие ребенка и усвоение им социального опыта;
- принцип безопасности и гигиеничности среды – обеспечивает безопасность для жизни и здоровья ребёнка, соответствие возрастным особенностям [3].

Построение предметной развивающей среды с учетом этих принципов вызывает у ребенка чувство психологической защищенности, помогает развитию способностей, овладению разными видами деятельности.

При создании развивающей среды очень важно учитывать возраст, уровень развития, интересы, склонности, способности, личностные характеристики ребёнка. Родители должны осознавать, что игры, игрушки, книжки, предметы быта, окружающие люди действительно способны обеспечить ребёнку развитие, пополнение знаний об окружающем мире, выработку необходимых умений и навыков.

Создавая предметно-развивающую среду в домашних условиях, необходимо уделять внимание стимуляции детской активности. Акцент следует сделать на правильную организацию игрового пространства. На основе игровой деятельности, как основного вида деятельности детей раннего и дошкольного возраста, возможно решение задач их социализации, коммуникативного взаимодействия.

При организации предметно-развивающей среды в домашних условиях родителям потребуется проявить творчество и реализовать знания, полученные от специалистов. Не следует перегружать окружающее ребёнка пространство предметами, атрибутами, пособиями, материалами для поделок, игрушками. Выбор средств для самостоятельной или совместной со взрослыми активной деятельности должен быть рациональным и оптимальным.

К созданию развивающего пространства обязательно нужно привлекать самих детей, учитывать их мнение, использовать в оформлении интерьера детские поделки, рисунки. Главное и основное правило развивающей среды дома – доступность, это значит, что все развивающие материалы, которые используются, должны соответствовать возрастным и психофизиологическим особенностям ребёнка.

Задача родителей не только подобрать развивающие средства, но, главное, научить ребёнка ими пользоваться. В качестве развивающих средств следует широко использовать предметы быта (посуда, средства гигиены, одежда и пр.). Большой интерес у детей вызывает участие в естественной бытовой деятельности, в которой всегда заложен развивающий и обучающий потенциал. К примеру, привлекая ребёнка к участию в приготовлении пищи мама получает возможность развития его речевых способностей, словарного запаса (названия продуктов, действий, посуды), развития моторики рук, координации, зрительного восприятия, памяти, аккуратности, познавательных и творческих способностей и др. [4].

Эффективными развивающими возможностями обладают и другие виды совместной бытовой деятельности, такие как совместная уборка детской комнаты, стирка детских или кукольных вещей, походы в магазин и пр. Следует помнить, что все виды деятельности с ребёнком должны носить занимательный, игровой характер, быть посильными для него [5].

Построение предметно-развивающей среды должно позволять организовать как совместную, так и самостоятельную деятельность ребёнка, направленную на его саморазвитие под наблюдением и при поддержке взрослого. В таком случае среда выполняет образовательную, развивающую, воспитывающую, стимулирующую, организационную, коммуникативную функции.

Основной задачей при организации предметно-развивающей домашней среды является обеспечение условий для проявления ребёнком самостоятельности, самодеятельности, инициативы. Роль родителей заключается в том, чтобы развивать самостоятельность и активность ребёнка, не возлагая на себя ведущую роль. Взрослым не следует делать то, что ребёнок может сделать сам. Не стоит давать ребёнку непосильных поручений, каждое поручение должно быть понятным, при необходимости действия ребёнка должны сопровождаться расчленёнными и доступными для понимания инструкциями. Каждое поручение, действие должно быть завершено в оптимальный промежуток времени.

Ещё одно обязательное условие взаимодействия с ребёнком заключается в разумных поощрениях (устные поощрения (Молодец! У тебя всё получится!), сказка как поощрение, совместная игра и др.).

Члены семьи должны стать единой командой, объединённой единством цели, связанной с оказанием эффективной помощи ребёнку. При этом родители должны ответственно относиться к рекомендациям специалистов, согласовывать с ними свои действия.

Правильно организованная предметно-развивающая среда в семье обеспечивает непрерывность педагогического воздействия, удовлетворение потребностей ребёнка, создаёт условия для включения детей в общеобразовательное пространство.

Обобщая сказанное, сформулируем основные требования к предметно-развивающей среде:

- среда должна быть многофункциональной и направленной на удовлетворение образовательных потребностей ребёнка;
- среда должна быть безопасной, комфортной и уютной, построенной на основе знания особенностей возрастного периода развития ребёнка и его потенциальных возможностей;
- среда должна способствовать созданию оптимальных возможностей для проявления ребёнком активности как при сотрудничестве с членами семьи, так и в процессе самостоятельной деятельности;
- развивающая среда должна быть вариативной, что означает возможность выбора самим ребёнком игрушек, материалов, вида деятельности в соответствии с интересами и потребностями. Такой подход направлен на реализацию инициативы ребёнка;
- среда должна быть информативной, то есть любое действие, слово должны нести нужную и полезную для детей информацию, быть понятными для его восприятия;

– среда должна постоянно изменяться, обновляться с учетом изменения интересов, образовательных потребностей и возможностей ребёнка.

Предметно-развивающая среда в домашних условиях обеспечивает непрерывность психолого-педагогической и коррекционной поддержки детей с особыми образовательными потребностями.

Однако, создание предметно- развивающей среды является процессом, требующим внимательного и научного подхода.

На сегодняшний день отмечаются случаи неумения найти адекватные и действенные пути взаимодействия между специалистами и семьями детей с особыми образовательными потребностями. Педагоги, планируя работу по включению родителей в коррекционный процесс, должны четко представлять себе цели и задачи этой деятельности, механизмы их реализации. Основными задачами по взаимодействию «специалист-семья» в коррекционно-развивающей работе должны стать: оказание консультативной помощи родителям по вопросам развития и обучения ребенка с особыми образовательными потребностями; помощь в налаживании адекватных внутрисемейных отношений; создание единого образовательного пространства и оптимальных условий для развития ребенка с нарушениями в развитии, а также создание предметно-развивающей среды в домашних условиях [6].

Основой обучения родителей, воспитывающих детей с особыми образовательными потребностями должен стать интегративный подход выраженный синтезом целостного, системного, комплексного, деятельностного, акмеологического и других подходов, применение которых позволяет определить критерии проектирования модели подготовки родителей к коррекционной поддержке своих детей [7].

Нами в свое время была сделана попытка разработки структурно-компонентной модели подготовки родителей к совместной работе, где одним из аспектов выступает создание предметно-развивающей среды в домашних условиях. Результатом работы с родителями на наш взгляд является повышение качества коррекционной поддержки детей с особыми образовательными потребностями [6, с.38].

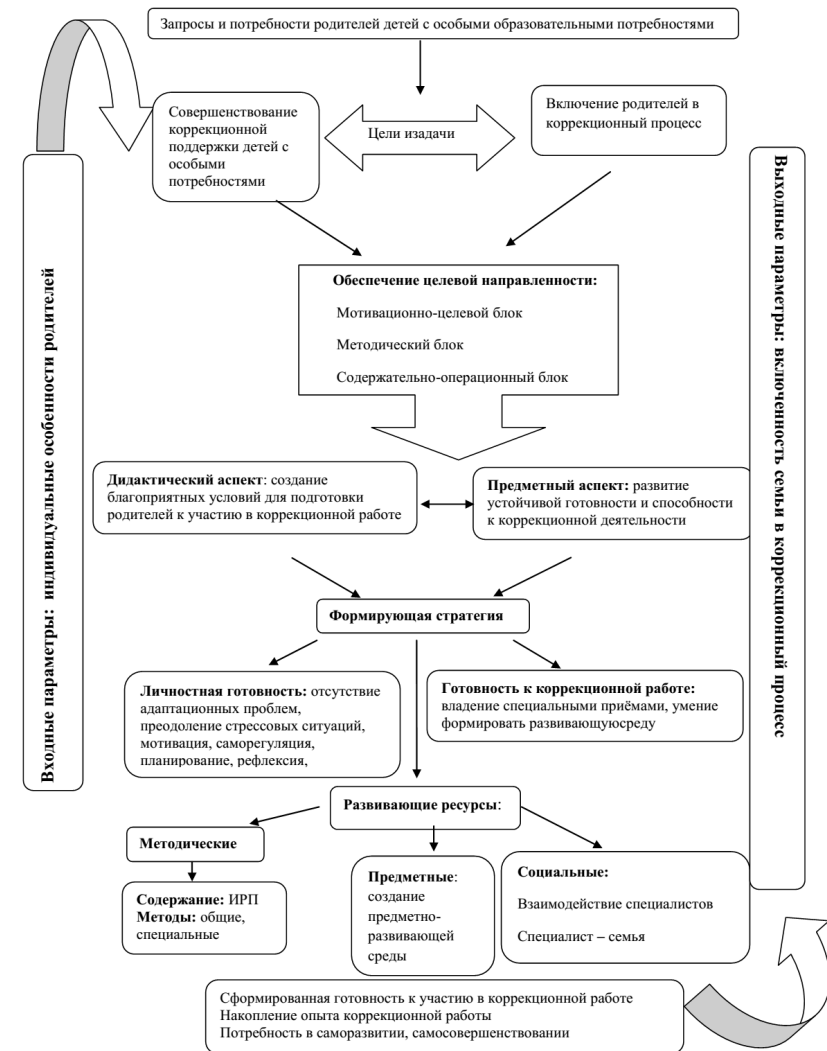

Рисунок 1 – Модель подготовки родителей детей с особыми образовательными потребностями в коррекционный процесс

Рассмотрим несколько подробнее содержание предоставленной модели.

Разрабатывая модель, мы понимали наличие тех объективных трудностей, исходящих из учета индивидуальных особенностей родителей, связанных с социальным положением, психологическим состоянием, мотивацией родителей, которые мы не могли включить в представленную модель. Соответственно, в силу выше сказанного, нами была разработана примерная, имеющая обобщенный характер модель. Данная модель позволила нам абстрагироваться от индивидуальных особенностей субъектов, выделив наиболее общие закономерности процесса подготовки родителей.

В модели нами определены функции родителей в коррекционном процессе. Таковыми являются:

- познавательная функция, которая позволит развивать у родителей стремление к самостоятельному и организованному приобретению знаний;
- конструктивная функция в свою очередь, даст возможность получить навыки проектирования собственной образовательной деятельности;
- коммуникативная функция, формирует партнерский характер взаимоотношения специалистов и родителей;
- деятельностно-практическая функция предполагает формирование у родителей навыка в любых условиях использовать умения принимать решения в возникающих неординарных ситуациях, критически оценивать достижения ребенка, планировать дальнейшую деятельность.

Критериями, определенными в модели стали: мотивационный, содержательный и операциональный. Выделенные критерии предполагают наличие у родителей потенциальной готовности к усвоению основ работы со своим ребенком в домашних условиях, в сформированной личностной заинтересованности в участии в коррекционной работе, подготовке предметно-развивающей среды, владение специальными приемами работы, способность к рефлексии и при всем этом готовность к саморазвитию.

Подготовка родителей к обеспечивается следующими параметрами: пониманием необходимости ежедневных занятий с ребенком, способностью использовать и преумножать накопленный опыт [8].

Особый аспект в модели определен подготовке родителей к участию в коррекционной работе. Серьезность направления данной работы определяется тем, что именно от подготовки родителей зависит эффективность воспитания и обучения ребенка с особыми образовательными потребностями [9]. Соответственно, выбор методов, инвариативность содержания обучения, практическая направленность, мотивирующий потенциал, использование

современных технологий, контролируемость являются основой подготовки родителей.

Модель подготовки родителей к участию в коррекционной деятельности носит интегративный характер, является мобильной, удовлетворяет запросам и потребностям каждого родителя и специалиста. Наличие структурно-содержательных компонентов (или блоков), логическое обоснование их последовательности и содержания послужили основой для конструирования модели подготовки родителей к коррекционной работе. Совокупность, сочетаемость взаимосвязанных компонентов, подчиненных единым целям включения семьи в коррекционный процесс характеризует созданную нами модель.

Наиболее значимыми в моделировании нами были признаны компоненты, обеспечивающие высокий уровень целевой направленности модели на развитие у родителей устойчивой готовности и способности к коррекционной деятельности в домашних условиях. Опора на них придает модели целостный и развивающий характер. К базисным структурным компонентам мы отнесли следующие: мотивационно-целевой, методический, содержательно-операционный, организационно-управленческий, оценочно-результативный. Каждый компонент имеет свои целевые установки и содержательную наполняемость.

Мотивационно-целевой компонент предусматривает, формирование позитивного отношения родителей к предстоящей деятельности. Именно осознанная поддержка своего ребенка, понимание перспектив его ближайшего и актуального развития, необходимости постоянного саморазвития и самосовершенствования дает устойчивость мотивации со стороны родителя. В отношении педагогов, реализация данного компонента выражается в устойчивости их профессиональных намерений, направленности на изменение родительской позиции пассивного наблюдателя, преобразование её в позицию активного субъекта деятельности, поиске нестандартных качественно новых решений профессиональных задач, переориентацию с обучения ребенка на обучение родителей.

Методический компонент требует овладение родителями комплексом знаний, умений и навыков, позволяющим работать в домашних условиях и создать предметно-развивающую среду. В свою очередь, задача педагога структурировать знания, владеть организационными методами и способами проектирования обучающей деятельности.

Содержательно-операционный компонент выступает в качестве ведущего в приобретении родителями практических умений и навыков построения предметно-развивающей среды в изменяющихся условиях,

что ориентировано на достижение возможно более высоких результатов воздействия. У педагогов данный компонент рассматривает наличие совокупности научно-теоретических профессиональных знаний, знания педагогической технологии, её сущности и составных компонентов, умения варьировать средствами обучения, способности к использованию нестандартных способов взаимодействия с родителями. Основное внимание в рассматриваемом компоненте должно быть акцентировано на организации различных видов деятельности: продуктивной, творческой, инновационной, в процессе которых приобретаются и развиваются умения действовать самостоятельно, оценивать ситуацию, моделировать, прогнозировать и др.

Организационно-управленческий компонент отражает реальные запросы как специалистов, работающих с детьми с особыми потребностями, так и родителей. Новый стиль управления исключает барьеры между субъектами коррекционной деятельности, помогает обнаружить и привлечь не используемый ранее родительский потенциал, поднять на более высокий уровень имеющиеся ресурсы. Управление процессом подготовки родителей к коррекционной работе предполагает деловое партнерство, сотрудничество, содействие в соответствии с принципом человекоцентризма [10].

Организационно-управленческий компонент, в первую очередь, предусматривает оценку потенциала среды, его достаточности для достижения цели подготовки семьи к коррекционной поддержке ребенка. Соотнесение имеющегося и возможного уровня подготовки родителей присутствует на всех ступенях управления, обеспечивая, тем самым, возможность соотношения связей между результатом и способами его достижения, выявления возможных проблем и их своевременного и корректного устранения.

Критерием оценочно-результативного компонента служит сформированность рефлексивных навыков собственной деятельности. Оценка готовности родителей к коррекционной поддержке ребенка должна осуществляться на всех этапах их подготовки. Итоговым показателем данного компонента является приобретенное родителями умение использовать опыт коррекционной работы в домашних условиях, умение отбирать коррекционные приёмы и задания.

Выделенные нами структурные компоненты модели подготовки родителей к коррекционной работе представляют собой синтез необходимых знаний, практических навыков, способности к их применению.

Лежащие в основе модели структурные компоненты могут видоизменяться, корректироваться, что придаёт модели гибкость и мобильность, кроме того, позволяют рассматривать процесс подготовки

родителей как двусторонний: с одной стороны выступает деятельность специалиста, с другой, непосредственная деятельность родителей. Доминирующими критериями эффективной подготовки родителей служат параметры их субъектной включенности в коррекционный процесс.

Для реализации модели необходимо осознание специалистами, обеспечивающими коррекционный процесс, потребности к преобразованиям системы коррекционной поддержки детей с особыми потребностями, умения и желания сотрудничать с родителями детей.

Конечный результат модели подготовка родителей детей с особыми образовательными потребностями с одной стороны, к совместной работе со специалистами, с другой, формирование навыка работы в домашних условиях.

Выводы

Таким образом, значение необходимости создания предметно-развивающей среды, можно и нужно рассматривать как необходимый фактор, способствующий развитию ребенка. Не вызывает сомнения, что организация предметно-развивающей среды в семье — это не стихийное явление, а научно обоснованный подход, имеющий свои принципы создания. Именно правильно и грамотно организованная предметно-развивающая среда позволит обеспечить, во-первых, непрерывность педагогического воздействия, во-вторых, реализовать коррекционные задачи, в-третьих, удовлетворить потребности ребёнка. Основным эффектом от создания предметно-развивающей среды в домашних условиях является формирование условий для включения ребенка с особыми образовательными потребностями в общеобразовательное пространство.

Список использованных источников

1 **Ткачева, В. В.** Психокоррекционная работа с матерями, воспитывающими детей с отклонениями в развитии. Практикум по формированию адекватных отношений [Текст]. – М. : Издательство «Гном-Пресс», 1999.

2 FB.ru: <https://fb.ru/article/173355/chto-takoe-predmetno-razvivayuschaya-sreda-predmetno-razvivayuschaya-sreda> [Текст].

3 **Мухина, А. С.** Предметно-развивающая среда как фактор развития личности ребёнка [Текст] // Молодой учёный. – 2018. – №21 (207).

4 **Давыдов, В. В.** Проблемы развивающего обучения. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования [Текст]. – М., 1986. – 240 с.

5 **Овчарова, Р. В.** Психологическое сопровождение родительства [Текст]. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2003.

6 **Оразаева, Г. С.** Включение в коррекционную работу родителей детей с особыми образовательными потребностями : Монография [Текст]. – Алматы : Альманахъ, 2020. – 120 с.

7 <https://infourok.ru/metodi-pedagogicheskogo-issledovaniya-i-sposobi-proverki-rezultatov-684823.html> [Текст].

8 **Левченко, И. Ю., Ткачева, В. В.** Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии : Методическое пособие [Текст]. – М., 2008. – 239 с.

9 **Ларечина, Е. В.** Развитие эмоциональных отношений матери и ребенка. Методическое пособие [Текст]. – СПб., 2004.

10 **Крыжановская, Л. М.** Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования: учебное пособие [Текст]. – М. : Издательство Владос, 2013.

References

1 **Ткачева, В. В.** Psixokorekcionnaya rabota s materami, vospitivaysimi detei s otkloneniami v razviti. Praktikum po formirovaniy adekvatnyh otnosheni [Psychocorrectional work with mothers raising children with developmental disabilities. Workshop on Forming Adequate Relationships] [Text]. – М. : Publishing house «Gnom-Press», 1999.

2 FB.ru: <https://fb.ru/article/173355/chto-takoe-predmetno-razvivayuschaysreda-predmetno-razvivayuschaya-sreda> [Text].

3 **Мухина, А. С.** Predmetno- rasvivaysaya sreda kak factor razvitiya licnosti rebenka// Young scientist [Subject-developmental environment as a factor in the development of a child's personality] [Text]. – 2018. – №21 (207).

4 **Davydov, V. V.** Problemy razvivaysego obyeniya. Opyt teoreticeskogo i eksperimentalnogo psixologiceskogo issledovaniya [Developmental learning problems. Experience of theoretical and experimental psychological research] [Text]. – М., 1986. – 240 с.

5 **Ovcарova, R. V.** Psixologiceskoe soprovozdenie roditelstva. [Psychological support of parenting] [Text]. – М. : Institute of Psychotherapy Publishing, 2003.

6 **Оразаева, Г. С.** Vklucenie v korrkcionuy raboty detei s osobymi obrazovatelnyimi potrebnostami [Inclusion of parents of children with special educational needs in correctional work: monograph] [Text]. – Алматы : Almanakh, 2020. –120 с.

7 <https://infourok.ru/metodi-pedagogicheskogo-issledovaniya-i-sposobi-proverki-rezultatov-684823.html> [Text].

8 **Levcenko, I. Y., Tkacheva, V. V.** Psixologiceskaya pomos semie, vospitivaysei rebenkf s otkloneniami v razvitii: Metodiceskoe posobie. [Psychological assistance to a family raising a child with developmental disabilities: Toolkit] [Text]. – М., 2008. – 239 с.

9 **Larecina, E. V.** Razvinie emocionalnyx otnoseni materi i rebenka. Metodiceskoe posobie [Development of emotional relationships between mother and child. Toolkit][Text]. – М., SPb., 2004.

10 **Krysanovskaya, L. M.** Psixologiceskaya korrkcyia v ysloviakh inklyzivnogo obrazovanya: ucebnoe posobie [Psychological correction in inclusive education: a tutorial] [Text]. – М. : Vlados Publishing House, 2013

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*Г. С. Оразаева

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

АТА-АНАЛАРДЫ ҮЙ ЖАҒДАЙЫНДА ПӘНДІК-ДАМЫТУШЫЛЫҚ ОРТАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ДАЙЫНДАУ

Мақалада білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеуде ата-аналар ықпалының маңыздылығы ашылған. Үй жағдайында пәндік- дамытушылық ортаны құрудың мәні бір жағынан білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды дамытудың негізі ретінде, ал екінші жағынан, әр түрлі бұзылыстарды түзетудің қажетті факторы ретінде дәлелденді. Сондай-ақ білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларға үй жағдайында пәндік дамытушылық ортаны құрудың шарттары мен қағидалары көрсетілген.

Білімді түрғыда көңіл аударып қарастырылғаны отбасында пәндік-дамытушылық ортаны дұрыс ұйымдастыру жағдайлары мен ерекше білім алушы балаларға педагогикалық әсер етудің үздіксіздігін қамтамасыз ету және ерекше балаларды жалпы қоғамға қосуға жағдай туғызатын білім беру кеңістігін құру мәселелері.

Мекеме жұмысында үй жағдайында пәндік дамытушылық ортаны ұйымдастырудың басты міндеті – баланың өзін-өзі дамуын, жеке тұлға ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Ғылыми мақалада ерекше білім алуда қажеттілігі бар балаларды түзете-дамыту процесінде ата-аналарды дайындаудың теориялық моделін құру қарастырылған. Барлық ұйымдастыру шаралары ата-аналарды білімдендіру негізінде жүзеге асырылатыны қамтылған. Ата-аналарды бірлесіп жұмыс істеуге дайындаудың авторлық құрылымдық-компоненттік моделі ерекше білім алу қажеттілігі бар балаларға ата-аналарының қажеттілігін анықтауға, содан кейін мақсатты бағдарлауды, стратегияларды қалыптастыруды, ресурстарды дамытуды қамтамасыз ету арқылы ата-аналардың түзету жұмыстарына қатысуға дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. «Дайындық» бұл – түзете-дамыту жұмыстарының тәжірибесін жинақтауды, өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін анықтайды. Модельде түзету процесінде ата-аналардың функциялары мен үй жағдайында түзету қызметіне тұрақты дайындығы мен қабілетін дамытуды қамтамасыз ететін компоненттері нақты көрсетілген.

Жұмыстың қорытындысы ретінде ерекше білім алу қажеттілігі бар балаларды түзету арқылы қолдау сапасын арттыру болады, бұл одан әрі мұндай баланы жалпы білім беру процесіне қосуға ықпал етеді.

Кілтмі сөздер: білім берудегі ерекше қажеттілік, отбасы, ата-ана, пәндік-дамытушылық орта, үй жағдайлары, дамытушылық ортаны ұйымдастыру қағидалары.

*G. S. Orazaena

Kazakh National Women's Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

PREPARATION OF PARENTS FOR THE ORGANIZATION OF A SUBJECT-DEVELOPING ENVIRONMENT AT HOME

The article reveals the importance of parents in raising children with special educational needs.

The essence of the need to create a subject-developing environment at home is proved, as the basis for the development of a child with special educational needs, on the one hand, and on the other, as a necessary factor in the correction of impaired functions. The principles and conditions for creating a subject-developing environment for a child with special

educational needs at home are presented. Particular attention in the article is paid to the correct organization of the subject-developing environment in the family, which will ensure the continuity of pedagogical influence, the satisfaction of the child's needs and, thus, creates conditions for the inclusion of children in the general educational space.

The main task in organizing a subject-developing home environment is to provide conditions for the child to show independence, self-activity, initiative.

Focusing on the need for parents' education, the article provides a theoretical model for preparing parents of children with special educational needs in the correctional process. The author's structural and component model of preparing parents for joint work allows us to determine the requests and needs of parents of children with special educational needs and, then, through providing a target orientation, forming strategies, developing resources, to ensure the formation of parents' readiness to participate in correctional work. «Readiness» implies the accumulation of experience in correctional work, the need for self-development, self-improvement. The model clearly identifies the functions of parents in the correctional process and the components that ensure the development of stable readiness and ability in parents.

Keywords: special educational needs, family, parents, subject-developing environment, home conditions, principles of organizing the subject-developing environment.

<https://doi.org/10.48081/NNSG4499>

***Э. К. Ахметова, Н. Ш. Алметов**

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА МҰҒАЛІМНІҢ АТА-АНАЛАРМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ ФОРМАЛАРЫ

Мақала мектептегі инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруда мұғалімнің ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастығының тиімді формаларын анықтауға арналған. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалімнің мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары мен өзара пайдалы әрекеттестігі мәселесіне арналған еңбектерге талдау жасалынып, оның мәні, маңызы және психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері айқындалған. Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруда мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығының шынайы педагогикалық іс-тәжірибедегі хал-күйіне талдау жасалынған. Мектеп мұғалімдерінің инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастық бағытындағы құзыреттіліктерінің деңгейі, сондай-ақ, ата-аналардың отбасында мүмкіндігі шектеуі балаға педагогикалық қолдау көрсетуге қажетті тәжірибелік сипаттағы психологиялық-педагогикалық білімдері мен икемділіктерінің жеткіліксіздігі туралы тұжырым жасалынған. Сынып деңгейінде инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастық хал-күйін анықтау мақсатында өткізілген диагностикалық процедуралар және олардың нәтижелері келтірілген. Инклюзивті білімді дамытудағы мұғалім мен ата-аналар ынтымақтастығын ұйымдастырудың формалары айқындалған. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығын нығайтудың жаңа мүмкіндіктері анықталған.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, педагогикалық ынтымақтастық, мұғалім құзіреттілігі, мектеп пен отбасының ынтымақтастығы, мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығы.

Кіріспе

Инклюзивті білім беру отандық білім беру жүйесін дамытудың маңызды тенденцияларының бірі. Соңғы жылдары осы бағытта нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық бағыттарда ауқымды іс-шаралар жүзеге асырылды. Дегенмен, инклюзивті білім беруді дамытуда өз шешімін күтетін мәселелер де аз емес. Мысалы, жалпы білім беретін мектептердің жаппай педагогикалық іс-тәжірибесінде инклюзивті білім әлі де кеңінен таралған жоқ. Инклюзивті білім берудің тиімділігіне әсер ететін жағдайлар толығымен жасалынды деуге келмейді. Олардың ішінде екі үлкен мәселе – мұғалімдердің инклюзивті білім беруді ұйымдастыру бағытындағы құзыреттіліктерінің жеткіліксіздігі, сондай-ақ ата-аналардың отбасында мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсету мәселелері бойынша функционалды сауаттылығының төмендігі болып тұр. Инклюзивті білімді дамытуда мектеп пен отбасы ынтымақтастығының, ал инклюзивті білім беру бағдарламалары жүзеге асырылатын сынып деңгейінде мұғалім мен ата-аналардың педагогикалық ынтымақтастығының мүмкіндігі зор, бірақ олар әлі де толық пайдаланылмай отыр.

Қазіргі таңда инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі міндеттердің бірі – мұғалімдер мен ата-аналардың қарым қатынасын ұйымдастыруда жаңа бағыттарды, технологиялар мен формаларды қарастыру, отбасының тәрбиелік әлеуетін қалпына келтіру, отбасының қоғамдық, жеке және мемлекеттік құндылық ретінде дамуын қамтамасыз ету болып отыр [1, 69 б.].

Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектепте оқушы – ата-ана, ата-ана – мұғалім, мұғалім – оқушы арасындағы қарым-қатынастың дұрыс қалыптасуы өте маңызды. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі бала мен дені сау балалардың ара қатынасы, олардың ата-аналарының инклюзивті білім беру туралы түсініктері мен оған көзқарастары, әсіресе дені сау балалардың отбасы тарапынан өз балаларымен бір сыныпта мүмкіндігі шектеулі баланың бірге білім алуын дұрыс қабылдауы немесе қарсылық танытуы сияқты кедергілер туындауы қалыпты жағдай. Бірақ, ата-ананың пікірі бала үшін әрқашан маңызды болары сөзсіз, олай болса қарсылық танытқан ата-аналардың балалары сыныптағы мүмкіндігі шектеулі сыныптасымен толықтай достық, мейірімділік қарым-қатынас құруға дайын ба? – деген сұрақ та туындауы мүмкін. Осы мәселелердің барлығын шешу мұғалімнің кәсіптік-педагогикалық құзіреттілігіне, ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастық құру қабілетіне байланысты болмақ.

Аталған мәселенің жан-жақтылығын отандық, жақын және алыс шетел ғалымдарының ғылыми-зерттеу еңбектеріне талдау жасау барысында,

инклюзивті білім беру және мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастығы мәселелерін түрлі бағыттарда қарастырылғаны анықталды.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру туралы шетелдік зерттеушілер Тони Буттың «Инклюзия көрсеткіштері» және Л. М. Шипицынаның «Әлемнің әртүрлі елдерінде дамуында проблемалары бар балаларды оқыту» монографияларында кеңінен қарастырылған [2].

Т. Гордонның отбасылық тәрбие моделінде, ата-аналар үш негізгі дағдыларды меңгеру керек деген: 1) белсенді тыңдау; 2) өз сезімдерін білдіру; 3) «отбасылық қарым-қатынаста екеуі де дұрыс» деген принципті іс жүзінде қолдану [3].

Ол ата-ана мен баланың арасындағы мәселені саралау керек, балаларға мәселені өз бетінше шешуге үйрету және проблемаларды шешу жолын іздестіру үшін жауапкершілікті біртіндеп баланың өзіне беру керек деп санайды.

Х. Джинот моделінің негізі – ата-аналарды баланың қажеттіліктеріне байланысты оқытуға, олардың көзқарастарын қайта бағыттауға деген ұмтылыс. Ол ата-ана тәрбиесі топтық консультациялар, терапия және нұсқаулық формасында жүзеге асырылады деді [4].

XX ғасырдың ұлы педагогтары А. С. Макаренко, Н. К. Крупская, В. А. Сухомлинскийлердің еңбектерінде отбасы тәрбиесі мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген.

А. С. Макаренко «Балаңыздың тәрбиесі жөнінде біреуден ақыл сұрауыңыз, өз балаңызды жақсы танымағаныңыз. Алдымен жақсы танысаңыз, содан кейін кеңес алыңыз» – деген болатын [5, 55 б.].

А. С. Макаренко тәрбиедегі ата-ана беделінің бірнеше түрлерін атап өткен болатын: «Басу беделі», «Мейірімділік беделі», «Сатып алу беделі», «Менмендік беделі», «Арақашықтық беделі», «Тақуалық беделі» т.б. [5, 9 б.].

Ұлы Абай Құнанбайұлы былай деген: «Балаға көбінесе үш алуан адамнан мінез жұғады. Біріншісі – ата-ана, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – жолдасынан. Солардың ішінде қайсысы жақсы көрсе, сонысынан көбірек жұғады. Адам сүйген адамының ғана ақылын ұғынады, содан тағылым алады» [6].

Атап айтқанда, З. А. Мовкебаеваның «Тиімді инклюзивті білім берудің жолындағы басты кедергі – білім беру мекемелері педагогтарының осы үдеріске білікті дайындығының төмендігі», – деген қорытындысына толық келісуге болады [7, 6 б.].

Зерттеу әдістері

Қазіргі қоғамда инклюзивті білім беруді жүзеге асыру барысында отбасының бала тәрбиесіндегі маңыздылығын күшейту және арттыру

өзекті болып отыр. Ал, осы жаңа бағыттың он нәтижелі болуы мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуінің жаңа формалары мен әдістерін анықтап, мұғалімнің ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастықты дұрыс қалыптастыруына байланысты.

Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалім мен ата-аналардың өзара әрекеттесуінің түрлі формалары пайдаланылады (Кесте 1).

Кесте 1 – Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалім мен ата-аналардың өзара әрекеттесу формалары.

Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалім мен ата-аналардың өзара әрекеттесу формалары		
Бакылау-диагностикалық формалар (мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыста мектеп пен отбасы ынтымақтастығының хал-күйі мен тиімділігін анықтау)	Коммуникативті формалар (отбасында ата-аналардың мүмкіндігі шектеулі балалармен оқу-тәрбиелік бағыттағы іс-қимылдарын педагогикалық қолдау)	Іс-әрекеттік формалар (мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастыру, мұғалімнің мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарымен жұмысын ұйымдастыру)
<ul style="list-style-type: none"> • мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыста мектеп пен отбасы ынтымақтастығының хал-күйін анықтау; • мүмкіндігі шектеулі баланың отбасылық даму ортасын зерделеу; • педагогикалық психологиялық сараптама; • мұғалім мен ата-аналар ынтымақтастығының нәтижелілігін анықтау және талдау. 	<ul style="list-style-type: none"> • ата-аналарға психологиялық педагогикалық білім беру; • ата-аналарға дәріс оқу, практикалық сабақтар; • мамандардың қатысуымен ата-аналарға арналған топтық кеңес беру; • оқушылардың ата-аналарымен әңгімелесуі; • ата-аналарға жеке кеңес беру. 	<ul style="list-style-type: none"> • инклюзивті білім беру бағдарламаларын құруда ата-аналардың қатысуы; • сыныптағы барлық ата-аналарға инклюзивті білім берудің ортақ пайдасы туралы түсініктер беру мақсатындағы сұхбаттар; • мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарына отбасында оңтайлы оқу-тәрбиелік орта құру бойынша тренингтер өткізу; • отбасында мүмкіндігі шектеулі балаларды педагогикалық қолдау ортасын зерделеу; • инклюзивті сыныпта ата-аналардың өзара пайдалы әрекеттестігін ынталандыру; • инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру мәселелерін бірігіп талдау; • мектеп пен отбасының бірлескен дәстүрлерін қалыптастыру; • мектептің отбасымен әлеуметтік жұмысы; • инклюзивті бағдарламаларды жүзеге асыру нәтижелерін бірігіп талдау және қорыту.

Мектеп пен отбасы арасында педагогикалық ынтымақтастықты ұйымдастыру кезінде жоғарыда көрсетілген әрекеттесу формаларын пайдалану қарым-қатынас құруды жүйелендіріп, дамытуға мүмкіндік береді. Жүйелі құрылған ынтымақтастық инклюзивті білім беруді дамытуға, мұғалімдер мен ата-аналар және оқушылар арасындағы байланыстың тиімділігін арттыруға жол ашпақ.

Бүгінде мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастық деңгейін анықтау мақсатында инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектепте мұғалімдер мен ата-аналардың инклюзивті білім беру

туралы түсініктерін, оған көзқарастарын және инклюзивті білім беру үрдісін ұйымдастыруда ата-аналардың рөлінің маңыздылығын зерттеуде мұғалімдер және ата-аналармен сауалнама, әңгімелесу, сұхбат, бақылау жұмыстары жүргізілді. Сауалнама жабық түрде өткізілді.

Зерттеу нәтижелері және оларды талдау

Зерттеу кезінде мұғалімдер мен ата-аналардың инклюзивті білім туралы түсінігін анықтау мақсатында алдымен «Инклюзивті білім беру» ұғымын қалай түсінесіз? – деген сұраққа жауап алынды.

Сурет 1 – Мұғалімдер мен ата-аналардың инклюзивті білім беру туралы түсініктері (% есебінде)

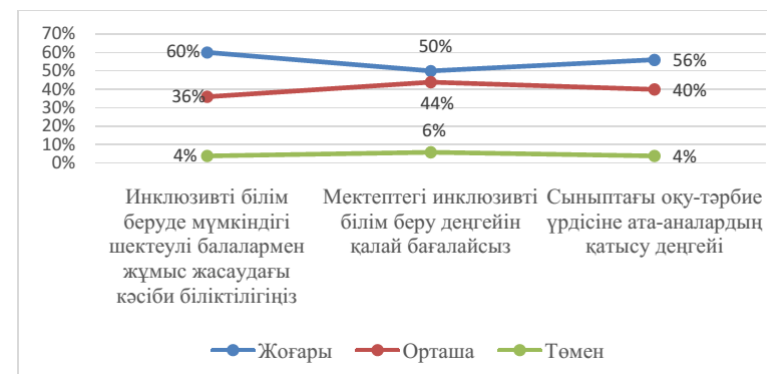
Мұғалімдердің 52 % және ата-аналардың 40 % «мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы жеке білім беруді қамтамасыз ету» деп жауап берді, ал мұғалімдердің 36 % және ата-аналардың 38 % «мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру үрдісіне ендіру» деп дұрыс нұсқаны белгілесе, мұғалімдердің 12 % және ата-аналардың 22 % «Мүмкіндігі шектеулі балалардың үйден білім алуын қамтамасыз ету» деп жауап берді.

Сауалнама нәтижесінен көріп отырғандай ата-аналар мен мұғалімдердің басым бөлігі «инклюзивті білім беру» ұғымын толықтай түсінбейтінін байқадық, яғни оның мақсаты мен міндеттерін де ажырта алмауы мүмкін. Білім берудің кез-келген үрдісін ұйымдастыруда оны жан-жақты зерттеу және мақсаты мен міндеттерін ажырата білу сол жүйенің оң нәтиже беруіне тікелей байланысты.

Мұғалімдер мен ата-аналардың бірнеше пайызы мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларға берілетін кез-келген оқыту түрін (яғни, арнайы оқыту мен үйден оқытуды) да инклюзивті білім беру үрдісі деп түсінетінін байқадық.

Мұғалімдердің бұл ұғымды дұрыс түсінбеуінің бірнеше себептері болуы мүмкін, мысалы мектеп мұғалімдерінің жоғарғы оқу орындарында білім

алу барысында, «инклюзивті білім беру» бойынша дәрістердің оқылмауы және бүгінде мектеп мұғалімдерінің педагогикалық біліктілігін арттыру қызметінің толықтай қамтамасыз етілмеуі де мәселе болып отыр.

Сурет 2 – Мұғалімдердің инклюзивті білім берудегі қабілеті, қазіргі мектептегі инклюзивті білім беру деңгейін және оқу-тәрбие үрдісіне ата-аналардың қатысуын бағалауы (% есебінде)

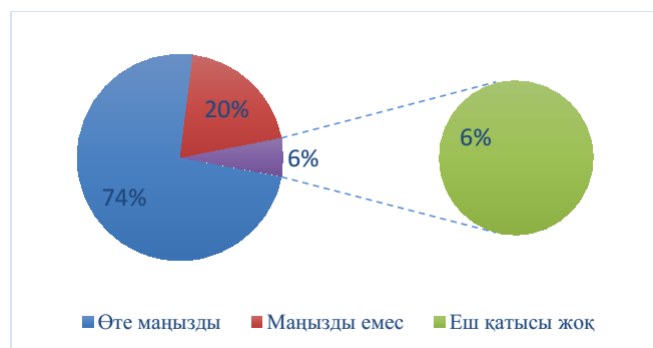
Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектеп мұғалімдерінің инклюзивті білім берудегі қабілетін, қазіргі мектептегі инклюзивті білім беру деңгейін және оқу-тәрбие үрдісіне ата-аналардың қатысуын бағалауы төмендегідей нәтиже көрсетіп отыр. Мұғалімдер мектептегі инклюзивті білім беру деңгейін бағалауда 50% жоғары, 44% орташа, 6 % төмен деген баға берді.

Сонымен қатар, мұғалімдерге «Инклюзивті білім беруде мүмкіндігі шектеулі балалармен және олардың ата-анасымен жұмыс жасау бағытындағы кәсіби біліктілігіңізді қалай бағалар едіңіз?» деген сұраққа мұғалімдердің 60 % жоғары, 36 % орташа, 4 % төмен деп жауап берді. Яғни, мұғалімдердің басым көпшілігі мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жүргізуге және ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастыққа дайын екенін мәлімдеп отыр.

Ал, сыныптағы оқу-тәрбие үрдісіне ата-аналардың қатысуын мұғалімдердің 56 % жоғары, 40 % орташа, ал 4 % төмен деңгейде деген баға берді.

«Инклюзивті білім беруде кәсіби біліктілігіңізді қалай бағалар едіңіз?» деген сұраққа мұғалімдердің басым бөлігі инклюзивті білім берудегі кәсіби біліктіліктерін жоғары бағалаған. Бірақ, осы тұста алдыңғы 1-суреттегі көрсеткіштерді ескеру маңызды. Өйткені, мұғалімдердің барлығы бірдей

«Инклюзивті білім беру» ұғымын толық түсінбейтіні анықталған болатын. Яғни, мұғалімдердің біршамасы жалпы мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жүргізу қабілетінің деңгейін көрсеткен болуы ықтимал. Ал, инклюзивті білім берудің айырмашылығы бір сыныпта қалыпты дамып келе жатқан дені сау бала мен мүмкіндігі шектеулі баланың бірге білім алып, тәрбиеленуі. Және осы балалардың ата-аналарымен қарым-қатынас құруда мұғалімнің жоғары педагогикалық-психологиялық тұрғыда дайындығы жеткілікті болу қажет.

Сурет 3 – Мұғалімдердің инклюзивті сыныптағы балалардың қарым-қатынасына ата-аналардың рөлінің маңыздылығын бағалауы (% есебінде)

Мұғалімдерге «Инклюзивті білім берілетін сыныптағы балалардың қарым-қатынасында ата-аналардың рөлі маңызды ма?» деген сұраққа жауап алынды. Респонденттердің 50 % өте маңызды, 20 % маңызды емес, 6 % еш қатысы жоқ деп жауап берді.

Мұғалімдердің көп бөлігі инклюзивті білім берілетін сыныптағы балалардың қарым-қатынасында ата-аналардың рөлі өте маңызды деп санайды. Бірақ, олардың 5/1 бөлігі маңызды емес және еш қатысы жоқ деп есептейтін мұғалімдердің де табылуы ынтымақтастықтың тежелуіне себеп болуы мүмкін деп қарастыруға болады. Бұл мұғалімдер инклюзивті білімді ұйымдастыруда ата-аналармен педагогикалық қарым-қатынас құруға маңыз бермейді.

Бірақ, көптеген зерттеу жұмыстары көрсеткендей мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізуде отбасымен ынтымақтастық жоғары деңгейде болса, сәйкесінше нәтиже де жақсы болатыны дәлелденген.

Ата-аналармен жұмыс жасау барысында қолданылатын жұмыстың вариативті формалары:

– инклюзивті білім беру кеңістігінде отбасын психологиялық-педагогикалық қолдау.

– *өзара іс-қимыл нысаны бойынша* олар күндізгі және қашықтықтан болуы мүмкін (ата-аналар жиналыстары, консультациялар, семинарлар, мастер-кластар, ағартушылық буклеттер, ата-аналарға арналған on-line кабинеттер, сайттар, форумдар).

– *ата-аналардың қатысу дәрежесі бойынша* – жеке, ұжымдық (мамандардың баламен ашық сабақтары, әңгімелесулер, кеңестер, мерекелер, ата-аналар топтары, қауымдастықтар).

– *қызметке қосылу бойынша* – белсенді, пассивті (конкурстар, бос уақыт, тьюторлар ретінде білім беру процесіне қатысу, ашық караулар).

– *пайдаланылған материалдың сипаты бойынша* – көрнекі, практикалық, ауызша (тақырыптық көрмелерді безендіру, отбасылық шеберлік сыныптары, буклеттер, сайттағы мақалалар).

– *пайдаланылатын технологиялар бойынша* – дәстүрлі және дәстүрлі емес (ашық есік күндері, ата-аналар жиналыстары, ата-аналарға арналған сайттар, технологиялық карталар, демалыс күндері маршруттары, балалар мен ата-аналарға арналған шығармашылық студиялар).

– *өзара әрекеттесу бағыты бойынша* – ақпараттық-ағартушылық, оқыту, білім беру, диагностикалық, бағалау-аналитикалық.

Жалпы білім беретін мектептерде оқитын мүмкіндігі шектеулі балалар жоғары академиялық деңгейде білім алу арқылы жоғарғы нәтижелерге жету мүмкіндігіне ие болады [8].

Инклюзивті білім беруде мектеп тарапынан жүргізілетін барлық ынтымақтастықтың (мектеп-отбасы, педагог-психолог-ата-аналар, мұғалім-ата-ана, мұғалім-оқушы, оқушы-отбасы, т.б) негізгі мақсаты – ол оқушылардың оқу-тәрбие жұмыстарында оң нәтижеге қол жеткізу. Сондықтан мұғалімдер осы мақсатқа қол жеткізу үшін ата-аналармен қарым-қатынастың түрлі формаларын меңгеру көзделіп отыр [9].

Қорытынды

Зерттеу нәтижесінде *инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығын нығайтудың жасау мүмкіндіктері* анықталды, атап айтқанда:

– мүмкіндігі шектеулі ғана емес, қалыпты даму сатысындағы балалардың да ата-аналарының инклюзивті білім берудің барша үшін тиімді және артықшылықтары туралы негізгі түсініктерін қалыптастыру мақсатында офлайн сұхбаттар мен әңгімелер, онлайн форматтағы сапалы деректер мен материалдарды пайдалану;

– инклюзивті оқытудың тиімділігін мүмкіндігі шектеулі бала да, сынып оқушылар ұжымының да, ата-аналардың да шынайы нәтижелер арқылы пайымдауы мен мойындауына қол жеткізу тәсілдерін пайдалану;

– мұғалімнің мүмкіндігі шектеулі балалар отбасында ата-аналардың және оқушының даму бағытындағы іс-қимылдарын барынша психологиялық-педагогикалық қолдауы тәсілдерін пайдалану;

– инклюзивті білім беру бағдарламаларымен жұмыс істейтін сыныптар ата-аналарының ынтымақтастығын, өзара пайдалы әрекеттестігін ынталандыру және қолдау;

– ерекше қажеттілігі бар балалармен біріккен педагогикалық жұмыс формалары мен әдістерін, дараландырылған және топтық жұмыс тәсілдерін таңдауға ата-аналарды тарту;

– мүмкіндігі шектеулі балаларға мектептегі (сыныптағы) және отбасындағы педагогикалық әсерлердің сабақтастығы, мұғалім мен ата-аналардың іс-қимылдарының келісілгендігіне қол жеткізу.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі баланың отбасымен өзара әрекеттесу, қарым-қатынас және ынтымақтастық жүйесін құру оны оқытудың, дамытудың және әлеуметтенудің маңызды шарттарының бірі екенін атап өткен жөн. Білім беру жүйесіне енгізілген кез келген жаңалықты қабылдауда және дамытуда ата-аналардың көмегіне жүгіну арқылы оң нәтижеге қол жеткізуге болады. Ол үшін ата-аналармен дұрыс ынтымақтастық құрып, енгізілген жаңалықтың тиімді нәтижесін көрсете білу маңызды. Инклюзивті білім беруде балалардың бойында достық, мейірімділік, толеранттық, жанашырлық т.б. жағымды қасиеттердің қалыптасу мүмкіндігінің жоғары екенін ескеру. Бұл жүйенің енгізілуі нәтижесінде отбасы тәрбиесінің, бала тәрбиесінің жаңа формалары қалыптасуы мүмкін.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Алметов, Н. Ш., Ахметова, Э. К.** Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мектеп пен отбасының ынтымақтастығы. «Инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық аспектілері» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Ақтөбе, 2019. – 282 б. – конференция еңбектері

2 **Бут, Т., Эйнскоу, М.** Показатели инклюзии: практическое пособие // Под ред. М. Вогана / пер. И. Аникеева. – Изд. 2-е. – М. : Центр исследований в обл. инклюзивного образования (CSIE), 2013. – 123 с. – кітап

3 **Гордон, Т.** Модель чувственной коммуникации. // http://www.vospityvaem.ru/roditeli/Model_chuvstvennoy_kommunikatsii.html – интернет дереккөзі

4 **Джинот, Х.** Модель групповой терапии. // <https://scicenter.online/psihologiya-pedagogika-scicenter/model-grupповыih-konsultatsiy.html> – интернет дереккөзі

5 **Макаренко, А. С.** «Книга для родителей». Соч. в 7-ми т. Т.4. – М., 1957. – 184 с. – кітап

6 **Құнанбаев, А.** Қара сөздер. – Алматы : Ел, 1993. – кітап

7 **Мовкебаева, З. А.** Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. – Алматы : Дайкпресс, 2013. – 165 с.

8 **Finke, E. H., McNaughton, D. B., Drager, K. R.** All children can and should have the opportunity to learn»: General education teachers' perspectives on including children with autism spectrum disorder who require AAC. *Augmentative and Alternative Communication*, 2009. – 25(2). – P. 110–122.

9 **Лекерова А. А., Мовкебаева, З. А.** Подготовка будущего учителя общеобразовательной школы к работе с детьми с особыми образовательными потребностями / Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы, No2(66),

10 **Вазлеев, В. А.** Работа с семьей ребенка, включенного в инклюзивное образование // Аспекты и тенденции педагогической науки: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2017 г.). – СПб. : Свое издательство, 2017. – С. 115–117. – конференция еңбектері

References

1 **Almetov, N. Ş., Axmetova, É. K.** İnklyuzivti bilim berwdi uyımdastırwda mektep pen otbasınıñ intımaqtastıǵı [Cooperation between school and family in the organization of inclusive education]. *Materials of the international scientific-practical conference «Psychological and pedagogical aspects of inclusive education.»* – Aktobe, 2019. – 282 p.

2 **But, T., Eynskou, M.** Pokazateli inklyuzii: prakticheskoye posobiye [Inclusion indicators: a practical guide] // Ed. M. Vaughan / trans. I. Anikeeva. – Ed. 2nd. – Moscow : Research Center in the region. inclusive education (CSIE), 2013. – 123 p.

3 **Gordon, T.** Model' chuvstvennoy kommunikatsii [Sensual communication model] // http://www.vospityvaem.ru/roditeli/Model_chuvstvennoy_kommunikatsii.html

4 Dzhinot, X. Model' gruppovoy terapii. [Group therapy model] // <https://scicenter.online/psihologiya-pedagogika-scicenter/model-gruppoviyih-konsultatsiy.html>

5 **Makarenko, A. S.** «Kniga dlya roditeley» [About «Book for Parents»]. Op. in 7 volumes. T.4. – M., 1957. – 184 p.

6 **Qunanbaev, A.** Qara sözder [Words of edification]. – Almaty : EI, 1993.

7 **Movkebayeva, Z. A.** Metodicheskiye rekomendatsii po podgotovke pedagogov k vnedreniyu inklyuzivnogo obrazovaniya [Methodical recommendations for training teachers for the implementation of inclusive education]. – Almaty : Daikpress, 2013. – 165 p.

8 **Finke, E. Kh., Maknoton, D. B., Drager, K. R.** Vse deti mogut i dolzhny imet' vozmozhnost' uchit'sya [All children can and should have the opportunity to learn] : General education teachers' perspectives on including children with autism spectrum disorder who require AAC. *Augmentative and Alternative Communication*, 2009. – 25(2). – P. 110–122.

9 **Lekerova, A. A., Movkebayeva, Z. A.** Podgotovka budushchego uchitelya obshcheobrazovatel'noy shkoly k rabote s det'mi s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostyami [Podgotovka budushchego uchitelya obshcheobrazovatel'noy shkoly k rabote s det'mi s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostyami] / *Abay atyndagy KazKPU-ң Khabarshysy «Pedagogy of Kylymdary» series*, No2 (66)

10 **Vazleyev, V. A.** Rabota s sem'yey rebenka, vklyuchennogo v inklyuzivnoye obrazovaniye [Working with the family of a child included in inclusive education] // *Aspects and trends of pedagogical science: materials of the III Intern. scientific. conf. (St. Petersburg, December 2017).* – SPb. : Own publishing house, 2017. – P. 115–117.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Э. К. Ахметова, Н. Ш. Алметов

Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова,
Республика Казахстан, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ФОРМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ПЕДАГОГА С РОДИТЕЛЯМИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена эффективным формам педагогического сотрудничества учителей и родителей в реализации инклюзивных образовательных программ в школе. На основе анализа литературы по

проблемам взаимовыгодного сотрудничества педагогов и родителей в организации инклюзивного образования, определена сущность, значение и педагогические особенности сотрудничества учителей с семьями учащихся с ограниченными возможностями. Дается анализ состояния педагогического сотрудничества учителей и родителей в реальной педагогической практике на основе эмпирического материала. Сделан вывод о недостаточном уровне сформированности профессиональных компетенций учителей в аспекте сотрудничества с родителями в сфере инклюзивного образования, о низком уровне психолого-педагогических знаний и умений родителей в аспекте поддержки детей с ограниченными возможностями в инклюзивном образовании. Описаны диагностические процедуры и результаты анализа данных практики сотрудничества учителей и родителей в организации инклюзивного обучения. Определены эффективные формы организации педагогического сотрудничества учителей и родителей в реализации инклюзивных программ. Определены новые возможности организации инклюзивного обучения средствами усиления педагогического сотрудничества учителей и родителей.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, педагогическое сотрудничество, компетентность учителя, сотрудничество школы и семьи, сотрудничество учителей и родителей.

*E. K. Akhmetova, N. Sh. Almetov

M. Auezov South Kazakhstan University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent.

Material received on 09.09.21.

FORMS OF COOPERATION BETWEEN TEACHERS AND PARENTS IN THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATIONAL PROGRAM

The article is devoted to effective forms of pedagogical cooperation between teachers and parents in the implementation of inclusive educational programs at school. Based on the analysis of the literature on the problems of mutually beneficial cooperation between teachers and parents in the organization of inclusive education, the essence, significance and pedagogical features of cooperation between teachers and the families of students with disabilities are determined. The article analyzes the state of pedagogical cooperation between teachers and parents in real pedagogical

practice on the basis of empirical material. The conclusion is made about the insufficient level of formation of professional competencies of teachers in the aspect of cooperation with parents in the field of inclusive education, about the low level of psychological and pedagogical knowledge and skills of parents in the aspect of supporting children with organic opportunities in inclusive education. Diagnostic procedures and results of data analysis of the practice of cooperation between teachers and parents in the organization of inclusive education are described. Effective forms of organizing pedagogical cooperation between teachers and parents in the implementation of inclusive programs are identified. New possibilities of organizing inclusive education by means of strengthening pedagogical cooperation between teachers and parents are identified.

Keywords: inclusive learning, pedagogical cooperation, teachers competence, school-family cooperation, teacher-parent cooperation.

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

МРНТИ 34.01.45

<https://doi.org/10.48081/XSRA2182>

***Г. М. Байхожаева, Р. Х. Курманбаев, Р. Б. Жандавлетова**

Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ КАК ВЕДУЩАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются проблемы экологизации подготовки студентов в условиях современного высшего педагогического образования. Экологическая направленность профессиональной подготовки обучающихся рассматривается как одно из условий развития коммуникативных качеств личности, являющихся показателями профессионального развития личности. Одной из тенденций развития современного высшего педагогического образования является экологизация. Данные науки влияют на систему образования, что проявляется в переориентации целей образования, обновлении содержания образования, что содействует формированию современного мировоззрения. Особое внимание обращается на экологически-исследовательскую деятельность студентов, обеспечивающих различные коммуникации. Экологизация современного образования отражается в повышении наукоемкости педагогического процесса, и в тоже время в повышении теоретического уровня экологического знания. Обобщается опыт фундаментальных исследований в области экологизации профессионального образования. В статье показан выбор ценностей, осознание ответственности, принятие ответственных решений. Показана тенденция экологизации высшего педагогического образования проявляющаяся в экологической подготовке учителей, становящейся одной из важнейших задач, стоящих перед современным вузом в связи с глобальным экологическим кризисом и низким уровнем экологической культуры населения.

Ключевые слова: экологизация, педагогическое образование, подход, модель экологизации, наукоёмкость.

Введение

Современный экологический кризис является следствием стихийно развивающихся процессов взаимодействия природы и общества и находит свое проявление в истощении природных ресурсов, загрязнении природной среды, обеднении биологического разнообразия, необратимых изменениях в экосистемах разного уровня.

Как отмечает российский философ и эколог В. А. Кобылянский, воздействие природы на общество и воздействие общества на природу как стороны реально осуществляющегося взаимодействия природы и общества не существует в отрыве и независимо друг от друга [1].

Важность создания концепции взаимодействия природы и общества стала осознаваться еще в 1980-е годы. Это было связано с необходимостью экологического образования и просвещения, определения новых ценностных ориентиров в отношениях человека и природы. Экология уже в те годы оказывала существенное влияние на образование, которое проявилось на переориентации целей образования, обновлении его содержания. Экологическое образование стало приоритетным направлением развития системы образования в Казахстане. Осознание не только научных, но и нравственных, правовых аспектов взаимодействия человека с природой явились предпосылкой становления для развития непрерывного экологического образования. С одной стороны, все очевиднее становилась необходимость интеграции экологии со всеми естественнонаучными и социальными науками, с другой – все более явно обозначилась потребность в экологизации всех видов практической деятельности человека. Решению проблем экологического образования в высшей школе посвящены исследования многих ученых.

Философские аспекты экологического образования рассмотрены в работах Э. В. Гирусова, Р. С. Карпинской, Н. Н. Киселева, В. А. Кобылянского, Н. М. Мамедова, Н. Н. Моисеева, А. Д. Урсула и др.

Культурологические аспекты проблем экологического были исследованы Л. И. Василенко, С. Н. Глазачевым, О. Н. Козловой, Э. С. Маркарянном, Е. В. Никоноровой и др.

С позиций профессионально-педагогического подхода проводились исследования С. В. Алексеевым, Н. Д. Андреевой, А. Н. Захлебным, О. М. Кривошапкиной, А. В. Мироновым, И. Н. Пономаревой, Л. В. Поповой, Г. П. Сикорской, Ж. Чильдибаевым и др.

Благодаря исследованиям ученых экологическое образование в педагогическом вузе имеет характеристики, соответствующие современной образовательной парадигме.

Актуальность проблемы обоснования научных и методических основ изучения биоразнообразия экологизации образования в процессе подготовки будущих учителей биологии определяется:

- осознанием значимости экологического образования будущих учителей биологии;
- пониманием экологического образования как средства развития личности, формирования экологической культуры и готовности к профессиональной деятельности студентов;
- пониманием ведущей роли профессиональной деятельности учителя биологии в области экологического образования школьников;
- осознанием значимости знаний о биоразнообразии в достижении целей экологического образования в вузе и в школе.

Научная новизна проведенных нами исследований заключается в следующем: дано обоснование экологизации как ведущей тенденции развития современного педагогического образования; обоснованы принципы отбора содержания экологического образования и определены принципы организации процесса изучения биоразнообразия при подготовке учителей биологии в вузе; выявлен состав и определено место знаний о биоразнообразии в содержании дисциплин предметной подготовки будущих учителей биологии.

Анализ международных документов свидетельствует, что значительное влияние на развитие экологического образования в мире оказали Конференция ООН по проблемам окружающей человека среды (1972 г., Стокгольм) и Межправительственная конференция по образованию в области окружающей среды (1977 г., Тбилиси).

От вульгарных представлений об экологическом образовании как сумме знаний по экологии, географии, биологии, химии, экономике, праву и т.п., имеющих место в 1970-1980 гг., в 2000 гг. педагогическое сообщество перешло к пониманию необходимости формирования глобально ориентированного мировоззрения, согласно которому мир рассматривается как:

- единая система, включающая в себя глобальный, региональный и локальный уровни;
- интегрированная система, основанная на многомерных взаимосвязях между отдельными подсистемами;

- саморегулирующаяся система, предполагающая наличие гомеостаза, баланса и уравновешенности;

- развивающаяся система, изменения в которой в последнее время приобретают все более динамичный, всеохватывающий и противоречивый характер;

- открытая система, связанная с космосом [2].

По мнению Н. Д. Андреевой [3], экологическое образование (ЭО) может быть охарактеризовано, как:

- ЭО выступает одним из факторов преодоления современного экологического кризиса;

- уникальность ЭО, поскольку оно по-новому ставит свои цели. Важнейшей целью ЭО выступает формирование экологической культуры;

- в ЭО по-новому происходит отбор содержания, так как ему присущ принцип «нового синтеза», имеющий особое методологическое значение (имеется в виду синтез всех знаний человечества о природе, знаний по сохранению и оптимизации окружающей среды);

- ЭО имеет прогностическую направленность, связанную с заботой о природе и сохранением условий жизни для будущих поколений людей;

- ЭО по-новому ставит оценку эффективности образовательных систем. Кроме знаний, умений, навыков, в оценку необходимо включать действия по сохранению и улучшению качества окружающей среды, сформированность ценностных ориентаций в отношении и восприятии природы.

Экологизация является одной из тенденций развития современного высшего педагогического образования. Экология как наука влияет на систему образования, что проявляется в переориентации целей образования (связанной со сменой старой системы потребительских ценностей на новую систему ценностей общечеловеческого характера), обновлении содержания образования, что содействует формированию глобально ориентированного мировоззрения [4–5].

Экологизация образования относится к ряду проблем, сравнимых с проблемами выживания человечества. Рассматривая тенденцию экологизации, ученые выявили разные подходы к решению этой проблемы в истории образования [6–7]:

Первый подход (сциентистский), когда учебный предмет отождествляется с наукой, а познавательная деятельность обучаемого с научным познанием. Такое понимание науки и образования присутствовало у биолога Ж. Моно: «Наука покоится на строго объективном подходе к анализу и интеграции Вселенной, включая самого человека и человеческое общество. Наука игнорирует и должна игнорировать ценностные суждения...». В этом

случае экологизация означает простое добавление в учебное содержание экологической информации [8–10].

При другом подходе к экологизации образования содержание образования привносится гуманитарно-экологическая информация в дисциплинах культурологического характера или специально создаются «воспитательные ситуации» в ходе учебного процесса.

Материалы и методы

Для решения поставленных задач и проверки выдвинутой гипотезы использовались *теоретические методы*: анализ и синтез; теоретическое обобщение и моделирование; абстрагирование;

методы эмпирического исследования: анкетирование, наблюдение, педагогический эксперимент; количественный и качественный анализ эмпирических данных;

статистические методы математической обработки данных эксперимента.

Понимание студентами ценностей экологического образования проверяли с помощью наблюдения и анкетирования. Анализ ответов проводился с учетом трех уровней развития эмоционально-ценностной деятельности [11].

Результаты и обсуждение

На рубеже второго тысячелетия человечество стало испытывать сильнейший прессинг глобальных экологических проблем, затрагивающих самые основы его существования. Эти проблемы оказались следствием стихийно развивающихся процессов взаимодействия природы и общества и нашли свое проявление в истощении природных ресурсов, загрязнении природной среды, нарушении динамического равновесия в поверхностной оболочке планеты, обеднении биологического разнообразия, необратимых изменениях в генетических структурах живых организмов. На примере острой необходимости регулирования и управления процессом взаимодействия природы и общества особенно очевидной становится актуальность консолидации усилий широких кругов общественности в масштабах как отдельных стран, регионов, так и всего мира. Без целенаправленных действий в глобальном масштабе, без заключения международных договоров и соглашений, направленных на оптимизацию общественных отношений между народами, а также оптимизацию взаимодействия с природными ресурсами и окружающей средой, невозможно обеспечить сколько-нибудь разумную регуляцию экологических процессов.

Современная постановка проблемы взаимоотношений природы и человека обнаруживает разрыв между безграничными потенциальными

возможностями производственной деятельности и ограниченными ресурсными и компенсаторными возможностями биосферы.

На протяжении всей человеческой истории идет формирование сферы взаимодействия природы и общества как целостной системы. Современный этап взаимодействия природы и общества, начавшийся в середине XX века, неотделим от научно-технического прогресса. Важнейшей особенностью данного этапа является то, что взаимодействие природы и общества на этой ступени развития во всех своих проявлениях приобретает планетарный, глобальный характер.

Модель экологизации образования, разработанная В. В. Сериковым [5] ориентирована на создание конструкций образования, которые делают актуальными личностные функции индивида и активизируют его позиции в отношении экологических проблем. Личностными становятся такие проявления человека, которые связаны с его мировоззрением - выбором ценностей, осознанием ответственности, принятием ответственных решений.

Тенденция экологизации высшего педагогического образования проявляется в том, что экологическая подготовка учителей становится одной из важнейших задач, стоящих перед современным вузом в связи с глобальным экологическим кризисом и низким уровнем экологической культуры населения.

Экологизация образования проявляется в повышении наукоемкости и культуроемкости педагогического образования, повышении теоретического уровня экологического и педагогического знания, что в свою очередь определяет условия для интеграции знаний о системах «человек – природа», «человек – общество», «общество – природа», «человек – образование».

Особенностями проведения наших исследований было решение ряда задач. Основными учебными задачами, которые должен решать преподаватель со студентами, были побуждение обучающихся к выбору концепций, принятию решения с использованием определенных экологических знаний и умений; анализ ситуации с помощью теории; формирование навыков в практическом применении теории; рефлексия собственной практической деятельности, оценка навыков и др.

Деятельность студентов при решении учебных задач направлялась на расширенный поиск информации, работу с текстами и информацией разных жанров, в том числе, с научной неадаптированной литературой. Такая деятельность в свою очередь требовала критического анализа и интерпретации. Деятельность по решению учебных задач ориентирована на работу с различными источниками информации, освоение теоретически

обоснованных способов применения знаний в конкретной ситуации и освоение опыта самостоятельного целеполагания, самоанализа и самооценки.

Содержание учебных задач направлено на развитие умений формулировать проблему; структурировать знания, понимать условия задачи, моделировать объект задачи, конструировать способы ее решения; строить рассуждения, включающие анализ, синтез, установление причинно-следственных связей, теоретическое обобщение.

Одна и та же задача предлагалась для решения в группе студентов или для индивидуального решения каждым студентом. Это было связано с тем, что по результатам решения проводилось обсуждение способов и результатов решения. При организации групповой деятельности по решению задач, так же как и при обсуждении результатов решения задачи, студенты вступали в диалог, в коллективное обсуждение проблемы.

При анализе конкретной ситуации, описанной в тексте задачи, видеоматериалах, студентам нужно было осмыслить суть конкретной ситуации; понять условия среды, в которой происходит деятельность, осуществить рефлексию собственной деятельности по решению задачи и произвести оценку полученных результатов.

Экспериментальное обучение студентов по разработанной методике в ходе нашего исследования проводили в Кызылординском университете имени Коркыт Ата и Казахском национальном педагогическом университете имени Абая. Анализ усвоения студентами знаний о биоразнообразии и умений применять эти знания при решении задач и проблемных ситуаций проводили по результатам контрольных срезов с помощью тестов и учебных задач. Проверке подвергались знания о биоразнообразии, как одного из важных компонентов развития экологического образования, а именно: генетическом, видовом, экологическом разнообразии, оценке биоразнообразия, сохранении биоразнообразия; биоразнообразии Казахстана и деятельности в целях сохранения биоразнообразия в Казахстане; загрязнении окружающей среды как факторе сокращения биоразнообразия.

Обобщенные показатели эффективности обучения студентов представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты усвоения студентами знаний о биоразнообразии на формирующем этапе педагогического эксперимента

Группы знаний	Показатели успеваемости	Контрольная группа	Экспериментальная группа
Биоразнообразие Генетическое, видовое, экологическое разнообразие	Средний балл \bar{a}	3,8	4,1
	Распределение оценок:		
	5	25,8	30,5
	4	51,7	52,2
	3	22,5	17,3
	2	0	0
	Дисперсия оценок D	0,0457	0,032
	Среднее квадратичное отклонение оценок σ	0,214	0,198
	Коэффициент вариации W_i	0,0563 (5,6 %)	0,0482(4,8 %)
	Оценка и сохранение биоразнообразия	Средний балл \bar{a}	3,9
Распределение оценок:			
5		0	39,4
4		42,1	30,3
3		57,9	30,3
2		0	0
Дисперсия D		0,449	0,0488
Среднее квадратичное отклонение оценок σ		0,212	0,221
	Коэффициент вариации W_i	0,0543(5,4 %)	0,0539(5,3 %)
Биоразнообразие Казахстана, деятельность в целях сохранения биоразнообразия в Казахстане	Средний балл \bar{a}	4,2	4,6
	5	41,5	69,5
	4	48,3	26,1
	3	10,3	4,4
	2	0	0
	Дисперсия D	0,0384	0,0338
	Среднее квадратичное отклонение оценок σ	0,196	0,184
	Коэффициент вариации W_i	0,046(4,6 %)	0,04(4 %)

Загрязнение окружающей среды как фактор сокращения биоразнообразия	Средний балл \bar{a}	4,3	4,6
	Распределение оценок:		
	5	50	60,8
	4	28,6	28,9
	3	21,4	10,3
	2	0	0
	Дисперсия D	0,0445	0,0368
	Среднее квадратичное отклонение оценок σ	0,211	0,192
Коэффициент вариации W_i	0,049(4,9)	0,0417(4,1%)	

Результаты, представленные в таблице 1, свидетельствуют о более высоких результатах усвоения знаний студентами контрольной группы по сравнению с контрольной группой, что в свою очередь говорит об эффективности разработанной нами методике изучения содержания о биоразнообразии. Для установления большей степени достоверности результатов опытно-экспериментальной работы использовались методы математической статистики. Статистические данные результатов обучения подтвердили эффективность процесса обучения студентов.

В ходе проведения исследований оценивалось овладение студентами умениями по анализу экологического состояния воздуха, почвы, воды; по определению видов загрязнения окружающей среды и степени антропогенной нагрузки на природные экосистемы и экосистемы города. Результаты оценки сформированности умений применять знания о биоразнообразии при решении учебных задач и проблем представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Результаты анализа сформированности умений применять знания при решении задач и проблем у студентов (формирующий этап по уровням, в % от ЭГ – 70 человек, КГ – 72 человека)

	Умения применять знания	0 уровень		I уровень		II уровень		III уровень	
		КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
1	Определение понятий и раскрытие их содержания	13,8	14,2	37,5	20,0	41,7	42,8	6,9	22,8
2	Установление связей между понятиями о биоразнообразии	18,0	12,8	40,3	17,1	29,2	42,8	12,5	27,2
3	Приводить примеры научных фактов в подтверждение выводов и обобщений	22,2	10,0	31,9	21,4	36,1	45,7	9,7	22,8
4	Применение знаний при выборе варианта решения задачи	23,4	14,2	27,9	17,1	38,9	40,0	9,7	28,6

Полученные данные по результатам контрольного среза отражают значительно лучшую успешность формирования умений применять знания о биоразнообразии, как одного из важного фактора экологизации образования при решении учебных задач у студентов экспериментальной группы по сравнению со студентами контрольной группы.

Выводы

За последние десятилетия многочисленные исследования ученых многих стран, в том числе РФ и РК, посвящены разработке теоретических и прикладных аспектов экологического образования в педагогическом вузе. Необходимость обратиться вновь к исследованию проблем экологического образования студентов-биологов в педагогическом вузе обусловлена тем, что до сих пор не решена проблема экологического образования студентов на основе привлечения учебных материалов регионального и краеведческого характера.

Отбор учебного содержания, направленного на экологизацию учебного процесса студентов –биологов в вузе должен осуществляться с учетом требований научно обоснованных педагогических, дидактических и методических принципов. В ходе нашего исследования были обоснованы такие принципы, а именно: взаимосвязь биологической и экологической подготовки с методикой обучения биологии, единство интеграции и дифференциации, культуросообразности, практической направленности, принцип «базисной дисциплины», принципы технологичности, единства интеллектуального и эмоционального; взаимосвязи глобального, регионального, локального при изучении биоразнообразия. Принцип взаимосвязи биологической подготовки с методикой обучения биологии предусматривает такое построение учебного плана и организацию образовательного процесса, которое обеспечивает преемственность дисциплин биологической и методической подготовки студентов в целях становления профессиональной компетентности будущего педагога.

Результаты экспериментального обучения свидетельствуют о более высоких результатах усвоения знаний о биоразнообразии, как одного из важного компонента экологизации образования и умений применять их при решении учебных задач у студентов экспериментальной группы по сравнению с контрольной группой, что в свою очередь подтверждает эффективность разработанной методики. Анализ полученных данных позволил получить результаты, свидетельствующие о положительной динамике процесса формирования ценностного отношения студентов к биоразнообразию и природе в целом.

Кроме этого, в последнее время вновь проявились противоречия между требованиями к педагогу в сфере экологического образования и массовой практикой подготовки учителей биологии в вузе. Данное обстоятельство при подготовке учителей биологии в вузе актуализирует проблемы экологического образования в целом и проблему изучения значения биоразнообразия как одного из условий устойчивости биосферы и сохранения жизни на планете, в частности.

Список используемых источников

- 1 **Кобылянский, В. А.** Философия экологии общая теория экологии, геоэкология, биоэкология [Текст]. – М. : Фаир-Пресс, 2003. – 192 с.
- 2 **Андреева, Н. Д.** Образование и устойчивое развитие // Образование для устойчивого развития : проблемы, поиск и пути решения в педагогическом вузе. [Текст]. – СПб. : СПбАсЭко, 2000. – С.13–23.
- 3 **Андреева, Н. Д.** Система эколого-педагогического образования студентов-биологов в педагогическом вузе: Атореф. дисс. д-ра пед. наук – СПб. : ИПТО РАО, 2000. – 65 с.
- 4 **Реймерс, Н. Ф.** Экология (теория, законы, правила и гипотезы). [Текст]. – М. : Россия Молодая, 1994. – 356 с.
- 5 **Данильчук, В. И., Сериков, В. В.** Личностный подход в системе принципов экологизации естественнонаучного образования. [Текст].- Экологическое образование: концепции и технологии: Сб. научн. тр. под ред. С. Н. Глазачева. – Волгоград : Перемена, 1996. – С. 8492.
- 6 **Блинников, В. И.** Некоторые подходы к программе «Региональная биоэкология. // Материалы региональной научно-практической конференции «Краеведение и туризм: проблемы, поиски, перспективы». [Текст]. – Орел, 2000. – С. 26–29.
- 7 **Бахмутский, А. Е.** Педагогика : учебник [Текст]. – Санкт-Петербург : Питер пресс, 2017. – 303 с.
- 8 **Башаркина, Е. А.** Общая педагогика: курс лекций: в 2 ч. / Могилев : МГУ, 2013–2014.
- 9 **Громкова, М. Т.** Педагогика высшей школы : Учебное пособие [Текст]. – М. : ЮНИТИ, 2013. – 447 с.
- 10 **Жуков Г. Н., Матросов, П. Г.** Общая и профессиональная педагогика: Учебник [Текст]. – М. : Альфа-М, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 448 с.
- 11 **Дерябо, С. Д., Ясвин, В. А.** Экологическая педагогика и психология. Ростов н/Д. : Феникс, 1996. – 477 с.

References

1 **Kobylyanskii, V. A.** Filosofiya ekologii obshchaya teoriya ekologii, geologii, bioecologii. [Philosophy of ecology general theory of ecology, geocology, bioecology] [Textbook]. – M. : Fair-Press, 2003. – 192 p.

2 **Andreeva, N. D.** Obrazovanie i ystoichivoe razvitie. [Education and sustainable development] // Education for sustainable development: problems, search and solutions in the pedagogical university. [Text]. – SPb. : SPbAsEco, 2000. – P. 13–23.

3 **Andreeva, N. D.** Sistema ekologo-pedagogicheskogo obrazovaniya studentov biologov v pedagogicheskom vyeze. [The system of ecological and pedagogical education of students-biologists in the pedagogical university] // Atoref. diss. Dr. ped. nauk. – СПб. : ИПТО РАО, 2000. – 65 с.

4 **Reimers, N. F.** Ekologiya. [Ecology (theory, laws, rules and hypotheses)] [Text]- M. : Young Russia, 1994. 356 p.

5 **Danilchuk, V. I., Serikov, V. V.** Lichnostnyi podhod v sisteme printsipov ekologizatsii estestvennonauchnogo obrazovaniya. [Personal approach to the system of principles of ecologization of natural science education.] Ecological education: concepts and technologies: Sat. nauchn. tr. under the editor. C. H. Glazacheva. [Text]. – Volgograd : Peremena, 1996. – p. 84–92.

6 **Blinnikov, V. I.** Nekotorye podhody k programme «Regional'naya ekologiya. [Some approaches to the program «Regional Bioecology.»] // Materials of the regional scientific and practical conference «Local history and tourism: problems, searches, prospects». [Text]. – Eagle, 2000. – S. 26–29.

7 **Bakmutsky, A. E.** Pedagogika. [Pedagogy] [textbook]. – St. Petersburg: Peter press, 2017. – 303 p.

8 Obshchaya pedagogika [General pedagogy: a course of lectures: in 2 hours] [Text]. – Mogilev : Moscow State University, 2013–2014.

9 **Gromkov, M. T.** Pedagogika vysshei shkoly [Pedagogy of higher education] [textbook] // . - M. : UNITI, 2013. – 447 p.

10 **Zhukov, G. N., Sailors, P. G.** Obshchaya i professional'naya pedagogika [General and professional pedagogy] [Textbook]. – M. : Alfa-M, Research Center INFRA-M, 2013. – 448 p.

11 **Дерябо, С. Д., Ясвин, В. А.** Экологическая педагогика и психология. Ростов н/Д: Феникс, 1996. – 477 с

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

**Г. М. Байхожаева, Р. Х. Құрманбаев, Р. Б. Жандавлетова*
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ – ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМДІ ДАМУДЫҢ БАСТЫ ТЕНДЕНСІ

Бұл мақалада қазіргі заманғы жоғары педагогикалық білім беру жағдайында студенттерді даярлауды экологияландыру мәселелері қарастырылған. Оқушылардың кәсіптік даярлығының экологиялық бағыты жеке тұлғаның кәсіби дамуының индикаторы болып табылатын жеке тұлғаның коммуникативті қасиеттерін дамыту шарттарының бірі ретінде қарастырылады. Қазіргі жоғары педагогикалық білім берудің даму тенденцияларының бірі - көгалдандыру. Бұл ғылымдар білім беру жүйесіне әсер етеді, ол білім беру мақсаттарын қайта бағдарлауда, білім мазмұнын жаңартуда көрінеді, бұл қазіргі дүниетанымды қалыптастыруға ықпал етеді. Әр түрлі коммуникациялар ұсынатын студенттердің экологиялық зерттеулеріне ерекше назар аударылады. Қазіргі білім беруді экологияландыру педагогикалық процестің ғылыми қарқындылығының жоғарылауында, сонымен бірге экологиялық білімнің теориялық деңгейінің жоғарылауында көрінеді. Кәсіптік білім беруді экологияландыру саласындағы іргелі зерттеулердің тәжірибесі жинақталған. Мақалада құндылықтарды таңдау, жасау кершілікті сезіну, жасаушы шешімдер қабылдау көрсетілген. Әлемдік экологиялық дағдарысқа және халықтың экологиялық мәдениетінің төмен деңгейіне байланысты қазіргі заманғы университеттің алдында тұрған маңызды міндеттердің біріне айналатын мұғалімдердің экологиялық дайындығынан көрінетін жоғары педагогикалық білімнің экологиялану тенденциясы көрсетілген.

Кілтті сөздер: жасылдандыру, педагогикалық білім, көзқарас, жасылдандыру моделі, ғылымның қарқындылығы.

**G. M. Baykhozhaeva, R. A. Kurmanbayev, R. B. Zhandavletova*
Korkyt Ata Kyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.
Material received on 09.09.21.

ECOLOGIZATION AS A LEADING TREND IN THE DEVELOPMENT OF MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION

This article examines the problems of greening the training of students in the context of modern higher pedagogical education. The ecological orientation of the vocational training of students is considered as one of the conditions for the development of the communicative qualities of the individual, which are indicators of the professional development of the individual. One of the trends in the development of modern higher pedagogical education is greening. These sciences affect the education system, which is manifested in the reorientation of the goals of education, updating the content of education, which contributes to the formation of a modern worldview. Particular attention is paid to the environmental research activities of students who provide various communications. The greening of modern education is reflected in an increase in the science intensity of the pedagogical process, and at the same time in an increase in the theoretical level of environmental knowledge. The experience of fundamental research in the field of greening vocational education is summarized. The article shows the choice of values, awareness of responsibility, making responsible decisions. The tendency of greening higher pedagogical education is shown, which is manifested in the ecological training of teachers, which is becoming one of the most important tasks facing a modern university in connection with the global ecological crisis and low level of ecological culture of the population.

Keywords: greening, pedagogical education, approach, model of greening, science intensity.

МРНТИ 34.35.25

<https://doi.org/10.48081/IYGQ6852>**Б. К. Жарменова, Р. Х. Курманбаев, Р. У. Альменаева**

Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда

**ИЗУЧЕНИЕ ВИДОВОГО РАЗНООБРАЗИЯ ФЛОРЫ И
ФАУНЫ КАЗАХСТАНСКОГО ПРИАРАЛЬЯ КАК УСЛОВИЕ
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ВУЗЕ**

Изучение биологического разнообразия живых организмов и экосистем отдельных регионов – одно из актуальных направлений современной науки. Непрерывный мониторинг биоразнообразия напрямую связан с охраной природы и является неотъемлемой частью системы мониторинга биосферы в целом. Таким образом, биоразнообразие может служить важным критерием устойчивости экосистем и мерой их надежности. Биологические знания составляют основу для понимания и осознания экологических проблем учащихся. Важной задачей биологического и экологического образования является воспитание нового поколения, грамотно применяющего экологические знания в решении практических задач охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. Серьёзной проблемой в изучении биологического разнообразия является отсутствие учебных программ, методических и учебных пособий, семинаров и монографий. Поэтому предлагаем внедрение элективного курса «Биоразнообразие региона Приаралья» для студентов биологов. Этот курс фокусируется на основных концепциях и характеристиках наиболее важных типов биоразнообразия, овладение основными методами изучения живых организмов, знакомство с проблемами использования и защиты биоразнообразия, изложение истории изучения биологических форм и природных сообществ, изучение представителей флоры и фауны Приаралья.

Ключевые слова: флора и фауна, биоразнообразие Приаралья, биолого-экологическое воспитание, обучение, экосистема.

Введение

Взаимодействие человеческого общества и природы стало одной из важнейших проблем современности. С момента появления человека на Земле его влияние на биосферу постоянно возрастало. Но именно в условиях индустриального общества и демографического взрыва негативные последствия человеческой деятельности приобрели глобальный характер. Окружающая среда загрязняется в невиданных ранее масштабах. Наметились тенденции к истощению топливных и минеральных ресурсов. Различные виды антропогенной деятельности привели к прямому или косвенному уничтожению различных видов животных и растений. Химическое загрязнение окружающей природной среды, радиационная обстановка, качество продуктов питания и питьевой воды привели к ухудшению здоровья населения.

Материалы и методы

В современном мире каждую минуту умирают многие живые жители планеты - такие же равноправные жители Земли, как и человек, но их смерть оставляет равнодушным для большинства людей. Исчезновение живых существ с лица Земли может резко повлиять на экосистемы, вызвать их необратимое разрушение, что напрямую отразится на здоровье и жизни самого человека. Изучение биологического разнообразия живых организмов и экосистем отдельных регионов – одно из актуальных направлений современной науки. Биологическое разнообразие определяется как совокупность всех живых организмов, населяющих всю планету в целом или отдельную ее часть, в том числе на внутривидовом уровне, включая сельскохозяйственные и другие разновидности и породы домашних животных и растений, штаммы микроорганизмов [1]. Термин «биоразнообразие» - это сокращение от сочетания слов «биологическое разнообразие». Разнообразие – это концепция, которая относится к степени изменчивости или различие между определенными наборами или группами объектов. Таким образом, биологическое разнообразие имеет отношение к разнообразию живых существ. Термин «биоразнообразие» обычно используется для описания количество, разнообразие и изменчивость живых организмов. В широком смысле этот термин охватывает множество различных параметров и является синонимом концепции «жизнь на Земле».

В научном мире понятие «разнообразия» можно отнести к таким фундаментальным концепциям, как гены, виды и экосистемы, которые соответствуют трём фундаментальным, иерархически зависимым уровням организации жизни на нашей планете.

Непрерывный мониторинг биоразнообразия напрямую связан с охраной природы и является неотъемлемой частью системы мониторинга биосферы в целом. Таким образом, биоразнообразие может служить важным критерием

стабильности экосистемы и мерой надежности экосистемы. Проблема сохранения разнообразия организмов и их естественных сообществ приобретает все большее значение в международном масштабе [2]. Во исполнение Конвенции о сохранении биологического разнообразия (Рио-де-Жанейро, 1992 г.) были разработаны Глобальная стратегия сохранения глобального биоразнообразия (МСОП) и Программа научных и технологических исследований биоразнообразия (ЮНЕП), были созданы Коалиция за биоразнообразие и Межправительственный комитет по Конвенции о биологическом разнообразии (КБР). Генеральная Ассамблея ООН своей резолюцией объявила 2010 год Годом биоразнообразия. Таким образом, ООН стремится привлечь внимание мирового сообщества к необходимости защиты и рационализации использования природы планеты, объединения усилий в сохранении ее экосистем и защите особо ценных природных объектов. В последние годы особое внимание уделяется проблеме сохранения биоразнообразия островных экосистем мира, поскольку уязвимость их биоты во много раз выше, чем в континентальных биотопах. В условиях длительной эколого-генетической изоляции в этих регионах формируются своеобразные и уникальные флора и фауна со специфическим набором видов, в том числе эндемичных. К таким природным комплексам относятся Аральское море и Южное Приаралья [3]. Факты негативных изменений, происходящих во флоре и фауне Приаралья, однозначно свидетельствуют о необходимости принятия эффективных мер по охране животного мира. Конвенции о биологическом разнообразии – важный и эффективный инструмент для этого процесса.

Его цель – сохранение биоразнообразия, его устойчивое использование и справедливое распределение выгод от этого процесса посредством обмена генетическими ресурсами и новыми технологиями [4].

Результаты и обсуждение

В биологии возникает необходимость изменения подхода к изучению разнообразия органического мира с позиций биоразнообразия, раскрытия его значения в поддержании стабильности и целостности биосферы как основы формирования экологической грамотности населения, учащиеся и воспитание культура поведения в среде. В целях рационального использования биологических природных ресурсов Приаралья в современных условиях важно изучение видового разнообразия местных растений, животных и других организмов и их сообществ. Важной задачей биологического и экологического образования является воспитание нового поколения, грамотно применяющего экологические знания в решении практических задач охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. Анализ научно-методической литературы по проблеме исследования

показал, что отдельные аспекты формирования знаний о биоразнообразии в будущих педагогов биологий частично отражены в работах Т. В. Васильевой, С. Т. Ельшиной, Е. Ф. Илларионова, Г. С. Калиновой, А. Н. Мягковой, И. Т. Суравегина, Т. А. Татарина и другие; в диссертационных исследованиях Н. В. Кабаяна, Г. С. Калиновой, В. А. Ковтуна, Н. Н. Назаровой, И. Н. Пономаревой, Л. А. Сивцева, Л. И. Шурхаль и другие [6-8]. В то же время данные исследования не полностью определяют систему знаний о биоразнообразии и методологические условия ее формирования на начальном этапе изучения курса биологии в университете для будущих педагогов-биологов [5]. Серьезной проблемой в изучении биологического разнообразия является отсутствие учебных программ, методических и учебных пособий, семинаров и монографий. Поэтому предлагаем введение элективного курса «Биоразнообразие региона Приаралья» для студентов-биологов. Данный курс будет направлена на изучение основных понятий и характеристик важнейших видов биоразнообразия; разработка основных методов изучения живых организмов; знакомство с проблемами использования и защиты биоразнообразия; изложение истории изучения биологических форм и природных сообществ; изучение представителей флоры и фауны региона Приаралья.

Анализируя опыт преподавания биологии в Кызылординском университете имени Коркыт Ата и качество знаний первокурсников, мы пришли к выводу, что уровень знаний о биологическом разнообразии о регионе в частности низкий. Первокурсники, недавно окончившие среднюю школу, затрудняются назвать виды, распространенные в регионе, охраняемые виды животных, не имеют информации о заповедниках, заповедниках в регионе, не знакомы с мероприятиями, проводимыми для сохранения исчезающие виды. И они не могут обосновать вывод о популяции как единице эволюции, действии естественного отбора, приспособленности и биоразнообразия как необходимом условии устойчивого развития биосферы. Для анализа понятия «биоразнообразие», изучения о знании биоразнообразии родного края была создана экспериментальная группа из студентов 1-го курса института естествознания Кызылординского университета имени Коркыт Ата по специальностям «БВ01517 – Биология» и «БВ01516 – Химия-Биология». Студентов анкетировали целью выявления знаний о биологическом разнообразии в населенном пункте на школьном курсе биологии. Опрос показал, что обучающиеся имеют низкие знания о местном биоразнообразии в школьном курсе биологии. Это доказывает актуальность внедрения курса «Биоразнообразие региона Приаралья» в учебный процесс будущих учителей-биологов.

Цель введения курса – познакомить студентов с закономерностями и особенностями распространения растений и животных в регионе Аральского

моря, а также способами их оценки и сохранения биоразнообразия. В процессе изучения дисциплины формируется следующих компетенций: иметь базовые общие экологические представления о теоретических основах охраны окружающей среды, знать основы природопользования, оценки воздействия на окружающую среду, теоретические основы экологического мониторинга, теоретические основы биогеографии, экологии животных, растений и микроорганизмов. В курсе предлагаем рассматривать следующие темы [9]:

- Биоразнообразии и его возникновение;
- Характеристика природной среды Приаралья;
- Биоразнообразии растительного мира Приаралья;
- Измерение и оценка биологического разнообразия;
- Угрозы биологическому разнообразию;
- Вид как главный объект охраны биоразнообразия Приаралья;
- Популяционно-видовой уровень охраны биоразнообразия;
- Экосистемный уровень охраны биоразнообразия;
- Международное сотрудничество в деле охраны биоразнообразия;

Изучение биоразнообразия с использованием регионального компонента, а также введение общебиологических понятий единым блоком в вводной теме «Биоразнообразие» способствуют успешному усвоению учащимся знаний и эффективности формирования знаний о биоразнообразии родного края [10].

Выводы

Анализируя опыт преподавания биологии мы пришли к выводу, что при изучении биологического разнообразия местности поменяет отношение учащихся к биологии, способствует повышению их интереса к предмету, позволяет сделать акцент на сохранении биологического разнообразия при изучении мира растений, показать зависимость устойчивости экосистем и биосферы в целом от разнообразия населяющих их видов. Целью развития знания будущих специалистов биологии о биоразнообразии флоры и фауны Приаралья в Казахстане как условиями экологического образования в университете дадим следующие рекомендации:

- разработка программы элективного курса «Биоразнообразие региона Приаралья» для будущих специалистов по биологии Кызылординского университета имени Коркыт Ата;
- внедрение в образовательные программы и учебные планы вуза;
- организация работы семинаров, брифингов для ППС и обучающихся;

В дальнейшем будет рассмотрена реализация научно-методических рекомендаций, разработанных в ходе работы.

Список использованных источников

- 1 **Примак, Р.** Основы сохранения биоразнообразия [Текст] – МГУ. – 2002. – 256 с.
- 2 Программа «Охрана окружающей среды Республики Казахстан» на 2005–2007 годы [Текст]
- 3 Собрание актов Президента РК и Правительства РК. О Концепции развития и размещения особо охраняемых природных территорий Республики Казахстан до 2030 года [Текст]. – № 47–48. – 2000. – 146–159 с.
- 4 Казахстан. Природные условия и естественные ресурсы СССР [Текст] – М., 1969. – 484 с.
- 5 **Парпугутина, Л. А.** Привлечение учащихся к изучению биоразнообразия родного края, как одно из направлений экологического образования в учебных учреждениях г. Обнинска [Текст] – Калуга : Изд-во КГПУ имени К. Э. Циолковского. – 2004. – 196–191 с.
- 6 **Eija Yli-Panula, Eila Jeronen, Piia Lemmetty and Anna Pauna.** Teaching Methods in Biology Promoting Biodiversity Education [Text]. – Sustainability. – 2018. – 3812 p.
- 7 **Kaasinen, A.** Kasvilajien tunnistaminen, oppiminen ja opettaminen yleissivistävän koulutuksen näkökulmasta [Plant Species Recognition, Learning and Teaching from the Viewpoint of General Education] [Текст]. – Ph.D. Thesis, Faculty of Behavioral Sciences, Department of Applied Sciences of Education, University of Helsinki, Helsinki, Finland. – 2009. – 306 p.
- 8 **Magntorn, O.** Reading Nature: Developing Ecological Literacy through Teaching [Текст] – Ph.D. Thesis, Linköping University, Linköping, Sweden, Unpublished work. – 2007.
- 9 **Денисова, Я. В., Еременко, И. В., Белянина, Я. П. и др.** Биоразнообразие Сахалинской области: учебное пособие [Текст] — Южно-Сахалинск: изд-во СахГУ. – 2012. – 400 с.
- 10 **Ляпустин, С. Н.** Незаконный оборот объектов фауны и флоры на Дальнем Востоке (2007–2009 гг.) [Текст] – Российская таможенная академия, Владивостокский филиал. – 2010. – 74 с.

References

- 1 **Primak, R.** Osnovy sohraneniya bioraznoobraziya [Fundamentals of biodiversity conservation] [Text] – MGU. – 2002. – 256 p.

- 2 Programma «Ohrana okruzhayushchej sredy Respubliki Kazahstan» na 2005-2007 gody [The program «Environmental Protection of the Republic of Kazakhstan» for 2005-2007] [Text]
- 3 Sobranie aktov Prezidenta RK i Pravitel'stva RK. O Konceptii razvitiya i razmeshcheniya osobo ohranyaemyh prirodnyh territorij Respubliki Kazahstan do 2030 goda [Collection of acts of the President of Kazakhstan and the Government of the Republic of Kazakhstan. On the Concept of development and placement of specially protected natural territories of the Republic of Kazakhstan until 2030] [Text] – № 47–48. – 2000. – 146–159 p.
- 4 Kazakhstan. Prirodnye usloviya i estestvennye resursy SSSR [Kazakhstan. Natural conditions and natural resources of the USSR] [Text] – М., 1969. – 484 p.
- 5 **Parputina, L. A.** Privlechenie uchashchihsya k izucheniyu bioraznoobraziya rodnogo kraja, kak odno iz napravlenij ekologicheskogo obrazovaniya v uchebnyh uchrezhdeniyah g. Obninska [Involvement of students in the study of the biodiversity of their native land, as one of the directions of environmental education in educational institutions of Obninsk] [Text] – Kaluga : Izd-vo KGPU im K. E. Ciolkovskogo. – 2004. – 196–199 p.
- 6 **Eija Yli-Panula, Eila Jeronen, Piia Lemmetty and Anna Pauna.** Teaching Methods in Biology Promoting Biodiversity Education. Sustainability [Text]. – 2018. – 3812 p.
- 7 **Kaasinen, A.** Kasvilajien tunnistaminen, oppiminen ja opettaminen yleissivistävän koulutuksen näkökulmasta [Plant Species Recognition, Learning and Teaching from the Viewpoint of General Education] [Text] – Ph.D. Thesis, Faculty of Behavioral Sciences, Department of Applied Sciences of Education, University of Helsinki, Helsinki, Finland. – 2009. – 306p.
- 8 **Magntorn, O.** Reading Nature: Developing Ecological Literacy through Teaching. [Text]. – Ph.D. Thesis, Linköping University, Linköping, Sweden, Unpublished work. – 2007.
- 9 **Denisova, Ya. V., Eremenko, I. V., Belyanina Ya. P. i dr.** Bioraznoobrazie Sahalinskoy oblasti: uchebnoe posobie [Biodiversity of the Sakhalin region: a textbook] [Text]. – YUzhno-Sahalinsk : izd-vo SahGU, 2012. – 400 p.
- 10 **Lyapustin, S. N.** Nezakonnyj oborot ob'ektov fauny i flory na Dal'nem Vostoke (2007–2009 gg.) [Illegal trafficking of fauna and flora objects in the Far East (2007–2009)] [Text]. – Rossijskaya tamozhennaya akademiya, Vladivostokskij filial. – Vladivostok : izd-vo «Apel'sin». – 2010. – 74 s.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*Б. К. Жарменова, Р. Х. Қурманбаев, Р. У. Альменаева
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АРАЛ ӨңІРІНІҢ ФЛОРА ЖӘНЕ ФАУНАСЫНЫҢ БИОТҮРЛІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Тірі организмдер мен жекелеген аймақтардың экожүйелерінің биологиялық әртүрлілігін зерттеу қазіргі ғылымның өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Биоалуантүрлілікті үнемі бақылау табиғатты қорғаумен тікелей байланысты және тұтастай алғанда биосфералық бақылау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Осылайша, биоалуантүрлілік экожүйелердің тұрақтылығының маңызды критерийі және олардың сенімділігі өлшемі бола алады. Биологиялық білім оқушылардың экологиялық мәселелерді түсінуіне және негіз болады. Биологиялық және экологиялық білім берудің маңызды міндеті – қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдаланудың практикалық мәселелерін шешуде экологиялық білімді сауатты қолдана отырып, жаңа ұрпақ тәрбиелеу. Биологиялық әртүрлілікті зерттеудегі күрделі мәселе - білім беру бағдарламаларының, әдістемелік және оқу құралдарының, семинарлар мен монографиялардың жетіспеушілігі. Сондықтан студенттерге «Арал өңірінің биоалуантүрлілігі» курсы енгізуді ұсынамыз. Бұл курс биологиялық алуан түрліліктің негізгі түсініктері мен сипаттамаларына, тірі ағзаларды зерттеудің негізгі әдістерін игеруге, биоәртүрлілікті пайдалану және қорғау мәселелерімен таныстыруға, биологиялық формалар мен табиғи бірлестіктерді зерттеу тарихын сипаттауға, Арал өңірінің флорасы мен фаунасын зерттеуге бағытталған.

Кілтті сөздер: флора мен фауна, Арал өңірінің биоалуантүрлілігі, биологиялық-экологиялық білім беру, оқыту, экожүйелер.

*B. K. Zharmenova, R. H. Kurmanbaev, R. U. Almenayeva
Korkyt Ata Kyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.
Material received on 09.09.21.

STUDY OF SPECIES DIVERSITY OF FLORA AND FAUNA OF KAZAKHSTAN AIRAL REGION AS A CONDITION OF ECOLOGICAL EDUCATION AT THE UNIVERSITY

The study of the biological diversity of living organisms and ecosystems of individual regions is one of the urgent areas of modern science. Continuous monitoring of biodiversity is directly related to nature conservation and is an integral part of the biosphere monitoring system as a whole. Thus, biodiversity can serve as an important criterion for the sustainability of ecosystems and a measure of their reliability. Biological knowledge forms the basis for students' understanding and awareness of environmental problems. An important task of biological and environmental education is the upbringing of a new generation, competently applying environmental knowledge in solving practical problems of environmental protection and rational use of natural resources. A serious problem in the study of biological diversity is the lack of educational programs, methodological and teaching aids, seminars and monographs. Therefore, it became necessary to introduce an elective course «Biodiversity of the Aral Sea region» for biology students. This course focuses on the basic concepts and characteristics of the most important types of biodiversity, mastering the basic methods of studying living organisms, acquaintance with the problems of using and protecting biodiversity, describing the history of studying biological forms and natural communities, studying the flora and fauna of the Aral Sea region.

Keywords: flora and fauna, biodiversity of the Aral Sea region, biological and ecological education, training, ecosystem.

<https://doi.org/10.48081/CJSE9392>

***Д. Е. Кожебаев¹, Д. Шенгюль²**

¹Қазақ ұлттық өнер университеті (Музыкалық білім),
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²«Акдениз» университеті (Музыкалық білім),
Түркия, Анталия қ.

МУЗЫКАЛЫҚ ӨЛКЕТАНУ МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУ

«Музыкалық білім» білім беру бағдарламасы бакалавриатының түлегі стандартты емес жағдайларда сауатты және нәтижелі түрде әрекет ете білуі, креативті, әлеуметтік белсенді, бәсекеге қабілетті адам болуы, педагогикалық ғылымның жаңа жетістіктерін игеруі, үнемі өзін-өзі тануға және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуы, өмірлік ұстанымы берік болуы керек. Бұл әсіресе музыкалық жоғары кәсіби білім алатын қазақстандық жоғары білім беру жүйесінің түлектері үшін өзекті, өйткені олар шындықты көркем бейнелеу құбылыстарымен, фактілерімен жұмыс істеуге, мектеп аудиториясына осындай фактілер мен жаңа бейнелерді ұсынуға, өсіп келе жатқан ұрпақтың эстетикалық, музыкалық-шығармашылық дамуы үшін рухани-мәдени ортаны ұйымдастыруға мәжбүр болады.

Біз болашақ музыка мұғалімінің кәсіби және жеке маңызды қасиеттерін қалыптастыру және дамыту бойынша мақсатты іс-әрекеттің қажеттілігін мойындаймыз, ол музыкалық және өлкетану қызметінің тиімділігін қамтамасыз етеді, мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие, өз өлкесіне, кіші Отанына деген сүйіспеншілік негіздерін қамтамасыз етеді. Музыкалық өлкетану феноменін анықтау диссертациялық зерттеуде болашақ музыка мұғалімдерін кәсіби даярлаудың теориясы мен практикасына негізделген педагогикалық жағдайлар кешенін қолданудың маңыздылығына негізделген.

Кілтті сөздер: жоғары оқу орнындағы болашақ музыка мұғалімінің дайындығы, музыка мұғалімінің этнопедагогикалық мәдениеті, музыкалық-өлкетанушылық іс-әрекет, музыкалық өлкетану, музыкалық өлкетанудың функциялары, музыка мұғалімінің

жұмыс барысындағы музыкалық-өлкетанушылық ортасы, музыка мұғалімінің ізденімпаздық-зерттеушілік іс-әрекеті.

Кіріспе

Қазақстандық жоғары музыкалық білім беру жүйесі қазіргі таңда жүріп жатқан жаңғырту үдерістеріне, оның ішінде рухани салаға арқа сүйеп, өз қызметін бағдарлайды. «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес өскелең ұрпақтың патриоттық және азаматтық қасиеттерін тәрбиелеумен қатар, өз жеріне, өз ауылына деген сүйіспеншілігімен, туған өлкесін танумен және музыкалық-мәдени құндылықтарын жаңа ізденістерді ұйымдастырумен ұштасатын қоғамдық сананы жаңғырту ерекше маңызға ие болып отыр.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың *«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»* атты мақаласы еліміздің әлемдік жаһандану кезінде темірқазық бола білген бағдарламасында тақырыбымызға жақын ойларын атап өтелік: *«жаңа тұрпатты рухани жаңғырудың бірінші шарты – өзінің төл мәдениетінді және ұлттық ділінді (ұлттық код) сақтау. Егерде, бұл негізгі шарт сақталмаса жаңғыруымыз бос сөзге әбден айналуы мүмкін»* деп айтқан болатын [1].

Бағдарламаға сүйене отырып жоғарыдағы ұсынылған бағыттар қазіргі мұғалімге деген қойылған міндеттерге саятын бұл асыл қырлар болашақта мұғалімнің кәсіптік сипаттамасына айналуы тиіс. Енді осы бағдарламаның 2 тарауында мәдениетке байланысты бағыттары және «Туған жер» бағдарламасының бағыты біздің болашақ музыка мұғалімдерінің өлкетанушылық күзіреттерін дамыту үшін қазіргі таңда ең қажетті, өзекті бағыттары деп танып, ғылыми зерттеуіміздің негізгі жолы туған жерге деген құрмет, сол өңірдің тарихы мен бүгінгі, мәдениеті мен өркениеті жайында маңызды ақпараттарды білетін, өзінің білімін сабақ барысында қолдана алатын болашақ музыка мұғалім «өлкетану», «музыкалық өлкетану» ұғымын өз тәжірибесіне енгізе алса, туған жерінің ұлтаны бола алатын ұрпақ тәрбиелей алатын музыка мұғалім бола алғаны [1].

Жоғарыда келтірілген тұжырымдар зерттеуіміз үшін маңызды, демек музыкалық өлкетану мұрасы негізінде болашақ музыка мұғалімдерінің музыкалық-өлкетанушылық күзіреттілігін құрылымдық-мазмұндық тұрғыда жүзеге асырудың педагогикалық шарттарын нақтылау үшін қажетті және маңызды ойлар тізбегі болып табылады [2].

Мемлекеттік жалпыға білім беру стандарттары студенттерге жаңа талаптар қояды, заңнама негізінде орындаушылық және педагогикалық қызметтің құзыреттілік кешенін меңгеру, өз қызметінің мәнін, әлеуметтік маңыздылығын түсінуге, өзінің болашақ мамандығына тұрақты қызығушылық

танытуға, кәсіби қызметті орындау және тиімділігін бағалауды ұйымдастыру, әдістері мен тәсілдерін анықтау маңызды; стандартты емес жағдайларда шешім қабылдау, коммуникативті және ұйымдастырушылық мәдениетті меңгеру, кәсіби және жеке даму міндеттерін өз бетінше анықтау, өзін-өзі тәрбиелеумен айналысу және т.б. сәйкесінше, жоғары оқу орнының білім беру үдерісі осы талаптарды ескере отырып құрылады [3].

Материалдар мен әдістер

Музыка мұғалімдері дәйекті түрде музыкалық білім беріп, балаларға өнерді сүйю мен түсінуді үйренуге көмектеседі, шығармашылық белсенділікті, қиялды, көркемдік санада ойлау қабілетін тәрбиелейді. Өткен ғасырдың 20-шы жылдарында ғалым Б.В. Асафьев мектептегі музыка мұғаліміне қажет қасиеттерді атап өткен болатын: «Жалпы білім беретін орта мектептегі музыка мұғалімі музыканың бір саласында ғана «маман» болмауы тиіс [4]. Бұл мінездеме ХХІ ғасырдың музыка мұғаліміне сай болуы тиіс.

Осыған байланысты мамандарды даярлауда көптеген теориялық және практикалық тәсілдерді қайта қарастыру қажеттілігі туындады. Біздің зерттеуіміздің мән-мәтінінде болашақ музыка мұғалімдерін *Қазақ ұлттық өнер университеті* базасында музыкалық өлкетану құралдарымен дайындаудың жаңа тәсілі апробациядан өтті. Музыкалық өлкетану музыкалық-тарихи талдауға негізделген. Ол халық музыкасын, музыкалық аспаптануды (музыкалық аспаптардың пайда болуы мен даму тарихы), музыкалық психологияны, музыкалық библиографияны және нотографияны және т. б. зерттеулерді қамтиды [5].

Музыка мұғалімі қызметінің ажырамас бөлігі оның музыкалық-ағартушылық қызметі болып табылады. Университет студенттері оны жалпы білім беретін орта мектепте педагогикалық практика барысында жүзеге асырады. «Музыкалық өлкетану» арнайы курсының жоспарына сәйкес, музыка сабақтарынан басқа, студенттер сабақтан тыс іс-шаралар өткізеді: әнгімелесу, концертке қатысу, қонақ бөлмелерінде өңірлік күйші-әншілермен кездесу жасау, ән-күйлерін тыңдау.

Сонымен қатар болашақ музыка мұғалімінің музыкалық-өлкетанушылық қызметін тану үшін 2019 жылы PhD білім беру бағдарламасының аясында ғылыми тағылымдадан Анталия (Түркия) қаласы «*Акдениз*» университеті «Музыка» бөлімінде өткен болатынбыз. Тағылымдама барысында музыкалық өлкетанушылық, өңірлік ерекшеліктерді тану үшін «*Акдениз*» университетінің сабақ кестелерінде:

Türk Halk Müziği Teorisi ve Uygulaması – «Түрік халық музыкасының теориясы мен практикасы».

Türk Müziği Tarihi – «Түрік Музыкасының Тарихы».

Türk Sanat Müziği Teorisi ve Uygulaması – «Түрік көркем музыкасының теориясы мен практикасы».

Bağlama Eğitimi – «Баглама» үйрену».

Müzik Öğretim Programları – «Музыкалық Оқу Бағдарламалары» атты дәрістеріне қатысып көптеген сұрақтарымызға жауап таптық.

Біріншіден, Түркия елінің білім беру жүйесі Болондық жүйемен қатар дәстүрлі де жүйемен оқытып келеді.

Екіншіден, Түркияның білім беру жүйесі түрік халық музыкасы мен түрік музыкасының тарихы, өңірлік ерекшеліктері, географиялық шекаралары әр сабақ сайын егжей-тегжейлі өтеді. Өңірлік ерекшеліктерді ұлтжанды Түркия азаматы, меценат жасаған <https://www.repertukul.com/Yoreler> сайты арқылы толыққанды ақпарат алуға болады [11].

Үшіншіден, этносольфеджио дәрістерінде профессор Дженгис Шенгюль аспаптық шығармаларды нота арқылы әуендетіп, өңірлік ерекшеліктерін, мақам-саз мәнерін дәстүрлі түрде орындауын үйретеді. Демек, қорытындылай келе музыкалық-өлкетанушылық іс-әрекет әр халықтың мәдени мұрасын сақтап, болашақ ұрпаққа аманаттап жеткізудің бірден бір ұтымды құралы.

Нәтижелер мен талқылаулар

Музыкалық өлкетанудың мазмұны музыкалық өлкетануды жүзеге асыру үшін заманауи мәдени-білім беру ортасына ықпалдастыра отырып, студенттердің ізденімпаздық-зерттеушілік қызметі арқылы өңірдің музыкалық-өлкетану мұрасын зерттеу болып табылады. Осыған орай ЖОО-ның білім беру үдерісінде музыкалық өлкетануды іске асыру үшін заманауи мәдени-білім беру ортасына интеграциялаумен педагогикалық шарттар анықталды:

Бірінші шартымыз, жоғары оқу орнында студенттер арасында музыкалық-өлкетанушылық ортаны қалыптастыру.

Біздің практикалық қызметіміздің тәжірибесін ескере отырып, зерттеу мәселесін шешу үшін қажетті және жеткілікті болатын бірқатар педагогикалық шарттарды анықтау қажеттілігіне алып келді. Жоғарыда көрсетілгендей, бірінші педагогикалық шартымыз *жоғары оқу орнында студенттер арасында музыкалық-өлкетанушылық ортаны қалыптастыру еді.*

«*Орта*» анықтамасы педагогикалық ғылым саласында жаңалық саналмайды. Дегенмен, ресейлік ғалым В. И. Слободчиковтың тұжырымымен келісеміз, ол өзінің еңбектерінде білім беру ортасы жайлы бір жағынан баланың даму механизмдеріне сәйкес келсе, ал екінші жағынан оның шығу тегін қоғам мәдениетінің объективтілігіне бөлейді. Ғалымның айтуы бойынша, мәдениеттің объективтілігі мен адамның ішкі әлемі олардың білім

беру үдерісінде ұсыну білім беру ортасының мазмұны мен оның құрамының шекарасын белгілейді деп санайды.

Осы орайда, өзіміздің зерттеуімізде білім беру ортасын ұйыдастырушы тәсілдер пайдаландық:

1. Біртүрлілік қағидаты бойынша ұйымдастырылған орта.
2. Көптүрлілік қағидаты бойынша ұйымдастырылған орта.
3. Вариативтілік қағидаты бойынша ұйымдастырылған орта (өртүрлілік бірлігі ретінде) [6].

Келесі бір ресейлік ғалым В. А. Ясвин ұстанымы бойынша, білім беру ортасы «берілген үлгі бойынша тұлғаны қалыптастырудың әсері мен шарттарының жүйесі, сондай-ақ әлеуметтік және кеңістіктік-пәндік ортада қамтылған оның дамуы үшін мүмкіндіктер жүйесі» екенін айтады [7, б.14].

Екінші шартымыз, музыкалық өлкетану аясында болашақ музыка мұғалімдерін ізденімпаздық, ғылыми-зерттеушілік, өлкетанушылық және тәжірибеге бағыттылық іс-әрекетіне қосу шарты.

Бұл шартты орындау барысында музыкалық өлкетануды оқуға ынталы студенттердің көпшілігіне өлкетанушылық қызметіне жеке қатысуға мүмкіндік берді. Студенттер түрлі жобаларға, зерттеу жұмыстарына қатысып, өз жобаларын тәжірибеде қолдануға мүмкіндік алды.

Осылайша, мұғалімнің студенттермен іс-әрекетінің осы кезеңдегі міндеті әр түрлі: музыкалық, педагогикалық және өлкетанушылық білім жүйесіне сүйене отырып, студенттердің *туған жеріне* деген көзқарасын қалыптастыратын жүйелі әр түрлі іс-шараларды, ұжымдық және жеке шығармашылық қызметті ұйымдастыруға ықпал жасалды.

Ғылыми тәжірибенің негізгі міндеті ізденіс, яғни ғылыммен айналысу. Менгерілген білімді тәжірибеде зерттеп, қажетті деген әдіс-тәсілдерді болашақта жаңартып, оқу қызметіне қоса алады.

Үшінші шарт, болашақ музыка мұғалімдерін даярлау барысында интерактивті құралдар арқылы оқыту, «dombyraacademy.com» веб-сайты және «Күйәуендер» электронды білім қайнары арқылы.

Университеттің білім беру үдерісінде электрондық білім беру қайнарларын пайдалану бірқатар артықшылықтарға ие болды:

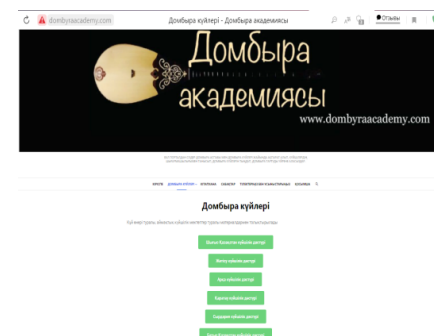
Біріншіден, бұл жалпы мәдени білімді игеру, *мультимедиялық ақпарат* негізінде жүретін студенттердің дүниетанымын қалыптастырды. *Екіншіден*, оқу ақпаратында компьютерлік визуализация болып, нақты жасап жатқан үдерістерді ғана емес, сонымен қатар «виртуалды» үдерістер мен құбылыстарды да көрсетуге көмектесті. *Үшіншіден*, студенттер мен оқытушылар үшін жеткілікті үлкен көлемдегі ақпараттар мұрағатын сақтауға мүмкіндік берді. *Төртіншіден*, электронды қайнарлардың көмегімен

білім көздерін тез табу және қол жетімділік мәселесін шешілді (онлайн сөздіктермен, энциклопедиялармен, композиторлардың, ғалымдардың жеке сайттарымен және т. б. жұмыс жасау) Бесіншіден, электрондық білім беру қайнарларымен жұмыс істеу студенттердің ақпараттық құзыреттілігі мен ақпараттық-медиа мәдениетін қалыптастыруға ықпал жасады.

Сурет 1 – «Күйәуендер» атты электронды білім қайнары

«Күйәуендер» электрондық білім беру қайнарын құра отырып, білім беру қызметіне белсенділікті енгізу және пайдалану білім алушылардың қызығушылығын едәуір арттырады және студенттердің музыкалық өлкетану жұмысын жандандырады деп болжадық (1 сурет).

Сурет 2 – «Домбыра академиясы» атты дәстүрлі домбыра күйлерінің орындаушылық мектептеріне арналған ақпараттық сай

Болашақ музыкант-педагогтардың өлкетанушылық білімділігін арттырудың тәжірибеден өтіп тексерілген ең қолжетімді жолдарының бірі, ол музыкалық-өлкетану қызметіне тарту үдерісінде өзектендіру үшін «dombyraacademy.com» веб-сайттың айдарларын құру үшін ақпараттық-музыкалық база болған музыкалық-өлкетану материалдарын жинау бойынша

шығармашылық жобаны орындау барысында студенттердің ізденушілік білім беру қызметін ұйымдастыру болды (2 сурет) [10].

Аталған айдарларда Қазақстанның жеті өңірі бойынша (А. Сейдімбек бойынша) [9] музыкалық-өлкетану материалдары, оның ішінде өңірдің географиялық деректері, этникалық құрамы, көрші елдер мен өңірлер, қазақ музыка дәстүрлерінің ерекшеліктері, осы өңірде болған маңызды тарихи оқиғалар, көрнекті мәдениет қайраткерлерінің шығармашылық өмірбаяны, сондай-ақ қазақтың ұлттық домбыра аспабы туралы материалдар, вокалдық және аспаптық музыканың үлгілері, ноталық материалдар бар.

Жоғарыда аталған мәселемізді шешу аясында арнайы курс әзірленіп және апробациядан өтті. *Осыған орай төртінші шартымыз, «Музыкалық өлкетану» арнайы курсы оқыту болды.*

Бұл шарт бойынша Қазақ ұлттық өнер университеті «Музыкалық білім» кафедрасының бакалавриат білім беру бағдарламасының 2 курс студенттері арасында педагогикалық эксперимент жасалды. Эксперимент кезеңінде болашақ музыкант-мұғалімдердің педагогикалық шарттары анықталды:

1. Өлкетану материалдарын оңтайлы іздеу және игеру, әсіресе студенттердің шығармашылық жобаны орындау барысында.

2. Болашақ музыкант-педагогтардың бойында зияткерлік және музыкалық-өлкетанушылық эрудициясын дамыту.

3. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар көмегімен заманауи өлкетану-танымдық іс-әрекет әдістерін зерттеу және меңгеру.

4. Әрбір студенттің қажетті кәсіби-маңызды сапа ретінде музыкалық-өлкетану білімдерінің өздігінен білім алу және өзін-өзі дамыту қажеттілігін дамыту.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс оқытушыларды сараптамалық бағалау, сауалнама жүргізу және студенттерді бірлесіп бағалау арқылы жүзеге асырылды. Сараптамалық бағалау педагогикалық эксперименттің айқындаушы және қалыптастырушы кезеңдерінде баллдық-рейтингтік жүйе арқылы жүргізілді, оған сәйкес 0-49 балл төмен баллмен сипатталды; 50-69 балл – орташа балл; 70-89 балл – жақсы деңгей; 90-100 балл – іздеу-зерттеу қызметінің жоғары деңгейі және музыкалық-өлкетану білімділігінің меңгерілгендігі жайлы көлемі.

Эксперименттік жұмыстың сенімділігі үшін біз студенттерді үш топқа бөлдік, яғни № 1 тәжірибелік топ (ЭТ1, N = 7), № 2 тәжірибелік топ (ЭТ1, n = 11) және бақылау тобы (БТ, N = 11).

Болашақ музыкант-педагогтарға арнайы курсты оқудың 2 кезеңінде тест толтыру, тақырыптық эссе жазу және баяндама жасау, домбыра аспабындағы әртүрлі өңірлік мектептердің (ЭТ2 және БТ үшін) күйлерін

орындау ұсынылды. Егер айқындаушы эксперимент кезеңінде 48,2 % (29-дан 14) студенттер берілген тесттерге толық жауап бере алмаса, онда зерттеудің қалыптастырушы кезеңінің қорытындысы бойынша болашақ музыкант-педагогтардың тек 6,8 %-ы (29-дан 2) өлкетану білімділігінің әлсіз деңгейін көрсетті.

Осылайша заманауи болашақ музыкант-педагогтың педагогикалық шарттар негізінде музыкалық-өлкетану білімділігінің даму деңгейлері кәсіби, орындаушылық, оқу-әдістемелік, музыкалық-өлкетанушылық қасиеттерін қалыптастыра отырып келесі тұжырымдарға келдік:

1 Берілген үлгі бойынша студенттердің ақпараттарды көшіру әрекеттерінің деңгейі, объектілер мен құбылыстарды сәйкестендіру, оларды белгілі үлгілермен салыстыру арқылы тану. Бұл деңгей болашақ музыкант-педагогтарды музыкалық-өлкетанушылық жұмыстарының дайындық барысы.

2 Зерттелетін музыкалық білім беру өлкетану объектілері туралы ақпаратты жаңғырту бойынша репродуктивті қызмет деңгейі. Алайда, осы деңгейде өлкетану іс-әрекетінің оқу-танымдық әдістері мен әдістерін жалпылау басталады.

3 Музыкант-педагогтың музыкалық-өлкетанушылық зерттеулерінің нәтижелі деңгейі, алған білімдерін музыкалық білім беру мәселелерін шешу үшін өз бетінше қолдана алады.

4 Музыкант-педагогтың музыкалық-өлкетанушылық қызметінің дербес деңгейі шешім қабылдаудың мүлдем жаңа жағдайларында шығармашылық тапсырмаларды орындау кезінде білімді жаңғырту мүмкіндігімен ерекшеленеді.

5 Жоғары шығармашылық деңгей, егер студент жаңа бір жоба жасап, шығармашылық кәсіпкерлік танытса.

Қорытынды

Ұсынылған мемлекеттік жобаларының мазмұнына сәйкес, жаңа білім ізденуге деген талпыныс жоғары музыкалық білім беру жүйесіндегі жетістіктің іргелі факторына, жоғары білімді кәсіби мамандардың санасын жаңғыртудың жылдам бейімделуге және туған жерді қолдау бойынша өлкетану жұмысының алуан түрлерін байыпты жүргізуге мамандарды даярлаудағы міндет ұлттық басымдылыққа айналуы тиіс [1].

Болашақ музыка мұғалімдерінің туған жері туралы білімдерін байытудың, оған деген сүйіспеншілікті тәрбиелеудің және жеке тұлғаның азаматтық қасиеттерін қалыптастырудың ең күшті көзі – өлкетану.

Осыған байланысты жоғары оқу орнындарындағы оқу жоспарының барлық пәндеріне айтарлықтай жүктеме түседі, біздің жағдайымызда

этнобағыттылығы сақталған болашақ музыка мұғалімдеріне арналған «Музыкалық өлкетану» арнайы курсы әзірленді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 «Рухани жаңғыру» мақаласы. [Электронды ресурс]. - Байланыс жүйесі: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

2 **Хусаинова, Г. А., Щерботаева, Н. Д.** Применение современных инновационных технологий будущим учителям музыки. Учебное пособие. Астана : ТОО «Мастер ПО», 2017. – 90 с.

3 Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Высшее образование. Бакалавриат. Основные положения. ГОСО РК 5.04.019 – Астана, 2011.

4 **Асафьев, Б. В.** Избр. статьи о музыкальном просвещении и образовании. – М.; Л., 1965. – С. 65.

5 **Степанова, Т. И.** Музыкально-педагогическое краеведение в процессе профессиональной подготовки будущего учителя музыки (на материале педагогического колледжа): Дис... кандидата. пед. наук. – Белгород, 2015. – 223 с.

6 **Слободчиков, В. И.** Очерки психологии образования. – Биробиджан, 2003. – 269 с

7 **Ясвин, В. А.** Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М. : Смысл, 2001 С.14. – 365 с.

8 Сайт «Домбыра академиясы» [Электронды ресурс]. – Байланыс жүйесі: <http://dombyraacademy.com/k-jshilik-ner/>

9 **Сейдімбек, А.** Қазақтың күй өнері: Монография. – Астана, 2002. – 832 б.

10 Сайт «Repertukul» [Электронды ресурс]. – Байланыс жүйесі: <https://www.repertukul.com/Yoreler>

References

1 «Rukhani zhangyru» makalasy [Article «Ruhani zhangyru»]. Retrieved from www.akorda.kz. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy [n Kazakh].

2 **Khusainova, G. A., Shcherbotayeva, N. D.** (2017) Primenenie sovremennykh innovatsionnykh tehnologii budushim uchiteliam muzyki

[Application of modern innovative technologies to future music teachers]. Uchebnoe posobie – Training manual. [in Russian].

3 Gosudarstvennyi obsheobiazatelnyi standart obrazovania RK. Vysshee obrazovanie. Bakalavriat. Osnovnye polozhenia. GOSO RK 5.04.019 (2011) [State mandatory standard of education of the Republic of Kazakhstan. Higher education. Bachelor course. Basic provisions. SSO RK 5.04.019] [in Russian].

4 **Asafev, B. V.** (1965) Izbr. stati o muzykalnom prosveshenii i obrazovania [Selected articles on music education and education]. [in Russian].

5 **Stepanova, T. I.** (2015) Muzykalno-pedahogicheskoe kraevedenie v protsesse professionalnoi podgotovki budushchego uchitelia muzyki (na materiale pedahogicheskogo kolledzha) [Music and pedagogical local history in the process of professional training of a future music teacher (based on the material of a pedagogical college)]. Candidate of pedagogical sciences thesis. Belgorod. [in Russian].

6 **Slobodchikov, V. I.** (2003) Ocherki psikhologii obrazovania [Essays on the psychology of education]. [in Russian].

7 **Yasvin, V. A.** (2001) Obrazovatelnaia sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu [Educational environment: from modeling to design]. [in Russian].

8 Sait «Dombyra akademiiasy» [website «Dombra academy»]. dombyraacademy.com Retrieved from <http://dombyraacademy.com/k-jshilik-ner/> [in Kazakh].

9 **Seidimbek, A.** (2002) Qazaqtyn kui oneri [Kazakh Kui art]. [in Kazakh].

10 Sait «Repertukul» [website «repertukul»]. [repertukul.com](http://www.repertukul.com) Retrieved from <https://www.repertukul.com/Yoreler> [in Turkish].

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Д. Е. Кожебаев¹, Д. Шенгюль²

¹Казахский национальный университет искусств (Музыкальное образование), Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Университет «Акдениз» (Музыкальное образование), Турция, г. Анталия.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ НА ОСНОВЕ МУЗЫКАЛЬНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

Выпускник бакалавриата образовательной программы «Музыкальное образование» должен уметь осмысленно, грамотно и продуктивно действовать в нестандартных ситуациях, быть человеком креативным, социально активным, конкурентоспособным, осваивать новейшие достижения педагогической науки, постоянно стремиться к самопознанию и самосовершенствованию, иметь твердую жизненную позицию. Особенно актуально это для выпускников казахстанской высшей образовательной системы, получающих музыкальное высшее профессиональное образование, ведь им предстоит работать с явлениями, фактами художественного отображения действительности, самим преподносить в школьной аудитории подобные факты и новые образы, организовывать духовнокультурную среду для эстетического, музыкально-творческого развития растущего человека. Проведенное исследование позволило констатировать, что лишь целенаправленное обучение на основе культурного наследия казахского народа дает возможность будущему учителю музыки как субъекту образовательного процесса, обеспечить высокий уровень развития заложенных в нем профессиональных компетенций, в том числе рассматриваемых в данной статье этнокультурной и музыкально-краеведческой.

Нами признается необходимость целенаправленной деятельности по формированию и развитию профессиональных и личностно-значимых качеств будущего учителя музыки, обеспечивающих эффективность музыкально-краеведческой деятельности, наиболее обеспечивающей основы патриотического воспитания школьников, любви к своему краю, к своей малой Родине. Исследование феномена музыкальное краеведения обосновано в диссертационном исследовании важностью применения комплекса педагогических условий на базе теории и практики профессиональной подготовки будущих учителей музыки.

Ключевые слова: подготовка будущего учителя музыки в вузе, этнопедагогическая культура учителя музыки, этнокультурные ценности, функций музыкального краеведения, музыкально-краеведческая деятельность учителя музыки, музыкально-краеведческая среда учителя музыки, поисково-исследовательская деятельность учителя музыки.

**D. E. Kozhebaev¹, C. Şengül²*

¹Kazakh National University of Arts (Music Education)

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Akdeniz University (Music Education),

Turkey, Antalya.

Material received on 09.09.21.

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER BASED ON THE MUSICAL HERITAGE OF LOCAL LORE

A graduate of the bachelor's degree program «Music Education» should be able to act intelligently, competently and productively in non-standard situations, be a creative, socially active, competitive person, master the latest achievements of pedagogical science, constantly strive for self-knowledge and self-improvement, have a firm life position. This is especially important for graduates of the Kazakh higher education system who receive higher professional education in music, because they will have to work with phenomena, facts of artistic representation of reality, present such facts and new images to the school audience themselves, and organize a spiritual and cultural environment for the aesthetic, musical and creative development of a growing person. The conducted research allowed us to state that only purposeful training on the basis of the cultural heritage of the Kazakh people allows the future music teacher as a subject of the educational process to ensure a high level of development of the professional competencies inherent in it, including those considered in this article ethno-cultural and musical-local history.

We recognize the need for purposeful activities for the formation and development of professional and personally significant qualities of the future music teacher, ensuring the effectiveness of musical and local history activities, which most provide the basis for the patriotic education of schoolchildren, love for their land, for their small homeland. The study of the phenomenon of musical local lore is justified in the dissertation research by the importance of applying a set of pedagogical conditions based on the theory and practice of professional training of future music teachers.

Keywords: search and research activities of a music teacher, ethno-pedagogical culture of a music teacher ethno-cultural values, the functions of musical local lore, music and local lore environment of a music teacher, training of a future music teacher at a university, music and local lore activities.

МРНТИ 14.27.01

<https://doi.org/10.48081/YOAW1541>

***Н. А Ладзина¹, Ж. А. Абилхаирова², Г. Т. Садуакас³,
Р. Ж. Тюлюпергенева⁴**

^{1,4}Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск;

²Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда

³Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы

ФОРМИРОВАНИЕ ИДЕЙНО-ПРАВСТВЕННОЙ ПОЗИЦИИ ПОДРОСТКОВ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛЕЗНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель этого исследования – раскрыть сущностную характеристику идейно-нравственной позиции современного подростка, обосновать пути и условия эффективности ее формирования в общественно полезной деятельности. В исследовании приняли участие 365 подростков и 48 педагогов, а также руководители общественных детских и молодежных организаций более полутора тысяч подростков, около 200 педагогов и руководителей детских организаций Восточно-Казахстанской области, что позволяет говорить о репрезентативности выборки. Диагностика формирования идейно-нравственной позиции подростка в общественно полезной деятельности проводилась на основе реализованной программы опытно-педагогической работы, составленной с учетом методологических и теоретических аспектов исследуемой проблемы. Результаты исследования показали, что выделяются пять паттернов вариантов самоутверждения подростков, которые условно можно рассматривать как варианты развития идейно-нравственной позиции; ценностный, адаптивный, конформистский, кризисный и неудовлетворительный. Это исследование прольет свет на формирование идейно-нравственной позиции школьников, которые определяются совокупностью развития ее структурных компонентом и рассматриваются как внутренний

механизм формирования позиции и находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности.

Ключевые слова: идейно-нравственная позиция, формирование, подростковый возраст, полезная деятельность, пути и условия ее эффективности, общественно полезная деятельность, воспитание, самоутверждение.

Введение

Динамика общественно-политической жизни Казахстана, переход к новой системе производственных отношений, активизация политической борьбы диктуют необходимость переоценки сложившейся системы идейных и нравственных ценностей, что привело к принципиально новому осмыслению задач воспитания молодежи. В условиях обострения социально-экономической и политической ситуации наблюдается тенденция развития кризисных явлений в подростковой среде, проявляющихся в нарастании скептицизма, эмоциональной напряженности, агрессивности, социальной апатии. Это положение усугубляется тем, что в педагогической среде наблюдается явление отказа отдельной части учителей от решения воспитательных задач, ориентация только на образовательную функцию школы. Одновременно снижается воспитательное воздействие других социальных институтов воспитания, общественных и детских организаций. Очевидна потребность в более глубоком исследовании внутреннего мира школьников, его духовных и нравственных ориентиров, изучения данного явления во взаимосвязи с процессами, происходящими в обществе в целом. Необходимость развития у школьников системы нравственных ценностей, способности самостоятельно в каждой ситуации производить моральный выбор, готовности участвовать в решении социальных вопросов обострили проблему формирования их личностной позиции.

Основная часть

К проблеме формирования позиции личности привлечено сегодня большое количество исследований (Verhoeven, Poorthuis & Volman, [1]; Yi, [2]; Vianna & Stetsenko, [3]; Vetter, Fairbanks & Ariail [4]; Ramey & Rose-Krasnor, [5]; Vetter и др. [6]). В некоторых работах, например, (Van Sluys [7]; Van Ryzin, [8]; Kinloch, Nemeth & Patterson [9]; Jones, Warnaar, Bench & Stroup, [10]; Crocetti, Rubini, Luysckx & Meeus, [11] возможности общественно – полезной деятельности как средства формирования нравственной позиции подростка не являлись предметом специального исследования.

Актуализация проблемы диктуется тем, что, несмотря на начавшиеся процессы гуманизации и демократизации школьного образования, трудно

преодолевается ряд противоречий: растущей потребностью подростков к самоутверждению, проявлению активности, самостоятельности и невозможностью реализовать их в рамках жесткой регламентации учебной деятельности; формирующийся в новых условиях системы социальных и жизненных ценностей подростков и уровнем готовности педагогов воспринять эти ценности; стремлением подростков к социально значимым делам и вербальным, по преимуществу, характером предлагаемой общественно полезной деятельности; между тягой подростков к этическому и духовному общению с педагогами, авторитетными взрослыми и ограничением общения только учебными проблемами; притязаниями подростка на признание его индивидуальности и неповторимости как личности и отсутствием, зачастую, условий и готовности для их реализации.

Цель исследования – раскрыть сущностную характеристику идейно-нравственной позиции современного подростка, обосновать пути и условия эффективности ее формирования в общественно полезной деятельности.

Идейно-нравственная позиция личности рассматривается как интегральное, системно-структурное образование, включавшее когнитивный, эмоционально-оценочный и действенно-поведенческий компоненты.

На основе сущностной характеристики позиции личности и сравнительного анализа подходов других авторов к измерению позиций личности как результата воспитанности выделено 4 блока критериев и показателей сформированности.

Методы и материалы

Для решения поставленных задач и проверки гипотезы был использован комплекс методов исследования: анализ психолого-педагогической, философской, социологической литературы, стандартизированный анкетный опрос, дискурс-анализ, авторская методика ситуативного интервью, метод репертуарных решеток, метод личностного дифференциала, кластерный и корреляционный анализ (анкетирование, рейтинг, шкалирование, ранжирование, педагогический эксперимент, корреляционный, факторный, кластерный и контент-анализ).

Результаты и обсуждение

Уровни сформированности идейно-нравственной позиции подростков распределены неравномерно: выделяются тревожный (29 %) и критический (16,1 %) уровни. К старшему подростковому возрасту наблюдается явная дифференциация идейно-нравственной позиции: уменьшается процент ситуативной позиции (с 32,4 по 16,1), возрастает число подростков с неудовлетворительным уровнем позиции (с 4,6 % до 6,4 %). Большинству педагогов свойственна общая интегративная оценка уровня идейно-

нравственной позиции учащегося; дифференцированная оценка отдельных компонентов, как правило, затруднена и представлена в таблице 1.

Таблица 1 – Матрица коэффициентов корреляции между параметрами и компонентами идейно-нравственной позиции подростков

Параметры		Коэффициенты корреляции							
		2	3	4	5	6	7	8	
1									
1	Отношение к учебной деятельности	1,00	63	66	71	72	69	04	04
2	Отношение к общественно полезной деятельности		1,00	76	72	62	78	60	41
3	Отношение к коллективу сверстников			1,00	71	67	76	50	20
4	Гуманное отношение к людям				1,00	75	75	50	12
5	Требовательное отношение к себе					1,00	68	40	26
6	Отношение к духовным и культурным ценностям						1,00	41	28
7	Общий уровень идейно-нравственных позиции							1,00	46
8	Мотивы участия в общественной деятельности								1,00

Сопоставление корреляционных данных показало, что существует достоверная связь между отдельными компонентами идейно-нравственной позиции подростка:

- выделяется центральный параметр уровней сформированное идейно-нравственной позиции подростка – отношение к общественно полезной деятельности и отношение к духовным и культурным ценностям общества;
- выявлена зависимость коммуникативным, интерактивным и перцептивным процессами общения между подростками и педагогами, протекающими в школьном коллективе.

Уровни сформированности идейно-нравственной позиции оценивались на основе выбора суждений в анкете и сопоставлялись с экспертной педагогической оценкой. Затем вся совокупность данных была подвергнута кластерному анализу. На основе содержания диагностических показателей, вошедших в кластер учащихся, были выделены соответственно 5 уровней позиции. Эмпирически подтверждено наличие взаимосвязи уровней сформированности идейно-нравственной позиции и степени развития дифференциации ценностных ориентаций у подростков. Только к старшему подростковому возрасту формируется этот важней элемент структуры

позиции, так как начинают превалировать школьники с высокой и средней степенью дифференциации и представлена в таблице 2.

Таблица 2 – Распределение учащихся в зависимости от степени дифференциации ценностных ориентаций и уровня сформированности ценностных отношений подростка (%)

Уровни сформированности ценностных отношений подростка	Группы по степени дифференциации		
	1	3	2
	Низкий уровень	Средний уровень	Высокий уровень
педагогически целесообразный	32	2	-
допустимый	11	6	-
тревожный	2	12	3
критический	-	7	10
неудовлетворительный	-	5	12

В итоге исследовательского поиска и статистического анализа выделены общие тенденции формирования идейно-нравственной позиции через ее структурные компоненты.

Когнитивный компонент – недостаточное овладение содержанием идейно-нравственных ценностей при довольно положительном отношении к ним. В структуре оценочных суждений подростков на первое место выдвигаются общечеловеческие ценности.

Эмоционально-оценочный компонент не сформированы общественно значимые ценностные ориентации, не развита дифференциация ценностных отношений. Отмечается недостаточное развитие эмпатических способностей подростков (3,9 % имеют высокий, 27,3 % средний уровень) и большое влияние группы на формирование этого компонента позиции.

Действенно-поведенческий компонент – отмечается различная интенсивность устремлений к осуществлению идейно-нравственных ценностей в своей жизнедеятельности. Наблюдается неустойчивость нравственного поведения (58 %) и высокий уровень тревожности (31,2 %) Значительная часть подростков (57,3 %) способна участвовать в общественной деятельности, но не делает с того по причинам неудовлетворенности формами деятельности, характера и степени общения с педагогами и сверстниками в процессе деятельности, обедненностью содержания предлагаемой в школе общественно полезной деятельности.

В ходе исследования выделился мотивационный компонент. Основным мотивом участия подростков в общественной деятельности является групповой интерес к содержанию деятельности. Недостаточно

сформированы общественно значимые мотивы деятельности, низок уровень самовыражения в ней.

В исследовании изложены результаты кластерного анализа признаков идейно-нравственной позиции, факторов личностного дифференциала, конструкторов имплицитивных решеток, рангов мотивов участия в общественно полезной деятельности. Анализ, содержательных особенностей кластеров позволил выделить пять паттернов вариантов самоутверждения подростков, которые условно можно рассматривать как варианты развития идейно-нравственной позиции; ценностный, адаптивный, конформистский, кризисный и неудовлетворительный.

Результаты исследования показали следующие пути совершенствования формирования идейно-нравственной позиции подростков в общественно полезной деятельности: актуализация идейно-нравственных ценностей, активизация воспитания потребности в их реализации и обогащение нравственного опыта и позволила выделить следующие группы условий:

К первой группе условий, обеспечивавших эффективность актуализации идейно-нравственных ценностей отнесены:

– на личностном уровне – расширение знаний об идейно-нравственных ценностях, углубление понимания сущности проявления этих ценностей, осмысления их значений в жизнедеятельности современного человека;

– на педагогическом уровне – опора на реальный уровень знаний подростков об идейно-нравственных ценностях и отношений к ним; расширение и углубление понимания сущности коллективизма и гуманизма через рассмотрение проблем счастья, общения, взаимоотношений, дружбы и любви; применение различных форм дискуссий, использование нравственной оценки; готовность педагога создать положительную морально-психологическую атмосферу в коллективе, доверительность и искренность в общении.

Ко второй группе условий, обеспечивающих стремление к реализации идейно-нравственных ценностей отнесены:

– на личностном уровне – стремление к внутренней гармонии, потребность стать взрослым, потребность в самоопределении, активизация самопознания подростков через стимулирование познавательных интересов, формирование адекватной самооценки, стимулирование потребности в саморегуляции и самовоспитании;

– на педагогическом уровне – оптимизация оценки идейно-нравственной позиции подростка, максимальное использование возможностей общественно полезной деятельности для самоопределения школьников, опора на актуальные интересы в выборе форм общественно полезной деятельности.

К третьей группе условий, обеспечивающих обогащение нравственного опыта подростков относятся:

– на личностном уровне – закрепление позитивного отношения у школьников к развитию духовных потребностей, эмоций и воли, совершенствование потребности в волевой саморегуляции поведения, обобщение мотивов участия в коллективной и общественно значимой деятельности;

– на педагогическом уровне – расширение круга «значимых взрослых», проявляющих заинтересованное отношение к подростку, содержательное и диалогическое общение, включение ребят в общественную деятельность нравственного содержания, демократизация организации общественно полезной деятельности, устранение автократического стиля руководства деятельностью детского коллектива, гуманизация педагогического общения.

Реализация данных условий в организации общественно полезной деятельности привела к следующим результатам:

В экспериментальном классе мотивы, ценностные ориентации, степень и активность участия в общественно полезной деятельности, а также удовлетворенность от общения и самоутверждения в ней взаимосвязаны и взаимообусловлены (коэффициенты корреляции 0,53–0,65) в то же время, в контрольном классе эта взаимосвязь выражена крайне слабо или отсутствует (0,28–0,31).

Наблюдаемая существенная динамика развития параметров позиции и коллективистических мотивов участия в общественно полезной деятельности подростков экспериментального класса по сравнению с контрольным (+41,3 % против +14 % в контрольном классе).

Подтверждено повышение удовлетворенностью общением в общественно полезной деятельности и досуга, если они организованы с учетом состава референтной группы подростков (+51 %, против -4,5 %).

Выводы

В исследовании представлены результаты педагогического эксперимента, которые доказывают влияние коммуникативного аспекта общения педагога и школьника на формирование оценочных суждений последнего, что опосредованно влияет на формирование идейно-нравственной позиции.

Выявлено, что: подростки 12–15 лет в своих суждениях по политическим, мировоззренческим, социальным, личностным и другим проблемам ориентируются на известные им оценки и суждения лиц, обладающих высоким престижем; степень ориентации зависит от стабильности имеющейся личностной позиции: чем неустойчивее позиция, чем абстрактнее проблема, тем больше тенденция подростков идентифицироваться с мнением

авторитетного лица или приблизиться к его мнению; чем стабильнее позиция, тем меньше эффект влияния; ориентация на суждения лиц с высоким престижем у девочек сильнее, чем у мальчиков; у младших подростков сильнее, чем у старших; эффект влияния существенно зависит от отношения подростков к тому или иному авторитетному лицу: в то время как «непринимаемые» педагоги смогли повлиять на мнение только 2–3 % подростков, «принимаемые» учителя своей оценкой повлияли на мнение 20–23 % школьников

Исследователями с помощью методики биополярных имплицативных решеток составлены кластеры вербальных характеристик «модели» идейно-нравственной позиции подростков в представлении учителей и самих подростков. Коэффициент согласованности выявленных конструктор оказался равным 0,7, что доказывает крайне низкую степень совпадения точек зрения на идейно-нравственные качества. Из 14 пар качеств, характеризующих в идейно-нравственную позицию, только по одной паре выявлено совпадение (отношение к учебе).

В исследовании на основе факторного анализа выделены 2 группы факторов, способствующие эффективности процесса формирования идейно-нравственной позиции:

I группа – результирующий – (творческая активность) и регулирующей – (готовность к общественно полезной деятельности) факторы.

II группа – совокупность базовых факторов, среди которых выделяются следующие:

– организационно-управленческий – уровень организации самоуправления в коллективе, наличие педагогической помощи в организации самоуправления, степень включенности подростка в общественно значимую деятельность, использование модели-цикла организации общественно полезной деятельности в классе, пропаганда целей и задач деятельности, общечеловеческих целостей, опыта работы по идейно-нравственному воспитанию; организация положительного общественного мнения о целях и задачах общественно полезной деятельности;

– педагогический – наличие у педагогов знаний методики организации общественно полезной деятельности, умений и навыков, ее педагогического обеспечения; соответствие содержания и форм работы эмоциональным потребностям и интересам школьников; высокий уровень развития классного коллектива, стимулирование инициатив, самостоятельности и активности подростков; диагностика уровней развития идейно-нравственной позиции подростков;

– психологический – мотивы участия и отношений к общественно полезной деятельности; направленность личности подростка, удовлетворенность от участия в деятельности; уровень мышления, эмпатии, тревожности; устойчивость поведения, возрастные особенности

– социально-психологический – характер отношений в коллективе сверстников; удовлетворенность от общения в коллективе и статус в нем; удовлетворенность общением с педагогом; авторитет педагога или другого «значимого взрослого», качественный состав референтной группы, ценностно-ориентационное единство в коллективе.

В заключении, авторы подчеркивают, что проведенное исследование не претендует на полное и всестороннее изучение процесса формирования идейно-нравственной позиции подростков ввиду сложности и многозначности данной проблемы, поэтому в исследовании представлены отдельные аспекты ее формирования.

Список использованных источников

1 **Verhoeven, M., Poorthuis, A. M. & Volman, M.** (2019). The Role of School in Adolescents' Identity Development. A Literature Review. *Educ Psychol Rev* 31, 35–63 <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9457-3>

2 **Yi, Y.** (2013). Adolescent multilingual writer's negotiation of multiple identities and access to academic writing: a case study of a jogi yuhak student in a US high school. *Canadian Modern Language Review-Revue Canadienne Des Langues Vivantes*, 69 (2), 207–231.

3 **Vianna, E., & Stetsenko, A.** (2011). Connecting learning and identity development through a transformative activist stance: application in adolescent development in a child welfare program. *Human Development*, 54 (5), 313–338.

4 **Vetter, A. M., Fairbanks, C., & Ariail, M.** (2011). 'Crazyghettosmart': a case study in Latina identities. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 24 (2), 185–207.

5 **Ramey, H. L., & Rose-Krasnor, L.** (2011). Contexts of structured youth activities and positive youth development. *Child Development Perspectives*, 6, 85-91. doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00219.x

6 **Vetter, A.** (2010). Positioning students as readers and writers through talk in a high school English classroom. *English Education*, 43 (1), 33–64.

7 **Van Sluys, K.** (2010). Trying on and trying out: participatory action research as a tool for literacy and identity work in middle grades classrooms. *American Journal of Community Psychology*, 46 (1–2), 139–151.

8 **Van Ryzin, M. J.** (2014). Exploring relationships among boys and men: a retrospective, qualitative study of a multi-year community-based group mentoring program. *Children and Youth Services Review*, 44, 349–355.

9 **Kinloch, V., Nemeth, E., & Patterson, A.** (2015). Reframing service-learning as learning and participation with urban youth. *Theory Into Practice*, 54, 39-46. doi:10.1080/00405841.2015.977660

10 **Jones, J. N., Warnaar, B. L., Bench, J. H., & Stroup, J.** (2014). Promoting the development of moral identity, behavior, and commitment in a social action program. *Journal of Peace Education*, 11, 225-245. doi:10.1080/17400201.2014.898626

11 **Crocetti, E., Rubini, M., Luyckx, K., & Meeus, W.** (2008). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of Youth Adolescence*, 37, 983–996. doi:10.1007/s10964-007-9222-2

References

1 **Verhoeven, M., Poorthuis, A. M. & Volman, M.** (2019). The Role of School in Adolescents' Identity Development. A Literature Review. *Educ Psychol Rev* 31, 35–63 <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9457-3>

2 **Yi, Y.** (2013). Adolescent multilingual writer's negotiation of multiple identities and access to academic writing: a case study of a jogi yuhak student in a US high school. *Canadian Modern Language Review-Revue Canadienne Des Langues Vivantes*, 69 (2), 207–231.

3 **Vianna, E., & Stetsenko, A.** (2011). Connecting learning and identity development through a transformative activist stance: application in adolescent development in a child welfare program. *Human Development*, 54 (5), 313–338.

4 **Vetter, A. M., Fairbanks, C., & Ariail, M.** (2011). 'Crazyghettosmart': a case study in Latina identities. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 24 (2), 185–207.

5 **Ramey, H. L., & Rose-Krasnor, L.** (2011). Contexts of structured youth activities and positive youth development. *Child Development Perspectives*, 6, 85-91. doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00219.x

6 **Vetter, A.** (2010). Positioning students as readers and writers through talk in a high school English classroom. *English Education*, 43 (1), 33–64.

7 **Van Sluys, K.** (2010). Trying on and trying out: participatory action research as a tool for literacy and identity work in middle grades classrooms. *American Journal of Community Psychology*, 46 (1–2), 139–151.

8 **Van Ryzin, M. J.** (2014). Exploring relationships among boys and men: a retrospective, qualitative study of a multi-year community-based group mentoring program. *Children and Youth Services Review*, 44, 349–355.

9 **Kinloch, V., Nemeth, E., & Patterson, A.** (2015). Reframing service-learning as learning and participation with urban youth. *Theory Into Practice*, 54, 39-46. doi:10.1080/00405841.2015.977660

10 **Jones, J. N., Warnaar, B. L., Bench, J. H., & Stroup, J.** (2014). Promoting the development of moral identity, behavior, and commitment in a social action program. *Journal of Peace Education*, 11, 225-245. doi:10.1080/17400201.2014.898626

11 **Crocetti, E., Rubini, M., Luycx, K., & Meeus, W.** (2008). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of Youth Adolescence*, 37, 983–996. doi:10.1007/s10964-007-9222-2

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*Н. А. Ладзина¹, Ж. А. Абилхаирова², Г. Т. Сәдуақас³, Р. Ж. Тюлюпергенева⁴

^{1,4}С. Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ҚОҒАМДЫҚ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТТЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ИДЕАЛДЫҚ-АДАМГЕРШІЛІК ҰСТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бұл зерттеудің мақсаты – заманауи жасөспірімдердің идеалдық-адамгершілік сипаттамаларының маңыздылығын ашу, оны қоғамдағы танымдық қызметтегі қалыптастырудың тиімді жолдары мен шарттарын негіздеу болып табылады. Зерттеу жұмысында 365 жасөспірім мен 48 мұғалім, сонымен қатар қоғамдық балалар ұйымдарының жетекшілері, мың жарымнан астам жасөспірімдер мен Шығыс Қазақстан облысының балалар ұйымының жетекшілері қатысты, бұл іріктеу көрнекілігі жайлы айтуға мүмкіндік береді. Қоғамдық-танымдық қызметтегі жасөспірімдердің идеалдық-адамгершілік ұстанымын қалыптастыру

диагностикасы тәжірибелі-педагог мамандардың, зерттелу жұмысының әдістемелік және теоретикалық аспектілеріне сай қалыптастырған бағдарламасы негізінде жүзеге асырылды. Зерттеу нәтижелері жасөспірімдердің идеалдық-адамгершілік тұрғысынан өзін-өзі танытуының 5 үлгісінің бар екендігін көрсетті: құндылық, адаптивті, келісімпаздық, дағдарасты және қанағаттандырарлықсыз. Бұл зерттеу оның құрылымдық компоненттерінің жиынтығы мен қызметтің қалыптастырудың ішкі механизмі ретінде қарастырылып, оқушылардың идеалдық-адамгершілік қызметін қалыптастыруға жол ашады және өзара қатаң байланыс пен өзара тәуелділікте болуын дамытады.

Кілтті сөздері: идеалдық-адамгершілік ұстанымы, қалыптастыру, жеткінішек жас, пайдалы қызмет, тиімді жолдары мен шарттары, қоғамдық пайдалы қызмет, білім, өзін-өзі растау.

*N. A. Ladzina¹, Zh. A. Abilkhairova², G. T. Saduakas³, R. Zh. Tyulyupergeneva⁴

^{1,4}S. Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;

²Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

³Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 09.09.21.

FORMATION OF IDEAL-MORAL POSITIONS OF ADOLESCENTS IN PUBLIC ACTIVITIES

The purpose of this study is to reveal the essential characteristics of the idea and moral position of a modern adolescent, to substantiate the ways and conditions for the effectiveness of its formation in socially useful activities. During this research 365 adolescents and 48 teachers, heads of public children's and 1,500 adolescents of youth organizations, about 200 teachers and heads of children's organizations of the East Kazakhstan region takes a part, which allows us to speak about the representativeness of this project. Diagnostics of the formation of the ideological and moral position of a teenager in socially useful activities was carried out on the basis of the implemented program of experimental-pedagogical work, drawn up taking into account the methodological and theoretical aspects

of the problem under study. The results of the study showed that there are five patterns of self-assertion options for adolescents, which can be conditionally considered as options for the development of an ideal and moral position; value, adaptive, conformist, crisis and unsatisfactory. This study will shed light on the formation of the ideal and moral position of schoolchildren, which are determined by the totality of development by its structural component and are considered as an internal mechanism for the formation of a position and are in a rigid relationship and interdependence.

Keywords: ideal and moral position, formation, adolescence, useful activity, ways and conditions of its effectiveness, socially useful activity, education, self-affirmation.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/UORQ2480>***Ж. Н. Молдабеков, Е. Жуматаева**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА БІЛІМАЛУШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАЛҒАМЫН ӨРКЕНДЕТУДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ

Мақалада тұжырымдамалық өріспен және метаметодикалық тұрғыда қарастырылып, шетел және ресей, отандық зерттеушілердің даналық және білім философиясы мен педагогика, психология, мәдени-этикалық, эстетикалық еңбектерді талдап, оның әдіснамалық парадигмасының негіздері сараланды. Әдіснамалық негіздің құралы ретінде табиғи болмысқа қажетті эстетикалық талғамның тағылымдары жинақталып, трансформацияланды. Салыстырмалы-тарихи әдіспен, ретроқағида тұрғысында ой-пікірлердің түзілімдері құрылды. Жалпылықтан жалқылыққа жіктеліп, матрицалар құрылды, логикалық, абстракциялық, құбылыстарды суггестивтік әдіспен қабылдаудың түрлері ұсынылды.

Эстетикалық талғамның тағылымын айқындап, оны феноменді логикалық, герменевтикалық, жүйелілік, ғылымилық қағидалары қолданылып, контексті тұрғыдан парадигмаға түсірілді. Тағылымды тұтастықта алу, оның модернизация кеңістігіндегі алатын орны, ізгілендірудің эстетикалық талғамға оңтайлы ықпалы талданды, сараланды, тағылымының тұлғалық болмыс, оның қызметі, сананың оңтайлы жақта болу заңдылықтары жүйеленді.

Тағылымның әдіснамалық бағамы жинақталып, дәстүрдегі және альтернативті түрлерінің іргелі білім парадигмасының ерекшеліктері бағамдалды. «Жеке мүмкіндік» яғни стохастикалық парадигманың ойша бейнелеу қабілетін өркендетудің аксиологиялық деңгейі анықталды. Қазіргі білім беру мәселесінде сирек кездесетін аксиология мен эмпирикалық және стохастикалық парадигмалардың эстетикалық талғамды өркендету траекториясына ықпалының мәні ашылды.

Кілтті сөздер: эстетикалық талғам, этика, стохастикалық парадигма, суггестив, рухани келбет, интеграция.

Кіріспе

ЖОО-дағы білімалушылардың эстетикалық талғамын алға ұдайы ілгерілетуде оның атқарар қызметін айқындап алған орынды. «Эстетика» ұғымы сонау ықылым заманнан бері «сұлулық» мағынасында қолданып келеді. «Эстетика» ұғымымен қатарлас қолданымда жүретін «Этика» категориясы екені жаңалық емес. «Этика» ұғымына Әбу Насыр Әль-Фараби танымында үш бұрышпен түсіндіріледі, алгоритммен сараласақ, біріншісі – ілтипат; екіншісі – ниеті түзу; үшіншісі – көңілі кіршіксіз [1]. Сұлулықты бойға дарытудың бірінші амалы – ілтипатты болуы, екіншісі – ұдайы ниетті таза ұстауы, үшіншісі – көңілдің алаңсыздығын сақтауы. Эстетикалық талғамды заман мүддесіне сәйкестендіріп отыру, оған жаңа дүниетанымның тағылымын табу парадигмасы сонда ғана нәтижеге бағдарланбақ.

Ішкі сұлулықтың Абай шығармашылығындағы «Рухы биік болу» заңдылығын төмендегі түзіліммен ұсынып отырмыз: ар, талап, сабыр, намыс, терең ой, терең ғылым, ұяты мол [2].

Байқап отырғанмыз не? Бұған жауап, ЖОО-нда білімалушылардың суггестивті ойша сурет салу өнерін білім философиясымен негіздеудің әдіснамалық негіздері жоғарыдағы тағылымдармен сараланды.

Эстетикалық тәрбие мәселесіне М. Жұмабаев айрықша мән беріп, оның феноменін былай анықтаған:

- 1) Алдымен білімалушының мүмкіндігін диагностикадан өткізу;
- 2) Эстетикалық көзқарасын ояту, ілгерілету;
- 3) Түйсіктің сезім нүктелерін тауып, оның бағалау алу рефлексиясын іске қосу;
- 4) Таным тағылымын қабылдау арқылы өркендету амалдарын табу, оның индивидтік ерекшеліктеріндегі феноменін ашу;
- 5) Көрген, сезген, шашқан, жағымды иіс секілді түйсіктің саңылау арқылы өркендете алу шеберлігін ұштау [3].

Қарап отырсақ, бұл эстетикалық тәрбиенің жалпы мәселелерін шешу екені байқалды.

Бұл орайда, А. Құнанбайұлының табиғат туралы өлеңдері білімалушылардың эстетикалық тағылымын өркендетуге бірден-бір қозғаушы күш [4]. Өкінішке орай, жоғарыдағы зерттеушілердің еңбектері күні бүгінге дейін бейнелеу өнерінің зерттелу нысанына тағылым ретінде пайдаланылмай келеді. Осындай, тығырыққа тірелген көкейкесті мәселе поэтикалық ирімдердің, прозалық шығармалардың, драмалық өнердің жалпы, бір сөзбен айтқанда, жоғары оқу орнында білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымы жоғарыдағы зерттеуші-даналардың еңбектерінде арнайы зерттелмегені байқалды.

Эстетикалық тәлім жайлы еңбектерді зерттеу барысында төмендегідей қайшылықтар анықталды:

Заман сұранымы ЖОО-да білімалушылардың эстетикалық тағылымының өркендеуі мен оның бала бақша мен мектеп төңірегіндегі эстетикалық жалпы тәрбиеге басымдық берілуі арасында;

ЖОО-дағы білімалушылардың суггестивті сезімдерінің өркендеуі мен оның мүлдем эстетикалық талғам деңгейінде қарастырылмауының арасында;

Өнер туындыларын білімалушылардың ойша суретке салу шеберлігінің ұшталуы мен оның өте сирек қолданымда зерттелуінің арасында.

Болжамы: егер ЖОО-дағы білімалушылардың эстетикалық талғамы анықталса, олардың өздігінен ынталылығы артса, оны алға ілгерілетуде өркендетудің тағылымы сараланса, онда білімалушылар силлогизммен құбылыстардағы бейнелерді ойша суретке салу шеберлігі ұшталады.

Сондықтан біздер мақаламыздың мақсатын: ЖОО-да білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымын анықтау және оны эксперименттен өткізу.

Зерттеудің нысаны: ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамын, тағылымын өркендету үдерісі.

Пәні: ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамының тағылымы.

Зерттеудің міндеттері:

- 1) ЖОО-нда білімалушылардың эстетикалық талғамын анықтау;
- 2) ЖОО-нда білімалушылардың ынтасын арттырудың амалдарын айқындау;
- 3) ЖОО-нда білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымын құру.

Материалдар мен әдістері

Зерттеу еңбегіміздің тақырыбын айқындайтын «Жоғары оқу орнында білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымы» тақырыбын таңдау мақсатында бірталай зерттеушілердің еңбектерін зерделеп, ондағы біздердің зерттеу нысанымызға қатысты тұстарын жеке саралау мен үйлесімдікке келе бермейтін жақтарын анықтап, көкейкесті мәселені айқындау екеніне мән берілді. Бұл жағдайда, біздер қазіргі модернизация кеңістігінде ұлттық білімнің рухани дағдарыстық күй кешуде деген түйінді ой туып отырған жоқ. Десек те, «адами келбеттің руханилығы» тұрғысындағы сананың жұтандануын жасыра алмайтын жағдай туындап келеді. Эстетикалық тәлімнің біліммен тұтас қабылдануы, оған қоғамдық ғылым кеңістігіндегі жаңаша дүниетаным құра алу шеберліктің жетімсіздігінен әлеуметтік сұранымға сәйкес келерлік қажетсіну уәждің

білімалушылар тарапынан қолдау көрсетудің төмен екендігіне мән бермеудің өзі адамзатты төмен деңгейге тартатынын түсінгеніміз абзал. Жаңа «эстетикалық талғамы» биік келбетті құра алу тұлғалық болмыстың жаңа бетбұрыс жасап, өзінің санасын руханияттық келбетке бейімдей алу да тұтастық қағидаға сүйенуі көзделеді. Міне, осы мәселе бұрынғы дәстүрлі эстетикалық талғаммен қайшылыққа түсуде. Бұл көкейкесті мәселені қалай шештік? – деген сауалға жауап төмендегі талдау мен феноменін табу тағылымынан іздестірдік, оны зердеден өткіздік.

Этикалық білім мен тәрбиені тұтастай қарастырған ғаламдық деңгейде И. Кант, М. Хайдеггер, А. Шопенгауэр. Аталған ғалым-даналар өз еңбектерінде «рухы биік тұлға» келбетін құрудың педагогикалық негізін пәлсапалық тұрғыда айқындаған. Ретроқағидамен зерделенген бұл еңбектердің ешуақытта тозбасын ескергеніміз жөн.

Адамның рухының күш алуы оның ішкі жандүниесінің білімділік тірекке сүйенген гумандық, ізгілікті ұстанымына бағынышты екендігіне талданып отырған еңбектерде дәлелдер жеткілікті. Бұндай ізгілікті тұғырнамаларды өз зерттеулеріне нысана ретінде қарастырғандар: Дж. Дьюи, А. Маслоу, Г. Шаррельман және т.б. Педагогика ілімінде эстетикалық көкейкесті мәселені анықтап, адамның біліктілігі ізгілікке бағдарланса, бақытты болудың бір салдарынан ынталылықтың тууын, қажеттілігін ұдайы өздігінен өркендете алу зәрушілігін анықтай алар іскерлік жөнінде тұжырымдар ұсынғандар: А. Клейнап, Ф. Г. Кумбе, А. Швейцер, К. Эллис және т.б. Этикалық факторды жаһандану үдерісінде зерделегендер: Э. Гутман, Г. Орфилд, Дж. Патрик, К. Реанн және т.б.

Жоғарыда зерделенген, талданған еңбектерден біздердің зерттеуімізге тірек болар түзілімдер төмендегідей:

- этикалық білім мен эстетикалық тәрбиені тұтастай алуымыз;
- адамның рухының күшейе түсуіне оның ішкі жандүниесінің білімділік тірекке сүйенген гумандық-ізгілікті ұстанымын анықтауымыз;
- ізгілікті тәлімнің эстетикаға жағымды әсер етіп, адамның бақыт шақыруының салдарын ашуымыз;
- адамның біліктілігі ізгілікті тәлімге бағынса, оның бақытты болуының ынталасатынына өзінің эстетикалық талғамының қажеттілігі мен зәрушілігін бағамдайтын іскерліктің пайда болатынына мән беруіміз.

Тұжырымдамалық өріспен және метаметодикалық тұрғыда қарастырылып, шетел және ресей, отандық зерттеушілердің даналық және білім философиясы мен педагогика, психология, мәдени-этикалық, эстетикалық еңбектерді талдап, оның әдіснамалық парадигмасының негіздері сараланды. Әдіснамалық негіздің құралы ретінде табиғи болмысқа қажетті

эстетикалық талғамның тағылымдары жинақталып, трансформацияланды. Салыстырмалы-тарихи әдіспен, ретроқағида тұрғысында ой-пікірлердің түзілімдері құрылды. Жалпылықтан жалқылыққа жіктеліп, матрицалар құрылды, логикалық, абстракциялық, құбылыстарды суггестивтік әдіспен қабылдаудың түрлері ұсынылды.

Тағылымның әдіснамалық бағамы жинақталып, дәстүрдегі және альтернативті түрлерінің іргелі білім парадигмасының ерекшеліктері бағамдалды. «Жеке мүмкіндік» яғни стохастикалық парадигманың ойша бейнелеу қабілетін өркендетудің аксиологиялық деңгейі анықталды.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу жұмысының жаңалығы білім философиясы мен тағылымыдық мәселелерді шешуімен, метаметодика тұрғысында феномендігі эстетикалық талғамды тағылымыдық негізде өркендетудің онтологиялық, гносеологиялық, аксиологиялық мәнде зерттелді. Бұл мақалада инновациялық технологияны жеке мүмкіндікке пайдалану амалдары қарастырылды.

Ғылыми жаңалықтар төмендегі нәтижелермен зерделенді:

1 ЖОО-нда білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендету мүмкіндігі «Рухы биік тұлға» келбетін құратын амалдар;

2 Әрбір білімалушының жеке болмысындағы бейнелеу өнерін суггестивтік әдіспен өркендетудің тағылымы;

3 Нұсқалы талдау, феноменінің мәнін анықтау парадигмасын әрбір білімалушының өздігінен ынтасын арттыру іскерлігі мен жеке мүмкіндігін ескеріп, өздігінен эстетикалық талғамын өркендетер қажеттілігі мен зәрушілігін ұдайы анықтай отырып шешуінің тағылымдары сараланды.

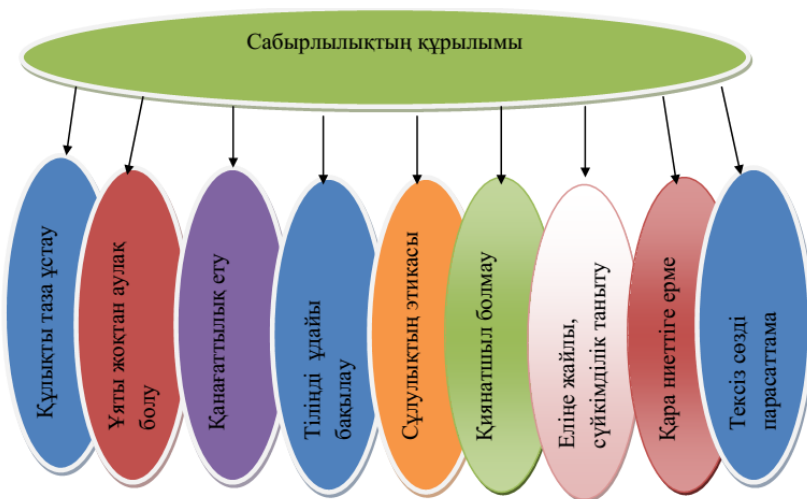
Зерттеу жұмысының әдіснамалық-тағылымдық негіздері. Жалпы тәрбие мәселелерінің әдіснамалық және философиялық негіздерін Әбу Насыр әль-Фараби, Ж. Баласағұн, Қожахмет Иасауи, Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уәлиханов және т.б. еңбектерін зерттеу арқылы бернеледік.

«Бейнелеу өнері мен сызу» мамандығына қатысты мұғалім-ұстаздар даярлауды қарастырған ғалымдар: В. С. Кузин, М. Н. Сокольникова, А. С. Хворостов, Т. Я. Шпикалова, Ю. В. Юсов және т.б [5].

Қазақстанның жоғары оқу орындары мен мектептердегі бейнелеу өнеріне қатысты зерделенген зерттеушілер: Қ. Ә. Әмірғазин, Қ. Ералин, Б. К. Байжігітов, Ә. О. Қамақов, Т. К. Мусалимов, Ұ. Ибрагимов және т.б. Дегенмен, аталып отырған зерттеушілердің еңбектерінде ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымы қарастырылмаған және ондай мақсат көзделмеген [6].

Жүсіп Баласағұн еңбегінде сұлулықтың этикалық тірегі – сабырлық деген түйіндеме ұсынылған [7].

Сабырлы болудың заңдылығын біздер төмендегідей матрицаға салдық.

Сурет 1 – Жүсіп Баласағұнның «Сабырлы бол» заңдылығының амалдары

ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендету үдерісінде тағылымдық негіздерді білім мазмұнынан қабылдай алу іскерлігімен жинақтай алады. Бұл жағдайда, біздер барлық білімалушы субъектілерге бірдей тағылымдық рецепт бере алмаймыз, ол мүмкін де емес. Бірақ бәріне ортақ заңдылықтар оқуға қатысты алынған нысанның сұлулықты этикалық талғаммен қабыстыратындай маңыздылығына мән берілуі көзделеді. Мәселен, сырт келбеттің суретін жай көшірме ретінде салған суретшінің еңбегінен ішкі рухы биік тұлғалы болмысты бейнелей алған суретшімен салыстыруға бола ма? Бірінші суретшінің беделі Леонардо да Винчидің Джокондасындай болмайтыны шындық [8].

Біздердің негізгі екпін берер тұсымыз – педагогика ғылымында эстетикалық талғамды ойша суретке түсіру мәнісінде өркендетудің тағылымын саралау. Бұл орайда, ЖОО-дағы білімалушылардың алғашқы деңгейлерін эксперименттен өткізу міндеттеледі. Мәселен, А. Құнанбайұлының «Қыс» өлеңін авторлық ұстаныммен білімалушы ойша суретке сала ала ма? – деген сауалға жауап іздеу – диагностиканың алғашқы нысаны.

Бұнда біздер өленді

- 1) Таза табиғат көрінісі;
- 2) Қыстың адамзатқа зиянды тұсы;
- 3) Жас балалар мен малшылардың домбығып үсік шалуға ұрынғандарының кейіптері;
- 4) Жылқының қыс ауыртпалығына шыдамының таусылуы;
- 5) Қыспен бірге қасқырдың малға тұмсығын салуы;
- 6) Қасқыр жегенше адамдар өз малдарын өздері жесін деген құбылыстарды алдымен ұғымдар арқылы түйсіну амалдары көзделеді. Жоғарыдағы өлең мәтінінен алынған 6 құбылыстың түп-нұсқасын ойша ЖОО-ндағы білімалушы суггестивке сала ала ма? Міне, осындай жұмысты диагностика нысанына пайдалану арқылы оны өнімге айналдыру мәселесі диагностиканың екінші қадамына жатады [9].

Болашақ суретшілерге білім меңгертер бүгінгі білімалушылардың ғылыми-тағылымдық сауаттылықтары жеткіліксіз болғанда, олар модернизация мүддесіне унификацияланатын сурет сала алмайтынының салдары осыдан екенін аңғардық. Шетел ғалым-зерттеушілері «Сала құлаш» мәлімдеме бермей, шағын, бірақ құбылыс пен үдеріске, былайша айтсақ, эмпирикалық парадигмаға сай келер хронометрі шағын білім мазмұнының бір бөлшек кесіндісін беретінін қазақстандық ғалымдар бағзы заманнан біледі [10]. Десек те, өте ауыр, түсініксіз білім мазмұнынан ойша суретті салу мүмкіндігі болмағандықтан, эстетикалық талғамның тағылымын ЖОО-ндағы білімалушыларға меңгерту қиын. Осы тоқталып отырған 2 кезеңнен тұратын диагностиканың қорытындысы Торайғыров университетінің студенттерімен (мамандығы) өткізілді. 150 білімалушылардың диагностиканың екі кезеңінен репродуктивті деңгейдегілері – 112-сі, 38-і – эвристикалық деңгейге сәйкес келеді. Өкінішке орай, эксперименттің алғашқы анықтаушы кезеңі көңілге қиындық әкелді. Келесіде осы кезеңнің үшінші деңгейі өткізіледі.

ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетудің тағылымы олардың қарастыратын білім мазмұнына тікелей байланысты.

Қорытынды

ЖОО-ндағы білімалушылардың эстетикалық талғамын өркендетуде ойша суретке салуы олардың ойлау өнерлерінің мүмкіндігіне сәйкесіп келетіні анықталды. Диагностика өткізу арқылы біздер әрбір жеке мүмкіндіктің сабақтан сабаққа дейінгі аралықта қабылдау үдерістері белгісіз болғандықтан, ұдайы диагностика алудың мөңділігі байқалды. Бұл стохастикалық парадигмамен бағамдалып, ЖОО-ндағы білімалушының онтологиялық жеке тұлғалық қабілетінің ескерілуі қадағаланды. Бұл – психологиялық нысан мен педагогикалық интеграциясымен жүргізілуі.

Алгоритмдік, эмпирикалық парадигмалар ЖОО-ндағы білімалушылардың білім мазмұнынан құбылыстар мен үдерістерді алгоритмге түсіре алу тағылымы сынақтан өтті. Ойша оны суггестивке түсіріп, ізінше одан өнім жасау қарастырылды. Жұмыстың бұл түрінде тағылымдық таным траекториясы есептелді.

Жоғарыдағы парадигмалардың қосындысынан ЖОО-ндағы білімалушылардың заман талабына сай өздігінен зерттеу жүргізе аларлық деңгейі құндылықтарды саралай алу іскерлігіне бағдарлануын қамтамасыз етуі бағамдалады. Бұған жетудің әлі бастамасы ғана қамтылды. Түбінде бұл аксиологияға айналуы – болашақ болжамы.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Машанов, А.** Әл-Фараби және Абай. – Алматы : Қазақ университеті, 2020. – 219 б.
- 2 Абай (Ибраһим Құнанбаев). Өлең – сөздің патшасы. – Алматы : Дәуір, 2006. – 566 б.
- 3 **Жұмабаев, М.** Педагогика. – 3-ші бас. – Алматы : Ана тілі, 1992. – 160 б.
- 4 Абай. Шығармаларының екі томдық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы : Жазушы, 2002. – 296 б.
- 5 **Сокольникова, Н. М.** Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе: учебное пособие. – 4-е изд. – М. : издательский центр «Академия», 2008. – 368 с.
- 6 **Амиргазин, К. Ж.** Теоретические основы и методика обучения школьников казахскому декоративно-прикладному искусству. М., 1994.
- 7 **Ахметов, Т.** Жүсіп Баласағұнның тәлім-тәрбиелік идеялары: пед. ғылы. канд...авторед.: ... 13.00.01. – Астана, 2013. – 56 б.
- 8 **Suyundikova, M. K., Zhumataeva, E. O., Suyundikov, M. M., Snopkova, E. I.** Prerequisites defining the trajectory of creative thinking // *Obrazovanie i Nauka*, 2021. – 23(3). – С. 75–100.
- 9 **Жуматаева, Е.** Основы современной дидактики: Учебное пособие / Е. Жуматаева. – Алматы, издательство «Эверо», 2016. – 126 с.
- 10 **Маслоу, А.** Мотивация и личность: 3-е изд. – Питер, 2019. – 400 с.

References

- 1 **Maşanov, A.** Äl-Farabi jäne Abai [Al-Farabi and Abay]. – Алматы : Qazaq unıversiteti, 2020. – 219 b.

2 **Abai** (İbrahim Qūnanbaev). Öleñ – sözdñ patşasy [Abay (İbrahim Kunanbayev). Poetry is the king of words]. – Алматы: Däuir, 2006. – 566 b.

3 **Jūmabaev, M.** Pedagogika [Pedagogy. - 3rd ed]. – 3-şı bas. – Алматы : Ana tılı, 1992. – 160 b.

4 **Abai.** Şyğarmalarynyñ ekı tomdyq jınağy: Öleñder men audarmalar [A two-volume collection of his works: poems and translations]. – Алматы : Jazuşy, 2002. – 296 b.

5 **Sokol'nikova, N. M.** Izobrazitel'noe iskusstvo i metodika ego prepodavaniya v nachal'noj shkole: uchebnoe posobie [Excellent art and methodology of its preparation in the first school: educational address]. – 4-e izd. – M. : izdatel'skiy centr «Akademiya», 2008. – 368 s.

6 **Amirgazin, K. Zh.** Teoreticheskie osnovy` i metodika obucheniya shkol'nikov kazaxskomu dekorativno-prikladnomu iskusstvu [Theoretical foundations and methods of teaching schoolchildren of the Kazakh decorative and Applied Art]. – M., 1994.

7 **Ahmetov, T.** Jüsip Balasağūnıdñ tälım-tärbielik ideialary: ped.ğyly. kand...avtoref: ... 13.00.01. [ducational ideas of Zhushup Balasaguni]. – Astana, 2013. – 56 b.

8 **Suyundikova, M. K., Zhumataeva, E. O., Suyundikov, M. M., Snopkova, E. I.** Prerequisites defining the trajectory of creative thinking // *Obrazovanie i Nauka*, 2021. – 23(3). – С. 75–100.

9 **Zhumataeva, E.** Osnovy` sovremennoj didaktiki: Uchebnoe posobie [Fundamentals of modern didactics]. – Алматы`, izdatel'stvo «E`vero», 2016. – 126 s.

10 **Maslou, A.** Motivaciya i lichnost`: 3-e izd [Motivation and personality]. – Piter, 2019. – 400 s.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Ж. Н. Молдабеков, Е. Жуматаева
Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ТЕОРИЯ РАЗВИТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВУЗЕ

В статье рассмотрены концептуально и метаметодически, проанализированы основы методологической парадигмы зарубежных

и российских, отечественных исследователей философии мудрости и знания, и педагогики, психологии, культурно-этических, эстетических трудов. В качестве инструмента методологической основы были обобщены и трансформированы знания эстетического вкуса, необходимые для естественного бытия. Классифицировались от обобщенного к сучному, строились матрицы, предлагались виды логического, абстракционного, суггестивного восприятия явлений.

С точки зрения контекстуальной парадигмы, с использованием феноменологических логических, герменевтических, системных, научных принципов. Проанализированы, дифференцированы, систематизированы закономерности личностного бытия, его деятельности, находящиеся в пространстве модернизации, и влияния гуманизации на эстетический вкус.

Обобщен методологический курс практики, оценены особенности парадигмы фундаментальных знаний как традиционных, так и альтернативных видов. Выявлен аксиологический уровень развития личностной возможности, т.е. мыслительной способности стохастической парадигмы. Раскрыта сущность аксиологии и влияния эмпирической и стохастической парадигм, редко встречающихся в проблеме современного образования, которые влияют на траекторию развития эстетического вкуса.

Ключевые слова: эстетический вкус, этика, стохастическая парадигма, суггестивность, духовный облик, интеграция.

**Zh. N. Moldabekov, E. Zhumatayeva*

*Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 09.09.21.*

THEORY OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC TASTE OF STUDENTS AT THE UNIVERSITY

The article considers conceptually and metametodically, analyzes the basics of the methodological paradigm of foreign and Russian, domestic researchers of the philosophy of wisdom and knowledge, and pedagogy, psychology, cultural-ethical, aesthetic works. As a tool of the methodological basis, the knowledge of aesthetic taste necessary for natural existence was generalized and transformed. They were classified

from generalized to boring, matrices were constructed, types of logical, abstract, and suggestive perception of phenomena were proposed.

From the point of view of the contextual paradigm, using phenomenological logical, hermeneutic, systemic, scientific principles. The regularities of personal existence, its activity, being in the space of modernization, and the influence of humanization on aesthetic taste are analyzed, differentiated, and systematized.

The methodological course of practice is summarized, the features of the paradigm of fundamental knowledge of both traditional and alternative types are evaluated. The axiological level of development of personal capability, i.e. the thinking ability of the stochastic paradigm, is revealed. The essence of the axiology and the influence of empirical and stochastic paradigms, rarely found in the problem of modern education, which affect the trajectory of the development of aesthetic taste, is revealed.

Keywords: aesthetic taste, ethics, stochastic paradigm, suggestiveness, spiritual appearance, integration.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ
ОБРАЗОВАНИЯ

МРПТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/ОHKJ9928>

***Mir Afzal Tajik, M. Shegebayev, G. Akhmetova,
R. Gordyn, S. Antwi**

Nazarbayev University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

**THE CHALLENGES THAT KAZAKHSTANI GRADUATE
STUDENTS EXPERIENCE WITH ACADEMIC
READING AND WRITING IN ENGLISH**

Since Kazakhstan's independence in 1991, several English medium universities have appeared in the country. These universities were created to educate a new generation of thinkers and change agents who will lead Kazakhstan in concordance with the new global tendencies and directions. The staff and faculty members to serve at these universities were invited from across the world.

It has been around 29 years since the official launch of the first English medium university in the country; however, there is no research on how students cope with reading and writing in their L3, after Kazakh and Russian. Against this backdrop, a team of professors and researchers of Nazarbayev University, KIMEP University, and Suleyman Demirel University have designed a study to examine graduate students' struggle with academic reading and writing at English medium universities in Kazakhstan. This article elicits early findings related to graduate students' challenges in reading and writing obtained from an online survey.

This study employed a mixed-method approach. Graduate students' perceptions of reading and writing in English were obtained through an online survey comprising closed- and open-ended questions. The result of quantitative data was analyzed employing inferential statistics. The total number of respondents is 269.

The findings of the study reveal that Kazakhstani graduate students face several challenges in reading and writing although they have obtained the required scores in their IELTS and TOEFL tests. They asserted that reading in English is challenging because the ideas, concepts, and terminologies used in academic papers are difficult to grasp. The study confirms that there is no significant difference in challenges among genders; however, in terms of age, more mature students respond to challenges less stressfully compared to their younger counterparts.

Keywords: academic reading and writing; challenges; experiences; graduate students; Kazakhstani universities, English language instruction.

Introduction

In his annual address to the people of Kazakhstan in 2007, the First President, Nursultan Nazarbayev, emphasized the significance of the English language for the citizens [1]. He stated that to compete in a global market, Kazakhstani citizens need to be highly educated; moreover, possessing fluently three languages, Kazakh, Russian and English, would provide harmonious integration into the international arena, and assure sustainable relationships with neighboring countries and promote peaceful existence within the country. Knowledge of the English language will also help provide a competitive advantage in the international labor market.

An English language-related policy has been facilitated by joining European Higher Education Area and signing the Bologna declaration in 2010. In the frame of the Bologna parameters, Kazakhstani students were engaged in various academic mobility programs funded by the Ministry of the Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The majority of students (62 %) during their mobility programs employed the English language [2, p. 5]. Hence, this opportunity opens more possibilities for students to be competitive in their careers, both in Kazakhstan and other countries.

Although the role of the English language remains pivotal, the use of L1 and L2 has raised questions. As a result, a trilingual policy was promoted. At the early stage of employing three languages at universities [3] and schools, debates were raised in social media on the role of the Kazakh language [4]. Hence, to have a more balanced utilization of three languages, a proportion of 50:20:30 was implemented in the State Compulsory Education Standard in 2018 [2]. In other words, 50 % of the courses in L1 (either Russian or Kazakh); another 20 % of the courses in L2 (either Russian or Kazakh). There remained 30 % of the courses in English from the third year of study [2, p. 40]. This step is expected to equip all learners to possess three languages fluently, regardless of their social and academic background.

A study that examined 83 papers of international experiences of English Medium Instructions (hereinafter-EMI) identified 13 key issues [5], which are necessary to theorize the concept of EMI across the globe. However, among them, there are five priority ones for Kazakhstan, which are a) need to define the EMI; b) identify the purpose of increasing the number of EMI courses; c) to diversify key agents within EMI implementation and discussion; d) to expand research on EMI experiences and its role in Kazakhstan; finally, e) to explore students' and faculty members' perceptions and practices in EMI universities and trilingual policy-related activities. These are only five key issues that remain topical at both international and local levels.

International studies show various challenges faced by students within EMI universities; the critical challenges related to proficiency of the English language per se. Students meet obstacles in writing, as it requires building arguments, aligning sentences coherently, and following the academic writing structure [6;7]. They refer to technologies to translate their ideas from a native language into English [8]. They were not prepared to receive constructive feedback on their written work, which caused tension [9;10]. Hence, these are experiences of international students surrounded by either the English language ecosystem or EMI programs in a non-English environment. Kazakhstani students in EMI universities might face similar obstacles.

The number of universities in Kazakhstan that deliver some courses in English has grown from 42 to 57, and 70 [11;2;12]. The difference between EMI universities and EMI programs in non-English universities is in their environment and international staff. Keeping in view the growing number of EMI programs and emphasizing the English language in Kazakhstan, this present study aimed to explore graduate students' experiences with academic reading and writing in EMI universities and EMI programs in regional universities. The research question that guided this study was the following: What are the nature, forms, and levels of challenges faced by graduate students in academic reading and writing in English in Kazakhstani universities?

Research Materials and Methods

This study was conducted at ten Kazakhstani universities that offer graduate programs in English as the medium of instruction. Around three of these ten universities offered entire graduate programs in English, whereas the remaining seven universities offer, within a graduate program, a significant number of courses in English. After receiving ethics approval from the Nazarbayev University's Institutional Research Ethics Committee (IREC), these universities were approached to participate in this study voluntarily. Out of over 17 universities invited, ten universities agreed to participate in the study. These universities are located in different cities across the country.

The study employed a mixed-method research design with both quantitative and qualitative methods of data collection. The quantitative design included an

online survey comprising 44 questions and five open-ended questions. Together, these questions aimed to explore how graduate students explain their experiences and challenges of studying in the English language. The qualitative design included semi-structured interviews with selected participants, but the data used in this paper comes from the online survey only.

The survey questions were piloted among 12 graduate students at one of the universities in Central Kazakhstan. This university did not participate in the study. The students who filled the pilot survey confirmed that they spent 15 to 20 minutes completing the survey. These students also identified a few questions as unclear and ambiguous. These questions were modified and made clear.

Before launching the survey, all universities received an invitation letter to participate voluntarily in the study. Their rights, risks, benefits, the purpose of the study, and time allocated to participate were indicated in the invitation letter. Purposeful sampling was used to identify universities that had graduate programs in English. A total of 17 regional universities were sent the letter, out of which ten agreed to participate. The total number of respondents on the online survey was 269.

A quantitative analysis was used to collect and analyze the received numerical data. This approach is suitable for quantifying opinions, attitudes, and behavior and finding out how the whole population feels about particular issues [13]. The quantitative data obtained from the closed-ended survey were processed using the Statistical Program for the Social Sciences (SPSS) software version 23.0. An independent-samples t-test was conducted to identify statistically significant differences by gender in respect to English academic challenges. Furthermore, a One-Way between groups was conducted to identify how age might impact academic reading and writing challenges in English. A p-value <.05 was utilized to identify statistical significance.

The responses to the five open-ended questions in the survey were analyzed through organizing the responses, reading the texts, and identifying codes, organizing codes into themes corresponding to the research question. The qualitative analysis used a constructive grounded theory approach developed by Charmaz [14]. It helped to examine an issue in a particular context without generating a general theory. The analysis steps consisted of three stages: open, axial, and selective coding [15]. These steps were analyzed by comparing them to help build an understanding of the issue [16]. Open coding helped identify central themes, whereas axial coding provided in-depth understanding by connecting themes revealed within an open analysis. Finally, selective coding is supported to keep the discussion around challenges.

Research Results

The study first presents findings that emerged from the analysis of the five open-ended questions and then supported the findings with quantitative data. The first two were directed to explore students' challenges in reading and writing out of five

open-ended questions. Since open-ended questions were voluntary, some students skipped these questions. As a result, the response rate varied from question to question.

Regarding challenges in reading, there emerged five categories based on 149 responses (50,4 %) out of 269 total responses. Themes were merged based on the frequency of responses. For example, words merged under the first category, «Content Understanding: Language Issues,» such as «lack of vocabulary, unknown words» repeated 65 times (44 %). Further investigation of this category elicited three subcategories where 56 times (86 %) students referred to vocabulary issues. Hence, a lack of understanding was triggered by insufficient vocabulary.

Nevertheless, the following category, «Academic Reading Challenges,» found that students pinpointed understanding concepts and ideas rather than English words per se. They emphasized 33 times (22 %) the difference in writing styles and complexities of academic texts. Therefore, for the reading part, graduate students highlighted two challenges that refer to a lack of proficiency in the English language and the need to adapt to English structured academic texts.

The challenges related to writing may seem to have a slight difference, although they have similarities. The response rate for this question is 143 (48 %) out of 269. The three major categories that took more significant proportions are «Structure» 42 times (30 %), where students stated that academic writing has a different structure as argumentative writing, aligning paragraphs, paraphrasing sentences in doing a literature review. The following one, «Vocabulary,» shows 35 times (24 %) mentioned as it was asserted in reading. Vocabulary paucity caused challenges in using synonyms and alternative words. Finally, academic style aspects such as APA, grammar and punctuation were new to students, and they were mentioned 24 times (17 %). It is worth mentioning here that although in both categories we can see ‘vocabulary paucity,’ quantitative analyses show that most of the participants, 45 % (109), possess IELTS and TOEFL certificates, and 45 % (109) confirmed their language knowledge through other test systems organized by a university. Hence, English academic writing brought new obstacles to its structure, which differs from Kazakh and Russian, and vocabulary should be elaborated to produce solid work. Finally, the writing style as an international standard in the Kazakhstani context has not yet been introduced.

In the quantitative analysis, an independent sample t-test, conducted to compare the English academic challenges based on gender, found no statistically significant difference (see Table 1). In other words, both females and males face similar challenges. Again, One-Way between groups ANOVA, conducted to find out how age impacts on challenges in academic English, found no statistically significant difference; however, further analysis of mean scores of the individual groups revealed that more mature students tend to be more receptive to challenges as compared to younger ones (see Table 2).

Conclusion

To conclude, the findings of the study revealed that graduate students studying in English medium universities and other universities that offer certain programs with instructions in English face several challenges in academic reading and writing. Although these students are enrolled in the programs based on stringent admission criteria, including English language tests, they still struggle in meeting the demands of advanced level academic reading and writing. The study identified three significant issues within writing and reading in English in EMI programs at Kazakhstani universities:

1 Both in reading and writing, students refer to their lack of vocabulary. They may not be reasonably proficient in using synonyms or expressing their ideas clearly, although most of the students provided and passed English language tests such as IELTS and TOEFL before their admission to graduate programs.

2 Both in reading and writing, the structure of academic texts and requirements to produce academic texts were unfamiliar to students, due to their structural inconsistencies with Kazakh and Russian.

3 It was found that challenges emerge, regardless of gender, whereas age might provide some benefits to more senior scholars.

Acknowledgments

The authors greatly appreciate Nazarbayev University for funding this study through its Collaborative Research Grant Program. We also appreciate the contributions of all research participants from the selected universities and the anonymous peer reviewers for their insightful comments.

Disclose Statement

There are no relevant financial or non-financial competing interests to report.

References

- 1 **Nazarbayev, N.** (2007). Address to nation «New Kazakhstan in a New World». Retrieved 22.04.2021 from http://adilet.zan.kz/rus/docs/K070002007_#z0
- 2 Analytical Report (2020). Realization of the Bologna process Principles in the Republic of Kazakhstan in 2019. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Center for Bologna Process and Academic Mobility. Nur-Sultan. 64 p. Retrieved from <https://enic-kazakhstan.kz/en/analitika/otchety-1>
- 3 **Zhankalova, Z. M., & Baktybayeva, A. T.** (2016). Sostoyanie i perspektivy razvitiya trekhyazychnogo obrazovaniya v vysshei shkole Kazakhstana (na primere KazNMU imeni S.Asfendiyarova) [The State and prospects of the development of

trilingual education in higher schools of Kazakhstan (on the example of KazNMU after Asfendiyarova). KazNU Bulletin. Philology series, 3 (161), 208-212. [In Russian]

4 **Tolegenov, A. T., & Shedenov, N. U.** (2018). Ush til sayasatynyn damuyndagy kogamdyk pikir men kogamdyk oidynday koldauy men roli [Public opinion, support and role in the development of the policy of trilingualism]. Al-Farabi Kazakh National University. The Journal of Psychology and Sociology, 2 (65), 126-136. [in Kazakh]

5 **Macaro, E., Curle, S., Pun, J., An, J., & Dearden, J.** (2018). A systematic review of English medium instruction in higher education. Language Teaching, 51(1), 36-76. doi:10.1017/S0261444817000350

6 **Al Fadda, H.** (2012). Difficulties in academic writing: From the perspective of King Saud University postgraduate students. English Language Teacher, 5 (3), 123-130.

7 **Singh, M. K. M.** (2019). Academic Reading and Writing Challenges Among International EFL Master's Students in a Malaysian University: The Voice of Lecturers. Journal of International Students, 9(4), 972-992.

8 **Manjet, S.** (2019). Academic Reading and Writing Challenges Among International EFL Master's Students in a Malaysian University: The Voice of Lecturers. Journal of International Students, 9 (4), 972-992. Doi:10.32674/jis.v9i3.934

9 **Puspitasari, D., Weng, C., & Hsieh, Y.** (2020). English Medium Instruction in Taiwan: From Perspective of International Students as Thesis Writer. International Journal of Language Education, 4 (2), 194-208. Doi: <https://doi.org/10.26858/ijole.v4i2.12930>

10 **Myrzakulova, G.** (2019). Graduate students' perceptions of EMI. Master's Thesis. Nazarbayev University Repository. Retrieved from <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/4333/Gulfarida%20Myrzakulova%20Thesis%2bAuthor%20Agreement.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

11 **Seitzhanova, A., Plokhikh, R., Baiburiev, R. and Tsaregorodtseva, A.** (2015). English as the medium of instruction: Modern tendency of education in Kazakhstan. PRADEC Interdisciplinary Conference Proceedings (May 2015), 3(1), 74—77.

12 MES, Ministry of Education of Science (2020). Strategicheskii plan Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020-2024 gody [Strategic Plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2024]. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/5?lang=en>

13 **Berg, B. L.** (1989). Quantitative research methods for the social sciences. Needham Heights, Massachusetts: Allyn & Schuster.

14 **Charmaz, K.** (2009). Shifting the Grounds: Constructivist Grounded Theory Methods. In J.M.Morse, P.N.Stern, J. Corbin, B. Bowers, K. Charmaz & A.E. Clarke (Eds.) Developing Grounded Theory. (pp. 127-193). Left Coast Press.

15 **Seale, C.** (2012). Generating Grounded theory. In C.Seale Researching society and culture (3rd Eds.). SAGE Publications Inc.

16 **Charmaz, K.** (2014). Constructing Grounded Theory (2nd Eds.). Sage Publications Ltd., p.379.

Material received on 09.09.21.

*М. Афзал Тажик, М. Шегебаев, Г. Ахметова, С. Антви
Назарбаев университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚУ МЕН ЖАЗУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан бері ағылшын тілінде оқу бағдарламалары жүзеге асырылатын, ағылшын тілінде білім беретін ұйымдардың жүйесіне сәйкес бірнеше университеттер пайда болды. Бұл университеттер Қазақстанды жаңа әлемдік ағымға сәйкес басқаратын ойшылдар мен көшбасшылардың жаңа буынын тәрбиелеу үшін құрылған. Сол себептен, аталған мақсатқа қол жеткізуге және заманауи тұрғыда ойлайтын ұрпақты тәрбиелеу аясында әлемнің түкпірінен мыңдаған қызметкерлер мен оқытушылар шақырылды.

Ағылшын тілінде оқытылатын алғашқы университеттің негізі қаланғаннан бері 29 жылдай уақыт өтті, алайда, студенттердің қазақ және орыс тілдерінен кейінгі L3-те оқумен, яғни ағылшын тілінде жазу мен оқу қалай жүріп жатқандығы жайлы зерттеу шектеулі. Осыған орай, Назарбаев Университетінің, КИМЭП Университетінің және Сүлейман Демірел Университетінің профессорлары мен зерттеушілері осы мәселені зерттеу үшін жоба дайындады. Бұл мақалада сауалнамадан алынған магистранттар мен докторанттардың ағылшын тілінде оқу мен жазудағы қиындықтарына байланысты алғашқы нәтижелер келтірілген.

Аталған зерттеуде аралас әдіс қолданылды. Магистранттар мен докторанттардың ағылшын тілінде оқу және жазу туралы көзқарастары мен тәжірибелері жабық және ашық сұрақтардан

тұратын сауалнамадан алынды. Сандық мәліметтердің нәтижесі қорытынды статистика (SPSS) арқылы талданды. Сапалы зерттеу нәтижелері құрастырылған негізделген теориямен (constructive grounded theory) талданды. Жалпы сауалнамадан алынған жауап коэффициенті – 269.

Зерттеу нәтижелері қазақстандық магистранттар мен докторанттардың IELTS және TOEFL ұпайларымен расталған тілдік негіздері болғанымен, оқу мен жазуда қиындықтарға тап болатынын мәлімдеді. Олар академиялық мақалаларда түсінуге қиын идеялар, тұжырымдамалар мен терминдер болғандықтан, ағылшын тілінде оқу қиынға соғады деп сендірді. Зерттеу, жыныстар арасындағы қиындықтардың айырмашылығы жоқ екенін растайды, дегенмен, жас ерекшелігі бойынша, жасы үлкен магистранттар мен докторанттардың жасы кішілерімен салыстырғанда қиындықтарға аз тап болатынын көрсетті.

Кілтті сөздер: академиялық оқу және жазу; қиындықтар; тәжірибелер; магистранттар мен докторанттар; Қазақстандық университеттер, ағылшын тілінде оқыту.

*М. Афзал Тажик, М. Шегебаев, Г. Ахметова, С. Антви
Назарбаев университет,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан,
Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ТРУДНОСТИ КАЗАХСТАНСКИХ СТУДЕНТОВ В АКАДЕМИЧЕСКОМ ЧТЕНИИ И ПИСЬМЕ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

С момента независимости Казахстана были основаны несколько университетов с организационной экосистемой и образовательными программами на английском языке. Эти университеты созданы для обучения нового поколения мыслителей и лидеров, которые поведут Казахстан в соответствии с новыми мировыми тенденциями. В связи с этим, для продвижения этих идей и подготовки современного поколения мыслителей были приглашены сотрудники и преподаватели со всего мира.

Прошло почти 29 лет с момента открытия первого университета с образовательной программой на английском языке, однако исследования ограничены в том, как студенты справляются с чтением и письмом на

уровне L3, то есть, на английском языке, после казахского и русского языков. Профессора и исследователи Назарбаев Университета, Университета КИМЭП и Университета Сулеймана Демиреля провели исследование для изучения этой проблемы. В данной статье представлены первые результаты опроса магистрантов и докторантов, обучающихся на английском языке в казахстанских университетах по проблемам академического письма и чтения.

В данном исследовании используется смешанный метод. Взгляды и опыты магистрантов и докторантов по проблемам академического чтения и письма на английском языке были получены с помощью опроса с закрытыми и открытыми вопросами. Результаты количественных данных были проанализированы с помощью программы SPSS. Результаты качественного исследования проанализированы конструктивно обоснованной теорией. Всего полученных ответов на опрос – 269.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что казахстанские магистранты и докторанты сталкиваются с трудностями при академическом чтении и письме, несмотря на сильные языковые знания, подтвержденные их результатами IELTS и TOEFL. Они утверждают, что читать на английском языке сложно из-за трудных для понимания идей, концепций и терминов, используемых в научных статьях. Исследование обнаружило, что различий в трудностях между полами нет; однако более старшие по возрасту магистранты и докторанты реагируют на трудности менее напряженно, чем молодые.

Ключевые слова: академическое чтение и письмо; трудности; опыты; магистранты и докторанты; Казахстанские университеты, обучение на английском языке.

<https://doi.org/10.48081/QXUA76888>

***А. Р. Альгожина, Р. Ш. Сабирова**

Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГОВ С
РАЗНЫМ УРОВНЕМ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Основной целью современного образования является удовлетворение актуальных и долгосрочных потребностей личности, общества и государства, подготовка многогранной личности гражданина своей страны, способной к социальной адаптации в обществе, началу трудовой деятельности, самообразованию и самосовершенствованию. Свободомыслящий, прогнозирующий результаты своей деятельности и моделирующий учебный процесс педагог является гарантом достижения поставленных целей. В настоящее время существует необходимость в дальнейшем изучении феномена эмоционального интеллекта, его структуры и его развития, что открывает реальную возможность оптимизировать взаимоотношения за счет глубокого восприятия эмоциональных процессов и ситуаций, возникающих у людей в процессе межличностного взаимодействия. Эмоциональному компоненту присущи внутренние и внешние компоненты, которые могут обеспечить стрессоустойчивую и адаптивную функции этого интегрального понятия. В работе выделяются психологические особенности педагогов, работающих в высшей школе. Целью работы было изучение психологических особенностей педагогов с разным уровнем эмоционального интеллекта. В статье анализируются психологические особенности личности педагогов с высоким и низким уровнем эмоционального интеллекта. Представлены статистически достоверные различия между результатами двух групп педагогов. Полученные результаты могут быть использованы для разработки учебных программ эмоционального интеллекта и программ групп личностного и профессионального роста.

Ключевые слова: личность педагога, психологические особенности, эмоциональный интеллект, личностные качества, развитие.

Введение

Высокие по своей глубине, размаху и последствиям изменения в содержании, формах и структуре высшего образования резко повысили требования к руководству и профессорско-преподавательскому составу вузов, к обучению и воспитанию студентов. Педагог вуза становится сегодня не столько носителем и передатчиком научной информации, сколько организатором познавательной деятельности студентов, их самостоятельной работы, научного творчества.

Характерной чертой деятельности педагога М. И. Дьяченко рассматривает умение ставить цели для отдельных занятий и подчинять этим целям свои действия, творчески использовать конкретные условия процесса обучения, сообразно ему изменять способы своей работы [1, с. 100].

Обобщающую характеристику современному педагогу вуза дала З. Ф. Есарева: «Преподаватель – это научный работник, который хорошо овладел научными методами обучения и воспитания, умело использует технические средства преподавания, непрерывно повышает свою квалификацию, активно участвует в научно-исследовательской работе, в общественной жизни» [2, с. 102]. Н. В. Кузьмина в результате системного анализа пришла к выводу о том, что психологические способности педагога представляют собой важнейший фактор развития и формирования способностей у их подопечных [3, с. 313].

Современный преподаватель должен обладать новейшими знаниями и компетенциями, быть конкурентоспособен в постоянно обновляющейся образовательной среде [4, с. 37]. Университеты, имеющие в штате высококвалифицированных специалистов, развиваются успешнее в научной и образовательной сфере, занимают лидирующие места на мировых рейтингах, что привлекает наиболее талантливых студентов и делает университеты центрами современной науки и образования.

По мнению Г. Ф. Бенсона, «на сегодняшний момент в информационном обществе одним из главных приоритетов при выборе сотрудников университетов является их активная научная деятельность в наиболее перспективных областях знания [5, с. 85]. Поэтому образ современного педагога университета – это прежде всего ученый, участвующий в различных международных научных проектах, регулярно публикующий статьи в признанных журналах, проводящий аудиторные занятия с обучающимися

на высоком теоретическом уровне и вовлекающий талантливую молодежь в совместную научно-исследовательскую работу.

Сегодня эмоциональный интеллект очень активно изучается зарубежными и отечественными учеными. Причины такого интереса к данному феномену связаны с попытками объяснить через эмоциональные способности к взаимодействию механизм социальной адаптации личности и с возможностью прогнозирования успеха поведения в различных социальных сферах жизни, в том числе, и в межличностных отношениях.

Понятие эмоционального интеллекта как способности к пониманию своих и чужих эмоции и управлению ими является сравнительно новым направлением исследований в психологии. Эмоциональный интеллект – это способность личности к пониманию и управлению своими и чужими эмоциями [6, с. 154]. Структура эмоционального интеллекта включает в себя способность сознательно контролировать эмоции, понимание эмоций; усвоение мыслительных эмоций; знания и выражения эмоции.

Высокий эмоциональный интеллект обеспечивает хорошее понимание как собственных эмоций и чувств, так и эмоций и чувств других; способность регулировать эмоции и управлять ими [7, с. 67]. Люди с высоким уровнем развития эмоционального интеллекта легче и быстрее адаптируются к окружающей обстановке и более эффективны и успешны в межличностном общении и взаимодействии.

В рамках концепции эмоционального интеллекта действует хорошо знакомое понятие согласно которому эмоциональному интеллекту дается определение как различному, иногда отдельному списку индивидуальных особенностей, включая мотивацию, оптимизм, настойчивость, сердечность и другие. Дж. Мэйер обозначает более широкое определение эмоционального интеллекта «смешанной моделью», потому что здесь добавляются различные черты личности [8, с. 73]. Человек с высоким уровнем эмоционального интеллекта всегда контролирует свои эмоции, Мэйер говорит, что оно не связано с эмоциональным состоянием. Человек с высоким уровнем эмоционального интеллекта может быть грустным или подавленным из-за причины, и выбор отрицательного эмоционального состояния такого человека не обязательно быстрый или легкий. Бедствия и трагедии всегда являются частью человеческой жизни [9, с. 298].

Эмоциональный интеллект – достаточно постоянная ментальная способность, часть широкого спектра умственных способностей, ее можно рассматривать как подсистему социального интеллекта. Как умственные способности, он также является частью обширной группы личностных

качеств [10, с. 59]. Это один из наиболее благоприятных индивидуальных факторов для межличностного взаимодействия.

Эмоциональные состояния помогают человеку преодолевать непреодолимые препятствия, а также иногда препятствуют справиться с самыми легкими. Многообразие эмоциональной сферы безгранично. В каждой ситуации у любого индивида возникают переживания, которые являются уникальными.

Материалы и методы

Исследование проводилось на преподавателях Карагандинского университета имени академика Е. А. Букетова. В исследовании участвовали 60 преподавателей в возрасте от 27 до 59 лет со стажем работы в вузе от 7 до 37 лет. Эмоциональный интеллект измерялся с помощью методики эмоционального интеллекта М. А. Манойловой. Методика содержит 4 субшкалы: осознание своих чувств и эмоций, управление своими чувствами и эмоциями; осознание чувств и эмоций других людей, управление чувствами и эмоциями других людей. Для измерения психологических особенностей был применен 16 - факторный личностный опросник Р. Кеттелла. Опросник представляет систему из 16 шкал, измеряющих различные полярные свойства личности.

Результаты и обсуждение

По результатам исследования по методике М. А. Манойловой, наша выборка была разделена на две группы на основе уровня эмоционального интеллекта. В связи с этим, в первую группу вошли «Респонденты с высоким эмоциональным интеллектом», во вторую группу – Респонденты с низким эмоциональным интеллектом».

Для получения дополнительных сведений об испытуемых на следующем этапе мы использовали опросник Кеттелла. Результаты исследования педагогов с низким уровнем эмоционального интеллекта более наглядно показан в рисунке 1.

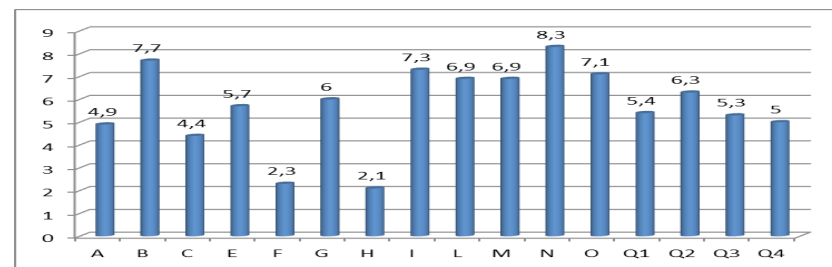

Рисунок 1 – Результаты педагогов с низким уровнем эмоционального интеллекта

По результатам анализа, у педагогов с низким уровнем эмоционального интеллекта были выявлены наиболее высокие показатели по следующим шкалам: фактор N – «прямолинейность – дипломатичность»; фактор B – «интеллект»; фактор I – «жесткость – чувствительность»; фактор L – «доверчивость – подозрительность»; фактор M – «практичность – развитие воображение»; фактор O – «уверенность в себе – тревожность».

Были выявлены наиболее низкие показатели по следующим факторам: фактор A – «замкнутость – общительность»; фактор C – «эмоциональная неустойчивость – эмоциональная устойчивость»; фактор F – «сдержанность – экспрессивность»; фактор H – «робость – смелость».

Далее были проанализированы характеристики личности педагогов с высоким уровнем эмоционального интеллекта. Результаты исследования педагогов с высоким уровнем эмоционального интеллекта более наглядно показан в рисунке 2.

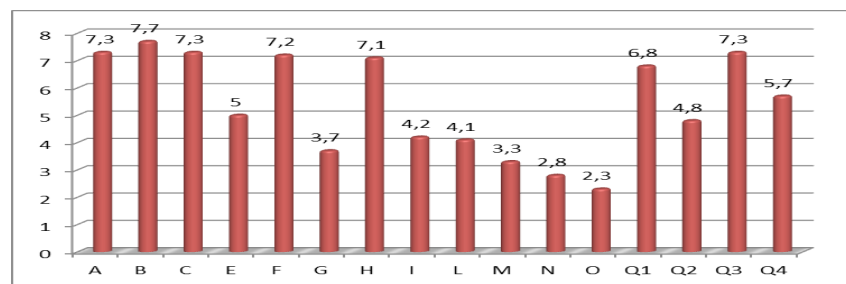

Рисунок 2 – Результаты педагогов с высоким уровнем эмоционального интеллекта

По результатам анализа, у педагогов с высоким уровнем эмоционального интеллекта наиболее высокие показатели по следующим шкалам: фактор B – «интеллект»; фактор C – «эмоциональная неустойчивость – эмоциональная устойчивость»; фактор F – «сдержанность-экспрессивность»; фактор H – «робость-смелость»; фактор Q1 – «консерватизм-радикализм».

Наиболее низкие показатели по следующим факторам: фактор I – «жесткость – чувствительность»; фактор L – «доверчивость – подозрительность»; фактор O – «уверенность в себе – тревожность».

Для того чтобы удостовериться в статистически достоверных различиях между результатами двух групп, был применен критерий t – Стьюдента. Статистически значимые различия, показали, что педагоги с низким уровнем эмоционального интеллекта отличаются от педагогов с высоким уровнем

эмоционального интеллекта по следующим личностным качествам: высоким уровнем тревожности (фактор O), высоким уровнем мечтательности (фактор M) и низким уровнем смелости (фактор H). Педагоги с высоким уровнем эмоционального интеллекта отличаются от педагогов с низким уровнем эмоционального интеллекта по следующим личностным качествам: высоким уровнем общительности (фактор A), эмоциональной устойчивости (фактор C), экспрессивности (фактор F).

Выводы

Таким образом, педагоги с низким уровнем эмоционального интеллекта обнаружили более высокие характеристики проницательности, эмоциональной сдержанности, тревожности. Также такие люди обнаружили низкий уровень смелости. Для личности с низкой оценкой по фактору характерна неустойчивость поведения в стрессовых ситуациях. Имеет сверхчувствительную нервную систему, остро реагирует на любую угрозу. Такие индивиды считают себя робкими, неуверенными в своих силах, терзаются необоснованным чувством собственной неполноценности. Они бывают медлительны, сдержанны в выражении своих чувств. Такие люди, способные эмоционально воздействовать на других, но не чувствительные к их эмоциям.

Педагоги с высоким уровнем эмоционального интеллекта обнаружили более высокие характеристики общительности. Для них характерны богатство и яркость эмоциональных проявлений, естественность, отзывчивость, непринужденность поведения, готовность к сотрудничеству, чуткое, внимательное отношение к людям, доброта и мягкосердечие. Такие люди предпочитают работать с людьми, легко включаются в активные группы, щедры в личных отношениях. Не боятся критики, хорошо запоминают лица, события, фамилии, имена и отчества. Также данные личности эмоционально зрелы, смело смотрят в лицо фактам, спокойны, уверены в себе, постоянны в своих планах и привязанностях. Для них характерна высокая эмоциональная устойчивость. На вещи смотрят реалистично, хорошо осознают требования действительности. Не скрывают от себя собственные недостатки, не расстраиваются из-за пустяков. Способны следовать нормам и правилам поведения. Они характеризуются бодростью, активностью, беспечностью, легко воспринимают жизнь.

Таким образом, лучшее понимание личностных качеств педагогов наряду с повышенным эмоциональным контролем позволит лучше адаптировать их к сфере образования.

Список использованных источников

- 1 **Гоноболін, Ф. Н.** О некоторых психических качествах личности учителя [Текст] // Вопросы психологии. – 1975. – № 1. – С. 100–112.
- 2 **Исаев, И. Ф.** Профессионально-педагогическая культура преподавателя [Текст]. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
- 3 **Ткачева, О. В.** Компетенции преподавателя высшей школы в условиях мультилингвального образования [Текст] // Молодой ученый. – 2019. – № 46 (284). – С. 313–316.
- 4 **Ефимова, О. С., Нестерова, А. В.** Профессиональные компетенции преподавателя вуза [Текст] // Педагогика и психология образования. – 2013. – № 4. – С. 37–39.
- 5 **Бенсон, Г. Ф.** Компетенции современного преподавателя высшей школы в контексте интернационализации образования [Текст] // Вестник ТГПУ. – 2017. – № 2. – С. 85–91.
- 6 **Андреева, И. Н.** Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии [Текст]. – Новополюк : ПГУ, 2011. – 388 с.
- 7 **Климакова, М. В.** Связь компонентов эмоционального интеллекта и типа межличностного общения в ранней юности [Текст]. – М. : ГБОУ ВПО МГППУ, 2016. – 147 с.
- 8 **Люсин, Д. В.** Современные представления об эмоциональном интеллекте. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования [Текст]. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 174 с.
- 9 **Гоулман, Д.** Эмоциональный интеллект [Текст]. – М. : АСТ, 2010. – 487 с.
- 10 **Кутеева, В. П.** Эмоциональный интеллект как основа успешности в профессиональной деятельности [Текст] // Отечественная и зарубежная педагогика. – 2012. – № 3. – С. 59–65.

References

- 1 **Gonobolin, F. N.** O nekotoryh psichicheskikh kachestvakh lichnosti uchitelya [On some mental qualities of the teacher's personality] [Text]. In voprosy psichologii. – 1975. – № 1. – P. 100–112.
- 2 **Isaev, I. F.** Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya [Professional and pedagogical culture of the teacher] [Text]. – M. : Akademiya, 2002. – 208 p.
- 3 **Tkacheva, O. V.** Kompetencii prepodavatelya vysshei shkoly v usloviyah multilingvalnogo obrazovaniya [Competencies of a higher education teacher in

a multilingual education environment] [Text]. In molodoi uchenyi. – 2019. – № 46 (284). – P. 313–316.

4 **Efimova, O. S., Nesterova, A. V.** Professionalnye kompetencii prepodavatelya vuza [Professional competence of a university teacher] [Text]. In pedagogika i psichologiya obrazovaniya. – 2013. – № 4. – P. 37–39.

5 **Benson, G. F.** Kompetencii sovremennogo prepodavatelya vysshei shkoly v kontekste internacionalizacii obrazovaniya [Competencies of a modern higher education teacher in the context of the internationalization of education] [Text]. In vestnik TGPU. – 2017. – № 2. – P. 85–91.

6 **Andreeva, I. N.** Emocionalnyi intellekt kak fenomen sovremennoi psichologii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology] [Text]. – Novopolock : PGU, 2011. – 388 p.

7 **Klimakova, M. V.** Svyaz komponentov emocionalnogo intellekta i tipa mezhlichnostnogo obshcheniya v rannei yunosti [Relationship between the components of emotional intelligence and the type of interpersonal communication in early adolescence] [Text]. – M. : GBOU VPO MGPPU, 2016. – 147 p.

8 **Lyusin, D. V.** Sovremennyye predstavleniya ob emocionalnom intellekte. Socialnyj intellekt: Teoriya, izmerenie, issledovaniya [Modern concepts of emotional intelligence. Social Intelligence: Theory, Measurement, Research] [Text]. – M. : Institut psichologii RAN, 2004. – 174 p.

9 **Goulman, D.** Emocionalnyi intellekt [Emotional intellect] [Text]. – M. : AST, 2010. – 487 p.

10 **Kuteeva, V. P.** Emocionalnyi intellekt kak osnova uspehnosti v professionalnoi deyatel'nosti [Emotional Intelligence as the Basis for Success in Professional Activity] [Text] In otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika. – 2012. – № 3. – P. 59–65.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*А. Р. Альгожина, Р. Ш. Сабирова

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДЕНГЕЙІ ӘРТҮРЛІ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің өзекті және ұзақ мерзімді қажеттіліктерін

қанағаттандыру, қоғамда әлеуметтік бейімделуге, еңбек қызметін бастауға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті өз елі азаматының көп қырлы жеке басын дайындау болып табылады. Өз қызметінің нәтижелерін болжайтын және оқу процесін модельдейтін еркін ойшыл педагог қойылған мақсаттарға қол жеткізудің кепілі болып табылады. Қазіргі уақытта эмоционалды интеллект құбылысын, оның құрылымы мен дамуын одан әрі зерттеу қажет, бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас процесінде пайда болатын эмоционалды процестер мен жағдайларды терең қабылдау арқылы қарым-қатынасты оңтайландыруға нақты мүмкіндік ашады. Эмоционалды компонент осы интегралды тұжырымдаманың стресскетозімді және бейімделу функцияларын қамтамасыз ете алатын ішкі және сыртқы компоненттермен сипатталады. Мақалада жоғары мектепте жұмыс істейтін педагогтардың психологиялық ерекшеліктеріне талдау жасалынады. Жұмыстың мақсаты эмоционалды интеллект деңгейі әртүрлі педагогтардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу болды. Мақалада эмоционалды интеллект деңгейі жоғары және төмен педагогтардың тұлғалық психологиялық ерекшеліктері талданады. Педагогтардың екі тобының нәтижелері арасындағы статистикалық сенімді айырмашылықтар ұсынылған. Алынған нәтижелерді эмоционалды интеллект оқу бағдарламаларын және тұлғалық және кәсіби өсу топтарының бағдарламаларын жасау үшін пайдалануға болады.

Кілтті сөздер: педагог тұлғасы, психологиялық ерекшеліктер, эмоционалды интеллект, тұлғалық қасиеттер, даму.

*A. R. Algozhina, R. Sh. Sabirova

Academician E. A. Buketov Karagandy University,

Republic of Kazakhstan, Karaganda.

Material received on 09.09.21.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TEACHERS WITH DIFFERENT LEVELS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

The main goal of modern education is to meet the current and long-term needs of the individual, society and the state, prepare a multifaceted personality of a citizen of his country, capable of social adaptation in society, the beginning of labor activity, self-education and self-improvement. A freethinker, predicting the results of his activities

and modeling the educational process, the teacher is the guarantor of achieving the set goals. Currently, there is a need for further study of the phenomenon of emotional intelligence, its structure and its development, which opens up a real opportunity to optimize relationships through deep perception of emotional processes and situations that arise in people in the process of interpersonal interaction. The emotional component has internal and external components that can provide stress-resistant and adaptive functions of this integral concept. The work highlights the psychological characteristics of teachers working in higher education. The aim of the work was to study the psychological characteristics of teachers with different levels of emotional intelligence. The article analyzes the psychological characteristics of the personality of teachers with high and low levels of emotional intelligence. The statistically significant differences between the results of the two groups of teachers are presented. The results obtained can be used to develop educational programs for emotional intelligence and programs for groups of personal and professional growth.

Keywords: personality of the teacher, psychological characteristics, emotional intelligence, personal qualities, development.

<https://doi.org/10.48081/NYUJ4853>

***Г. С. Ахметова, А. Е. Біжкенова**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ГОМОГЕНДІ ЖӘНЕ ГЕТЕРОГЕНДІ ТОПТАРДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ОҚУ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аталмыш мақалада ағылшын тілін гомогенді және гетерогенді топтарда оқыту ерекшеліктері және оқушылардың шет тілін меңгеру деңгейлері мен оқу үдерісіне әсері зерттелді. Зерттеудің өзектілігі гомогенді топтар мен гетерогенді топтардағы оқыту жайлы түрлі талқылауларға негізделіп, әртүрлі деңгейдегі оқушыларды топтастыру мәселесіне байланысты айқындалған. Зерттеу жұмысының мақсаты гомогенді және гетерогенді топтарда ағылшын тілін оқытудың мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Зерттеуге жалпы орта білім беретін мемлекеттік мектепте білім алатын елу төрт оныншы сынып оқушысы қатысты. Гомогенді және гетерогенді топтарды анықтап, олармен зерттеу жүргізу үшін тілдік тест жүргізілді. Осылайша, шамамен бір деңгейлі оқушылар шоғырланған бір гомогенді топ және деңгейлері әртүрлі оқушылар оқитын үш гетерогенді топ анықталды. Топтастыру барысында екі белгіні ескеру қажет: оқушылардың оқу үлгерімінің деңгейі және оқушылардың өзара тұлғааралық қарым-қатынасы. Зерттеуге қатысқан төрт оныншы сынып эксперименталды оқытуға ашық және ерікті түрде қатысты. Оқушылар жайлы ақпарат бөлім бойынша жиынтық бағалау нәтижелері мен тестілеу нәтижелері негізінде жинақталды. Зерттеудің нәтижесі дарынды оқушылардың гетерогенді топтарда оқу үлгерімі мен уәжінің төмендеуіне әкелгенін көрсетті. Топтарға бөлу оқушылардың оқу үлгерімі мен сабақ мақсатына тікелей байланысты.

Кілтті сөздер: гомогенді топ, гетерогенді топ, бақылау, педагогикалық эксперимент, ағылшын тілін оқыту, сандық әдіс, топтастыру.

Кіріспе

Оқушыларды біріктіре оқытудың маңызды аспектілерінің бірі ол оқушыларды топтарға бөліп оқыту болып келеді. Осы кезде оқушыларды қалай топтастыру керек деген сұрақ жиі туындайды. Топтардың құрылымы жағынан гетерогенді немесе гомогенді топтардың қайсысы оқушыларға оқу жағдайына оң әсер ететіндігі жайлы әлі деп көп талқылаулар мен даулар туындап отыр. Тиімді оқыту үдерісін ұйымдастыру үшін топтастыруды алдын-ала дұрыс жоспарлау керек. Топтастыру барысында екі белгіні ескеру қажет: оқушылардың оқу үлгерімінің деңгейі және оқушылардың өзара тұлғааралық қарым-қатынасы. Оқушыларды осылайша біртекті және әртекті топтарға топтастыруға болады. Оқушылар тапсырмаларды орындау үшін топтарға бөлініп орындаған жөн [1].

Оқушыларды шағын топтарға бөлу мұғалім үшін оқушылардың белгілі бір тапсырманы орындау барысында қаншалықты тиімді екендігін анықтауға мүмкіндік береді. Мұғалімнің оқушыларды топтарға бөлудегі негізгі мақсаты оқушылардың академиялық үлгерімін жақсарту екені анық [2]. Кейбір педагогтар оқушылар өзара ерекшеленуі керек деп ойлайды, сондықтан да оқытудың барлық деңгейлері гетерогенді топтарда қарастырылған. Алайда, кейбір мұғалімдер оқушыларды қабілеттері мен деңгейлеріне қарай топтастыру (гомогенді) топ болу керек деген тұжырым жасайды. Екі жақтың пікір тұжырымдарын саралағанда, гомогенді және гетерогенді топтардың өз артықшылықтары мен кемшіліктері бар екендігін көреміз. Бұл негізінен мұғалімнің алға қойған сабақ және оқу мақсатына және оқушылардың атқаратын тапсырмалары мен қандай тілдік дағдыларды дамытуына байланысты.

Әлемдегі заманауи білім берудің маңызды ерекшелігі инклюзия болып табылады. Дарынды оқушылар академиялық жетістіктердің орташа деңгейін көрсететін балалар және ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар бір сыныпта білім алып жүр. Дарынды және талантты оқушылармен жұмыс істеуде қажеттіліктерін академиялық және шығармашылық қабілеттерін дамытатын тұтас тәсілді қолдану өте маңызды. Бүгінгі таңда білім беру саласында оқушыларды деңгейлері мен қабілеттеріне қарай саралап деңгейлеп оқыту ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сараланған оқыту деп арнайы әрі нақты әдіс-тәсілдерді қолдану үшін оқушыларды саны және тән белгілері бойынша әртүрлі топтарға бөлудің негізінде жүзеге асыратын білім беру процесін ұйымдастырудың формасын атаймыз [3].

Гомогенді сынып (топ) (гр. - біртекті) ретінде бірдей жас шамасындағы, оқу мен меңгеру деңгейі, қызығушылықтары мен оқу мотивтері жақын оқушылардан тұратын топты қарастырады. Гомогенді топтастыру деп

бір тапсырманы орындау барысында оқу үлгерімдері, әлеуметтік және эмоционалды жағдайлары ұқсас оқушылардың бір топқа топтастырып жұмыс жасау тәсілін атайды. Мәселен, ерекше қажеттіліктері бар бір топқа, ал қабілеттері жоғары, дарынды оқушылар бір топқа топтастырылады. Гомогенді топтастыру оқушыларға бір деңгейді ұстап тұруға көмектеседі.

Гетерогенді сынып (топ) (гр. – гетерогенді) деп керісінше даму деңгейі, академиялық үлгерімі, оқуға деген қатынасы әртүрлі оқушылардан тұратын топты атаймыз [2]. Гетерогенді топтастыруда бірдей тапсырманы орындау мақсатында әрқелкі сипаттамаға ие оқушылар бір топқа жиналады. Жалпы осындай топтар оқушылардың жас ерекшеліктері, үлгерім мен білім алу деңгейі, түрлі қызығушылықтар мен қабілеттерге ие оқушылардан тұрады. Оқушылардың жастары бірдей болса да, оқу үлгерімі, әлеуметтік және эмоционалды ерешеліктері де әртүрлі болуы мүмкін. Әрине егер топтасу үшін ерік оқушылардың өздеріне берелетін болса, оқушылар өз топтарына тек достары мен жақын араласатын оқушыларды ғана алатын еді (біртекті топтар) және басқа оқушылармен оқу негізінде, бір-бірінен үйрену арқылы өзара пайда көруші еді. Оқушыларды гетерогенді топтарға бөлу кезінде осындай ұсыныс беріледі: гетерогенді топ бір дарынды оқушыдан, екі орташа деңгейлі оқушыдан және бір төмен деңгейлі оқушыдан құралу керек. Осындай топтастыру оқушыларға бір-бірінен үйреніп, бір оқушыға салмақ түсірмей, барлық оқушылар арасында тапсырманы біркелкі бөлуге мүмкіндік беріп, оқу үдерісіне жалпы жақсы әсер етеді.

Шварц өз жұмысында осындай оқушылар тобын сипаттау үшін «mixed ability classes» аралас қабілеттерге ие оқушылар тобы терминін қолданған. Гетерогенді топ деп тек оқу мен пәнді меңгеру деңгейі әртүрлі оқушылар тобын емес, ал гомогенді сыныптағы оқушыларға қарағанда әртүрлі мүмкіндіктерге ие, түрлі қызығушылықтары, талаптары, өмірлік тәжірибелері бар сыныпты атаймыз. Аталмыш тақырыпқа қатысты әдебиеттерге шолу жасасақ ғалымдар топтастырудың түрлі әсері бар деген пікір айтып жүр. Зерттеулердің нәтижелеріне сүйенсек оқушылардың білім алу және оқу қабілеттеріне сай топтастыру мен оқытуды ұйымдастыру оқушылардың үлгеріміне әсер етеді [4].

Гетерогенді топтардағы оқушылар нәсіліне, жынысына, оқу қабілеті, алдыңғы үлгерімі немесе басқа да сипаттамалары қарай ерекшеленеді [2]. Гомогенді, яғни біртекті топтарда оқитын оқушылар ұқсас оқу қабілеттері, оқу үлгерімі немесе басқа да ұқсас танымдық, когнитивті сипаттамалары ие болып келеді.

Зерттеудің дизайнын құрастыруда авторлар негізгі сұраққа жауап іздеді: Гомогенді және гетерогенді топтарда ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктері және оқу үдерісіне әсері қандай?

Зерттеу әдістері мен материалдар

Аталмыш зерттеуде эксперимент, бақылау және сандық зерттеу әдістері сынды аралас зерттеу әдістері қолданылды. Аталмыш зерттеу жұмысында ағылшын тілін гомогенді және гетерогенді топтарда оқыту және меңгеру деңгейлері мен оқу үдерісіндегі әсері зерттелді. Зерттеуге жалпы орта білім беретін мемлекеттік мектепте білім алатын 54 оныншы сынып оқушысы қатысты. Зерттеуге қатысқан төрт оныншы сынып эксперименталды оқытуға ашық түрде қатысты. Оқушылар жайлы мәліметтер мен ақпаратты жинау үшін БЖБ (бөлім бойынша жиынтық бағалау) және тестілеу нәтижелері қолданылды. Зерттелген төрт оныншы сыныптың арасында бір топ гомогенді, ал қалған үш топ гетерогенді болып анықталды. Олардың гетерогенді топқа жататындығын анықтау үшін оқушылардың жас ерекшеліктері және оқу үлгерімі мен тілдік дағдылары ескерілді. Ал гомогенді топта жалпы үлгерімі мен тілді меңгеру деңгейі ұқсас оқушылар шоғырланды. Оқушылардың тілдік деңгейін анықтау үшін алдын-ала тілдік тест алынды. Зерттеуге қатысушы оқушылардың орта жасы 16 жас екендігі анықталды. Аталмыш зерттеуде оқушылардың жыныстық ерекшеліктері ескерілмеді, сондықтан гетерогенді және гомогенді топтарда да бірдей ер балалар мен қыз балалар білім алды.

Гомогенді және гетерогенді топтарда бірдей мемлекеттік білім беру бағдарламасына, күнтізбелік жоспарға сәйкес бірдей тақырыптар оқытылды. «Space exploration and colonization», «The universe» және «Sci-fi films and film reviews» атты тақырыптар зерттелді. Әр тақырып сөйлеу, тыңдалым, оқылым және жазылым сияқты төрт тілдік дағдыларды дамытуға арналған жаттығулар мен грамматикалық, лексикалық тапсырмаларын және жоба жұмыстарын қамтыды.

Аталған тақырыптардың негізінде жобалау, коммуникативті оқыту және case study әдістері гомогенді және гетерогенді топтарда бірдей қолданылды. Проблемалық оқыту және жобалық жұмыстар негізінде оқушылар әртүрлі мәселелерді біріге шешіп, өнімдері мен ойларымен бөлісіп, бір-бірімен тығыз қарым-қатынаста жұмыла жұмыс жасады. Тапсырмаларды орындау барысындағы талдаулар мен бақылаулар зерттеудің нәтижесін қорытындылауға ықпал етті.

Зерттеу нәтижелері мен талқылаулар

Зерттеу барысында гомогенді және гетерогенді топтарда ағылшын тілін оқыту үдерісі зерттеліп, ерекшеліктері, артықшылықтары мен кемшіліктері анықталып, соңғы тестілеу мен бөлім бойынша жиынтық бағалаудың

нәтижелері сараланып, талданды. Жалпы зерттеу төрт апта уақытқа созылды. Оқушылардың алғашқы тестілеудің нәтижелері негізінде ағылшын тілін меңгеру деңгейі А2 ден В1 деңгейлері арасында екендігі анықталды. Зерттеу нәтижесінде гомогенді және гетерогенді топтарда ағылшын тілін оқыту үдерісіне қатысты келесідей артықшылықтар мен кемшіліктер анықталды.

Гетерогенді топтың артықшылықтары:

- Гетерогенді, яғни аралас қабілеттері бар оқушылардан тұратын топтағы оқушылар көп жағдайда мұғалімнен үйрене алмаған ақпаратты дарынды оқушылардан үйреніп, олардың орындаған тапсырмаларына сай ұқсас етіп, бейімдеп орындауға мүмкіндік алады.

- Оқушылар мұғалім мен толық сыныптың алдында сөйлеуден гөрі шағын гетерогенді топта ашылып, сыныптастарымен әрекеттесе отырып үйрене бастайды.

- Жоғары сынып оқушыларын гетерогенді топтарға топтастыру арқылы қабілеттері төмен оқушылар жоғары қабілетке ие оқушылармен, яғни сыныптастарымен әрекеттесу арқылы көмек алуға мүмкіндік алады. Басқа оқушылармен орнатылған қарым-қатынас негізінде оқушылар білім алу үдерісінде өткізіп немесе үйренбей, меңгермей қалған тақырыптармен ақпаратты түсініп, оқу үлгерімін жақсартуға септігін тигізеді.

- Гетерогенді топтарда оқитын дарынды оқушылардың өз-өзіне деген талаптарын жоғарлатып, өз тобында көшбасшылық, басқарушылық қасиеттерін дамытуға көмектеседі.

- Кейбір оқушылар өз қабілеттері мен күштеріне сенімдік сезімдері туа пайда болып, оларды жақсы түсіне біледі. Бұндай оқушылар топтағы басқа қабілеттерін жақсы түсіне қоймаған оқушыларға бағыт беріп көмектеседі. Әсіресе бұндай оқушылар өздерінің құрбы достарына түсінбеген, меңгермеген ақпаратты қалай дұрыс жеткізе білуді меңгерген. Дәл осындай топтарда оқушылар өздерінің (soft skills) қабілеттері мен қатар тұлғаралақ, көшбасшылық дағдыларын дамыта алады.

Бұндай гетерогенді топтастыру әдісі оқушылардың түрлі ерекшеліктерін ескере отырып, бір-бірімен тығыз қарым-қатынас орнатып, түрлі тұлғалармен әрекеттесіп, олардың қызығушылықтарымен қабілеттерін қабылдап, оларға оқуда көмектеседі. Гетерогенді топтардың үлгерімі жағына төмен, оқу жағынан қиналатын оқушыларға көмегі мол. Алайда, дарынды балалардың үлгерімін төмендетпей, керісінше ілгерлетіп, жоғарлату үшін дарынды балаларды гомогенді топтарда оқытқан пайдалы деген пікір бар. Әдеттегідей гетерогенді топтарда оқушылар сабақты жақсы оқитын, үлгерімі жоғары, дарынды, әрі көшбасшы оқушыға бағынады. Осындай оқушы топты басқару үшін мойнына көптеген міндеттерді артады. Алайда, гомогенді топтарда

көшбасшылықтың басқа да құрылымдары қалыптасуы мүмкін, сондықтан ешқашан көшбасшы рөлін атқармаған оқушы топтағы маңызды рөлдерді орындауына тура келеді.

Гетерогенді топтың кемшіліктері. Кейбір дарынды оқушылар гетерогенді топтарда оқып, ондағы артықшылықтарды өз пайдасына жаратып жатқанда, кейбір оқушылар гетерогенді топтастыруға қарсы пікірлерін білдіреді. Дарынды оқушылар өздерінің кейбір қызығушылық танытпайтын сыныптастары, яғни топ мүшелерінің қабілеттері мен деңгелерін біле тұра, тапсырманың көп бөлігін өздері атқаруға мәжбүр болатындығын біледі. Көбінесе деңгейлері орташадан жоғары оқушылар жаттығуларды орындау барысында қиналмайтындығы белгілі, алайда олар топтың басқа мүшелерінің жаттығуды сол деңгейде тез, әрі дұрыс етіп орындай алмайтындығын көріп топ мүшелерінен көңілдері қалуы мүмкін. Осындай кезде әрдайым талаптандыруды қажет ететін оқушы, басқа топ мүшелерінің тапсырманы бөсең орындауының салдарынан пәнді тереңрек білу мүмкіндігінен айырылу нәтижесінде пәнге деген қызығушылығы төмендейді деген қауып бар. Гетерогенді топтардағы орташа деңгейлі оқушылар барлық тапсырманы өз мойнына артып, жаттығуларды тамаша деңгейде орындайтын дарынды оқушыларға бар көшбасшылықты беріп, өздерінің көштің артында қалуы мүмкіндігі бар екендігін мойындайды. Бұл әсіресе жоғары қабілетті оқушылар тапсырманы мүмкіндігінше тез орындауды мақсат ететін оқушылардың тапсырманы баяу орындайтын топ мүшелерінің деңгейлері мен мүмкіндіктеріне менсінбеушілікпен қарауына себепші болады.

Гомогенді топтардың артықшылықтары:

- Гомогенді топтастыруда кез келген топ мүшелерінің тапсырманы өз жылдамдығымен орындай алу мүмкіндігінің көп болуы. Оқу деңгейлері мен қабілеттері ұқсас немесе бірдей топ мүшелері арасында дарынды оқушылар барлық жұмысты өздері ғана орындауы екіталай, өйткені дарынды оқушылардың арасында өздері де артта қалмауды мақсат етеді.

- Оқушылардың бір топ деңгейінде басқа оқушыларды қуып жетуді мақсат етпей, өз жылдамдығының аясында жаттығулар мен тапсырмаларды орындауға мүмкіндік алады. Оқушылар бір тапсырманы біріге шешуде табандылық көрсетеді.

- Әдеттегі гетерогенді топтың моделінде көп жағдайда барлық тапсырмаларды орындайтын дарынды оқушылар ғана өз қабілеттерін айқын көрсете алады, ал гомогенді топтарда көптеген қабілеттері ұқсас оқушылар дарындылығын бірдей деңгейде көрсетуге мүмкіндікке ие болады. Қабілеттері бірдей немесе ұқсас оқушылардың арасында дарынды оқушылар

бәсекеге қабілетті болып, топ мүшесі ретінде өзінің үлесін қосуға уәжі өсе бастайды.

• Гомогенді топтар үшін мұғалім қабілетті оқушылардың деңгейіне қарай тапсырмаларды күрделендіре алады.

Гомогенді топтардың кемшіліктері. Егер гомогенді топта тек орташа деңгейлі оқушылар ғана жиналса, ондай топтарды алға жетелейтін, дамытатын көшбасшы оқушы керек болатыны анық. Немесе керісінше егер гомогенді топта тек алғыр, жоғары қабілетті оқушылар ғана жиналса әр біреуі ең күрделі тапсырмаларды орындауға лайық екендігін танытып, билік пен көшбасшылық үшін таласуы мүмкін. Соның нәтижесінде кейбір жаттығулар мен тапсырмалар жақсы орындалып, ал кейбіреуі немқұрайлықпен еленбей, дұрыс орындалмай қалуы мүмкін.

Төмендігі бөлім бойынша жиынтық бағалау нәтижелерін сараласақ, білім деңгейі бірдей оқушылар үшін гомогенді топта оқу оң әсер етеді, өйткені топтағы білім беру көрсеткіші гетерогенді топтарға қарағанда жоғары екендігін аңғарамыз. Ал гетерогенді топтардың БЖБ орташа көрсеткіші төмен екендігін аңғарамыз. Талдау барысында гетерогенді топта оқитын жоғары қабілетті оқушылардың уәжі төмен екендігін байқадық, яғни олар ең жоғары ұпайларды жинауға тырыспайды, сыныптың орташа деңгейіне сай баға алуға тырысқан.

Кесте 1 – Оныншы сынып оқушылардың гомогенді және гетерогенді топтарға бөлінуі

Оқушылардың топтастырылуы	Оқушылар жалпы саны 54
Гетерогенді топ 1	14
Гетерогенді топ 2	14
Гетерогенді топ 3	13
Гомогенді топ 1	13

Кесте 2 – Оқушылардың оқу үлгерімінің салыстырмалы көрсеткіші

Топтың түрі	БЖБ негізінде жасалған оқу үлгеріміне талдау, % көрсеткіш
Гетерогенді топ 1	82,1
Гетерогенді топ 2	75,6
Гетерогенді топ 3	72,3
Гомогенді топ 1	91,2

Зерттеушілер оқушыларды гетерогенді және гомогенді топтарға бөлудің оқуға, оқу қабілетіне әсері туралы әртүрлі пікірлер айтады. Кейбір зерттеушілер оқушылардың гомогенді топқа қарағанда гетерогенді

топта оқыған білім алушыларға көп пайда әкеледі деген ой білдірген. Мысалы, Славин (1993) оқушылардың қабілеттеріне негізделіп гетерогенді топтарға бөліп оқыту оқушылардың білім алуына оң ықпал етеді деген [5]. Славин зерттеу жұмыстарында гомогенді және гетерогенді топтарда оқитын оқушылардың нәсіл мен мәдениеті, оқу қабілеті мен оқу стилін ескере отырып, екі түрлі топта білім алатын оқушылардың үлгерімі мен қанағаттанушылығына әсерін зерттеді [5]. Мәселен, Мельсер (1999) гомогенді және гетерогенді топтардағы дарынды оқушылардың өзін-өзі бағалауын өлшеп, екі топтың көрсеткіштерін салыстырды [6]. Екі топтағы оқушылардың өзін-өзі бағалау бағалау көрсеткіштері салыстыру кезінде айтарлықтай ерекшеленді. Зерттеу нәтижесі гетерогенді топта оқитын дарынды оқушылардың өзін-өзі бағалауы артты, ал гомогенді топтарда оқитын дарынды студенттер бірлесіп жұмыс істегенде өзін-өзі бағалауының төмендеуі байқалды. Татти мен Клейн (2008) сынды ғалымдардың пікірінше төмен қабілеттері ие оқушылар гетерогенді топта оқығанда басқа топ мүшелерінен қолдау және көмек алу арқылы көп пайда көреді деп пікір қалдырған. Пікірталас кезінде студенттер сұрақтарды жақсы түсініп, тапсырмаларды дұрыс орындамай алды [7]. Алайда, басқа зерттеушілер оқушыларды гомогенді топтарға топтастыруды қолдайды. Мысалы, Ваг (2003) гомогенді топтарда оқитын оқушылар гетерогенді топтарда оқитын оқушыларға қарағанда жақсы жұмыс істейтінін дәлелдеді [2]. Гомогенді топтастыру жоғары және орташа қабілеті бар оқушыларға оң әсер етуі мүмкін, алайда қабілеттері төмен оқушыларға пайдасы аз деген көзқарас білдірген. Көптеген ғалымдар тіл үйренуде жекелей емес, топтық оқыту арқылы жүзеге асырылатын коммуникативті құзыреттілік негізгі компонент болып табылады деген тұжырым айтып отыр. Розет пен Джонсон (2008) [8] өз зерттеулерінде оқушыларды топтастырып, біріге оқыту жекелей оқытуға қарағанда жоғары нәтиже береді деп айтылған. Осыған ұқсас Джиллис пен Бойлдың (2010) зерттеулерінде топтық оқытудың жекелей оқытуға қарағанда анағұрлым биік жетістіктерге жетуге ықпал етеді деген тұжырым айтылған [9]. Выготскийдің пайымдауынша, гетерогенді топтарда қабілетті оқушылар үлгерімі төмен оқушыларға көмек көрсету арқылы, дамуына әсер етеді [10].

Қорытынды

Сайып келгенде, зерттеу жұмыста гомогенді және гетерогенді топтастырудың ағылшын тілін меңгеру мен оқу деңгейіне әсер етуін анықтау үшін жүргізілген салыстырмалы талдаудың негізінде гомогенді және гетерогенді топтардың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды. Гомогенді топтастыруда кез келген оқушы тапсырманы өз жылдамдығымен орындап, өз жылдамдығының аясында жаттығуларын орындады. Мұғалім

гомогенді топта жалпы тапсырмалар деңгейін күрделендіріп, оқушылардың осы тапсырмаларды орындауда бірдей деңгейде қабілетін көрсете алғанын аңғарды. Сол талдаудың нәтижесінде дарынды оқушылардың гетерогенді топтарда оқу үлгерімі мен уәжінің төмендеуіне әкелгенін көрсетті. Топтарға бөлу оқушылардың оқу үлгерімі мен мұғалімнің сабақ мақсатымен тікелей байланысты. Егер мұғалім сабақта үлгерімі төмен оқушылардың алға қарай басып, топтық ұжымда оқуға деген уәжін көтеріп, жалпы жекелей және топтық жұмыс жасаудың дағдыларын жақсарту үшін оқушыларды гетерогенді топтарға бөлген жөн. Егер мұғалім тапсырмаларды күрделендіріп, оларды қолжетімді етіп түрлендіруді мақсат етсе, гомогенді топтарға бөліп оқытуға болады. Негізінен мұғалім оқушылардың қандай сценарийде өздерін қалай көрсететінін бақылап, аңғару үшін осылайша гетерогенді және гомогенді топтарға бөліп бақылаған жөн. Гетерогенді топтарда барлық оқушыларының танымдық әрекеттерін қанағаттандырып, дамыту үшін оқушының деңгейіне қарай құрастырылып сараланған тапсырмалардың рөлі маңызды.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Zamani, Mona.** (2016). Cooperative learning: Homogeneous and heterogeneous grouping of Iranian EFL learners in a writing context. *Cogent Education*. 3. 1149959. 10.1080/2331186X.2016.1149959.
- 2 **Baer, J.** (2003). Grouping and achievement in cooperative learning. *College teaching*, 51 (4),
- 3 **Tomlinson, C.** (1995). Differentiating instruction for advanced learners in the mixed-ability middle school classroom. Reston, VA.: ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children. (ERIC ED389141).
- 4 **Cindy Rochelle Schwartz.** (2016). Ability and Performance Comparisons of Gifted Students in Homogeneous and Heterogeneous Settings, *Walden University Scholar Works*, pp 1-106;
- 5 **Slavin R. E.** (1988). «Synthesis of Research on Grouping in Elementary and Secondary Schools.» *Educ. Leadersh.*, 46(1): 67 - 77.
- 6 **Melser N. A.** (1999). Gifted students and cooperative learning: A study of grouping strategies. *Roeper Rev.*, 21(4): 315.
- 7 **Wang, Z.** (2013). Effects of heterogeneous and homogeneous grouping on student learning.
- 8 **Roseth, C. J., Johnson, D. W., & Johnson, R. T.** (2008). Promoting early adolescents' achievement and peer relationships: The effects of cooperative, competitive, and individualistic goal structures. *Psychological Bulletin*, 134, 223. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.134.2.223> Roskams, T. (1999).

9 **Gillies, R. M., & Boyle, M.** (2010). Teachers' reflections on cooperative learning: Issues of implementation. *Teaching and Teacher Education*, 26, 933–940. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2009.10.034>

10 **Vygotsky, L. S.** (1978). *Mind in society: The development of higher mental processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Г. С. Ахметова, А. Е. Бижкенова

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ВОЗМОЖНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ГОМОГЕННЫХ И ГЕТЕРОГЕННЫХ ГРУППАХ

В статье исследованы особенности обучения английского языка в гомогенных и гетерогенных группах, уровни усвоения и влияние на учебный процесс. Актуальность исследования определена в связи с проблемой группирования учащихся различного уровня, основанной на различных дискуссиях об обучении в гомогенных и гетерогенных группах. Целью статьи является выявление возможностей и особенностей обучения английскому языку в гомогенных и гетерогенных группах. В исследовании приняли участие пятьдесят четыре учащихся десятых классов, обучающиеся в государственной школе общего среднего образования. Для выявления гомогенных и гетерогенных групп был проведен языковой тест. Таким образом, были определены одна гомогенная группа, в которой обучались ученики одного уровня, и три гетерогенные группы, в которых обучаются ученики с разными уровнями. При делении на группы необходимо учитывать два признака: уровень успеваемости и межличностное взаимодействие учащихся. Четыре десятых класса, участвовавшие в исследовании, дали согласие на участие в экспериментальном обучении. Для сбора данных были использованы результаты суммативного оценивания по разделу и результаты тестирования. В результате исследования было доказано, что наблюдается снижение успеваемости и мотивации одаренных

учащихся в гетерогенных группах. Деление на группы напрямую связано с успеваемостью учащихся и целью урока.

Ключевые слова: гомогенная группа, гетерогенная группа, наблюдение, педагогический эксперимент, обучение английскому языку, количественный метод, деление на группы.

*G. S. Akhmetova, A. E. Bizhkenova

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Manuscript received on 09.09.21.

OPPORTUNITIES AND PECULARITIES OF TEACHING ENGLISH IN HOMOGENEOUS AND HETEROGENEOUS GROUPS

The article examines the peculiarities of teaching English in homogeneous and heterogeneous groups, the levels of acquisition, and the impact on learning. The relevance of the study is determined in connection with the problem of grouping students of different levels, based on various discussions about learning and their influence in homogeneous groups and heterogeneous groups. The purpose of the research is to identify the peculiarities of teaching English in homogeneous and heterogeneous groups. The study involved fifty-four tenth-grade students enrolled in a public school of general secondary education. A language test was conducted to identify the homogeneous and the heterogeneous groups. Thus, this study involved one homogeneous class, including students of the same level, and three heterogeneous groups, including students of different levels. Two characteristics should be taken into account when grouping students: student's academic performance and students' interpersonal relationships. All fifty-four students in four tenth grades agreed to voluntarily participate in the experimental training. To analyze the results of the study and data students' summative assessment test results were used. The result of the study has shown a decrease in the academic performance and motivation of gifted students in heterogeneous groups. The division into groups is directly related to students' academic performance and the lesson objectives.

Keywords: homogeneous group, heterogeneous group, observation, pedagogical experiment, English language teaching, quantitative method, grouping.

FTAMP 396.314.3

<https://doi.org/10.48081/BFFV12313>

***А. Ф. Зейнулина, А. Т. Ташекова**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ЖОО–ДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Қазақ тілін оқыту мақсаттары әр түрлі нысанаға бағытталып, білім беру мазмұны нақты қойылуы қажет. ЖОО–да тілдік емес мамандықта оқитын студенттерге қазақ тілі туралы ғылымның негіздерін беру, тілдің қоғам өміріндегі маңызын аша көрсетіп, оны меңгерудің өндірісте, қоғам өмірінде аса қажетті екендігі түсіндіріледі. Қазақ тілінен жақсы білім алуына мүмкіндік туғызу арқылы тілдің басты қатынас құралы екендігіне көздерін жеткіземіз, түрлі әдіс-тәсілдер арқылы ауызша, жазбаша тілдерін дамытып, функционалдық сауаттылығын арттыруға, студенттердің тіл мәдениетін қалыптастыруға, осылайша өздігінен сөйлей, жаза білуге мүмкіндік жасалынады.

Осы тұрғыда қазақ тілі сабағында студенттердің тәрбиелік мақсаттары да ескеріліп, студенттердің шығармашылық және көшбасшылық қабілеттерін дамыту жағдайы жасалынуы қажет. Тілдік құбылысқа көзқарасын қалыптастыру арқылы тілдің адам қоғамымен бірге жасасып, өмір сүретінін, қоғам үшін қажетті қарым-қатынас құралы болатындығын түсіндіру жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Аталмыш мақалада қазақ тілі сабақтарында студенттердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуға арналған әдістеме мазмұны, мәтінмен жұмыс жасау әрекеттері, түрлі шығармашылық жаттығу жұмыстарының жүргізу мәні қарастырылады.

Көшбасшылықтың басты көрсеткіші – саналылық пен белсенділік ұстанымы арқылы тілдің заңдылықтары мен ережелерін студенттердің жаттанды түрде емес, саналы түрде меңгеруі үшін қазақ тілін оқытуда қолданылатын сабақтардың түрлеріне, атап айтсақ, 1) жаңа оқу материалын оқып-үйрену сабағы, 2) білім-

іскерлік пен дағдыны жетілдіру сабағы, 3) білімді жүйелеу, жинақтау сабағы, 4) аралас сабақ, 5) білім, іскерлік пен дағдыны бағалау, бақылау сабақтарының ерекшеліктеріне талдау жасалынады

Кілтті сөздер: қазақ тілі, әдістеме, мамандық, көшбасшы, көшбасшылық қабілет, дамыту, лексикалық минимум, жаттығу.

Кіріспе

Әлемдік шартарап кеңістігінде жеті мыңнан астам тіл белгілі. Халықтың үштен екі бөлігі сегіз тілде ғана сөйлейді екен. Ғылым, технология және бизнесте көптілділіктің негізін құрайтын ағылшын тілі басымдыққа ие екені баршамызға мәлім.

130-дан астам ұлт өкілдері тұратын және 47-ден астам тіл қолданылатын Қазақстан әлемдік қоғамдастыққа белсене кірігіп жатқандықтан, көптілді білім беру басым бағытта болатыны сөзсіз.

Қазақстан Конституциямен бекітілген мемлекеттік және ресми тілдері бар көп тілді ел болып табылады [1]. Қазақстандағы көптілділік тарихи-мәдени, саяси-экономикалық, әлеуметтік-демографиялық және өңірлік себептерге байланысты кешенді түрде меңгеріліп, қоғамдағы қолданыс аясының маңызына ерекше көңіл бөлініп отыр.

2007 жылдан бері «Тілдердің үштұғырлығы» жобасы жүзеге асырылып келеді: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық тіл, ағылшын тілі – әлемдік экономикаға кірігу тілі [2]. Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, 2020 жылы қазақ тілінде сөйлейтін қазақстандықтардың үлесі 95 %, орыс тілінде сөйлейтіндердің үлесі 90 % және ағылшын тілінде сөйлейтіндердің үлесі 20 % болуы тиіс еді. Дегенмен, өзге тілді аудиторияда мемлекеттік тілді меңгеру көрсеткіші әлі де болса, төмен. Осы ретте қазақ тілі сабақтарының жүргізу сапасы мен меңгерту талаптарына кешенді түрде, жан-жақты жұмыс жасау қажеттілігі туындап отырғаны сөзсіз.

Зерттеудің нысаны: Қазақ тілін меңгерту кезінде көшбасшылық қабілетті дамыту

Зерттеудің пәні: қазақ тілін оқыту әдістемесі, психология

Мақсаты: қазақ тілін оқыту үрдісінде ұлттық құндылық мазмұнын насихаттау арқылы көшбасшылық мінезді қалыптастыру мәнін таныту болып табылады. Көшбасшылық қызметі арқылы айтылым, сөйлесім, тыңдалым, оқылым, жазылым құзіреттіліктерінің функционалдық қызметінің қажеттілігі туындайды.

Міндеттері:

– тілдік материалдар көшбасшылыққа, шығармашылыққа ұмтылысты жандандыратын инновациялық технологиялар, әдіс-тәсілдер арқылы ұсынылып, оқыту контенті студенттің өмірде кездесетін тілдік жағдаяттармен салыстыра, салғастыра, байланыстыра алатындай мазмұнда нәтижеге қол жеткізу;

- тіл үйренушінің өз бетінше білім алу қабілетін дамыту;
- танымдық, зерттеу біліктілігін қалыптастыру;
- ақпараттық мәдениетін дамыту;
- ой-өрісін кеңейту және жалпы мәдениетін көтеру.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Тілдік оқытудың ерекшеліктері анықталады.

1 Тілді пән ретінде оқыту

2 Қазақ тілінің оқыту тілі ретіндегі үлесін арттыру

3 Қазақ тілін терең оқыту

4 Тілді жетік білетін мұғалімдердің пәндерден сабақ беруін қамтамасыз ету.

5 Қазақ тілін сапалы оқыту арқылы студенттердің көшбасшылық және шығармашылық құзіретін арттыру.

Тілдік ортаға енгізу моделі екі тілдің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мақсатында жоғары оқу орындарындағы филологиялық мамандықта оқымайтын студенттерге арнап әзірленді.

Студенттердің бірінші тілі (Т1) – бұл жағдайда елдің ресми мемлекеттік тілі, яғни қазақ тілі. Екінші тілдің (Т2) елдегі мәртебесі, абыройы мен экономикалық маңызы жоғары, өмірге қажеттілік туғызып отырған ұлтаралық тіл, немесе халықаралық тіл – ағылшын тілі. Студенттерге қос тілді қандай жағдайда пайдалану түсінікті болу үшін бірінші және екінші тілдерді әртүрлі оқытушылар оқытады. Екінші тілден сабақ беретін оқытушы осы тілді ана тілі деңгейінде немесе еркін (С1-С2) меңгеруі тиіс. Ағылшын тілін оқыту барысында оқытушы тек ағылшын тілін ғана қолданады және аударманы қолданбайды. Осындай оқытудың нәтижесінде, оқытушылар екі тілді де еркін меңгереді. Мұндай модель әлемнің көптеген елдерінде, атап айтсақ, Канада, АҚШ, Жапония, Италия, Испания және т.б. пайдаланылады.

Ана тілі өзге тілдердің дағдыларын үйретудің негізі болуы тиіс [3]. Ана тілін жақсы меңгерген студенттер өзге тілдерден мықты жазылым және оқылым дағдыларын көрсетеді.

Тілді үйреткен кезде, басты назар мәнге емес, нысанға аударылуы тиіс. Тілді жай ғана тіл үшін емес, нақты білім алу үшін үйрену қажеттілігін туғызу керек. Тілдік дағдылар, өз кезегінде, тілдік пәндерде ғана емес, тілдік емес

салалар арқылы да дамытылады. Ортақ пәнаралық тақырыптарды тілдік және пәндік сабақтарда қатар оқыту пән мазмұны мен тілдерді тиімді оқып-үйренуге ықпал етеді. Осы ретте жоғары оқу орындарында түрлі мамандықта білім алып жүрген студенттерге тілдік орта кеңістігінде көшбасшылық қабілетін дамыту зор жетістіктерге жетудің жолы екеніне көзіміз жетті.

Студенттер қазақ тілі сабағында тілді меңгере отырып, түрлі тақырыптағы білім мазмұнын кешенді түрде қабылдауға өз белсенділігін жақсы көрсете алатынын байқадық. Әр студенттің жеке көшбасшылық қасиетімен ұжымдық әрекетінің табысын көруге болады. Студенттердің бойында көшбасшылық қабілеттерді дамытуға бағыттайтын жұмыстар оқу үрдісінде ылғи басты нысанада болуы қажет. Ол үшін нағыз лидердің осындай ерекшеліктері болуы керек:

- эмоцияларды басқара білу,
- әділеттілік,
- ұқыптылық,
- сендіру қабілеті,
- уақытты дұрыс жоспарлау мүмкіндігі,
- олардың жұмысына шынайы қызығушылық,
- дұрыс мақсат қою мүмкіндігі,
- шоғырлану мүмкіндігі,
- жауапкершілік сезімі,
- харизма,
- өзін және басқа адамдарды ынталандыру мүмкіндігі,
- өзіне және басқаларға сенім,
- позитивті ойлау,
- табандылық,
- ашықтық.

Қазақ тілі сабақтарында барлық жоспарланған тапсырмаларды уақытында орындау қабілеттерін дамыту арқылы көшбасшылықтың ең басты әрекеттерін басқара алуына мүмкіндік жасалынады. Көшбасшы – бұл бәрінен бірінші орында тұратын адам, ал егер сіз ертеңгі күн үшін маңызды нәрселерді кешіктіріп қойсаңыз, сіз кез-келген жерде жетістікке жете алмайсыз. Көшбасшы тек мақсат қоюды білетін және оны жүзеге асыруға адамдардың күш-жігерін бағыттайтын адам ғана емес, ең бастысы, көшбасшы – бұл ең алдымен күш-қуатын мақсатқа жетуге бағыттайтын және адамдарды осы мәселеде басқаратын адам екенін топтағы әр студент білуі қажет.

Барлық көшбасшыларды ерекшелейтін маңызды қасиет – жауапкершілік сезімінің терең болуы. Мұны студенттердің сабақ барысында өзін – өзі

дамыту арқылы жүзеге асыру арқылы, жақсы лидер мақсаттарға, нәтижелерге және әрине, өз командасына деген жауапкершілікті түсінеді.

Адамдарды басқара алатын көшбасшылар – бұл өз идеяларымен «көш бастай алатын» және басқаларды осы ынта-жігермен жандыра алатын адамдар. Сондықтан студент өз бойында құмарлықты дамыту, шабыт пен ынтаңызды арттыратын ішкі көздерді іздеу өте маңызды екенін түсінеді.

Жақсы көшбасшылар әрқашан нені және қашан қалайтындығын нақты білетін ынталы адамдар. Бірақ, бұған қосымша, олар басқа адамдарды ынталандыруға қабілетті. Мұны қалай жасау керектігін білу үшін басқа адамдардың қалауы мен қажеттіліктерін түсіне білу керек. Сабақ үрдісінде әр тақырып мазмұнына қарай көшбасшылық моделі де өзгеріп отырады және оны басқару ережелері де әр түрлі болады.

Көшбасшы үшін адамдарға сене білу және оған сүйене отырып өкілдік ету өте маңызды. Өзіңізге деген сенім басқа адамдарға – сіздің командаңызға деген сенім тудырады. Өзіңізге және адамдарға сенуді үйреніңіз, сонда олар керемет нәтиже көрсетеді. Бұл аталмыш қасиеттерді мәтінмен жұмыс жасау кезінде жақсы жүзеге асырылады. Мәселен, мәтін идеясын ашу, белгілі бір сұрақтар кешініне жауап іздеу, тақырып қою, өз идеясын айту т.б. сияқты тапсырмалар берілгенде топ студенттерінде ынтымақтастық пен көшбасшылықтың жақсы табиғатын байқаймыз.

Көшбасшы үшін таптырмас қасиет – табандылық. Жақсы нәтиже беру үшін қолайлы жағдайлар болуы қажет емес – бұл шешуші фактор емес. Бірақ, көптеген кедергілерге қарамастан, тоқтамаған адам керемет нәтижелер көрсететіні сөзсіз. Көшбасшы әрдайым адамдар үшін ашық және өзінің тәжірибесін мүмкіндігінше жеткізуге тырысады. Сондықтан адамдармен сөйлесуге және ашық болуға тәрбиелеу мақсаты да осы қазақ тілі сабақтары кезінде жүзеге асырылады.

Студент – көшбасшы қазақ тілін меңгеру арқылы алған білімінде айқындықты көрсетіп, жаңаға бейімделуге, өзгерісті өтуге көмектесіп, әріптестерін шабыттандырады және оларды құлшындырады. Ол өз мақсатын құруы тиіс және оны топтағы студенттерімен қарым-қатынасы және кәсіби желілік қоғамдастық аясындағы өзара әрекетін өзгерту үшін қолдануы қажет. Студент – көшбасшы өзінің айналасындағы адамдардың қажеттіліктерін ескеріп ұйымдастыра алуы тиіс. Ол топтасын ынталандыра және шабыттандыра отырып, олармен қарым-қатынасты сенімге негіздеп құрады. Көшбасшылардың айрықша қасиеттерінің бірі – олар үнемі мәселені шеше салып, жаңа мәселелерді айқындауға көшеді. Осылайша студент – көшбасшының қабілеті өздерінің тұлғалық қалыптасуына

және топ студенттерінің тұлғалық-кәсіби қалыптасуына жағымды ықпал етуін көрсетеді. Студент – көшбасшы қазақ тілінде еркін, шешен сөйлеп, ынтымақтастық пен өзара шығармашылықтың жағымды психологиялық ахуалын сақтап, оларды конструктивті іс-әрекетке, міндеттерді өнімді шешуге және мақсатқа жетуге бағыттауға қабілетті.

Қазақ тілі сабақтарында көшбасшылыққа қатысты тақырыпты өту кезінде көшбасшылық туралы түрлі анықтамаларды ұстанады. Егер тренер көшбасшылық теориясын жақсы білсе, онда ол оқып жатқан студенттер пайымдарын көшбасшылықты толық түсінетіндей етіп бағыттай алады. Сонымен бірге көшбасшылыққа тән басқа маңызды белгілер назардан тыс қалмайды, яғни көшбасшылықтың басқа да көріністері бақыланбай қалмайды.

Қазақ тілі сабағында көшбасшылыққа ынталандыру үшін ынталандырудың төрт факторын іске асыруға болады.

Бірінші фактор – бұл қиын да қызықты жұмыс. Көп студенттер жүктемені сезінгенді қалайды, одан олар қанағаттанады. Яғни белсенділік танытуға, жаңа бір нәрсені жасауға, бірқалыпты жағдаяттан шығу үшін үнемі оқу және іздену үшін соған міндеттейтін тапсырма қажет. Егер күнделікті орындап жүрген тапсырмалардан болса, олар топтың мақсаты мен міндеттерін бөліспейді.

Екінші фактор жұмыстағы жоғары ынталану – бұл терең сенім білдіру ахуалы. Мұндай ахуалды жасау үшін олардан қандай нәтиже күтетініңізді хабардар ету, яғни оларға сенім білдіру. Сенім алға жетелейтінін бәріміз түсінеміз.

Үшінші фактор – нәтижеге деген жеке жауапкершілік. Студенттерге жауапкершілік арту – олардың өз күшіне сенімділігін арттыру. Оларға маңызды, ынталандыратын жұмыс беріп, қолдау көрсету нәтижелі болады. Адам өзіне жауапкершілік алған сайын, соғырлым шешім қабылдау мен көшбасшылық дағдылары шыңдалады және оның құндылығы топ үшін жоғарылай түседі.

Төртінші фактор – өзін дамыту, яғни студент өзіндегі қабілетті сезініп, іздене береді.

Қазақ тілі сабақтарында көшбасшылық қабілетті қалыптастыру жағдаятына бағытталған жұмыстардан үзінді ұсынып көрейік:

Сабақ тақырыбы – Мінез және келбет. Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат.

Жалпы мақсат: Адамның жан дүниесі және сыртқы келбеті, олардың үйлесімділігі туралы мәлімет. Көшбасшылықты дамыту моделі.

Грамматикалық сауаттылық: Есімдіктер және олардың септелу ерекшеліктері, жіктеу есімдіктері. Құранды етістіктер (көшбасшылық қасиетті қалыптастыру, жақсы көру, көңіл бөлу, іске асыру).

Нысана: Студенттердің сабақ тақырыбының мазмұнына қарай көшбасшылық қабілетін анықтауға және дамытуға бағыт-бағдар беру.

Оқу нәтижесі:

1 Студенттің жеке тұлғалық көшбасшылық қабілетін анықтай алады.

2 Көшбасшы студенттің мінез-құлқындағы ерекшеліктерді айқындай біледі.

3 Көшбасшы жеке тұлғаны дамытудың тиімді жолдарын үйренеді.

Негізгі идеялар: Көшбасшы жеке тұлғаның басынан кешетін көптеген эмоциялық және әлеуметтік қиындықтарды жоюға болады, ол үшін олардың деңгейі мен оқу қарқынына бейімделген әрі келісілген оқу ортасы болу қажет.

Сабақта қолданылатын құрал-жабдықтар: Интерактивті тақта, маркер, стикер, А-3, А-4 парақтары, қалам, компьютер.

Оқыту әдістері:

Миға шабуыл, ашық сұрақтар қою, топтық жұмыс, АКТ, РАФТ, «Бес саусақ», «Бағдаршам» әдістері арқылы бағалау, оқытудағы басқару және көшбасшылық.

Дерек көздері: «Ана тілі туралы», «Білім туралы», «Адамның мінез-құлқы туралы» және тақырып атауына қатысты цитаталар.

Тапсырмалар:

Топтық талдау, постермен жұмыс, ой тұрткі, сергіту сәті, бағалау, рефлексия.

Қолданылатын әдіс-тәсілдер

Ой қозғау

Ой қозғау мақсатында «Команданы қалай басқару керек?» бейнеролик көрсетіледі.

«Қауымдастық жаттығуы» студенттер өз ойларымен бөліседі.

- 1) Көшбасшы дегеніміз кім?
- 2) «Көшбасшы» сөзін естігенде қандай ойлар туындайды?
- 3) «Көшбасшы» мен «басшы» сөздерінің айырмашылығы бар ма?
- 4) Сіздің тобыңызда көшбасшы кім?
- 5) Көшбасшылықтың қандай түрлерін білесіздер?
- 6) Топта, ұжымда, қоғамда көшбасшы қажет пе? Не үшін?
- 7) Кез келген адам өзінің көшбасшылық қабілетін дамыта ала ма?
- 8) Көшбасшы қауымның өмірін өзгерте ала ма?

Сұрақтарға жауап береді – 3 минут.

Үш топта құнды-құнды ойларын ортаға салды. Енді осы айтқандарымыз бойынша ми қыртысында сәулеленген ойларды «Көшбасшы» сөзінің анықтамасын шығарып, оны постерге түсіреді және оны қорғайды.

Тапсырма

«Менің көшбасшылық қасиеттерім»

1) Өз бойымдағы қандай көшбасшылық қасиеттерді білемін?
2) Көшбасшы болу үшін мен қандай әдеттерім мен қасиеттерімді жоюым керек?

Жеке жұмыс. Әр студент жеке жауап береді – 5 минут.

Орындалған тапсырма негізінде бағалау болады.

РАФТ әдісі – «Көшбасшылар сарайы».

1. Қатал көшбасшы
2. Сабырлы көшбасшы
3. Еңбекқор көшбасшы
4. Қайырымды көшбасшы

Аталған образдарды топта аса шығармашылықпен сомдау.

Кері байланыс: Не түсінгені жайлы, көшбасшы болу үшін қай қасиеттерді ұстанғаны дұрыс екендіктерін сұрау.

Топтарға бір-бірінің жұмысын бағалату.

Әр топ сипаттамасын жазып, постер қорғайды.

Топтар бір-бірінің жұмысын «Бағдаршам» әдісі арқылы бағалайды – 10 минут.

Бейнеролик.

«Вот что значит быть лидером в команде» атты бейнероликті көргеннен кейін топтарға сұрақ қоямыз.

- 1) Сіздің көзқарасыңыз?
- 2) Сіздің іс-әрекетіңіз?

Бұл жұмысты да топпен орындатып, ұжымдық жұмыс сапасын анықтатып, ішіндегі белсенділігі жоғары көшбасшыны тапқызамыз. Бұл сәтті ашық демократиялы түрде немесе студенттердің қалауымен жасырын дауыспен де көшбасшы есімін анықтаймыз.

Маркетинг жөніндегі сарапшы Род Ничолс айтады: «Егер сіз әрбір клиентпен бір-ақ түрлі жолмен жұмыс істесеңіз, онда контактілеріңіздің барлық санының 25–30 % ғана шартқа келісім береді, себебі бір типті адамдары ғана қамтисыз, ал төрт типті адамдармен қалай жұмыс істеу керектігін үйренсеңіз, нәтижесі 100 % болады». Егер тиімді көшбасшы болам десеңіздер, сізге позитивті ұстаным қажет. Осы ретте тақырып мазмұнына сәйкес ұлттық құндылықтарды насихаттау мақсатында «Бес саусақ» әдісін қолдануға болады.

Бас бармақ – Не ұнады?

Балан үйрек – Жаңа не білдім?

Ортан терек – Не жөнінде ойландыңыз?

Шылдыр шүмек – Өз қоржыныма не аламын?

Кішкентай бөбек – Не білгім келеді?

Шүлдір – шүлдір шүмек – Мен көшбасшымын!

3 минут.

Рефлексиялық есеп.

Басқару және көшбасшылық туралы көзқарастарын қалыптастыра отырып, практикалық тапсырмалар арқылы түсініктерін кеңейту; қатысушыларды сыни тұрғысынан ойлау арқылы қарым-қатынасын реттеу, топтық жұмыстарда көшбасшылық қызметін жан-жақты талдауды сабақтың мақсаты етіп алынады. Күтілетін нәтиже: топтаса жұмыс атқара отырып, басқару және көшбасшылық туралы түсінік қалыптасады, көшбасшы түрлерінің ерекшеліктерін айқындай отырып, қажетті жағдайда тиімді пайдалануға үйренеді. Көшбасшылық түрлерін ажыратып, ой бөлісе алады, салыстыру арқылы толғанысқа келеді. Осылайша студенттердің көшбасшылық қабілеттерін анықтап, дамыту әрекеті жүзеге асырылады.

Сабақта жағымды көзқарас орнату үшін «Жылы сөз, жылы тілек» тренингін бере отырып сергіту сәтімен басталады. Келе жатқан Ұлыстың Ұлы күні Наурыз мерекесімен құттықтап, студенттер бір-біріне мерекеге арналған жылы тілектерін айтып, бір-бірілеріне қошемет көрсетеді. Наурызға арналған әндердің тақырыбы бойынша әндердің әуенін орындай жүріп бірін-бірі тауып, топтасады. Бұл әдіс студенттерге көтеріңкі көңіл-күй сыйлайды.

Сондай-ақ, топ басшысының бағалауына кезек беріледі. Әр топтан топ басшысы шығып, смайликтермен 3,4,5 баллдық жүйемен өзара бағаланады. Студенттерден бағалағанда неге сүйендіңіздер? – деп сұралады. Олар тақырыптың ашылуына қарап бағалау керектігін білулері керек. Постерлерін бағалау үшін критерийлер құру ұсынылады. Олар топтарымен бірлесе отырып критерийлер құрайды. Критерийлермен бағалап болған соң, екінші топ бірінші топтың бағасымен келісу немесе келіспеулері туралы келіссөздер жүргізіледі. Критерийлермен бағалағандағы бағаларын бағалау парақтарына жазып отырады.

1 «Мен көшбасшымын» анкета сипаттама эссе жазуға дайындық жасалынады.

2 Өз бойымдағы қандай көшбасшылық қасиеттерді білемін?

Көшбасшы болу үшін мен қандай әдеттерім мен қасиеттерімді жоюым керек? Тірек сұрақтары арқылы көшбасшылық қасиеттерге сипаттама берілу мақсаты қойылады.

РАФТ әдісімен студенттер шығармашылық жолмен жұмыс жасап, мәтінмен жұмыс жасау әрекетін жүзеге асырады. Ол үшін студенттердің әр тобына «Ұлы адамдар өмірінен» атты тақырыптағы Ж. Аймауытов, Ә. Бөкейханов, М. Дулатов, Ш. Құдайбердиевтің шығармаларындағы жеке тұлға қасиеттері мен көшбасшылық мінезді танытатын үзінділер ұсынылады. Әр топ әр жазушыны таңдап алып, «Көшбасшылар сарайына» саяхат жасайды. Мәтін мазмұны бойынша келесі сауалдар студенттердің алдында конвертте жатады. Конверт ішінде әр жазушының шығармалар мазмұнына сәйкес сұрақтар беріледі. Мысалы, Ж. Аймауытовтың

1 Адам мінезінің, ақыл-қайратының әртүрлі болуы тәрбиенің түрлі-түрлі болуынан... адам баласының ұрлық істеу, өтірік айту, кісі тонау, өлтіру сықылды бұзақылықтарды жасауы, тәрбиенің жетіспегендігінен...

2 ...Адам баласы ұшқыр ой, көп ақыл, өткіз сезім қайратының арқасында ғылым, білім, өнер тауып, өзгеден үстем дүние жүзінің қожасы болып отыр.

3 Оқу, білім – жанған шырақ ойласаң,
Үйренерсің, іздеп көрсең – қалмасаң.

Қу өнерді, бу белінді, жегер сал,

Пайда аларсың, қаужанарасың, тоймасаң.

4 Баланы бұзуға, түзеуге себеп болатын бір шарт – жас күнде көрген өнеге.

5 Сөз – ойдың айнасы. Ойсыз сөз – сөз болмайды. Ой жетілу мен тіл жетілу қатар жүреді.

6 Мақтаншақ кісі – менмен кісі,
Менмендік – адамның міні.

7 Тіршілікте адам баласы нелер күйге түспек: бейнет шекпек, рахат таппақ, өкінбек, үміт етпек, адаспақ, түзелмек, талай ажалға басын да байламақ, талай соққы да жемек...

Тапсырма

1 Осы берілген Ж. Аймауытовтың пікірлерінен көшбасшылық мінезді танытатын сөздерді, сөз тіркестерін белгілеңіз.

2 Көшбасшылық анықтамасына жақын мәндегі толық бір цитатаны таңдаңыз.

3 Осы цитаталардың ортақ идеясын анықтаңыз.

4 Осы цитаталар мазмұны бойынша өз пікіріңізді жазыңыз.

5 Сіздің авторлық цитатаңыз ...

Бұл сұрақ барлық ақын – жазушылардың шығармашылығы бойынша ортақ тапсырма болып саналады.

Келесі бір тапсырма психологиялық-шығармашылық тапсырма болады. Көшбасшылықты дамыту моделіне кең бағытта жұмыс жасау үшін қазақ тілі

сабағында берілген тапсырмалар мазмұны шығармашылыққа бағытталған дұрыс. Мәселен, **Өлең құрастыру**. Бұл жұмысты екі тәсіл арқылы ұйымдастыруға болады. а) **Дайын өлең жолдарын ұсынып, студенттерге соны аяқтауды тапсыруға болады**. Мысалы:

Арыстандай айбатты,

..... қайратты –

Қырандай күшті қанатты.

Мен сенемін!

Көздерінде ойнар,

Сөздерінде бар,

Жаннан қымбат оларға ар,

..... жастарға сенемін!

Жас қырандар – балапан,

Жайып қанат ұмтылған.

Көздегені көк

Мен жастарға! »

- студенттерге осы дайын өлең жолдары ұсынылып, оны ары қарай жалғастыру тапсырылады. Көшбасшылық қасиетіне сипаттама беріледі.

Ә) Дайын ұйқастар ұсынылады.

Мысалы, «Жастар және қоғам» тақырыбына арнайы ұйқас бойынша өлең құрастыру тапсырылады:

... менің,

... менің.

... өсе бер,

... жылын.

..... жасасын!

..... қолдасын.

..... жарқылдап,

..... арнасын!

Талдау жұмыстары:

Тақырып атауына қажетті лексикалық минимумды үйрету.

Жасөспірімдердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуға, мүмкіндіктерін бағалауға арналған мүмкіндіктерін бағалауға арналған тренинг мен тесттік тапсырмаларын орындап, қорытынды жасайды.

• Менің ойымша адамдар мені

• Өмірімдегі ең бақытты күнім ...

• Менің ойымша, бақыт деген ...

• Менің басқалардан айырмашылығым ...

• Егер сиқыршы болсам...

- Достарыммен жүргенде өзімді...
- Өмірдің мәні ...
- Көшбасшылық қасиетім – ...

Аталмыш сабақтардағы сәтті тұстарымыз ретінде – диалогтық топтық талқылау жұмыстарды атап кетуіміз керек. Осы әрекеттер студенттер арасында шынайы қарым – қатынасты орнатты. Бірақ сабақ барысында студенттердің уақытында жауап бере алмауы, топ бір-бірінің пікірін аяғына дейін тыңдай алмауы, соңына дейін шыдамсыздық танытуы сияқты кедергілер болды. Болашақта студенттерді ынтымақтастық орнату мақсатында жеке коучинг өткізу қажеттілігі туындады. Алдағы сабақтарда осы кедергілерді ескеріп, болдыртпау жағы, көшбасшылық қасиеттердің бекуі сияқты жұмыс жасау керектігі белгілі болды. Сабағымыздың нәтижесінде студенттер соңында оқыту мен оқудағы көшбасшылық жайлы зерделей алуды үйренді. Көшбасшылық түрлері бойынша нақты, толыққанды көшбасшы өз ісіне берілген, табанды көшбасшы, сыйласымдылық, өктемшіл көшбасшылар жайында толық ақпарат алады. Топтағы көшбасшылықтың түрлерін ажырата алу керектігін білді.

Әр сабақтың нәтижесі ретінде әр уақытта төмендегі сауалдар беріліп, қазақ тілі сабақтарында өтілетін әр тақырып мазмұнын толық игеру мақсатына жету үшін осы сауалдар ауызша немесе жазбаша қойылып отырады.

1 Егер сіз де көшбасшы болуға ұмтылсаңыз, қандай 10 кеңес ұсынар едіңіз?

2 Көшбасшылық қабілеттерін дамытудың 15 ережесін қарастырыңыз.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала ҚР БҒМ грантының қолдауымен орындалды, АР09563183 «ЖОО–дағы ағылшын және қазақ тілдері сабақтарында тілдік емес мамандықтар студенттерінің көшбасшылық қабілеттерін дамыту» жобасы.

Қорытынды

Өз тілі мен тарихын білу – ұлттық сана-сезімнің ажырамас бөлігі, ол этникалық тұтастықтың сақталуы мен оның келесі буындарда жалғасын табуға маңызды. Қазіргі ұрпақтың өз халқымен бірлігін сезінушілігі және өзін оның күллі тарихи жетістіктерінің тікелей мирасқоры мен нақты сақтаушысы әрі жалғастырушысы ретінде сезінуінің мәні зор болмақ.

Қазіргі заманғы қоғамда адамнан тек білімді болуын талап етіп қана қоймай, жоғары деңгейдегі мәдениет пен ғылым мен техниканың түрлі салаларында терең мамандануын ғана емес қоғамда өмір сүріп тіршілік ете білуді талап етеді. Білім алушылардың тұлғалық дамуының негізгі параметрлері оның жалпы адамзаттық құндылықтарға бағытталуы, ізгілік,

зиялылық, креативтілік, белсенділік, жеке басының намыс сезімі, ой-пікірдегі тәуелсіздік болып табылады. Осы қасиеттердің даму деңгейі тұлғаның әлеуметтік қалыптасу мен әлеуметтік біліктілігінің көрсеткіштері деп қарастыра отырып, қазақ тілін сапалы оқыту арқылы оның көшбасшылық қасиеттерін дамыту – білімділік пен мәдениеттілік негізі екенін ұмытпауымыз керек.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы [Электрондық ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

2 Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы [Электрондық ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>

3 **Клочков, Ю.** Особенности изучения иностранных языков в странах Европы (на примере Люксембурга, Бельгии, Швейцарии) [Электрондық ресурс]. – <http://repo.komazawa-u.ac.jp/opac/repository/all/35677/rgs020-07-kurochikofu.pdf>

4 **Құрманова, Н.** Жоғары мектепте қазақ тілін оқыту технологиясы: оқу құралы [Мәтін]. – Ақтөбе, 2002. – 135 б.

5 Қазақ тілі А2. Базалық деңгей. Қазақ тілін оқытуға арналған типтік оқу-әдістемелік кешен: оқулық [Мәтін]. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 145 б.

6 Қазақ тілінің грамматикалық анықтағышы. Қазақ тілін оқытуға арналған типтік оқу-әдістемелік кешен: көмекші құрал [Мәтін]. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 175 б.

7 **Күзекова, З., Аяпова, Т., Оразбаева, Ф., Мамаева, М.** Қазақ тілін орта деңгейде меңгерудің тақырыптық лексикалық минимумы [Мәтін]. – Астана: Ұлттық тестілеу орталығы, 2011. – 54 б.

References

1 Qazaqstan Respublikasynyń Konstitucziyası [Constitution of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

2 Qazaqstan Respublikasyndaǵy tilderdi damytu men qoldaudyń 2011-2020 zhyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy turaly [About the state programme of development and use of languages in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>

3 **Klochkov, Yu.** Osobennosti izucheniya inostrannyh yazykov v stranah Evropy (na primere Lyuksemburga, Bel'gii, Shveicarii) [Features of learning

foreign languages in European countries (on the example of Luxembourg, Belgium, Switzerland)] [Electronic resource]. – <http://repo.komazawa-u.ac.jp/opac/repository/all/35677/rgs020-07-kurochikofu.pdf>

4 **Qurmanova, N.** Zhōgary mektepte qazaq tilin oqytu tehnologiyasy: oqu quraly [Technology of teaching the Kazakh language in high school: educational aid] [Text]. – Aqtobe, 2002. – 135 p.

5 Qazaq tili A2. Bazalyq dengei. Qazaq tilin oqytuǵa arnalǵan tiptik oqu-adistemelik keshen: oqulyq [Kazakh language A2. Basic level. Standard educational and methodical complex for teaching the Kazakh language: text-book] [Text]. – Nur-Sultan, 2020. – 145 p.

6 Qazaq tilinin grammatikalyq anyqtagyshy. Qazaq tilin oqytuǵa arnalǵan tiptik oqu-adistemelik keshen: komekshi qural [Reference book of the Kazakh language grammar. Standard educational and methodical complex for teaching the Kazakh language: additional aid] [Text]. – Nur-Sultan, 2020. – 175 p.

7 **Kuzekova, Z., Ayapova, T., Orazbaeva, F., Mamaeva, M.** Qazaq tilin orta dengeide mengerudin taqyryptyq leksikalyq minimum [Thematic lexical minimum of intermediate knowledge of the Kazakh language] [Text]. – Astana: National Test Centre, 2011. – 54 p.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

**A. Ф. Зейнулина, А. Т. Ташекова*

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ

В процессе обучения казахскому языку должны быть сформулированы четкие цели, точно определено содержание образования. Студентам, обучающимся в вузе по неязыковым специальностям, дается представление основ науки о казахском языке, раскрывается значение языка в жизни общества, объясняется его востребованность на производстве, в социальной сфере. Создавая условия для получения хороших знаний по казахскому языку, мы исходим из того, что язык является главным средством общения, и поэтому при обучении казахскому языку используем различные

методы и приемы, повышая функциональную грамотность, формируя языковую культуру студентов, тем самым формируя возможность самостоятельно говорить и писать.

В этом контексте на уроках казахского языка должны учитываться и воспитательные цели, создаваться условия для развития творческих и лидерских способностей студентов. Формирование правильного взгляда на языковое явление осуществляется через работу по объяснению того, что язык существует и развивается вместе с человеческим обществом, является необходимым для общества средством общения. В данной статье рассматриваются содержание методики для развития лидерских способностей студентов на уроках казахского языка, различные приемы работы с текстом, раскрывается сущность проведения различных творческих тренировочных работ.

Главным показателем лидерства является сознательный и деятельностный подход – для осознанного, а не заученного усвоения студентами закономерностей и правил языка, с этой целью проводится анализ особенностей занятий (в том числе и контрольных), используемых в обучении казахскому языку: 1) занятие по изучению нового учебного материала, 2) занятие по совершенствованию знаний, умений и навыков, 3) занятие по систематизации, обобщению знаний, 4) комбинированное занятие, 5) занятие по оценке знаний, умений и навыков.

Ключевые слова: казахский язык, методика, профессия, лидер, лидерские качества, развитие, лексический минимум, упражнения.

**A. F. Zeinulina, A. T. Tasheкова*

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 09.09.21.

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP SKILLS IN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN THE LESSONS OF THE KAZAKH LANGUAGE AT THE UNIVERSITY

In the process of teaching the Kazakh language, clear goals should be formulated, the content of education should be precisely defined. Students studying at the university in non-linguistic specialties are given an idea of the basics of the science of the Kazakh language, the importance of

the language in the life of society is revealed, its demand for production and in the social sphere is explained. Creating conditions for obtaining good knowledge of the Kazakh language, we proceed from the fact that the language is the main means of communication, and therefore, when teaching the Kazakh language, we use various methods and techniques, increasing functional literacy, forming the language culture of students, thereby forming the opportunity to speak and write independently.

In this context, educational goals should also be taken into account in the Kazakh language lessons, conditions should be created for the development of creative and leadership abilities of students. The formation of a correct view of the linguistic phenomenon is carried out through the work of explaining that language exists and develops together with human society, is a necessary means of communication for society. This article discusses the content of the methodology for the development of students' leadership skills in the Kazakh language lessons, various methods of working with the text, reveals the essence of various creative training works.

The main indicator of leadership is a conscious and active approach – for the conscious, rather than memorized, assimilation of the laws and rules of the language by students, for this purpose, an analysis of the features of classes (including control ones) used in teaching the Kazakh language is carried out: 1) a lesson on studying new educational material, 2) a lesson on improving knowledge, skills and abilities, 3) a lesson on systematization, generalization of knowledge, 4) a combined lesson, 5) a lesson on evaluating knowledge, skills and abilities.

Keywords: the Kazakh language, methodology, profession, leader, leadership skills, development, lexical minimum, exercises.

FTAMP 31.01.45

<https://doi.org/10.48081/PTFT5287>**А. К. Сапакова, *М. К. Садуова**

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ХИМИЯНЫ ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ МОДЕЛІ

Ұсынылып отырған мақалада химия пәнін мектепте қашықтан оқыту моделінің ерекшеліктері қарастырылды. Білім беру жүйесіндегі білім сапасының рөліне талдау жасалынды. Қашықтан оқыту технологиясының мазмұны мен химияны оқытудағы дидактикалық мүмкіндіктері зерттелді. Қазіргі уақытта адамның қажеттіліктері мен дағдыларын дәстүрлі тұрғыдан ғана емес, өздігінен үздіксіз жаңартып отыруды қажет етеді. Осы орайда жоғары білікті, кәсіби маманданған, бәсекеге қабілетті тұлғаны дайындау білім жүйесінің алдына маңызды міндеттерді жүктейді. Жаратылыстану бағытындағы пәндерді, оның ішінде химияны қашықтан оқыту өзіндік қиындықтарға ие. Мақаладағы қашықтан химияны оқыту барысындағы қиындықтар мен болжамды шешу мүмкіндіктеріне де тоқталып өтудің өз орны бар. Химияны оқыту барысындағы зертханалық жұмыстардың орындалу ерекшеліктері сараланады.

Кілтті сөздері: қашықтан оқыту, химия, әдіс, оқыту моделі, тиімділік, мәселе, сапа, білім, ұйымдастыру, галамтор.

Кіріспе

Қашықтан оқыту білім беру үдерісіне кеңінен енгізілу үстінде әрі ХХІ ғасырдың білім жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Қазіргі заманғы мектеп әмбебап білімнің, іскерліктің және дағдылардың жаңа жүйесін, сондай-ақ білім алушылардың өзіндік қызметі мен жеке жауапкершілігі тәжірибесін қалыптастыру міндетін қояды, яғни білім берудің жаңа мазмұнын айқындайтын қазіргі заманғы түйінді құзыреттерді қалыптастыруға итермелейді [1].

Білім беруді ұйымдастырудың негізгі формасы сабақ болып табылады. Қазіргі сабақ – бұл мұғалім мен оқушының мақсатты өзара әрекеттесу

процесін ұйымдастырудың динамикалық және өзгермелі формасы ғана емес, сонымен бірге оқытудың дамушы жүйесі [2].

Қашықтан оқыту жыл сайын заманауи жоғары оқу орындары ғана емес, орта білім беру ұйымдары үшін де маңызды бола түсті, себебі жыл сайын білім берудегі жаһандану үрдістері айқындала бастады. Қашықтан оқыту - оқу материалын игеруде өзіндік жұмыс мүмкіндігін беретін, оқытушылармен интерактивті өзара әрекеттесуді қамтамасыз ететін технологиялар жиынтығы. Заманауи технологиялар білім беру процесін интернет кеңістігіне көшіруге толық мүмкіндік берді, әлбетте мектептер де бұл үдерістен тыс қалмады [3].

Материалдар мен әдістемелер

Қашықтан оқыту әр түрлі жастағы қызығушылық танытқан адамдарға жаңа ақпарат алуға, кеңейтуге және тереңдетуге мүмкіндік береді. Десе де барлық оқу пәндерінде оқу бағдарламасының барлық тақырыптарын қашықтан меңгеру нәтижелі болмайды. Мұндай пәндердің қатарында химия пәні де бар [4].

Қашықтан оқытуда жетістікке жету бірнеше принциптерге тікелей байланысты. Алдымен бастапқы білім принципі. Тиімді оқу үшін тек интернетке шыға алатын компьютер емес, желіде жұмыс жасайтын дағды да болуы тиіс. Келесі даралық принципіне сәйкес оқушының жеке жетістіктері ескеріледі. Материалды зерттеу қарқынына орай қарым-қатынас құрылады. Жетекші принциптердің бірі – құралдарды қолданудың педагогикалық орындылығы принципі. Қашықтан оқыту жүйесін жобалау, құру және ұйымдастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар оқыту технологияларының сәйкестік принципі. Оқыту технологиялары қашықтан оқыту моделіне сәйкес болуы керек. Білім алушылардың оқу процесіне қатысуын қамтамасыз ететіндей тәсілдерді таңдаған жөн [5].

Қашықтан білім беру барлық талаптарға сай келетін толыққанды білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Дегенмен, қашықтан оқыту моделдерін таңдаудың нәтижеге жетуде өзіндік рөлі бар екені анық [6].

Қашықтан оқыту моделдері жайлы бірыңғай жалпы қабылданған жүйелеу әлі жоқ. Жіктеулердің әрқайсысы әртүрлі принциптерге негізделген және әр критерийлердің дәлелді теориялық негіздемесі бар. Мұнда Воронинаның жіктеуі, I. B. J. Seinen және R. S. J. Tuninga нұсқасы, А. А. Андрееваның қашықтан оқыту моделі, Юнеско бойынша және Е. С. Полаттың жіктеуі жайлы айтуға болады [7].

Қашықтан оқытудың негізгі оқыту моделдеріне жасалған салыстырмалы зерттеуді № 1-ші кестеден көруімізге болады:

Кесте 1 – Қашықтан оқыту моделдері

Параметрлер	Қашықтан оқыту моделдері			
	Корреспонденттік модель	Радиотелевизиялық модель	Компьютерлік мультимедиялық модель	Ғаламтор технологиялары базасына құрылған модель
Оқыту материалын беруші	Қағаз түрінде	Теле, радио эфир, спутниктік телебағдарлама	Оптикалық диск	Жаһандық желі, электрондық оқыту жүйесі
Интерактивті материалды қолдану	Қолданылмайды	қолданылмайды	қолданылады	қолданылады
Білім алушы мен оқытушы арасындағы кері байланыс	жоқ	жоқ	жоқ	бар
Білім алушы мен білім алушы арасындағы кері байланыс	Мүмкіндік бар	Мүмкіндік жоқ	Мүмкіндік бар	Мүмкіндік бар
Кез-келген уақытта оқу мүмкіндігі	Мүмкіндік бар	Мүмкіндік жоқ	Мүмкіндік бар	Мүмкіндік бар
Оқу нәтижесін бағалау	Кідіріспен бағаланады	Нәтижені бағалау қиын	Кідіріспен бағаланады	Жылдам бағаланады

Салыстырмалы кестеден байқағанымыздай қашықтан оқыту моделдерінің тиімділік сапасы бойынша айтарлықтай ерекшеліктер кездеседі. Елімізде ғана емес, әлемде жарияланған төтенше жағдай барлық білім мекемелерін қашықтан оқытуға ауыстырғаны мәлім. Әсіресе орта білім беру жүйесінде оқушылардың басым көпшілігі үшін оқу телеэфир арқылы жүргізілді. Телеэфир арқылы берілген білім оқушы мен ата-анаға қосымша жауапкершілік жүктейді. Себебі мұғаліммен кері байланыс дәл уақытында болмаудың әсерінен сабақты толығымен түсінбеу біршама олқылықтарды тудырады.

Қашықтан оқытудың теориялық мазмұнын жетілдіретін түрлері, ол арнайы білім беру құралдарымен жабдықталған қашықтан оқытуды жүзеге асыру үшін синхронды және асинхронды сабақтарды өткізу мүмкіндігі бар Microsoft Teams, Daryn.online, Online Mektep (Bilimland), kundelik.kz, Google Classroom платформалары және Zoom, GoogleMeet видеоконференцияға арналған қосымшалары.

Зерттеу барысында химия пәнінен қысқа мерзімді жоспар құру мақсатында алдымен оқыту түрлеріне, яғни дәстүрлі (сыныптық) оқыту

және қашықтан (синхронды және асинхронды) оқыту сараптама жасалынды, қол жетімді пайдалануға қарапайым білім беру платформалары сараланды (Кесте 2).

Кесте 2 – Оқыту түрлерін салыстыру кестесі

Салыстыру белгілері	Қашықтан оқыту		Сыныптық оқыту
	Синхронды оқыту	Асинхронды оқыту	
Жаңа білімді меңгерту	Ғаламтор желісі арқылы бетпе-бет Веб-семинар Бейне конференция	Өз бетінше оқуға арналған контент (телеарна сабақтары, мұғалімнің арнайы түсірген бейнесабақтары)	Бір сыныпта өзара тікелей қарым-қатынаста өтеді
Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары	Жаңа білімді меңгергенін анықтауға мүмкіндік беретін, жеке дағдысын қалыптастыруға арналған тапсырмалар құру.		
Кері байланыс	Білім алушының орындаған жұмысына тиімді жағымды кері байланыс беру, электронды журналға бағаны тіркеу.		
Жаңа білімді меңгерту, кері байланыс пен тапсырма беруде қолданылатын құралдары мен тәсілі	Online Mектеп платформасы GoogleMeet Zoom қосымшасы Discord Microsoft Teams платформасы kundelik.kz мессенджер чаттарында жазбаша кері байланыс	Online Mектеп платформасы, Google Classroom платформасы, электрондық пошта kundelik.kz Migo, Padlet виртуалды тақтасын да жазбаша кері байланыс	kundelik.kz кеспе қағаздар АКТ құралдары Сабақ үстінде ауызша, жазбаша кері байланыс
Оқушы мен ұйымдастырылатын жұмыс түрі	Жеке жұмыс Топтық жұмыс	Жеке жұмыс Өздігінен білім алу	Жеке жұмыс Жұптық жұмыс Топтық жұмыс
Зертханалық және практикалық жұмыс орындалуы	Виртуалды зертханалық жұмыс арнайы компьютерлік бағдарламасы YouTube-тен зертханалық жұмыстардың орындалу барысын суреттейтін бейнероликтер		Мұғалім демонстрациясы немесе оқушылардың өздері орындауы

Оқыту түрлерін салыстыру кестесінен байқағанымыздай әр түрлі форматтағы сабақ барысында жаңа білімді меңгерту бөлімінің өзіндік ерекшеліктері бар. Қалыптастырушы бағалау сыныптық және қашықтан оқыту жағдайында білім алушының оқу мақсатына жету деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады, нәтижесінде

білім алушының орындаған жұмысына тиімді, жағымды кері байланыс беріледі.

Қалыптастырушы бағалау – оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін және оқу үдерісін дер кезінде түзетуге мүмкіндік беретін бағалаудың түрі болып табылады. Кері байланыс түсініктемелері білім алушылардың өз қателіктерін түзетуіне, оқу іс-әрекеттерін және өзінің оқуын бақылау қабілетін дамытуға немесе жетілдіруге түрткі болуы тиіс [8].

Химия пәнін оқыту теориялық тұрғыда берілген білімді тәжірибеде бекіту, яғни зертханалық және практикалық жұмыс орындалуымен тығыз байланысты. Қашықтықтан оқыту жағдайында зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру мүмкіндіктерін келесі түрде қарастыруға болады:

– кейбір қарапайым қауіпсіз тәжірибелерді үй жағдайында жасау, бірақ олар өте аз;

– анимация түріндегі эксперименттік жұмыстарды орындау (виртуалды зертханалық бағдарламалар арқылы);

– ғаламтор көздерінен алынған зертханалық жұмыстардың орындалу барысын суреттейтін бейнероликтерді қарау;

– зертханалық деректер мен өлшеулердің сынама нәтижелері бар мәліметтер арқылы теориялық жұмыс жасау.

Трухин А. В. химия сабағында виртуалды зертханалық жұмыстардың электрондық оқыту құралдарының функциясын кеңейтуі, білім алушының химиялық ойлауын дамытуға, алынған ақпаратты практикалық дағдыларын дамыту үшін қолдануға ықпал етуін қарастырған. Виртуалды кеңістікте берілген оқытудың кез-келген практикалық компоненті шындықпен байланысын жоғалтпайтынын тұжырымдаған [9].

Қашықтық және сыныптық оқыту түрлерін салыстырып, саралау нәтижесінде сабақтың қысқа мерзімді жоспарын құрудағы ерекшеліктер және қашықтан оқытуды ұйымдастыруда оқу материалдарын құруға арналған сандық білім беру ресурстары анықталды.

Төменде қашықтықтан оқыту форматындағы сабақты ұйымдастырудың жоспары келтірілді (Кесте 3).

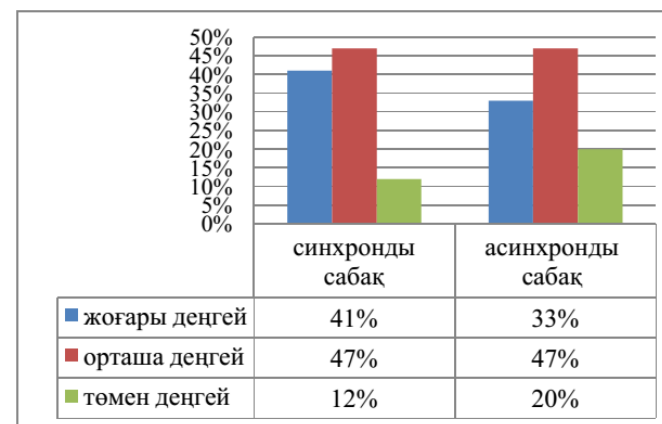
Кесте 3 – Қысқа мерзімді жоспар

Бөлім	8.1 С Металдардың белсенділігін салыстыру			
Сабақтың тақырыбы	Металдардың қышқыл ерітінділерімен әрекеттесуі №3 зертханалық тәжірибе «Металдардың қышқылдар ерітінділерімен әрекеттесуі»			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары	8.2.4.4 – қышқыл ерітінділерімен әртүрлі металдардың реакциясын зерттеу; 8.2.4.5 – металдардың қышқылдармен әрекеттесуінің реакция теңдеулерін құрастыру.			
Сабақтың мақсаты	Оқушылардың металдардың қышқылдармен әрекеттесу заңдылықтарын анықтау және реакция теңдеулерін құрастыру дағдыларын қалыптастыру			
Құндылықтарды дамыту	«Мәңгілік ел» жалпыұлттық идеясы негізінде үнемі білім алуға және өзін-өзі дамытуға баулу, қоршаған ортаны қорғау туралы экологиялық тәрбие беру.			
Алдыңғы білім	7.3 А Химиялық реакциялар Сұйылтылған қышқылдардың металдармен әрекеттесуі 7.2.2.1- сұйылтылған қышқылдардың қолдану аяларын және олармен жұмыс жасау ережелерін атау; 7.2.2.2 – сұйылтылған қышқылдардың әртүрлі металдармен реакцияларын зерттеу және сутек газының сапалық реакциясын жүзеге асыру.			
Сабақтың барысы				
Сабақтың кезеңі	Педагогтің іс әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басы	Ұйымдастыру кезеңі Ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру Үй тапсырма сын тексеру	Тест орындайды	Өзін-өзі бағалау	Kahoot.it
Ортасы	Зоом қосымшасында оқушыларды 3 топқа бөлу. Топтық жұмыс Мақсаты: металдардың қышқыл ерітінділерімен реакциясын зерттеу Жеке жұмыс	Мұғалім жіберген сілтеме арқылы өтіп берілген тапсырма бойынша топпен бірлесіп жұмыс орындайды. Зертханалық жұмысқа төмендегі сұрақтарға жауап беру арқылы қорытынды жасайды: - Барлық металдар қышқылдармен әрекеттесуі бірдей жылдамдықта жүреді ме? - Қандай газ бөлінеді? - Қай метал реакцияға белсенді түседі? Неліктен? - Реакция теңдеуін жаз. Оқушылар топтық жұмыстарын қорғайды. QuizLet тапсырма («Migo» виртуалды тақтасында сілтеме орналастырылған)	Бағалау дескриптор арқылы. Топаралық бағалау	«Migo» виртуалды тақтасында Металдардың қышқылдар ерітінділерімен әрекеттесуі зертханалық жұмыс орындалу барысын суреттейтін бейнероликпрезентация, тапсырмалар, оқулық.
Соңы	Мұғалім оқушылардың «Migo» виртуалды тақтасында орындаған жұмыстарын тексеріп, кері байланыс береді.	Рефлексия Бүгін мен ... білдім Маған ... қызық болды. Маған ... қиын болды. Мен ... үйрендім.	Оқушыларды 1-10 баллдық жүйе бойынша бағалау.	«Migo» виртуалды тақтасы

Жоғарыда келтірілген қысқа мерзімді сабақ жоспары бойынша «Металдардың қышқыл ерітінділерімен әрекеттесуі» тақырыбын оқытуда «Migo» виртуалды тақтасының мүмкіндігі қарастырылды. «Migo» виртуалды тақтасы қашықтықтан оқытуды синхронды және асинхронды форматта ұйымдастыруға мүмкіндігі бар сандық ресурс болып табылады және кері байланыс орнатудың тиімді құралы.

Нәтижелері мен талқылануы

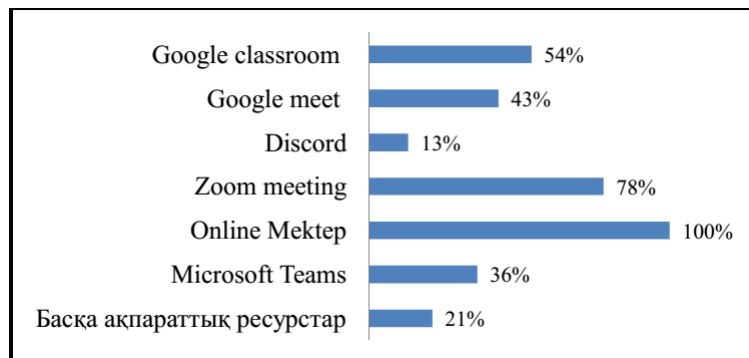
«Металдардың қышқыл ерітінділерімен әрекеттесуі» тақырыбындағы сабақ параллель сыныптарда синхронды және асинхронды форматта ұйымдастырылды. Сабақ соңында QuizLet-тен қалыптастырушы бағалау тапсырмасы орындалып, сабақ қорытындысы шығарылды (Сурет 1).

Сурет 1 – Қашықтықтан өткізілген сабақтың көрсеткіші

Қашықтықтан өткізілген сабақтың ұйымдастыру форматы бойынша салыстырмалы көрсеткішінен байқағанымыздай асинхронды сабаққа қарағанда синхронды сабақ артықшылыққа ие. Себебі, синхронды сабақ мұғалімнің білім алушылармен тікелей бетпе-бет онлайн кездесуімен жүзеге асырылады, уақытында кері байланыс беріледі.

Зерттеу барысында мектеп мұғалімдерінен қашықтықтан сабақ өткізуде ақпараттық ресурстарды қолдануы бойынша сауалнама алынды. Кең таралған білім беру платформалары мен қосымшалар ұсынылды, бірнеше жауап таңдауға мүмкіндік берілді. Сауалнама нәтижесі № 2 суретте келтірілді.

Сурет 2 – Қашықтан оқытуда білім беру ресурстарының қолданылуы

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей мектеп мұғалімдері Online Mektep білім беру платформасын белсенді қолданады. Себебі, Online Mektep (Bilimland) – оқушы мен мұғалімнің тығыз қарым-қатынас жасауына мүмкіндік беретін қашықтықтан оқыту жүйесі. Online Mektep платформасы сабақты синхронды және асинхронды өткізуге мүмкіндік береді. Асинхронды форматта ұйымдастырғанда мұғалім сабақ мерзімін «еркін қатысу» деп белгілеп тақырыпты енгізеді. Оқушылар платформаға кіріп қажетті тақырыпты таңдайды, сонымен қатар сабақтың конспектісімен, танымдық бейнематериалмен таныса отырып, тапсырмаларды орындайды. Сабақты синхронды, яғни онлайн режимде өткізгенде Online Mektep платформасының видеоконференция мүмкіндігі қолданылады. Әр тақырыпқа қалыптастырушы бағалау тапсырмалары әзірленген, тапсырмалар бөліміне өтіп әр білім алушы осы сабақтағы жетістік деңгейін бағалай алады және мониторинг бөлімінде әр оқушының жетістік деңгейі мұғалімге көрініп тұрады, сабақ соңында жалпы сабақтың қорытындысы оқушылардың тапсырма орындау деңгейіне байланысты пайыздық көрсеткішпен көрсетіледі. Бұл мұғалімге сабақ бойынша рефлексия жасауға мүмкіндік береді.

Online Mektep платформасында әр тақырып бойынша дайын Bilimland сабақтарын немесе мұғалімнің шығармашылық қабілетіне және оқушылардың қажеттілік деңгейіне сәйкес «Менің сабақтарым» бөліміне өтіп әр мұғалім өз сабағын құруға мүмкіндік бар. Яғни, Online Mektep платформасы білім алушылар мен мұғалімнің арасында тиімді кері байланыс орнатып, білімді игерудің қазіргі кездегі қолданыстағы белсенді құралы.

Және мұғалімдер Online Mektep платформасынан басқа Zoom қосымшасы мен Google Classroom платформасын басым көпшілігі пайдаланатыны анықталды.

Қорытынды

Қашықтан оқыту процесінде тұлғааралық қарым-қатынас жойылмайды, дегенмен біршама өзгереді. Қашықтан оқыту жүйесінде оқу процесін ұйымдастыру күндізгі формадағыдай күрделі процесс, интерактивті ақпараттық және коммуникациялық технологиялармен ұйымдастырылады [10].

Қорыта келе, химия пәнін қашықтан оқыту біршама дәрежеде мүмкін деп тұжырымдауға болады. Бастысы білім беру ресурстарының мүмкіндігі мен сапасы ескеріліп дұрыс таңдалуы және кері байланыс уақытында берілуі қажет. Химия сабақтарында ақпараттық ресурстарды, компьютерлік бағдарламаларды қолдану білім алушылардың танымдық-шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, оқытудың мүмкіндіктерін кеңейтеді. Қашықтықтан оқыту технологиясын қолдануда оқытушының рөлі арта түседі және өзгереді. Мұғалімнің ақпараттық технологияларды меңгеріп қана қоймай, цифрлық білім берудің мүмкіндіктерін ұтымды қолдана білуі оқыту процесінің сапасы мен тиімділігін арттырады. Қашықтықтан оқыту технологиясын қолданып білім беру процесін дидактикалық талапқа сай әр түрлі формада ұйымдастыру білім алушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастырудың негізгі құралы және сапалы білім беру көзі.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Нұрбеков, Б. Ж.** Қашықтықтан оқытудың теориясы мен практикасы: монография. – Павлодар, 2009. – 220 б.
- 2 **Ғабитқызы, А.** Кәсіби құзыреттілік және жаңа ақпараттық технологиялар. – Қазақстан мектебі, 2012. – № 11. – 5 б.
- 3 **Абильхасимова, А. Е.** Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру үдерісінде қолдану. – Молодой ученый, 2020. – № 14(304). – С. 292–295.
- 4 **Шатуновский, В. Л., Шатуновская, Е. А.** Ещё раз о дистанционном обучении (организация и обеспечение дистанционного обучения). – Вестн. науки и образования. – 2020. – № 9–1 (87). – С. 53–56.
- 5 **Агафонова, Л. А.** Организация дистанционного обучения по химии на базе муниципальной школы дистанционного обучения. – Научный поиск. – № 2.6. – 2013. – С. 3–4.

6 **Никуличева, Н. В.** Внедрение дистанционного обучения в учебный процесс образовательной организации. – практ. пособие. – М. : Федеральный институт развития образования, 2016. – С. 72.

7 **Белоножко, М. Л., Абрамовский, А. Л.** Дистанционная модель обучения студентов современного ВУЗа на базе электронной образовательной среды. – Фундаментальные исследования. – 2014. – № 5–3. – С. 620–624.

8 **Әлімов, А. Қ.** Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану: оқу құралы. – Астана : «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 188 б.

9 **Трухин, А. В.** Виды виртуальных компьютерных лабораторий. – Открытое и дистанционное образование. – 2003. – № 3. – С. 12–20.

10 **Осипова, Л. Б.** Дистанционное обучение: возможности и перспективы. – Вестн. Орловский. гос. ун-та. Сер. Новые гуманитар. исслед. – 2014. – № 2 (37). – С. 42–45.

References

1 **Nurbekov, B. Zh.** Qashyqytan oqytudyn teoriyası men praktikası [Theory and practice of distance learning: monograph]. – Pavlodar, 2009. – 220 p.

2 **Gabitqyzy, A.** Kasibi qyziretilik zhane zhana aqparattyq tehnologiyalar [Professional competence and new information technologies]. – Qazaqstan mektebi, 2012. – № 11. – 5 p.

3 **Abilhasymova, A. E.** Ciftlyq bilim beru resyrstaryn bilim beru uderisinde qoldanu [Use of digital educational resources in the educational process]. – Molodoi uchenyi, 2020. – №14(304). – P. 292–295.

4 **Shatunovskii, V. L., Shatunovskaya, E. A.** Eshhyo raz o distancionnom obuchenii (organizaciya i obespecheniye distancionnogo obucheniya) [More about distance learning (organization and provision of distance learning)]. - Vestn. nauka i obrazovaniya. – 2020. – № 9-1 (87). – P. 53–56.

5 **Agafonova, L. A.** Organizaciya distancionnogo obucheniya po himii na baze gorodskoi shkoly distancionnogo obucheniya [Organization of distance learning in chemistry on the basis of the municipal school]. – Nauchnyi poisk. – № 2.6 – 2013. – P.3–4.

6 **Niculicheva, N. V.** Vnedrenie distancionnogo obucheniya v obrazovatelnoi organizacii [Introduction of distance learning in the educational process of educational organization]. – pract. posobiye. Federalnyi institut razvitiya obrazovaniya, 2016. – 72 p.

7 **Belonozhko, M. L., Abramovskii, A. L.** Model distantsionnogo obucheniya studentov sovremennogo vuza na osnove elektronnoi obrazovatelnoi

sredy [Distance learning model for students of a modern university based on an electronic educational environment]. – Fundamentalnyi issledovaniya. – 2014. – № 5–3. – P. 620–624.

8 **Alimov, A. Q.** Interbelsendi oqu adistemessin mektepte qoldanu: oqu quraly [Use of interactive teaching methods at school]. – Astana : Nazarbayev Ziyatkerlik mektepteri DBBU Pedagogikalyq sheberlik ortalygy, 2014. – 188 p.

9 **Truhin, A. V.** Vidy virtualnyh komputernykh laboratorii [Types of virtual computer labs]. – Otkrytoe i distancionnoe obrazovanie. – 2003. – № 3. – P. 12–20.

10 **Osipova, L. B.** Distancionnoe obuchenie: vozmozhnosti i perspektivy [Distance learning: opportunities and prospects]. - Vestn. Orlovskii. gos. un-ta. Ser. Novye gumanit. issled. – 2014. – № 2 (37). – P. 42–45

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*A. K. Sapakova, *M. K. Saduova*

Университет имени Шакарима города Семей,
Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

МОДЕЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В СИСТЕМЕ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В предлагаемой статье рассмотрены особенности модели дистанционного обучения химии в школе. Проведен анализ роли качества образования в системе образования. Изучено содержание дистанционной технологии обучения и дидактические возможности обучения химии. В настоящее время потребности и навыки человека нуждаются в непрерывном обновлении не только с традиционной точки зрения, но и самостоятельно. В связи с этим подготовка высококвалифицированной, профессионально специализированной, конкурентоспособной личности ставит перед системой образования важнейшие задачи. Дистанционное изучение предметов естественнонаучного направления, в том числе химии, имеет свои трудности. В статье речь идет также о трудностях и возможностях прогнозного решения при дистанционном обучении химии. Дифференцируются особенности выполнения лабораторных работ при изучении химии.

Ключевые слова: дистанционное обучение, химия, метод, модель обучения, эффективность, проблема, качество, образование, организация, интернет.

*A. K. Sapakova, *M. K. Saduova*
Semey University named after Shakarim,
Republic of Kazakhstan, Semey.
Material received on 09.09.21.

THE MODEL OF DISTANCE LEARNING OF CHEMISTRY IN THE SECONDARY EDUCATION SYSTEM

In the proposed article, the features of the model of distance learning of chemistry in school are considered. The analysis of the role of the quality of education in the education system is carried out. The content of distance learning technology and didactic possibilities of teaching chemistry are studied. At present, the needs and skills of a person need to be continuously updated, not only from the traditional point of view, but also independently. In this regard, the training of a highly qualified, professionally specialized, competitive person poses the most important tasks for the education system. Remote study of natural science subjects, including chemistry, has its own difficulties. The article also deals with the difficulties and possibilities of predictive solutions in distance learning of chemistry. The features of performing laboratory work in the study of chemistry are differentiated.

Keywords: distance learning, chemistry, method, learning model, efficiency, problem, quality, education, organization, internet

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/LGAZ6714>***С. Ф. Семенихина, В. В. Семенихин**

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,
Республика Казахстан, г. Актюбе

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ВОЕННОМ ВУЗЕ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У КУРСАНТОВ

В статье рассматривается роль педагога в военном вузе в формировании профессиональных компетенций у курсантов. Анализируются функции педагога, ведущей из которой является организаторская функция (а именно - организаторские способности). Также в статье описываются условия, в которых формирование профессиональных компетенций курсантов будет происходить наиболее успешно. Реализации способности отводится особое место в связи с тем, что в современных условиях воспитательная деятельность преподавателя военного вуза отходит в сторону понимающего и сопереживающего соучастия, оказания педагогической поддержки и помощи обучающимся в вузе курсантам. В данной статье подчеркивается деятельность педагога военного вуза в рамках управления коллективом курсантов, где он должен учитывать определенные особенности развития, которые играют особую роль в формировании личности будущего офицера.

Ключевые слова: педагог военного вуза, педагогические функции, организаторские способности, курсант, военно-профессиональные важные знания, профессиональные компетенции, формирование личности, психологически комфортные условия.

Введение

В педагогической деятельности преподавателя военного вуза особое место принадлежит личности самого преподавателя и, в первую очередь, присущие ему жизненные ценности, интересы и потребности, которые предопределяют мотивы и цели его военно-профессиональной деятельности. Человек, как биологический и социальный объект, характеризуется множеством врожденных и приобретенных особенностей и свойств.

Однако для определения профессиональной пригодности к какой-либо деятельности лишь часть из них играет ключевую роль [1]. Такие особенности и свойства человека обозначают понятием «Профессионально важные качества», которые обычно классифицируют на пять типов: личностные, интеллектуальные, психофизиологические, физиологические и физические [2]. С их помощью человек может добиться успехов в выбранной им профессиональной деятельности (в нашем случае педагогические способности военного преподавателя).

Рассмотрим функции преподавателя военного вуза.

Присущий современному обществу динамизм в значительной мере изменил военно-педагогические функции преподавателя военного вуза, который из обычного «педагога-предметника» всё более становится организатором учебных процессов, в том числе и процесса формирования профессиональных компетенций обучающихся. Основное содержание деятельности педагога военного вуза включает выполнение сразу нескольких функций:

1 Обучающая функция является одной из ведущих в деятельности педагога военного вуза. Ее назначение состоит в формировании у курсантов системы военно-профессиональных знаний, умений и навыков.

2 Воспитывающая функция заключается в военно-профессиональном и культурном воспитании курсантов, как будущих офицеров, т.е. совершенствовать социально-политическое, нравственное, правовое, эстетическое и физическое воспитание.

3 Развивающая функция состоит в основном в психическом развитии личности курсантов, их сенсомоторной, интеллектуальной и эмоционально-волевой сферы.

Для реализации всех этих функций в ходе профессионально-образовательного процесса и воспитательной работы с курсантами военному преподавателю необходимы организаторские функции:

4 Организаторская функция реализуется в период проведения различных занятий, организации познавательной деятельности курсантов, управлении коллективом курсантов во внеучебное время (самостоятельной подготовки и др.), организации режима их будущей профессиональной деятельности и отдыха и т.д.;

Все представленные функции в период подготовки проявляются в единстве. При этом, некоторая из них может доминировать по сравнению с другими. Для их эффективного функционирования педагогу военного вуза необходимо осознавать структуру педагогической деятельности, ее основные

компоненты, педагогические действия и военно-профессионально важные знания, умения и психологические качества курсантов.

Материалы и методы

Для решения поставленной цели нами были использованы следующие методы: анализ литературных источников, о роли военного преподавателя в формировании профессиональных компетенций курсантов, где основой выходят *организаторские способности* (организовать курсантов, сплотить их, воодушевить на решение и выполнение важных задач); методы статистической обработки, полученных в ходе исследования данных, путем анкетирования курсантов и профессорско-преподавательского состава.

Результаты и обсуждение

Анализ психолого-педагогической литературы, посвященной исследуемой проблематике, выявил, что военно-профессионально важные знания, умения и психологические качества курсантов посвящен ряд исследований таких авторов как И. Е. Мищенко [3] (личностные качества, включающие в себя индивидуальные: эстетичность, креативность, инициативность, коммуникативность, патриотизм и волевые качества: твердые моральные устои, волевая саморегуляция и др.; профессиональные качества, включающие собственно профессиональные: наблюдательность, дисциплинированность, коллективизм и перфекционистские качества: отвага, честь, достоинство, мужество), А. С. Павлов [4] (нравственность, смелость, организованность, терпение, выносливость, самоконтроль, решительность, самостоятельность, инициативность, коммуникативные способности, интеллект, креативность, рефлексивность и др.), В. Н. Ромашин [5] (социально-психологические качества: профессиональная направленность, чувство собственного достоинства и уважение достоинства других, ответственность и дисциплинированность и др.; нравственные качества: патриотизм, чувство долга, офицерская честь и др.; психофизиологические качества: эмоциональная устойчивость, физическая подготовленность и др.), и др.

Для формирования таких профессиональных компетенций у курсантов современный преподаватель военного вуза должен обладать еще и *педагогическими способностями* для реализации выше обозначенных функций (обучающих, воспитывающих, развивающих и организаторских). Отечественные учёные-педагоги, такие как Б. Б. Джанаева, С. С. Тауланов и др. выделяют следующие педагогические способности [6,7]:

– *дидактические способности*. К ним можно отнести такие способности, которые позволяют преподавателю уметь адаптировать учебный материал к группе обучающихся курсантов, в доходчивом виде преподнести знания по военным наукам, вызывать интерес к предмету, побуждать курсантов

к познавательной активности, а также способность организовывать самостоятельную работу курсантов и формировать у них потребность к самостоятельному получению соответствующих знаний;

– *академические способности* – это способности к соответствующей области военных наук; знание преподаваемого предмета не только в объеме учебного курса, а значительно шире и глубже; потребность и способность к проведению собственной исследовательской работы в соответствующей преподаваемой дисциплине;

– *перцептивные способности* обеспечивают эффективное протекание психологической наблюдательности, умение замечать изменения во внутреннем состоянии курсантов;

– *речевые способности* позволяют ясно и четко выражать свои мысли, чувства с помощью речи, а также мимики, пантомимики и жестов. Данные способности могут проявляться не только во время сообщения преподавателем военного вуза нового материала, но и в процессе его реакции на ответы курсантов;

– *авторитарные способности* оказывать непосредственное эмоционально-волевое влияние на будущих офицеров и умение на этой основе добиваться у них авторитета. Данная способность зависит от целого комплекса личностных качеств преподавателя: решительности, выдержки, настойчивости, требовательности; чувства собственной ответственности за обучение и воспитание; убежденности в своей правоте и умения передавать эту убежденность будущим офицерам;

– *коммуникативные способности* позволяют выстраивать общение с собеседником, уметь найти подход к курсантам, установить с ними целесообразные с педагогической точки зрения взаимоотношения при наличии педагогического такта.

В обозначенной нами проблеме статьи как роль военного преподавателя в формировании профессиональных компетенций курсантов важной является организаторская способность, так как она отвечает за способность педагога военного вуза организовать курсантов, сплотить их, воодушевить на решение и выполнение важных задач. Реализации обозначенной способности отводится особое место в связи с тем, что в современных условиях воспитательная деятельность преподавателя военного вуза все в большей степени отходит в сторону понимающего и сопереживающего соучастия, оказания педагогической поддержки и помощи обучающимся в вузе курсантам.

В практической деятельности педагог должен обеспечивать гармоничное соотношение протекания процессов индивидуализации и военной адаптации

курсанта во взаимодействии с группой курсантов в период их военно-профессионального образования, он должен поддерживать, стимулировать и корректировать все виды отношений в рамках «курсант – офицер», «курсант – преподаватель», «курсант – курсант».

В изучение роли педагога в формировании профессиональных компетенций курсантов внесли свой вклад учёные и педагоги, такие как С. С. Тауланов, Т. Г. Мальгаджарова, В. В. Семенихин, К. С. Мухаметкалиев, К. С. Серикбаев, К. Р. Аманжолов и др. [8–9]. Анализ педагогических источников показал [10–14], что в социальном становлении обучающихся играют большую роль отношения, которые складываются у них на протяжении длительного времени. От этих отношений зависит возможность адаптации, раскрытие потенциала, а так же становление личности военнослужащего.

Педагог военного вуза в управлении коллективом курсантов должен учитывать две особенности развития, которые играют особую роль в формировании личности будущего офицера:

– учитывать стремление развивающейся личности курсанта к самоутверждению, уважению себя и своего мнения со стороны других, а так же умению правильно высказываться и отстаивать свою точку зрения;

– поддерживать стремление будущего офицера к сплочению с другими, к совместной работе и общим достижениям по проблемам военного мастерства.

Немаловажную роль играют создаваемые педагогом *психологически комфортные условия*, создание которых требует от педагогов военного вуза выполнения следующих требований:

– деятельности педагогов военного вуза, должна носить открытый характер, планы должны строиться в определенных случаях сообща, ошибки анализироваться сообща;

– осуществлять обратную связь: организует беседу для анализа проведенной работы;

– организовывать сотрудничество в творчестве, то есть оперативно вызывать творческое самочувствие у самого себя и у курсантов как участников деятельности;

– проводить адекватную оценку деятельности курсантов;

– предоставлять свободу выбора для осознания курсантами логики построения отдельных вопросов учебной программы, ориентировать их на непосредственное участие в определении ближайших и перспективных учебных задач;

– воплощать целевую направленность на конкретный результат дела.

Выводы

Из всего выше приведенного: 98 % респондентов из числа курсантов и 92 % респондентов из числа профессорско-преподавательского состава считают, что роль преподавателя во взаимодействии с курсантами как организатора учебных процессов имеет большое значение в становлении личности и индивидуальности будущего офицера, а на сегодняшний день только 2 % из числа курсантов и 8 % респондентов из числа профессорско-преподавательского состава считают, что организаторские способности военным необязательны (главное, по их мнению, умение достойно выполнять приказы и др.).

Таким образом, главная роль преподавателя во взаимодействии с курсантами как организатора учебных процессов имеет большое значение в становлении личности и индивидуальности будущего офицера.

Список использованных источников

1 **Запечникова, И. В.** Методики целенаправленного формирования профессионально важных психофизиологических качеств курсантов авиационного вуза [Текст] // Военная мысль. – 2014. – № 8. – С. 70–75.

2 **Пономаренко, В. А. Ворона, А. А.** Формирование и развитие профессионально важных качеств у курсантов в процессе обучения в ВВАУЛ: метод. пособие. [Текст]. – М. : Воениздат, 1992. – 184 с.

3 **Ромашин, В. Н.** Педагогическая система развития профессионально важных качеств офицера у курсантов старших курсов военного вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук [Текст]. – Омск, 2010. – 22 с.

4 **Павлов, А. С.** Динамика учебно-важных качеств в профессиональном становлении курсантов военных вузов: дисс. ... канд. псих. наук [Текст]. – Ярославль, 2014. – 170 с.

5 **Мищенко, И. Е.** Формирование профессионально важных качеств курсантов военных вузов средствами культурно-досуговой деятельности [Текст] // Педагогический журнал. – 2019. – № 9. – С. 321–330.

6 **Джанасаев, Б. Б.** Подготовка офицерских кадров в Военно-учебных заведениях и трансформация системы военного образования [Текст] // Бағдар (Ориентир). Щучинск. – 2007. – №1. – С. 5–10.

7 **Тауланов, С. С.** Профессионально ценностное ориентирование будущих офицеров в процессе обучения военной педагогике в условиях информатизации обучения: дис. ... докт. пед. наук [Текст]. – Алматы, 2005. – 389 с.

8 **Кубеев, Е. К., Шкутина, Л. А., Карстина, С. Г.** Развитие менеджмента образования в Республике Казахстан на современном этапе [Текст] // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2017. – № 4. – С. 171–184.

9 **Жафьяров, А. Ж.** Компетентностный подход: непротиворечивая теория и технология [Текст] // Science for Education Today. – 2019. – № 2. – С. 81–95.

10 **Жафьяров, А. Ж.** Методология и технология повышения компетентности учителей, студентов и учащихся по теме «Линейная функция и ее приложения»: монография [Текст]. – Новосибирск : Издательство НГПУ, 2013. – 279 с.

11 **Зимняя, И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Текст] // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

12 **Михалькова, О. А., Марченко К. С.** Формирование умений и навыков управленческой деятельности в процессе профессиональной подготовки студентов педагогических специальностей [Текст] // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 5. – С. 70–74.

13 **Mirza, N., Mazhenova, R., Tleuzhanova, G., Ramashov, N., Akbayeva G.** Implementation of the competence-based approach into the system of training future teachers in higher educational institutions of Kazakhstan [Text] // Life Science Journal. – 2014. – Vol. 11, № 9. – P. 599–605.

14 **Sarsekeyeva, Zh. Ye., Karmanova, J. A., Mazhenova, R. B., Sharzadin A. M.** Modern Aspects of Teacher Training in Higher Education of the Republic of Kazakhstan [Text] // European Researcher. Series A. – 2013. – Vol. 52, № 6-1. – P. 1669–1672.

References

1 **Zapchnikova, I. V.** Metodiki celenapravlenno go formirovaniya professional'no vazhnyh psihofiziologicheskikh kachestv kursantov aviacionnogo vvuz [Methods of purposeful formation of professionally important psychophysiological qualities of cadets of aviation vvuz]. [Text]. Voennaya mysl' – Military thought, 2014. – № 8. – P.70–75.

2 **Ponomarenko, V. A., Vorony, A. A.** Formirovanie i razvitie professional'no vazhnyh kachestv u kursantov v processe obucheniya v VVAUL: metodicheskoe posobie [Formation and development of professionally important qualities in cadets in the process of training in VVAUL : method manual]. [Text] – М. : Voenizdat, 1992. – 184 p.

3 **Romashin, V. N.** Pedagogicheskaya sistema razvitiya professional'no vaznykh kachestv oficera u kursantov starshih kursov voennogo vuza: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk [Pedagogical system of development of professionally important qualities of an officer among cadets of senior courses of a military university: abstract of the dissertation], [Text] - Omsk, 2010. – 22 p.

4 **Pavlov, A. S.** Dinamika uchebno-vaznykh kachestv v professional'nom stan – ovlenii kursantov voennykh vuzov: diss. ... kand. psih. nauk. [Dynamics of educational and important qualities in the professional formation of cadets of military universities: dissertation]. [Text] - Yaroslavl', 2014. – 170 p.

5 **Mishchenko, I. E.** Formirovanie professional'no vaznykh kachestv kursantov voennykh vuzov sredstvami kul'turno-dosugovoj deyatel'nosti [Formation of professionally important qualities of cadets of military universities by means of cultural and leisure activities]. [Text]. Pedagogicheskij zhurnal – Pedagogical Journal, 2019. № 9. – P. 321–330.

6 **Dzhanasaev, B. B.** Podgotovka officerskih kadrov v Voenno-uchebnykh zavedeniyah i transformaciya sistemy voennogo obrazovaniya [Training of officers in military educational institutions and transformation of the system of military education] [Text]. Bagdar (Orientir). Shchuchinsk. – 2007. – №1. – P. 5–10.

7 **Taulanov, S. S.** Professional'no cennostnoe orientirovanie budushchih oficerov v processe obucheniya voennoj pedagogike v usloviyah informatizacii obucheniya: dis. ... dokt. ped. nauk [Professional value orientation of future officers in the process of teaching military pedagogy in the conditions of informatization of training: dissertation] [Text]. Almaty, 2005. – 389 p.

8 **Kubeev, E. K., Shkutina, L. A., Karstina, S. G.** Development of education management in the Republic of Kazakhstan at the present stage [Text]. Bulletin of the Novosibirsk State Pedagogical University. – 2017. – № 4. – P. 171–184.

9 **Zhafyarov, A. Zh.** Kompetentnostnyj podhod: neprotivorechivaya teoriya i tekhnologiya [Competence approach: consistent theory and technology]. [Text]. Science for Education Today. – 2019. – № 2. – P. 81–95.

10 **Zhafyarov, A. Zh.** Metodologiya i tekhnologiya povysheniya kompetentnosti uchitelej, studentov i uchashchihsya po teme «Linejnaya funkciya i ee prilozheniya»: monografiya [Methodology and technology of improving the competence of teachers, students and students on the topic «Linear function and its applications»: monograph]. [Text] -Novosibirsk: Izdatel'stvo NGPU, 2013. – 279 c.

11 **Zimnyaya, I. A.** Klyuchevye kompetencii – novaya paradigma rezul'tata sovremennogo obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of the result of modern education]. [Text]. Internet-zhurnal Eidos - Online magazine Eidos. – 2006. – 5 may. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

12 **Mihal'kova, O. A., Marchenko, K. S.** Formirovanie umenij i navykov upravlencheskoj deyatel'nosti v processe professional'noj podgotovki studentov pedagogicheskikh special'nostej [Formation of skills and abilities of managerial activity in the process of professional training of students of pedagogical specialties]. [Text]. Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya – International Journal of Experimental Education, 2014. – № 5. – P. 70–74.

13 **Mirza, N., Mazhenova, R., Tleuzhanova, G., Ramashov, N., Akbayeva, G.** Implementation of the competence-based approach into the system of training future teachers in higher educational institutions of Kazakhstan. [Text]. Life Science Journal. – 2014. – Vol. 11, № 9. – P. 599–605.

14 **Sarsekeyeva, Zh. Ye., Karmanova, J. A., Mazhenova, R. B., Sharzadin, A. M.** Modern Aspects of Teacher Training in Higher Education of the Republic of Kazakhstan. [Text]. European Researcher. Series A. – 2013. – Vol. 52. – № 6-1. – P. 1669–1672.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*С. Ф. Семенихина, В. В. Семенихин

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

КУРСАНТТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘСКЕРИ УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ОҚЫТУШЫНЫҢ РӨЛІ

Мақалада курсанттардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы әскери университеттегі мұғалімнің ролі қарастырылады. Мұғалімнің функциялары талданады, оның жетекшісі ұйымдастырушылық функция болып табылады (атап айтқанда - ұйымдастырушылық қабілеттер). Сондай-ақ, мақалада курсанттардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру ең сәтті болатын жағдайлар сипатталған. Қазіргі жағдайда әскери ЖОО оқытушысының тәрбиелік қызметі ЖОО-дағы курсанттарға педагогикалық қолдау және көмек көрсету, түсіністікпен және жанашырлықпен қатысу жағына ауысатындығына байланысты қабілетті іске асыруға ерекше орын беріледі. Бұл мақалада болашақ офицердің жеке басын қалыптастыруда ерекше рөл атқаратын дамудың белгілі бір ерекшеліктерін ескеруі керек курсанттар тобын

басқару шеңберіндегі әскери университет мұғалімінің қызметі баса айтылған.

Кілтті сөздер: әскери ЖОО педагогы, педагогикалық функциялар, ұйымдастырушылық қабілеттер, курсант, әскери-кәсіби маңызды білім, кәсіби құзыреттер, әсеке тұлғаны қалыптастыру, психологиялық жайлы жағдайлар.

*S. F. Semenikhina, V. V. Semenikhin
K. Zhubanov Aktobe Regional University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe.
Material received on 09.09.21.

THE ROLE OF A TEACHER IN A MILITARY UNIVERSITY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES AMONG CADETS

The article considers the role of a teacher in a military university in the formation of professional competencies among cadets. The functions of the teacher are analyzed, the leading of which is the organizational function (namely, organizational abilities). The article also describes the conditions in which the formation of professional competencies of cadets will be most successful. The realization of the ability is given a special place due to the fact that in modern conditions, the educational activity of a teacher of a military university departs in the direction of understanding and empathetic participation, providing pedagogical support and assistance to cadets studying at the university. This article emphasizes the activity of a military university teacher in the management of a cadet team, where he must take into account certain features of development that play a special role in the formation of the future officer's personality.

Keywords: teacher of a military university, pedagogical functions, organizational skills, cadet, military-professional important knowledge, professional competencies, personality formation, psychologically comfortable conditions.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/MEMY5880>

Г. А. Хусаинова¹, Ө. Займоғлы², *Д. Т. Тапенов³

^{1,3}Қазақ ұлттық өнер университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан, қ.;
²«Ақдениз» университеті,
Түркия, Анталья қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ДОМБЫРАШЫ- СТУДЕНТТЕРДІ ДАЙЫНДАУ ПРОЦЕССИНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ СТРАТЕГИЯСЫ

Бүгінгі таңда қазақстандық музыкалық білім беру жүйесіндегі домбырашы-орындаушыларды дайындау процессі үнемі даму үстінде. Осыған орай, білім беру стратегиясы да өзгеруде. Қазіргі ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау стратегиясы құзыреттілік тәсілдің басымдылығына және студентке орталықтандырылған оқытуға (студентоцентрированное обучение) негізделіп, кәсіби қызмет ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Қазіргі кезде ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау күрделі, әрі көпқырлы процесс. МЖБС-да көрсетілгендей, заманауи домбырашы орындаушылық-технологиялық шеберлігі жетілген музыкант-орындаушы ғана емес, домбыра орындаушылық өнерін үйрететін педагог, шығармашылық процессті ұйымдастыратын менеджер, домбыра өнеріндегі мәселелерді қарастыратын зерттеуші. Сондықтан оқу процессінде домбырашы-студенттің орындаушылық шеберлігін жетілдіруін, педагогикалық бағытты меңгеріп, ұйымдастырушылық дағдыларын қалыптастыруын және ғылыми-зерттеу жұмыстарына араласуын қамтамасыз ету керек. Зерттеу барысында 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалаврдың кәсіби қызметте ең қажетті және жеткілікті деген құзыреттіліктері алғаш рет анықталып, оларға сипаттама берілді және оқу процессінде апробацияланды. Болон процессінің талаптарына сәйкес, домбырашы-студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруда студентке орталықтандырылған оқыту тәсілдерін іске асыру, яғни, студенттің өздігімен білім алу, өз оқу траекториясын таңдау дағдыларын дамытып, студенттің оқу

процесі үшін жауапкершілігін арттыру бүгінгі күнгі аса өзекті мәселелердің бірі. Осыны ескере, ЖОО-да домбырашы-студенттерді кәсіби қызметке дайындау процесінде білім беру мазмұны кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталуы, яғни, оқу пәндері кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру стратегиясын ұстануы маңызды болып табылады.

Кілтті сөздер: ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау, құзыреттілік тәсіл, білім беру стратегиясы, студентке орталықтандырылған оқыту, домбыра орындаушылық өнері, домбырашы-студенттің орындаушылық шеберлігі, педагогикалық құзыреттілік, зерттеушілік құзыреттілік, орындаушылық құзыреттілік.

Кіріспе

Бүгінде күйшілік өнер мұрасын сақтау мен ары қарай дамыту міндеті кәсіби музыкалық білімі бар домбырашы, қобызшы, сыбызғышыларға жүктеліп отыр. Кәсіби домбырашыларды ЖОО-да 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖБС) және жоғары оқу орындарының өздері әзірлейтін оқу бағдарламалары (оқу жұмыс жоспары, жеке оқу бағдарламалары және пәндер бойынша оқу жұмыс жоспарлары) негізінде дайындайды [1].

МЖБС мазмұнына сәйкес, 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалавр өнер, мәдениет және білім беру салаларында орындаушылық, педагогикалық, ғылыми-зерттеу және ұйымдастырушы-басқарушылық қызмет түрлерімен айналысуға құқылы [1, 2 б.]. Бұл ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындаудың күрделі, әрі көпқырлы процесс екендігін көрсетеді. Яғни, қазіргі домбырашы домбыра орындаушылық өнерін меңгеріп қана қоймай, оны үйрете білуі, дәстүрлі музыка аясында зерттеулер жүргізіп, шығармашылық ұжымдардың қызметін ұйымдастыра білуі үшін, оның кешенді білім алуын қамтамасыз ету қажет. Кәсіби қызметіне қарай, домбырашыға келесі біліктілік талаптары қойылады:

6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалавр кәсіби қызмет түрлерін сапалы атқаруы үшін, оны дайындау барысында құзыреттілік тәсілді қолданудың өзектілігі ерекше мәнге ие. Осыған орай, кәсіби қызмет түрлерін атқаруға қажетті кәсіби құзыреттіліктерді анықтап, оларға сипаттама беріп, оқу процесінде құзыреттіліктерді игеру жолдарын көрсету зерттеуіміздің мақсаты болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша нормативтік құжаттарға, оқу-әдістемелік құралдарға талдау жүргізілді, музыкатану, музыкалық білім педагогикасы, домбыра өнері педагогикасы бағытындағы ғылыми зерттеулермен жұмыс жүргізілді, домбыра орындаушылық өнері саласындағы алдыңғы қатарлы профессорлық-педагогикалық құраммен өткізілген сұхбат материалдары қолданылды. МЖБС-да көрсетілген болашақ домбырашының кәсіби қызмет түрлері, оған қойылатын біліктілік талаптары талданды. 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалаврдың кәсіби құзыреттіліктері анықталып, оларға сипаттама берілді және оқу процесінде құзыреттіліктерді игерудің педагогикалық шарттары апробацияланды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Зерттеу жұмысымызда 6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалаврды атқаратын қызметіне қарай домбырашы-орындаушы, домбырашы-педагог, домбырашы-зерттеуші және домбырашы-ұйымдастырушы деп атаймыз. Осыған сәйкес, домбырашы-студент болашақта музыкалық-орындаушылық қызметті сапалы атқаруы үшін, оқу барысында келесі құзыреттіліктерге игеруі керек:

- Орындаушылық-технологиялық құзыреттілік;
- Жеке концерттік-орындаушылық құзыреттілік;
- Ұжыммен орындау құзыреттілігі;
- Шешендік өнер;
- Музыкалық өлкетану құзыреттілігі.

Орындаушылық-технологиялық құзыреттілік болашақ кәсіпқой домбырашының домбыра орындаушылық шеберлігінің жоғары деңгейіне ие болуына көздейді. Орындаушылық шеберлік ұғымы музыкалық-орындаушылық қызмет пен музыкалық-көркемдік шығармашылық негіздерін білуді, домбыра аспабында дыбыс шығару технологиясы мен орындаушылық тәсілдердің техникасын меңгеруді, музыкалық стильдер мен жанрлардың, домбыра күйшілік мектептерінің ерекшеліктерін түсінуді қамтиды [2, 122 б.].

6В02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалавр *жеке концерттік орындаушылық құзыреттілігіне* ие болуы керек. ЖОО-да домбырашы студенттерді дайындау процесінің маңызды міндеттерінің бірі – орындаушының жеке концерттік репертуарын қалыптастыру болып табылады. Домбырашы студенттерді дайындауда педагогикалық репертуар мәселесіне ерекше назар аударылып, домбырашының репертуары кең, жан-жақты, барлық орындаушылық

стильдерді қамтуын қадағалау керек. Бұл туралы профессор Қ. Ә. Мұхитов та айтқан болатын [3, 54 б.].

Болашақ домбырашының жеке концерттік орындаушылық құзыреттілігін қалыптастыруда, оның эмоциялық, интеллектуалдық, физикалық және психологиялық дайындығын қамтамасыз ету керек, яғни, домбырашы-студенттің орындаушылық шеберлігін жетілдірумен бірге, жан-жақты білімділігін арттырып, дүниетанымын кеңейту, бойына сенімділік орнатудың маңыздылығы жоғары [4, 408 б.].

Сонымен қатар, домбырашы-орындаушы оркестр және ансамбль құрамында орындаушылық қызмет атқара алуы керек. Музыкалық ұжымда орындаушылық қызмет атқару үшін домбырашы-орындаушы домбыра аспабында орындау техникасының биік деңгейіне ие, ноталық сауаттылығы жоғары болуымен қатар, дирижер мен ұжым мүшелерімен байланыс орната білуі керек.

Музыкатанушы ғалым Г. Н. Омарованың зерттеулерінде қазақтың күй өнері музыкалық мәтін мен ауызша айтылатын аңызынан тұратын синкретикалық жанр екендігін көрсетеді [5, 162 б.]. ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау процессінде бұны ескеріп, домбырашы-студенттің күй аңызын білуімен қатар, оны көркем тілмен әңгімелеуге үйретіп, оның бойындағы *шешендік өнерді* қалыптастырудың маңыздылығы жоғары. Күй аңызын айту орындаушы мен тыңдаушы арасында байланыс орнауына ықпал етіп, орындаушыдан әңгімені түрлендіріп, ары қарай дамытып айтуды талап етеді.

Қазақтың күй өнерін зерттеуге зор үлес қосқан ғалым А. Сейдімбек, домбыра күйшілік өнерін Алтай-Тарбағатай, Арқа, Жетісу, Қаратау, Сыр бойы, Батыс Қазақстан және Маңғыстау деген жеті мектепке бөліп қарастырады. Бұлайша бөлуде географиялық принцип санаға бірден ұялағанмен, негізгі принцип шын мәнінде музыкалық дәстүрге негізделеді [6, 46 б.].

Домбырашы-орындаушы күйшілік мектептердің стильдік, орындаушылық, құрылымдық, интонациялық ерекшеліктерін меңгеруі үшін әр мектептің таралу аймағын, сол өңірдің этникалық құрамын, көрші халықтар мәдениетінің әсерін, тарихи оқиғаларды, вокалдық музыкасы мен салт-дәстүрі сияқты музыкалық-өлкетану материалдарымен таныс болуы керек. Осылайша ЖОО-да домбырашы студенттерді орындаушылық қызметке дайындау барысында, оның *музыкалық-өлкетану құзыреттілігін* қалыптастыру да маңызды орынға шығып отыр [7, 204 б.].

БВ02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалавр музыкалық оқу орындарында педагогикалық қызметті нәтижелі атқаруы үшін келесі құзыреттіліктерді меңгеруі тиіс:

- Музыкалық-педагогикалық құзыреттілік;
- Кәсіби-коммуникативті құзыреттілік;
- Медиа-коммуникативтік құзыреттілік;
- Музыкалық-психологиялық құзыреттілік;
- Әдіснамалық-әдістемелік құзыреттілік.

ЖОО-ның домбырашы-студентінің болашақта педагогикалық қызметті нәтижелі атқаруы үшін оқу барысында оның музыкалық-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру маңызды. Домбырашының *музыкалық-педагогикалық құзыреттілігі* деп оның арнайы домбыра педагогикасының заңдылықтары, принциптері мен әдістерін кәсіби практика қолдана алуы, оқу бағдарламасымен таныс болуы, педагогикалық репертуарды меңгеруі, оқу процессін ұйымдастыра білуі деп түсінеміз [8; 9].

Музыкалық ЖОО-ның домбырашы түлектерінің басым бөлігі музыкалық-педагогикалық қызметке араласатындығы мәлім. Бұл музыкалық оқу орындарында білікті домбырашы-педагогтарға сұраныстың жоғары екендігі байқатады [10, 6 б.]. Сондықтан ЖОО-да домбырашы студенттерді дайындау бағдарламасына музыкалық-педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыруға ерекше мән беріледі.

Педагогикалық процесстің оқытушылар мен білім алушылар арасындағы байланысқа негізделуі домбырашы-педагогтың *кәсіби-коммуникативті құзыреттілігінің* болуын талап етеді. Кәсіби-коммуникативті құзыреттілік домбырашы-педагогтың білім алушылармен және педагогикалық ұжыммен кәсіби жайлы қарым-қатынас орната білуін көздейді.

Қазіргі жоғары технологиялар ғасырында оқыту процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану заңдылық. Осыған орай, домбырашы-педагогтың келесі құзыреттілігі – *медиа-коммуникативті құзыреттілігінің* өзектілігі жылдан-жылға артады. Бұл құзыреттілік домбырашы-педагогтың оқыту процесін жеңілдетіп, тиімділігін арттыру мақсатында медиа құралдарды, компьютерлік бағдарламаларды, инновациялық технологияларды пайдалануын көздейді. Домбырашы-педагогтың медиа-коммуникативті құзыреттілігі қазіргі қашықтықтан оқыту жағдайында ерекше маңызға ие болып отыр.

Домбырашы-педагог білім алушылармен байланыс орнатып, нәтижелі педагогикалық процессті ұйымдастыруы үшін музыкалық психология негіздерін білуі керек. Бұнымен ЖОО-да оқу барысында болашақ домбырашы-педагогтың *музыкалық-психологиялық құзыреттілігін* қалыптастырудың маңыздылығы айқындалады. Домбырашы-педагогтың музыкалық-психологиялық құзыреттілігі деп музыкалық психология негіздерін білуі, білім алушының психологиялық жағдайын тануы,

музыканың студент психикасына әсер ету процессі туралы түсінігінің болуын айтамыз [11, 169 б.].

Педагогикалық қызметпен айналысу үшін домбырашы-педагогтың *әдіснамалық-әдістемелік құзыреттілігінің* болуы маңызды. Домбырашы-педагог білім алушыларды оқыту, дамыту және тәрбиелеу процессін толыққанды ұйымдастыра алуы үшін домбыра орындаушылық өнерін үйретудің әдістемесі мен әдіснамасын меңгеруі керек.

6B02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалавр ұйымдастырушылық-басқарушылық қызметпен айналысуы үшін оқу процессінде оның келесі құзыреттіліктерін қалыптастыру қажет:

- Ұйымдастырушылық құзыреттілік;
- Коммуникативті құзыреттілігі;
- Музыкалық-ағартушылық құзыреттілік;
- Домбыра үйрету процессін ұйымдастыру құзыреттілігі.

Домбырашы-студенттің болашақта ұйымдастырушылық-басқарушылық қызметті атқара алуы үшін оқу барысында оның ұйымдастырушылық құзыреттілігін қалыптастыру керек. Домбырашының бұл құзыреттілігі бүгінгі нарықтық экономикада ерекше маңызға ие. Домбырашының *ұйымдастырушылық құзыреттілігі* оның мәдениеттегі менеджмент негіздерін, экономикалық дамудың негізгі ұғымдарын, музыкалық шығармашылық процесстерді, мәдениет туралы заңды білуімен; өнер және мәдениет мекемелерінің, шығармашылық ұйымдардың, концерттік ұжымдардың қызметін жүзеге асырудың технологиялық базасын қалыптастыру, шығармашылық жобаларды ұйымдастыру, концерттік бағдарламаларды құрып, жүзеге асыру міндеттерін атқара алуымен сипатталады [1, 5 б.].

Ұйымдастырушылық-басқарушылық қызмет домбырашы-ұйымдастырушыдан әлеуметтік ортада байланыс орната білуді, яғни *коммуникативті құзыреттілікті* талап етеді. Бұл құзыреттілік домбырашы-ұйымдастырушының күрделі коммуникативтік дағдылар мен қабілеттерге ие болуымен, қарым-қатынастағы мәдени нормалар мен шектеулерді, қарым-қатынас саласындағы әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді білуімен, әдептілікті сақтау, тәрбиелік, ұлттық менталитетке тән және мамандық аясындағы коммуникативті құралдарды игеруімен сипатталады [12, 6 б.].

Домбырашының ұйымдастырушылық-басқарушылық қызметі оның орындаушылық және педагогикалық қызметімен де ұштасады. Орындаушылық салада *музыкалық-ағартушылық құзыреттілік* домбыра күй өнерін насихаттау жұмыстарымен ұйымдастырумен сипатталады. Музыкалық

ағартушылық музыкалық қызметтің барлық түрін: композиторлық және орындаушылық шығармашылық, музыкатану, музыкалық педагогика және концерттік істі біріктіргендіктен ұйымдастыруды қажет етеді [13, 832 б.].

Домбырашының ұйымдастырушылық қызметі педагогикада домбыра үйрету процессін ұйымдастыру құзыреттілігінен көрініс табады. Домбырашы-ұйымдастырушының бұл құзыреттілігі оның оқу процессін ұйымдастыра білуімен, әкімшілік қызметтің негіздерін меңгеріп, білім беру мекемелерінде басқару қызметін жүзеге асыра алуымен сипатталады [1, 4 б.].

Оқыту процессінде домбырашы-студенттерді ғылыми дәлелденген біліммен қаруландыру аса маңызды болып табылады. ЖОО-дағы домбырашы-студент болашақта ғылыми-зерттеу қызметін сапалы атқаруы үшін оқу барысында келесі құзыреттіліктерді игеруі керек:

- Ізденушілік құзыреттілік;
- Оқу процессін зерттеу құзыреттілігі;
- Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік;
- Шет тілдерін меңгеру.

Домбырашы-зерттеушінің ғылыммен айналысуы үшін оның *ізденушілік құзыреттілігі* болуы керек. Домбырашы-зерттеушінің бұл құзыреттілігі оның жаңа білімдерді игеруге құштарлығы мен ғылыми әдебиеттерге қызығушылығының болуымен, ғылымдағы мәселелерді анықтап, олардың шешімін ұсына білуімен, ғылыми болжамдар жасап, оларды дәлелдей алуымен сипатталады.

Көп жағдайда домбырашы-зерттеуші ғылыми-зерттеушілік қызмет пен педагогикалық қызметті қатар атқаратындығын практикадан байқаймыз. Домбыра орындаушылық өнерін үйрету саласында домбырашы-педагог практикалық міндеттерді орындаса, домбырашы-зерттеуші домбыра үйрету процессінің заңдылықтарын зерттеп, оның мақсаты, мазмұны мен әдістерін әзірлеумен айналысады. Домбырашы-зерттеушінің *оқу процесін зерттеу құзыреттілігі* оның домбыра үйрету процессінің заңдылықтарын, әдіснамалық негіздерін біліп, оны жетілдірудің жолдарын анықтау қабілетімен сипатталады.

ЖОО-ның домбырашы-студенттің болашақта ғылыми-зерттеу қызметін атқаруында *ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігінің* маңыздылығы ғылыми зерттеу материалдарын жинақтау барысында сыни көзқарасты ұстанумен, яғни, заманауи ақпараттық технологияларды пайдалануда сенімді ақпарат көзіне жүгініп, мәліметтерді іріктеп, салыстырып, тексеріп, оны ғылыми зерттеуде пайдалана білумен сипатталады.

Заманауи домбырашы-зерттеуші ғылыми-зерттеу қызметі барысында түрлі ақпарат құралдарын, ақпарат көздерін қолдана білуі маңызды. Қазіргі

жаһандану заманында ғылыми жаңалықтардан хабардар болып, әлемдік ғылыми ашылымдарды біліп, оларды практикада қолдану, өзінің ғылыми-зерттеу нәтижесімен ғылыми ортада бөлісу аса өзекті. Бұл домбырашы-зерттеушіден кәсіби бағыттағы бірнеше шет тілін білуді талап етеді. Сондықтан ЖОО-да домбырашы-студенттердің оқу бағдарламасында «Шет тілі» пәніне ерекше назар аударылады.

Қорытынды

Бүгінгі таңда ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау стратегиясы модернизациялауға ұшырауда. Яғни, қазіргі оқу процесі үнемі дамытуды, жетілдіруді, жаңа әдіс-амалдарды, тәсілдерді қолдануды көздейді. 6B02142 «Халық аспаптары» (домбыра) білім беру бағдарламасы бойынша бакалаврдың болашақта кәсіби қызметін нәтижелі атқаруы үшін оқу процессінде құзыреттілік тәсіл мен студентке орталықтандырылған оқыту тәсілдерін қолданудың өзектілігі артауда.

Құзыреттілік тәсілге жүгіну Болон процессінің негізгі талаптарының бірі болғандықтан, зерттеуімізде «6B02142 – Халық аспаптары (домбыра)» білім беру бағдарламасы бойынша бакалаврдың кәсіби қызмет түрлері, оған қойылатын талаптар анықталып, домбыра орындаушылық өнері саласындағы үздіксіз білім беру үлгісі, оқыту, дамыту және тәрбиелеу заңдылықтары, принциптері мен әдістері, пәнаралық байланыс пен білім мазмұны алғаш рет құзыреттілік стратегия негізінде қарастырылды. ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау процессінде құзыреттілік тәсіл бұрыннан бар болғанымен, жеке тақырып ретінде алғаш зерттеліп, мазмұндық жағынан талданып, сипаттама берілді. ЖОО-ның аяқтаған домбырашының кәсіби құзыреттіліктерін іріктеліп, кәсіби қызметте ең қажетті және жеткілікті құзыреттіліктерді анықталды.

Мақала материалдары ЖОО-да домбырашы-студенттерді дайындау процессінің теориялық және практикалық негіздерін зерттеуіміздің нәтижесі болып табылады. Қорытындылай келе, құзыреттілік тәсіл музыкалық білім беру процессінің негізі ретінде, болашақ домбырашының ЖОО-да оқу барысында кәсіби білімдер мен дағдаларды қалыптастыруын қамтамасыз етеді деген тұжырымға келеміз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 050404 «Дәстүрлі музыкалық өнер» (домбыра) : ҚР МЖМБС 3.08.286-2006. [2005-12-23 бастап қолданысқа енгізілді]. – Астана : ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2006. – 41 б. (Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты)

2 **Валеева, Ф. Х.** Вопросы развития исполнительского мастерства музыканта-инструменталиста на этапе высшего профессионального образования / Педагогическое мастерство: материалы III Международной научно-практической конференции (июнь 2013 года). – Москва : Буки-Веди, 2013. – С. 122–124.

3 Ұстаздардың ұстазы / Құрастырған К.Сахарбаева. – Алматы, 2003. – 192 б.

4 **Кирнарская, Д. К.** Психология специальных способностей. Музыкальные способности. / Д. К. Кирнарская. – Москва : Таланты XXI века, 2004. – 436 с.

5 **Омарова, Г. Н.** Кобызовая традиция. Вопросы изучения казахской традиционной музыки: монография / Г. Н. Омарова. – Алматы, 2009. – 520 с.

6 Тарақты, А. С. Күй шежіре / А. С. Тарақты. – Алматы : КРАМДС–Яссауи, 1992. – 488 б.

7 **Хусаинова, Г. А.** Актуализация краеведческой компетентности в процессе обучения музыканта-педагога в вузе / Г. А. Хусаинова, Д. Т. Тапенов, Д. Е. Кожебаев, А. Е. Жумашева // Проблемы музыкальной науки / Music scholarship. – 2021. – № 1. – С. 203–212.

8 **Абдуллин, Э. Б.** Теория музыкального образования / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – Москва : Академия, 2004. – 336 с.

9 **Крюкова, В. В.** Музыкальная педагогика / В. В. Крюкова. – Ростов н/Д : «Феликс», 2002. – 288 с.

10 **Сахарбаева, К. С.** Домбыра үйрету әдістері / К. С. Сахарбаева. – Алматы : Издат-Маркет, 2006. – 164 б.

11 **Әбенбаев, С. Ш.** Педагогика: Оқу құралы / С. Ш. Әбенбаев, Ж. Ә. Әбиев. – Астана : Фолиант, 2009. – 336 б.

12 Титов, А. Б. Арт-менеджмент: учебное пособие / А. Б. Титов, М. Ю. Платонов, Ю. Ю. Платонова, Д. Г. Кучеров. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский государственный институт психологии и социальной работы, 2016. – 226 с.

13 **Савельева, Н. Л.** Тематическое решение концертного проекта в филармонической организации / Н. Л. Савельева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2013. № 2. – С. 831–834.

References

1 Qazaqstan Respublikasynyn memlekettik zhalpyga mindetti bilim beru standarty 3.08.286-2006 [State mandatory standard of Education of the Republic of Kazakhstan]. – Astana : the official publication, 2006. – 41 p.

2 **Valeeva, F. Kh.** Voprosy razvitiia ispolnitelskogo masterstva muzykanta-instrumentalists na etape vysshego professionalnogo obrazovaniia [Questions of the development of performing skills of an instrumentalist at the stage of higher professional education] / pedagogical skill '13: materialy III Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (iiun 2013 goda). – International Scientific and Practical Conference. – Moskva : Buki-Vedi, 2013. – P. 122–124.

3 **Sakharbaeva, K. S.** Ustazhdardyn ustazy [Teacher of teachers]. – Almaty, 2003. – 192 p.

4 **Kirnarskaia, D. K.** Psikhologiya spetsialnykh sposobnostei. Muzykalnye sposobnosti [Psychology of special abilities. Musical abilities]. – Moskva : Talanty-KhKhI veka, 2004. – 436 p.

5 **Omarova, G. N.** Kobyzovaia traditsiia. Voprosy izuchenii kazakhskoi traditsionnoi muzyki [Kobyz tradition. Questions of studying Kazakh traditional music]. – Almaty, 2009. – 520 p.

6 **Tarakty, A. S.** Kui shezhire [Chronicle of kui]. – Almaty : KRAMDS-Iassau, 1992. – 488 p.

7 **Khusainova, G. A., Tapenov, D. T., Kozhebaev, D. E. & Zhumasheva, A. E.** Aktualizatsiia kraevedcheskoi kompetentnosti v protsesse obucheniia muzykanta-pedagoga v vuze [Actualization of local history competence in the process of training a musician-teacher at a university]. Problemy muzykalnoi nauki. – Music scholarship. – 2021. – № 1. – P. 203–212.

8 **Abdullin, E. B., Nikolaeva, E. V.** Teoriia muzykalnogo obrazovaniia [Theory of music education]. – Moskva : Akademiia, 2004. – 336 p.

9 **Kriukova, V. V.** Muzykalnaia pedagogika [Music Pedagogy]. – Rostov n/D: «Feliks», 2002. – 288 p.

10 **Sakharbaeva, K. S.** Dombrya uiretu adisteri [Methods of teaching dombra]. – Almaty : Izdat-Market, 2006. – 164 p.

11 **Abenbaev, S. Sh. & Abiev, Zh. A.** Pedagogika [Pedagogy]. – Astana : Foliant, 2009. – 336 p.

12 **Titov, A. B., Platonov, M. Iu., Platonova, Iu. Iu. & Kucherov, D. G.** Art-menedzhment [Art management]. – Peterburg : Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi institut psikhologii i sotsialnoi raboty, 2016. – 226 p.

13 **Saveleva, N. L.** Tematicheskoe reshenie kontsertnogo proekta v filarmonicheskoi organizatsii [Thematic solution of the concert project in the philharmonic organization]. Izvestiia Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiiskoi akademii nauk – Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, – 2013. – № 2. – P. 831–834.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Г. А. Хусаинова¹, О. Займоглы², *Д. Т. Тапенев³*

^{1,3}Казахский национальный университет искусств,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Университет «Акдениз», Турция, г. Анталья.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

СТРАТЕГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ДОМБРИСТОВ В ВУЗЕ

На сегодняшний день процесс подготовки домбристов-исполнителей в системе казахстанского музыкального образования постоянно развивается. В связи с этим меняется и образовательная стратегия. Стратегия современной подготовки студентов-домбристов в вузе требует учета особенностей профессиональной деятельности, основанной на приоритете компетентного подхода и студентоцентрированного обучения студента. В настоящее время подготовка студента-домбриста в вузе – сложный и многогранный процесс. Как указано в ГОСО, современный домбрист является не только музыкантом-исполнителем, обладающим высоким уровнем исполнительско-технологического мастерства, но и педагогом, обучающим искусству домбрового исполнительства, менеджером по организации творческого процесса, исследователем проблем домбрового искусства. Поэтому в учебном процессе необходимо обеспечить совершенствование исполнительского мастерства студента-домбриста, овладение педагогической направленности, формирование организаторских навыков и участие в научно-исследовательской работе. В ходе исследования впервые были выявлены, охарактеризованы и апробированы в учебном процессе наиболее необходимые и достаточные в профессиональной деятельности компетенции бакалавра по образовательной программе 6В02142 – «Народные инструменты» (домбра). В соответствии с требованиями Болонского процесса, одной из актуальных задач на сегодняшний день является формировании профессиональных компетенций домбриста-студента с помощью реализации подходов студентоцентрированного обучения, то есть развитие у студента навыков самостоятельного обучения, выбора своей учебной траектории, повышение ответственности за учебный процесс. Учитывая это, на сегодняшний день в

процессе подготовки студентов-домбристов к профессиональной деятельности содержание образования должно быть направлено на формирование профессиональных компетенций, то есть учебные дисциплины должны придерживаться стратегии формирования профессиональных компетенций.

Ключевые слова: подготовка студентов-домбристов в вузе, компетентностный подход, образовательная стратегия, студентоцентрированное обучение, искусство домбрового исполнительства, исполнительское мастерство студента-домбриста, педагогическая компетенция, исследовательская компетенция, исполнительская компетенция.

G. A. Khusainova¹, O. Zaimoglu², *D. T. Tapenov³

^{1,3}Kazakh National University of Arts,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Akdeniz University, Turkey, Antalya.

Material received on 09.09.21.

STRATEGY FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF TRAINING DOMBRIST STUDENTS AT THE UNIVERSITY

To date, the process of training dombrists-performers in the system of Kazakhstan music education is constantly developing. In this regard, the educational strategy is also changing. The strategy of modern training of dombrist students at the university requires taking into account the peculiarities of professional activity, based on the priority of the competence-based approach and student-centered learning of the student. Currently, the preparation of a dombrist student at a university is a complex and multifaceted process. As stated in the SSO, a modern dombrist is not only a performing musician with a high level of performing and technological skills, but also a teacher who teaches the art of dombra performance, a manager for the organization of the creative process, and a researcher of the problems of dombra art. Therefore, in the educational process, it is necessary to ensure the improvement of the performing skills of the dombrist student, the mastery of the pedagogical orientation, the formation of organizational skills and participation in research work. In the course of the study, for the first time, the most necessary and sufficient competencies of a bachelor in the educational program 6B02142 – «Folk

instruments» (dombra) were identified, characterized and tested in the educational process. In accordance with the requirements of the Bologna Process, one of the most urgent tasks today is the formation of professional competencies of the dombrist-student through the implementation of student-centered learning approaches, that is, the development of the student's skills of independent learning, choosing their own learning path, and increasing responsibility for the educational process. Taking this into account, today, in the process of preparing dombrist students for professional activity, the content of education should be aimed at the formation of professional competencies, that is, academic disciplines should adhere to the strategy of forming professional competencies.

Keywords: training of dombrist students at the university, competence-based approach, educational strategy, student-centered learning, the art of dombra performance, performing skills of a dombra student, pedagogical competence, research competence, performing competence.

<https://doi.org/10.48081/KGVS9252>

***З. Е. Шағатаева¹, А. А. Жолдасбеков², Е. К. Сарбасов³**

^{1,2}М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

³І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

«КӘСІБИ ОҚЫТУ» МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ

Мақалада «технологиялық құзіреттілік» және «жалпы технологиялық құзіреттілік» ұғымдарының негізгі ғылыми тәсілдері талданады, олар жоғары оқу орындарында оқу процесін ұйымдастырудың қазіргі жағдайында көбінесе оқытудың жаңа әдістері мен құралдары негізінде оқытушы ұйымдастыратын және басқаратын студенттердің тәуелсіз оқу жұмысына байланысты болады. Осыған орай студенттердің өзіндік жұмысы технологиялық, сонымен қатар жалпы технологиялық құзіреттілікті қалыптастырудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Технологиялық қызметтің анықтамасы көбінесе технология ұғымымен шатастырылады. Осыған байланысты біз технологиялық құзіреттілікті анықтауда әртүрлі бағыттар бойынша технологиялық қызметті қамтитын жалпы технологиялық құзіреттіліктің негізгі құрамдас бөлігі ретінде бөліп алу қажет деп санаймыз. Технологиялық құзіреттілік белгілі бір технологияны қолдану арқылы ұқсас кәсіби мәселелерді шешуге арналған дағдыларды, білімдерді, қабілеттікті меңгеру түсінігін анықтайды. Мамандық бойынша оқу жоспарлары мен жұмыс бағдарламаларын талдау қазіргі уақытта кәсіптік оқыту педагогінің технологиялық құзыреті «Материалдарды өңдеу технологиясы» элективті пәндер шеңберінде жүзеге асырылатынын көрсетті, бұл болашақ кәсіптік оқыту педагогінің технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың қажетті деңгейі үшін әліде жеткіліксіз болып табылады. Осы мақалада, біз, аталған тақырыпты ашатындай екенін көрсеттік.

Кілтті сөздер: өзіндік жұмыс, болашақ педагог, жалпы технологиялық құзыреттілік.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының заманауи жоғары білім беру жүйесі қазіргі заманғы мамандардың педагогикалық қызметінің жаңартылуымен сипатталады. Оқытудың бұл жағдайында ЖОО оқу процесінің қалыптасуында өзгерістер болады, онда қазіргі заманғы әдістер мен оқыту құралдары негізінде мұғаліммен ұйымдастыратын және басқаратын студенттердің өзіндік оқу жұмысы барлық негізгі сипатқа ие болады. Қазақстан Республикасының Білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық актілерінің талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасында орта білім берудің жаңартылған мазмұны шеңберіндегі «Көркем еңбек»: «Технология» және «Бейнелеу өнері» пәндерін қамтиды және кеңістіктік, көрнекі көріністерді, қиял мен байқауды қамтамасыз ететін шығармашылық қызметтің әртүрлі түрлеріндегі көркемдік-технологиялық білімді, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Осыған байланысты, оқыту әдістемесін жетілдірумен қатар жоғары оқу орындарының маңызды міндеттері қазіргі заманғы маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда ерекше маңызды роль атқаратын білім алушылардың өзіндік жұмысын ұтымды ұйымдастыру, жоспарлау, бақылау және одан әрі жандандыру болып табылады.

Зерттеудің нысаны: болашақ педагогтардың технологиялық құзыреттіліктері

Зерттеудің пәні: жалпы технологиялық құзыреттілікті қалыптастыру факторы

Мақсаты: Студенттердің жалпы технологиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған оқу және ғылыми-зерттеу қызметі ретінде қарастыру.

Міндеттері:

- жалпы технологиялық құзыреттілікті қалыптастыруын анықтау;
- студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың негізгі қағидасы.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Қазіргі заманғы технологияларды өндіріс салаларына белсенді енгізудің арқасында әр түрлі профильдің кәсіби құзыреттілігінің мазмұны технологиялық құзыреттілікті пайдаланады.

Технологиялық құзыреттілікті қалыптастыру бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдағаннан кейін, тұжырымдаманы анықтауда көптеген ғалымдар көбінесе «технология» ұғымының негізгі түсіндірмесіне сүйенеді және технологиялық құзыреттілікті педагогикалық, өндірістік деп санайды.

Айта кету керек, болашақ субъектілердің жалпы технологиялық құзіреттіліктің әр түрлі іс-әрекеттерін игеруде мұғалімнің рөлі маңызды. Сондықтан осы мәселе педагог «Көркем еңбекті» болуы тиіс жоғары деңгейде дамыту жалпы технологиялық құзіретіне міндетті технологиясын жетік білу, жаңғырту әдіснамасын қамтиды.

Осыған сүйене отырып, жалпы технологиялық құзіреттілік ұғымы біз қабылдаған «құзіреттілік» анықтамасынан (білім, білік және дағдылар) туындайды.

Айта кету керек, біз студенттердің өзіндік жұмысын білім беру процесінің құрамдас бөлігі, болашақ кәсіби мамандардың кәсіби қызметін арттыру құралы ретінде қарастырамыз. Білім беру процесінде студенттердің өзіндік жұмысы қажеттілікке айналады. Пәндерді оқытудағы студенттердің өзіндік жұмысы технологиялық құзіреттілікті қалыптастырудың шарты ретінде әрекет етеді. Хотунцев Ю. Л. құзіретті маман өзгерістерді болжайды, болашаққа ұмтылады, тәуелсіз білімге бағытталған деп санайды [1]. Ғылыми әдебиеттерде «құзіретті», «құзіреттілік» ұғымдары кең таралған. Латын тілінен аударғанда «құзіретті» дегеніміз-адам жақсы білетін, білімі мен тәжірибесі бар сұрақтар шеңберін білдіреді, сондықтан белгілі бір салада Құзіретті адам осы саланы негізді түрде бағалауға және онда тиімді әрекет етуге мүмкіндік беретін тиісті білім мен қабілетке ие. Құзіреттілікке жеке тұлғаның өзара байланысты сипаттамаларының жиынтығы кіреді (білім, дағдылар, кәсіби маңызды қасиеттер, іс-әрекет әдістері), ал құзіреттілік – адамның оған және іс-әрекет тақырыбына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзіреттілікке ие болуы, ие болуы-бұл олардың иелену сапасы, бұл құзіреттілік іс-әрекетте қалай көрінеді.

Нәтижесінде болашақ кәсіптік оқыту педагогында: кәсіби, әдіснамалық, ақпараттық, мониторингтік, коммуникативтік, креативті, мақсат қою, конструктивті, жобалау, рефлексивті және жалпы технологиялық құзіреттер қалыптастырылуы тиіс.

Жалпы технологиялық құзіреттілік болашақ «Көркем еңбек» мұғалімінің техникалық ойлау, белсенділік, тәуелсіздік сияқты кәсіби маңызды қасиеттерді көрсете отырып, кәсіби қызмет процесінде «Көркем еңбек» саласындағы жалпыланған білім мен дағдылардың жиынтығын қолдану қабілеті мен дайындығын көрсетеді. Бүгінгі күнге дейін көркем еңбектің болашақ мұғалімінің «технологиялық құзіреттілігі» ұғымына екі мағына беріледі. Кейбіреулер оны педагогикалық құралдарды игеру деп, ал басқалары – көркем еңбек мұғалімінің кәсіби құзіреттілігі ретінде түсінеді. Сонымен қатар, ғалымдардың көпшілігі технологиялық құзіреттіліктің белгілеріне жатады: оқытудың әртүрлі технологияларын

терең білу; кәсіби мәселелерді сәтті шешу үшін осы мәселе бойынша білімді үнемі жаңартып отыру. Технологиялық құзіреттілік тұжырымдамасында келесі қасиеттер ерекшеленеді: интегративті және шығармашылық сипат; нәтиженің жоғары тиімділігі; білім берудің практикаға бағытталған бағыты; тұлғаның құндылық-мағыналық сипаттамалары критерийлерінің арақатынасы; өзін-өзі жетілдіру мотивациясын қалыптастыру; академиялық ұтқырлық [2]: Н. Н. Маньконың пікірінше, мұғалімнің технологиялық құзіреттілігі-бұл педагогикалық шындық объектілерін қайта құру бойынша инструментальданған іс-әрекеттің креативті-технологиялық білімдері, қабілеттері мен стереотиптерінің жүйесі [3]. Вербицкий А. А. пәндік-технологиялық құзіреттілікпен оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын, тиімді педагогикалық технологияларды, педагогикалық инноватикаға қабілеттілікті, оның ішінде тиімді педагогикалық технологиялар саласында зерттеулер жүргізу және олардың нәтижелерін практикада іске асыру қабілетін қарастырады [4]. В. Э. Штейнберг жобалық-технологиялық құзіреттілікті мұғалімнің дидактикалық құралдарды игеру және оларды оқу процесінде тиімді қолдану бойынша шығармашылық қызметті жүзеге асыру қабілеті ретінде анықтайды [5]. Хуторской А. В. технологиялық құзіреттілік деп жеке қасиеттер мен қасиеттерді интеграциялауды, адамның технологиялық құзіреттілікке (технологиялық мәдениет және технологиялық ойлау) ие болуын, оның қызмет тақырыбына жеке көзқарасын және маманның кәсіби мәселелерді өз бетінше шешуге дайындығын сипаттайды [6]. Горбунов В. Н. технология мұғалімінің технологиялық құзіреттілігі оның кәсіби құзіреттілігін құраушылардың бірі болып табылады, нәтижелі білімдермен (технологиялармен, әдістермен, құралдармен ұйымдастыру жағдайларымен), қызмет түрлерімен (педагогикалық, технологиялық, кәсіпкерлік) және оларды қолдану, осы білімді шығармашылықпен қолдана білумен, оқу қызметін жобалаумен, өз қызметінің тиімділігі мен нәтижелерін талдаумен, білім беру процесін ұйымдастыру әдістемесін әзірлеу және өз технологиясын құру іскерлігімен сипатталады [7]. Технологиялық құзіреттілік келесі компоненттерден тұрады:

– кәсіби («Көркем еңбек» білім беру саласындағы құзіреттілік, сондай-ақ болашақ көркем еңбек мұғалімінің әртүрлі технологиялық міндеттерді шешу қабілеті);

– когнитивті (болашақ технология мұғалімінің «Көркем еңбек» білім беру саласы шеңберінде өздігінен білім алумен айналысу, Шығармашылық конструкторлық қызметті жүзеге асыру қабілеті);

– аналитикалық (болашақ көркем еңбек мұғалімінің технологиялық іс-әрекетке және әртүрлі технологиялық міндеттерді орындауға егжей-тегжейлі талдау жүргізу қабілеті);

– аксиологиялық (болашақ көркем еңбек мұғалімінің еңбекқорлықты тәрбиелеу қабілеті);

– әдістемелік (болашақ көркем еңбек мұғалімінің қабілеті оқу процесін жеке ерекшеліктерді ескере отырып жоспарлаған жөн);

– рефлексивті (болашақ көркем еңбек мұғалімінің өзінің педагогикалық қызметін талдай білу);

– бағалау (болашақ көркем еңбек мұғалімінің орындалған жұмысының сапасын анықтау қабілеті);

– әлеуметтік (орындалған жұмыстардың әлеуметтік маңыздылығын көрсете білу).

Жалпы технологиялық құзіреттілікті қалыптастыру үшін білім беру мазмұны ғана емес, сонымен қатар болашақ көркем еңбек мұғалімінің критериялы және деңгейлік сипаттамаларға сәйкестігі ерекше маңызды [9]. Жалпы технологиялық құзіреттілікті қалыптастыру мәселесі бойынша зерттеулерді талдау ғалымдар көбінесе технологиялық құзіреттілікті өндірістік, педагогикалық немесе басқа нақты технологиялар тұрғысынан қарастыратындығын көрсетеді. Шарипова Э. Ф. технологиялық құзіреттілік құрылымында әртүрлі пәндік бағыттағы технологиялық қызметтің инвариантты ерекшеліктерін көрсететін жалпы технологиялық құзіреттіліктің негізгі компоненті ретінде бөлу қажет деп санайды. Сонымен қатар, болашақ технология мұғалімдерінің жалпы технологиялық құзіреттілігі болашақ технология мұғалімінің жеке қасиеттері мен қасиеттерінің жиынтығы ретінде түсініледі, бұл оған технологиялық принциптерге сәйкес әртүрлі пәндік бағыттағы трансформациялық қызметті ұйымдастыруға, өз қызметінде заманауи трансформациялық технологияларды игеруге және тиімді пайдалануға мүмкіндік береді [8].

Болашақ мұғалімді кәсіби білікті маман ретінде дайындауда бірқатар критерийлер үлкен маңызға ие:

1 Болашақ Көркем еңбек мұғалімінің кәсіби құндылығы, ол университетте бүкіл оқу барысында оқыту формалары арқылы жүзеге асырылады: Жалпы кәсіптік және пәндік дайындық пәндері бойынша дәріс, семинар, зертханалық және практикалық сабақтар, өзіндік жұмыс.

2 Оқытылатын пәндер мен таңдау курстарының жиынтығы. Базалық және элективті курстардың пәндерін оқу кезінде студенттер ғылыми зерттеулерді, өзіндік жұмыстарды және т. б. орындайды.

3 Студенттердің білім деңгейі ғылыми-әдістемелік жұмыстың сапасына байланысты.

Болашақ Көркем еңбек мұғалімін педагогикалық қызметке кәсіби және құндылықты тәрбиелеу. Непогода Л. И. пікірі бойынша болашақ технология мұғалімінің технологиялық құзіреттілігінің қалыптасу көрсеткіштері: кәсіби қызметтің теориялық негіздерін білу; іскерлік қарым-қатынас мәдениетін меңгеру; кәсіби қызметтің шығармашылық бағыты; Кәсіби қызметтің практикалық негіздерін меңгеру; кәсіби-маңызды қасиеттер; кәсіби қызметке қызығушылық [9].

Демек, бұл студенттердің жалпы технологиялық құзіреттіліктерін қалыптастыру процесінде өзіндік жұмысын ұйымдастырудың технологиялық тәсілі, жоғарыда келтірілген тәсілдердің негізгісі болып табылады және қойылған мақсаттарға кепілдік берудің ең оңтайлы әдістерін іздеуге бағытталған.

Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың негізгі қағидасы оның тиімділігін қамтамасыз ету, студенттердің педагогикалық ойлау қабілетін дамыту, тәуелсіз шешімдер қабылдау, үздіксіз білім берудің негізін қалау болып табылады. Төменгі курстардағы өзіндік жұмыс, ең алдымен, оқу жұмысының дәстүрлі формалары аясында алған білім мен дағдыларды кеңейтуге және шоғырландыруға, жоғары курстарда – кәсіби қызметті дамытуға бағытталған. Сондықтан болашақ кәсіби мамандардың өзіндік жұмысының әдістемелік кешендері өзін-өзі тану, өзін-өзі басқару, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тану қағидаттарына сүйене отырып жасалуы керек. Проект әдісінің теориясы мен практикасы әдіс педагогикалық процестің тұтастығын қамтамасыз ететіндігін, болашақ Көркем еңбек мұғалімінің тұлғасын оқытуды, тәрбиелеуді және дамытуды бірлікте жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін, оның өзін-өзі тәрбиелеуге оң мотивация жасайтындығын көрсетеді. Болашақ кәсіби оқыту педагогының жалпы технологиялық құзіреттілігін қалыптастыру: құзіреттілік тапшылығын анықтау; диагностика нәтижелеріне сәйкес келетін және кедергілерді жеңуге, қиындықтарды жоюға бағытталған жеке даму траекториясын модельдеу; болашақ кәсіби оқыту педагогының жалпы технологиялық құзіреттілігін қалыптастыруды сүйемелдеудің жеке оқу-әдістемелік жиынтығын анықтау сәтінен басталады.

Қарастырылып отырған мәселенің маңыздылығын, күрделілігі мен жан-жақтылығын ескере отырып, болашақта дараланған оқу-әдістемелік кешендерді әзірлеу және енгізу негізінде болашақ кәсіби оқыту мұғалімінің жалпы технологиялық құзіреттілігін қалыптастыру бойынша жұмысты жалғастырған жөн. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде «Зерттеу

жұмыстарын ұйымдастыру және жүргізу», «Оқушыларды кәсіптік даярлау жүйесіндегі оқытудың заманауи технологиялары», «Оқыту мен оқытудағы инновациялық тәсілдер» және басқа да пәндерді оқу процесінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындауының барлық кезеңдерінде олардың қызметін сүйемелдейтін дидактикалық құралдар осындай кешендер ретінде пайдаланылады, олар жобаны орындаумен аяқталады.

Студенттердің жобаларды, дараланған оқу-әдістемелік кешендерді дайындау кезінде жасайтын өзіндік жұмысы олардың зияткерлік дамуындағы маңызды сәт болып табылады. Студенттердің өзіндік жұмысы байыпты және тұрақты мотивация болған жағдайда ғана мүмкін болады. Күшті ынталандырушы фактор-әрі қарай тиімді кәсіби қызметке дайындық. Студенттердің өзіндік жұмысының тиімділігі көбінесе оны бақылаудың белсенді әдістерінің болуымен анықталады. Мұндай технология ретінде біздің ЖОО тәжірибесінде бағалаудың электрондық жүйесі, сондай-ақ студент пен оқытушыға білім беру қызметінің субъектілері ретінде әрекет етуге мүмкіндік беретін оқытудың балдық-рейтингтік жүйесі пайдаланылады. Студенттердің өзіндік жұмысы кез-келген кәсіби қызметке қолданылатын әмбебап құзіреттіліктің бір түрі. Студенттердің өзіндік жұмысы жалпы технологиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған оқу және ғылыми-зерттеу қызметі сияқты қарастырылады.

Қорытынды

Тапдау нәтижесінде өздік жұмыстың тиімділігіне, егер ол оқу процесінің негізгі элементтерінің бірі болып табылса және басқарудың мынадай қағидаттарына сүйенсе, қол жеткізілетінін көрсетті: студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыруға оқытушылардың бірлігі қағидаты; студенттердің аудиториялық және аудиториядан тыс жұмысының жүйелілігі мен дәйектілігі қағидаты; зерттелетін объект туралы білімді тереңдетудің диалектикалық шығармашылық-іздірету стилі қағидаты; өздік жұмыстың ұжымдық және жеке нысандары мен тәсілдерін ұтымды үйлестіру қағидаты; оқу міндеттерін даралау; шығармашылық кәсіби ойлауды дамыту принципі.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Хотунцев, Ю. Л.** Проблема формирования технологической культуры учащихся. – Педагогика. – 2006.
- 2 **Харченко, В. В., Шабалина, Е. П.** Формирование технологической компетенции будущего учителя технологии. Модернизация профессионально-педагогического образования: тенденции, стратегия, зарубежный опыт. Материалы международной научно-практической конференции; 13–15

октября 2014 года. – Барнаул : АлтГПА, 2014. ISSN 1991-5497. Мир науки, культуры, образования. – № 1 (50). – 2015.

- 3 **Манько, Н. Н.** Технологическая компетентность педагога. Школьные технологии. – 2002.
- 4 **Штейнберг, В. Э.** Дидактические многомерные инструменты : Теория, методика, практика. – М. : Народное образование, 2002.
- 5 **Вербицкий, А. А.** Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М. : Высш. шк., 1991.
- 6 **Хуторской, А. В.** Педагогическая инноватика. – М. : Академия, 2008.
- 7 **Горбунов, В. Н.** Технологическая компетентность учителя технологии и предпринимательства с точки зрения самоменеджмента. Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2010,
- 8 **Шарипова, Э. Ф.** Формирование технологической компетенции будущих учителей технологии. Непрерывное технологическое образование в условиях инновационного развития России. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – М. : МПГУ, 2010.
- 9 **Непогода, Л. И.** Формирование профессионально-технологической компетенции учащихся старшего школьного возраста в образовательном процессе. Автореферат диссертации ... кандидата педагогических наук. – Смоленск, 2008.
- 10 **Готтинг, В. В.** Кәсіптік білім беру мұғалімінің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру: дисс. ... канд. пед. ғылымдар. – Қарағанды, 2008. – 132 б.

References

- 1 **Khotuntsev, Yu. L.** Problema formirovaniya tekhnologicheskoy kul'tury uchashchikhsya. [Khotuntsev Yu.L. The problem of the formation of the technological culture of students]. – Pedagogika. – 2006.
- 2 **Kharchenko, V. V., Shabalina, Ye. P.** Formirovaniye tekhnologicheskoy kompetentsii budushchego uchitelya tekhnologii. Modernizatsiya professional'no-pedagogicheskogo obrazovaniya: tendentsii, strategiya, zarubezhnyy opyt. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii; [Kharchenko V.V., Shabalina E.P. Formation of the technological competence of the future technology teacher. Modernization of vocational pedagogical education: trends, strategy, foreign experience] 13-15 oktyabrya 2014 goda. – Barnaul : AltGPA, 2014. – ISSN 1991-5497. Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – № 1 (50). – 2015.
- 3 **Man'ko, N. N.** Tekhnologicheskaya kompetentnost' pedagoga. Shkol'nyye tekhnologii. [Technological competence of the teacher. School technology] 2002

4 **Shteynberg, V. E.** Didakticheskiye mnogomernyye instrumenty: Teoriya, metodika, praktika. [Didactic multidimensional tools: Theory, methodology, practice]. – Moscow : Narodnoye obrazovaniye, 2002.

5 **Verbitskiy, A. A.** Aktivnoye obucheniye v vysshey shkole: kontekstnyy podkhod. [Active Learning in Higher Education: A Contextual Approach]. – Moscow : Vyssh. shk., 1991.

6 **Khutorskoy, A. V.** Pedagogicheskaya innovatika. [Pedagogical innovation]. – Moscow : Akademiya, 2008.

7 **Gorbunov, V. N.** Tekhnologicheskaya kompetentnost' uchitelya tekhnologii i predprinimatel'stva s tochki zreniya samomenedzhmenta. [Gorbunov V. N. Technological competence of a teacher of technology and entrepreneurship in terms of self-management] Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova. – 2010

8 **Sharipova, E. F.** Formirovaniye tekhnologicheskoy kompetentsii budushchikh uchiteley tekhnologii. Nepreryvnoye tekhnologicheskoye obrazovaniye v usloviyakh innovatsionnogo razvitiya Rossii. [Formation of technological competence of future technology teachers. Continuous technology education in the context of innovative development in Russia] Materialy Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – Moscow : MPGU, 2010.

9 **Nepogoda, L. I.** Formirovaniye professional'no-tekhnologicheskoy kompetentsii uchashchikhsya starshego shkol'nogo vozrasta v obrazovatel'nom protsesse. [Formation of vocational and technological competence of senior schoolchildren in the educational process] Avtoreferat dissertatsii ... kandidata pedagogicheskikh nauk. – Smolensk, 2008.

10 **Gotting, V. V.** Kәсіptіk bіlіm beru mұғalimіnіn ak parattyk, - tekhnologiyalyk, k ызыrettilіgін k аlyptastyru: [Formation of information technology competence of a teacher of vocational education] diss. ... kand. ped. gylymdar. – Karagandy, 2008. – 132 b.

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*З. Е. Шағатаева¹, А. А. Жолдасбеков², Е. К. Сарбасов³

^{1,2}Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент;

³Жетысуский университет имени И. Жансугурова, Республика Казахстан, Талдыкорган.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ»

В статье рассматриваются основные подходы к определениям «технологическая компетенция» и «общетехнологическая компетенция», которые в современных условиях организации учебного процесса высших учебных заведениях, зависят от новых методов и средств обучения педагога к самостоятельному труду обучающегося. В связи с этим, рассматривается самостоятельная работа студентов как главный фактор формирования технологической, соответственно общетехнологической компетенции. Определение технологической деятельности часто путают с понятием технологии. В связи с этим мы считаем, что при определении технологической компетентности следует выделить ключевую составляющую общей технологической компетентности, которая включает технологическую деятельность в разных сферах. Технологическая компетенция определяет понятие приобретения навыков, знаний, умений решать аналогичные профессиональные задачи с использованием определенных технологий. Анализ учебных планов и рабочих программ по специальности показал, что в настоящее время технологическая компетентность учителей профессионального образования осуществляется по элективной дисциплине «Технология обработки материалов», что пока недостаточно для требуемого уровня технологической компетентности будущих учителей профессионального образования. В этой статье мы показали, что она открывает эту тему.

Ключевые слова: самостоятельная работа, будущий педагог, общетехнологическая компетентность.

*Z. E. Shagataeva¹, A. A. Zholdasbekov², E. K. Sarbasov³

^{1,2}M. Auezov South Kazakhstan State University, Republic of Kazakhstan, Shymkent;

³I. Zhansugurov Zhetysu University, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan.

Material received on 09.09.21.

**THE FORMATION OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE
OF FUTURE TEACHERS OF SPECIALITY
«PROFESSIONAL TRAINING»**

The article discusses the main approaches to the definitions of «Technological competence» and «General technological competence», which in modern conditions of the organization of the educational process in higher educational institutions, depends on new methods and means of teaching the teacher to independent work of the student. In this regard, the independent work of students is considered as the main factor in the formation of technological, respectively, general technological competence. The definition of technological activity is often confused with the concept of technology. In this regard, we believe that when defining technological competence, it is necessary to highlight the key component of general technological competence, which includes technological activities in different areas. Technological competence defines the concept of acquiring skills, knowledge, and abilities to solve similar professional problems using certain technologies. Analysis of curricula and work programs in the context of specialization showed that at present the technological competence of teachers of vocational education is based on the elective discipline «Technology of materials processing», which is the main goal of the curriculum. In this article, we have shown that she covers this topic.

Keywords: independent work, future teacher, general technological competence.

SRSTI 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/YNHT3628>

***A. D. Kariyev, Ye. N. Agranovich, T. B. Baynazarova,
L. Ye. Ageyeva, Yu. B. Iminova**

Kazakh National Women's Teacher Training University,
Republic of Kazakhstan, Almaty

**ABOUT DEVELOPMENT OF SKILLS OF ELEMENTARY
CLASSES TEACHERS TO PEDAGOGICALLY SUPPORT
THE RESEARCH (PROJECT) ACTIVITY OF STUDENTS**

An analysis of the literature and the practice of forming a teacher's own skills to organize and accompany research (project) activities indicates significant difficulties that he encounters in his daily activities. The insufficient level of scientific and theoretical knowledge, methodological and methodological training does not allow the teacher to successfully set and independently solve the problems of accompanying students in the educational process. Many teachers experience significant difficulties in organizing and supporting research activities: initiating and defining a research topic, formulating a scientific apparatus, preparing tools for collecting information and conducting an experiment. The article substantiates the conditions for the development of teacher's skills to organize and carry out pedagogical support of research and project activities of primary school students.

These conditions contribute to the formation of these skills of a primary school teacher, especially since the system of continuous teacher education provides significant opportunities for this. The described work carried out based on the ideas of cooperation pedagogy, stimulating productive interaction of community members, which contributes to the development of the qualities necessary for pedagogical support of students' activities.

Keywords: pedagogical support, research activity, project activity, primary school teacher, teacher's professional development.

Introduction

The objective need to update educational activities, which is focused not on the process, but on the results obtained, means the need to form in the trainees the skills and abilities of not only educational, but also project and research activities,

etc. This is not about mastering individual techniques, approaches, methods inherent in design and research, but on the holistic mastery of these activities at a level that allows students to independently implement them. Such results clearly stated in the regulatory documents of the Republic of Kazakhstan. In particular, they indicate that it is necessary to ensure «the formation ... of the foundations of the culture of research and project activities and the skills of development, implementation and public presentation by students of the results of research, a subject or interdisciplinary educational project aimed at solving a scientific, personal and (or) social significant problem» [1].

Investigating the issues of support of research (project) activities, V. N. Varaksin focuses on cooperation, joint activities of participants in the pedagogical process, motivation to achieve personal goals, as well as creative activity, which «being a qualitatively new direction in interpersonal communication, generates information that contributes to the modification of life in cooperation» [2].

In a study by Simonova G. I. and etc. the role of social adaptation in pedagogical support of educational activities is noted, where the leading goal of pedagogical support is the organization of interrelated activities of specialists of educational institutions and students [3].

Psychological and pedagogical aspects of student support, discussed in the article by Zeleeva V. P. and etc. suggest an integrated approach to the choice of methods and techniques for supporting the development of the personality of students based on the principle of continuity, taking into account age characteristics and the previous experience of students [4].

Pozdeeva S. I. considers pedagogical support as intensive involvement in meaningful activities aimed at improving results [5].

Thus, in the psychological and pedagogical literature, various approaches to the problem of pedagogical support of research (project) activities of students are widely considered.

Materials and methods

This article substantiates the pedagogical conditions that ensure the development of skills in supporting research activities among elementary school teachers. The solution of theoretical problems provided based on anthropological, systemic, project-oriented and personality-oriented approaches.

Models of pedagogical support known from the literature represent it as a process with a certain structure, which contains functional components (theoretical-methodological, information-analytical, technological, managerial, etc.) [3] or stages of the process under consideration [4]. However, not all teachers have the knowledge and skills to accompany the project and research activities of students.

Therefore, it is necessary to develop a model that substantively determines the conditions that are necessary for the formation of the teacher's ability to organize and pedagogically accompany such student activities.

The normative and legal basis of the pedagogical conditions formed by the state educational standard and other normative documents. Analytical and theoretical methods made it possible to develop conceptual foundations for the development of teachers 'skills pedagogically accompany students' research activities. The literature on the research problem studied and analyzed, sociological methods and mathematical data processing used.

Results and discussion

It decided that the pedagogical conditions that represent the considered processes of purposeful development of primary school teachers be based on the basic factors of human development, specifying and differentiating them, taking into account the specific specifics of this process. These basic factors represent the three foundations of development - community, consciousness and activity. «They are universal ways of being a person, ways of his life ... all three grounds mutually suppose each other ... they are both consequences and preconditions of each other, while maintaining their very specificity» [6].

For the formation of the required skills, three groups of conditions are required that ensure coordinated development:

- consciousness of the primary school teacher;
- activities of primary school teachers;
- community of primary school teachers.

Let's take a look at each of these groups.

The first group of conditions.

First of all, we note that as part of the conditions that ensure the development of the consciousness of a primary school teacher, conditions are necessary that initiate and support the understanding of the value-semantic foundations of pedagogical support of students, as well as the professional knowledge and skills necessary for this. After all, it is the values based on which the teacher's activity is realized that determines its content, as well as the essence of the «human image» of each participant [7, 8].

This means that, using the possibilities of the field of personal autonomy, the development of consciousness realized as an open process, open to new challenges formed in the external environment. At the same time, challenges can also arise because of the teacher's understanding of the insufficiency of his resources to resolve the current problem situation. However, the openness of consciousness does not make it possible to realize the challenges coming from within, because this requires the closeness of consciousness, its ability to concentrate, not to react

to external influences. At the same time, the closed consciousness cannot be aware of external challenges. After all, «the mind, for whatever reason, borrowed nothing from the mass of ideas widespread among mankind, ... isolated from the human family and completely withdrawn into itself, inevitably falls into greater decline, the more self-willed was his own activity» [9].

Consequently, the development of the teacher's consciousness can occur only then, this development is realized as some optimally open and at the same time optimally closed process. Note that such development allows teachers to assess the proportionality of existing knowledge, skills and forces with the tasks to solve.

The second group of conditions.

The optimal state of any person, his subjective well-being ensured if he could be himself in his life and activity, i.e. lives and acts in accordance with his inner world. The personality of a subjectively prosperous person is a multilevel system of his properties, qualities, energies. This provides a person not only stability in life, but also his individual originality. A subjectively successful person takes his values, his feelings seriously and considers his activities as a significant opportunity for development, as a process during which he can learn, grow and improve.

Therefore, in order for this development to be effective, conditions are necessary for the activities of the participants to be productive. Indeed, precisely such activity can become the source and space for the development of each participant.

In the process of his development, only man himself can and should be his subject. After all, the developing person acts as the basis and active principle, the mechanism of his development. Knowing himself and the surrounding reality, seeking to reveal and comprehend everything that happens, he determines what needs to change in himself, what needs to be mastered, what needs to be done in the surrounding reality?

However, it is impossible somewhere, for example, in the system of general or higher education, or when raising the qualifications of a teacher, simply declare (appoint) a teacher as a subject of development. It is possible to become a subject only thanks to the conscious mastering of the subject position by a person, his acceptance of the responsibilities of the subject and the corresponding responsibility for the results [10].

At the same time, in reality, there is a discrepancy between the need to develop teachers and their needs in terms of professional growth. Therefore, most teachers indicate methodological developments as the most necessary type of sources that help them in their work and allow them to improve its quality. This means that in the minds of most teachers, the meaning of development is to replenish their

knowledge and methods of activity. In addition, in their practice, they use ready-made and proven techniques and methods.

Mastering the subject position by teachers means the need to ensure the subject-subject nature of their interaction with members of the organizational group, experts and tutors. Therefore, for the effective development of the skills of primary school teachers to accompany the activities of students, it is necessary to create the conditions necessary for the formation and maintenance of the subject-subject nature of the activities of all teachers participating in development courses in the spaces of their educational and design activities, as well as their practice. This will support the development of teachers' ability to cooperate, initiative, the ability constructively resolve conflict situations, and will form the creative nature of joint activities.

At the same time, accompanying the project and research activities of students in the space of their practice, primary school teachers will create conditions for students to master the subject position. In addition, participation in the management of joint activities, in determining its direction, content, methods and forms, as well as in assessing the products obtained, will form in students the qualities necessary for future subjects of the country's economic and social development.

The concept of «joint activities» used to characterize various phenomena. Sometimes this called a set of individual acts of communication. The composition of such a set is not stable; the functional and role positions of the participants not been formed. As a joint activity, a relatively stable structure is also determined, including interrelated acts of communication, in which the functional-role positions of the participants are not fixed. Joint activity also realized as the interaction of the participants, during which the corresponding functional-role positions formed, not necessarily personified and fixed. At the same time, a full-fledged joint activity is a stable interconnected dynamic structure, which implemented by participants with well-defined functional-role positions [2, 11]. Such a structure is the result of the coordination of actions aimed at its definition, and, at the same time, the condition for the flexibility of its restructuring in the process of activity. It is this kind of activity that makes it possible successfully develop new skills of teachers. Therefore, it is necessary to create the conditions necessary for the formation and maintenance of a full-fledged joint activity of teachers participating in this activity.

The third group of conditions.

The interaction of developing people can provide not only the formation, development, but also the destruction, transformation and replacement of «some forms of compatibility, unity, co-existence with other forms - more complex, higher level of development ... Development is a dynamic transformation of systems of connections and relations into co-existence existential community in the processes

of socialization (identification of a person with others) and individualization (isolation of a person in the community) »[10].

Thus, to ensure the real development of primary school teachers, it is necessary to create conditions conducive to the formation and improvement of the co-existence community in which all participants interact. After all, the co-existence community in education is both a source of development and a subject of education [12].

Collaborative educational activities, in which primary school teachers develop, carried out within the framework of a sequence of classes in special courses. The conditions that created in these classes should allow each participant in the activity to feel himself the subject of everything that happens, to act as a subject who understands his role in it. Ideally, each lesson acquires not a routine, but an eventful character and becomes a significant event for the participants, a time of their life in a space in which they acquire new meanings.

Consequently, in order to ensure such development of primary school teachers, which is aimed at the formation of the skills to pedagogically accompany the research (project) activities of students, it is necessary to create conditions that allow, instead of the sequence of traditional training sessions, to form a system of meetings, during which participants gain a unique experience of full-fledged «living» of various educational events. As a result, classes in the courses become a natural meeting place for the personality of each participant and society, a place for productive resolution of everyday contradictions. Educational activity gains the opportunity to focus both on the individual and on society [13].

Further, in the table, the processes that provide the conditions described above and lead to the development of teachers' skills to carry out pedagogical support of students' activities presented.

Table – Processes that provide conditions for the development of primary school teachers and the formation of their skills to carry out pedagogical support of the project and research activities of students

Subsystem	Pedagogical conditions	Interconnection of subsystems
I Formation of value-semantic foundations of pedagogical support for primary school teachers	Conditions necessary for the activities of the participants to be productive	Provide teachers with a real understanding of the highest standards of professional activity, their acceptance and adherence to them, contribute to the reflective development of changes in the mind of the teacher.
	Conditions for initiating and supporting the comprehension of the value-semantic foundations of pedagogical support of students	

II Promoting the optimal development of consciousness of primary school teachers)	Conditions necessary for the formation and maintenance of the subject-subject character	allow the participants to satisfy their need to search for opportunities in a new way to be defined in changed circumstances, ensure the optimal development of the consciousness of each teacher, make it possible to adjust the degree of subjectivity of his participation in joint activities, allow to optimize the degree of openness of his consciousness, contribute to maintaining or optimally necessary expansion of the field of personal autonomy ...
	Conditions that ensure the development of the participant's consciousness as an optimally open and at the same time optimally closed process	
	Conditions conducive to maintaining and optimally expanding the field of personal autonomy	
III Ensuring full-fledged joint activities that are meaningful to its participants	Conditions necessary for the formation and maintenance of full-fledged joint activities of the participants	implemented in the context of a full-fledged joint activity, in which the teacher feels himself to be a creative principle, an acting force that transforms not only educational reality, but also his own consciousness, provide an opportunity for the teacher to actively participate in the processes taking place in the co-existence community of the participants, to influence the joint activity and the quality of the results obtained. At the same time, teachers' readiness for changes, the ability to reassess values, and the ability to act together in new situations of an uncertain future formed.
	Conditions that allow, instead of traditional training sessions, to form a system of meetings where various educational events are «lived»	
	Conditions conducive to the formation, development and improvement of a co-bitter community in which all participants interact	

Conclusions

In the course of the theoretical part of the study, the pedagogical conditions of the process developed, which ensure the formation of teachers' skills to carry out pedagogical support for the project and research activities of students, which implemented in the courses of professional and personal development of teachers. These conditions contain three functional subsystems, thanks to which the target orientation of the courses provided. At the same time, the conditions implemented that are necessary for the formation and development of the teacher's ability to organize and pedagogically accompany the specified activities of students. The teachers' understanding of the needs and motives of their development updated. The need for new competencies as their educational goals in active joint activities

realized. The formation by the participants of its various forms supported. Monitoring of joint activities carried out, allowing assessing the degree of its development by the participants. The influence of participants on the course of joint activities and on the results obtained ensured the process of mastering new experience, developed in the course of development courses, comprehended.

The developed pedagogical conditions allow organizing courses of professional and personal development for teachers of various specializations. At the same time, the specifics of the accompanied students who carry out design and research (for example, primary school students) taken into account in the topics of their developments and in their content.

In the second (experimental) part of the study, the following tasks solved:

1) develop a program of courses for professional and personal development aimed at developing the skills of primary school teachers to carry out pedagogical support for the project and research activities of students;

2) carry out approbation of the developed program and evaluate the effectiveness of the completed approbation;

3) develop methodological recommendations that provide an opportunity to replicate the experience of organizing courses, during which the skills of primary school teachers are formed to carry out pedagogical support of the project and research activities of students.

Present the results of the experimental part of the study in a separate article.

This article was prepared as part of the implementation of the scientific project «Formation of the skills of primary school teachers to pedagogically accompany the research (project) activities of primary school students», supported by a grant from the Kazakh National Women's Pedagogical University for 2020-2021. (Order No. 347 dated 10/14/2020).

References

1 Государственный общеобязательный стандарт начального образования от 31.10.2018. – № 604. – [Электронный ресурс]. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> (Дата обращения: 21.12.2020).

2 **Вараксин, В. Н.** Совместная деятельность педагога и студентов как механизм саморазвития // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 3-2. – С. 134–136.

3 **Simonova, G. I., Utemov, V. V., Moskvina, A. S.** Logical Structure of Pedagogical Support of Students' Social Adaptation // Eurasian Journal of Analytical Chemistry, 2017. – № 12(7b). – P.1107-1115. – DOI: 10.12973/ejac.2017.00236a

4 **Zeleeva, V. P., Bykova, S. S., Varbanova, S.** Psychological and pedagogical support for students' adaptation to learning activity in high science school // International Society of Educational Research. – 2016. – № 11(3). – P. 151–161. doi: 10.12973/ijese.2016.299a

5 **Поздеева, С. И.** К проблеме вовлечения преподавателей в научно-исследовательскую деятельность // Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical Review. – 2021. – №1 (35). – С. 92–96.

6 **Слободчиков, В. И.** Очерки психологии образования / издание второе, переработанное и дополненное. – Биробиджан : Изд-во БГПИ, 2005. – 272 с.

7 **Гринёва, Е. А., Давлетшина, Л. Х.** К вопросу о сущности понятий «духовность», «нравственность», «духовно-нравственный потенциал» // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 1. – [Электронный ресурс]. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=8458> (Дата обращения: 14. 10.2020).

8 **Зинченко, В. П.** Посох Осипа Манделъштама и Трубка Мамардашвили. К началам органической психологии. – М. : Новая школа, 1997. – 336 с.

9 **Чаадаев, П. Я.** Статьи и письма. – М. : Современник, 1989. – 621 с.

10 **Слободчиков, В. И., Исаев, Е. И.** Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе : Учебное пособие для вузов. – М. : Школьная пресса, 2000. – 416 с.

11 Образовательное содержание совместной деятельности взрослых и детей в школе: управление и становление. Книга 7 / Под ред. Г.Н. Прокументовой, С.И. Поздеевой. – Томск, 2015. – 288 с.

12 **Слободчиков, В. И.** Событийная образовательная общность – источник развития и субъект образования // Ученые записки Педагогического института Саратовского государственного университета им. Н. Г. Чернышевского. Сер. Психология. Педагогика. – Т. 3. – № 2 (10). – 2010. – С. 3–8.

13 **Новиков, А. М.** Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. – М. : Эгвес, 2000. – 272 с.

References

1 Gosudarstvennyj obshcheobyazatel'nyj standart nachal'nogo obrazovaniya ot 31.10.2018, № 604. [The state mandatory standard of primary education of 31.10.2018, No. 604] – [Electronic resource]. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> (Data obrashcheniya: 21.12.2020).

2 **Varaksin, V. N.** Sovmestnaya deyatel'nost' pedagoga i studentov kak mekhanizm samorazvitiya [Joint activity of a teacher and students as a

mechanism of self-development] // Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2014. – № 3–2. – P. 134–136.

3 **Simonova, G. I., Utemov. V. V., Moskvin, A. S.** Logical Structure of Pedagogical Support of Students' Social Adaptation // Eurasian Journal of Analytical Chemistry. – 2017. – № 12(7b). – P. 1107–1115. – DOI: 10.12973/ejac.2017.00236a

4 **Zeleeva, V. P., Bykova, S. S., Varbanova, S.** Psychological and pedagogical support for students' adaptation to learning activity in high science school // International Society of Educational Research. – 2016. – № 11(3). – P. 151-161. doi: 10.12973/ijese.2016.299a

5 **Pozdeeva, S. I.** K probleme вовлечениа преподавателей v nauchno-issledovatel'skuyu deyatel'nost' [On the problem of involving teachers in research activities] // Nauchno-pedagogicheskoe obozrenie. – Pedagogical Review, 2021. – №1 (35). – P. 92-96.

6 **Slobodchikov, V. I.** Oчерки психологии образования / izdanie второе, переработанное и дополненное [Essays on the psychology of education / second edition, revised and supplemented]. – Birobidzhan : Izd-vo BGPI, 2005. – 272 p.

7 **Grinyova, E. A., Davletshina, L. H.** K voprosu o sushchnosti ponyatij «duhovnost'», «nравstvennost'», «duhovno-nравstvennyj potencial» [On the question of the essence of the concepts «spirituality», «morality», «spiritual and moral potential»] // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya, 2013. – № 1. – [Electronic resource]. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=8458> (data obrashcheniya: 14. 10.2020).

8 **Zinchenko, V. P.** Posoh Osipa Mandel'shtama i Trubka Mamardashvili. K nachalam organicheskoy psihologii [Osip Mandelstam's staff and Mamardashvili's Pipe. To the beginnings of organic psychology]. – M. : Novaya shkola, 1997. – 336 p.

9 **Chaadaev, P. Ya.** Stat'i i pis'ma [Articles and letters]. – M. : Sovremennik, 1989. – 621 p.

10 **Slobodchikov, V. I., Isaev, E. I.** Psihologiya razvitiya cheloveka: razvitie sub'ektivnoj real'nosti v ontogeneze [Psychology of human development: the development of subjective reality in ontogenesis] : Uchebnoe posobie dlya vuzov. – M. : SHkol'naya pressa, 2000. – 416 p.

11 **Obrazovatel'noe soderzhanie sovmestnoj deyatel'nosti vzroslyh i detej v shkole: upravlenie i stanovlenie** [Educational content of joint activities of adults and children at school: management and formation]. Kniga 7 / Pod red. G. N. Prozumentovoj, S. I. Pozdeevoj. – Tomsk, 2015. – 288 p.

12 **Slobodchikov, V. I.** Sobytijnaya obrazovatel'naya obshchnost' – istochnik razvitiya i sub'ekt obrazovaniya [Event-based educational community – a source of development and a subject of education] // Uchenye zapiski Pedagogicheskogo

instituta Saratovskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. G. Chernyshevskogo. Ser. Psihologiya. Pedagogika. T. 3. № 2 (10). 2010. S. 3-8.

13 **Novikov, A. M.** Rossijskoe obrazovanie v novej epohe [Russian education in the new era] / Paradoksy naslediya, vektory razvitiya. – M. : Egves, 2000. 272 s.

Material received on 09.09.21.

**А. Д. Қариев, Е. Н. Агранович, Т. Б. Байназарова, Л. Е. Агеева Ю. Б. Иминова* Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы. қ. Материал 09.09.21 баспаға түсті.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК (ЖОБАЛЫҚ) ІС-ӘРЕКЕТІН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ БІЛІГІН ДАМУ ТУРАЛЫ

Әдебиеттерді талдау және мұғалімнің ғылыми (жобалық) іс-шараларды ұйымдастыру және сүйемелдеу дағдыларын қалыптастыру тәжірибесін қалыптастыру оның күнделікті қызметінде кездесетін маңызды қиындықтарды көрсетеді. Ғылыми-теориялық білімнің, әдістемелік және әдістемелік дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі мұғалімге білім беру процесінде студенттермен бірге жүретін мәселелерді ойдағыдай қойып, өз бетімен шешуге мүмкіндік бермейді. Көптеген оқытушылар ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыруда және қолдауда айтарлықтай қиындықтарға тап болады: зерттеу тақырыбын бастау және анықтау, ғылыми аппарат құру, ақпарат жинау құралдары мен эксперимент жүргізу. Мақалада мұғалімнің бастауыш сынып оқушыларының ғылыми-зерттеу және жобалық іс-әрекеттерін педагогикалық қолдауды ұйымдастыру және жүзеге асыру дағдыларын дамыту шарттары негізделеді.

Бұл жағдайлар бастауыш мектеп мұғалімінің осы дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, әсіресе өмір бойы педагогикалық білім беру жүйесі бұған айтарлықтай мүмкіндіктер береді. Сипатталған жұмыс студенттердің іс-әрекетін педагогикалық қолдау үшін қажетті қасиеттерді дамытуға ықпал ететін қоғамдастық мүшелерінің өндірістік өзара әрекетін ынталандыратын ынтимақтастық педагогикасы идеялары негізінде жүзеге асырылады.

Кілтті сөздер: педагогикалық қолдау, зерттеу қызметі, жобалық қызмет, бастауыш сынып мұғалімі, мұғалімнің кәсіби дамуы.

*А. Д. Қариев, Е. Н. Агранович, Т. Б. Байназарова, Л. Е. Агеева, Ю. Б. Иминова
Казахский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 09.09.21.

О РАЗВИТИИ УМЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИ СОПРОВОЖДАТЬ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ (ПРОЕКТНУЮ) ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ

Анализ литературы и практики формирования собственных умений учителя организовать и сопровождать исследовательскую (проектную) деятельность свидетельствует о значительных трудностях, с которыми он сталкивается в своей повседневной деятельности. Недостаточный уровень научно-теоретических знаний, методологической и методической подготовки не позволяет учителю успешно ставить и самостоятельно свои решать задачи сопровождения учащихся в учебно-воспитательном процессе. Многие учителя испытывают значительные затруднения при организации и сопровождении исследовательской деятельности: инициации и определении темы исследования, формулировании научного аппарата, подготовки инструментария для сбора информации и проведении эксперимента. В статье обоснованы условия для развития умений учителя организовывать и осуществлять педагогическое сопровождение исследовательской и проектной деятельности учащихся начальной школы.

Данные условия способствуют формированию указанных умений учителя начальной школы, тем более что система непрерывного педагогического образования предоставляет для этого существенные возможности. Описываемая работа осуществляется на основе идей педагогики сотрудничества, стимулирующих продуктивное взаимодействие участников общности, которое способствует развитию качеств, необходимых для педагогического сопровождения деятельности учащихся.

Ключевые слова: педагогическое сопровождение, исследовательская деятельность, проектная деятельность, учитель начальных классов, профессиональное развитие педагога.

МРНТИ 14.31.07

<https://doi.org/10.48081/TRXC3615>

***С. А. Нурғалиева¹, М. Н. Койшибаев², Н. Б. Мирманов³,
К. С. Камзаева⁴, А. У. Керейбаева⁵**

¹Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова,
Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск;

^{2,3,4,5}Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда

К ВОПРОСУ ОБ ЭТИЧЕСКОМ РЕГУЛИРОВАНИИ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассмотрены вопросы этического регулирования научных исследований в системе высшего образования. Обосновывается идея о том, что рассмотрение этических вопросов, связанных с научными исследованиями, становится все более сложным процессом, особенно в отношении исследований с участием человека. Результаты исследования подчеркивают, что соблюдение этики научных исследований в области образования, всегда считалось острой проблемой в различных странах, где существуют многочисленные профессиональные исследовательские и экспертные ассоциации.

Свои выводы авторы настоящей статьи делают также на основании данных Комитета по статистике. Новизна исследования состоит в том, что в статье авторы уделяют особое внимание формированию казахстанской системы обеспечения исследовательской честности. Обращается внимание на то, что большая часть экспертов отмечает, что для достижения общественного доверия и признания обществом ценности научных исследований необходимо создать интегрированную комплексную систему обеспечения защиты, которая включает институциональную основу, процессы экспертизы научно-исследовательских проектов, исследователей. Все члены научного сообщества должны взять на себя ответственность за этическое выполнение исследований, за обеспечение уважения участников исследования и их защиту от потенциального ущерба

Ключевые слова: этика, этическое регулирование, научные исследования, комитет по этике, высшая школа.

Введение

Успешная интеграция в Болонский процесс диктует вузам Казахстана необходимость переориентации проведения научных исследований в соответствии с международными стандартами [1]. В этой связи, В. В. Варава отмечает, что «...этическое знание становится важнейшим компонентом для всей стратегии высшего образования. Следовательно, актуальность регуляции этики для научных исследований в настоящее время несомненна» [2].

Б. Г. Юдин, доктор философских наук, профессор, член.-корр. РАН считает, что «...актуальность проблемы добросовестного проведения исследований является одним из следствий того, что результаты научных исследований занимают все более заметное место в самых разных сферах жизни человека и общества. Традиционно наука рассматривалась как самокорректирующаяся система: считалось, что нарушения, допущенные тем или иным исследователем, достаточно быстро будут выявлены его коллегами. А это значит, что они не принесут большого вреда науке – неприятности постигнут главным образом самого нарушителя.

Тревогу вызывает лавинообразный рост обнаруженных случаев плагиата, фальсификаций и фабрикаций научных результатов. При этом достаточно скоро выяснилось, что традиционные механизмы борьбы с исследовательской недобросовестностью далеко не всегда оказываются эффективными, что подчас и коллеги исследователя, допускающего нарушения, и учреждение, в котором он работает, склонны «не замечать» такие нарушения. В силу этого обстоятельства даже выявление случаев недобросовестного проведения исследований представляется непростой задачей, для решения которой необходимы серьезные целенаправленные усилия. В этой связи во многих странах формируются государственные и общественные структуры, призванные реагировать на такого рода случаи» [3].

Необходимо отметить, что в настоящее время и в Казахстане усилился интерес к этическому образованию. Например, внимание заслуживает «Этический кодекс исследователей образования», подготовленный Казахстанским обществом исследователей в области образования в сотрудничестве с Высшей школой образования Назарбаев Университета. Цель Кодекса – создание предпосылок к формированию казахстанской системы обеспечения исследовательской честности путем формулирования основных характеристик наиболее важного его компонента – этики исследований на примере сферы образования [4].

Совершенно очевидно, что вопрос о месте этики в системе высшего образования ставится сегодня довольно остро. Цель данного исследования – рассмотреть вопросы этического регулирования научных исследований в системе высшего образования.

Материалы и методы

Анализ психолого-педагогической литературы был осуществлен аксиоматическим методом как одним из способов дедуктивного построения теорий, при котором: формируется система основных терминов науки; из этих терминов образуется множество аксиом (постулатов) – положений, не требующих доказательств и являющихся исходными, из которых выводятся все другие утверждения данной теории по определенным правилам [5].

Результаты и обсуждение

По данным Комитета по статистике в настоящее время в Казахстане научные исследования и разработки осуществляют 386 организаций, в которых работают 21843 человек, в том числе непосредственно исследователей 17124 человека. Это сухие статистические данные. Как показывают наши опросы, даже в научном сообществе мы мало знаем о том, как живут научные организации, какие реализуют проекты, с какими трудностями и проблемами ежедневно сталкиваются казахстанские ученые.

В этой связи, авторы настоящего исследования проанализировали деятельность зарубежных исследовательских ассоциаций.

Было выявлено, что обобщение принципов и механизмов этического регулирования исследований в области образования представляется на сайтах двух международных ассоциаций:

1 «Международной ассоциации исследований в образовании» (WERA)» – это ассоциация крупных национальных, региональных и международных специализированных исследовательских ассоциаций, занимающихся продвижением исследований в области образования как научной и научной области. WERA предпринимает инициативы, которые носят глобальный характер и, таким образом, выходят за рамки того, что любая ассоциация может выполнить в своей стране, регионе или области специализации. Ассоциации-члены работают вместе над решением таких вопросов, как наращивание потенциала и интереса к исследованиям в области образования, продвижение политики и практики исследований в области образования, а также содействие использованию и применению исследований в области образования во всем мире [6].

2 «Европейской ассоциации исследований в области образования» (EERA). Целью «Европейской ассоциации исследований в области образования» (EERA) является продвижение высококачественных

образовательных исследований на благо образования и общества. Высококачественные исследования не только признают свой собственный контекст, но также признают более широкие транснациональные контексты с их социальными, культурными и политическими сходствами и различиями. Данные ассоциации создали электронные открытые репозитории кодов научной этики в области образования, препринтов публикаций по данной проблематике [7].

Таким образом, в большинстве развитых стран созданы специальные комитеты по этике исследований в области образования.

По результатам исследования было выявлено, что в практике работы отдельных казахстанских университетов также созданы комитеты по этике. Например, локальный Биоэтический комитет (далее – ЛЭК) НАО «Медицинского университета Астана» является совещательным органом, осуществляющим защиту прав, безопасности и благополучия испытуемых и исследователей, а также этическую и нравственно-правовую оценку материалов научных исследований, объектами которых являются человек или животное. Комитет руководствуется в своей деятельности этическими принципами Хельсинкской декларации Всемирной Медицинской Ассоциации, отраженными в Государственном стандарте по надлежащей клинической практике и нормативных правовых актах (Закон РК «О науке», ГОСО РК 5.01.024-2008 «Научно-исследовательская работа») Республики Казахстан. Основной целью Комитета является мониторинг и организация консультирования по вопросам этических норм при проведении научных исследований [8].

Этический комитет факультета медицины и здравоохранения Казахского национального университета имени Аль-Фараби был создан в 2016 году и был зарегистрирован в Офисе США по исследованиям с участием человека (IRB00010790 al-Farabi Kazakh National University IRB #1). За 2016-2018 гг. Этическим комитетом было рассмотрено свыше 40 исследовательских проектов, как международных организаций, так и сотрудников, докторантов и магистрантов КазНУ имени аль-Фараби. Летом 2018 года Этический Комитет был включен в структуру факультета и медицины и здравоохранения. Цель Этического комитета: Защита здоровья и благополучия лиц, участвующих в исследованиях, создание гарантий их безопасности и соблюдение основных прав [9].

Отечественными исследователями Б. Е. Сарымсаковой и С. Б. Саусаковой был проведен мониторинг и дана оценка качеству этической экспертизы научных исследований путем изучения текущего состояния системы этической экспертизы в Республике Казахстан по

основным элементам: состав и структура, администрирование, управление, обучение членов. По результатам мониторинга деятельности локальных комиссий по биоэтике можно судить о соответствии организации работы комиссий основным требованиям. Степень соответствия варьирует как между институтами, так и по ряду требований. Наиболее высокой является степень соответствия по составу и структуре, наиболее слабой – по вопросам административной поддержки и обучению членов локальных комиссий по биоэтике. Исследователи резюмируют, что существует необходимость дальнейшего совершенствования системы этической экспертизы в высших учебных заведениях, научно-исследовательских институтах и научных центрах Министерства здравоохранения Республики Казахстан [10].

По мнению Б. Е. Сарымсаковой, «основные проблемы в деятельности этических комиссий в стране делятся на две категории: вызовы системного характера, а также проблемы, возникающие на институциональном и индивидуальном уровнях. В Казахстане, как и во многих других странах, инфраструктура в области биоэтики весьма ограничена: недостаточно экспертов, образовательных программ, биоэтических комитетов, общественных дискуссий и правовых механизмов» (рисунок 1) [11].

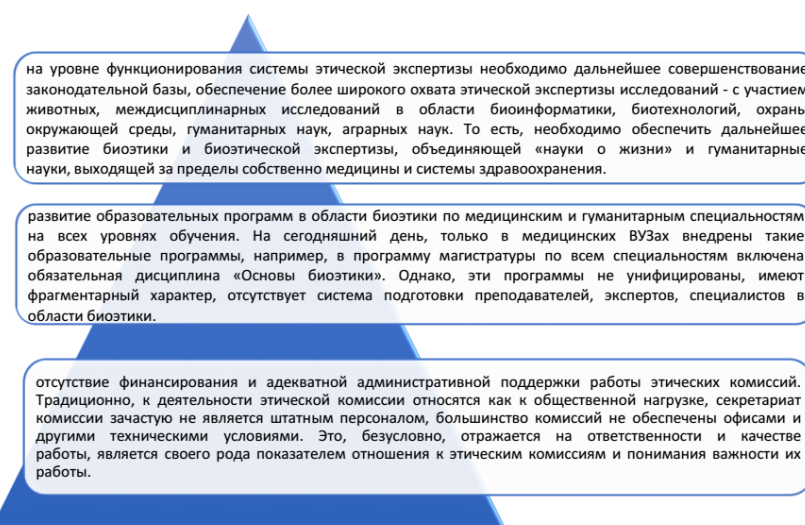

Рисунок 1 – Схема основных проблем в деятельности этических комиссий

Таким образом, рассмотрение этических вопросов, связанных с научными исследованиями, становится все более сложным процессом, особенно в отношении исследований с участием человека. Для достижения общественного доверия и признания обществом ценности научных исследований необходимо создать интегрированную комплексную систему обеспечения защиты, которая включает институциональную основу, процессы экспертизы научно-исследовательских проектов, исследователей, а также спонсоров/доноров, которая бы соответствовала самым высоким научным и этическим нормам и принципам. Все члены научного сообщества должны взять на себя ответственность за этическое выполнение исследований, за обеспечение уважения участников исследования и их защиту от потенциального ущерба [12].

Заслуживает внимание и мнение исследователей А. С. Каракушиковой, А. Р. Мустафиной, Т. А. Кудайбергеновой, С. Ш. Шаяхметова и Г. С. Садвакасовой [13] о том, что «...академическая репутация университета станет главным критерием для глобального престижа не только вуза, но и целой страны. Сильный потенциал этического регулирования научных исследований нужен вузам для реализации перспектив Великой Хартии университетов, к которой присоединились вузы Казахстана.

Великая Хартия университетов положила начало формированию единого европейского образовательного пространства и предопределила развитие таких позитивных перспектив высшего образования как автономия университетов, демократические принципы управления, академические свободы студентов, свобода в научных исследованиях, неразделимость преподавания и исследования. Система этического регулирования научных исследований университета может рассматриваться как эффективный механизм для реализации этих перспектив».

Выводы

Наше исследование было посвящено вопросам этического регулирования научных исследований в системе высшего образования. Научные исследования в системе высшего образования должны быть интегрированы в образовательный процесс, а их проведение требует соблюдения международных требований по их этическому регулированию. В сегодняшних условиях стремительного распространения информации вузам следует помнить о том, что информация о неэтичности исследований проводимых даже в признанном на мировом уровне университете распространяется по всему миру мгновенно, что делает вуз неконкурентоспособным и лишает его международного признания. Сильный потенциал этического регулирования

научных исследований нужен вузам для дальнейшей реализации обязательств по Болонскому процессу.

Таким образом, результаты исследования подчеркивают, что актуальность проблемы соблюдения этики научных исследований в области образования считается острой проблемой в различных странах, в том числе и в Казахстане, где существуют многочисленные профессиональные исследовательские и экспертные ассоциации.

Список использованных источников

1 **Каракушикова, А. С., Мустафина, А. Р., Кудайбергенова, Т. А., Шаяхметов, С. Ш., Садвакасова, Г. С.** Развитие экспертного потенциала этического регулирования научных исследований – важное условие перехода вуза в статус исследовательского университета в Казахстане [Текст] // «Известия НАН РК. Серия биологическая и медицинская». – 2012. – № 5. – С. 61

2 **Варава, В. В.** Этика и образование. Проблемы и перспективы воспитания в высшей школе [Текст] // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Проблемы высшего образования. – 2008. – № 1. – С. 45–51. – [Электронный ресурс]. URL: <https://rucont.ru/efd/518620>

3 **Юдин, Б. Г.** О добросовестности в научных исследованиях. Институт Философии Российской Академии Наук. Круглый стол по проблемам добросовестности в науке. 31 марта 2015 г. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://iphras.ru/page20560929.htm>

4 **Этический кодекс исследователей образования Казахстана.** [Текст]. Первое издание. – Нур-Султан : Казахстанское общество исследователей в области образования. – 2020. – 68 с.

5 **Просветова, Т. С.** Методология и методы психолого-педагогических исследований: учебное пособие [Текст]. – Воронеж : ВГПУ, 2006. – 210 с. – [Электронный ресурс]. URL: <https://docplayer.com/38943010-Lekciya-3-tema-ispolzovanie-metodov-nauchnogo-poznaniya-osnovnye-ponyatiya-metodologiya-priznaki-nauchnogo-metoda-nablyudenie-eksperiment-indukciya.html>

6 Впервые исследовательский проект КФУ поддержан Всемирной ассоциацией исследователей в области образования WERA. – [Электронный ресурс]. URL: <https://kpfu.ru/psychology/vpervye-issledovatel'skij-proekt-kfu-podderzhan.html>

7 **Заир-Бек, Е. С.** Проблема Этического кодекса профессии в международной практике образования [Текст] // Письма в Эмиссия. Оффлайн (The Emissia.Offline Letters): электронный научный журнал. – 2014. – № 2

(февраль). ART. 2160. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.emissia.org/offline/2014/2160>.

8 Комитет биоэтический: Комитет биоэтический (этический комитет, комиссия) – социальный. – [Электронный ресурс]. URL: <https://medic-studio.ru/komitet-bioeticheskij-komitet-bioeticheskij-eticheskij-komitet-komissiya-soczialnyj.html>

9 История комитета. – [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kaznu.kz/ru/19774/page/>

10 **Сарымсакова, Б. Е., Саусакова, С. Б.** Результаты мониторинга деятельности локальных этических комиссий в высших учебных заведениях и научных организациях министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2018 год [Текст] // Journal of Health Development. – 2019. – № 1 (30). – [Электронный ресурс]. URL: [http://jhdkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20\(2019\).pdf](http://jhdkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20(2019).pdf)

11 Система этической экспертизы биомедицинских исследований в Казахстане: реалии и перспективы [Текст] // Journal of Health Development. – 2019. – №1(30). – С. 6. – [Электронный ресурс]. URL: [http://jhdkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20\(2019\).pdf](http://jhdkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20(2019).pdf)

12 **Саусакова, С. Б.** Алгоритм аккредитации этических комиссий в Республике Казахстан: пошаговое внедрение [Текст] // Вестник науки и образования. – 2016. – №9(21). – [Электронный ресурс]. URL: https://dekanat.unecon.ru/DOCS/stud_files/321967/%C2%CD%CE_9_%2821%29.pdf

13 **Каракушикова, А. С., Мустафина, А. Р., Кудайбергенова, Т. А., Шаяхметов, С. Ш., Садвакасова, Г. С.** Развитие экспертного потенциала этического регулирования научных исследований – важное условие перехода вуза в статус исследовательского университета в Казахстане [Текст] // «Известия НАН РК. Серия биологическая и медицинская». – 2012. – № 5. – С. 57–63.

References

1 **Karakushikova, A. S., Mustafina, A. R., Kudajbergenova, T. A., Shajahmetov, S. Sh., Sadvakasova, G. S.** Razvitie jekspertnogo potentsiala jeticheskogo regulirovaniya nauchnyh issledovanij – vazhnoe uslovie perehoda vuza v status issledovatel'skogo universiteta v Kazahstane [Development of the expert potential of ethical regulation of scientific research is an important condition for the transition of a university to the status of a research university in Kazakhstan] [Текст]. «Известия НАН РК. Серия биологическая и медицинская». – 2012. – № 5. – С. 61.

2 **Varava, V. V.** Jetika i obrazovanie. Problemy i perspektivy vospitaniya v vysshej shkole [Ethics and education. Problems and prospects of education in higher education] [Текст]. Vestnik VGU. Serija: Problemy vysshego obrazovaniya. – 2008. – № 1. – P. 47–51. – [Electronic resource]. URL: <https://rucont.ru/efd/518620>

3 **Judin, B. G.** O dobrosovestnosti v nauchnyh issledovanijah [Conscientiousness in scientific research. Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences]. Institut Filosofii Rossijskoj Akademii Nauk. Kruglyj stol po problemam dobrosovestnosti v nauke. 31 marta 2015 g. – [Electronic resource]. URL: <https://iphras.ru/page20560929.htm>

4 Jeticheskij kodeks issledovatelej obrazovaniya Kazahstana [Ethical Code of Education Researchers of Kazakhstan]. [Текст] Pervoe izdanie. – Nur-Sultan: Kazahstanskoe obshhestvo issledovatelej v oblasti obrazovaniya. - 2020. – 68 p.

5 **Prosvetova, T. S.** Metodologija i metody psihologo-pedagogicheskikh issledovanij: uchebnoe posobie [Methodology and methods of psychological and pedagogical research: textbook] [Текст]. – Voronezh : VGPU, 2006. – 210 p. – [Electronic resource]. URL: <https://docplayer.com/38943010-Lekciya-3-tema-ispolzovanie-metodov-nauchnogo-poznaniya-osnovnye-ponyatiya-metodologiya-priznaki-nauchnogo-metoda-nablyudenie-eksperiment-indukciya.html>

6 Vpervye issledovatel'skij proekt KFU podderzhan Vsemirnoj associaciej issledovanij v oblasti obrazovaniya WERA [For the first time, a KFU research project was supported by the World Association for Educational Research WERA]. – [Electronic resource]. URL: <https://kpfu.ru/psychology/vpervye-issledovatel'skij-proekt-kfu-podderzhan.html>

7 **Zair-Bek, E. S.** Problema Jeticheskogo kodeksa professii v mezhdunarodnoj praktike obrazovaniya [The problem of the Code of Ethics of the profession in international education practice] [Текст]. Pis'ma v Jemissija. Offlajn (The Emissia. Offline Letters): jelektronnyj nauchnyj zhurnal. – 2014. – № 2 (fevral'). ART. 2160. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.emissia.org/offline/2014/2160>.

8 Комитет биоэтический: Комитет биоэтический (этический комитет, комиссия) – социальный [Bioethical committee: Bioethical committee (ethics committee, commission) - social]. – [Electronic resource]. URL: <https://medic-studio.ru/komitet-bioeticheskij-komitet-bioeticheskij-eticheskij-komitet-komissiya-soczialnyj.html>

9 Istorija komiteta. [History of the committee]. – [Electronic resource]. URL: <https://www.kaznu.kz/ru/19774/page/>

10 **Sarymsakova, B. E., Sausakova, S. B.** Rezul'taty monitoringa dejatel'nosti lokal'nyh jeticheskikh komissij v vysshih uchebnyh zavedenijah i nauchnyh organizacijah ministerstva zdavoohranenija Respubliki Kazahstan

za 2018 god [Results of monitoring the activities of local ethical commissions in higher educational institutions and scientific organizations of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan for 2018] [Tekst]. Journal of Health Development. – 2019. – №1 (30). – [Electronic resource]. – URL: [http://jhdzkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20\(2019\).pdf](http://jhdzkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20(2019).pdf)

11 Sistema jeticheskoy jekspertizy biomedicinskih issledovanij v Kazahstane: realii i perspektivy [The system of ethical review of biomedical research in Kazakhstan: realities and prospects] [Tekst]. Journal of Health Development. – 2019. – №1(30). – P. 6. – [Electronic resource]. – URL: [http://jhdzkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20\(2019\).pdf](http://jhdzkz.org/gallery/volume%201.%20number%2030%20(2019).pdf)

12 **Sausakova, S. B.** Algoritm akkreditacij jeticheskikh komissij v Respublike Kazahstan: poshagovoe vnedrenie [Algorithm for accreditation of ethical commissions in the Republic of Kazakhstan: step-by-step implementation] [Tekst]. Vestnik nauki i obrazovaniya. – 2016. – № 9 (21). – [Electronic resource]. URL: https://dekanat.unecon.ru/DOCS/stud_files/321967/%C2%CD%CE_9_%2821%29.pdf

13 **Karakushikova, A. S., Mustafina, A. R., Kudajbergenova, T. A., Shajahmetov, S. Sh., Sadvakasova, G. S.** Razvitie jekspertnogo potenciala jeticheskogo regulirovaniya nauchnyh issledovanij – vazhnoe uslovie perehoda vuza v status issledovatel'skogo universiteta v Kazahstane [Development of the expert potential of ethical regulation of scientific research is an important condition for the transition of a university to the status of a research university in Kazakhstan] [Tekst]. «Izvestija NAN RK. Serija biologicheskaja i medicinskaja». – 2012. – № 5. – P.57-63

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*С. А. Нурғалиева¹, М. Н. Қойшибаев², Н. Б. Мирманов³, К. С. Камзаева⁴, А. У. Керейбаева⁵

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.;
^{2,3,4,5}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ЭТИКАЛЫҚ РЕТТЕУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Мақалада жоғары білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеулерді этикалық реттеу мәселелері қарастырылған. Ғылыми қоғамдастықтың өзінде жүзеге асырылатын ғылыми қызметтің этикалық өзін-өзі реттеуімен қатар, реттеу міндеттерін ғылым мен қоғам арасындағы қатынастардағы шиеленістердің көзі болып табылатын билік органдары жиі қабылдайды деген ой негізделген. Оның аса маңызды компонентінің негізгі сипаттамаларын – білім беру саласы мысалындағы зерттеулер этикасын қалыптастыру жолымен зерттеушілік адалдықты қамтамасыз етудің қазақстандық жүйесін қалыптастыруға алғышарттар жасау туралы ой бекітіледі. Зерттеу барысында аксиоматикалық әдіс қолданылды – теорияларды дедуктивті құру тәсілдерінің бірі. Бұл тәсіл бойынша ғылымның негізгі терминдерінің жүйесі қалыптасады; осы терминдерден көптеген аксиомалар (постулаттар) пайда болады – дәлелдемелерді қажет етпейтін және бастапқы болып саналатын ережелер, олардан белгілі бір ережелерге сәйкес осы теорияның барлық басқа тұжырымдары алынады. Зерттеу нәтижелері білім беру саласындағы ғылыми зерттеулердің этикасын сақтау әр түрлі елдерде, оның ішінде көптеген кәсіби зерттеу және сараптамалық қауымдастықтар бар Қазақстанда әрдайым өткір мәселе болып саналатынын атап көрсетеді.

Кілт сөздер: этика, этикалық реттеу, ғылыми зерттеулер, этика комитеті, жоғары мектеп.

*S. Nurgaliyeva¹, M. N. Koishibaev², N. B. Mirmanov³, K. S. Kamzaeva⁴, A. U. Kereibayeva⁵

¹S. Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;
^{2,3,4,5}Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.
Material received on 09.09.21.

ON THE ETHICAL REGULATION OF RESEARCH IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

This article discusses the ethical regulation of scientific research in the system of higher education. The idea that along with the ethical self-regulation of scientific activity, which is carried out within the scientific community itself, the tasks of regulation are often taken over by the authorities, which is a source of tension in the relationship between science and society, was proved. It is argued that creating prerequisites for the formation of the Kazakhstani system of research integrity by formulating the main characteristics of its most important component – research ethics on the example of the sphere of education. The axiomatic method – one of the ways of deductive construction of theories was used, in which: a system of the basic terms of science is formed; these terms form a set of axioms (postulates) – statements that do not require proof and are the initial ones, from which all other statements of this theory are deduced according to certain rules. The results of the research emphasize that compliance with research ethics in the field of education, has always been considered a serious problem in various countries, including Kazakhstan, where there are numerous professional research and expert associations.

Keywords: ethics, ethical regulation, scientific research, ethics committee, higher education.

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

МРНТИ 14.15.01

<https://doi.org/10.48081/EZBK5485>

Ж. Д. Абдуллаева, Ж. Е. Абдыхалыкова

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

СТУДЕНТТЕРДІҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Жоғары білім беруді интернационалдандыру идеясын іске асырудың негізгі нысаны студенттердің халықаралық академиялық ұтқырлығын дамыту болып саналады. Интернационализация жоғары білім беру жүйесінің ынталандырушы факторы, университеттерді студенттер үшін бәсекелесуге, инновациялық халықаралық бағдарламаларын, ағылшын тіліндегі курстарды, курикулумдарды (curriculum) әзірлеуге, білім беруді инновациялық бағытта дамуына мәжбүрлейді.

Студенттердің академиялық ұтқырлығы білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың факторы және құралы ретінде қарастырылады, жоғары білім беру сапасының кепілі, құзыретті кадрлардың қалыптасуына ықпал етеді. Академиялық ұтқырлық студенттің субъективтілігімен, дербестігімен байланысты, шетелдік білім алу нәтижесінде білім алушылардың кәсіби құзіреттілігін дамытуға бағытталған.

Сол себепті, мақалада студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың отандық және шетелдік тәжірибесі (Германия, Қытай, АҚШ, Жапония, Австралия және т.б.), соңғы білім беру жүйесіндегі өзгерістерге сай қабылданған қадамдары жан жақты талданды, өзіндік ерекшеліктері мен дамуының жолдары анықталды. Студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың дамуының механизмдері мен формаларын, құқықтық-нормативтік негіздерін, кезеңдерін, салыстырмалы талдау арқылы алынған

нәтижелер, өз кезегінде академиялық ұтқырлық бағыты бойынша отандық білім берудің «әлсіз» және «күшті» тұстарын көруге, осы бағыттағы білім сапасын арттырудың теориялық және практикалық негізі болуға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: жоғары білім беру жүйесі, мамандарды кәсіби даярлау, академиялық ұтқырлық, шетелдік тәжірибе, халықаралық академиялық ұтқырлық, мәдениетаралық алмасу.

Кіріспе

Әлемнің көптеген елдерінде студенттер санының қарқынды ұлғаюы жаһандану жағдайында жоғары білім мен ғылымның дамуының басты факторы болуда. Сандық көрсеткіштерге жүгінсек, ЮНЕСКО статистика институтының болжамдарына сәйкес, егер де 1970 жылдары әлемде үш деңгейлі білім беру жүйесінде шамамен 29 миллион студент болса, 2000 ж. – 100 млн, 2005 ж. – 139 млн, 2010 ж. – 181 млн, 2012 ж. – 196 млн, 2025 жылы үш деңгейлі білім беру жүйесі студенттерінің саны 263 млн-ға дейін ұлғаяды. Студенттер санының жыл сайын артуы, ғылым мен білімнің жедел дамуына, соның ішінде академиялық ұтқырлыққа едеуір ықпалын тигізеді.

Студенттердің академиялық ұтқырлығы –білім беру субъектісі мәдениетаралық және кәсіби дамуының стратегиясын анықтау үшін саналы түрде қолданатын мотивациялық және құндылықтық қатынастардың, танымдық операциялардың, кәсіби құзыреттіліктің, ұйымдастырушылық, белсенділік пен рефлексивтік дағдылардың жиынтығын бейнелейтін тұлғаның интегративті сапасы [1].

Мысалы, АҚШ, Канада, Австралия, Жаңа Зеландия елдерінде білім беру қызметтері экспорт ретінде дамып, университеттер халықаралық брендке айналып, экономиканың дамуының негізгі секторы дәрежесіне жеткен. Енді жаһандық ойынға Азия елдері белсенді қосылуда: ҚХР, Сингапур, Гонконг, Малайзия. АҚШ-тың тәжірибесі, дамушы және еуропалық елдерден ғалымдар мен профессорларды белсенді түрде жұмысқа тартуда. Сол себептен, «Американдық университет – орыс профессорлары Қытай студенттеріне сабақ беретін орын» деген тұжырымдаманың болуы кездейсоқ емес [2].

Шетелдік студенттердің санының үнемі ұлғаюымен ерекшелетін әлемдік білім беру орталықтарын шетелдік тәжірибелерін қарастыру, біздің зерттеу жұмысымызда ерекше қызығушылық тудырады, себебі, оны зерделеу арқылы студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың даму тетіктері мен формаларын, дамытудың құқықтық негіздерін салыстырмалы талдау арқылы академиялық ұтқырлық бойынша отандық білім беру сапасын арттыра аламыз.

Материалдар мен әдістер

Мақалада студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың шетелдік және отандық тәжірибесін анықтау мақсатында ретроспективті, жүйелік, ұғымдық-терминологиялық талдау, тарихи-аналитикалық әдіс, синтез, индукция, дедукция, нақтылау, салыстыру, модельдеу, қорыту теориялық әдістері, нормативтік-құқықтық құжаттарды талдау, саралау эмпирикалық әдістері, шетелдік университеттердің, академиялық ұтқырлық ұйымдарының мәліметтері бойынша web-сайттарын тікелей қазақ тіліне аудару, талдау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың озық шетелдік тәжірибесі ретінде Германия, Қытай, АҚШ, Жапония, Австралия және т.б. мемлекеттері таңдалынып алынды.

Германияның тәжірибесін қарастыратын болсақ, онда студенттердің академиялық ұтқырлығы XIV ғасырда алғашқы университеттердің құрылуымен байланысты және 20 ғасырға дейін кең таралған құбылыс болмады. XIV ғ. – XX ортасына дейінгі – студенттердің академиялық ұтқырлығының пайда болу кезеңі. Екінші кезеңде (20 ғасырдың ортасы – 1980 жж.), DAAD бағдарламасы арқылы ішкі академиялық ұтқырлық өсуі байқалды. Үшінші кезең, 1980 жылдан қазіргі кезге дейін, Германияда екі жақты (ішкі және сыртқы) Болон декларациясына қол қою Германия мен оған қатысушы елдердің академиялық ұтқырлық бағдарламасы айтарлықтай дамуына әсер етті. Германияның білім заңында академиялық ұтқырлықты дамытудың нормативтік-құқықтық базасы үш деңгейде ұсынылады: халықаралық, аймақтық және институционалдық. Академиялық ұтқырлық ұғымын анықтаудың түрлі тәсілдерін зерттей келе, шетелдік білім беру жүйесінде халықаралық академиялық ұтқырлық (international academic mobility), трансұлттық немесе транс шекаралық ұтқырлық (transnational/cross-border mobility) немесе Эразмус бағдарламаларының негізінде жіктеледі деген қорытындыға келдік. Неміс педагогикасында академиялық ұтқырлықтың әлеуметтік жағдайларын қамтамасыз ету бойынша зерттеулер орын алуда. Германия қазіргі таңда ішкі және сыртқы академиялық ұтқырлығы теңдестірілген елдің үлгісі. Британ Кеңесінің болжамдары негізінде халықаралық студенттік ұтқырлық бойынша АҚШ, Ұлыбритания, Австралия, Германия мен Канада 2025 жылға қарай бойынша көшбасшылықты жалғастырады.

Ресейде ішкі халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша жетекші позицияға ТМД елдері, сыртқы халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша – Қытай, Вьетнам және Моңғолия елдері кіреді.

Бүгінде ішкі халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша көшбасшылар – АҚШ, сыртқы халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша – Қытай. Сонымен қатар қабылдаушы елдердің көшбасшылары ағылшын тілінде сөйлейтін елдер (АҚШ және Ұлыбритания) болуда. Академиялық ұтқырлық бағдарламаларына магистратура деңгейіндегі студенттер көбірек қатысуда [3].

Соңғы онжылдықта академиялық ұтқырлықтың ішкі және сыртқы көрсеткіштерінің өсу қарқынымен Қытай тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша, 2010 жылдан 2018 жылға дейін Қытайда оқитын шетелдік студенттердің саны шамамен 70 мыңнан 120 мың адамға дейін өсті, ал шетелдік университеттерде оқитын қытай студенттерінің саны -285 мыңнан 850 мың адамға дейін өсті, ал 1978 жылы бұл көрсеткіш тек 860 адамды құрады.

Академиялық ұтқырлықтың өсуіне байланысты, Қытай университеттері халықаралық рейтингтерге қарқынды енуде. Сонымен, в «QS World University Rankings» әлем университеттері рейтингісіне сәйкес 2018 жылғы Қытайдың 39 жоғары оқу орындары топ-600 жетекші қатарына кірді, себебі «QS World University» көрсеткішінің бір саласына студенттердің, профессор оқытушы құрамының академиялық ұтқырлығына байланысты есептеледі.

Академиялық ұтқырлықты дамытудың өзектілігі «Қытайда оқыту үдерісін 2020 жылға дейінгі жоспары», Ұлы Жібек жолы елдерінің «Бір белбеу – бір жол» халықаралық ынтымақтастық жобасында, Қытайдың ресми үкіметтік құжаттарында жарияланған.

Қытайдағы студенттер мен оқытушылардың академиялық ұтқырлығының дамуына тарихи (конфуций философиясы, алғашқы халықаралық оқу орындарын құру, реформалау); саяси (мемлекетті дамыту саясаты, мемлекеттің әлемдік экономикаға интеграциясы, жоғары білім беруді дамытудың басымдығы); экономикалық (елдің экономикалық әлеуетін дамыту, сапаны арттыру); педагогикалық (білім беру қызметін экономикалық өнім ретінде қарастыру, халықаралық ынтымақтастық, білім беруді интернационалдандыру) алғышарттар жатады.

Соңғы 10 жылдағы Қытай мемлекеті «жұмсақ күш» саясатын жүзеге асыра отырып, әлемнің басқа елдерінде білім берудің, саяси және мәдени құндылықтардың өзіндік моделін дамытуға ұмтылады. «Қытай көпірі» (Chinese Bridge Project) жобасын іске асыру арқылы қытай тілін шет тілі ретінде үйрену, қытай тілі оқытушыларын даярлау, шетелдік университеттерде Конфуций институттарын құру және олардың жұмыс істеуі сияқты бастамаларды қамтыды [4].

Мысалы, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-де Конфуций орталығы жұмыс атқарады. Орталықты қаржылық жағынан Қытай мемлекеті қамтамасыз етеді. Жұмыстың мақсаты – Қазақстан-Қытай ынтымақтастығы саласындағы мәдени және ғылыми іс-шараларды, қытай тілі мен мәдениеті курстарын, HSK және HSKK қытай тілдерінде тестілеуді, Қытайда тағылымдамаларды ұйымдастыру арқылы Қазақстан мен Қытай арасындағы достық пен өзара түсіністікті нығайту.

АҚШ мемлекеті әлемдік жоғары білім беру жүйесінде академиялық ұтқырлық бойынша алдыңғы қатарда. Себебі, білім беру саясатына сай шетелдік студенттердің АҚШ-тың университеттерінде білім алуы, олардың санының өсуіне ақпараттық, қаржылық қолдау көрсетуде. Мысалы, «Education USA» (<https://educationusa.state.gov/>) атты шетелдік студенттерге арналған арнайы веб-сайт жабдықталып, онда басқа елдің білімгерлері үшін ұсынылып отырған АҚШ департаментінің арнайы академиялық ұтқырлық бағдарламалары (Opportunity Funds Program, Education USA Academy, MOOC Camp, Education USA Training, Institutes, Competitive College Clubs, NeXXt Scholars Initiative), оларға қол жеткізудің әрбір қадамдары толығымен көрсетілген, сайтта онлайн кеңесшілер кез келген әлемнің студенттің сұрағына жауап беруге дайын <https://educationusa.state.gov/us-higher-education-professionals/special-programs>.

АҚШ-тың ЖОО-да студенттердің академиялық ұтқырлығын дамыту келесі тұғырларға сәйкес жүргізіледі: «өмір бойы білім алу» (lifelong learning); студентке бағдарланған тұғыр (student-centered); тәжірибеге бағдарланған тұғыр (work-based learning); «ашық білім беру» (open education) тұғыры; кредиттік (credit-hour-based); модульдік (module-based)[5].

АҚШ сыртқы академиялық ұтқырлық бойынша әлемде бірінші қатардағы елдердің бірі. Мысалы, АҚШ-тың Колумбия университетінің тәжірибесін талдау студенттерді осы университетке оқуға жіберетін негізгі елдер мен географиялық аумақтарды атауға мүмкіндік берді: Қытай (халықаралық студенттердің жалпы санының 18,3 %). Оңтүстік Корея (9,7 %), Канада (8,2 %), Үндістан (7,4 %), Франция (3,8 %), Африка (2,7 %), Еуропа (25,6 %), Азия (51,1 %), Латын Америкасы және Кариб бассейні елдері (8,1), Орта Шығыс (3,4%), Солтүстік Америка (7,7 %), Океания (1,5 %).

Оған қоса, АҚШ-та академиялық ұтқырлық бағдарламасымен білім алған студенттердің санына жылдық статистика жүргізіледі.

Education USA (<https://educationusa.state.gov/>) веб сайтында соңғы 7 жылғы академиялық ұтқырлыққа қатысқан студенттердің статистикалық көрсеткіштері беріледі. Мысалы, 2020 Пакистан мемлекетінен келіп білім алған студенттердің саны 7939 болса, керісінше, АҚШ-тан Пакистанға барған

студенттердің саны 7. 2020 жылы Қазақстаннан Американың академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан студенттердің саны 2091 болса, АҚШ-тан Қазақстанға келіп білім алған студенттердің саны – 49. Мұндай мәліметтер әрбір ел бойынша көрсетілген, бұл ақпарат жалпы білім беру субъектілерінің таңдау жасауына ықпал ететін құнды ақпарат деп ойлаймыз.

Education USA (<https://educationusa.state.gov/>) веб сайты тек шетелдік студенттерге ғана арналмаған, онда АҚШ-тың студенттеріне басқа елдердің білім беру жүйесінің сонылығы мен ерекшеліктері, білім беру терминологиясы, тіпті ата-аналарға да қажетті ақпарат жүйеленген. Сонымен қатар, әрбір шетелдік мемлекеттің білім беру жүйесі туралы жалпы мағлұмат, жоғары білім беру жүйесінің құрылымы, бағалау жүйесі, және сол мемлекеттегі Education USA координаторларының электрондық поштасы, байланысу контактілері көрсетілген. Демек, берілген бір сайт арқылы ұйымдастырылған статистикалық мәліметтер, студентке қажетті ең маңызды ақпарат, академиялық ұтқырлықты дамытуға өзіндік үлесін қосатынын аңғарамыз.

NAFSA-ның (АҚШ–тың халықаралық білім беру ассоциациясы) соңғы талдауы көрсеткендей (<https://www.nafsa.org/>), американдық колледждер мен университеттерде оқитын шетелдік студенттердің білім алуы елдің экономикасының дамуына 38,7 миллиард доллар қаражат түсіріп, 2019-2020 оқу жылында АҚШ өндірісінде 415 996 адамды жұмыспен қамтамасыз еткен <https://www.nafsa.org/about/about-nafsa/mission-vision-values>.

АҚШ-тың университеттері оқыту, зерттеу жұмыстары бойынша әлемдік брендке айналғанын, шетелдік студенттерді тарту, білім туризміне айналып, елдің экономикасының, мәдени, әлеуметтік дамыту құралына айналған деп қорытындылай аламыз.

Академиялық ұтқырлықтың көптеген кедергілері болғанына қарамастан, мемлекеттер шетелдік студенттерді «жинау» үшін тартымды жағдайларды ұсынуға, әзірлеуге тырысады. Мысалы, Жапония жергілікті студенттердің тапшылығына сай, 2014 жылы шетелдік студенттерді тарту үшін үкімет қаржыландыратын Top Global University жобасын әзірледі. Бұл жобаның мақсаты 37 университетті шетелдік оқытушылар, зерттеушілер мен студенттер үшін зияткерлік орталықтарға айналдыру, онда білім алушылар дәреже мен білім алумен қатар жапон тілі курстарынан, компаниялардағы тағылымдамалардан өтеді, оқуды аяқтағаннан кейін жұмыс іздеуге және жұмыс визасына көмек алады [6].

Сингапурда, бизнес, басқарушылық өнер, медиа, туризм, ақпараттық технологиялар, биомедициналық ғылымдар мен инженерия бағытындағы халықаралық оқу бағдарламаларын ұсынатын 16 жетекші жоғары оқу

орындары шетелдік студенттерді тартады. Оларға INSEAD (Institut europeen d'Administration des affaires (2000)), the University of Chicago Booth School of business (2000), S. P. Jain center of Management (2006), The New York University'S Tisch School of the Arts (2007) [7] жатады.

Қазақстанның ЖОО – да академиялық ұтқырлық тәжірибесі

Болон үдерісіне енуден бастау алады. Соған сәйкес, әлемнің 48 елі, оның ішінде ҚР жоғары білімнің бірыңғай Еуропалық кеңістігін (ЖББЕК) құруды қабылдаған. Қазақстан, өз кезегінде, академиялық ұтқырлықтың ұлттық стратегиясында келесі мақсатты индикаторды көрсетеді: «2020 жылға қарай қазақстандық студенттердің жалпы контингентінен білім алушылардың 20% - ы сыртқы ұтқырлыққа қатысатын болады, бұл ЖББЕК-нің теңгерімді ұтқырлығына әкеледі» [8].

Академиялық ұтқырлықты дамыту және оны жүзеге асыруға нормативтік, ұйымдастырушылық алғышарттар ҚР білім беруді дамытудың 2011- 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (№ 1118 жарлығы, 07.12.2010) аясында дамыды.

Қазіргі өзгерістерге сәйкес, ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында (№ 988 қаулы, 27.12.2019) белгіленген. Қазақстандық жоғары білімнің халықаралық тартымдылығын арттыру мақсатында өңірлік білім беру хабын құру және үздік жоғары оқу орындарына шетелдік оқытушылар мен шетелдік студенттерді тарту жұмысын жалғастыру, сондай-ақ, қосдипломды бағдарламаларды, студенттердің сыртқы және ішкі академиялық ұтқырлығының әртүрлі нысандарын дамыту, қазақстандық университеттер базасында жетекші шетелдік жоғары оқу орындарының кампустарын ашу жоспарлануда.

2017–2018 жылдан бастап ҚР шетелдік университеттермен бірлесіп әзірленген қосдипломды білім беру бағдарламалары даярланып, олда өз кезегінде академиялық ұтқырлықтың дамуына әсер етуде. ҚР БЖҒ министрлігінің «Болон үдерісі және академиялық ұтқырлық» орталығының статистикалық мәліметтеріне сай 2017–2018 жылы 619 қосдипломды білім беру бағдарламасы, 2018-2019 жылдары 572 біріккен білім беру бағдарламалары жүзеге асырылған. Шетелдік серіктес ЖОО-дары ретінде Еуропа (125), Азия (47), Солтүстік Америка (8), ТМД (145) елдерімен халықаралық байланыс орнатылған [9].

ҚР Білім және ғылым министрлігінің «Болон үдерісі және академиялық ұтқырлық» орталығының 2019 жылы жүргізген аналитикалық мәліметтері бойынша Қазақстанда сыртқы академиялық ұтқырлық бағдарламасына ҚР БЖҒМ мен бюджеттен тыс қаражат есебінен қатысқан білім алушылардың

жалпы саны 8 жылда 16 834 адамды құрады. Мысалы, 2019 жылы-2694 білім алушы студенттік ұтқырлыққа қатысты, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 247 адамға көп. ЖОО-ның сыртқы халықаралық ұтқырлықты қаржыландыру көздері білім алушылардың немесе ЖОО-ның қаражатын, серіктес ЖОО-мен баламалы алмасуды, қабылдаушы ЖОО-ның қаржысынан, түрлі халықаралық гранттық бағдарламаларды құрады.

Жыл сайын академиялық ұтқырлыққа қатысқан студенттердің санының 2011 жылдан бастап қарқынды ұлғайғанын, әсіресе 2016–2017–2018 жылдары университеттердің орнықты қозғалыс көрсеткенін, 2019 жылы 2694 студентке жеткенін, ал бұл өз кезегінде 2018 жылмен салыстырғанда 247-ге артық екенін аңғарамыз. Студенттердің сыртқы академиялық ұтқырлығын қаржыландыру көзі студенттердің немесе университеттің қаражаты, серіктес ЖОО-мен баламалы айырбас, қабылдаушы университеттің қаражаты, әртүрлі халықаралық гранттық бағдарламалар арқылы жүзеге асуда.

2019 жылы студенттердің сыртқы академиялық ұтқырлығы бағдарламасын жүзеге асыру үшін бюджеттік қаражат есебінен ҚР Білім және ғылым министрлігі 44 жоғары оқу орнын анықтады (ұлттық – 5, халықаралық – 1, мемлекеттік – 25, акционерлік қоғам – 7, жеке меншік – 6). Бөлу жоспарына сәйкес орындардың жалпы саны 600 (тек бакалавриат) құрады, оның ішінде Еуропа – 500, АҚШ – 50, Оңтүстік-Шығыс Азия – 50. Бағдарламаны ҚР Білім және ғылым министрлігі есебінен іске асыруға арналған қаржыландыру көлемі – 646 011 000 теңге (ҚР Білім және ғылым министрлігінің 2019 жылғы 17 қаңтардағы №18 бұйрығы).

2018 жылмен салыстырғанда 2019 жылы ішкі шығыс ұтқырлығының көрсеткіші елеусіз (2019 ж. – 681, 2018 ж. – 637 студент). Оның ішінде бакалаврлар – 604, магистранттар – 68, докторанттар – 7, резидентура студенттері – 2.

Ішкі академиялық ұтқырлық бағдарламаларын елдегі 60-тан астам жоғары оқу орындары белсенді түрде жүзеге асырады (68 университет жіберуші ретінде 58 университет және алушы ретінде 58 университет). Мемлекеттік университеттер студенттердің жартысынан көбін ішкі академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша жіберді – 1269 адам (57%).

Ішкі академиялық ұтқырлықты қаржыландырудың негізгі көзі студенттер мен университеттің қаражаты, ЖОО аралық алмасу және ЖОО гранттары арқылы жүзеге асады. Мысалы, 2019 жылы жүргізген аналитикалық мәліметтер бойынша ішкі академиялық ұтқырлыққа қатысқан студенттердің саны 2215, 2019 жылы 2338 студентке жеткенін аңғарамыз. Көбіне ішкі ұтқырлықты қаржыландыру көздеріне ЖОО аралық келісім (2018 ж. – 797 адам, 2019 ж. – 687 адам), студенттер қаражаты (2018 ж. –

862 адам, 2019 ж. – 1363 адам) университет қорлары (2018 ж. – 542 адам, 2019 ж. – 207 адам) арқылы жүзеге асады. Академиялық ұтқырлықтың статистикалық мәліметтерін талдаудан байқағанымыздай педагогикалық бағыттағы оқитын студенттердің сыртқы, яғни халықаралық академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысуы төмен, дегенмен ішкі яғни қазақстандық ЖОО-дар арасындағы көрсеткіштері басым. Ол өз кезегінде оны дамытудың жолдарын қарастыруды талап етеді.

Дегенмен, шетелдік студенттердің ішкі, яғни қазақстандық ЖОО-да академиялық ұтқырлыққа қатысуы сыртқы академиялық ұтқырлықпен салыстырған едәуір төмен. Мысалы, 2013 жылы – 444 студент, 2014 – 91, 2015 – 565, 2016 – 806, 2017 – 782, 2018 – 637, 2019 – 681 шетелдік білім алушы академиялық ұтқырлық ретінде Қазақстандық ЖОО-дарды таңдаған. Көбіне студенттер ТМД (1642), Еуропа (530), Азия (1618), АҚШ (216) мемлекеттерінен келіп оқыған. Әрине, Еуропа, АҚШ, Қытай мемлекеттерімен салыстырғанда, ҚР шетелдік студенттердің саны едәуір төмен. Яғни осы бағытта еліміздің университеттерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, ағылшын тіліндегі курстардың енгізілуі, білім сапасын арттыруды қажет етеді.

ҚР Білім мен Ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Қазақстанды Орталық Азиядағы білім беру хабы ретінде қалыптастыру шеңберінде... ЖОО ағылшын тілінде білім беру бағдарламаларын әзірлейтін, сондай-ақ шетелдік әріптестермен екі дипломды білім беру бағдарламаларын іске асыратын болады» деп белгіленген. Болон процесі орталығының мониторинг қорытындылары екі жыл серпінінде қос дипломды бағдарламалар көрсеткішінің (+140) өскенін көрсетті [10].

Қазіргі кездегі COVID-19 пандемиясына байланысты, көптеген мемлекеттер өздерінің халықаралық ұтқырлық пен байланыс стратегиясын қайта қарауда. Ұтқырлықтың қашықтықтан оқыту формасы қарқынды дамуда, дегенмен мәдени – тілдік ортаға бейімделу, басқа елдің ерекшеліктерін ішінен тануға мүмкіндік бермейді. Мысалы, *Австралияда* 2025 жылға дейін халықаралық білім беру ұлттық стратегиясы қабылданған. Бұл оқу, тағылымдамадан өту және зерттеу жүргізуге арналған стипендиялар мен гранттар бағдарламаларды көздейді. Ұлттық стратегияны қаржылық мемлекеттік қолдау – 4 жылға 12 млн. австралиялық доллар. Австралияда оқуға ниет білдірген шетелдік студенттерге студенттік виза иммиграция және шекараны қорғау департаменті процесі жеңілдетілген.

Ұлыбритания 2019 жылдың наурызында «Халықаралық білім беру: жаһандық әлеует, жаһандық өсу» стратегиясы қабылданды. Осыған сәйкес, 2030 жылға дейінгі екі стратегиялық мақсат белгіленген. Бұл білім беру

экспортының кірісін жылына 35 млрд. фунт стерлингке (2016 жылы – 11,9 млрд. фунт стерлинг) дейін ұлғайту. 2019 жылы университеттеріндегі шетелдік студенттердің көрсеткіші 55,7% құрады. Ұлыбританияның сыртқы академиялық ұтқырлықтың басым аймақтары: Еуропа, АҚШ, Австралия, Канада.

Канадада 2019-2024 жылдарға арналған білім беру саласындағы халықаралық стратегиясы қабылданды. Стратегияны қаржыландыру бес жылда 147,9 млн. АҚШ долл. құрайды. Канадаға студенттік визаны рәсімдеудің жаңа форматы қарастырылуда. Бұл автоматты түрде студенттік қалашықтан тыс жерде жұмыс істеуге рұқсат алу мүмкіндігін береді. Бұл ретте шетелдік студенттерді қабылдайтын білім беру ұйымдарына қойылатын талаптар күшейтілетін болады.

Жоғарыдағы көрсетілген мемлекеттердің тәжірибесіне ұқсас ҚР 2025 жылға дейінгі жоғары білімді интернационалдандыру стратегиясы қабылданды. ҚР 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары «білім беру хабын құру және білім беру қызметтерінің экспортын дамыту» бастамасын белгіледі. «Білім беруді жаһандық ортаға интеграциялау» міндеті қойылды. Екі негізгі индикатор қабылданды. Бұл жоғары білім беру жүйесіндегі шетелдік студенттердің үлесі: 2021 – 6%; 2025 – 10%; 2050 – 20% және «Қазақстанның жоғары оқу орындарының саны кем дегенде 2 жалпы танымал халықаралық рейтингте болуы тиіс (top – 200 QS WUR, Top-500 THE, top – 500 ARWU): 2021 – 2; 2025 – 3; 2050 – 5».

Академиялық ұтқырлық шеңберінде шетелде оқитын ҚР студенттерінің саны 2025 жылға қарай білім алушылардың жалпы контингентінің 1%-ын құрауы тиіс. Яғни осы стратегияға сәйкес, Қазақстанда студенттердің ішкі және сыртқы академиялық ұтқырлығы жоғары білім беру жүйесінің интернационалдандыру саясатының басты индикаторы екені анықталды [11].

Қорытынды

Қорытындылай келе, әрбір мемлекеттің білім беру жүйесінің академиялық ұтқырлыққа өзіндік бағдарламалары, нормативтік құқықтық құжаттары, интернационализация саясаты, оны ұйымдастыру тұғырлары мен жетістіктері бар екенін аңғарамыз. Студенттердің академиялық ұтқырлығын ұйымдастырудың шетелдік тәжірибе ретінде осы саладан озық көрсеткіштері бар Германия, АҚШ, Қытай, ҚР және т.б., мемлекеттердің дамуы мен саясаты қарастырылды, қол жеткізген жетістіктері талданды.

Германияның тәжірибесінен, қазіргі таңда ішкі және сыртқы академиялық ұтқырлығы теңдестірілген елдің үлгісі екенін, бүгінде ішкі халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша көшбасшылар –

АҚШ, сыртқы халықаралық академиялық ұтқырлық бойынша – Қытай мемлекеті екені анықталды. Қытай мемлекеті «жұмсақ күш» саясатын жүзеге асыра отырып, әлемнің басқа елдерінде білім берудің, саяси және мәдени құндылықтардың өзіндік моделін таратуға ұмтылады. АҚШ-тың білім беру саясатына сай шетелдік студенттердің білім алуына, олардың санының өсуіне ақпараттық, қаржылық қолдау көрсетуде. «Education USA» (<https://educationusa.state.gov/>), NAFSA (<https://www.nafsa.org/>) шетелдік студенттерге арналған арнайы веб-сайттары жабдықталып, онда басқа елдің білімгерлері үшін ұсынылып отырған АҚШ департаментінің академиялық ұтқырлық бағдарламаларына қатысу механизмдері көрсетілген.

Сонымен, шетелдік тәжірибені зерделеу ҚР жоғары білім беру жүйесінің осы бағыттағы инновациялық өзгерістерді енгізуге мүмкіндік береді деп қорытындылаймыз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Теребина, П. В.** Педагогические условия реализации международной академической мобильности студентов: дисс. На соиск. степ. к.п.н. [Текст]. – Пятигорск, 2019.

2 **Рязанцев, С. В., Ростовская, Т. К., Скоробогатова, В. И., Безвербный, В. А.** Международная академическая мобильность в России. Тенденции, виды, государственное стимулирование [Текст] // Экономика региона. – 2019. – Т. 15, вып. 2. – С. 420–435.

3 **Шакирова, А. А.** Развитие академической мобильности студентов в России и Германии: автореф. дисс. на соиск. степ. к.п.н. [Текст]. – Казань, 2017. – С. 16.

4 **Валеева, Р. С.** Развитие академической мобильности в системе высшего образования Китая: автореф. на соиск. к.п.н., [Текст]. – Казань, 2018. – С. 14.

5 **Микова, И. М.** Академическая мобильность студентов в вузах России и США: дисс. на соиск. к. п.н. [Текст] – М., 2013. – С. 13.

6 **Luо, N.** Japan, Malaysia, Taiwan, and South Korea remap regional student flows // World Education News and Reviews, 2017. – С. 23.

7 **Мок, К. Н.** The rise of transnational higher education in Asia: Student mobility and studying experiences in Singapore and Malaysia // Higher Education Policy, 2012. – 25(2). – С. 225–241.

8 Стратегия академической мобильности в РК на 2012–2020 годы. [Электронды ресурс]. <http://naric-kazakhstan.kz/tu/akademicheskaya-mobilnost/strategiya-mobilnosti-do-2020-goda>.

9 Казахстан. Болонский процесс. Ключевые показатели. 2010-2020 <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/analitika/otchety-1>

10 Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в РК, 2018 год. – Астана: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2018. 64 с. https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/additional_files_items/28/file_en/analiticheskiy-otchet-final-14-12-2018-1.pdf?cache=1556191390

11 Стратегия интернационализации высшего образования РК до 2025 года https://drive.google.com/file/d/19ymnPapZPgwwHCSeOmh_KrfU3_ouV7y_/view

References

1 **Terebina, P. V.** Pedagogicheskie usloviya realizacii mezhdunarodnoj akademicheskoy mobil'nosti studentov: diss. Na soisk. Step. K.p.n. [Pedagogical conditions for the implementation of international academic mobility of students] [Text]. – Pyatigorsk, 2019.

2 **Ryazancev, S. V., Rostovskaya, T. K., Skorobogatova, V. I., Bezverbnij, V. A.** Mezhdunarodnaya akademicheskaya mobil'nost' v Rossii. Tendencii, vidy, gosudarstvennoe stimulirovanie [International academic mobility in Russia. Trends, types, government incentives] [Text] // Ekonomika regiona. – 2019. – T. 15, vyp. 2. – P. 420–435.

3 **Shakirova, A. A.** Razvitie akademicheskoy mobil'nosti studentov v Rossii i Germanii: diss. na soisk. step. k.p.n. [Development of academic mobility of students in Russia and Germany] [Text]. – Kazan', 2017. – С. 16.

4 **Valeeva, R. S.** Razvitie akademicheskoy mobil'nosti v sisteme vysshego obrazovaniya Kitaya [Development of academic mobility in the Chinese higher education system] [Text] diss. Na soisk. Step. k.p.n. – Kazan', 2018. – С. 14.

5 **Mikova, I. M.** Akademicheskaya mobil'nost' studentov v vuzah Rossii i SSHA [Academic mobility of students in universities in Russia and the USA] [Text] diss. na soisk. step. k.p.n. – Moscow, 2013. – С. 13.

6 **Luo, N.** Japan, Malaysia, Taiwan, and South Korea remap regional student flows // World Education News and Reviews, 2017. – С.23

7 **Mok, K. H.** The rise of transnational higher education in Asia: Student mobility and studying experiences in Singapore and Malaysia // Higher Education Policy, 2012. – 25(2). – С. 225–241.

8 Strategiya akademicheskoy mobil'nosti v Respublike Kazahstan na 2012 – 2020 gody [Strategy of academic mobility in the Republic of Kazakhstan for

2012-2020) [Text]. – [Electronic resource]. URL: <http://naric-kazakhstan.kz/ru/akademicheskaya-mobilnost/strategiya-mobilnosti-do-2020-goda>].

9 Kazakhstan. Bolonskij process. Klyucheveye pokazateli. [Kazakhstan. The Bologna process. Key indicators.] 2010-2020 [Text] – [Electronic resource]. <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/analitika/otchety-1>

10 Analiticheskiy otchet po realizatsii printsipov Bolonskogo protsesssa v RK, 2018 god. – Astana: Tsentr Bolonskogo protsesssa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK, 2018. 64 s. [Text] – [Electronic resource]. https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/additional_files_items/28/file_en/analiticheskiy-otchet-final-14-12-2018-1.pdf?cache=1556191390

11 Strategiya internatsionalizatsii vysshego obrazovaniya RK do 2025 goda [Text] – [Electronic resource]. https://drive.google.com/file/d/19ymnPapZPgwwHCSeOmh_KrfU3_ouV7y_/view

Материал 09.09.21 баспаға түсті.

*Ж. Д. Абдуллаева, Ж. Е. Абдыхалыкова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ЗАРУБЕЖНЫЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Основной формой реализации идеи интернационализации высшего образования является развитие международной академической мобильности студентов. Интернационализация выступает мотивирующим фактором в системе высшего образования, вынуждающим университеты конкурировать за студентов, разрабатывать инновационные международные программы, курсы международного английского языка, учебные планы (curriculum), развивать образовательные тенденции в инновационном направлении. В этой связи академическая мобильность студентов рассматривается как фактор и инструмент повышения конкурентоспособности образования, является гарантом качества высшего образования, способствует формированию компетентных будущих кадров. Академическая мобильность связана с субъективностью и независимостью студента и направлена

на развитие профессиональной компетентности студентов в результате обучения за рубежом.

Исходя из этого, в статье комплексно проанализирован отечественный и зарубежный опыт организации академической мобильности студентов (Германия, Китай, США, Япония, Австралия и др.), выявлены шаги, особенности и пути развития предприятия в ответ на последние изменения в системе образования. Авторы пришли к мнению, что полученные результаты путем сравнительного анализа механизмов и форм развития организации академической мобильности студентов, нормативно-правовой базы, в свою очередь, позволяет увидеть «сильные» и «слабые» стороны развития академической мобильности, быть теоретической и практической основой для развития качества отечественного образования в этой сфере.

Ключевые слова: система высшего образования, профессиональная подготовка, академическая мобильность, международный опыт, международная академическая мобильность, межкультурный обмен.

**Zh. D. Abdullaeva, Zh. E. Abdykhalykova*

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 09.09.21.

FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE IN ORGANIZING THE ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS

The main form of realization of the idea of internationalization of higher education is the development of international academic mobility of students. Internationalization is a motivating factor in the system of higher education, forcing universities to compete for students, to develop innovative international programs, courses in the international English language, the development of educational plans, curricula. In this connection, the academic mobility of students is considered as a factor and a tool to increase the competitiveness of education, is a guarantee of the quality of higher education, contributes to the formation of competent future personnel. Academic mobility is related to the subjectivity and independence of the student and is aimed at the development of professional competence of students in the outcome of training abroad.

Based on this, the article comprehensively analyzes the domestic and foreign experience of the organization of academic mobility of students

(Germany, China, USA, Japan, Australia, etc.), reveals the steps, features and ways of developing enterprises in response to the system. The authors came to the conclusion that the results obtained through comparative analysis of mechanisms and forms of development of the organization of academic mobility of students, the regulatory framework, in turn, allows to see the «strong» and «weak» of the academy, to be a theoretical and practical basis for the development of the quality of domestic education in this area.

Keywords: higher education system, professional training, academic mobility, international experience, international academic mobility, intercultural exchange.

МРНТИ 14.01.17

<https://doi.org/10.48081/ATAQ4815>***Д. Д. Джантасова, А. С. Кожанбергенова, О. А. Шебалина**Карагандинский технический университет,
Республика Казахстан, г. Караганда**АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ МОДЕЛЕЙ ДИЗАЙНА
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПО
МАШИНОСТРОЕНИЮ ДЛЯ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ
ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Статья посвящена вопросу интернационализации высшего технического образования и результатам анализа учебного плана образовательной программы по направлению «Машиностроение» в КарТУ на соответствие международным образовательным стандартам. Данное исследование осуществляется в ходе реализации проекта «Развитие потенциала интернационализации технического вуза посредством цифровых технологий обучения» (ИРН проекта AP08052214), утверждённого по приоритету «Научные основы «Мәңгілік ел» (образование XXI века, фундаментальные и прикладные исследования в области гуманитарных наук)» по грантовому финансированию для молодых ученых на 2020–2022 гг. Комитета науки МОН РК. Авторами представлены три зарубежных модели дизайна образовательных программ, определены категории сравнительного анализа образовательных программ. С учетом критериев выбора зарубежных университетов результаты анализа образовательных программ по интернационализации высшего технического образования позволили выработать четырнадцать международных компонентов для внедрения в учебные планы отечественных образовательных программ технического высшего образования.

Ключевые слова: интернационализация, высшие учебные заведения, модель, образовательная программа, сравнительный анализ, результаты обучения, учебные планы.

Введение

В условиях стремительной интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство интернационализация высшего образования

является одним из главных факторов конкурентоспособности технического вуза в современном мире.

В рамках проекта «Развитие потенциала интернационализации технического вуза посредством цифровых технологий обучения» были исследованы процесс интернационализации вуза, учебных планов и результатов обучения, влияющих на показатели академической мобильности, технологий обучения и интеграции иностранных студентов, реализации совместных программ обучения, возможности повышения уровня английского языка и применения цифровых технологий, активизирующих международную деятельность процесса в вузе.

Одной из задач данного проекта была оценка потребностей потенциала интернационализации, разработка и осуществление мер по наращиванию потенциала интернационализации образовательных программ по техническим специальностям на основе развития специализированных компетенций, позволяющих усилить квалификации и способности студентов и преподавателей на международном уровне.

Методы и материалы

Сравнительный анализ учебного плана образовательной программы «Машиностроение» был произведен методом оценки его соответствия учебно-методической документации и нормативным документам зарубежных вузов. Информация и материалы были получены посредством сайтов и электронных ресурсов, выбранных для изучения опыта университетов. Проведенное исследование позволило авторам провести категоризацию моделей дизайна образовательных программ по географическому положению на основе выявления страновых особенностей содержания профессиональной подготовки специалистов.

Выбор университетов для исследования действующих образовательных программ определен позицией в мировом рейтинге QS, доступностью материалов на веб-сайтах, а так же партнерскими отношениями с КарТУ. По каждой из изученных образовательных программ (далее – ОП) были выявлены 7 базовых категорий, общих для каждой ОП: Trajectories/Concentration – описание существующих траекторий по ОП; Core Disciplines – перечень обязательных для изучения дисциплин; Electives – перечень элективных дисциплин; Minors – наличие Minor-программ; Courses/Certificates – дополнительные курсы и сертификаты; Distinctive Features – отличительные черты ОП; Amount of credits – количество кредитов; Prerequisites – пререквизиты; Outcomes – результаты обучения.

Результаты и их обсуждение

С целью проведения анализа учебных планов КарТУ на соответствие международным образовательным стандартам для изучения были выбраны

несколько моделей дизайна образовательных программ по образовательному направлению «Mechanical engineering (машиностроение)»:

– Азиатская модель: представлена Университетом Гонконга (Hong Kong University, ranked #27 in QS Global World Rankings 2021), Наньянским технологическим университетом (Nanyang University of Technology, ranked #13 in QS Global World Rankings 2021) [1, 2].

– Европейская модель: на примере образовательных программ Швейцарского федерального технологического института (Swiss Federal Institute of Technology, ranked #6 in QS Global World Rankings 2021) и Вильнюсского технического университет им. Гедиминаса (Vilnius Gediminas Technical University, ranked #651-700 in QS Global World Rankings 2021), который является одним из зарубежных партнеров КарТУ по образовательной программе «Машиностроение» [3, 4, 5].

– Американская модель: представлена ведущими мировыми университетами Массачусетским Технологическим Институтом (Massachusetts Institute of Technology, ranked #1 in QS Global World Rankings 2021), Техаским университетом в Остине (University of Texas at Austin, ranked #71 in QS Global World Rankings 2021), Университетом штата Мичиган (Michigan State University, ranked #157 in QS Global World Rankings 2021) [6,7,8].

Детальное изучение учебных программ (curricula/course syllabi) и сравнительный анализ вышеуказанных образовательных программ по направлению «Машиностроение» с учетом национальных особенностей систем высшего образования вышеуказанных стран позволили выработать четырнадцать международных компонентов для внедрения в учебные планы отечественных образовательных программ технического высшего образования:

1 По категории «Траектории/Концентрация» предлагается введение траектории с концентрацией в вопросах Биомедицинской инженерии, Design Stream, Energy systems engineering и Global Engineering с учетом Казахского контекста для повышения качества казахских ОП и поддержки студенто-ориентированного обучения. При этом, каждый студент должен получить возможность выбора траектории из четырех предложенных.

2 По категории «Обязательные дисциплины» рекомендуется адаптация и введение в вузовский компонент, компонент по выбору с учетом года обучения и сложности таких курсов как «Научная и технологическая грамотность» «Гуманитарные науки», «Глобальные вопросы», «Культурные вопросы» (Азия), «Письмо», «Количественное мышление», «Глобальные культуры» и «Этика» – США.

3 В азиатских странах, как и в Казахстане, языковой компонент является обязательным для изучения, в то время как, европейские университеты предлагают его изучение через элективные/дополнительные курсы.

4 Соотношение базовых и общеобразовательных дисциплин казахских ОП кардинально отличается от мировых стандартов: объем цикла общеобразовательных дисциплин (далее – ООД) в отечественной практике занимает приблизительно 40 % от общего количества кредитов по ОП. Следовательно, предлагается переориентация содержания дисциплин цикла ООД с сокращением процента кредитов и с введением базовых дисциплин на первом курсе подготовки будущего инженера.

5 Рекомендуется сокращение общего количества кредитов в рамках цикла ООД, в том числе по физической культуре. Данную дисциплину предлагается вывести в разряд факультативов с применением мер по популяризации вне учебных занятий в спортивных секциях университета. В течение изучения дисциплины «Философия» необходима ориентация содержания на науку и технологию с учетом национального контекста (Scientific and Technological Literacy, Global Issues, Philosophy of technology).

6 В рамках модуля социально-политических знаний необходимо изменение содержания преподаваемых дисциплин: смена курса с общепредметной направленности, на контекстно-ориентированные знания прикладного характера в специализированной технической области: формирование нормативной компетенции как одной из ключевых целей устойчивого развития (ОУР, ЮНЕСКО); решение вопросов профессиональной этики в инженерии; развитие профессиональной письменной коммуникации (Writing in engineering communication).

7 В зарубежной практике выделяются в ОП категории дисциплин, которые в целом соответствуют нашей системе категорий:

– Обязательные курсы (Core courses), включая Общие базовые дисциплины (General basic courses) и Базовые инженерные дисциплины (Basic courses in engineering);

– Элективные курсы (Elective courses), которые делятся на элективные курсы в инженерии и элективные курсы в других науках, в том числе социально-гуманитарного цикла.

8 В Казахстане выбор траектории определяется набором базовых дисциплин. Предлагается параллельное изучение дисциплин циклов ООД и БД, наряду с формированием свободно выбираемых элективных дисциплин за счет укрупнения/сжатия существующих по принципу междисциплинарной коллаборации, интеграции смежных областей, а также мультиконтекста

(Disciplinary inquiry, Multidisciplinary collaboration, Enquiry in multiple context). За основу предлагается взять опыт Университета Гонконга.

9 Необходимо увеличить и актуализировать перечень элективных дисциплин в КарТУ, учитывая особенности экономического развития региона. С этой целью требуется формирование перечня по двум направлениям: по инженерной области; за пределами инженерной науки; также необходимо разработать внешние Minor курсы для образовательной программы «Машиностроение» и курсы вне программы по таким направлениям как: спорт, бизнес, языковая подготовка, лидерство, soft / hard skills.

10 При определении образовательных результатов по рекомендациям ЮНЕСКО отдельно требуется выделять формирование коммуникативных и межкультурных способностей и лидерские качества выпускника. Таким образом, глобальные, экономические, экологические и социальные контексты должны рассматриваться как неотъемлемая часть инженерного решения. В целом, необходимо соблюдение баланса между развитием «hard skills» и введением «soft skills» при формировании компетенций выпускников. Этот процесс должен быть реализован путем введения дополнительных курсов и программ сертификации, а также через основную образовательную (Team-building, Communication, Digital literacy, Lifelong learning, Problem Solving) и внеучебную деятельность.

11 Необходимо развивать образование, основанное на проектной деятельности путем внедрения дисциплины «Разработка проектов по машиностроению» на старших курсах (опыт Американских вузов). Дисциплина рассчитана на весь семестр или учебный год и предполагает защиту по нему в конце академического периода. Она должна являться основным компонентом учебной программы бакалавриата, которая сочетает в себе основное обучение проектированию с практическим опытом работы в разработках проектирования-сборки-тестирования. Проект может соответствовать сферам интереса самого студента и реализовываться в модуле фокус-проекта. Данные проектные работы могут быть подкреплены промышленно-спонсируемыми или гуманитарными целями.

12 Есть необходимость закрепления к студенту эдвайзера по академическим, научным и карьерным вопросам из числа профессорско-преподавательского состава обучающей кафедры. Данное лицо не должно решать организационно-воспитательные вопросы, которые закреплены за куратором группы. В функциональные обязанности эдвайзера входит помощь студенту в выборе траектории, элективных дисциплин и вопросы дальнейшего трудоустройства.

13 Необходимо повысить гибкость академической программы и процесса за счет увеличения количества траекторий, элективных дисциплин и расширения возможностей студента выбирать свой индивидуальный учебный план, т.к. называемый custom's track (США) или road mapping of a student's life (Азия). Этот специализированный учебный план студента предназначен для тех студентов, чьи карьерные интересы выходят за рамки машиностроения или требуют специализированных навыков для достижения различных целей.

14 Необходимо отметить преимущество получения двойных мажоров. Отличие данной модели от двойных дипломов состоит в том, что в данной образовательной программе предусмотрено получение двух степеней в одном дипломе. Так, выпускник машиностроительного факультета может получить вторую равнозначную степень в Бизнесе или Медицинской биологии в стенах одного университета.

Выводы

Изучение моделей дизайна зарубежных университетов дало авторам заключение, что технические специальности и результаты обучения по ним формируются из принципа гибкости и ориентированности на глобальный рынок. Гибкость прослеживается как при выборе траекторий, так и при формировании содержания программы. Большое внимание при формировании компонентов образовательной программы уделяется «мягким» и дополнительным навыкам, которые помогают выпускникам ориентироваться на рынке труда в условиях глобализации экономики.

По итогам анализа учебных планов КарТУ на соответствие международным образовательным стандартам согласно трем моделям дизайна образовательных программ по направлению «Mechanical engineering»: азиатской, европейской и американской. По каждой из изученных образовательных программ были выявлены 7 базовых категорий, общих для каждой ОП. Путем обобщения данных по категориям выявлены 14 международных компонентов для внедрения в учебные планы отечественных образовательных программ технического высшего образования.

Список использованной источников

- 1 BEng in Mechanical Engineering. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ugadmissions.engg.hku.hk/beng-in-mechanical-engineering>
- 2 School of Mechanical and Aerospace Engineering. Nanyang Technological University. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mae.ntu.edu.sg/Pages/default.aspx> .

3 Mechanical Engineering (who admitted in 2020). Vilnius Gediminas Technical University. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://medeine.vgtu.lt/programos/programa.jsp?fak=4&prog=213&sid=F&rus=U&klb=en>.

4 Details zum Studium. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ethz.ch/de/studium/bachelor/studienangebot/ingenieurwissenschaften/maschineningenieurwissenschaften/details.html>.

5 Bachelor Maschineningenieurwissenschaften. ETH Zürich. 2020. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ethz.ch/content/dam/ethz/specialinterest/mavt/departamentam/studium/bachelor/documents/Bachelor-Broschuere_2020.pdf

6 MIT Department of Mechanical Engineering. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://meche.mit.edu/>.

7 Undergraduate Degree – Mechanical Engineering. Michigan State University. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://reg.msu.edu/AcademicPrograms/ProgramDetail.aspx?Program=2403>

8 Cockrell School of Engineering. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.engr.utexas.edu/academics/mechanical-engineering>

9 Institution of Mechanical Engineers. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Institution of Mechanical Engineers – IMechE

10 National Center for Education Statistics. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: CIP user site (ed.gov)

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

**Д. Д. Джантасова, А. С. Кожанбергена, О. Шебалина*

Қарағанды техникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ТЕХНИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ ҮШІН МАШИНА ЖАСАУ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫН ҚҰРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК МОДЕЛЬДЕРІН ТАЛДАУ

Мақалада жоғары техникалық білім беруді интернационалдандыру мәселесі қарастырылады және Қарағанды Техникалық Университетінде «Машина жасау» бағыты бойынша білім беру бағдарламасының оқу жоспарының халықаралық білім беру стандарттарына сәйкестігіне талдау жүргізілді. Осы зерттеу ҚР БҒМ Ғылым комитетінің 2020-2022 жылдарға арналған жас

ғалымдарға арналған гранттық қаржыландыру бойынша «Мәңгілік ел» ғылыми негіздері (XXI ғасырдың білімі, гуманитарлық ғылымдар саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулер) «басымдығы бойынша бекітілген «цифрлық оқыту технологиялары арқылы техникалық ЖОО интернационалдандыру әлеуетін дамыту» жобасын (AP08052214 жобасының ЖТН) іске асыру барысында жүзеге асырылуда. Авторлар білім беру бағдарламаларының шетелдік үш моделін ұсынды, білім беру бағдарламаларының салыстырмалы талдау санаттарын анықтады. Шетелдік университеттерді тандау критерийлерін ескере отырып, жоғары техникалық білімді интернационалдандыру бойынша білім беру бағдарламаларын талдау нәтижелері техникалық жоғары білімнің отандық білім беру бағдарламаларын оқу жоспарларына енгізу үшін он төрт халықаралық компонентті анықтауға мүмкіндік берді.

Кілтті сөздер: интернационалдандыру, жоғарғы оқу орындары, модель, білім беру бағдарламасы, салыстырмалы талдау, оқыту нәтижелері, оқу жоспарлары.

**D. D. Jantassova, A. S. Kozhanbergenova, O. Shebalina*

Karaganda Technical University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 09.09.21.

ANALYSIS OF FOREIGN MODELS FOR THE DESIGN OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN MECHANICAL ENGINEERING FOR THE INTERNATIONALIZATION OF TECHNICAL EDUCATION

The article deals with the issue of internationalization of higher technical education and analyzes the curriculum of «Mechanical Engineering» program at Karaganda Technical University for compliance with international educational standards. This research is carried out in the course of the project «Development of the potential of internationalization of a technical university through digital learning technologies» (IRN project AR08052214), approved under the priority «Scientific foundations «Mangilik El» (education of the XXI century, fundamental and applied research in the field of humanities)» under grant funding for young scientists for 2020–2022 by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The authors present three foreign models of educational program design, and define

the categories of comparative analysis of educational programs. Taking into account the selection criteria of foreign universities, the results of the analysis of educational programs on the internationalization of higher technical education allowed to develop fourteen international components for the introduction of domestic educational programs of technical higher education into the curricula.

Keywords: internationalization, higher education institutions, model, educational program, comparative analysis, learning outcomes, curricula.

SRSTI 15.21.51

<https://doi.org/10.48081/IZWH5830>***A. N. Kalzhanova, G. A. Kurebayeva**

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

THE PROBLEMS OF ASSERTIVENESS AND PRAGMATISM IN THE WORKS OF THE DOCTOR OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES, PROFESSOR ARDAKH RIZABEKOVNA YERMENTAYEVA

The article is devoted to the problems of «assertiveness» and «pragmatism» study in the works of a well-known Kazakhstani scientist, Doctor of Psychological Sciences, Professor A. R. Yermentayeva.

The scientific novelty of the article lies in the fact that this article provides an analysis of the works of a domestic scientist for the first time, who is one of the first to provide a detailed and complete explanation of the subjective development of the personality, the competitiveness of future specialists, which are the fundamentals for the development of personality «assertiveness» and «pragmatism».

Thus it can be safely said that this article is relevant for the scientists who are engaged in research in the field of personality psychology, and that the article is one of the indicators of the development of domestic psychology in this sphere.

Keywords: personality psychology, assertiveness, pragmatism, development, subjectivism, psychologist.

Introduction

Since the formation of psychology as a separate science, we can find a huge number of different scientists who have contributed to its development. There were also divisions into different schools and directions in this area, there were supporters and opponents of the same concept, but one thing will remain unchanged – the significance of the scientist's work.

It is difficult to imagine the science of this or that country without its prominent representatives who in every possible way contribute to the promotion of the cult of education, science and culture in the country.

Among Kazakhstani scientists in the field of psychology, it is necessary to note the work and contribution made to science by the Doctor of Psychological Sciences, Professor A. R. Yermentayeva. Her works had a huge impact on the formation of Psychology in Kazakhstan. For the first time in the Kazakh language a specialty in this area was opened by her, she has also published books, articles, monographs in the Kazakh language, contributed to the development of personality psychology, educational psychology, subjective psychology, etc. It can be clearly mentioned that this scientist makes a huge contribution to the development of the psychology of Kazakhstan.

In accordance with the topic of the article, there should be highlighted the fact that despite the terms «assertiveness» and «pragmatism» were not so often used in our country, even for some people these terms remain unfamiliar, nevertheless in the works of A.R. Yermentayeva, we can see what is the basis for «assertiveness» and «pragmatism», also we can safely say that this scientist has contributed to the study of them. Especially in recent years, the scientist often conducts lectures and seminars on these topics.

Formulation of the problem

Today, the problem of «assertiveness» and «pragmatism» are more relevant than ever in the world and in different spheres of life, whether they are study, work or sports, but for many it still remains incomprehensible and inaccessible to gain knowledge in this area of psychology, many do not know what textbooks can be read, especially in the Kazakh language. In this regard, for a plethora of people it is quite problematic to find scientifically confirmed materials of Kazakhstani scientists and in the state language that would touch upon these themes.

Research objective: to give the definitions of the terms «assertiveness» and «pragmatism», and also to present a descriptive analysis of the works of A. R. Yermentayeva, in which the basis of these concepts is found.

Research methods:

- method of description;
- method of included observation;
- method of critical analysis.

History. In order to give a detailed analysis of the topic of the article, it is necessary to describe the origin of the term «assertiveness» and «pragmatism», as well as to present the scientific works of A. R. Yermentayeva.

First of all, the name of A. R. Yermentayeva is significant from her works, in which a number of studies are carried out concerning subjective psychology and «subjectivity». The scientist wrote a number of scientific works such as «Subject-oriented psychological training of students: methodology, theory, practice»[1], «Problems of psychological preparation of students in the subject-professional

direction» [2], «The human essence of subject-oriented psychological training of students» [3], and a lot of other scientifically significant works on these topics.

If to describe the history of «assertiveness», for the first time this term appeared in the field of psychology in the 1950-1960s. At that time, the term emerged as a healthy replacement for manipulative and aggressive behaviors. Further, many foreign scientists studied «assertiveness» and «assertive behavior», and the peak of interest of American psychologists in this term fell on the 80-90s.

As for the term «pragmatism», for the first time in science it arose in the 19th century as a term relating to philosophy, where it was presented as a separate philosophical movement aimed at its own search for truth. Attention to «pragmatism» increased in the second half of the 20th century, it was during that period that «pragmatism» began to be applied not only in philosophy, but also in other sciences, in particular in psychology.

Despite the relative difference in time of studying these concepts, they all have similar parameters and indicators, which will be discussed in detail below.

Results / discussion

The relevance of this article lies in the fact that many people, including scientists, underestimate the contribution that Kazakhstani scientists make to science, because even if we conduct a comparative analysis of the works of domestic and foreign scientists, we can identify the general dynamics of promoting a particular topic, as well as scientific interest to the general topic, in this regard, an interesting fact should be noted that despite the fact that it is customary to talk a lot about who made the discovery in a certain area, one should not belittle the works that other scientists have contributed to the development of a scientific idea followers are always needed. This article is also proof that, despite the fact the terms assertiveness and pragmatism were not studied separately in Kazakhstan, their main essence was laid by A. R. Yermentayeva.

Assertiveness concept took shape in the late 50s - early 60s. 20th century in the writings of the American psychologist A. Salter and absorbed the key provisions of the modern humanistic psychology – in particular contrasting self-realization with soulless manipulation of people, as well as transactional analysis.

In the theory of A. Salter [4], assertive behavior is considered as the optimal, most constructive way of interpersonal interaction, and perhaps the attitude in general, as opposed to the two most common destructive methods – manipulation and aggression.

According to the American psychotherapist Manuel J. Smith [5] assertiveness is a person's ability not to depend on external influences and assessments, independently regulate their own behavior and be responsible for it.

According to A. R. Yermentayeva [6], features of the person's individual development of competitiveness are considered through the interaction, conditionality of integrated properties such as orientation, competence, dexterity and psychodynamic features that reflect action and social will, flexibility, and assertiveness.

It is important to note that there are at least three approaches to consider assertiveness. According to the first of them, assertiveness is manifested in the spontaneity of behavior. At the same time, a person quite easily, without regulating, expresses his/her true feelings and desires. So, the manifestation of spontaneity can free a person from rituals and conventions, and allows him/her to be him/herself. But it should be noted that, unfortunately, this concept declares individualism, which, if taken literally, leads to sad consequences: a person in his/her behavior can begin to focus only on his/her own needs, ignoring everything around him/her. Assertiveness is a stable personality characteristic that has the following structural components: behavioral, cognitive, emotional-value and personal. The manifestation of the behavioral component of assertiveness is manifested in independence, responsibility, persistence (assertiveness), willingness to take risks and constructive aggression. The manifestation of the cognitive component reflects the strength of a person's conviction in their own effectiveness, flexibility of thinking, and adequate assessment of the situation. The emotional-value component of assertiveness includes courage in social contacts, the ability to manage one's reactions, acceptance of another, self-confidence, and self-confidence. The personal component is represented by a high level of self-esteem and self-esteem of a person.

Obviously, assertiveness is a complex, multi-component quality. Its development is closely related to various skills and abilities, for example, such as self-confidence, attentiveness to others and their interests, the presence of empathy and responsibility.

Pragmatism was essential to the rise of American psychology. W. James was a professional psychologist. His monograph *Principles of Psychology* (1890) consisted of two volumes with a total of 1400 pages. According to the American philosopher, psychologist, one of the founders of pragmatism and functionalism W. James [7], the pragmatist is a follower, supporter of pragmatism as a philosophical system. In the everyday sense, a pragmatist is a person who builds his own system of actions and views on life in the aspect of obtaining practically useful results. «What is best for us to believe is true». In the historical period under consideration in the United States, the most famous psychological trend was structuralism, authoritatively represented by E. Titchener, a student of W. Wundt. Philosophically, they both represented positivism. Structuralists believed

that one should, first, single out the simple elements of psychological experience, and then find the type of their connection, i.e. structures, or laws. In doing so, they pinned great hopes on introspection. This theory was developed in Germany, and E. Titchener transferred it to American soil. It was difficult to combine it with the attitudes of American pragmatism. This circumstance was just demonstrated by W. James, the founder of functional psychology, whose ideas found their further development in the works of J. Dewey and J. Mead. Functionalists emphasized primarily the practical importance of psychological acts. The study is not subject to the process of thinking in its pure form, regardless of life situations, but the capabilities of the mind in overcoming problem situations. Psychological meanings are not set initially; they must be clarified in the context of human science. In other words, this meaning is determined by pragmatic maxims.

With the tendency of philosophers to group all views as either idealistic or realistic, pragmatism was seen as a form of subjectivism or individualism.

As we can mention the concept of assertiveness, pragmatism and subjectivism are very similar in this case.

According to A. R. Yermentayeva [1], the understanding of the «subject» given by psychologists of different scientific directions, the following definition of «subjectivity» can be proposed: «subjectivity» is a systemic, dynamic quality of the «subject», which allows, on the basis of conscious moral and spiritual beliefs, to qualitatively transform the world around and his/her mental, personal properties, significant in the implementation, improvement of activities and communication. Also, in her opinion, a «subjective culture» with a high development of psychological preparedness is the lot of a few. The system-forming qualities of «subjectivity» are high responsibility, independence, initiative, *assertiveness in combination with ethics, pragmatic qualities, respectful attitude towards oneself and others.*

The scientist's contribution to the field of «subjectivity» and «subjective psychology» in Kazakhstan is enormous. Due to her hard work, analysis and research of theories related to this problem, psychological training. According to the results of a theoretical and experimental study of the genesis, structure, functions, tendencies and problems of psychological education, the role of «subjectivity» in psychology was clarified, which is also characteristic of her research; very often in her works she correlates psychological characteristics of a personality in the context of ethnic origin and its characteristic features for easier and more accurate understanding of mental processes.

Based on the ideas proposed by philosophers and psychologists, the concept of «pragmatism» provides for cold calculation, sober reason, but not only these matters. The psychology of pragmatism *does not at all force people to ignore*

the interests of other people while pursuing their own. On the contrary, its main task is to form a person's behavior that would contribute to the achievement of success, taking into account their own needs, without violating the permissible social boundaries of behavior.

We can also understand by «assertiveness» naturalness and independence from external influences and assessments, as well as the ability of a person to independently regulate his/her own behavior and be responsible for it, *to insist on the rights, without violating the rights of others.* At the same time, confidence is one of the most important basic personality traits, which begins to form in early childhood, and in adolescence becomes even more important for the disclosure of a person's abilities and further determination of place in life.

According to the dissertation research of A. R. Yermentayeva [8], specifying the parameters of the subject, it is possible to identify a number of dimensional qualities that reveal the essence of «subjectivity» in relation to solving a problem situation, reflecting value relations that characterize it in a complex way.

In order to narrow down the analysis by the similarity of parameters and indicators of the concepts of «subjectivity», indicated in the works of A. R. Yermentayeva, «assertiveness» and «pragmatism», table 1 is proposed.

Table 1 – Indicators of the concepts of «subjectivity», «assertiveness» and «pragmatism»

Subjectivity	Pragmatism	Assertiveness
purposefulness	purposefulness	purposefulness
independence	analytic skills	independence
individuality	self confidence	self-confidence
voluntariness	ability to predict the situation and results	initiative
perseverance	perseverance (tendency to bring the started work to the end)	perseverance
activity	developed logic	self-control
responsibility	responsibility	responsibility
initiative	ability to focus on the main thing, ignoring the unimportant	emotional stability
persistency combined with ethics	exactingness towards «yourself» and others	exactingness towards «yourself» and others
	strict adherence to own plans, point of view, opinion, lack of authority in the person of other people	decisiveness
		reflexivity

Drawing conclusions from the given table, a direct connection between these three psychological concepts can be clearly seen. «Subjectivity», which for

the first time in Kazakhstan was considered by Professor A. R. Yermentayeva, is an integral part of a person's psychological health, as well as «assertiveness» and «pragmatism». Also, analyzing the table of parameters and indicators of «subjectivity», «pragmatism» and «assertiveness», it can be concluded that they are almost identical and speaking about the «subjectivity» of a person, it is necessary to take into account the fact that «pragmatism» and «assertiveness» will always go in parallel, since all these concepts are integral qualities of a person, which are manifested in the process of her/his «correct» formation from a psychological point of view.

Conclusions

It is difficult to list in one article all scientific works that were done by A.R. Yermentayeva in the field of psychology and pedagogy, but studying and classifying the works of a scientist which were taken in the given article, we can come to the following:

– despite the fact that the concepts of «assertiveness» and «pragmatism» have become widespread in Kazakhstan not so long ago, nevertheless, according to the analysis, it can be concluded that A. R. Yermentayeva defining subjectivity also defines and includes in it assertiveness with pragmatism;

– «subjectivity» being a systemic, dynamic quality of the «subject», which allows, on the basis of conscious moral and spiritual convictions, to qualitatively transform the world around and one's own mental, personal properties that are significant in the implementation, improvement of activities, communication, and also has a close relationship with the mental health of the individual, as well as with «assertiveness» and «pragmatism», since all these qualities contribute to the improvement of the personality;

– all positive psychological qualities have one common system and structure, hence the conclusion that Ardakh Rizabekovna contributed to the development of the study of not only a narrow topic, but psychological science as a whole.

In conclusion it should be said that the life and work of Ardakh Rizabekovna are always topical for the study of psychologists. Her works are full of ideas for new research works and self-development.

Ardakh Rizabekovna was the first in Kazakhstan who developed the concept of «subject-oriented» psychological training, substantiating the features of the development of the level of psychological training and «subjectivity» in the process of activity, communication and self-development. She analyzed that the manifestation of psychological readiness, depending on the degree of actualization of the «subjective» position, is carried out at the levels of psychological literacy, psychological competence, psychological culture, and there is interdependence in the development of these levels. In her works, it is easy to find the necessary

information about various concepts of psychology, and having knowledge and understanding of the concepts «assertiveness», «pragmatism» and «subjectivity», it can be easily seen from the close relationship in the process of personality development.

The value attitude towards psychology and people, a huge scientific contribution and research culture, professionalism in psychological and teaching work, a competent attitude to activities, and the ethics of the researcher made the doctor of psychological sciences, Professor A. R. Yermentayeva a significant, authoritative person in psychological science and pedagogical activity in Kazakhstan. By virtue of A. R. Yermentayeva, all the necessary scientifically grounded psychological concepts can be found and got their definitions in the state and other languages.

Список использованных источников

1 **Ерментаева, А. Р.** Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау: методология, теория, практика. – Алматы, 2008. – 410 б.

2 **Ерментаева, А. Р.** Студенттерді субъект-кәсіби бағытта психологиялық дайындау мәселелері // Шығыстың аймақтық хабаршысы. – Өскемен, 2004. – № 1. – Б. 136–146.

3 **Ерментаева, А. Р.** Студенттерді субъект – бағдарлы психологиялық дайындаудың ізгіліктік мәні // С. Аманжолов оқулары – 2005: халықаралық ғылыми-практикалық конференция. – Өскемен, 2005. – Б. 274-280.

4 **Salter, A.** Conditioned reflex therapy. – New York : Capricorn, 1949. – 245 p.

5 **Smith, M.** When I Say No, I Feel Guilty: How to Cope - Using the Skills of Systematic Assertive Therapy. – New York : Dial Press, 1975. – 298 p.

6 **Ерментаева, А. Р.** Тұлғаның бәсекеге қабілеттілігіндегі психологиялық мазмұн // Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы. – Алматы, 2018. – № 3(66). – Б. 32–43. – (Психология және социология сериясы).

7 **James, W.** Pragmatism a new name for some old ways of thinking. – Cambridge University Press, 2014. – 197 p.

8 **Ерментаева, А. Р.** Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау: п.с.ғ. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дис. авторефераты/ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. – Алматы, 2008.

References

1 **Yermentayeva, A. R.** Studentterdi subekt-bagdarly psikhologiyalyk daiyndau: metodologiya, teoriya, praktika [Subject-oriented psychological training of students: methodology, theory, practice] –Almaty, 2008. – 410 p. [in Kazakh].

2 Studentterdi subekt-kassibi bagytta psikhologiyalyk daiyndau masseleleri [Problems of psychological preparation of students in the subject-professional direction]//Shygystyn aimaktyk khabarshyssy [East regional Bulletin] –Oskemen, 2004. – № 1. – P. 136–146.

3 **Yermentayeva, A. R.** Studentterdi subekt-bagdarly psikhologiyalyk daiyndau izgiliktin mani [The human essence of subject-oriented psychological training of students]// S. Amanzholov okulary – 2005: khalykaralyk gylymi-praktikalyk konferentsiya [international scientific-practical conference]. – Oskemen, 2005. – P. 274–280.

4 **Salter, A.** Conditioned reflex therapy New York: Capricorn, 1949. – 245p.

5 **Smith, M.** When I Say No, I Feel Guilty: How to Cope - Using the Skills of Systematic Assertive Therapy. – New York : Dial Press, 1975. – 298 p.

6 **Yermentayeva, A. R.** Tulganyн bassekege kabilettiligindegi psikhologiyalyk mazmyn [Psychological content of personality competitiveness]// Al-Farabi atyndagy Kazak ulttyk universitetinin khabarshysy [Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University]. – Almaty, 2018. – №3(66). – P. 32–43. – (Psikhologiya zhane sotsiologiya seriyassy [the Journal of Psychology & Sociology]). (In Kazakh)

7 **James, W.** Pragmatism a new name for some old ways of thinking. – Cambridge University Press, 2014. – 197p.

8 **Yermentayeva, A. R.** Studentterdi subekt-bagdarly psikhologiyalyk daiyndau [Subject-oriented psychological training of students]: ps.g.doktory gylymi dazhesshin alu ushin daiyndalghan dis.avtoreferaty [abstract of dissertation research for getting Psychology Sciences Doctor degree]// Al-Farabi atyndagy Kazak ulttyk universiteti [Al-Farabi Kazakh National University]. Almaty, 2008. (In Kazakh)

Material received on 0.09.21.

**А. Н. Калжанова, Г. А. Куребаева*

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР АРДАХ РИЗАБЕКҚЫЗЫ ЕРМЕНТАЕВАНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АССЕРТИВТІЛІК ПЕН ПРАГМАТИЗМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақала белгілі қазақстандық ғалым, психология ғылымдарының докторы, профессор А. Р. Ерментаеваның еңбектеріндегі ассертивтілік пен прагматизмді зерттеу мәселелеріне арналған.

Мақаланың ғылыми жаңалығы-бұл мақалада алғаш рет отандық ғалымның еңбектеріне талдау жасалып, ол алғашқылардың бірі болып тұлғаның субъектті дамуына, болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігіне егжей-тегжейлі және толық түсінік бергені, бұл жеке тұлғаның дамуына, ассертивтілік пен прагматизмге негіз болды.

Осылайша, бұл мақала тұлға психология саласындағы зерттеулермен айналысатын ғалымдар үшін маңызды және мақала осы саладағы отандық психологияның даму көрсеткіштерінің бірі деп сенімді түрде айта аламыз.

Кілтті сөздер: тұлға психологиясы, ассертивтілік, прагматизм, даму, субъективтілік, психолог.

**А. Н. Калжанова, Г. А. Куребаева*

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

ПРОБЛЕМЫ АССЕРТИВНОСТИ И ПРАГМАТИЗМА В РАБОТАХ ДОКТОРА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА АРДАХ РИЗАБЕКОВНЫ ЕРМЕНТАЕВОЙ

Статья посвящена проблемам исследования ассертивности и прагматизма в трудах известного казахстанского ученого, доктора психологических наук, профессора А. Р. Ерментаевой.

Научная новизна статьи состоит в том, что в данной статье впервые представлен анализ трудов отечественного ученого, который одним из первых дал подробное и полное объяснение субъектного развития личности, конкурентоспособность будущих специалистов, являющаяся основой для развития личности, ассертивности и прагматизма.

Таким образом, можно смело сказать, что данная статья актуальна для ученых, занимающихся исследованиями в области психологии личности, и что статья является одним из индикаторов развития отечественной психологии в этой сфере.

Ключевые слова: психология личности, ассертивность, прагматизм, развитие, субъектность, психолог.

<https://doi.org/10.48081/IWLG7270>

***Г. Б. Мадиева, Е. Ю. Сыроева**

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: ЗАРУБЕЖНЫЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ

Настоящая статья посвящена одной из важных тем инклюзивного образования – обучению учащихся с нарушением слуха, в частности, обучению иностранным языкам. Приводятся результаты теоретического обзора научной литературы с целью сравнения имеющегося зарубежного (польского) и казахстанского опыта организации обучения иностранному языку учащихся с нарушением слуха, его особенностей. Дано описание основных моментов организации образовательного процесса, методов обучения, используемых при обучении иностранному языку учащихся с нарушением слуха в контексте польского и казахстанского образовательных процессов. Представлены результаты анализа опыта обучения иностранному языку в Казахстане в условиях специальной коррекционной школы № 5 для детей с нарушением слуха г. Алматы, полученные в результате наблюдения за педагогическим процессом на уроках английского языка. Были описаны используемые методы обучения и имеющиеся проблемы, с которыми сталкиваются как учителя, так и ученики. Полученные результаты позволяют сделать выводы о имеющихся схожих и различных моментах в организации и проведении обучения в Казахстане и Польше, а также необходимости дальнейшего совершенствования процесса обучения учащихся с нарушением слуха иностранному языку.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учащиеся с нарушением слуха, иностранный язык, методика обучения, коррекционная школа.

Введение

В настоящее время во многих государствах наблюдается активизация деятельности в сфере инклюзивного образования с целью улучшения условий и методики обучения детей и взрослых с особыми образовательными

потребностями. Широкое внедрение странами инклюзивного образования предоставляет учащимся с нарушением слуха новые возможности обучения, одной из которых является более углубленное изучение английского языка. Английский язык является одним из наиболее активно используемых языков в мире. Изучение английского языка предполагает расширение возможностей для всех, кто его изучает, в том числе и для лиц с нарушением слуха. В связи с тем, что английский язык является обязательным предметом в учебном плане многих стран, как европейских, так и в нашей стране, вопросы изучения эффективных методов обучения иностранным языкам лиц с нарушением слуха и накопленного опыта в этой области становятся как никогда актуальными.

Материалы и методы

Изучение заявленного вопроса проводилось на основе критического анализа зарубежного опыта, сопоставительного анализа зарубежного и казахстанского опыта, изучения программных документов, учебных программ Республики Казахстан и Польши, наблюдения.

Результаты и обсуждение

Из опыта обучения слабослышащих детей иностранному языку в зарубежных странах. В западных странах, в частности в Польше, в последние годы уделяется большое внимание вопросу обучения учащихся с нарушением слуха иностранному языку. Внедрение этого обучения началось за рубежом гораздо раньше, чем в странах постсоветского пространства. Так, например, в скандинавских странах обучение иностранному языку наравне с преподаванием языка жестов началось в 1994 году [1, с. 3].

В Чехии возможность изучения иностранных языков учащимся с нарушением слуха впервые была законодательно закреплена в 1998 году. Учащиеся с нарушением слуха могут обучаться как в специальных школах, так и в общеобразовательных школах, в которых осуществляется интегрированное обучение. Они начинают изучать иностранный язык с 3 класса [2, с. 37–39].

В польской системе образования обучением иностранному языку, английскому, охвачены как неслышащие, так и слабослышащие учащиеся. Одной из особенностей организации обучения иностранному языку является время начала его изучения. В польской системе образования дети начинают изучать английский язык с детского сада. Это относится и к детям с нарушением слуха. В исследованиях, посвященных этой теме, отмечается ряд проблем, возникающих в этом направлении. Дети с нарушением слуха не всегда вовлечены в различные виды работ, которые способствуют усвоению английского языка, так как их родители и порой учителя придерживаются

различных взглядов на важность изучения иностранного языка в этом возрасте. [3, с. 282].

Что касается школьного образования, то следует отметить, что в Польше, учащиеся с нарушением слуха, как и другие дети с особыми образовательными потребностями, могут обучаться в специальных, общеобразовательных или же в школах, реализующих интегрированное обучение. В случае школ последнего типа они обучаются в классах, в которых имеется сравнительно небольшая наполняемость классов в соотношении один ребенок с особыми образовательными потребностями к четырем детям без нарушений в развитии [4].

Обучение иностранному языку в польских школах ведется согласно национальному учебному плану, утвержденному Министерством образования. Согласно этому документу обучение английскому языку в системе школьного образования начинается с первого класса. В 1-3 классах он изучается в количестве 2 часов в неделю, в 4-8 классах это число возрастает до 3 часов в неделю. В старших классах количество часов, выделенных в неделю на изучение иностранного языка, снижается до двух часов. Это подразумевает включение в данные условия и учащихся с нарушением слуха [Цитируется по: 3, с. 280].

В процессе преподавания иностранного языка учащимся, имеющим нарушение слуха, в польских школах используются различные методы и приемы. Одним из широко используемых методов является обучение письменной речи. Это позволяет ученикам постепенно овладевать навыком чтения, который в свою очередь является основным средством для познания и овладения иностранным языком [5, с. 167].

Следующим широко применяющимся методом является визуализация изучаемого материала. Е. Domagała-Zyśk [6, с. 110] и В. Gulati [7, с. 154] приводят различные примеры его применения на практике, например, использование карт слов, различных графиков, изображений изучаемых явлений и действий, таблиц, флэш-карточек и т.д. При этом, Е. Domagała-Zyśk отмечает, что обучение и изучение лексики должно опираться на знание значений изучаемых слов на родном языке учащихся, иначе они будут испытывать трудности в усвоении их значений. Другие польские источники подчеркивают важность применения в процессе обучения маноральной речи (Cued speech) как вспомогательного средства для улучшения восприятия фонологического аспекта изучения английского языка. Использование маноральной речи подразумевает показ рукой согласного звука, положение руки дает информацию о гласном звуке. В этом процессе также важны движения губ. Для этих целей учащиеся с нарушением слуха обучают

основным четырем положениям руки и восьми основным жестам [8, с. 184]. Некоторые исследователи, применяют язык жестов в процессе обучения, например, В. Gulati.

Помимо вышеприведенных методов предлагается использовать различные новые технические и информационные средства: интерактивную доску и Интернет, поскольку эти средства доказали свою ценность в процессе их практического использования. Е. Domagała-Zyśk считает, что можно использовать Интернет как средство закрепления значений изученных слов или же поиска значений новых. Интерактивная доска позволяет удерживать внимание учащихся, так как используется большой экран для демонстрации такого материала, как электронный учебник, а также позволяет задействовать в ход урока абсолютно всех учащихся [9, с. 174].

Следует обратить внимание на еще одну важную особенность: необходимость выделения большего времени на изучение иностранного языка обучающимся с нарушением слуха, чем их слышащим сверстникам. Исследователями вопроса обучения детей с нарушением слуха иностранному языку подчеркивается, что одним из условий успешного обучения является как можно большая его индивидуализация: учащихся с нарушением слуха следует обучать в небольших группах или же индивидуально (Domagała-Zyśk 2019).

Что касается ступени высшего образования в Польше, то опыт обучения учащихся с нарушением слуха накоплен в таких высших учебных заведениях, как Католический Люблинский университет имени Яна Павла II, Университет им. Адама Мицкевича и др.

Основными проблемами, описываемыми в польской научной литературе, посвященной вопросу использования различных методов в процессе обучения иностранному языку, являются индивидуальные особенности развития учащихся: недоразвитие речи, недостаточное знание родного языка, которые создают дополнительные сложности для процесса обучения иностранному, а именно, английскому языку. Кроме того, отмечается недостаточная методическая подготовленность учителей к обучению учащихся с нарушением слуха.

Из опыта обучения слабослышащих детей иностранному языку в Казахстане. В системе казахстанского образования учащиеся с нарушением слуха могут обучаться как в специальных, так и в общеобразовательных учебных заведениях. В общеобразовательных школах такие дети могут находиться в общих классах с детьми без отклонений в развитии, а также и в отдельных классах, специально созданных в организации образования для детей с особыми образовательными потребностями [10, с. 15]. Инклюзивное

образование расширяет возможности получения образования категорией детей, имеющих нарушение слуха. В Республике Казахстан в настоящее время оно находится на начальном этапе своего развития. Правительство нашей страны уделяет особое внимание этой проблеме. Так, президент Касым-Жомарт Токаев в своем выступлении на четвертом заседании Национального совета общественного доверия от 22 октября 2020 года особо отметил важность развития инклюзивного образования и определил шаги на пути его осуществления [11].

В нашей стране накоплен определенный опыт обучения иностранному языку детей с нарушением слуха в специальных школах для обучения учащихся этой категории. Следует отметить, что внедрение обучения иностранному языку в Республике коснулось детей, относящихся к категории слабослышащих, в то время как обучение английскому языку детей категории неслышащих не ведется.

В специальном коррекционном учреждении работа с детьми, входящими в первую категорию, организуется на основе нормативных документов, разработанных для учащихся общеобразовательных и специальных школ. В организации процесса обучения иностранному языку учебно-методический отдел учреждения использует типовой учебный план для начальной школы и типовой учебный план основного среднего образования. В соответствии с типовыми правилами деятельности организаций образования соответствующих типов специальные школы вправе разрабатывать программы обучения для организации учебного процесса по изучению того или иного учебного предмета [12].

Как показывает анализ, обучение иностранному (английскому) языку детей с нарушением слуха в специальной школе в Республике Казахстан началось сравнительно недавно. Его изучение начинается с 3 класса начальной ступени образования. Детей с нарушением слуха обучают родному языку (русскому или казахскому), второму языку – казахскому или русскому и, соответственно, английскому языку, поскольку преподавание английского языка в специальной школе, как и в общеобразовательных учреждениях, происходит в условиях реализации трехязычной модели обучения. Обучение детей проходит в классах с наполняемостью не более десяти человек и носит коллективный характер. Согласно Типовым учебным планам содержания начального, основного среднего и общего среднего образования Республики Казахстан, количество часов по предмету «Английский язык» в 5–9 классах школ для детей с нарушением слуха составляет 3 часа в неделю. В 10 классе это число сокращается до 2 часов. В 5–10 классах содержание

обучения перераспределяется, так как период обучения увеличивается на 1 год [13].

Процесс развития инклюзивного образования в Центральной Азии освещается в исследовании М. Rouse и К. Lapham, в котором отмечается, что процесс обучения детей с особыми образовательными потребностями развивается в Казахстане под большим влиянием советской дефектологии [цитируется по: 14]. Это утверждение находит отражение в организации процесса обучения английскому языку учащихся, имеющих нарушение слуха. Так, преподаватели зачастую используют методы и приемы, имеющие место при проведении занятий согласно коррекционной составляющей учебной программы.

Обучение в специальной коррекционной школе № 5 для детей с нарушением слуха проводится в условиях реализации чистого коммуникативного метода с широким использованием слухо-зрительной основы. Жесты как вспомогательный элемент урока не приветствуются. В процессе работы в классе учитель также не использует язык жестов, характерный для английской культуры. Вся работа с учениками проводится без использования звукоусиливающей аппаратуры, используемый речевой материал предъявляется на слух. Обучение проводится с использованием учебников, разработанных для учеников общеобразовательных школ в рамках обновления содержания образования. Так, например, используется учебник «English Plus for Kazakhstan» издательства «Oxford University Press». При этом преподаватель адаптирует материал и задания, которые в них представлены в соответствии с особенностями и потребностями учащихся с нарушением слуха.

В специальной коррекционной школе для учащихся с нарушением слуха при обучении английскому языку применяются некоторые общие методы и приемы, способствующие эффективному усвоению изучаемого материала. Данные о них были получены путем включенного наблюдения и анализа уроков английского языка.

Наиболее часто используемым является метод наглядности. В процессе урока преподаватель использует различные изображения, графики, таблицы. Одной из особенностей применения этого метода является тот факт, что детям таким же способом предъявляется и изучаемый словесный материал, для этого преподаватель подготавливает своего рода таблички, на которых написаны необходимые слова и широко использующиеся фразы. Этот прием способствует лучшему запоминанию письменного образа изучаемого слова, а также закреплению значений новых слов.

В процессе изучения английского языка большое значение придается развитию письменной речи, которая позволяет закреплять звуковой и графический состав изучаемых слов с опорой на наглядный их состав. Для отработки навыков звукопроизношения, облегчения понимания устной речи на уроке используется прием чтения по губам. При этом преподаватель стоит лицом к классу и четко произносит слова и фразы так, чтобы ученики видели его артикуляцию.

Одним из постоянно применяемых методов является широкое использование родного языка учеников на всем протяжении процесса обучения. Родной язык используется как вспомогательное средство, которое должно облегчать процесс восприятия нового для учащихся языка. Использование родного языка отмечается в ходе изучения новых слов: преподаватель использует транскрипцию родного языка наравне с транскрипцией английского языка или же использует дактильную азбуку родного языка учеников.

К числу основных проблем, возникающих в ходе преподавания иностранного языка слабослышащим учащимся, можно отнести следующие:

- недостаточная специальная подготовка учителей английского языка к обучению детей, имеющих нарушение слуха;
- индивидуальные особенности и потребности детей данной категории детей;
- проблемы с полноценным обеспечением процесса обучения необходимым учебно-методическим комплексом;
- проблемы материально-технического характера.

Современный процесс обучения иностранному языку предполагает реализацию коммуникативного подхода, однако именно этот аспект вызывает наибольшие трудности у слабослышащих учащихся. Преподавателю важно понимать на основе каких компетенций необходимо выстраивать процесс обучения и учитывать индивидуальные особенности развития детей с нарушением слуха в процессе преподавания иностранного языка.

В конце школьного обучения дети с нарушением слуха сдают итоговые государственные экзамены. После этого они получают аттестат основного среднего образования, который в свою очередь позволяет им продолжить свое обучение в средних специальных организациях образования. Также, учащиеся, имеющие нарушение слуха, впоследствии могут продолжить свое обучение в высших учебных заведениях.

Выводы

Таким образом, рассмотрев особенности организации обучения учащихся с нарушением слуха иностранному языку в различных странах,

можно отметить, что были выявлены как сходства, так и различия. Так, сроки начала обучения иностранному языку в изученных странах отличаются: польские учащиеся начинают изучать английский язык раньше, чем их казахстанские сверстники. Помимо таких общих используемых методов, как использование метода наглядности, обучения письменной речи, учета важности адаптации изучаемого материала, некоторые польские исследователи подчеркивают возможность использования мануальной речи и языка жестов и современных технических средств (интернет и интерактивная доска). Проблемы с материально-техническим оснащением школ сужают возможности казахстанских учителей в использовании новых технологий и интернета в процессе обучения по сравнению с их польскими коллегами.

Одной из существенных проблем процесса обучения иностранному языку детей с нарушением слуха, помимо трудностей, вызванных наличием их индивидуальных особенностей и потребностей, является недостаточная разработанность методологии обучения иностранному языку этой категории учащихся. В связи с этим определяется необходимость дальнейшей работы в направлении инклюзивного образования, совершенствование процесса обучения, разработка и развитие необходимой учебно-методической базы с целью предоставления учащимся с нарушением слуха эффективного обучения иностранному языку.

Список использованных источников

1 **Csizer, K., Kontra, E. H.** Foreign Language Learning Characteristics of Deaf and Severely Hard-of-Hearing Students. [Text] // The Modern language Journal. – 2020. №1 (104). – P. 234-249. – <https://doi.org/10.1111/modl.12630>

2 **Sedláčková, J., Kontra, E. H.** Foreign Language Learning Experiences of Deaf and Severely Hard-of-Hearing Czech University Students. [Text] // Pedagogická orientace. – №3 (29). – 2019. – P. 336–358. – <https://doi.org/10.5817/pedor2019-3-336>

3 **Domagała-Zyśk, E.** Teaching deaf and hard of hearing students English as a foreign language in inclusive and integrated primary schools in Poland. / Zwierzchowska A., Sosnowska-Wieczorek I., Morawski K. (ed.) // The child with hearing impairment implications for theory and practice. Akademia Wychowania Fizycznegoim. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice. – 2019. – P. 277–289. – ISBN 978-83-64036-90-3

4 **Valeeva, R. A., Kulesza, M. E.** Education for Persons with Special Needs: Polish and Russian Experience. [Text] // International Journal of Environmental & Science Education – № 7(11). – 2016. – P. 1619–1629.

5 **Domagała-Zyśk, E.** Written English of Polish deaf and hard of hearing grammar school students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013. – ISBN 978-83-7702-598-7.

6 **Domagała-Zyśk, E.** Overcoming difficulties in second language acquisition by deaf and hard of hearing participants of English as a foreign language classes. / Parchomiuk M., Szabała B. (ed.) // Social distance towards individuals with disability as a problem in special pedagogy. – Maria Curie-Skłodowska University press. Lublin, 2012. – Vol. 2.

7 **Gulati, B.** Visualizing: The Most Effective Way to Teach ESL to Deaf and Hard-of-Hearing Students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013.

8 **Podlewska, A.** Cued Speech as an empirically based approach to teaching English as a foreign Language to hard of hearing students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013.

9 **Nabiałek, A.** Immersion in the English Language for Deaf Students. / English as a Foreign Language for Deaf and Hard-of-Hearing Persons: Challenges and strategies. – Cambridge Scholars Publishing, 2016. – P. 210.

10 **Kulesza, E. M., Butabayeva, L. A.** Social attractiveness of children with disabilities in the opinion of nondisabled first-grade elementary school students and their parents in Kazakhstan. – Warszawa : Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2020.

11 Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya (Дата обращения 24.11.2020)

12 Приказ Министерства образования и науки «Об утверждении Типовых учебных правил деятельности видов специальных организаций образования» от 14.02.2017 № 66. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700014995>.

13 Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования Республики Казахстан» от 8.11.2012 № 500. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170>.

14 **Rollan, K.** Inclusive Education Reform in Kazakhstan. Civil Society Activism from the Bottom-Up [Text]: Master's thesis. Nazarbayev University Graduate School of Education, 2018. – P. 85.

References

1 **Csizér, K., Kontra, E. H.** Foreign Language Learning Characteristics of Deaf and Severely Hard-of-Hearing Students. [Text] // The Modern language Journal. – 2020. №1 (104). – P. 234–249. – <https://doi.org/10.1111/modl.12630>

2 **Sedláčková, J., Kontra, E. H.** Foreign Language Learning Experiences of Deaf and Severely Hard-of-Hearing Czech University Students. [Text] // Pedagogická orientace. – №3 (29). – 2019. – P. 336–358. – <https://doi.org/10.5817/pedor2019-3-336>

3 **Domagała-Zyśk, E.** Teaching deaf and hard of hearing students English as a foreign language in inclusive and integrated primary schools in Poland. / Zwierzchowska A., Sosnowska-Wieczorek I., Morawski K. (ed.) // The child with hearing impairment implications for theory and practice. Akademia Wychowania Fizycznegoim. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice. – 2019. – P. 277–289. – ISBN 978-83-64036-90-3

4 **Valeeva, R. A., Kulesza, M. E.** Education for Persons with Special Needs: Polish and Russian Experience. [Text] // International Journal of Environmental & Science Education – № 7(11). – 2016. – P. 1619–1629.

5 **Domagała-Zyśk, E.** Written English of Polish deaf and hard of hearing grammar school students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013. – ISBN 978-83-7702-598-7.

6 **Domagała-Zyśk, E.** Overcoming difficulties in second language acquisition by deaf and hard of hearing participants of English as a foreign language classes. / Parchomiuk M., Szabała B. (ed.) // Social distance towards individuals with disability as a problem in special pedagogy. – Maria Curie-Skłodowska University press. Lublin, 2012. – Vol. 2.

7 **Gulati, B.** Visualizing: The Most Effective Way to Teach ESL to Deaf and Hard-of-Hearing Students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013.

8 **Podlewska, A.** Cued Speech as an empirically based approach to teaching English as a foreign Language to hard of hearing students. / Domagała-Zyśk E. (ed.) // English as a foreign language for deaf and hard of hearing persons in Europe. – Wydawnictwo Kul Lublin, 2013.

9 **Nabialek, A.** Immersion in the English Language for Deaf Students. / English as a Foreign Language for Deaf and Hard-of-Hearing Persons: Challenges and strategies. – Cambridge Scholars Publishing, 2016. – P. 210.

10 **Kulesza, E. M., Butabayeva, L. A.** Social attractiveness of children with disabilities in the opinion of nondisabled first-grade elementary school students and their parents in Kazakhstan. – Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2020.

11 **Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan.** [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan.]. [Electronic resource]. – https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya. (Date of the application 22.10.2020)

12 **Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki «Ob utverzhdenii Tipovyh uchebnyh pravil deyatel'nosti vidov special'nyh organizacij obrazovaniya»** [Order of the Minister of Education and Science «On approval of the Model educational rules for the activities of types of special educational organizations»] ot 14.02.2017 № 66. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700014995>.

13 **Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii tipovyh uchebnyh planov nachal'nogo, osnovnogo srednego, obshchego srednego obrazovaniya Respubliki Kazahstan».** [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan «On approval of standard curricula for primary, basic secondary, general secondary education of the Republic of Kazakhstan»] ot 8.11.2012 № 500. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170>.

14 **Rollan, K.** Inclusive Education Reform in Kazakhstan. Civil Society Activism from the Bottom-Up [Text]: Master's thesis. Nazarbayev University Graduate School of Education. – 2018. – P. 85.

Материал поступил в редакцию 09.09.21.

*Г. Б. Мадиева, Е. Ю. Сысоева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 09.09.21 баспаға түсті.

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРДЫ ШЕТ ТІЛІНЕ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ: ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Бұл мақала инклюзивті білім берудің маңызды тақырыптарының бірі – есту қабілеті бұзылған оқушыларды оқытуға, атап айтқанда шет тілдерін оқытуға арналған. Есту қабілеті бұзылған оқушыларды шет тіліне оқытуды ұйымдастырудың қолда бар шетелдік (поляк) және қазақстандық тәжірибесін, оның ерекшеліктерін салыстыру мақсатында ғылыми әдебиеттерге теориялық шолу нәтижелері келтіріледі. Поляк және қазақстандық білім беру үдерістері контекстінде есту қабілеті бұзылған оқушыларға шет тілін оқытуда қолданылатын оқыту әдістері, білім беру үдерісін ұйымдастырудың негізгі сәттеріне сипаттама берілді. Ағылшын тілі сабақтарында педагогикалық процесті бақылау нәтижесінде алынған Алматы қаласындағы есту қабілеті бұзылған балаларға арналған №5 арнайы түзету мектебі жағдайында Қазақстанда шет тілін оқыту тәжірибесін талдау нәтижелері ұсынылған. Қолданылған оқыту әдістері және мұғалімдер де, студенттер де кездесетін проблемалар сипатталды. Алынған нәтижелер Қазақстан мен Польшада оқытуды ұйымдастыруда және өткізуде ұқсас және әртүрлі сәттер туралы, сондай-ақ есту қабілеті бұзылған оқушыларды шет тіліне оқыту процесін одан әрі жетілдіру қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: инклюзивтік білім беру, есту қабілеті бұзылған оқытушылар, шет тілі, оқыту әдістемесі, арнайы мектеп.

*G. B. Madiyeva, Ye. Yu. Syssoyeva
Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 09.09.21.

ORGANIZATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS: FOREIGN AND KAZAKHSTAN EXPERIENCE

This article is devoted to one of the important topics of inclusive education – teaching students with hearing impairments, in particular,

teaching foreign languages. The article presents the results of a theoretical review of scientific literature in order to compare the available foreign (Polish) and Kazakhstani experience in organizing foreign language teaching for students with hearing impairment, its features. A description of the main points of the organization of the educational process, teaching methods used in teaching a foreign language to students with hearing impairment in the context of the Polish and Kazakh educational processes is given. The article presents the results of the analysis of the experience of teaching a foreign language in Kazakhstan in the conditions of a special correctional school No. 5 for children with hearing impairment in Almaty, obtained as a result of observing the pedagogical process in English lessons. The teaching methods used and the problems encountered by both teachers and students were described. The results obtained allow us to draw conclusions about the existing similar and different aspects in the organization and conduct of training in Kazakhstan and Poland, as well as the need to further improve the process of teaching foreign language students with hearing impairment.

Keywords: inclusive education; pupils with hearing impairment; foreign language, teaching methodology, special school.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абдуллаева Жазира Дайрабаевна, докторант, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Z00T7Y1, Қазақстан Республикасы, e-mail: jazok082@mail.ru

Абдыхалыкова Жазира Есенкелдиевна, PhD, доцент, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Z00T7Y1, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Абилхаирова Жанар Аитбайқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор м.а., Педагогика және оқыту әдістемесі кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zhan_aa@mail.ru

Агеева Лариса Евгеньевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ageevale_1971@mail.ru

Агранович Елена Николаевна, PhD докторы, аға оқытушы, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: elenkaagr@mail.ru

Ажмолдаева Клара Байжігітқызы, жаратылыс ғылымдар магистрі, докторант, Жаратылыстану факультеті, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: klara_1465@mail.ru

Алметов Н. Ш., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Заманауи педагогика және психология» кафедрасы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, n_almetov@mail.ru

Альгожина Анар Рашидовна, докторант, «Білім беру психологиясы» білім беру бағдарламасы, Философия және психология факультеті, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100024, Қазақстан Республикасы, anar.algozhina@mail.ru

Альменаева Райхан Умирзаковна, докторант, жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: a_raihan@mail.ru

Ахметжанова Қымбат Серикханқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, ШҚО ББ «Ұлан ауданының психологиялық-педагогикалық

түзеу кабинеті», психология және коррекциялық педагогика кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070002, Қазақстан Республикасы, e-mail:kimbat_89@inbox.ru

Ахметова Гульнара Сагынбаевна, педагогика ғылымдарының магистрі, докторант, 8D01719 «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnarakzkk@gmail.com

Ахметова Гүлдана Егеубайқызы, PhD, пост-докторант, Жоғары білім беру мектебі, Назарбаев университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: guldana.akhmetova2@nu.edu.kz

Ахметова Э. К., докторант, «Педагогика және психология» мамандығы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, elmira_k_akhmetova@mail.ru

Әлжанов Ғаділбек Мұратұлы, Өнертану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060000, Қазақстан Республикасы, e-mail: alzhanov_82@mail.ru

Әлімқұлова Бактыгүл Тілләбекқызы, докторант, «Математика» кафедрасы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: deva-11.09@mail.ru

Әмірбекұлы Алданазар, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Математика» кафедрасы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: amirbekuly@inbox.ru

Байназарова Тұрсынбай Бейсембекқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессоры, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 0500006, Қазақстан Республикасы, e-mail: tursinai-64@mail.ru

Байхожаева Гулжаухар Мәжитқызы, жаратылыс ғылымдар магистрі, докторант, Жаратылыстану институты, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: baikhojaeva@bk.ru

Байчинов Рауан Толеуханович, педагогика ғылымдарының магистрі, ШҚО ББ «Облыстық психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңесі» КММ, «Психология және коррекциялық педагогика» кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070002, Қазақстан, e-mail: rauan.b_1991@mail.ru

Бекболатова Күралай Маратқызы, PhD, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail:sunkarz@mail.ru

Бижкенова Айгуль Ермековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, «Шет тілдер» кафедрасының меңгерушісі, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: abizhkenova@inbox.ru

Бримкулова Әсем Дулатқызы, докторант, «6D010800-Дене шынықтыру және спорт» білім бағдарламасы, Олимпиадалық спорт факультеті, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., 0500022, Қазақстан Республикасы, e-mail: raton-cimon@mail.ru

Бұлақбаева Мейрамгул Кеңесбайқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м. а., Жалпы педагогика кафедрасының бағдарлама көшбасшысы, Педагогика және психология жоғары мектебі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mina_1@mfil.ru

Гарванов Иван, доктор DSc, профессор, Кітапханатану және ақпараттық технологиялар университеті, София қ., 1784, Болгария, i.garvanov@unibit.bg

Гордын Роберт, академиялық ағылшын тілі инструкторы, Жоғары білім беру мектебі, Назарбаев университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Robert.gordyn@nu.edu.kz

Джантасова Дамира Дулатовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Шет тілдер» кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: d.dzhantasova@kstu.kz

Ерланова Гульмира Жумағалиевна, докторант, 2 курс, «Информатика» кафедрасы, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulmirka_78@mail.ru

Ермаханбетова Ақмарал Мураталиевна, магистр, оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ViaAkosha@mail.ru

Ершина Айнакул Капасовна, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, Физика, математика және цифрлық технологиялар жоғары мектебі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, 123ainakul.yershina@gmail.com

Жандавлетова Райхан Болатқызы, Биология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: raihanzhandavletova@mail.ru

Жарменова Ботагоз Куанышевна, докторант, жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: 81_bota@mail.ru

Жексембинова Айжан Бекбергеневна, докторант, 1-курс, 8D01505 – математика мамандығы. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aruka_s_09@mail.ru

Жолдасбеков Әбдіманап Әбдіразақұлы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Жаратылыстану-ғылыми-педагогикалық» Жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., 160018, Қазақстан Республикасы

Жуматаева Енгиліка, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Жүнісбек Динара Нұрғалиқызы, PhD, Қазақ Спорт және туризм академиясы, Алматы қ., 0500025, Қазақстан Республикасы, e-mail: dinara_8326@bk.ru

Займоғлы Өмер, PhD, доцент, «Көркем өнер» факультеті, «Ақдениз» университеті, Анталья қ., 07070, Түркия, e-mail: omerzaimoglu@hotmail.com

Зейнулина Айман Файзуллоевна, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: akbura66@mail.ru

Ибадуллаева Салтанат Жарылқасынқызы, Биология ғылымдарының докторы, профессор, Жаратылыстану факультеті, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: salt_i@mail.ru

Ибраймова Лира Әбділдабекқызы, Филология ғылымдарының кандидаты, қауым. профессор, «Қазақ тіл білімінің теориясы мен әдістемесі» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті», Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Иминова Юлдуз Бахтияровна, магистр, оқытушы, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: iminova.yulduza@mail.ru

Искакова Анаргүль Батырбаевна, физика магистрі, аға оқытушы, «Физика, математика және аспап жасау» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anar_is@mail.ru

Кокажаева Амангүль Базарбековна, биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., «Математика» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Kokazaeamangul@gmail.com

Каирбаева Акмарал Канатбековна, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Шетел филологиясы» кафедрасының меңгерушісі, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: akmaralkai@mail.ru

Калжанова А. Н., докторант, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы

Калкабаева Зухра Кусайиновна, докторант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, sarsenbayeva_z@mail.ru

Камзаева Кулшат Саликовна, филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушысы, Қазақ тілі мен әдебиеті және журналистика кафедрасы, Гуманитарлық-педагогикалық институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kamzaeva_k@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, педагогика ғылымдарының кандидаты, Педагогика және психология жоғары мектебінің ғылыми зерттеулер және инновациялар жөніндегі декан орынбасары, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Кенжебекова Рабига Ибрахимовна, педагогика ғылымының кандидаты, профессор, «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, «Орда» университеті, Шымкент қ., 160006, Қазақстан Республикасы, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Керімбаев Нұрасыл Нұрымұлы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurasil@mail.ru

Керейбаева Анар Умирзаковна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Гуманитарлық-педагогикалық институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Кожанбергенова Айгерим Солтанбековна, педагогика ғылымдарының магистрі, маман, Стратегиялық даму және серіктестік бөлімі, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, email: a.kozhanbergenova@kstu.kz

Кожебаев Дархан Ержанович, докторант, Қазақ ұлттық өнер университеті (Музыкалық білім), 010000, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: k.darhan_1990@mail.ru

Койшибаев Махамбетжан Нахипбекович, филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушысы, «Педагогика және оқыту әдістемесі» кафедрасы, «Гуманитарлық-педагогикалық» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mahat75.62@mail.ru

Коккозева Кульчария Шамильевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР ЖАК доценті, «Психология және коррекциялық педагогика» кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070002, Қазақстан Республикасы, e-mail: pony_05@mail.ru

Кумаржанова Куляш Шамильевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары, ШҚО ББ «Өскемен қаласы білім бөлімінің № 5 орта мектебі», Өскемен қ., 070013, Қазақстан Республикасы, e-mail: ksh55@mail.ru

Курбаева Г. А., докторант, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы

Курманбаев Рахат Хамитович, биология ғылымдарының кандидаты, доцент, «Биология, химия және география» кафедрасы, Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Rakhat72@mail.ru

Курманбаев Рахат Хамитұлы, Биология ғылымдарының кандидаты, Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: rakhat72@mail.ru

Ладзина Наталья, психология ғылымдарының докторы, профессор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070013, Қазақстан Республикасы, 070013, e-mail: ladzina_natalya@mail.ru

Мағанат Шегебаев, доцент, Білім беру және гуманитарлық ғылымдар факультеті, КИМЭП Университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: magas@kimep.kz

Мадиева Гульмира Баянжановна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Жалпы тіл білімі және еуропа тілдері кафедрасы менгерушісі, Филология факультеті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gbmadiyeva.kz@gmail.com

Менеш Салтанат Раушанқызы, магистрант, 7М01502-Физика мамандығы, Физика, математика және цифрлық технологиялар жоғары

мектебі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: s.menesh@mail.ru

Мир Афзал Таджик, ассоциативтік профессор, Жоғары білім беру мектебі, Назарбаев Университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Afzal.mir@nu.edu.kz

Мирманов Нақу Бахаутдинович, педагогика ғылымдарының магистрі, «Дәстүрлі музыка өнері және хореография» кафедрасының менгерушісі, «Дәстүрлі өнер» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: naku_1979@mail.ru

Молдабек Құлахмет, педагогика ғылымының докторы, профессор, «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, «Орда» университеті, Шымкент қ., 160006, Қазақстан Республикасы, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Молдабеков Ж. Н., докторант, «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: jenis-art@mail.ru

Молдағали Бакытгүл, PhD, пост-докторант, Педагогикалық технологияларды талдау лабораториясы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: bahados_@mail.ru

Мухамбетова Мейрамгуль Жароллаевна, PhD, қауымд. профессор м.а., «Информатика» кафедрасы, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mukhambetovamj@gmail.com

Мұхаметқазыева Еркежан Асхатқызы, магистрант, 2-курс, 7М01501 – математика мамандығы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: erkezhanaid@gmail.com

Небесаева Жанар Орынбековна, PhD, доцент м.а., «Сырдария» университеті, Жетісай қ., 160500, Қазақстан Республикасы, e-mail: gold_15k1@mail.ru

Нурғалиева Сания Айдархановна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070013, Қазақстан Республикасы, e-mail: sanianur@mail.ru

Оразаева Гульжан Сериковна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulzhan69g@gmail.com

Рысқұлбек Дидар, Филология ғылымдарының магистрі, «Қазақ тіл білімінің теориясы мен әдістемесі» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ryskulbek.didar@mail.ru

Сабирова Райхан Шайхышевна, психология ғылымдарының кандидаты, профессор, Академик Е. А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті, Қарағанды қ., 100024, Қазақстан Республикасы, e-mail: sabirova.raihan@mail.ru

Садуова Молдир Кадырқожановна, магистрант, 7М01504 – «Химия» мамандығы, Жаратылыстану-математика факультеті, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071409, Қазақстан Республикасы, e-mail: molya_9010@mail.ru

Сапақова Айгуль Касенқановна, биология ғылымдарының кандидаты, доцент м.а, Жаратылыстану-математика факультеті, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071409, Қазақстан Республикасы, e-mail: sapakova.aygul@mail.ru

Сарбасов Ерназар Каспарұлы, техника ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Техникалық факультет, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., 040000, Республика Қазақстан

Семенихин Виктор Васильевич, педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика доценті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, «Көлік техникасы, өндірісті ұйымдастыру және құрылыс» кафедрасы, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: semenikhinvita@mail.ru

Семенихина Светлана Фаритовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика доценті, Қ. Жұбанов атындағы Биология кафедрасы, Жаратылыстану факультеті, Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: svetasemen69@mail.ru

Серік Меруерт, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика кафедрасының меңгерушісі, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: serik_meruerts@mail.ru

Сет Антви, докторант, Жоғары білім беру мектебі, Назарбаев Университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: seth.antwi@nu.edu.kz

Сәдуақас Гүлбану Темірияқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Gulbanu_sadvakasova@mail.ru

Сысоева Елена Юрьевна, магистрант, «Шетел тілі: екі шет тілі» мамандығы, Филология факультеті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: elena_syssoeva@mail.ru

Тапенев Даулет Турсунханович, докторант, «Музыкалық білім беру» бағдарламасы, РҚазақ ұлттық өнер университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: daulet_tapenov@mail.ru

Ташекова Айгерим Тарбиновна, педагогикалық ғылымдар магистрі, докторант, 3 курс, «6D020500 - Филология» мамандығы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Ткач Галина Михайловна, докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: galina_tkach_83@mail.ru

Тюлюпергенева Раушан Жомартқызы, психология ғылымдарының кандидаты, доцент, психология және коррекциялық педагогика кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070013, Қазақстан Республикасы, e-mail: raushan_2006@mail.ru

Хусаинова Гульзада Ануаровна, педагогика ғылымдарының кандидаты, PhD, профессор, «Музыкалық білім» кафедрасының меңгерушісі, Қазақ ұлттық өнер университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulzada.khusainova@mail.ru

Шағатаева Зауре Ерназарқызы, докторант, «Жаратылыстану-ғылыми-педагогикалық» Жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., 160018, Қазақстан Республикасы, zaurika@mail.ru

Шебалина Ольга, Кәсіптік білім беру саласындағы магистрі, Инженерлік педагогика орталығының кіші ғылыми қызметкері, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: ser@mail.ru

Шенгюль Дженгис, PhD, профессор, «Акдениз» университеті (Музыкалық білім), Анталия қ., 07070, Түркия, e-mail: csengul@akdeniz.edu.tr

Шілдебаев Жұмаділ Байділдайұлы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: zhumadil_47@mail.ru

Шындалиев Нуржан Тажимаевич, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000. Қазақстан Республикасы, nurzhan-11@list.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абдуллаева Жазира Дайрабаевна, докторант кафедры социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Z00T7Y1, Республика Казахстан, e-mail: jazok082@mail.ru

Абдыхалыкова Жазира Есенкелдиевна, PhD, доцент, Кафедра «Социальной педагогики и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Z00T7Y1, Республика Казахстан, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Абилхайрова Жанар Аитбаевна, кандидат педагогических наук, и.о. асоц. профессора, кафедра Педагогика и методика обучения, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: Zhan_aa@mail.ru

Агеева Лариса Евгеньевна, кандидат педагогических наук, и.о. асоц. профессора, кафедра «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: ageevale_1971@mail.ru

Агранович Елена Николаевна, PhD, ст. преподаватель, кафедра «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: elenkaagr@mail.ru

Ажмолдаева Клара Байжигитовна, магистр естественных наук, докторант, факультет Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: klara_1465@mail.ru

Алимкулова Бактыгуль Тиллабековна, докторант, кафедра «Математики», Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, Республики Казахстан, deva-11.09@mail.ru

Алметов Н. Ш., профессор кафедры «Современная педагогика и психология», доктор педагогических наук, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, n_almetov@mail.ru

Альгожина Анар Рашидовна, докторант, образовательная программа «Психология образования», Факультет философии и психологии, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100024, Республика Казахстан, e-mail: anar.algozhina@mail.ru

Альжанов Гадилбек Муратулы, магистр искусствоведческих наук, ст. преподаватель, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, Республика Казахстан, e-mail: alzhanov_82@mail.ru

Альменаева Райхан Умирзаковна, докторант, Институт Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: a_raihan@mail.ru

Амирбекулы Алданазар, кандидат педагогических наук, доцент, кафедра «Математики», Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: amirbekuly@inbox.ru

Ахметжанова Кымбат Серикханкызы, магистр педагогических наук по специальности «Дефектология», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, преподаватель, кафедра «Психологии и коррекционной педагогики», КГУ «Кабинет психолого-педагогической коррекции Уланского района» УО ВКО, г. Усть-Каменогорск, 070002, Республика Казахстан

Ахметова Гульдана Егеубаевна, PhD, пост-докторант, Высшая школа образования Назарбаев Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: guldana.akhmetova2@nu.edu.kz

Ахметова Гульнара Сагынбаевна, магистр педагогических наук, докторант, специальность 8D01719 «Иностранный язык: два иностранных языка», Филологический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gulnarakzkk@gmail.com

Ахметова Э. К., докторант, специальность «Педагогики и психологий», Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: elmira_k_akhmetova@mail.ru

Байназарова Турсынай Бейсембековна, кандидат педагогических наук, и.о. асоц. профессора, кафедра «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: tursinai-64@mail.ru

Байхожаева Гулжаухар Мажитовна, магистр естественных наук, докторант, институт Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: baikhojaeva@bk.ru

Байчинов Рауан Толеуханович, магистр педагогических наук по специальности «Дефектология», преподаватель, кафедра «Психологии и коррекционной педагогики», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, логопед-дефектолог, 1 квалификационная категория, КГУ

«Областная психолого-медико-педагогическая консультация» управления образования Восточно-Казахстанской области, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: rauan.b_1991@mail.ru

Бекболатова Куралай Маратовна, PhD, ст. преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: sunkarz@mail.ru

Бижкенова Айгуль Ермаковна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой «Иностранная филология», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: abizhkenova@inbox.ru

Бримкулова Асем Дулатовна, докторант, образовательная программа «6D010800-Физическая культура и спорт», Казахская академия спорта и туризма, факультет олимпийского спорта, г. Алматы, 0500022, Республика Казахстан, e-mail: paton-cimon@mail.ru

Булакбаева Мейрамгул Кенесбаевна, кандидат педагогических наук, и. о. профессора, лидер программы кафедры общей педагогики, Высшая школа педагогики и психологии, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: mina_1@mfil.

Гарванов Иван, доктор DSc, профессор, Университет библиотекосведения информационных технологий, г. София, 1784, Болгария, e-mail: i.garvanov@unibit.bg

Гордын Роберт, Инструктор академического английского языка, Высшая школа образования, Назарбаев Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Robert.gordyn@nu.edu.kz

Джантасова Дамира Дулатовна, кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой «Иностранных языков», Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100027, Республика Казахстан, email: d.dzhantasova@kstu.kz

Ерланова Гульмира Жумагалиевна, докторант, 2 курс, кафедра «Информатики», Факультет информационных технологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: gulmirka_78@mail.ru

Ермаханбетова Акмарал Мураталиевна, магистр, преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: ViaAkosha@mail.ru

Ершина Айнакул Капасовна, доктор физико-математических наук, профессор, Высшая школа физики, математики и цифровых технологий, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: 123ainakul.yershina@gmail.com

Жандавлетова Райхан Болатовна, кандидат биологических наук, ст. преподаватель, институт Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: raihanzhandavletova@mail.ru

Жарменова Ботагоз Куанышевна, докторант, Институт Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: 81_bota@mail.ru

Жексембинова Айжан Бекбергеновна, докторант, 1 курс, специальность «8D01505 – Математика», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: aruka_s_09@mail.ru

Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович, доктор педагогических наук, профессор, Естественно-научно-педагогический факультет, Южно-Казахстанский государственный имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160018, Республика Казахстан

Жуматаева Енгилика, доктор педагогических наук, профессор, Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Жунусбек Динара Нургалиевна, PhD, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, 0500025, Республика Казахстан, e-mail: dinara_8326@bk.ru

Зейнулина Айман Файзуллоевна, кандидат филологических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: akbura66@mail.ru

Ибадуллаева Салтанат Жарылкасынова, доктор биологических наук, профессор, факультет Естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: salt_i@mail.ru

Ибраймова Лира Абдилдабеккызы, кандидат филологических наук, ассоц. профессор, кафедра «Теории и методики казахского языкознания», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Иминова Юлдуз Бахтияровна, магистр, преподаватель, кафедра «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: iminova.yulduza@mail.ru

Искакова Анаргүль Батырбаевна, магистр физики, ст. преподаватель, кафедра «Физика, математика и приборостроение», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anar_is@mail.ru

Каирбаева Акмарал Канатбековна, кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой «Иностранной филологии», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: akmaralkai@mail.ru

Калжанова А. Н., докторант, кафедра «Социальной педагогики и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан

Калкабаева Зухра Кусайновна, докторант, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: sarsenbayeva_z@mail.ru

Камзаева Кулшат Саликовна, кандидат филологических наук, ст. преподаватель, кафедра «Казахского языка и литературы и журналистики», Гуманитарно-педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: kamzaeva_k@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, кандидат педагогических наук, зам. декана по научной работе и инновациям, Высшая школа педагогики и психологии, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Кенжебекова Рабига Ибрахимовна, кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Педагогика и методика начального обучения», университет «Орда», г. Шымкент, 160006, Республика Казахстан, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Керейбаева Анар Умирзаковна, магистр педагогических наук, преподаватель, Гуманитарно-педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республики Казахстан, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Керимбаев Нурасыл Нурымұлы, доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: nurasil@mail.ru

Кожанбергенова Айгерим Солтанбековна, магистр педагогических наук, специалист, Управление стратегического развития и партнерства, Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100027, Республика Казахстан, e-mail: a.kozhanbergенова@kstu.kz

Кожебаев Дархан Ержанович, докторант, преподаватель, Казахский национальный университет искусств (Музыкальное образование), 010000, г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: k.darhan_1990@mail.ru

Койшибаев Махамбетжан Нахипбекович, кандидат филологических наук, ст. преподаватель, кафедра «Педагогика и методика обучения», Гуманитарно -педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: mahat75.62@mail.ru

Кокажаева Амангүль Базарбековна, кандидат биологических наук, и. о. ассоц. профессора, кафедра «Математики» Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: Kokazaeamangul@gmail.com

Коккозева Кульчария Шамильевна, кандидат педагогических наук, доцент ВАК РК, ассоц. профессор, кафедра «Психологии и коррекционной педагогики», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070002, Республика Казахстан, e-mail: pony05@mail.ru

Кумаржанова Куляш Шамильевна, кандидат педагогических наук, профессор, заместитель директора по учебной работе, Средняя школа № 5 г. Усть-Каменогорск, г. Усть-Каменогорск, 070013, Республика Казахстан, e-mail: ksh55@mail.ru

Куребаева Г. А., докторант, кафедра «Социальной педагогики и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан

Курманбаев Рахат Хамитович, кандидат биологических наук, доцент, кафедра «Биология, химия и география», Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: Rakhat72@mail.ru

Ладина Наталья Алексеевна, доктор психологических наук, профессор, кафедра «Психологии и коррекционной педагогики», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070013, Республика Казахстан, e-mail: ladzina_natalya@mail.ru

Мадиева Гульмира Баянжановна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой «Общего языкознания и европейских языков», Факультет филологии, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: gbmadiyeva.kz@gmail.com

Менеш Салтанат Раушанқызы, магистрант, специальность «7М01502-Физика», Высшая школа физики, математики и цифровых технологий, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: s.menesh@mail.ru

Мир Афзал Таджик, ассоц. профессор, Высшая школа образования, Назарбаев Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Afzal.mir@nu.edu.kz

Мирманов Наку Бахаутдинович, магистр педагогических наук, заведующий кафедрой «Традиционное музыкальное искусство и хореографии», Институт «Традиционного искусства», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: naku_1979@mail.ru

Молдабек Кулахмет, доктор педагогических наук, профессор, кафедра «Педагогика и методика начального обучения», Университет «Орда», г. Шымкент, 160006, Республика Казахстан, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Молдабеков Ж. Н., докторант, образовательный программf «Педагогика и психология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: jenis-art@mail.ru

Молдагали Бакытгул, PhD, пост-докторант, Лаборатория анализа педагогических технологий, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: bahados_@mail.ru

Мухамбетова Мейрамгуль Жароллаевна, PhD, и.о. ассоц. профессора, Факультет физики, математики и информационных технологий, кафедра «Информатика», Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060000, Республика Казахстан, e-mail: mukhambetovamj@gmail.com

Мухаметказыева Еркежан Аскатовна, магистрант, 2 курс, специальность «7M01501 – Математика», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: erkezhanaid@gmail.com

Небесаева Жанар Орынбековна, PhD, и.о. доцента, Университет «Сырдария», г. Жетысай, 160500, Республика Казахстан, e-mail: gold_15k1@mail.ru

Нурғалиева Сания Айдархановна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070013, Республика Казахстан, e-mail: sanianur@mail.ru

Омер Займоғлы, PhD, доцент, факультет «Художественное искусство», Университет «Акдениз», г. Анталья, 07070, Турция, e-mail: omerzaimoglu@hotmail.com

Оразаева Гульжан Сериковна, кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный женский педагогический университет, u7 Fkvfnsb 0500006 Республика Казахстан, e-mail: gulzhan69g@gmail.com

Рыскулбек Дидар, магистр филологических наук, Кафедра «Теории и методики казахского языкознания», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы., 050000, Республика Казахстан, e-mail: ryskulbek.didar@mail.ru

Сабирова Райхан Шайхышевна, кандидат психологических наук, профессор, Факультет философии и психологии, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100024, Республика Казахстан, e-mail: sabirova.raihan@mail.ru

Садуакас Гулбану Темириязовна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, кафедра Педагогика и методика начального обучения, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Gulbanu_sadvakasova@mail.ru

Садуова Молдир Кадырқожановна, магистрант, специальность 7M01504 – «Химия», Естественно-математический факультет, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071409, Республика Казахстан, e-mail: molya_9010@mail.ru

Сапакова Айгуль Касенкановна, кандидат биологических наук, и.о. доцента, Естественно-математический факультет, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071409, Республика Казахстан, e-mail: sarakova.aygul@mail.ru

Сарбасов Ерназар Каспаевич, кандидат технических наук, ст. преподаватель, Технический факультет, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан

Семенихин Виктор Васильевич, кандидат педагогических наук, доцент педагогики, кафедра «Транспортная техника, организация производства и строительства», Актыбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: semenikhinvitia@mail.ru

Семенихина Светлана Фаритовна, кандидат педагогических наук, доцент педагогики, кафедра «Биологии», Факультет Естествознания, Актыбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: svetasemen69@mail.ru

Серік Меруерт, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой «Информатики», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: serik_meruerts@mail.ru

Сет Антви, докторант, Высшая школа образования, Назарбаев Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: seth.antwi@nu.edu.kz

Сысоева Елена Юрьевна, магистрант, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Факультет филологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: elena_syssoeva@mail.ru

Тапенев Даулет Турсунханович, докторант, образовательная программа «Музыкальное образование», Казахский национальный университет искусств, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: daulet_tapenov@mail.ru

Ташекова Айгерим Тарбиновна, магистр педагогических наук, докторант, 3 курс, специальность «6D020500 Филология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Ткач Галина Михайловна, докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: galina_tkasch_83@mail.ru

Тюлюпергенева Раушан Жомартовна, кандидат психологических наук, доцент, кафедра «Психологии и коррекционной педагогики», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070013, Республика Казахстан, gaushan_2006@mail.ru

Хусаинова Гульзада Ануаровна, кандидат педагогических наук, PhD, профессор, заведующая кафедрой «Музыкальное образование», Казахский национальный университет искусств, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gulzada.khusainova@mail.ru

Чилдибаев Джумадил Байдильдаевич, доктор педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: zhumadil_47@mail.ru

Шагатаева Зауре Ерназаровна, докторант, Естественно-научно-педагогический факультет, Южно-Казахстанский государственный имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160018, Республика Казахстан, e-mail: zaurika@mail.ru

Шебалина Ольга, магистр наук в области профессионального образования, младший научный сотрудник, Центр инженерной педагогики, Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100027, Республика Казахстан, email: ser@mail.ru

Шегебаев Маганат, доцент, Факультет образования и гуманитарных наук, Университет КИМЭП, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: magas@kimer.kz

Шенгюль Дженгис, PhD, профессор, Университет «Акдениз» (Музыкальное образование), 07070, г. Анталия, 07070, Турция, e-mail: csengul@akdeniz.edu.tr

Шындалиев Нуржан Тажибаевич, кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, nurzhan-11@list.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abdullaeva Zhazira Dayrabaevna, doctoral student, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Z00T7Y1, Republic of Kazakhstan, e-mail: jazok082@mail.ru

Abdykhalykova Zhazira Esenkeldievna, PhD, docent, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Z00T7Y1, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Abilkhairova Zhanar Aitbaevna, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Department of Pedagogy and Teaching Methods, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic Of Kazakhstan, e-mail: Zhan_aa@mail.ru

Ageyeva Larissa, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Tursinai-64@mail.ru

Agranovich Yelena, PhD, senior lecturer, Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: elenkaagr@mail.ru

Akhmetova E. K., doctoral student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: elmira_k_akhmetova@mail.ru

Akhmetova Guldana, PhD, post-doctoral fellow, Graduate School of Education, Nazarbayev University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: guldana.akhmetova2@nu.edu.kz

Akhmetova Gulnara Sagynbaevna, M.A. in Education, doctoral student, Specialty: 8D01719 «Foreign language: two foreign languages», Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnarakzkk@gmail.com

Akmetjanova Kymbat, Master of Pedagogical Sciences, Specialty «Defectology» S. Amanzholov East Kazakhstan University; «Office of Psychological and Pedagogical correction of Ulansky District» of the OP of East Kazakhstan region, Ust-Kamenogorsk, 070002, Republic of Kazakhstan

Algozhina Anar Rashidovna, doctoral student, Specialty «Psychology of Education», Faculty of Philosophy and Psychology, Academician E. A. Buketov Karagandy University, Karaganda, 100024, Republic of Kazakhstan, e-mail: anar.algozhina@mail.ru

Alimkulova Baktygul Tillabekovna, doctoral student, Department of Mathematics, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: deva-11.09@mail.ru

Almenayeva Raikhan Umirzakovna, doctoral student, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: a_raihan@mail.ru

Almetov N. Sh., Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Department of Modern Pedagogy and Psychology, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: n_almetov@mail.ru

Alzhanov Gadilbek Muratuly, Master of Arts, senior lecturer, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060000, Republic of Kazakhstan, e-mail: alzhanov_82@mail.ru

Amirbekuly Aldanazar, Candidate of Pedagogical Science, docent, Department of Mathematics, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: amirbekuly@inbox.ru

Azhmoldayeva Klara Baizhigitovna, Master of Natural Sciences, doctoral student, Faculty of Natural Sciences, Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: klara_1465@mail.ru

Baichinov Rauan, Master of Pedagogical Sciences, Specialty «Defectology» S. Amanzholov East Kazakhstan University; «Regional Psychological-Medical-Pedagogical Consultation» of the Department of Education of the East Kazakhstan region, Ust-Kamenogorsk, 070002, Republic of Kazakhstan, e-mail: rauan.b_1991@mail.ru

Baykhozhaeva Gulzhauhar Mazhitovna, Master of Natural Sciences, doctoral student, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: baikhojaeva@bk.ru

Baynazarova Tursynay, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Tursinai-64@mail.ru

Bekbolatova Kuralay Maratovna, PhD, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sunkarz@mail.ru

Bizhkenova Aigul Ermekovna, Doctor of Philological Sciences, professor, Head of the Foreign Philology Department, Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: abizhkenova@inbox.ru

Brimkulova Asem, doctoral student, specialty «6D010800-Physical Culture and Sports», Faculty of Olympic Sports, Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, 0500022, Republic of Kazakhstan, e-mail: paton-cimon@mail.ru

Bulakbaeva Meiramgul, Candidate of Pedagogical Sciences, acting professor, program leader, Department of General Pedagogy, Higher School

of Pedagogy and Psychology, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mina_1@mfil.ru

Childibaev Dzhumadil Baidildaevich, Doctor of Pedagogical Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhumadil_47@mail.ru

Ermakhanbetova Akmaral Muratalievna, Master, teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ViaAkosha@mail.ru

Ershina Ainakul, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, professor, High School of Physics, Mathematics and Digital Technologies, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 123ainakul.yershina@gmail.com

Garvanov Ivan, DSc, PhD, professor, University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, 1784, Bulgaria, e-mail: i.garvanov@unibit.bg

Ibadullayeva Saltanat Zharylkasynova, Doctor of Biological Sciences, professor, Faculty of Natural Sciences, Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: salt_i@mail.ru

Ibraimova Lira Abdildabekkyzy, Candidate of Philology, associate professor, Department of Theory and Methodology of Kazakh Linguistics, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Iminova Yulduz, Master, teacher, Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: iminova.yulduza@mail.ru

Iskakova Anargul Batyrbayevna, senior lecturer, Toraighyrov University, Department of Physics, Mathematics and Instrument Making, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anar_is@mail.ru

Jantassova Damira Dulatovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Head of the Department of Foreign Languages, Karaganda Technical University, Karaganda, 100027, Republic of Kazakhstan, e-mail: d.dzhtasova@kstu.kz

Kairbayeva Akmaral Kanatbekovna, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Foreign Philology Department, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: akmaralkai@mail.ru

Kalkabayeva Zukhra Kussainovna, doctoral student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sarsenbayeva_z@mail.ru

Kalzhanova A. N., doctoral student, Department of Social Pedagogy and Self-Cognition, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan

Kamzaeva Kulshat Salikovna, Candidate of Philological Sciences, senior teacher, Department of Kazakh Language and Literature and Journalism, Humanitarian and Pedagogical Institute, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kamzaeva_k@mail.ru

Kariyev Adlet, Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Dean for Research and Innovation, Graduate School of Pedagogy and Psychology, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Kenzhebekova Rabiga Ibrahimovna, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Orda University, Shymkent, 160006, Republic of Kazakhstan, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Kereibayeva Anar Umirzakovna, Master of Pedagogical Sciences, teacher, Humanitarian and Pedagogical Institute, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Kerymbaev Nurassyl, Doctor of Pedagogical Science, professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurasil@mail.ru

Khusainova Gulzada Anuarovna, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, professor, Head of the Department of Music Education, Kazakh National University of Arts, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulzada.khusainova@mail.ru

Koishibaev Makhambetzhn Nakhipekovich, Candidate of Philological Sciences, senior lecturer, Department of Pedagogy and Teaching Methods, Humanitarian and Pedagogical Institute, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mahat75.62@mail.ru

Kokazhaeva Amangul Bazarbekovna, Candidate of Biological Sciences, acting associate professor, Department of Mathematics, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kokazaeamangul@gmail.com

Kokkozeva Kulcharya, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the Higher Attestation Commission of the Republic of Kazakhstan, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070002, Republic of Kazakhstan, e-mail: pony05@mail.ru

Kozhanbergenova Aigerim Soltanbekovna, Master of Pedagogical Sciences, specialist, Department for Strategic Development and Partnership,

Karaganda Technical University, Karaganda, 100027, Republic of Kazakhstan, email: a.kozhanbergenova@kstu.kz

Kozhebaev Darkhan, doctoral student, teacher, Kazakh National University of Arts (Music Education), Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: k.darhan_1990@mail.ru

Kumarjanova Kulyash, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Secondary School No 5, Department of Education of the East Kazakhstan region Ust-Kamenogorsk, 070013, Republic of Kazakhstan, e-mail: ksh55@mail.ru

Kurebayeva G. A., doctoral student, Department of Social Pedagogy and Self-Cognition, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan

Kurmanbayev Rakhat Khamitovich, Candidate of Biological Sciences, associate professor, Department of Biology, Chemistry and Geography, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Rakhat72@mail.ru

Ladzina Natalya, Doctor of Psychological Sciences, professor, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ladzina_natalya@mail.ru

Madiyeva Gulmira Bayanzhanovna, DrHab, professor, Head of the Department of General Linguistics and European Languages, Faculty of Philology, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gbmadiyeva.kz@gmail.com

Maganat Shegebayev, associate professor, College of Humanities and Education, KIMEP University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: magas@kimep.kz

Menesh Saltanat, undergraduate student, specialty «7M01502-Physics», High School of Physics, Mathematics and Digital Technologies, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: s.menesh@mail.ru

Mir Afzal Tajik, associate professor, Graduate School of Education, Nazarbayev University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Afzal.mir@nu.edu.kz

Mirmanov Naku Bahautdinovich, Master of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Traditional Musical Art and Choreography, Institute of «Traditional Art», Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: naku_1979@mail.ru

Moldabek Kulakhmet, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Orda University, Shymkent, 160006, Republic of Kazakhstan, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Moldabekov Zh. N., doctoral student, specialty «Pedagogy and Psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: jenis-art@mail.ru

Moldagali Bakytgul, PhD, post-doc., Laboratory for the Analysis of Pedagogical Technologies, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan e-mail: bahados_@mail.ru

Mukhambetova Meiramgul Zharollaevna, acting associate professor, Department of Computer Science, Faculty of Physics, Mathematics and Information Technologies, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mukhambetovamj@gmail.com

Mukhametkazyeva Yerkezhan Askatovna, undergraduate student, 2nd year, specialty «7M01501-Mathematics», Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: erkezhanaid@gmail.com

Nebesaeva Zhanar Orynbekovna, PhD, acting associate professor, Syrdarya University, Zhetysay, 160500, Republic of Kazakhstan, e-mail: gold_15k1@mail.ru

Nurgaliyeva Saniya, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sanianur@mail.ru

Ömer Zaimoğlu, PhD, associate professor, Faculty of Fine Arts, Akdeniz University, Antalya, 07070, Turkey, e-mail: omerzaimoglu@hotmail.com

Orazayeva Gulzhan, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulzhan69g@gmail.com

Robert Gordyn, Academic English Instructor, Graduate School of Education, Nazarbayev University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Robert.gordyn@nu.edu.kz

Ryskulbek Didar, Master of Philological Sciences, Department of Theory and Methodology of Kazakh Linguistics, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ryskulbek.didar@mail.ru

Sabirova Raikhan Shaikhyshevna, Candidate of Psychological Sciences, professor, Faculty of Philosophy and Psychology, Academician E. A. Buketov Karagandy University, Karaganda, 100024, Republic of Kazakhstan, e-mail: sabirova.raihan@mail.ru

Saduakas Gulbanu Temiryazkyzy, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Gulbanu_sadvakasova@mail.ru

Saduova Moldir Kadyrkozhanovna, undergraduate student, specialty «7M01504-Chemistry», Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Semey University named after Shakarim, Semey, 071409, Republic of Kazakhstan, e-mail: molya_9010@mail.ru

Sapakova Aigul Kasenkanovna, Candidate of Biological Sciences, acting associate professor, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Semey University named after Shakarim, Semey, 071409, Republic of Kazakhstan, e-mail: sapakova.aigul@mail.ru

Sarbasov Ernazar Kaspaevich, PhD, senior lecturer, Technical Faculty, I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, 040000, Republic of Kazakhstan

Semenikhin Viktor Vasilyevich, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of Pedagogy, associate professor, Department of Transport Engineering, Organization of Production and Construction, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: semenikhinvtia@mail.ru

Semenikhina Svetlana Faritovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of Pedagogy, Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: svetasemen69@mail.ru

Sengül C., PhD, professor, Akdeniz University (Music Education), Antalya, 07070, Turkey, e-mail: csengul@akdeniz.edu.tr

Serik Meruert, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, head of the Department of Computer Science, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: serik_meruerts@mail.ru

Seth Antwi, doctoral student, Graduate School of Education, Nazarbayev University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: seth.antwi@nu.edu.kz

Shagataeva Zauze Ernazarovna, Higher School of Natural Sciences and Pedagogy, M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, 160018, Republic of Kazakhstan, e-mail: zaurika@mail.ru

Shebalina Olga, MA in Vocational Education Sciences, junior researcher, Centre of Engineering Pedagogy, Karaganda Technical University, Karaganda, 100027, Republic of Kazakhstan, email: cep@mail.ru

Shyndaliyev Nurzhan Tazhibayevich, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurzhan-11@list.ru

Sysoyeva Yelena Yuriyevna, undergraduate student, specialty «Foreign Language: Two Foreign Languages», Faculty of Philology, al-Farabi Kazakh

National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: elena_sysoyeva@mail.ru

Tapenov Daulet Tursunkhanovich, doctoral student, specialty «Music Education», Kazakh National University of Arts, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: daulet_tapenov@mail.ru

Tashekova Aigerim Tarbinovna, Master of Education, doctoral student, 3rd year, specialty “6D020500 Philology (Kaz)”, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Tkach Galina, doctoral student, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: galina_tkash_83@mail.ru

Tyulyupergeneva Raushan Zhomartovna, Candidate of Psychological Sciences, associate professor, Department of Psychology and Correction Pedagogic, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: raushan_2006@mail.ru

Yerlanova Gulmira Zhumagalievna, doctoral student, specialty Computer Science, Department of Computer Science, Faculty of Information Technology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmirka_78@mail.ru

Zeinulina Aiman Faizullova, Candidate of Philological Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: akbura66@mail.ru

Zhandavletova Raikhan Bolatovna, Candidate of Biological Sciences, senior lecturer, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: raihanzhandavletova@mail.ru

Zharmenova Botagoz Kuanyshevna, doctoral student, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 81_bota@mail.ru

Zhexembinova Aizhan Bekbergenovna, doctoral student, 1st year, specialty «8D01505-Mathematics», Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aruka_s_09@mail.ru

Zholdasbekov Abdimanap Abdrazakhovich, PhD, professor, Higher School of Natural Sciences and Pedagogy, M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, 160018, Republic of Kazakhstan

Zhumatayeva Engilika, Doctor of Pedagogic Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan

Zhunisbek Dinara, PhD, Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, 0500025, Republic of Kazakhstan, e-mail: dinara_8326@bk.ru

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

***В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.**

***Количество соавторов одной статьи не более 5.**

***Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).**

***Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее их опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.**

***Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.**

***Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.**

***Статьи отправлять вместе с квитанцией об оплате. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.**

***Оплата за статью не возвращается в случае, если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз.**

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом, статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. За содержание статьи несет ответственность автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Журнал «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

Первый номер выпускается до 30 марта текущего года,

Второй номер – до 30 июня;

Третий номер – до 30 сентября;

Четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайт: <http://pedagogic-vestnik.tou.edu.kz/>. Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – только содержание статьи.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Фамилия, имя, отчество** (полностью) автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (*жирным шрифтом, по центру*);

4 **Ученая степень, ученое звание;**

5 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*формируются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

10 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Кіріспе / Introduction** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (*жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре*) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (*см. образец*).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем *не менее 10 не более чем 20*

наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. *ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
НАО «Торайғыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
кафедра «Психология и педагогика»
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147, 1139).
 E-mail: touscientificjournal@bk.ru

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspi.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jysan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

**ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ
ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 Дахин, А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In *Pedagogy*. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniyu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In *Idey i idealy*. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertatsiya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraiyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

С. К. Антикеева, С. К. Ксембаева*

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛКІТІЛКІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КҮЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби күзiреттiлiктерiн қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби күзiреттiлiгiн қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзiреттердiң қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде

құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikayeva*, S. K. Ksembaeva

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our

country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Авторлар туралы ақпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00
Ксембаева Сауле Камалиденовна, п.ғ.к., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Ксембаева Сауле Камалиденовна, к.п.н., профессор, НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Saule Ksembaeva, Candidate of pedagogic sciences, professor «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Члены редакционной коллегии научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм «**Этики публикации для научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия»**». Этика публикации разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), **Кодекса академической честности** Торайғыров университета.

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, незачинного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждение источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности главного редактора и ответственного секретаря. Должностные обязанности и права главного редактора и ответственного секретаря «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» определены соответствующими утвержденными должностными инструкциями.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» обязаны руководствоваться принципу *объективности*.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должно способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, предоставленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора(-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором(-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(-ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы

обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(-ы), в сопроводительном письме при наличии конфликта интересов могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтическое поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторство, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Инструкция

Отзыв, исправление статей, извинения, опровержения осуществляется в соответствии с публикационной этике.

Теруге 09.09.2021 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2021 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

4,31 Мб RAM

Шартты баспа табағы 28,0.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3810

Сдано в набор 09.09.2021 г. Подписано в печать 30.09.2021 г.

Электронное издание

4,31 Мб RAM

Усл.п.л. 28,0. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3810

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

pedagogic-vestnik.tou.edu.kz